श्री गोकुलदास संस्कृत ग्रन्थमाला ८४

॥ श्रीः ॥

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता

(प्रास्ताविकसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिकावेदपारायणविध्य-
नुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृतियाज्ञवल्क्यशिक्षाप्रतिज्ञासूत्र-
सर्वानुक्रमसूत्रपारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता)

प्राक्कथन

याज्ञिकसम्राट् पण्डित वेणीरामशर्मा गौड

चौखम्भा ओरियन्टालिया

वाराणसी दिल्ली

प्रकाशक

चौखम्भा ओरियन्टालिया

पो. आ. चौखम्भा, पो. बा. नं. १०३२
गोकुल भवन, के. ३७/१०९, गोपाल मन्दिर लेन
वाराणसी-२२१००१ (भारत)
टेलीफोन : ६३३५४ टेलीग्राम : गोकुलोत्सव

शाखा—बंगलो रोड, ९ यू. बी. जवाहर नगर
(नजदीक करोड़ीमल कॉलेज)
दिल्ली—११०००७ टेलीफोन : २९११६१७, २३८७९०

© चौखम्भा ओरियन्टालिया

प्रथम संस्करण १९९१
मूल्य रु. १२५.००

मुद्रक—श्रीगोकुल मुद्रणालय, गोपाल मन्दिर लेन, वाराणसी

अथ प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायाष्टविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यसूत्रादिसमलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता प्रारभ्यते ॥

याज्ञवल्क्य ऋषि
यजुर्वेद

हेमाद्रिकृतचतुर्वर्गचिंतामणिस्थव्रतखंडोक्तविश्वकर्मशास्त्रवचनानुसारेण शिक्षासहितवेदस्वरूपाणि.

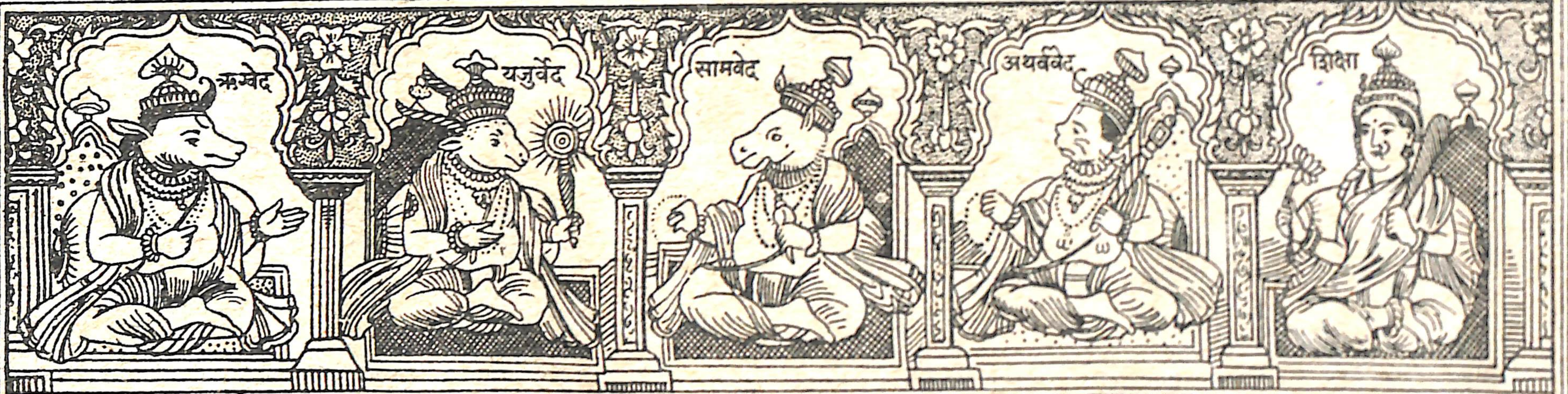

ऋग्वेद: श्वेतवर्ण: स्यात्
द्विभुजो रासभाननः ॥
अक्षमालायुतः सौम्यः
प्रीतश्चाध्ययनोद्यतः ॥१॥

अजास्यः पीतवर्णः स्यात्
यजुर्वेदोऽक्षसूत्रधृक् ॥
वामे कुलिशपाणिस्तु
भूतिदो मंगलप्रदः ॥२॥

नीलोत्पलदलाभासः
सामवेदो हयाननः ॥
अक्षमालान्वितो दक्षे
वामे कंबुधरः स्मृतः ॥३॥

अथर्वणाभिधो वेदो
धवलो मर्कटाननः ॥
अक्षसूत्रं च खट्वाङ्गं
बिभ्राणो यजनप्रियः ॥४॥

शिक्षा शुभ्रा भयकरा
ज्ञानमुद्रान्विता शुभा ॥
अक्षसूत्रा सकुंडीका
द्विभुजा दंडपंकजा ॥५॥

अथ शुक्लयजुर्वेदसंहितानुक्रमणिका ।

विषयाः	पृष्ठाङ्काः
१ संशोधयितुः प्रास्ताविकम्	५–१६
२ संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका	१७–६८
३ वेदपारायणविधिः	६९–७४
४ अनुवाकसूत्राध्यायः	७५–८२
५ संहितायाः पूर्वविंशतिः	८३–५४८
६ संहिताया उत्तरविंशतिः	५४९–८४०
७ अष्टविकृतिमन्त्राः	८४१–९००
८ याज्ञवल्क्यशिक्षा	९०१–९२६
९ प्रतिज्ञासूत्रम्	९२७–०००
१० सर्वानुक्रमसूत्रम्	९२८–२१२
११ पारस्करगृह्यसूत्रम्	९७४–१०३१
१२ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टं (श्राद्धसूत्रम्	१०३२–१०३६
१३ ” ” (स्नानसूत्रम्)	१०३७–१०३८
१४ ” ” (भोजनसूत्रम्	१०३८–१०४१

श्रीजगद्धात्र्यै परदेवतायै नमो नमः ॥

प्रास्ताविकम्

भो समाराधितभारतीचरणाम्बुजा विद्वांसः!

मंत्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह ।
स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात् ॥ (पा. शि.)

सन्दृश्यते शब्दानां साधुत्वासाधुत्वाववोधाय सम्यक्तया शुद्धोच्चारणाय च व्याकरणशास्त्राध्ययनस्यावश्यकता । न शक्नोत्यनधीततच्छास्त्रः कोऽपि सुस्पष्टतया शब्दप्रयोजनं शब्दोच्चारणं च प्रयोगविज्ञानमपि ज्ञातुं कर्तुञ्च वैदिकोऽवैदिको वा । एतत्प्रतिपादनाय पूर्वोक्तः श्लोकः स्वविरचितायां शिक्षायां महर्षिणा पाणिनिनोपनिबद्धः । तथैव सामान्यतया शब्दप्रयोगविधावुच्चारणवेलायामपि तत्तत्पदानां विपरीतासंगतार्थदुर्बोधत्वादिदोपनिवारणाय सर्वथा "**व्याकरणशास्त्रज्ञानस्य**" वोध अत्यावश्यक इति प्रतिपादयता केनचिद्विदुषा "**यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् ॥ स्वजनः श्वजनो मा भूत्सकलं शकलं सकृच्छकृत्**" इति मनसि कृत्वा मत्पुत्रः "स्वजनस्य श्वजनेन, सकलस्य शकलेन, सकृत्पदस्य शकृदुच्चारणेन" च प्रयोगो न कुर्यादिति स्वपुत्रं लक्ष्यीकृत्यैव विरचितोऽयं श्लोक इत्यपि वक्तुं शक्यत एव । अत एव अपशब्दवारणाय सामान्यतया शब्दशास्त्रज्ञानं मूर्ध्नि

तिष्ठतीति सर्वैरपि स्वीकृतम्। तर्हि ये वैदिकाश्चतुर्षु वेदेषु कृतपरिश्रमाः स्वस्ववेदमंत्रोच्चारणं विधाय वैदिककर्मणि ताँश्च मन्त्रान् संप्रयुज्य यजमानस्य कल्याणाय प्रत्यहं संहितापाठेन रुद्रपाठेन जपेनाग्नावाहुतिप्रक्षेपेण च वेदमंत्राणां प्रयोगं विदधते तेषां तूदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानं तत्तन्मंत्रोच्चारणे तत्तत्स्वराणां तत्र तत्र सन्निवेशनं हस्तचालनविधौ ह्रस्व ꣧ दीर्घ ꣨ प्लुत ३ प्रभृतीनां तथैव ꣩ ꣪ ꣫ म् न लोकाँ १ ॥ शत्रूँ २ ॥ इत्यादिषु चिह्नेषु कुत्र कया रीत्याऽङ्गुलिनिर्देशः कार्य इत्यादि ज्ञानमपि शब्दशास्त्रज्ञानमन्तरा कथं स्यात्।

एतदर्थमेव पाणिनिना पूर्वोक्तश्लोके स्पष्टतया **"स्वरतो वर्णतो हीनो मंत्रो मिथ्याप्रयुक्तो मंत्रार्थं नाभिव्यनक्ति उतान्वर्थरहितः सन् वाग्वज्रो भूत्वा यजमानं हन्यात् यथा इन्द्रस्य नाशाय कृतेऽपि इन्द्रशत्रुशब्दप्रयोगे स्वरतोऽपराधेन वृत्रासुर एव हतः।"** एवं मा भूयादित्येतदर्थं मंत्रप्रयोगे स्वर-वर्णार्थज्ञानस्य प्राधान्यमिति सुस्पष्टमभिहितम्। अतः शब्दानां साधुत्वबोधाय व्याकरणज्ञानेन सह वेदमंत्राणां स्वरसन्धिज्ञानमुच्चारणज्ञानं याज्ञवल्क्यशिक्षाज्ञानं कात्यायनमहर्षिप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यज्ञानञ्च वैदिकानामत्यावश्यकमेवेति प्रतिभाति।

महर्षिणा याज्ञवल्क्येन शिक्षायां **स्वरप्रकरणे मात्राधिकारः, अध्ययनविधिः, हस्तचालनविधिः, स्वरसंहिताविधिः, वर्णप्रकरणे दैवताद्यधिकारः, सन्ध्यधिकारः, वर्णोच्चारणाधिकारः, पदाधिकारः, प्रकीर्णाधिकारश्च;** एवं प्रकरणानि निर्माय तत्तत्प्रकरणे सर्वोऽपि विधिः स्पष्टतया सोदाहरणः प्रदर्शितः, सोऽवश्यं वैदिकैः परिशीलनीयः। गुरोः सकाशात्परंपरया या तज्ज्ञानप्राप्तिमन्तरा वेदाध्ययनकर्तारो वेदपाठकाश्च केवलं स्वकीयबुद्ध्या वेदाध्ययनं संपादयितुं नार्हेयुरिति प्रदर्शनाय कानिचित् पदानामुदाहरणान्येतेभ्यः प्रकरणेभ्य उद्धृत्य कियद्वेदस्य दुर्बोधत्वमिति सर्वेषां ज्ञानाय मया प्रदीयते।

अध्ययनविधौ स्वरप्रकरणम् । तत्रोदात्तानुदात्तस्वरितादीनां ज्ञानाय तेषां लक्षणम्, तत्तत्स्वराणां स्थानम्, वर्णः, दैवतम्, जातिः, गोत्रम्, छन्दश्च । यथा—उदात्तस्वरस्य शुक्लो वर्णः, अग्निर्दैवतम्, ब्राह्मणजातिः, भारद्वाजगोत्रम्, गायत्रीच्छन्दः ॥ अनुदात्तस्य लोहितो वर्णः, सोमर्दैवतम्, क्षत्रियजातिः, गौतमगोत्रम्, त्रिष्टुप्छन्दः ॥ स्वरितस्वरस्य श्यामो वर्णः, सूर्यदैवतम्, वैश्यजातिः, गार्ग्यसगोत्रम्, जगतीच्छन्दः ॥ सामवेदे ये सप्त स्वराः षड्ज-ऋषभ-गान्धार-मध्यम-पञ्चम-धैवत-निषादादयो गानविधौ उक्तास्तेषां यजुर्वेदे तु त्रिभिरुदात्तानुदात्तस्वरितस्वरैरेव व्यवहार (उच्चारणम्) उक्तः । यथा—उच्चौ निषाद-गान्धारौ उदात्तस्वरे, नीचौ ऋषभ-धैवतौ अनुदात्तस्वरे, शेषाः षड्ज-मध्यम-पञ्चमाः स्वराः स्वरितस्वरेऽन्तर्भूताः । एतेन त्रिषु स्वरेषु तेषां स्वराणामन्तर्भूतत्वं ज्ञेयम् । अक्ष्णोर्निमेषमात्रेण यो स्वरः समुच्चार्यते स काल एकमात्राकालः स ह्रस्वस्वरः ॥ तावान्द्विः द्विमात्राकालो दीर्घस्वरो ज्ञेयः । तावानेव त्रिमात्राकालः प्लुतस्वरो ज्ञेयः ॥ सर्वत्र मंत्रोच्चारणे कण्डिकाया अर्धोच्चारणे जाते द्विमात्राकालो विरामः कार्यः । यथा "निधीनान्त्वा निधिपतिꣳ हवामहे बसो मम"। अत्र ममेति पदोच्चारणानन्तरं द्विमात्राकालं विरामं कृत्वैवाग्रिमाया अर्धकण्डिकाया उच्चारणं कर्तव्यम् । तथैव मंत्रसमाप्तावपि "त्वमजासिगर्ब्भधम्" इत्यत्र त्रिमात्राकालो विरामः कार्यः । एवमेव वेदमंत्राणां पाठविधौ केवले मंत्रोच्चारणे वा सर्वत्राध्ययनस्यायं नियमो बोध्यः, करणीयश्च वैदिकैरेवंविधो विरामः । वैदिकैर्वेदमंत्रोच्चारणावसरे प्रणवस्यादावुच्चारणं (त्रिमात्रिकं) प्लुतं कृत्वा "भूर्भुवः स्वः" इति तिसृणां व्याहृतीनां तथैव सावित्रीमंत्रस्याप्युच्चारणमन्तरा संहितापाठो मंत्रपाठो वा नारम्भणीयः ।

सर्वानुक्रमसूत्रे प्रथमेऽध्याये "ऋषिच्छन्ददेवतादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजति याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं भवति यातयामं भवत्यथान्तराश्च गर्तं वाऽऽपद्यते स्थाणुं वर्च्छेति प्रमीयते पापीयान् भवतीति"। तथैव "अथ विज्ञाये-

तानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते" इत्युक्तम् । अतश्च ऋषिच्छन्दोदैवता-
दीनामिव मंत्राणां वर्णजातिदैवतानामपि ज्ञानेन वेदाध्ययनकर्तॄणां तत्तत्कर्मणि मंत्रप्रयोगञ्च विदधतां फलाफलत्वेन योगो जायते
तदपि न विस्मरणीयं वैदिकैः ।

हस्तचालनविधावुदात्तादिस्वराणां ज्ञानम्—वेदेषूदात्तानुदात्तस्वरितादयः स्वरा हस्तस्य चालनद्वारैव प्रदर्श्यन्ते ।
वेदपाठकाः स्वदक्षिणहस्तम् उपर्यधो मध्ये वामदक्षिणभागयोर्वा नयन्तस्तत्तत्स्वरान् दर्शयन्ति । यथा—उदात्तस्वरे हस्तस्योर्ध्वगमनम
(दक्षिणकर्णसमीपे इति यावत्), उदात्तस्वरोच्चारे गात्राणामायामेनोर्ध्वगमनं भवति ततश्च यः स्वरो निष्पद्यते तस्य स्वरस्य "उदात्तसंज्ञा"
उक्ता । यथा—अग्ना ३ इ पत्क्नी । लाजी ३ न् ॥ अनुदात्तस्वरे हस्तस्याधोनयनम् हृदयप्रदेशे च नयनम् ॥ यस्य स्वरस्योच्चारणे
गात्राणां मार्दवेन नीचैरधोगमनं भवति ततश्च यः स्वर उत्पद्यते तस्य "अनुदात्तसंज्ञा" उक्ता । यथा—"आर्षेयऽऋषीणाम्" ॥ स्वरित-
स्वरे हस्तस्य मध्येऽधो वा सन्निवेशनम् । गात्राणामूर्ध्वाधोगमनेनोदात्तानुदात्तस्वरयोः समाहारेण यः स्वर उद्भवति तस्य "स्वरितसंज्ञा"
उक्ता । यथा "धाऽन्यमसि" वैष्णव्यौ" । एवं तत्तत्स्वरोच्चारे हस्तस्य सन्निवेशोऽपि त्र्यङ्गुलान्तरायो (न तु स्वमनसैव लघुर्दीर्घो
वा हस्तप्रक्षेपः) हस्तचालनद्वारा तत्र तत्र तत्तत्स्वरप्रदर्शनपूर्वको नातिदीर्घो ह्रस्वो वा कार्यः । स्वदक्षिणवामपार्श्वयोस्तिर्यग्घस्तचालने
स्वरविधौ तु षडङ्गुलान्तरं बोध्यम् । अत्रोपर्यधोभागे निर्दिष्टानामुदात्तानुदात्तस्वरितस्वराणां प्रचयस्वराणाञ्च विज्ञानं लेखद्वारा न
प्रदर्शनयोग्यमतस्तद्वेदाध्ययनकाल एव स्वगुरोः सकाशाद्याज्ञवल्क्यशिक्षातो महर्षिकात्यायनप्रणीतशुक्लयजुःप्रातिशाख्यस्याध्ययनद्वारा
चावश्यं वेदपाठकैः संपादनीयं नान्यथा वेदाध्ययनं फलजनकं भवेत्स्वस्य परस्य वा ।

वेदे सन्धिप्रकरणम्—वेदे चतुर्विधः सन्धिरुक्तः । लोप१ाऽऽगम२विकारा३ः प्रकृतिभावश्च४ । तस्यापि ज्ञानमावश्यकं वेदविदाम् । यत्र द्वयोः स्वरयोर्मध्ये मंत्रादौ सन्ध्यभावस्तत्र विवृत्तिनामा एका वृत्तिर्विज्ञेया । साऽपि "पिपीलिका-पाकवती-वत्सानुसारिणी-वत्सानुसृजितेति चतुर्विधा । तथा च "करिणी कुर्वणी चैव हरिणी हरिता तथा । तद्धद्धंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः" ।। इति स्वरभक्तयोऽपि पञ्चविधा वर्तन्ते । आसामपि लक्षणान्युदाहरणानि च शिक्षाया ज्ञेयानि । यत्र मंत्राणां मध्येऽनुस्वारस्य ꣳ इत्याकारकेन चिह्नेन गुरुभूतोच्चारणं, ँ इत्याकारकेन चिह्नेन लघुभूतोच्चारणमपि यथा निर्दिष्टं तत्तत्र तथैवोच्चारणीयं प्रदर्शनीयञ्च । वेदे वकारस्य कुत्र (ब) गुरुभूतोच्चारणं यकारस्य यकारोच्चारणं कुत्र विभाषयाऽऽम्रेडितपदे कथमुच्चारणं कुत्र च वकारस्येषत्स्पृष्टत्वं-(लघुभूतोच्चारणम्) तत्सर्वमपि महर्षिणा कात्यायनेन योगिवर्येण याज्ञवल्क्येन च स्वस्वविरचिते ग्रन्थे सुस्पष्टं सोदाहरणं निर्दिष्टम् । तत उद्धृत्य कतिपयाः श्लोका लिख्यन्ते मया दिग्दर्शनाय । "पादाद्यञ्च पदाद्यञ्च तथाऽवग्रहकालिकम् । सुस्पष्टं (कालविलम्बेन गुरुभूतम्) तं विजानीयात्तत्तत्कालविलम्बनम् ।। वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः । आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पादान्ते च लघूत्तरः ।। सन्धिजौ च पदान्तीयावुपसर्गपरौ लघू । अथ-मा-न-स-शब्देभ्यो विभाषाऽऽम्रेडिते यवौ ।। पञ्चमादुत्तरो यो वो यदि नैकपदे भवेत् । संहितायां लघुः सोऽथ पदकाले गुरुर्भवेत् ।। यो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे । उपसर्गपरो यस्तु स वकारो लघुर्मतः" ।। इति वकारस्य सुस्पृष्टत्वमीषत्स्पृष्टत्वञ्च ज्ञेयम् । तथाच यकारस्य जकारोच्चारणे "पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः ।। हकाररेफसंयुक्त ऋवर्णादय एव वा । सुस्पृष्टं तं विजानीयाद्यकारो नान्ययुग् यदि ।। उपसर्गात्परो यस्तु पदादिरपि दृश्यते । ईषत्स्पृष्टो (जकारोच्चारणरहितः) यथा वियन् पदच्छेदे परो भवेत् ।। विभाषया यकारश्च नित्यमाम्रेडितेऽपि च । यत्र यत्रेति मा यज्ञं तथामेति-

पदादिभिः ॥ अथात उत्तरो यः स्यात्तथा नेतिपदात्परः । भवतीत्यपि पूर्वैव तथा च सपदादपि ॥ अथाव्ययमादित्यादावथो ये अस्य दृश्यते । न यत्परो यथा च स्यात्सपदे तदुदाहृतः ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् । यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ । आदेशाश्च विकल्पार्थो ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः ॥ एते श्लोका अवश्यं सार्था अध्येतव्याः ॥

वेदे स्वरसन्धिप्रकरणम्—उदात्ताद्यः परे स्वराः । "अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्ट-तैरोव्यञ्जन-तैरोभाव-पादवृत्त-ताथाभाव्य-भेदेन सप्तविधा अपि जात्येन सह अष्टौ स्वरितस्वराः । तेषां नीचस्वरपरा अभिनिहित-क्षैप्र-प्रश्लिष्टा ज्ञेयाः । वेदः असि वेदोसि । भागः असि भागोसि । कः असि कोसि । इत्यादौ "अकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४३ सू.) इत्यनेनोकारे कृते "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. ३ अ. सू. ६१) इति पूर्वरूपे वेदोसि । अत्र अभिनिहिताख्यः स्वरः । यत्र इवर्ण उवर्णश्च यकारं वकारं क्रमेणानुदात्तेऽसवर्णस्वरे परे प्राप्नोति तत्र क्षैप्राख्यः स्वरः । यथा-त्रि-अम्बकम्-त्र्यम्बकम् । यत्र इवर्ण इवर्णेन सह संयुतो (दीर्घः) उदात्तानुदात्तस्वरविशिष्टो भवति तत्र प्रश्लिष्टाख्यः स्वरः । यथा अभि-इन्धताम्-अभीन्धताम् । यत्रोदात्तपूर्वः स्वरः तस्मात्परः स्पर्शादिवर्णो व्यञ्जनयुतस्तत्र तैरोव्यञ्जनाख्यः स्वरः । यथा-इडे-रन्ते-हव्ये-काम्ये चन्द्रे इत्यादौ बोध्यम् । एवं गोपताविति गो पतौ इत्यत्र तैरोविरामः । यत्र स्वरितमध्ये विवृत्तिः (स्वरयोर्मध्ये सन्ध्यभावः) तत्र पादवृत्ताख्यः स्वरः । यथा-श्वित्रऽआदित्योर्मर्त्यानाम् । यत्र द्वयोरुदात्ताक्षरयोर्मध्ये विरामस्तत्र ताथाभाव्याख्यः स्वरः । यथा-तनू-नप्त्र इति तनू नप्त्रे इत्यादौ ।

वर्णप्रकरणे वर्णदैवताद्यधिकारः—तत्र स्वराणां नानाविधवर्णत्वं प्रतिपादितम् । स्पर्शवर्णानां कृष्णत्वम् । अन्तःस्थानां

कपिलत्वम् । ऊष्माक्षराणाम् असवर्णत्वम् । एवं तत्तद्वर्णानां तत्तद्वर्णभेदेन मुखनासिकस्थानादुच्चारितत्वेन नीलत्वं पीतत्वं श्वेतत्वं हरितत्वम् अतिनीलत्वञ्च कथितम् । एवमेव कण्ठ्यादुच्चार्यमाणानां वर्णानां दैवताधिकारे आग्नेयत्वं नैर्ऋत्यत्वं सौम्यत्वं वायवत्वं रौद्रत्वम् आश्विनत्वं शेषाणां वैश्वदेवत्वञ्च पदानां दैवतत्त्वमुक्तम् । स्वराणां ब्राह्मणत्वम् । प्रथमद्वितीयतृतीयचतुर्थवर्गाणामाद्याक्षराणां चतुर्णां (क च ट त प, ख छ ठ थ फ, ग ज ड द ब, घ झ ढ ध भ) क्षत्रियत्वम् । पञ्चानां वर्गानामन्तिमा ये ङ ञ ण न माः तथाच ये अन्तस्थाः य र ल वा एतेषां वैश्यत्वम् । ऊष्माणः स ष श हाः हकारश्च तेषां शूद्रत्वं बोध्यम् ।

वर्णप्रकरणे सन्ध्यधिकारः—सन्ध्यधिकारश्चतुर्विधः । लोपागमविकाराः प्रकृतिभावश्चेति । यथा—लोपे अयक्ष्माः मा अयक्ष्मामा । शततेजाः वायुः शततेजावायुः ।। अत्रोभयत्र विसर्गस्य लोपः । आगमे यथा-प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः । प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः । अत्र ककारस्यागमो विधीयते । तथैवात्र अस्मान्त्सीते । त्रीन्त्समुद्रान् । अत्र तकारागमो जातः । विकारे–आ इदम् । एदम् । आ इमे एमे । आ इष्यः एष्यः । प्र इषितः प्रेषितः । अत्र गुणो विधीयते । प्रकृतिभावे–यथा-आशुः शिशानः । युञ्जानः प्रथमम् । अदितिः षोडशाक्षरेण । इन्द्राग्नीऽआगतम् इत्यादिषु विसर्गस्य सन्धेश्च प्रकृतिभावः ।।

अध्ययनविधिर्वेदाध्ययने नियमाश्च–अध्ययनविधौ वेदपाठचिकीर्षुः प्राङ्मुख उदङ्मुखः पूज्यपूजकयोर्मध्ये प्राचीतिन्यायेन वा कुशकंबलाद्यासने उपविश्य नान्यमतिः स्वदक्षिणोरुभागे स्वदक्षिणहस्तकूर्परं निधाय स्वयमन्यैः सह वा प्रणवव्याहृतीसावित्रीपूर्वकं मधुरस्वरैर्वेदपाठं विदध्यात् । तत्रापि काकस्वरं, शङ्कितं, भीतम्, उद्घुष्टम्, अव्यक्तं, मूर्ध्निगतं (अत्युच्चस्वरेणोच्चारणम्), स्थानवर्जितम् (उदात्तानुदात्तस्वरितादीनां तत्तत्स्थानानुच्चारणम्), विरसं, (शृण्वतामानन्दजनकादिधर्मरहितम्), विस्वरं, विश्लिष्टं,

विषमाहतं, व्याकुलं (चित्तविक्षेपादिना पठनम्), तालहीनम् (मंत्राणां याथातथ्येन स्वरसहितोच्चारणरहितम्) इत्यादयश्चतुर्दशाध्ययन-दोषाः परिवर्जनीया एव ।

वैदिकाः स्वस्य प्रमादेनोद्भूतान्यज्ञानेन कृतान्यपि सर्वपापानि वेदाध्ययने नित्यं निरताः सन्तः ऋक्संहितां यजुःसंहितां साम-संहितां वा सरहस्यां ज्ञात्वा पठन्तस्त्रिभिः पाठैर्दहन्ति अपि तु वेदमाश्रित्य पापं कुर्वतां वेदपाठञ्च कुर्वतां पापानि न नाशमायान्तीत्यपि तत्रैव प्रतिपादितम् । यथा "न वेदबलमाश्रित्य पापकर्मरतिर्भवेत् । अज्ञानाच्च प्रमादाच्च दह्यन्ते कर्म नेतरत्" । तथा च न कदापि *स्वररहितो वेदपाठः कार्यः । ये स्वरविहीनम् ऋक्-यजुः-सामवेदाध्ययनं कुर्वन्ति ते अनृच ऋगादिभिर्दग्धा मरणानन्तरं वियोनिं सङ्गच्छन्ते ॥ †तथैव स्वरज्ञानेन सहार्थज्ञानमपि कर्मणां सिद्धये वेदविद्भिरवश्यं बोद्धव्यम् । अज्ञानेनोच्चारिता एकाऽपि स्वरादिरहिता मात्राऽनर्थजनका भूत्वोभयं (यजमानमृत्विजञ्च) पातयति । वेदाध्ययनं कुर्वद्भिरेते "चुंलु-नौका-स्फुटो-दण्डी स्वस्तिको-मुष्टिकाकृतिः । एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥" इति सप्त हस्तदोषाः सुतरां परित्याज्या एव । वेदमंत्रोच्चारण-काले वर्णान्न हन्यान्नापि वेदमंत्रान्गानसदृशं गायेन्नापि शरीरमितस्ततः कम्पयेत् । वेदारम्भे प्रथमतो (प्रारम्भे) येन मध्यम-नीचोच्चप्लुतस्वरेणाध्ययनं समारब्धं तेनैव स्वरेण समापयेन्न तु मध्ये मंत्राणां नीचोच्चस्वरं विदध्यात् । दृष्टिरपि स्वकीयहस्ताग्रे संस्थाप्य मंत्रार्थमनुचिन्तयेत् । हस्तस्य चालनेऽपि हस्तस्योपरि वामदक्षिणभागयोर्यथागमनं तथैव मुखेन वर्णोच्चारणं स्वरप्रक्षेपश्च सर्वं युगपत् कुर्यात् । ॥ ४ ॥

* "हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् । ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधिगच्छति ॥" † "हस्तेन वेदं योऽधीते स्वरवर्णार्थसंयुतम् । ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोके महीयते ॥"

न कदापि हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो वा वेदपाठफलं प्राप्नोति। स्वकीयकण्ठस्वरस्य माधुर्यत्वसंपादनाय प्रत्यहं वेदपाठकर्त्रा "आम्रपालाशविल्वानामपामार्गशिरीषयोः। वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम्॥ खादिरश्च कदम्बश्च करवीरकरञ्जकौ। एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः" इति वृक्षानां दन्तधावनं कर्तव्यं तेनास्य कण्ठस्य सूक्ष्मत्वं माधुर्यश्च जायते॥ तथैव "त्रिफलां लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा। क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्णकरी तथा"॥ एतेन लवणेन सहिता त्रिफला ग्राह्येत्युपायोऽपि मेधाविवर्धनः प्रदर्शितः। अध्ययनवेलायां मध्येऽवसाने दक्षिणवामयोः स्वरयोश्चोर्ध्वक्षेपेऽधःक्षेपे च यत्र यत्राङ्गुलिनिर्देशः प्रदर्शितस्तत्र तत्र शिक्षानुसारेण कुमारीकुचयोरिव वत्सस्य शृङ्गयोरिव एतादृश ÷ उभयक्षेपः, ꣡ एतादृशोऽधःक्षेपः, एतादृशः ꣡ ꣢ दक्षिणवामयोः क्षेपोऽनुस्वारस्यैतादृशो ꣳ ह्रस्वः, एतादृशो ꣴ दीर्घः, मकारे मुष्ट्याकृतिस्तकारे कुण्डलाकृतिर्नकारे नखाग्रे स्पर्शनम् इत्यादि सर्वं गुरोः सकाशाज्ज्ञातव्यम्। अध्ययनविधौ के च संदेहमधिगच्छन्ति विद्याप्राप्तुवद्भिश्च के के दोषाः परिवर्जनीया इत्यपि तत्रोक्तम्। एतद्विषये भगवान् महर्षियाज्ञवल्क्यः स्वयं शिक्षायां कथयति वा यश्च वेदाध्ययनकाले उपांशु (अस्पष्टमात्रास्वरवर्णम्) अधीते यश्चाध्ययनकाले वित्रसन् (अनवधानपूर्वकम्) भीत इव पठति सोऽपि सर्वदा पाठकाले संदेहं प्राप्नोत्येव। यश्च जडः, अलसः, अतिरोगग्रस्तः, विस्तृतमनाश्च सोऽपि विद्यां नाधिगच्छति। अपि तु यश्च अहेर्गणाद् इव, सम्मानान्नरकाद् इव, स्त्रीभ्यो राक्षसीभ्य इव भयं हृदि सञ्चच्छते स एव विद्यामवाप्नोति। अथवा गुरोः शुश्रूषया पुष्कलधनप्रदानेन प्रतिविद्यया वा विद्या प्राप्यते नान्य उपायो विद्याप्राप्तये।

वेदमंत्रोच्चारे कया रीत्या नादः कार्यः—तत्तत्पदानां नादविधावपि शाखायां वानरा इव "इहेहैषाम्" इत्यादौ, भाद्रपदे मेघा इव "शुक्रक्रन्दुदुह्रे" इत्यादौ, कामलुब्धः कुक्कुट इव "कुक्कुटोसि" इत्यादौ, पुत्रवती नारी स्नेहाद्यथा मधुरं स्वपुत्रं चुम्बते तद्वत्

"युञ्जानः" इत्यादौ, हयं दृष्ट्वा वडवा स्वां योनिं शनैः शनैर्विकुरुते तद्वत् "सन्दुन्दुभे" इत्यादौ, दुर्दुरस्य-मण्डूकस्योदरं यथा प्रफुल्लते तद्वत् "अपाम्फेनेन" इत्यादौ भाराक्रान्तो यथा श्वासं गृह्णाति तद्वत् "अद्भ्यः संभृतः" इत्यादौ, कामातुरा नारी यथा स्वं पतिं जारं वा "सि सि" इति शब्दविशेषेण यथाह्वयति तद्वत् "सिᳬंह्यसि" इत्यादौ, आकाशे स्वीयौ पक्षौ विस्तार्यानन्तरं गृध्रस्तौ यथा संकोचयति तद्वत् "द्यावापृथ्वीनस्त्ते" इत्यादौ, यथानादं वर्णाः प्रयोक्तव्याः। नात्र वेदोच्चारणेषु केनापि मनःपूतमुच्चारणं कर्तुं शक्यते। परंपरयाऽप्राप्तविद्या गुरूणां सन्निधौ स्थित्वा ये वेदविद्यां क्रमपुरःसरं नाधीतास्तेऽन्यशास्त्रेषु पारीणा अपि न याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितशिक्षानिर्दिष्टवर्णोच्चारणाद्यनुकूलोच्चारणं तथाच कात्यायनमहर्षिप्रणीतं शुक्लयजुःप्रातिशाख्याध्ययनमन्तरा द्वित्वादिकञ्च सुस्पष्टतरं कर्तुं प्रभवन्ति।

ऋग्यजुःसाममंत्राणां सागरत्वम्।—शिक्षायां महर्षिणा याज्ञवल्क्येन "संहितासारबहुलः पदसंज्ञासमाकुलः। क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मंत्रसागरः॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा समाहितः। साम्नां वा सरहस्याश्च सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ संहिता नयते सूर्यं पदञ्च शशिनः पदम्। क्रमश्च नयते सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम्॥ कालिन्दी संहिता ज्ञेया पदमुक्ता सरस्वती। क्रमेणाऽऽवर्तिता गंगा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा॥ यथा महाह्रदं प्राप्य क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति। एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति"॥ एतैः पञ्चभिः श्लोकैर्महर्षिणा ऋग्यजुःसाममंत्राणां दुस्तरं सागरत्वमुक्तम्। तथैव ऋग्यजुःसाममंत्राणां तिसृभिरावृत्तिभिर्महापापादीनां नाशसामर्थ्यमपि द्योतितम्। एवञ्च संहितापाठः कर्तारमादित्यलोकं नयति, पदपाठश्चन्द्रस्य लोकं प्रापयति। क्रमपाठश्चानामयमविक्रियं ब्रह्मणश्चिदात्मकस्य स्वरूपं नयति। वेदमंत्राणां गङ्गादिस्वरूपत्वमपि तत्रैव-यथा संहिताया कालिन्दी-यमुनास्वरूपं पदानां सरस्वतीस्वरूपं क्रमस्य गंगायाः स्वरूपं च ज्ञेयम्। यथा यमुनाद्या नद्यः स्वजले स्नानकर्तारं पवित्रीकुर्वन्ति तथैव वेदानां संहिता-

पदक्रमपाठकर्तारोऽपि तानधीत्य यमुनाप्रभृतिनदीषु कृतस्नानसदृशं पावित्र्यं लभन्त इति। एतदन्यच्चावश्यकं भगवता योगिवर्येण महर्षिणा याज्ञवल्क्येन कात्यायनेन च वैदिकानां हितकाम्यया सर्वं स्वे स्वे ग्रन्थे व्याख्यातम्। तत उद्धृत्य दिग्दर्शनरूपेण किञ्चिन्मयाऽत्र प्रदत्तम्॥

किञ्च विदितं भवतामस्मिन्भारतवर्षे बहूनां संस्कृतमुद्रणालयानां मध्ये पञ्च दशैव परिगणिता एव मूर्ध्नि मुद्रणालया वर्तन्त इति। तेषामपि मोहमयी(मुंबई)स्थः "**निर्णयसागरनामा मुद्रणालयः**" सर्वेषां मूर्ध्नि तिष्ठतीति च। अस्मिन्मुद्रणालये प्रायः संस्कृतभाषाया महाराष्ट्रीयभाषाया हिन्दीभाषायाश्च त्रिविधा ग्रन्थाः प्रकाश्यन्ते। वेदवैदिककाव्यसाहित्यन्यायधर्मशास्त्रप्रभृतिसर्वेषु विषयेषु प्रकाश्यमाना ग्रन्थाः शुद्धाः सुस्पष्टाक्षरा विश्वसनीयाश्चेति प्रसिद्धमेव। प्रायो द्वित्रिषु वर्षेष्वपरिसमाप्तेषु सर्वविषयाणां ग्रन्थानां प्रकाशनं परंपरया भवत्येवानिशम्। पूर्वमियं शुक्लयजुर्वेदसंहिता तच्छास्त्रविद्भिरैव संशोधिताऽऽसीत्। अधुना क्रियमाणे मुद्रापणे तस्याधिकारिवर्गै-र्मह्यं संशोधनायोक्तम्। मया त्वस्याः संशोधने सर्वेषां वैदिकब्राह्मणानां पूर्वतोऽप्यधिकतरं समुपयोगः स्यादिति विचारितम्। ततोऽहं याज्ञवल्क्यमहर्षिभिर्विरचितयाज्ञवल्क्यशिक्षानुसारेण कात्यायनमहर्षिभिश्च विरचितकात्यायनशुक्लप्रातिशाख्यसूत्रानुसारेण च संशोधनाय प्रवृत्तोऽस्मि तथापि मन्येऽहं यद्दुस्तरेऽस्मिन्मंत्रसमुदायरूपमहासागरे मदीयावगाहनं मम "बालचेष्टैव" एतत्तत्तच्छास्त्रज्ञातार एवावबोधि-ष्यन्तीति। कात्यायनमहर्षिप्रणीतं श्रीशुक्लयजुःप्रतिशाख्यसूत्रम् अष्टाध्यायैर्युक्तं वर्तते तदप्यधुना दुर्लभतरम्। मया च तस्योपरि "आनन्द-पुरवास्तव्यैर्वज्रसुतोवटनामभिः सुप्रसिद्धैः पण्डितप्रवरैर्विरचितं कालिकातायां मुद्रापितं भाष्यं समाकलय्य मंत्रेषु यकारयकारयोर्भेदो वकारेऽपि द्वित्वैकत्वयोर्भेदः ꣳ ꣴ ꣵ ꣶ ÷ व ह्य-त्कन-ष्णण-द्वित्त्वादिकं तथैव व्याकरणरीत्या यत्र स्थले तथाविधं रूपं न जायते तत्र तथाविधस्य रूपस्य वैदिकव्याकरणरीत्या प्रदर्शनार्थं "अमृतवर्षिणी टिप्पणी" कृत्वा यथामति यथाशक्ति यथाज्ञानं मंत्राणां संशोधन-

पुरःसरमियं संहिता तत्तच्छास्त्रेषु कृतपरिश्रमाणां विद्यासंपन्नानां भवतां पुरः समुपस्थाप्यते । शुक्लयजुर्वेदमंत्राणां द्वित्वादिकस्य संशोधनं कियद्दुर्बोधमनेकविधञ्च वरीवर्तते तत्तु त एव कल्प्स्यन्ते नात्र सामान्यतया सर्वेषामवसरः । प्रथमाध्यायमारभ्य त्र्यध्यायपर्यन्तं मदीयप्रकृतेरस्वास्थ्येन तत्तथैवान्यदपि दृष्टिदोषवशान्मानुषदोषत्वाद्वा कचित् संशोधने स्खलनं भवेन्न तदेतत् "नीरक्षीरविवेकन्यायेन" द्रक्ष्यन्ति भवन्तो बहुश्रुता इति प्रार्थ्यते ।

मयात्र न विस्मर्तुं योग्यं मदीयपरमसुहृद्भिर्वेदवेदाङ्गविद्भी **"राजपिप्पलाप्रदेशान्तर्वर्तिनर्मदातटस्थभालोदग्रामनिवासिभिरपि सम्प्रति मुम्बापुरीवास्तव्यैः पंड्योपाह्वैः शास्त्रिवर्यैस्तुलजाशंकरधीरजरामशास्त्रिभिः"** प्रारंभत आसमाप्ति प्रातिशाख्यशिक्षादिद्वारा संशोधने टिप्पण्याञ्च समथाभावेऽपि स्वस्य यत्साहाय्यं स्वकीयं मत्वा परिदत्तम् ।

इति शम् ।

शके १८७२ चैत्रशुक्लप्रतिपदि रविवासरे

ता. १९-३-५०

इति प्रार्थयते मोहमयीकृतनिवासो विदुषामनुचरः

आचार्यावटङ्कत्रिकमजीतनुजनूरमृतलालशास्त्री

(जामनगर-वास्तव्यः)

॥ अथ श्रीवाजसनेयसंहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका ॥

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अक्क्रन्नकर्म्म	३	४७	अग्नयेगृहपतये	१०	२३	अग्निन्तम्मन्ये	१५	४१
अक्क्रन्ददग्निः	१२, १२, १२	६, २१, ३३	अग्नयेत्त्वामह्यम्	७	४७	अग्निन्दूतम्	२२	१७
अक्क्षन्नमीमदन्त	३	५१	अग्नयेनीकवतेप्प्रथमजान्	२४	१६	अग्निःपुरासीत्	२३	१७
अक्क्षराजायकितवम्	३०	१८	अग्नयेनीकवतेरोहिताञ्जिः	२९	५९	अग्निःपृथुर्द्धर्म्मणः	१०	२९
अग्नऽआयूꣳषि	१०, ३५	३८, १६	अग्नयेपीवानम्	३०	२१	अग्निःप्प्रियेषु	१२	११०
अग्नऽइन्द्रवरुण	३३	४८	अग्नयेस्वाहासोमाय	२२	६	अग्निमद्यहोतारम्	२१, २८, २८	५९, २३, ४६
अग्नयेकव्यवाहनाय	२	२९	अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहेन्द्राय	२२	२७	अग्निँयुनज्मि	१८	५१
अग्नयेकुटरून्	२४	२३	अग्ना३ऽइपत्क्नीवन्	८	१०	अग्निरस्मिजन्मना	१८	६६
अग्नयेगायत्राय	२९	६०	अग्नावग्निश्चरति	५	४	अग्निरेकाक्षरेण	९	३१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अग्निर्ऋषिः पवमानः	२६	९	अग्निस्तिग्मेन	१७	१६	अग्ने त्वम्पुरीष्य ÷	१२	५९
अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः ÷	३	९	अग्निꣳस्तोमेन	२२	१५	अग्ने त्वꣳसुजागृहि	४	१४
अग्निर्ज्योतिषा	१३	४०	अग्निꣳहृदयेन	३९	८	अग्ने दब्धायः	२	२०
अग्निर्देवता	१४	२०	अग्निꣳहोतारम्	१५	४७	अग्ने दिवोऽअर्णम्	१२	४९
अग्निर्मूर्द्धा दिवः	३ १३ १५	१२ १४ २०	अग्नीषोमयोरुज्जितिम्	२	१५	अग्ने नय सुपथा	५ ७ ४०	३६ ४३ १६
अग्निर्वृत्राणि	३३	९	अग्नेऽअङ्गिरः	१२	८	अग्नेः पक्षतिर्वायोः	२५	४
अग्निश्च पृथिवी	२६	१	अग्नेऽअच्छावदेह नः ÷	९	२८	अग्ने पत्नीरिहावह	२६	२०
अग्निश्च मऽआपश्च	१८	१४	अग्ने गृहपते	२	२७	अग्ने पवस्व	८	३८
अग्निश्च मऽइन्द्रश्च	१८	१६	अग्ने जातान्	१५	१	अग्ने पावक रोचिषा	१७	८
अग्निश्च मे घर्मश्च	१८	२२	अग्ने तमद्याश्वम्	१५ १७	४४ ७७	अग्ने प्रेहि प्रथमः	१७	६९
अग्निष्वात्तानृतुमत ÷	१९	६१	अग्ने तव	१२	१०६	अग्नेऽभ्यावर्त्तिन्	१२	७
अग्निष्वात्ताः पितरः	१९	५९	अग्ने त्वन्नो ÷	३ १५ २५	२५ ४८ ४७	अग्ने ब्रह्म गृभ्णीष्व	१	१८

	अ०	मं०
अग्नेयत्तेदिवि	१२	४८
अग्नेयत्तेशुक्रम्	१२	१०८
अग्नेसुक्ष्याहि	१३	३६
अग्नेरनीकम्	८	२४
अग्नेर्जनित्रम्	५	२
अग्नेर्भागोसि	१४	२४
अग्नेर्वोपन्नगृहस्य	६	२४
अग्नेर्वाजजिह्वाजम्	२	७
अग्नेर्वाजस्य	१५	३५
अग्नेर्वेहोत्रम्	२	९
अग्नेव्रतपतेव्रतञ्चरिष्यामि	१	५
अग्नेव्रतपतेव्रतमचारिषम्	२	२८

	अ०	मं०
अग्नेव्रतपास्त्वे	५, ५	६, ४०
अग्नेशर्द्धमहते	३३	१२
अग्नेसहस्राक्ष	१७	७१
अग्नेसहस्वपृतनाः	९	३७
अग्नेस्तनूरसि	२, ५	१५, १
अग्नेस्वाहाकृणुहि	२७	२२
अग्रेणीरसि	६	२
अग्रेवृहन्नुपसाम्	१२	१३
अङ्गान्यात्कमन्	१९	९३
अङ्गिरसोनः	१९	५०
अचिक्रदद्वृषा	३८	२२
अच्छायमेति	२७	१४

	अ०	मं०
अच्छिन्नस्यते	७	१४
अजस्रमिन्दुम्	१३	४३
अजारेपिशङ्गिला	२३	५६
अजीजनोहिपवमान	२२	१८
अजोह्यग्नेरजनिष्ट	१३	५१
अतिनिहोऽअतिस्रिधः	२७	६
अतिविश्वाःपरिष्ठाः	१२	८४
अत्यन्याँ२ऽअगान्नान्याम्	५	४२
अत्रपितरोमादयध्वम्	२	३१
अत्रातेरूपमुत्तमम्	२९	१८
अथैतानष्टौ	३०	२२
अदब्धेभिःसवितः	३३, ३३	१९, ८४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अदि॑तिर्द्यौरदि॑तिः	२५	२३	अद्भ्यः स्वाहा॑	२२	२५	अनु॑ तेशुष्मं॑म्	३३	६७
अदि॑तिष्ट्वा देवी	११	६१	अद्या देवाऽउदि॑ता	३३	४२	अनु॑ त्तमातैंमघवन्	३३	७९
अदि॑त्त्यास्त्वक्	४	३०	अधायथा॑नः	१९	६९	अनु॑त्त्वामाता॑संयताम्	४	२०
अदि॑त्त्यास्त्वापृष्ठे	१४	५	अधाह्यग्नेक्रतोः	१५	४५	अनु॑त्त्वारथोऽअनु	२९	१९
अदि॑त्त्यास्त्वामूर्द्धन्	४	२२	आधि॑नऽइन्द्रैषाम्	३३	४७	अनु॑नोद्यानु॑मतिः	३४	९
अदि॑त्त्यैरास्न्ना॑सिविष्णणौ	१	३०	आधि॑पत्न्यसि	१५	१४	अनु॑वीरैरनु॑पुष्प्यास्म	२६	१९
अदि॑त्त्यैरास्न्ना॑सी	३८	३	अद्ध्यं॑वोचदधिवक्ता	१६	५	अनैजदेकम्मनं॑सः	४०	४
अदि॑त्त्यैरास्न्नास्यदि॑तिष्टे	११	५९	अद्ध्वं॑रुर्योऽअद्रिभिः	२०	३१	अन्तरग्नेरुचात्त्वम्	१२	१६
अदि॑त्त्यैव्युन्दं॑नम्	२	२	अनुड्वाह्वयं॑÷	१४	१०	अन्तरामित्रावरुणा	२९	६
अर्द्धश्श्रमस्यकेतवं॑÷	८	४०	अनुड्वाहं॑मन्वारंभामहे	३५	१३	अन्तश्चरंतिरोचना	३	७
अद्भ्यःक्षीरंव्यं॑पिवत्	१९	७३	अनाधृष्टापुरस्त्तात्	३७	१२	अन्तस्त्तेद्यावापृथिवी	७	५
अद्भ्यःसम्भृतः	३१	१७	अनाधृष्ष्योजातवेदाः	२७	७	अन्धन्तमःप्रविं॑शन्ति	[illegible]	[illegible]

	अ०	मं०
अन्धस्त्थान्धं÷	३	२०
अन्नंपतेन्नंस्य	११	८३
अन्नांत्त्परिस्रुतोरसम्	१९	७५
अन्यदेवाहुर्व्विद्यायाः	४०	१३
अन्यदेवाहुःसंम्भवात्	४०	१०
अन्ययापोर्द्धमासानाम्	२४	३७
अन्यावोऽअन्याम्	१२	८८
अन्वग्निरुषसा	११	१७
अन्विदनुमतेत्त्वम्	३४	८
अपश्श्यङ्गोपाम्	३७	१७
अपाघमपकिल्बिषम्	३५	११
अपाङ्गम्भन्	१३	३०
अपांतामश्श्विनाघर्म्मम्	३८	१३

	अ०	मं०
अपाधमदभिशस्तीः	३३	९५
अपान्त्वेमन्	१३	५३
अपाःपृष्ठमसि	११ / १३	२० / २
अपाम्पुरः	६	१०
अपाम्फेनेननमुचेः	१९	७१
अपामिदन्न्ययनम्	१७	७
अपाररुम्पृथिव्यै	१	२६
अपाछंरसम्	९	३
अपितेषुत्रिषु	२३	५०
अपेतव्वीतव्विचंसर्प्पता	१२	४५
अपेतोयन्तु	३५	१
अपोऽअद्य	२०	२२

	अ०	मं०
अपोदेवामधुमतीः	१०	१
अपोदेवीरुपमृज	११	३८
अप्नस्वतीमश्श्विना	३४	२९
अप्स्वग्ग्नेसधिष्टवमौ	१२	३६
अप्स्वन्तरमृतम्	९	६
अबोद्ध्यग्निःसमिधा	१५	२४
अभिगोत्राणिसहसा	१७	३९
अभित्त्यन्देवःसविता	४	२५
अभित्त्वांशूरनोनुमो	२७	३५
अभिधाऽअसिभुवनमसि	२२	३
अभिप्प्रवन्तसमनेव	१७	९६
अभिभूरसि	१०	२८

	अ०	मं०
अभियुञ्जङ्कृणीहिनः	२६	२१
अभीमम्महिमादिवम्	३८	१७
अभीषुणःसखीनाम् {	२७, ३६	४१, ६
अभ्यर्षतसुष्टुतिम्	१७	९८
अभ्यादधामिसमिधम्	२०	२४
अभ्यावर्त्तस्वपृथिवि	१२	१०३
अभ्रिरसिनार्य्यसि	११	१०
अमीषाञ्चित्तम्	१७	४४
अमुत्रभूयादध	२७	९
अमेवनःसुहवाः	२६	२४
अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियः {	३, १२, १५	१४, ५२, ५६
अयन्दक्षिणाद्विश्वकर्म्मा	१३	५५
अयन्दक्षिणाद्विश्वकर्म्मातस्यरथस्वनश्च	१५	१६
अयन्नोऽअग्निः {	५, ७	३७, ४४
अयमग्निःपुरीष्यः	३	४०
अयमग्निर्गृहपतिः	३	३९
अयमग्निर्वीरतमः	१५	५२
अयमग्निःसहस्रिणः	१५	२१
अयमिहप्रथमः {	३, १५, ३३	१५, २६, ६
अयमुत्तरात्	१५	१८
अयमुपर्य्यर्वाग्वसुः	१५	१९
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यचक्षुः	१३	५६
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यरथ	१५	१७
अयम्पुरोभुवः	१३	५४
अयम्पुरोहरिकेशः	१५	१५
अयंवाम्मित्रावरुणा	७	९
अयंवेनः	७	१६
अयꣳसहस्रमृषिभिः	३३	८३
अयꣳसोऽअग्निः	१२	४७
अरत्थैतस्त्थ	१०	३
अर्द्धऽऋचैरुक्थानाम्	१९	२५
अर्द्धमासाःपरूꣳषि	२३	४१
अर्म्मेभ्योहस्तिपम्	३०	११
अर्य्यमणम्बृहस्पतिम्	९	२७

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अर्वाञ्चोऽअद्या	३३	५१	अश्मन्नूर्ज्जम्	१७	१	अश्विनातेजसा	२०	८०
अवतत्यधनुष्ट्वम्	१६	१३	अश्मन्वतीरीयते	३५	१०	अश्विनानमुचेः	२०	५९
अवपतन्तीरवदन्	१२	९१	अश्माचमे	१८	१३	अश्विनापिबताम्	२०	९०
अवभृथनिचुम्पुणः	३ ८	४८ २७	अश्यामतङ्कामम्	१८	७४	अश्विनाभेषजम्	२०	६४
अवरुद्रमदीमहि	३	५८	अश्वत्थेवः	१२ ३५	७९ ४	अश्विनाहविः	२०	६७
अवसृष्टापरापत	१७	४५	अश्वस्तूपरः	२४	१	अश्विभ्याञ्चक्षुः	१९	८९
अविर्न्नमेषः	१९	९०	अश्वस्यत्वा	३७	९	अश्विभ्याम्पच्यस्व	१०	३१
अवेष्टादन्दशूकाः	१०	१०	अश्वावतीर्ग्गोमतीः	३४	४०	अश्विभ्याम्पिन्वस्व	३८	४
अवोचामकवये	१५	२५	अश्वावतीꣳसोमावतीम्	१२	८१	अश्विभ्याम्प्रातःसवनम्	१९	२६
अꣳशुनाते	२०	२७	अश्विनङ्कृतस्यते	२०	३५	अश्वोघृतेन	२९	१०
अꣳशुरꣳशुष्टे	५	७	अश्विनागोभिः	२०	७३	अषाढँयुत्सुपृतनासु	३४	२०
अꣳशुश्चमे	१८	१९	अश्विनाघर्म्मम्	३८	१२	अषाढासिसहमाना	१३	२६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
अष्टौव्यख्यत्	३४	२४	अस्मात्त्वमधि	३५	२२	अह्नैपारावतान्	२४	२५
असंख्यातासहस्राणि	१६	५४	अस्मिन्महत्यर्णवे	१६	५५	अह्रुतमसि	१	९
असवेस्वाहावसवेस्वाहा	२२	३०	अस्मेरुद्रामेहना	३३	५०	आकूतिमग्निम्	११	६६
आसिसमोऽस्यादित्यः	२९	१४	अस्मेवोऽअस्त्विन्द्रियम्	९	२२	आकूत्यैप्रयुजे	४	७
असुन्वन्तमयजमानम्	१२	६२	अस्यप्रत्नामनु	३	१६	आकृष्णेनरजसा	३३, ३४	४३, ३१
असुर्य्यानामतेलोकाः	४०	३	अस्याजरासः	३३	१	आक्रन्दयबलम्	२९	५६
असौयस्ताम्रः	१६	६	अस्येदिन्द्रोवावृधे	३३	९७	आक्रम्यवाजिन्	११	१९
असौयासेना	१७	४७	अहःकेतुना	३७	२१	आगत्यवाज्यध्वानम्	११	१८
असौयोवसर्प्पति	१६	७	अहरहरप्रयावम्	११	७५	आगन्मविश्ववेदसम्	३	३८
अस्कन्नमद्य	२	८	अहानिशम्भवन्तुनः	३६	११	आग्नेयःकृष्णग्रीवः	२९	५८
अस्ताव्यग्निः	१२	२९	अहाव्यग्नेहविः	२०	७९	आग्रयणश्चमे	१८	२०
अस्माकमिन्द्रः	१७	४३	अहिरिवभोगैः	२९	५१	आघायेऽअग्निम्	७	३२

	अ०	मं०
आच्याजानु	१९	६२
आच्छच्छन्दं÷	१५	५
आजंह्नन्ति	२९	५०
आजिंग्घ्रकुलशम्	८	४२
आजुह्वानुऽईड्यं÷	२९	२८
आजुह्वानासरंस्वती	२०	५८
आजुह्वानःसुप्रतीकः	१७	७३
आतम्भंज	१२	२७
आतत्तंऽइन्द्रायवं÷	३३	२८
आतिंत्थ्यरूपम्	१९	१४
आतिष्ठन्तुम्पारिं	३३	२२
आतिंष्ठवृत्रहन्	८	३३
आतूनंऽइन्द्र	३३	६५
आतैवुत्त्स?	१२	११५
आत्मनैंमे	७	२८
आत्मन्नुपस्त्थै	१९	९२
आत्मानंन्ते	२९	१७
आत्त्वांजिघर्म्मि	११	२३
आत्त्वांहार्षम्	१२	११
आदित्त्यङ्गर्भम्	१३	४१
आदित्त्यैर्न्नो÷	२९	८
आधंत्तपितरः	२	३३
आनुऽइडांभिः	३३	३४
आनुऽइन्द्रौदूरात्	२०	४८
आनुऽइन्द्रोहरिंभिः	२०	४९
आनंऽएतुमनः	३	५४
आनासत्त्यात्रिभि?	३४	४७
आनौनियुद्भिं÷	२७	२८
आनौभुद्रा?	२५	१४
आनौमित्रावरुणा	२१	८
आनौयुज्ञन्दिंविस्पृशम्	३३	८५
आनौयुज्ञम्भारंती	२९	३३
आन्नाणिंस्त्थाली?	१९	८६
आपंतयेत्त्वा	५	५
आपयेस्वाहा	९	२०
आपंवस्व	८	६३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
आपश्चित्	३३	१८	आयङ्गौःपृश्निः	३	६	आरोदसीऽअपृणत्	३३	७५
आपोऽअस्मान्मातरः	४	२	आयद्दिषेनृपतिम्	३३	११	आवाचोमद्ध्यमरुहत्	१५	५१
आपोदेवीः	१२	३५	आयन्तुनःपितरःसोम्यासः	१९	५८	आवायोभूषशुचिपाः	७	७
आपोहयत्	२७	२५	आयातमुप	३३	८८	आविर्म्मर्याः	१०	९
आपोहिष्ठामयोभुवः	११ / ३६	५० / १४	आयात्विन्द्रः	२०	४७	आविश्वतः	११	२४
आप्प्यायस्वमदिन्तम	१२	११४	आयासायस्वाहा	३९	११	आवोदेवासः	४	५
आप्प्यायस्वसमेतुते	१२	११२	आयुर्म्मेपाहि	१४	१७	आशुःशिशानः	१७	३३
आब्रह्मन्ब्राह्मणः	२२	२२	आयुर्यज्ञेन	९ / १८ / २२	२१ / २० / ३३	आशुस्त्रिवृद्धान्तः	१४	२३
आमन्द्रैरिन्द्र	२०	५३	आयुष्मानग्ने	३५	१७	आश्रावयेति	१९	२४
आमावाजस्यप्रसवः	९	१९	आयुष्यंवर्चस्यम्	३४	५०	आसन्दीरूपम्	१९	१६
आमूरंजप्रत्यावर्त्तय	२९	५७	आयोष्ट्वासदने	१५	६३	आसीनासोऽअरुणीनाम्	१९	६३
			आरात्रिपार्थिवम्	३४	३२	आसुतेसिञ्चत	३३	२१

	अ०	मं०
आसुष्वयंन्ती	२९	३१
आहम्पितॄन्	१९	५६
इच्छन्तित्त्वा	३४	१८
इडऽएहि	३, ३८	२७, २
इडाभिरग्निरीड्यः	२१	१४
इडाभिर्भक्षानाप्नोति	१९	२९
इडामग्ने	१२	५१
इडायास्त्वापदे	३४	१५
इडेरन्तेहव्ये	८	४३
इदमापः	६	१७
इदमुत्तरात्	१३	५७
इदम्पितृभ्यः	१९	६८

	अ०	मं०
इदम्मेब्रह्म	३२	१६
इदंविष्णुर्विचक्रमे	५	१५
इदꣳहविः	१९	४८
इन्दुर्दक्षः	१८	५३
इन्द्रऽआसान्नेता	१७	४०
इन्द्रगोमन्निहायाहि	२६	४
इन्द्रघोषस्त्वा	५	११
इन्द्रन्दुरः कवष्यः	२०	४०
इन्द्रन्दैवीर्विशः	१७	८६
इन्द्रंविश्वाः	१२, १५, १७	५६, ६१, ६१
इन्द्रमरुत्वऽइह	७	३५
इन्द्रमिद्धरी	८	३५

	अ०	मं०
इन्द्रवायूऽइमे	७, ३३	८, ५६
इन्द्रवायूबृहस्पतिम्	३३	४५
इन्द्रवायूसुसन्दृशा	३३	८६
इन्द्रश्चमरुतश्च	८	५५
इन्द्रश्चसम्राट्	८	३७
इन्द्रः सुत्रामास्ववान्	२०	५१
इन्द्रः सुत्रामाहृदयेन	१९	८५
इन्द्रस्यक्रोडः	२५	८
इन्द्रस्यरूपम्	१९	९१
इन्द्रस्यवज्रोमरुताम्	२९	५४
इन्द्रस्यवज्रोसि	९, १०	५, २१
इन्द्रस्यवृष्णः	१७	४१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इन्द्रस्यस्यूरसीन्द्रस्य	५	३०	इन्द्रायेन्दुम्	२०	५७	इमम्मैवरुण	२१	१
इन्द्रस्यौजस्स्थ	३७	६	इन्द्रेमम्प्रतराम्	१७	५१	इमꣳसाहस्रम्	१३	४९
इन्द्राग्नीऽअपादियम्	३३	९३	इन्द्रेहिमत्स्यन्धसः	३३	२५	इमꣳस्तनमूर्जस्वन्तम्	१७	८७
इन्द्राग्नीऽअव्व्यथमानाम्	१४	११	इन्द्रोविश्वस्य	३६	८	इमाऽउत्त्वापुरूवसो	३३	८१
इन्द्राग्नीऽआगतम्	७	३१	इन्द्रोवृत्रम्	३३	२६	इमान्तेधियम्	३३	२९
इन्द्राग्नीमित्रावरुणा	३३	४९	इन्धानास्त्वा	३	१८	इमागिरऽआदित्त्येभ्यः	३४	५४
इन्द्राग्न्योःपक्षतिः	२५	५	इमञ्जीवेभ्यः	३५	१५	इमातेवाजिन्	२९	१६
इन्द्रायत्त्वा	६ / ३८	३२ / ८	इमन्देवाः	९ / १०	४० / १८	इमानुकम्भुवना	२५	४६
इन्द्रायाहिचित्रभानो	२०	८७	इमन्नोदेव	११	८	इमामगृभ्णन्नशनाम्	२२	२
इन्द्रायाहितूतुजानः	२०	८९	इमम्मूर्ण्णायुम्	१३	५०	इमामेऽअग्नऽइष्टकाः	१७	२
इन्द्रायाहिधियेषितः	२०	८८	इमम्माहिꣳसीरेकशफम्	१३	४८	इमारुद्रायतवसे	१६	४८
इन्द्रायाहिवृत्रहन्	२६	५	इमम्माहिꣳसीर्द्विपादम्	१३	४७	इमौतेपक्षावजरौ	१८	५२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
इयन्तेसुज्ञिया	४	१३	इषेरायेरमस्व	१३	३५	ईशानायुपरस्वतः	२४	२८
इयंवेदिःपरः	२३	६२	इष्कर्त्तारमध्वरस्य	१२	११०	ईशावास्यम्	४०	१
इयत्यग्रऽआसीत्	३७	५	इष्कृतिर्नामवः	१२	८३	उक्ताःसञ्चराऽएताः {	२४ / २४	१५ / १०
इयदस्यायुः	१०	२५	इष्टोऽअग्निराहुतः	१८	५७	उक्ताःसञ्चराऽएताःशुनासी-	२४	१९
इयमुपरि	१३	५८	इष्टोयज्ञः	१८	५६	उक्थेभिर्वृत्रहन्तमा	३३	७६
इरज्यन्नग्ने	१२	१०१	इहरतिरिह	८	५१	उक्षासमुद्रः	१७	६०
इरावतीधेनुमती	५	१६	इहैवाग्नेऽअधि	२७	४	उखाङ्कृणोतु	११	५७
इषमूर्जमहमितः	१२	१०५	ईडितोदेवैर्हरिवान्	२०	३८	उग्रँल्लोहितेन	३९	९
इषश्चोर्जश्च	१४	१६	ईड्यश्चासि	२९	३	उग्रश्चभीमश्च	३९	७
इषिरोविश्वव्यचा	१८	४१	ईदृक्षासऽएतादृक्षासः	१७	८४	उग्राविघनिना	३३	६१
इषेत्वोर्जेत्वा	१	१	ईदृङ्चान्यादृङ्च	१७	८१	उच्चातेजातम्	२६	१६
इषेपिन्वस्वोर्जे	३८	१४	ईम्मान्तासः	३४	२१	उच्छुष्माऽओषधीनाम्	१२	८२

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
उतनोहिर्बुध्न्यः	३४	५३	उदीचीमारोह	१०	१३	उद्वयन्तमसस्पारि	२० २७ ३५ ३८	२१ १० २४ १४
उतस्मास्य	९	१५	उदीरतामवर	१९	४९	उन्नतऽऋषभः	२४	८
उतेदानीम्	३४	३७	उदुतिष्ठ	११	४१	उपज्मन्नुप	१७	६
उत्क्राममहते	११	२१	उदुत्तमम्	१२	१२	उपत्वाग्ने	३	४
उत्तानायामव	३४	१४	उदुत्यञ्जातवेदसम्	७ ८ ३३	४१ ४१ ३१	उपनःसूनवः	३३	७७
उत्तिष्ठन्नोजसा	८	३९	उदुत्वाविश्वे	१२ ३७	३१ ५२	उपप्रयन्तोऽअद्ध्वरम्	३	११
उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते	३४	५६	उदेनमुत्तराम्	१७	५०	उपप्रागाच्छसनम्	२९	२३
उत्थायबृहती	११	६४	उदेषाम्बाहू	११	८२	उपप्रागात्परमम्	२९	२४
उत्सक्थ्याऽअव	२३	२१	उदुद्ग्राभञ्च	१७	६४	उपप्रागात्सुमन्मेधायि	२५	३०
उत्सादेभ्यःकुब्जम्	३०	१०	उद्दिवंस्तभानाम्	५	२७	उपयामगृहीतोसिध्रुवोसि	७	२५
उदक्रमीत्	११	२२	उद्धर्षयमघवन्	१७	४२	उपयामगृहीतोसिप्रजापतये	२३	४
उदग्नेतिष्ठ	१३	१२	उद्बुद्ध्यस्वाग्ने	१५ १८	५४ ६१	उपयामगृहीतोसिबृहस्पतिसुतस्य	८	९

	अ०	मं०		अ०	म०		अ०	मं०
उपयामगृहीतोसिमधवेत्त्वा	७	३०	उपहूताऽइह	३	४३	उशन्तस्त्त्वा	१९	७०
उपयामगृहीतोसिसावित्रोसि	८	७	उपहूताःपितरः	१९	५७	उशिक्त्वन्देव	८	५०
उपयामगृहीतोसिसुशर्म्मासि	८	८	उपहूतोद्यौष्पितोपमाम्	२	११	उशिक्पावकः	१२	२४
उपयामगृहीतोसिहरिरसि	८	११	उपह्वरेगिरीणाम्	२६	१५	उशिगसि	५	३२
उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वा	७	२२	उपावसृजत्त्मन्या	२९	३५	उपस्तश्चित्रम्	३४	३३
उपयामगृहीतोस्यग्नयेत्त्वा	८	४७	उपावीरस्युपदेवान्	६	७	उपासानक्तम्	२०	६१
उपयामगृहीतोस्यन्तः	७	४	उपास्म्मैगायतानरः	३३	६२	उपासानक्ता	२०	४१
उपयामगृहीतोस्यश्विभ्याम्	२०	३३	उभापिबतम्	३४	२८	उस्रावेतम्	४	३३
उपयामगृहीतोस्याग्रयणः	७	२०	उभाभ्यान्देव	१९	४३	उपेयुर्ह्वा	२१	१७
उपयामगृहीतोस्यादित्येभ्यः	८	१	उभावामिन्द्राग्नी	३	१३	ऊर्क्चमेसूनृताचमे	१८	९
उपयामगृहीतोस्याश्विनम्	१९	८	उभेसुश्चन्द्र	१५	४३	ऊर्गस्याङ्गिरस्यूर्णम्म्रदाः	४	१०
उपश्वासयपृथिवीम्	२९	५५	उरुविष्णो {	५ ५	३८ ४१	ऊर्जंवहन्तीः	२	३४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ऊर्ज्जोनपाज्जातवेदः	१२	१०८	ऋजवेत्त्वासाधवेत्त्वा	३७	१०	ऋताषाड्ऋतधामा	१८	३८
ऊर्ज्जोनपातम्	२७	४४	ऋजीतेपरि	२९	४९	ऋतुथेन्द्रः	२०	६५
ऊदूर्ध्वऽऊषुणः	११	४२	ऋतञ्चमेमृतञ्चमे	१८	६	ऋधगित्था	३३	८७
ऊदूर्ध्वमेनम्	२३	२७	ऋतꣳसुत्त्यम्	११	४७	एकयाच	२७	३३
ऊदूर्ध्वाऽअस्यसुमिधः	२७	११	ऋतजिच्च	१७	८३	एकयास्तुवत	१४	२८
ऊदूर्ध्वामारोह	१०	११	ऋतयेस्तेनहृदयम्	३०	१३	एकस्त्वष्टुः	२५	४२
ऊदूर्ध्वामेनाम्	२३	२६	ऋतवस्तऽ	२३	४०	एकस्म्मैस्वाहा	२२	३४
ऊदूर्ध्वोभवप्रति	१३	१३	ऋतवस्ते	२६	१४	एकाचमे	१८	२४
ऋक्क्सामयोःशिल्पे	४	९	ऋतवस्थऽऋतावृधः	१७	३	एजतुदशमास्यः	८	२८
ऋचंवाचम्	३६	१	ऋतञ्चसत्यञ्च	१७	८२	एण्यह्नामण्डूकः	२४	३६
ऋचेत्त्वारुचेत्त्वा	१३	३९	ऋतवानम्महिषम्	१२	१११	एतआनाथ	१८	६०
ऋचोनामास्मि	१८	६७	ऋतावानंवैश्वानरम्	२६	६	एतत्तेरुद्रावसम्	३	६१

	अ०	मं०
एतन्तेंदेवसवितः	२	१२
एतꣳसंधस्त्थ	१८	५९
एताऽअर्षन्ति	१७	९३
एताऽउंवःसुभर्गाः	२९	३
एतांऽऐन्द्राग्ना:	२४	८
एतावंद्रूपम्	१९	३१
एतावांनस्य	३१	३
एदमंगन्म	४	१
एधोंस्येधिषीमहिं	२०, ३८	२३, २५
एनाविश्श्वांन्न्यर्यऽआ	२६	१८
एनावोंऽअग्निम्	१५	३२
एभिर्नोंऽअर्कैः	१५	४६
एवुश्छन्दः	१५	४
एवेदिन्द्रम्	२०	५४
एषच्छार्गःपुरोऽ	२५	२६
एषतेंगायत्र:	४	२४
एषतेंनिर्ऋते	९	३५
एषतेंरुद्रभाग:	३	५७
एषवुस्तोमः	३४	४८
एषस्यवाजी	९	१४
एषातेंऽअग्ने	२	१४
एषातेंशुक्रतनू:	४	१७
एषावुःसासुत्त्या	९	१२
एषोहदेव:	३२	४
एह्यूपुब्रवाणि	२६	१३
ऐन्द्रःप्प्राण:	६	२०
ओजंश्चमे	१८	३
ओमांसश्चर्षणीधृतः	७	३३
ओषधयुःप्प्रतिगृभ्णीत	११	४८
ओषधयुःसमं	१२	९६
ओषधीःप्प्रतिं	१२	७७
ओषधीरितिं	१२	७८
कुकुभꣳरूपम्	८	४९
कत्त्यस्यविष्टा:	२३	५७
कुदाचुनप्प्रयुच्छसि	८	३
कुदाचुनस्तरीरसि	३, ८	३४, २

	अ०	मं०
कुल्याऽइव	१७	९७
कयात्वन्नंऽऊत्या	३६	७
कयानश्चित्रः	२७ ३६	३० ४
कल्पन्तान्ते	३५	९
कुवञ्युोनव्यचस्वतीः	२०	६०
कस्त्वाच्छ्यति	२३	३९
कस्त्वायुनक्ति	१	६
कस्त्वाविमुञ्चति	२	२३
कस्त्वासत्यः	२७ ३६	४० ५
काऽईमरे	२३	५५
काण्डात्काण्डात्	१३	२०
कामंकामदुघे	१२	७२

	अ०	मं०
कायस्वाहा	२२	२०
कार्षिरसि	६	२८
काव्ययोराजानेषु	३३	७२
कास्विदासीत्	२७ २६	११ ५३
किंस्वित्सूर्यसमम्	२३	४७
किंस्विदासीत्	१७	१८
किंस्विद्वनङ्कः	१७	२०
कुक्कुटोसि	१	१६
कुतस्त्वमिन्द्र	३३	२७
कुम्भोवनिष्टुः	१९	८७
कुर्वन्नेवेहकर्म्माणि	४०	२

	अ०	मं०
कुलायिनीघृतवती	१४	२
कुविदङ्गयवम्	१० १९ २३	३२ ६ ३८
कृणुष्वपाजः	१३	९
कृष्णग्रीवाऽआग्नेयाः	२४ २४ २४	० ६ १४
कृष्णाभौमाः	२४	१०
कृष्णोसि	२	१
केतुङ्कृण्वन्	२९	३७
केष्वन्तःपुरुषः	२३	५१
कोऽअस्यवेदभुवनस्य	२३	५९
कोऽदात्कस्मा	७	४८
कोऽसिकतमः	[illegible]	[illegible]
कःस्विदेकाकी	[illegible]	[illegible]

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
क्रव्यादृष्ठमग्निना	१७	६५	गायत्रञ्छन्दांसि	३८	६	घृतम्मिमिक्षे	१७	८८
क्रव्यादमग्निम्	३५	१९	गायत्रीत्रिष्टुप्	२३	३३	घृतवतीभुवनानाम्	३४	४५
क्षत्रस्यत्त्वापरस्पाय	३८	१९	गायत्रेणत्त्वा	१	२७	घृताचीस्थः	२	१९
क्षत्रस्ययोनिरसि	२०	१	गावउपावता	[illegible]	[illegible]	घृताच्यसिजुहूः	२	६
क्षत्रस्योल्बमसि	१०	८	गृहामाविभीत	३	४१	घृतेनसीता	१२	७०
क्षत्रेणाग्नेस्वायुः	२७	५	गोत्रभिदङ्गोविदम्	१७	३८	घृतेनाक्तौपशून्	६	११
क्षपोराजन्	१५	३७	गोभिर्न्नसोमम्	२०	६६	घृतेनाअन्तसम्पथः	२९	२
खड्गोवैश्वदेवः	२४	४०	गोमदुपुणासत्त्या	२०	८१	चक्क्षुपःपिता	१७	२५
गणानान्त्वा	२३	१९	ग्रहाऊर्ज्जाहुतयः	९	४	चतस्रश्चमेष्टौचमे	१८	२५
गन्धर्वस्त्वा	२	३	ग्रीष्म्मेणऋतुना	२१	२४	चतुस्त्रिंशत्तन्तवः	८	६१
गर्ब्भोअस्योपधीनाम्	१२	३७	घर्म्मन्तत्तेपुरीषम्	३८	२१	चतुस्त्रिंशद्वाजिनः	२५	४१
गर्ब्भोदेवानाम्	३७	१४	घृतङ्घृतपावानः	६	१९	चतुःस्रक्तिर्न्नाभिः	३८	२०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
चत्वारिशृङ्गात्त्रयं॑	१७	९१	जवोयस्त्ते	९	९	तँयुज्ज्ञम्बुर्हिर्षि	३१	९
चन्द्रमाऽअप्स्वन्तरा	३३	९०	जिह्वामेभुद्रम्	२०	६	तंब्बोदस्मम्	२६	११
चन्द्रमामनंसः	३१	१२	जीमूतस्येवभवंति	२९	३८	तच्चक्षुर्द्देवहितम्	३६	२४
चित्तिञ्जुहोमि	१७	७८	जुषाणोबुर्हिः	२०	४	ततोविराडंजायत	३१	५
चित्तपतिर्म्मा	४	४	ज्यैष्ठ्यंश्चमं	१८	४	तत्त्सवितुर्व्वरेण्यम्	३ २२ ३०	३५ ९ २
चित्रन्देवानाम्	७ १३	४२ ४६	ज्योतिरसि	५	३५	तत्त्सूर्यस्य	३३	३७
चिदंसितयादेवतया	१२	५३	तऽआयंजन्त	१७	२८	तदश्श्विना	१९	८२
चिदंसिमनासि	४	१९	तम्पत्क्नीभिः	१५	२०	तदंस्यरूपममृतम्	१९	८१
चोदयित्रीसूनृतानाम्	२०	८५	तम्प्रत्क्नथा	७	१२	तदिदासभुवनेषु	३३	८०
जनंयत्त्यैत्त्वा	१	२२	तत्त्वायामि	१८ २१	४९ २	तदेजतितन्नैजति	४०	५
जनस्यगोपाः	१५	२७	तन्त्वाशोचिष्ट	३	२६	तदेव	३२	१
जनिष्ठाऽउग्ग्रः	३३	६४	तन्त्वासमिद्भिः	३	३	तद्विप्प्रासोविपन्यवः	३४	४४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
तद्विष्णोः परमम्	६	५	तपसे स्वाहा	३९	१२	तस्मा ऽअरङ्गमाम वः {	११ ३६	५२ १६
तनूनपाच्छुचिव्रतः	२१	१३	तप्तायनी मे	५	९	तस्मादश्वा	३१	८
तनूनपात्पथः	२९	२६	तमिद्धं भीम्	१७	३०	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः सम्भृतम्	३१	७
तनूनपादसुरः	२७	१२	तमिन्द्रं पशवः	२०	६९	तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऽऋचः	३१	६
तनूपा ऽअग्नेसि	३	१७	तमीशानं जगतः	२५	१८	तस्य व्वयं सुमतौ	२०	५२
तनूपा भिषजा	२०	५६	तमुत्त्वा दध्यङ्	११	३३	तस्यास्ते सत्यसवसः	४	१८
तन्तुना रायस्पोषेण	१५	७	तमुत्त्वा पाथ्यः	११	३४	ता ऽअस्य सूददोहसः {	१२ १५	५५ ६०
तन्नस्तुरीपम्	२७	२०	तरणिर्विश्वदर्शतः	३३	३६	ता ऽउभौ चतुरः पदः	२३	२०
तन्नो व्वातः	२५	१७	तवश्रमासः	१३	१०	तान ऽआवोढम्	२०	८३
तन्मित्रस्य	३३	३८	तव व्वायवृतस्पते	२७	३४	तानासत्त्या	२०	७४
तपश्च तपस्यश्च	१५	५७	तव शरीरम्	२९	२२	तान्पूर्वया	२५	१६
तपसे कौलालम्	३०	७	तवाय सोमः	२६	२३	ताभिषजा	२०	७५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
ताॅ सवितुः	१७	७४	तेजोसिशुक्रम्	२२	१	त्रीन्समुद्रान्	१३	३१
तिरश्चीनः	३३	७४	तेनोऽअर्वन्तः	९	१७	त्र्यम्बकँयजामहे	३	६०
तिस्रऽइडा	२१	१९	तेहिपुत्रासः	३	३३	त्र्यवयोगायत्र्यै	२४	१२
तिस्रस्त्रेधा	२०	६३	त्रयादेवाः	२०	११	त्र्यविश्चमे	१८	२६
तिस्रोदेवीर्बर्हिः	२७	१९	त्रातारमिन्द्रम्	२०	५०	त्र्यायुषञ्जमदग्नेः	३	६२
तिस्रोदेवीर्हविषा	२०	४३	त्रिधाहितम्पणिभिः	१७	१२	त्वन्नोऽअग्नेतव	३४	१३
तीव्रान्घोषान्	२९	४४	त्रिꣳशद्धामविराजति	३	८	त्वन्नोऽअग्नेवरुणस्य	२१	३
तुभ्यन्ताऽअङ्गिरः	१२	११६	त्रिपादूर्ध्वः	११	४	त्वमग्नऽईडितः	१९	६६
तेऽअस्ययोषणे	२७	१७	त्रीणितऽआहुः	२९	१५	त्वमग्नेद्युभिः	११	२७
तेऽआचरन्ती	२९	४१	त्रीणिपदा	३४	४३	त्वमग्नेप्रथमः	३४	१२
तेजः पशूनाम्	१९	९५	त्रीणिशता	३३	७	त्वमग्नेव्रतपाः	४	१६
तेजोसितेजः	१९	९	त्रिवृदसि	१५	९	त्वमङ्गप्रशꣳसिषः	६	३७

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
त्वमिन्द्रप्प्रतूर्त्तिष्व	३३	६६	त्वामग्ग्नेऽअङ्गिरसः	१५	२८	दिग्भ्यः स्वाहा	३९	२
त्वमिमाऽओषधीः	३४	२२	त्वामग्ग्नेपुष्क्करात्	१५	२२	दिवः पृथिव्याः	२९	५३
त्वमुत्तमास्योषधे	१२	१०१	त्वामग्ग्नेयजमानाः	१२	२८	दिवस्प्पारि	३२	१८
त्वँह्यर्यविष्ठ	१३ १८	३३ ७७	त्वामग्ग्नेवृणते	२७	३	दिविधाऽइमम्	३८	११
त्वयाहिनः	१९	५३	त्वामुद्यऽऋप	२१	६१	दिविपृष्टः	३३	९२
त्वष्टातुरीपः	२१	२०	त्वामिद्धिहवामहे	२७	३७	दिविविष्णुः	२	२५
त्वष्टादधुच्छुष्म्मम्	२०	४४	त्वाꣳहिमन्द्रतमम्	३३	१३	दिवोमूर्द्धासि	१८	५४
त्वष्टावीरन्देवकामम्	२९	९	त्वेऽअग्ग्नेस्वाहुतः	३३	१४	दिवोवाविष्णणऽउत	५	१९
त्वꣳसोमपितृभिः	१९	५४	दक्षिणामारोह	११	७८	दीक्षायैरूपम्	१९	१३
त्वꣳसोमप्प्रचिकितः	१९	५२	दधिक्क्राव्णोऽअकारिषम्	२३	३२	दीर्घायुस्त्ते	१२	१००
त्वाङ्गन्धर्वाः	१२	९८	दꣳष्ट्राभ्यामलिम्लून्	११	७८	दुरोदेवीर्दिशः	२१	१६
त्वाश्चित्रश्श्रवस्त्तम	१५	३१	दस्त्रायुवाकवः	३३	५८			

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
दृतेदृꣳहंमा	३६	१८	देवम्ब्बुर्हिर्वैयोधसम्	२८	३५	अ. मं. अ. मं. अ. मं. अ.	मं.	
दृतेदृꣳहंमामित्रस्य	३६	१८	देवम्ब्बुर्हिर्वारितीनाम्	२१	५७	१ २१ ५ २६ ६ ३० ११	९	
द्यानोरुक्क्रमः {	१२ / १२	१ / २५	देवम्ब्बुर्हिर्वारितीनान्देवमिन्द्रः	२८	२१	१ २४ ६ १ ९ ३० ११	२८	
दृष्ट्वापरिस्रुतः	१९	७९	देवम्ब्बुर्हिर्वारितीनान्देवमि-			५ २२ ६ ९ ९ ३८ १८	३७	
						२० ३ ३७ १ ३८ १		
दृष्ट्वारूपेव्याकरोत्	१९	७७	न्द्रंवयोधसम्	२८	४४			
दृꣳहस्वदेवि	११	५९	देवश्रुतौदेवेष्वघोषतम्	५	१७	देवस्यसवितुर्मतिम्	२२	१४
देवऽइन्द्रः {	२१ / २८	५५ / १९	देवसवितः {	१ / ११ / ३०	१ / ७ / १	देवस्याहꣳसवितुःसवे {	१ / १ / १	११ / १३
देवकृतस्यैनसः	८	१३	देवसवितरेषतै	५	३९	देवहूर्यज्ञऽआच	१७	६२
देवन्देवंवोवसे	३३	९१	देवस्त्वासवितः	११	६३	देवागातुविदः	८	२१
देवम्ब्बुर्हिःसरस्वती	२१	४८	देवस्य चेततः	२२	११	देवादेवानांभिषजा	२१	५३
देवम्ब्बुर्हिरिन्द्रम्	२८	१२	देवस्यत्त्वासवितुःप्रसवे	१	१०	देवादैव्याहोतारा	२८	४०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
देवानाम्भुद्रासुमतिः	२५	१५	देवीरापऽएषवो	८	२६	देवोवनुस्पतिः	२८	४९
देवान्दिवमगन्	८	६०	देवीरापःशुद्धाः	६	१३	देव्योवम्रूयः	३७	४
देवासुज्ञमतन्वत	१९	१२	देवीरापोऽअपान्नपात्	६	२७	देहिमेददामिते	३	५०
देवासोहिष्मा	३३	९४	देवीर्द्वारऽइन्द्रम्	२८	१३	दैव्याऽअद्ध्वर्य्यवस्त्वा	२३	४२
देवीऽउषासानक्ता	२८	३७	देवीर्द्वारोऽअश्विना	२१	४९	दैव्याविमाना	२०	४२
देवीऽउषासानक्तेन्द्रम्	२८	१४	देवीर्द्वारोवयोधसम्	२८	३६	दैव्यायधर्त्रे	१७	५६
देवीऽउषासाविश्विना	२१	५०	देवीस्तिस्रस्तिस्रः	२८ २१	१८ ५४	दैव्यावद्ध्वर्य्यूऽ	३३ ३३	३३ ७६
देवीऽऊर्जाहुतीदुघे	२१ २८ २८	५२ १६ ३९	देवन्नोमनसा	३४	२३	दैव्याहोताराऽऊर्द्ध्वम्	२७	१८
देवीजोष्ट्रीवसुधिती	२८ २८	१५ ३८	देवेभ्योहि	३३	५४	दैव्याहोताराप्रथमा	२९	३२
देवीजोष्ट्रीसरस्वती	२१	५१	देवोअग्निःस्विष्टकृत्	२८ २८ २८	[illegible] २२ ४५	दैव्याहोतारा	२१	१८
देवीद्यावापृथिवी	३७	३	देवोदेवैः	२१ २८	५६ २०	द्याम्मालेखीः	५	४३
			देवोनराशंसः	२८	४२	द्युभिरक्तुभिः	३४	३०

	अ०	मं०
द्यौः॒शान्ति॑ः	३६	१७
द्यौरा॑सीत्पूर्व्वचि॑त्तिः	२३, २३	१२, ५४
द्यौस्ते॑पृथि॒व्युम्	२३	४३
द्यौस्ते॑पृ॒ष्ठम्	११	२०
द्र॒प्प्सश्च॑स्कन्द	१३	५
द्र॒वि॒णो॒दाः॒पि॑पीषति	२६	२२
द्रा॒पे॒ऽअन्ध॑सस्प्पते	१६	४७
द्रु॒प॒दादि॑व	२०	२०
द्व॒न्नः॑स॒र्प्पिरा॑सुतिः	११	७०
द्वारो॑दे॒वीर॒न्व॑स्य	२७	१६
द्वि॒प॑दा॒याश्च॒तु॑ष्प्पदाः	२३	३४
द्वे॒वि॑रूपे॒चरतः	३३	५
द्वे॒सृ॒तीऽअ॑शृणवम्	१९	४७
ध॒न्व॑नागाः	२९	३९
धु॒र्त्ता॒दि॒वः	३७	१६
धा॒ता॒रा॒तिः	८	१७
धा॒नाः॒क॑र॒म्भः	१९	२१
धा॒ना॒नां॑रू॒पम्	१९	२२
धा॒ना॒व॑न्तङ्क॒र॒म्भिण॑म्	२०	२९
धा॒न्न्य॒मसि	१	२०
धा॒म॒च्छ॒द॒ग्निः	१८	७६
धाम॑न्ते॒वि॒श्वम्	१७	९९
धू॒म्म्रान्व॑स॒न्ता॒याल॑भते	२४	११
धू॒म्म्रव॒भ्रुनी॑काशाः	२४	१८
धूर॑सि॒धूर्व्व॑	१	८
धू॒ष्टि॑र॒स्य॒पा॒ग्ग्ने	१	१७
ध्रु॒वक्षि॑ति॒र्ध्रु॒वयो॑निः	१४	१
ध्रु॒व॒सद॑न्त्वा	९	२
ध्रु॒वासि॑ध॒रुणा	१३	१६
ध्रु॒वासि॑ध॒रुणे॒तः	१३	३४
ध्रु॒वासि॑द्द्ध्रु॒वो॒यम्	५	२८
ध्रु॒वो॒सि॒पृ॒थि॒वीम्	५	१३
न॒क्तो॒षा॒सा॒सम॑नसा	१२, १७	२, ७०
न॒क्षत्त्रे॑भ्यः॒स्वाहा॑	२२	२८
न॒तंवि॑दाथ	३४	५१
न॒तद्र॒क्षा॒ᳪसि	१७	३१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नतस्यप्रतिमाऽअस्ति	३२	३	नमः शुङ्गवे	१६	४०	नमस्तेरुद्रमन्यवे	१६	१
नतेदूरेपरमा	३४	१९	नमः शम्भवाय	१६	४१	नमस्तेहरसे	३६	२०
नत्वावाँ२ऽअन्यः	२७	३६	नमः शुष्क्याय	१६	४५	नमः स्रुत्याय	१६	३७
नदीभ्यः पौञ्जिष्ठम्	३०	८	नमः श्वभ्यः	१६	२८	नमो गणेभ्यः	१६	२५
नभश्चनभस्यश्च	१४	१५	नमः सभाभ्यः	१६	२४	नमो ज्येष्ठाय	१६	३२
नमऽआशवे	१६	३१	नमः सिकत्याय	१६	४३	नमो धृष्णवे	१६	३६
नमऽउष्णीषिणे	१६	२२	नमः सुतेनिकृते	१२	६३	नमो बभ्लुशाय	१६	१८
नमः कपर्दिने	१६	२९	नमः सेनाभ्यः	१६	२६	नमो बिल्मिने	१६	३५
नमः कूप्याय	१६	३८	नमः सोभ्याय	१६	३३	नमो मित्रस्य	४	३५
नमः कृत्स्नायतया	१६	२०	नमस्तऽआयुधाय	१६	१४	नमो रोहिताय	१६	१९
नमः पर्णाय	१६	४६	नमस्तक्षभ्यः	१६	२७	नमो वः पितरः	२	३२
नमः पार्याय	१६	४२	नमस्तेऽअस्तु	३६	२१	नमो वञ्चते	१६	२१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
नमोघव्याय	१६	३४	नराशꣳसꣳप्रति	२०	३७	नाभ्याऽआसीत्	३१	१३
नमोवात्याय	१६	३९	नराशꣳसस्यमहिमानम्	२९	२७	नार्य्यस्तेपत्न्यः	२३	२६
नमोविसृजद्भ्यः	१६	२३	नर्म्मायपुंश्चलूम्	३०	२०	नाशयित्रीबलासस्या	१२	९७
नमोव्रज्याय	१६	४४	नवदशभिरस्तुवत	१४	३०	निष्क्रमणन्निषदनम्	२५	३८
नमोस्तुनीलग्रीवाय	१६	८	नवभिरस्तुवत	१४	२९	नियुत्वान्वायवा	२७	२९
नमोस्तुरुद्रेभ्योयेन्तरिक्षे	१६	६५	नवविꣳशत्यास्तुवत	१४	३१	निवेशनःसङ्गमनः	१२	६६
नमोस्तुरुद्रेभ्योयेदिवि	१६	६४	नवाऽउऽएतत्	२३, २५	१६, ४४	निषसादधृतव्रतः	१०, २०	२७, २
नमोस्तुरुद्रेभ्योयेपृथिव्याम्	१६	६६	नहितेषाममा	३	३२	निहोताहोतृषदने	११	३६
नमोस्तुसर्पेभ्यः	१३	६	नहिस्पशमविदन्	३३	६०	नीलग्रीवाःशितिकंठादिवम्	१६	५६
नमोहिरण्यबाहवे	१६	१७	नानाहिवान्देवहितम्	१९	७	नीलग्रीवाःशितिकंठाःशर्वाऽ	१६	५७
नमोह्रस्वाय	१६	३०	नाभापृथिव्याः	११	७६	नृत्तायसूतम्	३०	६
नयत्त्परोनान्तरः	२०	८२	नाभिर्म्मेचित्तम्	२०	९	नृषदेवेडप्सुषदे	१७	१२

	अ०	मं०
पश्चाद्दिशो दैवीः	१७	५४
पञ्च नद्यः सरस्वतीम्	३४	११
पञ्चस्वन्तः पुरुष ऽ	२३	५२
पथस्पथः परिपतिम्	३४	४२
पयः पृथिव्याम्	१८	३६
पयसा शुक्रममृतम्	१९	८४
पयसो रूपम्	१९	२३
पयसो रेत ऽ आभृतम्	३८	२८
परमस्याः परावतः	११	७२
परम्मृत्यो ऽ अनु	३५	७
परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवस्पृ	१५	५८
परमेष्ठी त्वा सादयतु दिव स्पृष्ठे व्यचस्वतीम्	१५	६४

	अ०	मं०
परमेष्ठ्यभिधीतः	८	५४
परस्या ऽ अधि	११	७१
परि ते दूडभो रथो	३	३६
परि ते धन्वनः	१६	१२
परि त्वा गिर्वणः	५	२९
परि त्वाग्ने पुरम्	११	२६
परि द्यावापृथिवी	३२	१२
परि नो रुद्रस्य	१६	५०
परि माग्ने दुश्चरितात्	४	२८
परि वाजपतिः	११	२५
परिवीरसि परि त्वा	६	६
परीतो षिञ्चता	१९	२

	अ०	मं०
परीत्य भूतानि	३२	११
परीमे गामनेषत	३५	१८
परो दिवा पर ऽ एना	१७	२९
पवमानः सो ऽ अद्य	१९	४२
पवित्रेण पुनीहि	१९	४०
पवित्रे स्थो वैष्णव्यौ	१, १०	१२, ६
पशुभिः पशूनाप्नोति	१९	२०
पष्ठवाट् च मे	१८	२७
पष्ठवाहौ विराजः	२४	१३
पातन्नो ऽ अश्विना	२०	६२
पावकया यः	१७	१०
पावकवर्चाः शुक्रवर्चाः	१२	१०७

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
पावकानःसरस्वती	२०	८४	पुनर्मनःपुनरायुः	४	१५	पूषापञ्चाक्षरेण	९	३२
पाहिनोऽअग्नऽएकया	२७	४३	पुनस्त्वादित्यारुद्रा	१२	४४	पृच्छामित्वाचितये	२३	४९
पितानोऽसिपितानः	३७	२०	पुनातितेपरिस्रुतम्	१९	४	पृच्छामित्वापरमन्तम्	२३	६१
पितुन्नुस्तोषम्	३४	७	पुराक्रूरस्यविसृपो	१	२८	पृथिविदेवयजन्योषध्याः	१	२५
पितृभ्यःस्वधायिभ्यः	१९	३६	पुरीष्यासोऽअग्नयः	१२	५०	पृथिवीचमऽइन्द्रश्च	१८	१८
पीवोऽअन्नारयिवृधः	२७	२३	पुरीष्योऽसिविश्वभराः	११	३२	पृथिवीच्छन्दः	१४	१९
पुत्रमिवपितरौ	१० / २०	३४ / ७७	पुरुदस्मोविषुरूपऽ	८	३०	पृथिव्याऽअहम्	१७	६७
पुनन्तुमादेवजनाः	१९	३९	पुरुषऽएवेदम्	३१	२	पृथिव्याःपुरीषम्	१४	४
पुनरासद्यसदनम्	१२	३९	पुरुषमृगश्चन्द्रमसः	२४	३५	पृथिव्याःसधस्थात्	११	१६
पुनन्तुमापितरः	१९	३७	पूर्णादर्विपरापत	३	४९	पृथिव्यैस्वाहा	२२	२९
पुनरूर्जानिवर्तस्व	१२ / १२	९ / ४०	पूषणंवनिष्ठुना	२५	७	पृश्निस्तिरश्चीनपृश्निः	२४	४
पुनर्नःपितरो	३	५५	पूषन्तवव्रतेवयं	३४	४१	पृषदश्वामरुतः	२५	२०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
पृष्ठीम्मैंराष्ट्रम्	२०	८	प्रजापंतौत्त्वा	३५	६	प्रथुमाद्वितीयैः	२०	१२
पृष्ठोदि॒विपृष्ठो	१८	७३	प्रतद्विष्णुंस्तवते	५	२०	प्रथुमावांऽसरुथिनां	२९	७
प्रघासिनोंहवामहे	३	४४	प्रतद्वौचेदुमृतन्नु	३२	९	प्रनूनंब्रह्मणुस्प्पतिः	३४	५७
प्रजापंतयेच	२४	३०	प्रतिंक्क्षुत्रेप्प्रार्ति	२०	१०	प्रनौयच्छत्त्वरुर्वुमा	९	२९
प्रजापंतयेत्त्वा	२२	५	प्रतिपर्दसि	१५	८	प्रपर्वंतस्यवृषुभस्यं	१०	१९
प्रजापंतयेपुरुंषान्	२४	२९	प्रतिपन्थांम्	४	२९	प्रप्प्रायमुग्निः	१२	३४
प्रजापंतिःसम्भ्रियमांणः	३९	५	प्रतिश्रुत्त्कांयाऽअर्त्तनम्	३०	१९	प्रबाहवांसिसृतम्	२१	९
प्रजापंतिर्व्विश्वार्कम्मामनंः	१८	४३	प्रतिस्प्पर्शः	१३	११	प्रमंह्महेशवसानायं	३४	१६
प्रजापंतिश्चरति	३१	१९	प्रतीचीमारोंह	१०	१२	प्रमुञ्चुधन्वंनुस्त्त्व	१६	९
प्रजापंतिष्ट्वा	१३	१७	प्रतूंर्त्तंवाजिन्	११	१२	प्रयाभिर्य्यासिंदाश्वाऽंसम्	२७	२७
प्रजांपतेनत्त्वदेतान् }	१० / २३	२० / ६५	प्रतूर्वन्नेहयवुक्क्रामुन्	११	१५	प्रवुऽइन्द्रांयवृहते	३३	९६
प्रजापंतेस्त्तपंसा	२९	११	प्रत्युष्टुंरक्षः	१ / १	७ / २९	प्रवायुमच्छांवृहती	३३	५५

	अ०	मं०
प्रवांवृजेसुप्प्रया॒ः	३३	४४
प्रवीरयाशुचंय॒ः	३३	७०
प्रवौम॒हेमन्दमानायान्धसो	३३	२३
प्रवौम॒हेमहिनम॒ः	३४	१७
प्रसद्यभस्म्मना	१२	३८
प्रस्तरेणपरिधिना	१८	६३
प्रागपागुदगधराक्	६	३६
प्राचीनंबर्हिःप्प्रदिशा	२९	२९
प्राचीमनुप्प्रदिशं	१७	६६
प्राच्यैदिशेस्वाहा	२२	२४
प्राणदाऽअपानदाः	१७	१५
प्राणपामेऽअपानपाः	२०	३४
प्राणम्मेपाह्यपानं	१४	८
प्राणश्चमेऽपानश्च	१२	२
प्राणायमेवर्च्चोदाः	७	२७
प्राणायस्वाहा	२२/२३	२३/१८
प्रातरग्निम्प्रातः	३४	३४
प्रातर्जितंभगम्	३४	३५
प्रेताजयतानरः	१७	४६
प्रेदग्नेज्योतिष्मान्	१२	३२
प्रेद्धोऽअग्ने	१७	७६
प्रैतुब्रह्मणस्पतिः	३३/३७	८९/७
प्रैतुवाजी	११	४६
प्रैषेभिःप्प्रैषान्	१९	१९
प्रोथदश्वोन	१५	६२
प्रोह्यमाणःसोमऽ	८	५६
बण्णमहाँ२ऽअसि	३३	३९
बट्सूर्य्यश्रवसा	३३	४०
बर्हिषदःपितरः	१९	५५
बलविज्ज्ञायस्थविरः	१७	३७
बह्वीनाम्पिता	२९	४२
बाहूमेबलम्	२०	७
बीभत्सायैपौल्ककसम्	३०	१७
बृहदिन्द्राय	२०	३०
बृहन्निदिद्ध्मऽ	३३	२५
बृहस्प्पतेऽअति	२६	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
बृहस्प्पतेपरि	१७	३६	ब्राह्मणोस्यमुखम्	३१	११	भूम्म्याऽआखून्	२४	२६
बृहस्प्पतेव्वाजञ्जय	९	११	भर्गऽएवभगवान्	३४	३८	भूरसिभूमिरस्य	१३	१८
बृहस्प्पतेसवितः	२७	८	भगप्प्रणेतर्भ्भग	३४	३६	भूर्भुवः स्वः तत्त्सवितुः	३६	३
बोधामेऽअस्य	१२	४२	भद्रङ्कर्ण्णेभिः	२५	२१	भूर्भुवः स्वर्द्यौरिव	३	५
ब्रह्मक्षत्रम्पवते	१९	५	भद्राऽउतप्प्रशस्तयः	१५	३९	भूर्भुवः स्वः सुप्प्रजाः	३	३७
ब्रह्मजज्ञानम्	१३	३	भद्रोनोऽअग्निराहुतः	१५	३८	भेषजमसि	३	५९
ब्रह्मणस्पतेत्त्वमस्य	३४	५८	भद्रोमेसिप्प्रच्च्यवस्व	४	३४	मखस्यशिरोसि	३७	८
ब्रह्मणेब्राह्मणम्	३०	५	भवतन्नः समनसौ	{ ५, १२	३, ६०	मधवेस्वाहा	२२	३१
ब्रह्मसूर्य्यसमम्	२३	४८	भायैदार्व्वाहारम्	३०	१२	मधुनक्तमुतोपसः	१३	२८
ब्रह्माणिमेमतयः	३३	७८	भुज्युः सुपर्ण्णः	१८	४२	मधुमतीन्नऽइषः	७	२
ब्रह्मणमद्य	७	४६	भुवोयज्ञस्य	{ १३, १५	१५, २३	मधुव्वाताऽऋतायते	१३	२७
ब्रह्मणासः पितरः	२९	४७	भूतायत्त्वानारातये	१	११	मधुमान्नः	१३	२९

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
मधुश्चमाधवश्च	१३	२५	मयुःप्राजापत्त्यः	२४	३१	महीद्यौःपृथिवी	८, १३	३२, ३२
मद्ध्वासुज्जन्नकक्षसे	२७	१३	मरुताᳬंस्कन्धाः	२५	६	महीनाम्पयोसि	४	३
मनसःकाममाकूतिम्	३९	४	मरुतोयस्यहि	८	३१	महीमूषुमातरम्	२१	५
मनस्तऽआप्प्यायताम्	६	१५	मरुत्त्वन्तम्वृषभम्	७	३६	महोऽअग्नेःसमिधानस्य	३३	१७
मनोजूतिर्ज्जुषताम्	२	१३	मरुत्त्वाँ२ऽइन्द्र	७	३८	महोऽअर्णःसरस्वती	२०	८६
मनोनयेषु	७	१७	मर्म्माणितेवर्म्मणा	१७	४९	माच्छन्दःप्प्रमा	१४	१८
मनोन्वाह्वामहे	३	५३	मशकान्केशैः	२५	३	मातेऽइन्द्रते	१०	२२
मनोमेतर्प्पयत	६	३१	महाँ२ऽइन्द्रोनृवदा	७	३९	माताचतेपिताचतेग्ग्रम्	२३	२४
मन्न्यवेयस्त्तापम्	३०	१४	महाँ२ऽइन्द्रायऽओजसा	७	४०	माताचतेपिताचतेग्ग्रे	२३	२५
मयिगृह्णाम्म्यग्ग्रे	१३	१	महाँ२ऽइन्द्रोवज्ज्रहस्तः	२६	१०	मातेवपुत्रम्	१२	६१
मयित्त्यदिन्द्रियम्	३८	२७	महानाम्न्योरेवत्त्यः	२३	३५	मात्त्वाग्निर्द्ध्वनयीत्	२५	३७
मयीदमिन्द्रः	२	१०	महित्रीणामवोस्त्तु	३	३१	मात्त्वातपत्प्रियः	२५	४३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
मानुःशꣳसुः	३	३०	मित्रस्यंचर्षणीधृतं	११	६२	मृगोनभीमः	११	७१
मानंस्त्तोकेतनंये	१६	१६	मित्रस्यंसा	५	३४	मेधाम्मेरुणः	३२	१५
मानोमहान्तंमुत	१६	१५	मित्रꣳहुवेपूतदक्क्षम्	३३	५७	मोषूणंऽइन्द्रात्र	३	४६
मानोमित्रोवरुणः	२५	२४	मित्रावरुणाभ्यान्त्वा	७	२३	यऽआत्मदाबलदा	२५	१३
मापोमौषधीः	६	२२	मित्रोनऽएहि	४	२७	यऽइन्द्रेऽइन्द्रियम्	२०	७०
माभेर्म्मासंविक्था: {	१ / ६	२३ / २५	मित्रोनवाक्क्षरेण	९	२३	यऽइमाविश्वा	१७	१७
मामाहिꣳसीज्जनिता	१२	१०२	मीढुष्टमशिवंतम	१६	५१	यऽइमेद्यावापृथिवी	२९	३४
मावोरिपत्	१२	९५	मुखꣳसदस्य	१९	८८	यऽएतावन्तश्च	१६	६३
मासुभित्थाः	११	६८	मुञ्चन्तुमाशपथ्यात्	१२	९०	यकोसकौशकुन्तिका	२३	२२
माहिर्भूर्म्मा {	६ / ८	१२ / २३	मूर्द्धानंन्दिवः {	७ / ३३	२४ / ८	यकासकौशकुन्तकऽ	२३	२३
मित्रश्चमऽइन्द्रश्च	१८	१७	मूर्द्धावयं॑प्रजापतिः	१४	९	यज्ञन्दसीऽअवसा	३२	७
मित्रꣳसꣳसृज्यं	११	५३	मूर्द्धासिराट्	१४	२१	यजानोमित्रावरुणा	३३	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यजुर्भिराप्यन्ते	१९	२८	यत्तेसोमदिविज्योतिः	६	३३	यदत्त्युपजिह्विका	११	७४
यज्जाग्रतोदूर	३४	१	यत्पुरुषंव्यदधुः	३१	१०	यदत्ररिप्सꣳरसिनः	१९	३५
यज्ञंयज्ञङ्गच्छ	८	२२	यत्पुरुषेणहविषा	३१	१४	यदद्यसूरऽउदिते	३३	२०
यज्ञस्यदोहः	८	६२	यत्प्रज्ञानमुत	३४	३	यदद्यकच्चवृत्रहन्	३३	३५
यज्ञायज्ञावः	२७	४२	यत्रधाराऽअनपेताः	१८	६५	यदश्वस्यक्रविषः	२५	३२
यज्ञेनयज्ञमयजन्त	३१	१६	यत्रबाणाःसम्पतन्ति	१७	४८	यदश्वायवासः	२५	३९
यज्ञोदेवानाम्	३३	६४	यत्रब्रह्मंच	२०	२५	यदस्याऽअꣳहुभेद्याः	२३	२८
यतेस्वाहाधावते	२२	८	यत्रेन्द्रश्च	२०	२६	यदाकूतात्	१८	५८
यतोयतःसमीहसे	३६	२२	यत्रौषधीः	१२	८०	यदापिपेषमातरं	१९	११
यत्तेगात्रादग्निना	२५	३४	यथेमांवाचम्	२६	२	यदापोऽअघ्न्याऽइति	२०	१८
यत्तेपवित्रम्	१९	४१	यदक्रन्दः	२९	१२	यदावध्नन्दाक्षायणाः	३४	५२
यत्तेसादेमहसा	२५	४०	यदग्नेकानिकानि	११	७३	यदिजाग्रद्यदिस्वप्नम्	२०	१६

	अ०	मं०
यदि॒दि॒वा यदि॒	२०	१५
यदि॒मा वा॒जय॑न्	१२	८५
यदू॒व॑ध्य॑मु॒दर॑स्य	२५	३३
यद्ग्रामे॒ यदर॑ण्ये	३, २०	४५, १७
यद्द॒त्तं यत्प॑रा॒दान॑म्	१८	६४
यद्दे॒वा दे॑व॒हेड॑नम्	२०	१४
यद्दे॒वासो॑ ल॒लाम॑गुम्	२३	२९
यद्ध॑रि॒णो यव॑मत्ति	२३, २३	३०, ३१
यद्धवि॒ष्य॑मृतु॒शो	२५	२७
यद्वा॒जिनो॒ दाम॑	२५	३१
यद्वा॒तो॒ऽअ॒पः	२३	७
यद्वा॒ हिष्टं॒ तद॒ग्नये॑	२६	१२
यन्ता॒ऽर्च॑मे॒ धु॒र्त्तोऽर्च॑मे	१८	७
यन्त्री॒ रा॒ट्	१४	२२
यन्त्रि॑णि॒जा	२५	२५
यन्नीक्ष॑णम्	२५	३६
यन्ते॑ दे॒वी निर्ऋ॑तिः	१२	६५
यम्प॑रि॒धिम्	२	१७
यः प्रा॑ण॒तः	२३, २५	३, ११
यन्मे॑ छि॒द्रम्	३६	२
यम॑ग्ने कव्यवाहन॒ त्वम्	१९	६४
यम॑ग्ने पृ॒त्सु	६	२९
यमु॒श्विना॒ नमु॑चेः	१९	६४
यमु॒श्विना॒ सर॑स्वती	२०	६८
यमा॑यु॒त्त्वाङ्गि॑रस्वते	३८	९
यमा॑य॒ त्त्वा मु॒खाय॑ त्त्वा	३७	११
यमा॑य॒ यम॒सूम्	३०	१५
यमा॑य॒ स्वाहा॒न्त॑काय	३९	१३
यमे॑न॒ दु॒त्तम्	२९	१३
यवा॑ना॒म्भा॒गः	१४	२६
यश्चि॒दापः	२७	२६
यस्तु॒ सर्वा॑णि	४०	६
यस्त्वे॒ऽअ॒द्य	१२	२६
यस्त्वे॒ऽअश्व॒सनिः	८	१२
यस्त्वे॑ द्र॒प्सस्कन्न्	७	२६
यस्त्वे॒ रस॑ः सम्भृ॑तु॒ऽ	१९	३३

सं.अ.४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
यस्त्तेस्त्तनं÷शशयो	३८	५	यस्यौषधीःप्प्रसर्पथ	१२	८६	यातेहेतिम्मीढुष्टम	१६	११
यस्म्मांज्जातम्	३२	५	याऽइषवोयातुधनानाम्	१३	७	याःफलिनीर्य्या	१२	८९
यस्म्मान्नजातः	८	३६	याँ२ऽआवहः	८	१९	यामिषुंगिरिशन्त	१६	३
यस्म्मिन्नत्सर्व्वाणि	४०	७	याऽओषधीःपूर्व्वा	१२	७५	याम्मेधान्देवगणाः	३२	१४
यस्म्मिन्नश्श्वासः	२०	७८	याऽओषधीःसोमराज्ञीर्वह्वीः	१२	९२	यावतीद्यावापृथिवी	३८	२६
यस्म्मिन्नृचःसाम	३४	५	याऽओषधीःसोमराज्ञीर्विष्ठिताः	१२	९३	यावाङ्कशा	७	११
यस्यंकुम्म्भोगृहे	१७	५२	यातेऽअग्नेयः	५	८	यावोदेवाः {	१३ १८	२३ ४७
यस्यंप्प्रयाणम्	११	६	यातेघर्म्म	३८	१८	याव्याघ्रंविषूचिकोभौ	१९	१०
यस्यायंविश्श्वऽ	३३	८२	यातेधामानिपरमाणि	१७	२१	याशतेन	१३	२१
यस्यास्त्तेघोर	१२	६४	यातेधामानिहविषा	४	३७	याश्श्रेदसुपशृण्वन्ति	१२	९४
यस्येमेहिमवन्तः	२५	१२	यातेधामान्युश्म्मसि	६	३	याःसेनाऽअभीत्त्वरीः	११	७७
यस्यैतेसुज्ज्ञियः	८	२९	यातेरुद्रशिवातनूः {	१६	२ ४९	यास्त्तेऽअग्ने {	१३ १८	२२ ४६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
युक्तेनमनसा	११	२	युवꣳसुरामम्	१० / २०	३३ / ७६	येदेवासोदिव्येकादशस्थ	७	१९
युक्त्वायसविता	११	३	युष्माऽइन्द्रः	१	१३	येनऽऋषयः	१५	४९
युक्त्वाहिकेशिना	८	३४	यूपव्रस्काऽउत	२५	२९	येनकर्म्माण्यपसः	३४	२
युक्ष्वाहिदेवहूतमान्	१३ / ३३	३७ / ३४	येऽअग्निष्वात्ताः	१९	६०	येनद्यौरुग्रा	३२	६
युजेवाम्ब्रह्म	११	५	येचेहपितरः	१९	६७	येनःपूर्वेपितरः	१९	५१
युञ्जतेमनऽ	११ / ३७	४ / २	येजनेषुमलिम्लवः	११	७९	येनवहसि	१५ / १८	५५ / ६२
युञ्जन्तिब्रध्नम्	२३	५	येतीर्थानि	१६	६१	येनःसपत्ना	३४	४६
युञ्जन्त्यस्य	२३	६	येतेपन्थाः	३४	२७	येनापावकचक्षसा	३३	३२
युञ्जाथाꣳरासभम्	११	१३	येत्त्वाहिहत्ये	३३	६३	येनासमत्सु	१५	४०
युञ्जानःप्रथमम्	११	१	येदेवाऽअग्निनेत्राः	९	३६	येनेदंभूतंभुवनम्	३४	४
युनक्तसीरा	१२	६८	येदेवादेवानाम्	१७	१३	येन्नेषुविविध्यन्ति	१६	६२
युवन्तमिन्द्रापर्वता	८	५३	येदेवादेवेष्वधि	१७	१४	येपथाम्पथिरक्षयः	१६	६०

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
येभूतानामधिपतयः	१६	५९	योदेवेभ्यः	३१	२०	रयिञ्चमेरायश्चमे	१८	१०
येरूपाणिप्प्रतिमुञ्चमानाऽ	२	३०	योनः पिता	१७	२७	रश्मिनासत्यायं	१५	६
येवाजिनम्परिपश्यंन्ति	२५	३५	योभूतानामधिपतिः	२०	३२	राजन्तमद्ध्वराणाम्	३	२३
येवामीरोचने	१३	८	योरेवान्योऽअमीवहा	३	२९	राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्ग्वसवस्ते	१५	१०
येवृक्षेषुशष्प्पिञ्जरा	१६	५८	योवः शिवतमः	११ ३६	५१ १५	राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्विराट्	१४	१३
येषामद्ध्येति	३	४२	रक्षसाम्भागोसि	६	१६	रातिᳬसत्पतिम्	२२	१३
येसमानाः समनसः पितरः	१९	४५	रक्षोहणंवलगहनम्	५	२३	रायावयᳬसंसवाᳬसः	७	१०
येसमानाः समनसोजीवाः	१९	४६	रक्षोहणोवः	५	२५	रायेनुयम्	२७	२४
योऽअग्निः कव्यवाहनः	१९	६५	रक्षोहाविश्वचर्षणिः	२६	२६	रुचन्नोधेहि	१८	४८
योऽअग्निरग्नेरद्ध्यजायत	१३	४५	रजताहरिणीः	२३	३७	रुचंब्राह्मम्	३१	२१
योऽअस्म्मभ्यम्	११	८०	रथवाहणᳬहविः	२९	४५	रुद्राः सᳬसृज्य	११	५४
योगेयोगेतवस्त्तरम्	११	१४	रथेतिष्ठन्नयति	२९	४३	रूपेणवोरूपम्	७	४५

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
रेतोमूत्रंविजहाति	१०.	७६	वनेषुव्यन्तरिक्षम्	४	३१	वसन्तेनऽऋतुना	२१	२३
रेवतीरमध्वंबृहस्पते	६	८	वयन्तेऽअद्यररिमा	१८	७५	वसवस्त्वायोदशाक्षरेण	९	३४
रेवतीरमध्वमस्मिन्	३	२१	वयन्नामप्रब्रवामा	१७	९०	वसवस्त्वाकृण्वन्तु	११	५८
रोहितोधूम्रोरोहितः	२४	२	वयःसोमव्रते	३	५६	वसवस्त्वाछृन्दन्तु	११	६५
लाङ्गलम्पवीरवत्	१२	७१	वयःहित्त्वाप्रयति	८	२०	वसवस्त्वाञ्जन्तु	२३	८
लोकम्पृणच्छिद्रम्	[illegible]	[illegible]	वरुणःक्षत्रम्	२०	७२	वसवस्त्वाधूपयन्तु	११	६०
लोमभ्यःस्वाहा	३०.	१०	वरुणःप्राविता	३३	४६	वसुचमेवसतिश्च	१८	१५
लोमानिप्रयतिर्म्मम	२०	१३	वरुणस्योत्तम्भनमसि	४	३६	वसुभ्यऽऋश्यान्	२४	२७
वक्ष्यन्तीवेदागनीगन्ति	२९	४०	वरूत्रीन्त्वष्टुः	१३	४४	वसुभ्यस्त्वा	२	१६
वनस्पतिरवसृष्टः	२०	४५	वर्षाभिर्ऋतुना	२१	२५	वसूनाम्भागोसि	१४	२५
वनस्पतेवसृजा	२७	२१	वर्षाहूर्ऋतूनाम्	२४	३८	वसोःपवित्रमसि	१	२
वनस्पतेवीड्वङ्गः	१२	५२	वसन्तायकपिञ्जलान्	२४	२०	वसोःपवित्रमसिशतधारम्	१	३

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
वस्व्युस्त्यादितिः	४	२१	वाजस्येमाम्प्रसवः	९	२४	वायुःपुनातु	३५	३
वह्वपाञ्जातवेदः	३५	२०	वाजायस्वाहा	१८ / २२	२८ / ३२	वायुरग्ग्रेगायज्ञप्रीः	२७	३१
वाचन्तेशुन्धामि	६	१४	वाजेवाजेवत	९ / २१	१८ / ११	वायुरनिलममृतं	४०	१५
वाचस्पतयेपवस्व	७	१	वाजोनःसप्त	१८	३२	वायुष्ट्वापचुतैः	२३	१३
वाचस्पतिम्	८ / १७	४५ / २३	वाजोनोऽअद्य	१८	३३	वायोःपूतः	१९	३
वाचेस्वाहाप्राणाय	३९	३	वातम्प्राणेनापानेन	२५	२	वायोयेतेसहस्रिणो	२७	३२
वाजःपुरस्तात्	१८	३४	वातरंहाभव	९	८	वायोशुक्क्रोऽ	२७	३०
वाजश्चमेप्रसवश्च	१८	१	वातस्यजूतिम्	१३	४२	वार्त्रहत्याय	१८	६८
वाजस्यनुप्प्रसवः	९	२५	वातायस्वाहा	२२	२६	विकिरिद्रविलोहित	१६	५२
वाजस्यनुप्प्रसुवे	१८	३०	वातोवामनोवा	९	७	विज्ज्यन्धनुः	१६	१०
वाजस्यमाप्प्रसवः	१७	६३	वामम्द्यसवितः	८	६	वित्तंञ्चमेवेद्यञ्च	१८	११
वाजस्येमम्प्रसवःसुषुवे	९	२३	वायव्यैर्व्वायव्यानि	१९	२७	विदद्यदीसरमा	३३	५९

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
विद्मातेऽअग्ने	१२	१९	विराडसिदक्षिणा	१५	११	विश्वस्यमूर्द्धन्नधि	१८	५५
विद्याञ्चाविद्याञ्च	४०	१४	विराड्ज्योतिरधारयत्	१३	२४	विश्वाऽआशाः	३८	१०
विधृतिन्नाभ्या	२५	९	विवस्वन्नादित्यैषः	८	५	विश्वानिदेव	३०	३
विधेमतेपरमे	१७	७५	विश्वकर्म्मन्हविषावर्द्धनेन	८ १७	४६ २४	विश्वारूपाणि	१२	३
विनऽइन्द्र	८ १८	४४ ७०	विश्वकर्म्मन्हविषावावृधानः	१७	२२	विश्वासाम्भुवाम्पते	३७	१८
विपाजसापृथुना	११	४९	विश्वकर्म्मात्त्वा	१४ १४	१२ १४	विश्वेऽअद्यमरुतो	१८ ३३	३१ ५२
विभक्तारᳫंहवामहे	३०	४	विश्वकर्म्माविमनाऽ	१७	२६	विश्वेदेवाऽअᳫंशुषु	८	५७
विभूरसिप्प्रवाहणः	५	३१	विश्वकर्म्माह्ह्यजनिष्ट	१७	३२	विश्वेदेवाःशृणुतेमम्	३३	५३
विभूम्मात्रा	२२	१९	विश्वतश्चक्षुरुत	१७	१९	विश्वेदेवाश्चमसेषून्नीतः	८	५८
विभ्राड्बृहत्	३३	३०	विश्वस्मैप्प्राणायापानाय	१३	१९	विश्वेदेवासऽआगत	७	३४
विमानऽएषदिवः	१७	५९	विश्वस्यकेतुः	१२	२३	विश्वेभिःसोम्म्यम्	३३	१०
विमुच्यद्ध्वमग्घ्न्या	१२	७३	विश्वस्यदूतम्	१५	३३	विश्वेषामदितिः	३३	१६

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
विश्वोदेवस्यनेतुः	११ / २२	६५ / २०	वेद्यावेदिः	१९	१७	शतमिन्नुशरदो	२५	२२
विष्ण्णोः कर्म्माणि	१३ / ६	३३	वेनस्तत्पश्यत्	३२	८	शतंवोऽअम्ब	१२	७६
विष्ण्णोः क्रमोसि	१२	५	वैश्वदेवीपुनती	१९	४४	शन्तेपरेभ्यः	२३	४४
विष्ण्णोरराटमसि	५	२१	वैश्वानरस्यसुमतौ	२६	७	शन्नोदेवीः	३६	१२
विष्ण्णोर्नुकम्	५	१८	वैश्वानरोनऽऊतये	३६ / २६	७२ / ८	शन्नोभवन्तु	५ / २१	१६ / १०
वीतꣳहविः	१७	५७	व्यचस्वतीरुर्विया	२९	३०	शन्नोमित्रः	३६	९
वीतिहोत्रन्त्वा	२	४	व्रतङ्कृणुत	४	११	शन्नोवातः	३६	१०
वृष्णऽऊर्म्मिरसि	१०	२	व्रतञ्चमऽऋतवश्च	१८	२३	शंवातःशꣳहिते	३५	८
वेदाहमस्य	२३	६०	व्रतेनदीक्षामाप्नोति	१९	३०	शमितानोवनस्पतिः	२१	२१
वेदाहमेतम्	३१	१८	व्रीहयश्चमे	१८	१२	शर्म्मचस्थः	११	३०
वेदेनरूपे	१९	७८	वशीनान्त्वा	८	४८	शर्म्मास्यवधूतम्	१ / १	१४ / १०
वेदोसियेन	२	२१	शश्चमेसमयश्च	१८	८	शादन्दद्भिः	२५	१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
शारदेनऽऋतुना	२१	२६	शैशिरेणऽऋतुना	२१	२८	सखायःसंवः	१५	२९
शिरोमेश्रीर्यशः	२०	५	श्रायन्तऽइवसूर्यं	३३	४१	सङ्क्रन्दनेनानिमिषेण	१७	३४
शिल्पावैश्वदेव्यः	२४	५	श्रीणामुदारः	१२	२२	सञ्चेध्यस्वाग्ने	२७	२
शिवेनवचसा	१६	४	श्रीश्चतेलक्ष्मीश्च	३१	२२	सञ्ज्ञानमसि	१२	४६
शिवोनामासि	३	६३	श्रुधिश्रुत्कर्ण	३३	१५	सन्तेपयाꣳसि	१२	[illegible]३
शिवोभवप्रजाभ्यो	११	४५	श्वात्राःपिता	४	१२	सन्तेमनः	६	१८
शिवोभूत्वा	१२	१७	श्वात्रास्थवृत्रतुरो	६	३४	सन्तेवायुः	११	३९
शुक्रज्योतिश्च	१७	८०	श्वित्रऽआदित्यानाम्	२४	३९	सन्त्वमग्ने	३	१९
शुक्रन्त्वाशुक्रेण	४	२६	षडस्यविष्ठाः	२३	५८	सन्धयेजारम्	३०	९
शुक्रश्चशुचिश्च	१४	६	षोडशीस्तोमः	१५	३	सम्प्रच्यवध्वम्	१५	५३
शुद्धवालःसर्वशुद्धवालः	२४	३	सऽईधानः	१५	३६	सम्बर्हिरङ्क्ताम्	२	२२
शुनꣳसुफाला	१२	६९	सऽइषुहस्तैः	१७	३५	सम्भूतिञ्च	४०	११

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सम्मांमृजामि	१८	३५	सꣳहितोविश्वसामा	१८	३९	सद्योजातो	२९	३६
संवत्सरोसि	२७	४५	सजातोगर्भोऽअसि	११	४३	सधमादोद्युम्निनीः	१०	७
संवर्चसा	२ ८ ८	२४ १४ ३[illegible]	सजूरब्दः	१२	७४	सनऽइन्द्राय	२६	१७
संवसाथाम्	११	३१	सजूर्ऋतुभिः	१४	७	सनः पावक	१७	९
संवामनांꣳसि	१२	२८	सजूर्देवेन	३	१०	सनः पितेव	३	२४
सꣳशितम्मे	११	८१	सजोषाऽइन्द्र	७	३७	सनोबन्धुः	३२	१०
सꣳशितोरश्मिना	२३	१४	सत्यञ्चमेश्रद्धा	१८	५	सनोभुवनस्य	१८	४४
सꣳसमिद्युवसे	१५	३०	सत्रस्यऋद्धि	८	५२	सन्नः सिन्धुरवभृथायोद्यतः	८	५९
सꣳसीदस्व	११	३७	सत्वन्नश्चित्र	२७	३८	सपर्यगाच्छुक्रम्	४०	८
सꣳसृष्टाम्वसुभिः	११	५५	सत्वन्नोऽअग्ने	२१	४	सप्तऽऋषयः	३४	५५
सꣳस्रवभागास्थ	२	१८	सदसस्पतिमद्भुतम्	३२	१३	सप्ततेऽअग्ने	१७	७९
सꣳहितासि	३	२२	सदुद्रवत्	१५	३४	सप्तास्यासन्	३१	३१

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
सप्रथमोबृहस्पतिः	७	१५	समिद्धोऽअञ्जन्	२९	१	समुद्रोसिविश्वव्यचाः	५	३३
सबोधिसूरिः	१२	४३	समिद्धोऽअद्य	२९	२५	सम्यक्स्रवन्ति {	१३, १७	३८, ९६
समर्क्क्येदेव्या	४	२३	समिधाग्निम् {	३, १२	१, ३०	सम्राडसिप्रतीची	१५	१२
समग्निरग्निना	३७	१५	समिन्द्रणोमनसा	८	१५	सयक्षदस्यमहिमानम्	२७	१५
समद्ध्वरायोषसा	३४	३९	समुद्रङ्गच्छ	६	२१	सरस्वतीमनसा	१९	८३
समास्त्वाग्नऽऋतवो	२७	१	समुद्रस्यत्त्वा	१७	४	सरस्वतीयोन्याम्	१९	९४
समितऽसङ्कल्पेथाम्	१२	५७	समुद्रादूर्म्मिः	१७	८९	सरोभ्योधैवरम्	३०	१६
समिदसिसूर्य्यस्त्वा	२	५	समुद्रायत्वा	३८	७	सर्वेनिमेषाजज्ञिरे	३२	२
समिद्धऽइन्द्रः	२०	३६	समुद्रायशिशुमारान्	२४	२१	सविताते शरीराणि	३५	५
समिद्धेऽअग्नौ	१७	५५	समुद्रेतेहृदयम् {	८, २०	२५, १९	सविताते शरीरेभ्यः	३५	२
समिद्धोऽअग्निः	२१	१२	समुद्रेत्त्वानृमणाऽ	१२	२०	सविताद्वासवानाम्	९	३९
समिद्धोऽअग्निरश्विना	२०	५५	समुद्रोसिनभस्वान्	१८	४५	सविताप्रथमेहन्	३९	६

	अ०	मं०
सवितावरुणः	२०	७१
सवितुस्त्वाप्रसव ऽ	१	३१
सवित्राप्रसवित्रा	१०	३०
सहदानुंपुरुहूत	१८	६९
सहरय्यानिवर्त्तस्व	[illegible]	[illegible]
सहव्यवाडमर्त्यः	२२	१६
सहश्चसहस्यश्च	१४	२७
सहमाजातान्	१५	२
सहस्तोमाःसहछन्दसः	३४	४९
सहस्रशीर्षापुरुषः	३१	१
सहस्रस्यप्रमासि	१५	६५
सहस्राणिसहस्रशः	१६	५३

	अ०	मं०
सहस्वमेऽरातीः	१२	९९
साकंयक्ष्मप्रपत	१२	८७
माविदश्चायुः	१	४
सिञ्चन्तिपरि	२०	२८
सिनीवालिपृथुष्टुके	३४	१०
सिनीवालीसुकपर्दा	११	५६
सिन्धोरिवप्राद्ध्वने	१७	९५
सिंह्यसिसपत्नसाही	५	१०
सिंह्यसिस्वाहा	५	१२
सीदत्त्वम्	१२	१५
सीदहोतः	११	३५
सीरायुञ्जन्ति	१२	६७

	अ०	मं०
सीसेनतन्त्रम्मनसा	१९	८०
सुगव्यन्नः	२५	४५
सुगावोदेवाः	८	१८
सुजातोज्योतिषा	११	४०
सुत्रामाणम्पृथिवीम्	२१	६
सुनावमारुहेयम्	२१	७
सुपर्णस्त्वन्तमृगः	२९	४८
सुपर्णःपार्जन्यः	२४	३४
सुपर्णोसिगरुत्मान्	[illegible]	[illegible]
सुप्रजाःप्रजाः	७	१८
सुबर्हिरग्निः	२१	१५
सुभूःस्वयम्भूः	२३	६३

॥ ३०

	अ०	मं०
सुमित्रियानुऽआपं÷	३५ ३६ ३८	१२ २३ २३
सुरावन्तम्बर्हिषदम्	१९	३२
सुवीरोव्वीरान्	७	१३
सुपारथिरश्वानिव	३४	६
सुषुम्णः सूर्यरश्मिः	१८	४०
सुष्टुतिः सुमतीवृधः	२२	१२
सुसन्दृशन्त्वा	३	५२
सुसमिद्धायशोचिषे	३	२
सूपस्थाऽअद्यदेवः	२१	६०
सूर्यऽएकाकीचरति	२३ २३	१० ४६
सूर्यत्वचसस्थ	१०	४
सूर्यरश्मिर्हरिकेशः	१७	५८
सूर्यस्यचक्षुरारोह	४	३२

	अ०	मं०
सोऽअग्निर्यो वसुः	१५	४२
सोमः राजानमवसे	९	२६
सोमःपवते	७	२१
सोमम्मद्ध्यः	१९	७४
सोमराजन्विश्वाः	६	२६
सोमस्यत्वा	१०	१७
सोमस्यत्विषिरसि	१० १०	५ १५
सोमस्यरूपम्	१९	१५
सोमानं स्वरणम्	३	२८
सोमायकुलुङ्गः	२४	३२
सोमायलवान्	२४	२४
सोमायहंसान्	२४	२२
सोमोधेनुम्	३४	२१

	अ०	मं०
सोमोराजा	१९	७२
सौरीबलाका	२४	३३
स्तीर्णम्बर्हिः	२९	४
स्तोकानामिन्दुम्	२०	४६
स्थिरोभववीड्वङ्गऽ	११	४४
स्योनापृथिविनः	३५ ३६	२१ १३
स्योनासिसुषदासि	१०	२६
स्रुचश्चमेचमसाश्च	१८	२१
स्वगात्वादेवेभ्यः	२२	४
स्वतवाँश्चप्रघासी	१७	८५
स्वयम्भूरसि	२	२६
स्वयंवाजिस्तन्वम्	२३	१५
स्वराडसिसपत्नहा	५	२४

	अ०	मं०		अ०	मं०		अ०	मं०
स्वराडस्युदीची	१५	१३	स्वाहारुद्रायरुद्रहूतये	३८	१६	हिरण्यपाणिः सविता	३४	२५
स्वर्णघर्म्मः स्वाहा	१८	५०	स्वैर्द्दक्षैर्द्दक्षपितेह	१४	३	हिरण्यरूपाऽउषसः	१०	१६
स्वय्यन्तोनापेक्षन्तऽ	१७	६८	हंसः शुचिषत्	१० १२	२४ १४	हिरण्यशृङ्गोयोऽ	२९	२०
स्वस्तिनऽइन्द्रः	२५	१९	हर्योधूमकेतवः	३३	२	हिरण्यहस्तोऽअसुरः	३४	२६
स्वाङ्कृतोसि	७ ७	[illegible]	हविर्द्धानुंय्यदश्श्विना	१९	१८	हृदेत्त्वामनसेत्त्वा	[illegible]	[illegible]
स्वादिष्ठयामदिष्ठया	२६	२५	हविष्म्मतीरिमाः	६	२३	हेमन्तेनऽऋतुना	२१	२७
स्वादुषंसदः पितरः	२९	४६	हस्तऽआधायसविता	११	११	होतादूक्ष्वय्युरावया	२५	२८
स्वाद्वीन्त्वास्वादुना	१९	१	हिङ्कारायस्वाहा	२२	७	होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदम्	२८	२५
स्वाहापूष्णेशरसे	३८	१५	हिमस्यत्त्वाजरायुणा	१७	५	होतायक्षत्तनूनपातमतिभिः	२८	२
स्वाहाप्प्राणेभ्यः	३९	१	हिरण्मयेनपात्रेण	४०	१७	होतायक्षत्तनूनपात्सरस्वतीम्	२१	३०
स्वाहामरुद्भिः	३७	१३	हिरण्यगर्भः सम्	१३ २३ २५	४ १ १०	होतायक्षत्तिस्त्र	[illegible]	[illegible]
स्वाहायज्ञम्मनसः	४	६	हिरण्यपाणिमूतये	२२	१०	होतायक्षत्त्वष्टारमिन्द्रम्	२८	९
स्वाहायज्ञम्वरुणः	२१	२२				होतायक्षत्पेशस्वतीः	२८	३१

	अ०	मं०
होतायक्क्षुच्प्रचैतसा	२८	३०
होतायक्क्षत्त्प्रजापतिम्	२३	६४
होतायक्क्षत्त्समिधाग्निमिड॰	२१	२९
होतायक्क्षत्त्समिधानम्महत्	२८	२४
होतायक्क्षत्त्समिधेन्द्रम्	२८	१
होतायक्क्षुत्त्सरस्वतीम्मेपस्य	२१	४४
होतायक्क्षत्त्सुपेशसाम्पुशिल्पे	२८	२९
होतायक्क्षत्त्सुपेशसोपे	२१	३५
होतायक्क्षत्त्सुबर्हिपम्पृपुण्णवतम्	२८	२७
होतायक्क्षत्त्सुरेतसमृषभम्	२१	३८
होतायक्क्षत्त्सुरेतसन्त्वष्टारम्	२८	३२

	अ०	मं०
होतायक्क्षुत्त्स्वाहाकृतीरग्निम्	२८	३४
होतायक्क्षदग्निꣳस्वाहा	२१	४०
होतायक्क्षदग्निꣳस्विष्टकृतम्	२१	४७
होतायक्क्षदश्विनौच्छागस्य	२१	४१
होतायक्क्षदश्विनौच्छागस्य हविपऽआत्ताम्	२१	४३
होतायक्क्षदश्विनौसरस्वतीम्	२१	४२
होतायक्क्षदिडाभिरिन्द्रम्	२८	३
होतायक्क्षदिन्द्रꣳस्वाहा	२८	११
होतायक्क्षदिडेडित॰	२१	३२
होतायक्क्षदिन्द्रमृषभस्य	२१	४५
होतायक्क्षदीडेन्यमीडितम्	२८	२६

	अ०	मं०
होतायक्क्षदुपेदिन्द्रस्य	२८	६
होतायक्क्षदोजोनवीर्य्यम्	२८	५
होतायक्क्षद्दुरोदिश॰	२१	३४
होतायक्क्षद्दैव्याहोतारा {	२१ २८	३६ ७
होतायक्क्षद्बर्हिरूर्णम्रदा	२१	३३
होतायक्क्षद्बर्हिपीन्द्रम्	२८	४
होतायक्क्षद्वनस्पतिम् {	२१ २८ २८	३० १० ३३
होतायक्क्षद्वनस्पतिमभि	२१	४६
होतायक्क्षद्व्यचस्वती॰	२८	२८
होतायक्क्षन्नराशꣳसम्	२१	३१
श्रीवाजसनेयशुक्लयजुर्वेदसंहितायाः	०	०
ककारादिमंत्रकोशः समाप्तः।	०	०

इति श्रीवाजसनेयशुक्लयजुःसंहितामन्त्रकोशः समाप्तः ॥

अथ वेदपारायणविधिः शुक्लयजुर्वेदानुवाकसूत्राध्यायश्च ॥

॥ ३३ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ वेदपारायणविधिः ॥ ॥ स्थण्डिलं कल्पयित्वा तत्राग्निमुपसमाधाय संपरिस्तीर्य्याज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति अग्नये सोमायेन्द्राय विश्वेभ्यो देवेभ्यऽऋषिभ्यऽ-ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः सामभ्यः श्रद्धायै प्रज्ञायै मेधायै धारणायै श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये अग्नये काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहि-ताभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्योऽनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक्स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परिषिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्प्पयति। एवमृग्वेदस्य काण्डऽऋष्यादिवर्ज्यमास्विष्टकृतस्तेषां स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यो देवताभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महासूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादिमारभ्य सन्ततमधीयीतेत्याह भगवान्बौधायनः ॥ इति वेदपारायणोपक्रमविधिः ॥ ॥ ३३ ।

अथ वेदपारायणे कलशप्रतिष्ठापनादिप्रकारः ॥ तीर्थे देवालये गेहे प्रशस्ते सुपरिष्कृते ॥ कलशं

सुदृढं तत्र सुनिर्णिक्तं विभूषितम् ॥ पुष्पपल्लवमालाभिश्चन्दनैः कुङ्कुमादिभिः ॥ मृत्तिकाभिश्च सम्मिश्रवेदिमध्ये न्यसेत्ततः ॥ पश्चाशद्भिः कुशैः कार्यो ब्रह्मा पश्चान्मुखस्थितः ॥ स्नापितः स्थापितः कुम्भे चतुर्बाहुश्चतुर्मुखः ॥ वत्सजान्वाकृतिं दण्डमुत्तराग्रैः कुशैः कृतम् ॥ ब्रह्मोपधाने दत्वा तं ततः स्वस्त्ययनं पठेत् ॥ प्रतिष्टां कारयेत्पश्चात्पूजाद्रव्यमथोच्यते ॥ यज्ञोपवीतनैवेद्यवस्त्रचन्दन-कुङ्कुमैः ॥ स्रग्धूपदीपताम्बूलैरक्षतैश्च पितामहम् ॥ ब्रह्मजज्ञानमिति वा गायत्र्या वा प्रपूजयेत् ॥ उपाध्यायश्च सम्पूज्यो यथापाठं पठेत्ततः ॥ इति वेदपारायणे कलशप्रतिष्टापनादिप्रकारः ॥

अथानश्नत्पारायणविधिः ॥ अथातोऽनश्नत्पारायणविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आसमाप्तेर्नाश्नीयात् यथाशक्ति वाऽऽपः पयः फलान्योदनं वा हविष्यमल्पं भुक्त्वा तदाशेषमधीयीत ॥ ग्रामात्प्राची-मुदीचीं वा दिशमुपगम्याग्निमुपसमाधाय परिस्तीर्येद्ध्मं प्रदायाज्येनैताभ्यो देवताभ्यो जुहोति ॥ अग्नये सोमायेन्द्राय प्रजापतये बृहस्पतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे ऋषिभ्य ऋग्भ्यो यजुर्भ्यः श्रद्धायै मेधायै प्रज्ञायै धारणायै सदसस्पतय अनुमतये श्रियै ह्रियै सावित्र्यै सवित्रे प्रजापतये

काण्डऽऋषये सोमाय काण्डऽऋषये विश्वेभ्यो देवेभ्यः काण्डऽऋषिभ्यः संहिताभ्यो देवताभ्य उप-
निषद्भ्यो याज्ञिकीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो वारुणीभ्यो देवताभ्य उपनिषद्भ्यो हव्यवाहाय
विश्वेभ्य ऋग्गणेभ्य अनुमत्यै स्विष्टकृते च पृथक् स्वाहाकारेण हुत्वा व्याहृतिभिश्च पुनः परि-
षिञ्चति ॥ समाप्ते चैता यजुषा तर्पयति एवमृग्वेदिकानां काण्डऽऋष्यादिवर्जमास्विष्टकृतस्तेषां
स्थाने शतर्चिभ्यो माध्यमेभ्यो गृत्समदाय विश्वामित्राय वामदेवायात्रये भरद्वाजाय जामदग्न्याय
गौतमाय वसिष्ठाय प्रगाथेभ्यः पावमानीभ्यः क्षुद्रसूक्तेभ्यो महानाम्नीभ्य इति ॥ ततो वेदादि-
मारभ्य सन्ततमधीयीत ॥ नास्यान्तरानध्यायो नास्यान्तराजननमरणे अशुची नान्तरा व्याहरेन्ना-
न्तरा विरमेत् यावदन्तमधीयीत ॥ यद्यन्तरा विरमेत् त्रीन् प्राणायामानायम्य प्रणवं वा प्रणिहाय
यावत्कालमधीयीत ॥ ततः सर्वं निशो निशान्तरं सङ्ग्रामारण्यसलिलं प्रलोप्य परिदध्यात् ॥ ॥ ३४ ॥
आदावन्ते च ब्राह्मणभोजनं दक्षिणादानं च दद्यात् ॥ परातेन विधिना वेदमधीयीत ततः स पूतो
वेदो भवति मनःशुद्धश्च भवति द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्च भोजन इहाधीते अनृतेभ्यः

प्रमुच्यते त्रिभिर्बहुभ्यः पातकोपपातकेभ्यः शूद्रायां रेतः सिक्त्वा गंगासु निमज्जँश्च भवति ॥ चतुर्भ्यः शूद्रान्नभोजनात्तत्सेवनात्तत्स्त्रीसेवनाच्च ॥ पञ्चभिरयाज्ययाजनात्पूतो भवति ॥ अग्राह्य-ग्रहणाद्ग्राहणादभ्यासोपासन्नाच्च षड्भिर्ब्राह्मणस्य लोहितकरणात् स्त्रीलोहितकरणात्पशुहनना-त्सुवर्णस्तेयात्पतिसम्प्रयोगाच्च सप्तभिः प्राजापत्यानां हीनाचरणात् ॥ यज्ञोपवेधनाच्च अष्टभिश्चान्द्राय-णस्यान्तरानाचरणाद्गुरुतल्पगमनाद्रजस्वलागमनाच्च नवभिः सुरापानाच्च दशभिरश्रोत्रिययाजनात् असोमपानात् अन्यायतश्च एकादशभिर्ब्राह्मणहननाद्गर्भहननाद्द्वादशभिः पूर्वजन्मेहजन्मकृतैः सर्वैः पापैः प्रमुच्यते स्वर्गलोकं गच्छति पितॄन् स्वर्गलोकं गमयति अग्निष्टोमादीन् क्रतून्यजति तैः क्रतुभिरिष्टं भवति ॥ वेदाध्यायी सदैव स्याद्यथा हि सत्यवाक् शुचिः ॥ यं यं कामयते कामं तं तं वेदेन साधयेत् ॥ असाध्यं नास्ति यत्किंचिद्ब्रह्मणो हि फलं महत् ॥ ब्रह्मणो हि फलं महदिति समाप्तौ यजुषा तर्पयतीति ॥ समाप्ते वेदपारायणे समाप्ते एता देवताः पूर्वोक्ता अग्निसोमाद्यजुषा तर्पयति यजुर्वेदपारायणे तस्य वेदस्य प्राधान्यमुच्यते ॥ अथवा भूरादिव्याहृतिचतुष्टयात्मकं यजुः-

शब्देन गृह्यते ॥ तेनैतदुक्तं भवति ॥ भूर्देवाँस्तर्पयामीति अनेन प्रकारेण तर्पयित्वा अग्निसोमादीँस्तर्पयेदिति ॥ नास्यान्तरा जननमरणे ॥ अशुची इति नाशुचिहेतुभूते इत्यर्थः ॥ नान्तराव्याहरेदिति ॥ उपक्रान्तवेदपारायणमध्ये न व्याहरेन्नाध्यापयेत् तथा लौकिकवचनमपि न ब्रूयात् ॥ विहितं नित्यनैमित्तिकं कर्मानुपयुक्त्वा वक्ति न कुर्यादित्यर्थः ॥ निशो निशान्तरम् सङ्ग्रामारण्यसलिलं लोप्य परिदध्यादिति लोप्य छित्वा परिहार्य्य वर्जयित्वेत्यर्थ इति यावत् ॥ परिदध्यात् समापयेत् ॥ निशान्तरं निशीथः सन्ध्या वा ॥ सलिलं वृष्टिरुदकसमीपभूमिका वा निशादिकालान्देशाँश्च वर्जयित्वा समापयेदित्यर्थः ॥ ततः स पूतो वेदो भवतीति वेदो भवति वेदात्मको भवति उत्कृष्टज्ञानवान्भवेदित्यर्थः ॥ द्वाभ्यां पारायणाभ्यां ऋग्भिश्चेति ऋग्भिः पावमानीभिः पारायणद्वयं पावमान्यश्च मिलित्वोक्तफलाय कल्प्यते इत्यर्थः ॥ एवमुत्तरत्र पारायणत्रयं गंगास्नानं च मिलित्वा साधनम् ॥ निमज्जँश्च भवति पूतो भवतीत्यर्थः ॥ प्राजापत्यानाचरणं प्रक्रान्तप्राजापत्यानामननुष्ठानम् एवं चान्द्रायणस्यानाचरणं यज्ञोपवेधनं यज्ञविनाशः ॥ इत्यनश्नत्पारायणविधिः ॥

अनुवाकसूत्राध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॐअथानुवाकान् वक्ष्यामि ब्रह्मणा निर्मितान् पुरा ॥ शिष्याणामुपदेशाय
यज्ञसँस्कार एव च ॥ विप्राणां यज्ञकालेषु जपहोमार्चनादिषु ॥ इषेत्त्वैका वसोः पवित्रं तिस्रोऽग्ने-
व्व्रतपते सप्त पवित्रेस्थो द्वे शर्म्मासि तिस्रो धूर्ष्टिरसिशर्म्मासि द्विकौ देवस्य त्वा पञ्च प्रत्युष्टꣳ-
रक्षस्तिस्रो दशैकत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३१ ॥ अ० १ ॥ कृष्णोसिपडग्नेव्वाजजित्तिस्रो
मयीदमग्नीषोमयोःपञ्चकायग्नेदब्धायोचतस्रः संवर्चसापञ्चाग्नये कव्यवाहनायपट् सप्तचतुस्त्रिꣳ-
शत् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २ ॥ समिधाग्निम्भूर्भुवःस्वश्चतुष्कावग्निर्ज्योतिर्द्वे उपप्र-
यन्तः षड्विꣳशतिर्भूर्भुवःस्वश्चतस्रो गृहामातिस्रः प्रघासिनःपञ्च पूर्णादर्विद्वे अक्षन्नमीमदन्त-
पडेपते सप्त दशात्रिषष्टिः ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ३ ॥ एदंद्वे महीनांपयश्चतस्र आकू-
त्याऋक्सामयोर्द्विकौ व्व्रतङ्कृणुतपडेपतेचतस्रो वस्व्यसितिस्र एषतेद्वे युकन्त्वाचतस्रोऽदित्यास्त्व-
गष्टौदश सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ४ ॥ अग्नेस्तनूरापतयेचतुष्कौ तप्ता-

यनीमेद्वे इन्द्रघोषस्तिस्रो युञ्जतेऽष्टौ देवस्यत्त्वाचतस्रो देवस्यत्त्वापञ्च विभूरसि चतस्रो ज्योति-
रसिषड्रुरुविष्णणोतिस्रो दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० १० ॥ मंत्राः ४३ ॥ अ० ५ ॥ देवस्यत्त्वा-
षड्डुपावीरसिपञ्च माहिःषट् सन्तेतिस्रः समुद्द्रङ्गच्छहविष्म्मतीर्द्विकौ हृदेत्त्वापञ्च देवस्यत्त्वाष्टावष्टौ
सप्तत्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३७ ॥ अ० ६ ॥ वाचस्प्पतयऽउपयामगृहीतोसित्रिकावावायो-
यंवांद्विकौ याबामेका तम्प्रत्क्नथाचतस्रो यंवेनोयेदेवासस्त्रिकाविन्द्रायमूर्द्धानंद्विकौ यस्त्त एका
प्राणायमेतिस्रो मधवऽइन्द्राग्ग्नीऽआगतमाघौमासश्चर्षणीधृतोविश्श्वेदेवासऽआगतेन्द्रमरुत्त्वोमरुत्त्व-
न्तंवृषभंमरुतान्त्वौजसेसजोषाऽइन्द्रमरुत्त्वाँ२ऽइन्द्रमहाँ२ऽइन्द्रोमहाँऽ२इन्द्रएकैकोदुत्त्यमष्टौ पंचवि-
ꣳशातिरष्टाचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० २५ ॥ मंत्राः ४८ ॥ अ० ७ ॥ उपयामगृहीतोस्यादित्त्येब्भ्यः
पञ्च वाममद्द्यद्वे सुशर्म्मास्येकाबृहस्प्पतिसुतस्यद्वे हरिरसिचतस्रः समिन्द्रणोष्टौ माहिरेजतुद-
मास्यःपञ्चकावातिष्ठ्ठवृत्क्ष्वाहींन्द्रमिदेकैका यस्म्मान्नद्वेऽग्ग्नेपस्वोत्तिष्ठ्ठन्नदश्रमुदुत्त्यमेकैकाऽजिग्घ्रद्वे
विनऽइन्द्रवाचस्प्पतिंविश्श्वकर्म्मन्नेकैकाग्ग्नयेत्त्वाचतस्र इहरतिस्तिस्रः परमेष्ठीदश त्रयोविꣳशतिस्त्रि-

षष्टिः ॥ अनु० २३ ॥ मंत्राः ६३ ॥ अ० ८ ॥ देवसवितश्चतस्त्र इन्द्रस्यवज्रः पञ्च देवस्याहंदशा-
पयेतिस्रो व्वाजस्येममष्टावग्निरेकाक्षरेणैषते चतुष्कौ सविताद्वे अष्टौ चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥
॥ मंत्राः ४० ॥ अ० ९ ॥ अपोदेवाश्चतस्रः सोमस्यत्त्विषिःपञ्चावेष्ट्राःसप्त सोमस्यत्वाचतस्त्र इन्द्र-
स्यव्वज्रःपञ्च स्योनासि चतस्त्रः सवित्रेकाश्विभ्याश्चतस्त्रोऽष्टौ चतुस्त्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः
३४ ॥ अ० १० ॥ युञ्जानऽएकादश प्रतूर्त्तꣳषोडश देवस्यत्त्वा दशाऽऽपोदेवीर्द्वादशापोह्येकादशादि-
तिष्ट्वापञ्चाऽऽकूतिमष्टादश सप्त त्र्यशीतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ८३ ॥ अ० ११ ॥ दृशानःसप्तदश
दिवस्प्परिद्वादश समिधाग्निंपञ्चदशापेतसप्तदशा सुन्वन्तं त्रयोदश याऽओषधीःसप्तविꣳशतिर्मा-
माषोडश सप्त सप्तदशꣳशतम् ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ११७ ॥ अ० १२ ॥ मयिगृह्णामिपंचदश दश-
ध्रुवासि मधुव्वाताऽएकादशकौ सम्म्यक्स्रवन्तिनवेमम्मापडपान्त्वैकाऽयम्पुरःपञ्च सप्ताष्टापञ्चाशत्
॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ५८ ॥ अ० १३ ॥ ध्रुवक्षितिः षट् सजूर्ऋतुभिर्मूर्द्धाव्वयोर्द्विकाविन्द्राग्नीऽ-
सं. ६ आयुर्म्मेषट्काव्वाशुस्त्रिवृदेकाऽग्नेर्भागोस्येकयाचतुष्कावष्टावेकात्रिꣳशत् ॥ अनु० ८ ॥ मंत्राः ३१ ॥

अ० १४ ॥ अग्नेजातान् पञ्च रश्मिमनासत्यायचतस्रो राज्ञस्ययम्पुरःपंचकावग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳशत्
येनऽऋषयोऽष्टौ तपश्चनव सप्त पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० १६ ॥ नमस्तेषोडश
हिरण्यबाहवऽउष्णीषिणेतक्षभ्योज्येष्ठायपञ्चकाः स्रुत्यायचतस्रः शम्भवायैका पार्य्यायपञ्च
द्रापेऽअन्धसोविꣳशतिर्नव षट्षष्टिः ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ६६ ॥ अ० १८ ॥ अश्मन्नूर्जंदश
नमस्तेपञ्चाग्निस्तिग्मेननव चक्षुषःपिताष्टावाशुःशिशानःसप्तदशोदेनंक्रमद्ध्वमग्निनापंचदशकौ
शुक्रज्योतिःसप्तेमॐस्तनंत्रयोदश नवैकोनशतम् ॥ अनु० ९ ॥ मंत्राः ९९ ॥ अ० १७ ॥ वाजः-
सत्यमूर्कंचतुष्काऽअश्माग्निस्त्रिकावꣳशुःपञ्चैकाचतस्रो वाजायद्वे वाजस्यन्वष्टावृताषाड्त्रयोदशा-
ग्निंयुनज्मिसप्त यदाकूताद्वार्त्रहत्यायदशकौ त्रयोदश सप्तसप्ततिः ॥ अनु० १३ ॥ मंत्राः ७७ ॥
अ० १८ ॥ स्वादीन्त्वैकादश देवायज्ञंकिꣳशतिः सुत्रावन्तꣳसप्तदशोदीरतात्रयोदशाह्याजानुर्दश
सोमोराजाष्टौ सीसेनतन्त्रꣳषोडश सप्त पञ्चनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९५ ॥ अ० १९ ॥ क्षत्रस्य-
योनिस्त्रयोदश यद्देवादशाभ्यादधाम्यष्टौ योभूतानाञ्चतस्रः समिद्धऽइन्द्रऽएकादश आयात्वष्टौ

समिद्धोऽअग्निर्द्वादशाश्विनाहविस्त्रयोदशाश्विनातेजसैकादश नव नवतिः ॥ अनु० १ ॥ मंत्राः ९० ॥
अ० २० ॥ इमम्मेसमिद्धोऽअग्निरेकादशकौ वसन्तेनऽऋतुनापड् होतायक्षत्समिधाग्निर्द्वादशाऽ-
श्विनौछागस्यसप्त देवम्बर्हिश्चतुर्दश षडेकषष्टिः ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ६१ ॥ अ० २१ ॥ तेजोसि-
पञ्चाग्नय एका हिङ्कारायद्वे तत्सवितुर्दश विभूर्मात्रैका कायद्वे आव्रह्मँस्त्रयोदश शेषादेकैकोन-
विंशतिश्चतुस्त्रिंशत् ॥ अनु० १९ ॥ मंत्राः ३४ ॥ अ० २२ ॥ हिरण्यगर्भोयःप्राणतोद्विकौ
युञ्जन्त्यष्टौ वायष्टापञ्च प्राणायनिस्त्र उत्सक्थ्याद्वादश गायत्रीकस्त्वापङ्क्तौ कःस्विदष्टौ कास्विद्दश
सुभूःस्वयम्भूस्तिस्र एकादश पञ्चषष्टिः ॥ अनु० ११ ॥ मंत्राः ६५ ॥ अ० २३ ॥ अश्वस्तूपरोधूम्रा-
न्वसन्तायसमुद्रायशिशुमारान्मयुःप्राजापत्योदशकाश्चत्वारश्चत्वारिंशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः
४० ॥ अ० २४ ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैकाहिरण्यगर्भश्चतस्र आनोदश मानोमित्रोयदश्वस्याष्टकौ
यत्तेपडिमानुकंद्वे पञ्चदश सप्तचत्वारिंशत् ॥ अनु० १५ ॥ मंत्राः ४७ ॥ अ० २५ ॥ अग्निश्च-
पञ्चदशोच्चातऽएकादश द्वौ षड्विंशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २६ ॥ अ० २६ ॥ समास्त्वादशो-

द्वौऽअस्यपीत्रोऽअन्नाद्द्वादशकावभित्त्वेकादश चत्वारः पञ्चचत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ४५ ॥
अ० २७ ॥ होतायक्षदेकादश देवम्बर्हिर्द्वादश पुनरप्येवं चत्वारः षट्चत्वारिꣳशत् ॥ अनु० ४ ॥
॥ ३८ ॥ मंत्राः ४६ ॥ अ० २८ ॥ समिद्धोऽअञ्जन्नेकादश यदक्रन्दस्त्रयोदश समिद्धोऽअद्यद्वादश केतुङ्कृण्वँ-
श्चतुर्विꣳशतिश्चत्वारः षष्टिः ॥ अनु० ४ ॥ मंत्राः ६० ॥ अ० २९ ॥ देवसवितःषट् तपसेकौलालꣳ-
षोडश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशाद्भ्यःषट् द्वौ
द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३१ ॥ तदेवसप्त वेनस्तन्नव द्वौ षोडश ॥ अनु० २ ॥
मंत्राः १६ ॥ अ० ३२ ॥ अस्याजरासःसप्तदशाऽऽपश्चिद्द्वादश विभ्राट्चतुर्दश प्रवावृज एकादश
प्रवायुम्प्रवीरयापञ्चदशकावानस्त्रयोदश सप्त सप्तनवतिः ॥ अनु० ७ ॥ मंत्राः ९७ ॥ अ० ३३ ॥
यज्जाग्रतः पञ्चनद्यःसोमोधेनुमाकृष्णेनपूषन्तवदशकानतष्टौ षडष्टपंचाशत् ॥ अनु० ६ ॥ मंत्राः ॥ ३८ ॥
५८ ॥ अ० ३४ ॥ अपेतोदशाघं द्वादश द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २२ ॥ अ० ३५ ॥
ऋचंवाचꣳषोडश द्यौःशान्तिरष्टौ द्वौ चतुर्विꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २४ ॥ अ० ३६ ॥ देवस्य-

त्वादश समायत्त्वैकादश द्वावेकविꣳशतिः ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः २१ ॥ अ० ३७ ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ-समायत्त्वाक्षत्रस्यत्त्वादशकौ त्रयोऽष्टाविꣳशतिः ॥ अनु० ३ ॥ मंत्राः २८ ॥ अ० ३८ ॥ स्वाहा-प्प्राणेभ्भ्यःषडुग्ग्रश्चसप्त द्वौ त्रयोदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १३ ॥ अ० ३९ ॥ ईशावास्यमष्टावन्धन्त-मोनव द्वौ सप्तदश ॥ अनु० २ ॥ मंत्राः १७ ॥ अ० ४० ॥ दशाध्यायेसमाख्याताऽनुवाकाः सर्व-संख्यया ॥ शतंदशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥ सप्तषष्टिश्चितो ज्ञेयाः सौत्रे द्वाविं-शतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चाशत् पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥ २ ॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥ ३ ॥ इत्यनुवाकसूत्राध्यायः ॥

वेदपारायणविधिरनुवाकसूत्राध्यायश्च समाप्तः ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीसरस्वत्यै नमः ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
गणनाथसरस्वतीरविशुक्रबृहस्पतीन् ॥ पंचैतान् संस्मरान्नित्यं
वेदवाणीं प्रवर्तयेत् ॥ अथानुवाकसूत्रम् ॥ इषेत्त्वैका, वसोः
पवित्रंतिस्रोऽग्नेव्रतपते सप्त, पवित्रेस्थो द्वे, शर्म्मासितिस्रो,
धृष्टिरसिशर्म्मासिद्विकौ, देवस्यत्त्वा तिस्रो, देवस्यत्त्वा पंच,
प्रत्युष्टꣳरक्षास्तिस्रो, दशैकत्रिꣳशत् ॥ हरिःॐ ॥ इषेत्त्वा ॥
इषेत्त्वोर्ज्जेत्त्वावायवस्त्थदेवोवः सवितापप्रार्प्पयतुश्रेष्ठतमाय

संहि.

॥ १ ॥

पृ. अ.

कर्म्मणऽआप्प्यायद्ध्वमग्घ्न्याऽइन्द्रायभागम्प्रजावतीरनमीवा
ऽअयक्ष्मामावस्तेनऽईशतमाघशꣳ सोद्ध्रुवाऽअस्मिन्गोपतौ
स्यातबह्वीर्य्यजमानस्यपशून्पाहि ॥ १ ॥ [१-१] वसोः
पवित्रम् ॥ वसोःपवित्रमसिद्यौरसिपृथिव्व्यसिमातरिश्श्वनो
घर्म्मोसिविश्श्वधाऽअसि ॥ परमेणधाम्न्नादृꣳहस्वमाह्वार्म्माते
यज्ञपतिर्ह्वार्षीत् ॥ २ ॥ वसोःपवित्रम् ॥ वसोःपवित्रमसि ॥ १ ॥
शतधारंवसोःपवित्रमसिसहस्रधारम् ॥ देवस्त्वासवितापुनातु

व्वसौ᳖पवित्त्रेणशतधारेणसुप्प्वाकामंधुक्ष᳖ ॥ ३ ॥ सावि॒श्श्वा
यु॑ः ॥ सावि॒श्श्वायु᳖सावि॒श्श्वकंम्मासावि॒श्श्वधाया᳖ ॥ इन्द्रस्य
त्त्वाभागᳬसोमेनातंनच्मिव्विष्णोर्हुव्यᳬरक्ष ॥ ४ ॥ [३-२]
अग्ग्नेव्व्रतपते । व्व्रतञ्चरिष्ष्यामितच्छकेयन्तन्मेराद्ध्यताम् ॥ इद
महमनृतात्त्सत्त्यमुपैमि ॥ ५ ॥ कस्त्त्वा ॥ युनक्तिसत्त्वायुनक्तिक
स्म्मैत्त्वायुनक्तितस्म्मैत्त्वायुनक्ति ॥ कर्म्मणेवांव्वेषायवाम् ॥ ६ ॥
प्रत्त्युष्टᳬरक्ष॑ः ॥ प्रत्त्युष्टᳬरक्ष᳖प्प्रत्त्युष्टाऽअरातयोनिष्टप्तᳬरक्षो

निष्टप्ताऽअरातयः ॥ उर्वन्तरिक्षमन्वेमि ॥ ७ ॥ धूरसि ॥ धूर्व
धूर्वन्तं धूर्व तं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्व यं वयं धूर्वामः ॥
देवानामसि वह्नितमं सस्नितमं पप्रितमं जुष्टतमं देवहूतमम्
॥ ८ ॥ अह्रुतमसि । हविर्धानं दृꣳहस्व माह्वार्मा ते यज्ञपतिर्
ह्वार्षीत् ॥ विष्णुस्त्वा क्रमतामुरु वाताया पहतꣳ रक्षो यच्छन्तां
पञ्च ॥ ९ ॥ देवस्य त्वा । सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां
पूष्णो हस्ताभ्याम् ॥ अग्नये जुष्टं गृह्णाम्यग्नीषोमाभ्यां ॥ २ ॥

र्श्छ्रृम्णामि ॥ १० ॥ भूतायंत्त्वा ॥ भूतायंत्त्वानारांतयेस्वर
भिविकख्येषन्द्दृहंन्तान्दुर्य्याँ६पृथिव्यामुर्व्वंन्तारिंक्षमन्वेंमि
पृथिव्यास्त्वानाभौंसादयाम्म्यदिंत्याऽउपस्त्थेग्नैहव्यदृरंक्ष
॥ ११ ॥ [७-३] पवित्रेंस्त्थऽ ॥ पवित्रेंस्त्थोव्वैष्णव्यौ
सवितुर्व्वँ÷प्प्रसवऽउत्त्पुंनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवित्रैणसूर्य्यंस्यरश्मिम्म
भिं÷ ॥ देवींरापोऽअग्ग्रेगुवोऽअग्ग्रेपुवोग्ग्रंऽइममद्ययज्ञन्न
यताग्ग्रैयज्ञपंतिदृसुधातुँय्यज्ञपंतिन्देवयुवंम् ॥ १२ ॥ युष्म्मा

 इन्द्रः ॥ सुष्म्मा ऽइन्द्रौवृणीतवृत्रतूर्य्यैसुयामिन्द्रंमवृणीद्ध्वं
॥ ३ ॥ वृत्रतूर्य्यैप्प्रोक्षितास्त्थ ॥ अग्नयैत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षाम्म्यग्नीषोमा
भ्याम्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ दैव्यायकर्म्मणेशुन्धद्ध्वन्देवयज्ज्या
यैयद्वोशुद्धाःपराजग्घ्नुरिदंवस्तच्छुन्धामि ॥ १२ ॥ [२-४]
शर्म्मासि ॥ शर्म्मास्यवधूतरक्षोवधूता ऽअरातयोदित्त्यास्त्व
गसिप्प्रतित्त्वादितिर्व्वेत्तु ॥ अद्रिरसिवानस्प्पत्त्योग्रावासिपृथु ॥ ३ ॥
बुध्नःप्प्रतित्त्वादित्त्यास्त्वग्ग्वेत्तु ॥ १४ ॥ अग्नेस्तनूः ॥ अग्ने

स्तनूरसिव्वाचोव्विसर्जनन्देववीतयेत्त्वागृह्णामिबृहद्ग्रावासिव्वान

स्प्पृत्त्यःसऽइदन्देवेब्भ्योह्विःशमीष्ष्वसुशमिशमीष्ष्व॥ हविं

ष्कृदेहिहविंष्कृदेहि ॥ १५ ॥ कुक्कुटोसि ॥ कुक्कुटोसिमधु

जिह्वऽइषमूर्जमावदत्त्वयांव्वयꣳसंग्घातꣳसंग्घातञ्जेष्ष्मव्वर्षवृद्ध

मसिप्प्रतित्त्वाव्वर्षवृद्धंव्वेत्तुपरापूतꣳरक्षःपरापूताऽअरातयोप

हतꣳरक्षोव्वायुर्व्वोव्विविनक्तुदेवोवःसविताहिरण्ण्यपाणिःप्प्रति

गृब्भ्णात्त्वच्छिद्द्रेणपाणिना ॥ १६ ॥ [३-५] धृष्टिरसि ॥

धृष्टिरस्यपाग्नेऽअग्निमामादंजहिनिष्क्रव्यादꣳसेधादेवयजं
वह ॥ ध्रुवमसिपृथिवीन्दृꣳहब्रह्मवनित्त्वाक्षत्रवनिसजातव
न्युपदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय॥ १७॥ अग्नेब्रह्म । गृभ्णी
ष्वधरुणमस्यन्तरिक्षन्दृꣳहब्रह्मवनित्त्वाक्षत्रवनिसजातवन्यु
पदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ॥ धर्त्रमसिदिवन्दृꣳहब्रह्मवनि
त्त्वाक्षत्रवनिसजातवन्युपदधामिभ्रातृव्यस्यवधाय ॥ विश्वा
भ्यस्त्वाशाभ्यऽउपदधामिचितस्स्थोर्ध्वचितोभृगूणामाङ्गिर

सान्तपंसातप्प्यद्धम् ॥ १८ ॥ [२-६] शर्म्मांसि ॥ शर्म्मास्यवंधूतह
रक्षोवंधूताऽअरांतयोदिंत्त्यास्त्वगांसिप्प्रतिंत्त्वादिंतिर्व्वेत्तु ॥ धिष
णांसिपर्व्वतीप्प्रतिंत्त्वादिंत्त्यास्त्वग्ग्वेत्तुदिवस्कम्भनीरांसिधिष
णांसिपार्व्वतेयीप्प्रतिंत्त्वापर्व्वतीव्वेत्तुधान्यमसि ॥ १९ ॥ धान्य
मसि । धिनुहिदेवान्प्राणायंत्त्वोदानायंत्त्वाव्यानायंत्त्वा ॥
दीर्ग्घामनुप्प्रसिंतिमायुंषेधान्देवोवः सवितांहिरंण्यपाणिः
प्प्रतिंगृब्भ्णात्त्वच्छिद्द्रेणपाणिनाचक्षुंषेत्त्वामहीनाम्पयोंसि

॥२०॥[२-७] देवस्यत्वा ॥ सवितुश्प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यां
म्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ संव्वपामिसमापऽओषधीभिःसमोष
धयोरसेन ॥ सꣳरेवतीर्ज्जगतीभिःपृच्यन्ताꣳसम्मधुमतीर्म्म
धुमतीभिःपृच्यन्ताम् ॥ २१ ॥ जनयत्त्यैत्त्वा ॥ जनयत्त्यै
त्वासँय्यौमीदमग्नेरिदमग्नीषोमयोरिषेत्त्वाघर्म्मोसिव्विश्वा
युरुप्प्रथाऽउरुप्प्रथस्वोरुतेयज्ञपतिःप्प्रथतामग्निष्टेत्त्वचम्मा ॥५॥
हिꣳसीद्देवस्त्वासविताश्श्रपयतुव्वर्षिष्ठेधिनाके ॥२२॥ माभेः ॥

माभेर्म्मासंविक्क्थाऽअतमेरुर्य्यज्ञोतमेरुर्य्यजमानस्यप्प्रजाभू
यात्त्रितायंत्त्वाद्द्वितायंत्त्वैकतायंत्त्वा ॥२३॥ [३-८]देवस्यंत्त्वा।
सवितुःप्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥ आददेद्ध
रकृतंदेवेब्भ्यऽइन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणꣳसहस्त्रभृष्टिꣳशततेजा
वायुरसितिग्ग्मतेजाद्द्विषतोव्वधः ॥२४॥ पृथिविदेवयजनि ॥ पृ
थिंविदेवयजन्न्योषध्ध्यास्तेमूलम्माहिꣳसिषंव्व्रजङ्गच्छगोष्ठानंव्व
र्षतुतेद्द्यौर्ब्बधानदेवसवितःपरमस्याम्पृथिव्व्याꣳशतेनपाशैर्य्यो

स्म्मान्द्वेष्टिय॒श्च्वव्व॒यन्द्वि॒ष्म्मस्तमतो॒मामौक्॥२५॥ अपा॒ररु॒म्॥

॥६॥ अपा॒ररु॒म्पृथि॒व्यैदे॒वय॒जंना॒द्वद्ध्यासंव्व्र॒जङ्गच्छगो॒ष्ठानं॒व्वर्षतु॒ते॒द्यौ

र्बध्धा॒नदे॑वसवित॒ःपर॒मस्यां॒म्पृथि॒व्या॒ꣳशतेन॒पाशै॒र्य्योऽस्म्मान्द्वे

ष्टि॒यञ्चव्व॒यन्द्वि॒ष्म्मस्तमतो॒मामौक्॥ अर॑रो॒दिव॒म्मापं॒प्तोद्र

प्सस्ते॒द्याम्मास्कं॒न्व्र॒जङ्गच्छगो॒ष्ठानं॒व्वर्षतु॒ते॒द्यौर्ब॒ध्धा॒नदे॑वसवि

त॒ःपर॒मस्यां॒म्पृथि॒व्या॒ꣳशतेन॒पाशै॒र्य्योऽस्म्मान्द्वेष्टि॒यञ्चव्व॒यन्द्वि॒ ॥६॥

ष्म्मस्तमतो॒मामौक्॥२६॥ गा॒य॒त्रेणं॒त्त्वा॥ गा॒य॒त्रेणं॒त्त्वा॒च्छ

न्दसापरिगृह्णामित्रैष्टुभेनत्वाच्छन्दसापरिगृह्णामिजागतेन
त्वाच्छन्दसापरिगृह्णामि ॥ सुक्ष्माचासिशिवाचासिस्योनाचा
सिसुषदाचास्यूर्जस्वतीचासिपयस्वतीच ॥ २७ ॥ पुराक्रूरस्य
विसृपोविरप्शिन्नुदादायपृथिवीञ्जीवदानुम् ॥ यामैरयँश्चन्द्रम
सिस्वधाभिस्तामुधीरासोऽअनुदिश्ययजन्ते ॥ प्रोक्षणीरासाद
यद्विषतोवधोसि ॥ २८ ॥ [५-९] प्रत्युष्टꣳरक्षः ॥ प्रत्युष्टꣳरक्षः
प्रत्युष्टाऽअरातयोनिष्टप्तꣳरक्षोनिष्टप्ताऽअरातयः ॥ अनिशि

तोसिसपत्क्नक्षिद्द्वाजिनंन्त्वाव्वाजेद्ध्यायैसम्म्मार्ज्मि॥प्रत्त्युंष्टᳲर
क्षᳲप्प्रत्त्युंष्टाऽअरांतयोनिष्टंप्तᳲरक्षोनिष्टंप्ताऽअरांतयᳲ॥अनि
शितासिसपत्क्नक्षिद्द्वाजिनीन्त्वाव्वाजेद्ध्यायैसम्म्मार्ज्मि॥२९॥
अदित्त्यैरास्न्नासिव्विष्णोर्व्वेँ[१]ष्प्पोस्यूर्ज्जेत्त्वादंब्धेनत्त्वाचक्षुषावंप
श्श्यामि॥अग्ग्नेर्ज्जिह्वासिंसुहूर्देवेब्भ्योधाम्म्नेधाम्म्नेमेभवयजुंषे
यजुषे॥३०॥सवितुस्त्वा।प्प्रसवऽउत्त्पुंनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवित्त्रे ॥ ७ ।

१ वेष्पोसि इति काण्वानां पाठः। तत्संहिताभाष्ये छांदसः पकारादेश इति सायणाचार्योक्तिः। माध्यंदिनीयानां तु वेष्योसि इति पाठः। अत्र उवटमहीधरादिभाष्यकारैः पकारादेशस्यानुक्तेः।

णसूर्य्यँस्यरश्मिभिः ॥ सवितुर्व्वः प्रसवऽउत्पुनाम्म्यच्छिद्रे
णपवित्रेणसूर्य्यँस्यरश्मिभिः ॥ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमसि
धामनामासिप्प्रियन्देवानामनाधृष्टन्देवयजनमसि ॥ ३१ ॥
[३-१०] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां प्रथमोध्यायः ॥ १ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः । अनुवाकसूत्रम् ॥ कृष्णोसिषड, अग्नेवाज
जित्तिस्रो, मयीद, मग्नीषोमयोः पंचका, वग्नेदब्धायोचतस्रः,
संवर्चसापंचा, अग्नयेकव्यवाहनायषट् सप्तचतुस्त्रिंशत् ॥ हरिः

ॐ ॥ कृष्णोॅसि ॥ कृष्णोॅस्याखरेष्ठोग्नयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामिव्वे
दिरसि बर्हिषेत्त्वाजुष्टाम्प्रोक्षामिबर्हिरसिस्रुग्भ्यस्त्वाजुष्टम्प्रो
क्षाम्म्यदित्त्यैव्युन्दनम् ॥ १ ॥ अदित्त्यैव्युन्दनमासिव्विष्णो
स्तुपोस्यूर्णम्म्रदसन्त्वास्तृणामिस्वासस्त्थान्देवेभ्योभुवपतये
स्वाहाभुवनपतयेस्वाहाभूतानाम्पतयेस्वाहा ॥ २ ॥ गन्धर्वस्त्वा ।
व्विश्वावसुःपरिदधातुव्विश्वस्यारिष्ष्टयैयजमानस्यपरिधिरस्यग्नि
रिडऽईडितः ॥ इन्द्रस्यबाहुरसिदक्षिणोव्विश्वस्यारिष्ष्टयैयजमान

स्यपरिधिरंस्युग्ग्निरिडऽईडितः ॥ मित्रावरुणौत्त्वोत्तरतःपरिध
त्तान्ध्रुवेणुधर्म्मणाविश्वस्यारिष्ट्यैयजमानस्यपरिधिरंस्युग्ग्निरि
डऽईडितः ॥ ३ ॥ वीतिहोत्रन्त्वा । कवेद्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥
अग्ग्नेबृहन्तमद्ध्वरे ॥ ४ ॥ समिदंसि ॥ समिदंसिसूर्य्यंस्त्वापुर
स्तात्पातुकस्याश्चिदुभिशंस्त्यै ॥ सवितुर्बाहूस्त्थऽऊर्ण्णम्म्रद
सन्त्वास्तृणामिस्वासुस्त्थन्देवेभ्युऽआत्त्वावसवोरुद्राऽआदि
त्याःसदन्तु ॥५॥ घृताच्यसि । जुहूर्न्नाम्म्नासेदम्प्रियेणधाम्म्ना

प्प्रियᳬ सदु ऽआसीदघृताच्च्यस्युपभृन्नाम्नासेदम्प्रियेणधाम्ना
प्प्रियᳬ सदु ऽआसीदघृताच्च्यसिद्ध्रुवानाम्नासेदम्प्रियेणधाम्ना
प्प्रियᳬसदु ऽआसीदप्प्रियेणधाम्नाप्प्रियᳬसदु ऽआसीद ॥ ध्रुवा
ऽअसदन्नृतस्ययोनौताव्विष्णोपाहिपाहियज्ञम्पाहियज्ञपतिम्पा
हिमाँ ऽ यज्ञन्यम् ॥ ६ ॥ [६-१] अग्नेव्वाजजित् ॥ अग्नेव्वाज
जिद्वाजन्त्वासरिष्ष्यन्तंव्वाजजितᳬसम्मार्ज्मि ॥ नमोदेवे
ब्भ्यᳬस्वधापितृब्भ्यᳬसुयमेमेभूयास्तमस्कन्नमद्य ॥७॥ अस्क

न्नमुद्य । देवेभ्यऽआज्यꣳसम्भ्रियासमङ्घ्रिणाव्विष्णोमात्त्वाव

क्क्रमिषंव्वसुमतीमग्नेतेच्छायामुपस्त्थेषंव्विष्णोस्त्थानमसीतऽ

इन्द्रोव्वीर्य्यमकृणोदूर्द्ध्वोध्वरऽआस्त्थात् ॥८॥ अग्नेव्वे३ ॥ अग्ने

व्वेर्होत्रंव्वेर्द्दूत्यमवतान्त्वान्द्यावापृथिवीऽअवत्त्वन्द्यावापृथिवी

स्विष्टकृद्देवेभ्यऽइन्द्रऽआज्येनहविषाभूत्स्वाहासञ्ज्योतिषा

ज्ज्योतिः ॥९॥ [३-२] मयीदम् ॥ मयीदमिन्द्रऽइन्द्रियन्दधा

त्त्वस्म्मान्नायोमघवानꣳसचन्ताम् ॥ अस्म्माकꣳसन्त्वाशिषः

सुत्त्यानः सन्त्वाशिषुऽउपहूतापृथिवीमातोपमाम्पृथिवी मा
ताह्वयतामग्निराग्नीध्रात्स्वाहा॥१०॥उपहूतोद्यौः॥ उपहूतो
द्यौष्पितोपमान्द्यौष्पिताह्वयतामग्निराग्नीध्रात्स्वाहा॥ देव
स्यत्त्वासवितुः प्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥
प्रतिगृह्णाम्म्यग्नेष्ट्वास्येनप्राश्नामि॥११॥ एतन्ते। देवसवित
र्यज्ञम्प्राहुर्बृहस्पतयेब्रह्मणे॥ तेनयज्ञमवतेनयज्ञपतिन्तेन
मामव॥१२॥ मनोजूतिः॥ मनोजूतिर्जुषतामाज्यस्यबृहस्प

तिंर्य्यंज्ञमिमन्तंनोत्त्वारिंष्टूँऽस्युज्ञꣳसमिमन्दंधातु ॥ व्विश्वेंदेवास

ऽइुहमांदयन्तामो ॥ ३ꣳम्प्रतिष्ठ ॥१३॥ एषातें ॥ एषातेंऽअग्नेस

मित्त्यावर्द्धस्वचाचंप्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिचव्वयमाचंप्प्यासि

षीमहि ॥ अग्नेंव्वाजजिुद्वाजंन्त्वाससृवाꣳसंव्वाजजितꣳसम्मा

र्ज्मि ॥१४॥ [५-३] अुग्नीषोमंयोरुज्जितिम् ॥ अुग्नीषोमंयोरु

ज्जितिमनूज्जेषंव्वाजंस्यमाप्प्रसुवेनुप्प्रोहांमि॥अुग्नीषोमौतमपनु

दताँय्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यैनम्प्रसुवेनापोंहा

संहि. मि ॥ इन्द्राग्ग्न्योरुज्जितिमनूज्जैषंव्वाजंस्यमाप्प्रसवेनप्प्रोहांमि ॥ पू. अ.
॥११॥ इन्द्राग्ग्नीतमपंनुदताँग्ग्योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मोव्वाजंस्यै
नम्प्रसुवेनापोहामि ॥ १५॥ व्वसुंब्भ्यस्त्वा । रुद्रेब्भ्यंस्त्वादि
त्येब्भ्यंस्त्वासञ्जांनाथान्द्यावापृथिवीमित्रावरुणौत्त्वावृष्ट्यां
वताम् ॥ व्यन्तुव्वयोक्क्तᳫरिहांणामरुताम्पृषंतीर्ग्गच्छव्वशापृश्निं
र्ब्भूत्त्वादिवंङ्गच्छततोनोव्वृष्टिमावंह ॥ चक्षुष्प्पाऽअंग्ग्नेसिचक्षु ॥११॥
र्म्मेपाहि ॥ १६॥ सम्परिधिम् ॥ सम्परिधिम्पुर्व्यधेत्थाऽअग्ग्नेदेव

पृणिभिर्ग्गुह्यमानः॥ तन्तेऽएतमनुजोषम्भराम्म्येषनेत्त्वदपचे
तयाताऽअग्नेः प्प्रियम्पाथोपीतम् ॥ १७॥ सꣳस्रवभागास्त्थे
षाबृहन्तः प्प्रस्तरेष्ठाः परिधेयाश्श्चदेवाः ॥ इमांव्वाचमभिविश्श्वे
गृणन्तऽआसद्द्यास्म्मिन्न्बर्हिषिमादयद्ध्वꣳस्वाहाव्वाट् ॥ १८ ॥
घृताचीस्त्थः॥ घृताचीस्त्थोधुर्य्यौपातꣳसुम्म्नेस्त्थः सुम्म्नेमा
धत्तम् ॥ यज्ञनमश्श्चतऽउपचयज्ञस्यशिवेसन्तिष्ठस्वस्विष्टेमेस
न्तिष्ठस्व ॥१९॥[५-४]अग्नेदब्धायो ॥ शीतमपाहिमादिद्द्योः

पाहिप्प्रसिंत्यैपाहिदुरिंष्ट्यैपाहिदुरद्यमन्याऽअंविषन्नंःपितुङ्कृ
णुसुषदायोनौस्वाहावाडग्नयेंसंवेशपंतयेस्वाहासरंस्वत्त्यैयशो
भगिन्यैस्वाहां ॥ २० ॥ वेदोसि ॥ वेदोसियेनत्त्वन्देंववेददेवे
भ्योवेदोभंवस्तेनमह्यंवेदोभूयाः ॥ देवांगातुविदोगातुंवित्त्वा
गातुमिंत ॥ मनंसस्पतऽइमन्देंवयज्ञꣳस्वाहावातेंधाः ॥२१॥
सम्बर्हिः ॥ सम्बर्हिरंङ्क्ताꣳहविषांघृतेनसमांदित्त्यैर्वसुंभिस्सम्म
रुद्भिंः ॥ समिन्द्रोंविश्श्वदेंवेभिरङ्क्तान्दिव्यन्नभोंगच्छतुयत्स्वाहां ॥१२॥

॥ २२ ॥ कस्त्त्वां ॥ कस्त्त्वाव्विमुंञ्चतिसत्त्वाव्विमुंञ्चतिकस्म्मै
त्त्वाव्विमुंञ्चतितस्म्मैत्त्वाव्विमुंञ्चति ॥ पोषांयुरक्षंसाम्भागोसि
॥ २३ ॥ [४] संव्वर्च्चंसा ॥ संव्वर्च्चंसापयंसासन्तनूभिरगंन्म
हिमनंसासᳪशिवेनं ॥ त्वष्ट्टांसुदत्त्रोविदंधातुरायोनुंमार्ष्टुतन्न्वो
यद्विलिंष्ट्टम् ॥२४॥ दिविव्विष्ण्णुंः ॥ दिविव्विष्ण्णुर्व्यंक्रᳪंस्तुजा
गंतेनच्छन्दंसाततोनिर्ब्भंक्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंव्वयन्द्विष्म्मो

१ संव्वर्चंसा । अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १७१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य चकारस्य द्वित्वम् । २ त्वष्ट्टा । अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२-सू.) इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् । एवं दिवि विष्ण्णुः । द्विष्म्मः । योस्म्मान् । इत्येतादृशेषु बोध्यम् ।

सं. ३

न्तरिक्षेव्विष्णुर्व्यक्रᳫंस्तत्रैष्टुभेनच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयो
स्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मः पृथिव्यांव्विष्णुर्व्यक्रᳫंस्तगाय
त्रेणच्छन्दसाततोनिर्भक्तोयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चव्वयन्द्विष्म्मो
स्म्मादन्नादस्यैप्प्रतिष्ठाया ऽअगन्म स्वः सञ्ज्योतिषाभूम ॥२५॥
स्वयम्भूरसि ॥ स्वयम्भूरसिश्रेष्ठोरश्मिर्व्वर्च्चोदा ऽअसिव्वर्च्चोमे
देहि ॥ सूर्य्यस्यावृतमन्वावर्त्ते ॥ २६ ॥ अग्नेगृहपते । सुगृ ॥ १३ ॥
हपतिस्त्वयाग्नेहङ्गृहपतिनाभूयासᳫं सुगृहपतिस्त्वम्मयाग्ने

गृहपतिनाभूयाः॥ अस्त्थूरिणौगार्हपत्त्यानिसन्तुशतꣳहिमाः
सूर्यस्यावृतमन्वावर्त्ते ॥ २७ ॥ अग्नेव्व्रतपते । व्व्रतमचारिष
न्तदशकन्तन्मेराधीदमहँय्यऽएवास्म्मिसोस्म्मि ॥ २८ ॥
[५] अग्नयेकव्यवाहनाय । स्वाहासोमायपितृमतेस्वाहा ॥
अपहताऽअसुरारक्षाꣳसिव्वेदिषदः ॥ २९ ॥ येरूपाणि ।
प्प्रतिमुञ्चमानाऽअसुराःसन्तःस्वधयाचरन्ति ॥ परापुरोनि
पुरोयेभरन्त्यग्निष्टाँल्लोकात्प्रणुदात्त्यस्म्मात् ॥ ३० ॥ अत्र

पितरः ॥ अत्रपितरोमादयध्वँयथाभागमावृषायध्वम् ॥
अमीमदन्तपितरोयथाभागमावृषायिषत ॥ ३१ ॥ नमोवः
पितरोरसायनमोवःपितरःशोषायनमोवःपितरोजीवायनमो
वःपितरःस्वधायैनमोवःपितरोघोरायनमोवःपितरोमन्यवेन
मोवःपितरःपितरोनमोवोगृहान्नःपितरोदत्तसतोवःपितरोदे
ष्मैतद्वःपितरोवासऽआधत्त ॥ ३२ ॥ आधत्त । पितरो
गर्भंकुमारम्पुष्करस्रजम् ॥ यथेहपुरुषोसत ॥ ३३ ॥ ऊर्जं

वहन्तीꣳ ॥ ऊर्ज्जंव्वहन्तीरमृतङ्घृतम्पयः कीलालम्परिस्रुतम् ॥
स्वधास्त्थतर्प्पयतमेपितॄन् ॥ ३४ ॥ [६] इतिश्रीवाजसनेय
संहितायांद्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवा
कसूत्रम् । समिधाग्निं, भूर्भुवःस्वश्चतुष्का, वग्निर्ज्योतिर्द्वे, उपप्र
यन्तोऽअध्वरꣳपाङ्क्तिꣳशतिः, भूर्भुवःस्वश्चतस्रो, गृहामातिस्रः,
प्रघासिनोहवामहे पञ्च, पूर्णादर्व्विद्वे,ऽअक्षन्नमीमदन्तषडे, पते

१ ऊर्ज्जम् । अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) रेफहकाराभ्यां परं व्यञ्जनं द्विरुच्यते । तेन रकारात्परस्य जकारस्य द्विर्भावः

सप्त, दश ॥ १० ॥ त्रिषष्टिः ॥ ६३ ॥ हरिः ॐ ॥ समिधा
ग्निम् ॥ समिधाग्निन्दुवस्यतघृतैर्[1]बोधयतातिथिम् ॥ आस्मिन्
हव्याजुहोतन ॥ १ ॥ [2]सुसमिद्धायशोचिषे । घृतन्तीव्रञ्जुहोतन ॥
अग्नयेजातवेदसे ॥ २ ॥ तन्त्वा । समिद्भिरङ्गिरोघृतेनवर्द्ध
यामसि ॥ बृहच्छोचायविष्ठ्य ॥ ३ ॥ उपत्त्वा । ग्नेहविष्मतीर्घृ
ताचीर्यन्तुहर्य्यत ॥ जुषस्वसमिधोमम ॥ ४ ॥ [४-१] भूर्भुवः ॥ ॥ १५ ॥

१ घृतैर्ब्बोधयता । अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य बकारव्यञ्जनस्य द्वित्वम् । २ सुसमिद्धाय । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सुकारात्परस्य सकारस्य षकारे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धाय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ क.) इत्यनेन सकारस्य प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

भूर्भुवःस्वर्द्यौरिवभूम्नापृथिवीवंवरिम्णा ॥ तस्यास्तेपृथिविदे

वयजनिपृष्ठेग्निमंन्नादमन्नाद्यायादंधे ॥५॥ आयम् ॥ आयङ्गौः

पृश्निरक्रमीदसंदन्मातरम्पुरः ॥ पितरंञ्चप्रयन्त्स्वः ॥ ६ ॥

अन्तश्चरति । रोचनास्यप्राणादंपानती ॥ व्यंख्यन्महिषोदि

वम् ॥ ७ ॥ त्रिंशद्धाम ॥ त्रिंशद्धामविराजतिवाक्[१]पतङ्गायंधी

यते ॥ प्रतिवस्तोरहद्युभिः ॥८॥ [४-२] अग्निर्ज्योतिः ॥ अ

---

१ वाक्पतिः । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्, तत्र पूर्वः ककारो द्विरुक्तिजः पकारः संयोगः ।

ग्निर्ज्ज्योतिर्ज्ज्योतिरग्निश्स्वाहासूर्य्योज्ज्योतिर्ज्ज्योतिꣳसूर्य्यꣳ
स्वाहा॥ अग्निर्व्वर्च्चोज्ज्योतिर्व्वर्च्चꣳस्वाहासूर्य्योव्वर्च्चोज्ज्योतिर्व्वर्च्चꣳ
स्वाहा ॥ ज्योतिꣳसूर्य्यꣳसूर्य्योज्ज्योतिꣳस्वाहा ॥ ९ ॥ सजूर्द्दे
वेन। सवित्त्रासजूरात्र्येन्द्रंवत्त्या ॥ जुषाणोऽअग्निर्व्वेतुस्वाहा ॥
सजूर्द्देवेनंसवित्त्रासजूरुषसेन्द्रंवत्त्या ॥ जुषाणश्सूर्य्योव्वेतुस्वाहा
॥ १० ॥ [२-३] उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् ॥ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वर ॥१६॥

१ उपप्प्रयन्तोऽअद्ध्वरम् अत्र एदोद्भ्यां पूर्वमकारः (शु. य. प्रा. ४ अ. ६१ सू.) इत्यनेन सर्वत्र पूर्वरूपे प्राप्ते प्रकृतिभाव ऋक्षु (शु. य. प्रा. ४ अ. ८१ सू.) इत्यनेन गाहमानादिभिः सूत्रैरभिनिहितेभ्योऽन्यत्र ऋक्षु प्रकृतिभावविधानसामर्थ्यान्न पूर्वरूपम् ।

म्मन्त्रँव्वोचेमाग्नये ॥ आरेऽअस्म्मेचंशृण्वते ॥ ११ ॥ अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवः॑ककुत्पतिः॑पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬरेताᳬसि जिन्वति ॥ १२ ॥ उभावाम् ॥ उभावामिन्द्राग्नीऽआहुवध्या ऽउभाराधसःसहमादयध्यै ॥ उभादातारावीपाᳬरयीणामुभा वाजस्यसातयेहुवेवाम् ॥ १३ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्विंयोयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथानोवर्द्धया

१ दिवःककुत्पतिः । अत्र दिवोऽककुत्पृथिव्योः (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन अककुत्पृथिव्योर्विसर्जनीयस्य सकारविधानान्नात्र सकारः ककुत्परत्वात् ।

रयिम् ॥ १४ ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृभिर्होतायजिष्ठो
ऽअद्ध्वरेष्ष्वीड्यः ॥ यमप्नवानोभृगवोविरुरुचुर्व्वनेषुचित्रंव्वि
भ्भ्वंव्विशेविशे ॥ १५ ॥ अस्यप्प्रत्काम् ॥ अस्यप्प्रत्कामनुद्युतꣳ
शुक्रन्दुदुह्रेऽअह्रयः ॥ पयः सहस्रसामृषिम् ॥ १६ ॥ तनूपाऽ
अंग्नेऽसितन्न्वम्मेपाह्यायुर्द्दाऽअग्नेस्यायुर्म्मेदेहिव्वर्च्चोदाऽअग्ने
सिव्वर्च्चोमेदेहि ॥ अग्नेयन्मेतन्न्वाऽऊनन्तन्मऽआपृण ॥ १७ ॥ ॥२७॥
इन्धानास्त्वा । शतꣳहिमाद्युमन्तꣳसमिधीमहि ॥ व्वयस्वन्तो

व॒यस्कृ॑तु॒ꣳसह॑स्वन्त॒ꣳसह॒स्कृत॑म् ॥ अग्ने॑सपत्न॒दम्भ॑नु॒मद॑ब्धा
सो॒ऽअदा॑भ्यम् ॥ चित्रा॑वसोस्व॒स्तित॑पा॒रम॑शीय ॥ १८ ॥
सन्त्वम् ॥ सन्त्वम॑ग्ने॒सूर्य॑स्य॒वर्च॑सागथा॒ꣳसमृषी॑णाꣳस्तु॒ते
नं ॥ सम्प्रि॒येण॒धाम्ना॒सम॒हमायु॑षा॒संव॒र्च॑सा॒सम्प्र॒जया॒सꣳरा॒य
स्पो॑षेणग्मिषीय ॥ १९ ॥ अन्ध॑स्स्थ ॥ अन्ध॒स्स्थान्धो॑वो
भक्षीय॒मह॑स्स्थ॒मही॑वोभक्षी॒योर्ज॒स्स्थोर्जं॑वोभक्षीयरा॒यस्पोष॑

१ अन्धसःस्थ इतिपदे प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (३ अ. ९ क.) इत्यनेन शषसेषु मुत्संज्ञकेषु परेषु विसर्गस्य परसवर्णं भवति तने सकारे मुदि परसवर्णं प्राप्तं परन्तु जित्परे मुदि तु लुङ्ङमुदि जित्परे (३ अ. १३ क.) इत्यनेन स्थे जित्परे मुदि सति विसर्गस्य लोपः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ क.) इत्यनेन द्वित्वे परस्य चर्त्वे अन्धस्स्थ इति ॥

संहि. स्त्थरायस्पोषँव्वोभक्षीय ॥ २० ॥ रेवंतीरमंद्ध्वम् ॥ रेवंतीरमं पू. अ.
॥१८॥ द्ध्वमुस्मिन्मन्न्योनांवुस्मिन्न्गोष्ठेस्मिँल्लोकेस्मिन्न्क्षयें ॥ इहैव ॥ ३ ॥
स्त्तमापंगात ॥ २१ ॥ सहहितासिं । विश्श्वरूप्प्यूर्ज्जामाविंश
गौपत्त्येनं ॥ उपंत्त्वाग्ग्नेदिवेदिंवेदोषांवस्त्तर्द्धियाव्वयम् ॥ नमोभ
रंन्तुऽएमंसि ॥ २२ ॥ राजंन्तमद्ध्वराणांम् ॥ राजंन्तमद्ध्वराणांङ्गो
पामृतस्युदीदिंविम् ॥ वर्द्धमानᳪस्वेदमें ॥ २३ ॥ सनंः ॥ सनंः ॥१८॥
पितेवंसूनवेग्ग्नेंसूपायनोभंव ॥ सचंस्वानᳪस्वस्त्तयें ॥ २४ ॥

अग्ग्नेत्त्वम् ॥ अग्ग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउतत्त्राताशिवोभंवावरू

त्थ्यः ॥ वसुरग्ग्निर्व्वसुंश्श्रवाऽअच्छांनक्षिद्युमत्तमꣳरयिन्दाः

॥ २५ ॥ तन्त्वां ॥ तन्त्वांशोचिष्ठदीदिवꣳसुम्म्नायंनूनमीमहे

सखिंब्भ्यः ॥ [1]सनोंबोधिश्श्रुधीहवंमुरु[2]ष्याणोऽअघायतस्संम

स्म्मात् ॥ २६ ॥ इडऽएहिं ॥ इड[3]ऽएह्यदिंतऽएहिकाम्म्याऽएतं ॥

---

१ सः नो बोधिः । अत्र व्यञ्जने च (शु. य. प्रा. २ अ. १६ सू.) इत्यनेन सः इति पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे सनोबोधिः इति सिद्ध्यति । २ उरुष्याणः । अत्र उरुष्यानः इति पदम् । अत्र निषण्णाद्यरथवाहणमिन्द्र० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारे, स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षस्य द्वित्वम् । ३ इडेएहि इतिपदम् । अत्र सन्ध्यक्षरमयवायात्रम् (शु. य. प्रा. ४-अ-४७ सू.) इत्यनेन इडे इति एकारस्य अयादेशे यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारस्य लोपे पुनः स्वरसन्धिप्राप्तौ "न परकालः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इति निषेधः ।

संहि. मयिवᳵकामधरंणम्भूयात् ॥ २७ ॥ सोमानᳵस्वरंणं । कृणु पू. अ.
॥ १९ ॥ हिब्रंह्मणस्पते ॥ कक्षीवन्तँय्य ऽऔशिजः ॥ २८ ॥ योरेवान् ॥ ॥ २ ॥
योरेवान्योऽअमीवहाव्वसुवित्पुष्टिवर्द्धनः[1] ॥ सनंः सिषक्तु य
स्तुरः ॥ २९ ॥ मानंः ॥ मानᳵशᳵसोऽअररुषोधूर्त्तिः प्प्रण
ङ्मर्त्यस्य ॥ [2]रक्षाणोब्रह्मणस्पते ॥ ३० ॥ महित्रीणाम् ॥

१ "पुष्टिवर्द्धनः" अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. अ. सू. १०२) इति सूत्रेण पुष्टिपदे शषसहानां चतुर्णां वर्णानाम् ऊष्मसंज्ञात्वात् षकारोष्मणः परस्य स्पर्शसंज्ञकस्य टकारस्य द्वित्वं जातम् । तेनैकषकारो द्वौ टकारौ च संयोगः । तत्र प्रथमष्टकारः क्रमजो ज्ञेयः । अन्येष्वप्येतादृशेषु स्थलेषु द्वित्वं बोध्यम् । तथैव पुष्टिवर्द्धनः इत्यत्र वर्द्धनः इति पदे परं तु रेफहकाराभ्याम् (४-१०१) इत्यनेन रकारोत्तरवर्तिनः धव्यञ्जनस्य द्वित्वे जश्त्वे धकारस्य दकारः । २ रक्षाणः । रक्षा नः इतिपदम् । अत्र निषण्णाय रथवाहणम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन नकारस्य णकारो निपात्यते । ॥ १९ ॥

माहिंत्रीणामवौस्त्तुद्युक्षम्मित्रस्यांर्य्यम्मणः ॥ दुराधर्षंव्वरुणस्य
॥ ३१ ॥ नुहितेषांम् ॥ नुहितेषांमुमाचुननाद्धंसुव्वारणेषु ॥ ईशे
रिपुरघशंॐसः ॥ ३२ ॥ तेहि । पुत्रासोऽअदितेःप्प्रजीवसेम
र्त्यांय ॥ ज्योतिर्य्यच्छुन्त्यजंस्त्रम् ॥३३॥ कुदाचुन । स्त्तरीर
सिनेन्द्रंसश्चसिदुाशुषें ॥ उपोपेन्नुमंघवुन्भूयुऽइन्नुतेदानंन्दुेवस्य
पृच्यते ॥ ३४ ॥ तत्त्संवितुः ॥ तत्त्संवितुर्व्वरेंण्ण्युम्भर्ग्गोंदुेवस्यं
धीमहि ॥ धियोयोनंःप्प्रचोदयांत् ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ १०० ॥

परिंते । दूडभोरथोस्म्माँ२ ॥ ऽअश्श्नोतुव्विश्श्वतः ॥ येनरक्ष

सिदाशुषः ॥ ३६ ॥ [२६-४] भूर्भुवः ॥ भूर्भुवस्स्वः ॥

सुप्प्रजाः प्प्रजाभिः स्याᳪंसुवीरोव्वीरैः सुपोषः पोषैः ॥ नर्य्य

प्प्रजाम्मेपाहिशᳪंस्यंपशून्म्मेपाह्यथर्य्यपितुम्मेपाहि ॥ ३७ ॥

आगन्म । व्विश्श्ववेदसमस्म्मभ्यंव्वसुवित्तमम् ॥ अग्ग्नेसम्म्राड

भिद्युम्म्नमभिसहऽआयच्छस्व ॥ ३८ ॥ अयमग्ग्निः ॥ अय ॥२०॥

१ दूडभो रथः । दुःदभः इतिपदम् अत्र "उकारं दुर्दे (शु. य. प्रा. ३ अ. ४२ सू.)" इत्यनेन दुरित्यस्य विसर्गस्य उकारो दकारे परे दन्त्यश्च मूर्धन्यत्वमापद्यते । तेन दकारस्य उकारे दस्य मूर्धन्ये दुउडभः । सवर्णयोरुकारयोः सवर्णदीर्घः । २ सुप्प्रजाः अत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (४ अ. १०० सू.)" इत्यने प्रजाशब्दघटितप्रकारे परे पकारस्य द्वित्वम् । एवं वरेण्ण्यम् । पुत्रासः । द्युम्म्नम् एतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम् ।

मुग्निर्गृहपतिुर्गार्हपत्त्यꣳ प्रुजायाव्वसुवित्तमꣳ ॥ अग्नेगृहपते
भिद्युम्नमुभिसहु ऽआयच्छस्व ॥ ३९ ॥ अयमग्निः ॥ अय
मुग्निः पुरीष्ष्योरयिमान्पुष्ट्टिवर्द्धनꣳ ॥ अग्नेपुरीष्ष्याभिद्युम्न
मुभिसहु ऽआयच्छस्व ॥ ४० ॥ [४-५] गृहामा । विभीतमा
वेपद्ध्वमूर्जुम्बिब्भ्रतु ऽएमसि ॥ ऊर्ज्जम्बिब्भ्रद्वꣳ सुमनाꣳ सुमेधा
गृहानैमिमनसामोदमानꣳ ॥ ४१ ॥ येषामुद्ध्येति । प्रवसन्न्येषु

१ "प्रवसन्न्येषु" इत्यत्र "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (१०० शु. य. प्रा. ४ अ. सू.)" इत्यनेन नकारस्य द्वित्वम् ।

सौमनसोबहुः ॥ गृहानुपह्वयामहेतेनोजानन्तुजानतः ॥४२॥
उपहूताऽइह । गावऽउपहूताऽअजावयः ॥ अथोऽअन्नस्य
कीलालऽउपहूतोगृहेषुनः ॥ क्षेमायवःशान्त्यैप्रपद्येशिवꣳ
शग्मꣳशँय्योःशँय्योः ॥ ४३ ॥ [३-६] प्रघासिनोहवाम
हे । मरुतश्चरिशादसः ॥ करम्भेणसजोषसः ॥ ४४ ॥
यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्येयत्सभायाँय्यदिन्द्रिये ॥ यदेन
श्चकृमाव्वयमिदन्तदवयजामहेस्वाहा ॥ ४५ ॥ मोषूणः ॥

मो[1]षूणंऽइन्द्रात्रपृत्सुदेवैरस्तिहि[2]ष्म्मातेशुष्म्मिन्नवयाः ॥ मह
श्चिद्यस्यमीढुषोयव्याहविष्म्मतोमरुतोवन्दतेगीः ॥ ४६ ॥ अक्र
न्कर्म्म । कर्म्मकृतःसहवाचामयोभुवा ॥ देवेभ्यःकर्म्मकृ
त्वास्तम्प्रेतसचाभुवः ॥ ४७ ॥ अवभृथनिचुम्पुण । निचेरुर
सिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्यकृ
तम्पुरुराव्णोदेवरि[3]षस्पाहि ॥ ४८ ॥ [५-७] पूर्णादर्वि ॥

१ मो षूणः । अत्र मो षूनः इतिपदम् । "निषण्णाय रथवाहणम् (३ अ. ८७ सू.)" इत्यनेन णकारस्य निपातः । २ हिष्म्माते । अत्र हेर्मिथोदयः (३ अ. ६८ सू.) इत्यनेन मकारोदये हिशब्दात्परस्य सकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति द्वित्वम् । ३ देवरिषस्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ (३ अ. २८ सू.)" इत्यस्मिन् पातौ इति धातुग्रहणात् पाधातो रूपे परेऽपि रिषः विसर्गस्य सकारः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

संहि. पूर्ण्णादर्व्विपरापतसुपूर्ण्णापुनरापत । व्वस्नेवव्विक्रीणावहाऽइष पू. अ.
॥ २२ ॥ मूर्ज्जँशतक्रतो ॥ ४९ ॥ देहिमे ॥ देहिमेददामितेनिमेधेहि ॥ ३ ॥
नितेदधे ॥ निहारंव्वहरासिमेनिहारन्निहराणितेस्वाहा ॥ ५० ॥
[२-८] अक्षन्नमीमदन्त ॥ अक्षन्नमीमदन्तह्यवप्प्रियाऽअ
धूषत ॥ अस्तोषतस्वभानवोव्विप्प्रानविष्ठयामतीयोजान्विन्द्र
तेहरी ॥ ५१ ॥ सुसन्दृशन्त्वा ॥ [1]सुसन्दृशन्त्वाव्वयम्मघवन्व ॥ २२ ॥

१ सुसन्दृशम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे (३ अ. ५९ सू.)" इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दृशम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावः न षत्वम् ।

न्दिषीमहि ॥ प्रनूनस्पूर्णवन्धुरस्तुतोयासिवशाँ २ ॥ ऽअनु

योजान्विन्द्रतेहरी ॥ ५२ ॥ मनोनु ॥ मनोन्वाह्वामहेनारा

शꣳसेनस्तोमेन ॥ पितॄणाञ्चमन्मभिः ॥ ५३ ॥ आनः ॥

आनꣳऽएतुमनःपुनःक्रत्वेदक्षायजीवसे ॥ ज्योक्चसूर्यन्दृशे

॥ ५४ ॥ पुनर्न्नः । पितरोमनोददातुदैव्योजनः ॥ जीवंव्रा

तꣳसचेमहि ॥ ५५ ॥ व्वयꣳसोम । व्रतेतवमनस्तनूषुबिभ्रं

तः ॥ प्रजावन्तःसचेमहि ॥ ५६ ॥ [६-९] एषते । रुद्र

भागःसहस्वस्राम्बिकयातञ्जुषस्वस्वाहैषतेरुद्रभागऽ[1]आखुस्ते
पशुः ॥ ५७ ॥ अवंरुद्रम् ॥ अवंरुद्रमंदीमह्यवंदेवन्त्र्यम्बकम् ॥
यथांनो[2]व्वस्यंसस्करद्यथांनः[3]श्श्रेयंसस्करद्यथांनोव्यवसाययांत्
॥ ५८ ॥ भेषजमंसि । भेषजङ्गवेश्वांयपुरुषायभेषजम् ॥
सुखम्मेषायंमेष्यै ॥ ५९ ॥ त्र्यंम्बकँय्यजामहे । सुगन्धिम्पु

१ आखुःते। अत्र "तथयोः सम् (३ अ. ८ सू.)" इत्यनेन तकारे परे सत्वे आखुस्ते इति रूपम्। २ वस्यसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० क.)" इत्यप्राप्तौ "कविष्करत्कृधिषु (३ अ. ३२ सू.)" इत्यनेन करत्परे विसर्जनीयस्य सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" इति ककारस्य द्वित्वम्। ३ श्रेयसस्करत् अत्र "समानपदे च (३ अ. ३० सू.)" इत्यनेन समानपदे विसर्गस्य ककारे परे सकारः। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च-स्पर्शः (४ अ. १०२ सू.)" इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम्।

ष्टिवर्द्धंनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धनान्मृत्त्योर्म्मुक्षीयमामृतात् ॥
त्र्यम्बकँय्यजामहेसुगन्धिम्पतिवेदनम् ॥ उर्व्वारुकमिवबन्धं
नादितोमुक्षीयमामुतः ॥ ६० ॥ एतत्ते । रुद्रावसन्तेनं
पुरोमूजंवतोतींहि ॥ अवंततधन्वापिनांकावसःकृत्तिवासाऽ
अहिꣳसन्नःशिवोतींहि ॥ ६१ ॥ त्र्यायुषञ्जमदग्नेःकश्श्यप
पस्यत्र्यायुषम् ॥ यद्देवेषुत्र्यायुषन्तन्नोऽअस्तुत्र्यायुषम् ॥६२॥
शिवोनामं ॥ शिवोनामासिस्वधितिस्तेपितानमंस्तेऽअस्तुमा

माहि६ंसीः ॥ निर्वर्त्तयाम्म्यायुषेन्नाद्यायप्प्रजननायरायस्प्पो
षायसुप्प्रजास्त्वायंसुवीर्य्याय ॥ ६३ ॥ १० ॥ [७-१०]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांतृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ श्रीवेदपुरु
षायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ एदंद्वे, महीनाम्पयश्चतस्र, आकू
त्याऋक्सामयोर्द्विकौ, व्रतंकृणुतषडे,षाते चतस्रो, वस्व्य
सितिस्र, एषतेद्वे, शुक्रंत्वाचतस्रो,ऽऽदित्यास्त्वगष्टौ, दश सप्त ॥२४॥
त्रिंश्शत् ॥ १० ॥ ३७ ॥ ४ ॥ हरिःॐ ॥ एदम् ॥ ऐदमंगन्म[1]

---

१ एदसगन् । अत्र आ इदम् अत्र ''कण्ठ्यादिवर्णे एकारम् (४ अ. ५३ सू.)'' इत्यनेन कण्ठ्यात्परः इवर्णः पूर्वस्वरः परश्च एकारमापद्यते । तेन एदमगन् ।

देवयजंनम्पृथिव्यायत्रंदेवासोऽअजुंषन्तुव्विश्श्वें ॥ ऋक्सामा

भ्भ्यांॅ सन्तरंन्तोयजुंब्भीरायस्प्पोषेंणसमिषामंदेम ॥ इमाऽ

आपुःशमुंमेसन्तुदेवीरोषंधेत्त्रायंस्वस्वाधिंतेमैनंॅ हिॅसीः॥ १ ॥

आपोंऽअस्म्मान् ॥ आपोंऽअस्म्मान्मातरंःशुन्धयन्तुघृतेनं

नोघृतप्प्वःपुनन्तु ॥ व्विश्श्वॅहिरिप्प्रम्प्रवहंन्तिदेवीरुदिदांब्भ्युः

---

१ हिंसीः। (हिॅसीः) अत्र अनुस्वाराच्च तत्पूर्वात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ५७ सू.) इत्यनेन षकारापत्तौ अनुलन्तनोतु (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे अथानुस्वारस्य गृमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशिष्ट सू.) इत्यनेन अनुस्वारस्य दीर्घगूंत्वम्। २ शुन्धयन्तु। अत्र स्वरात्० इति सूत्रेण द्वित्वे प्राप्तेऽपि स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये द्वित्वनिषेधादत्र नकारात्परे स्ववर्गीये धकारे नकारस्य न द्वित्वम्। एवमेवैतादृशेषु स्थलेषु ज्ञेयम्। यथा पुनन्तु। शान्तिः। माच्छन्दः। सन्तु। अन्तरिक्षात्। अजुषन्त। सन्तरन्तः।

सं. ५

शुचिरापूतऽएमि ॥ दीक्षातपसोस्तनूरसि तान्त्वा शिवाᳫंश
ग्ग्मामपरिदधे भद्दं व्वर्ण्णम्पुष्ष्यन्॥२॥ [२-१] महीनाम्पयः ॥
महीनाम्पयोसि व्वर्चोदाऽअसि व्वर्चोमे देहि ॥ वृत्रस्यासि कनीनं
कश्चक्षुर्दाऽअसि चक्षुर्म्मे देहि ॥ ३ ॥ चित्तपतिर्म्मा ॥ चित्तपति
र्म्मा पुनातु व्वाक्पतिर्म्मा पुनातु देवो मा सविता पुनात्त्वच्छिद्द्रेण प
वित्रेण सूर्य्यस्य रश्मिभिः ॥ तस्य ते पवित्रपते पवित्रपूतस्य य
त्कामः पुने तच्छकेयम् ॥४॥ आवः ॥ आवो देवासऽईमहे व्वामम्प्र

१ पुष्ष्यन् । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वम् ।

१३२

यत्त्यद्दूरे ॥ आवोदेवासऽआशिषोयज्ञियासोहवामहे ॥ ५ ॥
स्वाहायज्ञम् ॥ स्वाहायज्ञम्मनसः स्वाहोरोरन्तरिक्षात्स्वाहा
द्यावापृथिवीब्भ्याᳬं स्वाहाव्वातादारभेस्वाहा ॥ ६ ॥ [४-२]
आकूत्त्यैप्प्रयुजे ॥ आकूत्त्यैप्प्रयुजेग्ग्नयेस्वाहामेधायैमनसेग्ग्न
येस्वाहादीक्षायैतपसेग्ग्नयेस्वाहासरस्वत्त्यैपूष्णेग्ग्नयेस्वाहा ॥
आपोदेवीर्ब्बृहतीर्व्विश्श्वशम्भुवोद्यावापृथिवीऽउरोऽअन्तरिक्ष ॥
बृहस्प्पतयेहविषाव्विधेमस्वाहा ॥ ७ ॥ व्विश्श्वोदेवस्य ॥ व्विश्श्वो

देवस्यंनेतुर्म्मर्त्तोंव्वुरीतसुक्ख्यम् ॥ व्विश्श्वोंरायऽइंषुद्ध्यातिद्युम्न्नंव्वृ
णीतपुष्ष्यसेस्वाहां ॥८॥ [२-३] ऋक्क्सामयोःशिल्प्पें ॥ ऋक्क्सा
मयोःशिल्प्पैस्त्थस्त्तेव्वामारंभेतेमांपातमास्ययज्ञस्योद्दचंः ॥ श
र्म्मांसिशर्म्मंमेयच्छनमंस्त्तेऽअस्त्तुमामांहिꣳसीः ॥ ९ ॥ ऊर्ग्गं
सि ॥ ऊर्ग्गंस्याङ्गिरस्यूर्ण्णंम्म्रदाऽऊर्ज्जंमयिंधेहि ॥ सोमंस्यनी
विरंसिव्विष्ण्णोःशर्म्मांसिशर्म्मंयजमानस्येन्द्रंस्ययोनिंरसिसुस
स्याःकृषीस्कृंधि ॥ उच्छ्रंयस्वव्वनस्प्पतऽऊर्द्ध्वोंमांपाह्यꣳहंसऽ ॥२६॥

आस्ययज्ञस्योदृचंः ॥ १० ॥ [२-४] व्रतङ्कृणुत[1] । व्रतङ्कृणुता
ग्निर्ब्रह्माग्निर्य्यज्ञोव्वनस्पतिर्य्यज्ञियः ॥ दैवीन्धियम्मनाम
हेसुमृडीकामभिष्टयेव्वर्च्चोधाँय्यज्ञवाहसꣳसुतीर्त्थानोऽअसद्ध
शे॥येदेवामनोजातामनोयुजोदक्षक्रतवस्त्तेनोवन्तुतेनःपान्तु
तेब्भ्यःस्वाहा ॥ ११ ॥ श्वात्राःपीताः ॥ श्वात्राःपीताभवतयूय
मापोऽअस्माकमन्तरुदरेसुशेवाः ॥ ताऽअस्मब्भ्यमयक्ष्मा

---

१ अत्र वृतम् कृणुत इति पदम् । स्पर्शे परपञ्चमम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १२ सू.) इत्यनेन मकारस्य स्पर्शवर्णपरे स्पर्शवर्णस्य पञ्चमाक्षरो भवति तेन ङ्कारः । एतन्ते तत्र नकारः ।

ऽअ॒न॒मी॒वाऽअ॑ना॒ग॒सꣳस्व॒दन्तु॒दे॒वीर॒मृता॑ऽऋता॒वृधः॑ ॥ १२ ॥
इ॒यन्ते॑। य॒ज्ञिया॑त॒नूर॒पोमु॑ञ्चा॒मि॒नप्र॒जाम्॥ अ॒ꣳहो॒मु॒चꣳ
स्वाहा॑कृताꣳपृथि॒वीमावि॑शतपृथि॒व्यासम्भ॑व ॥ १३ ॥ अग्ने॒
त्वम्॥ अग्ने॒त्वꣳसु॒जा॑गृहि॒व॒यꣳसु॒मन्दि॑षीमहि ॥ रक्षा॑णो॒ऽ
अप्र॑यु॒च्छन्प्र॒बु॒धे॑नꣳपुन॑स्कृधि॥ १४ ॥ पुन॒र्म्मनः॑ ॥ पुन॒र्म्मन॒ꣳपु
न॒रायु॑र्म्म॒ऽआग॒न्पुनः॑प्प्रा॒णꣳपुन॑रा॒त्मामा॒ऽआग॒न्पुन॒श्चक्षुः॒ ॥ २७ ॥

---

१ पुनस्कृधि। अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णपरे स्पर्शे निषेधान्न ककारस्य द्वित्वम्। यत्र यत्र ऊष्मभ्योऽन्तःस्थेभ्यश्च परः स्पर्शवर्णः ऋविशिष्टश्चेत्तत्र तत्र द्वित्वाभावो ज्ञेयः। यथा-कृपीस्कृधि।

पुनॄश्श्रोत्रंम्म॒ऽआगंन्॒ ॥ वैश्वा॒नरो॒ऽअदंब्धस्त्तनू॒पाऽअ॒ग्निर्न्नं÷
पातुदु॒रि॒तादंव॒द्यात् ॥ १५ ॥ त्वमंग्ग्ने । व्रतु॒पाऽअंसिदे॒वऽ
आमर्त्त्ये॒ष्ष्वा ॥ त्वँय्य॒ज्ञेष्ष्वीड्यं÷ ॥ रास्वेयंत्त्सो॒माभूयो
भरदे॒वोनं÷सवि॒तावसो॒र्द्दाताव्वस्वंदात् ॥ १६ ॥ [६-५]
एषाते । शुक्क्र॒तनू॒रे॒तद्व॒र्च्च॒स्त्तया॒सम्भंव॒भ्राजंङ्गच्छ ॥ जूरंसि
धृ॒तामनं॒सा॒जुष्टाव्विष्णंवे ॥ १७ ॥ तस्यांस्त्ते । स॒त्त्यसंवसॄं
प्प्रस॒वेत॒न्न्वो॒य॒न्त्रमंशीय॒स्वाहा ॥ शु॒क्क्रमंसि॒चन्द्रमंस्य॒मृतंमसिवै

संहि. ॥२८॥

श्चदे॒वमं॑सि ॥ १८ ॥ चिदं॑सि । म॒नासि॒धीरं॑सि॒दक्षि॑णासिक्ष॒ पू. अ.

त्रियां॑सिय॒ज्ञिया॒स्यदि॑तिरस्यु॒भय॒तःशी॒र्ष्णी ॥ सान॒ꣳसु॒प्प्राची॒ ॥४॥

सु॒प्प्रती॒च्येधिमि॒त्रस्त्त्वांप॒दिब॑ध्नीताम्पू॒षाद्ध्व॑नस्प्पा॒त्त्विन्द्रा॒याया

द्ध्य॑क्षाय ॥ १९ ॥ अनु॑त्त्वा । मा॒ताम॑न्न्यता॒मनु॑पि॒तानु॒भ्भ्राता॒

सग॒भ्भ्र्योनु॒सखा॒सयू॑त्थ्यः ॥ सादे॑वि॒दे॒वमच्छे॒हीन्द्रा॑य॒सोम॑ꣳरु॒

द्रस्त्त्वाव॑र्त्तयतु॒स्व॒स्त्तिसोम॑सखा॒पुन॒रेहि॑ ॥ २० ॥ [४-६] ॥२८॥

वस्व्यं॑सि ॥ वस्व्य॒स्यदि॑तिरस्या॒दि॒त्त्यासि॑रु॒द्रासि॑च॒न्द्रासि॑ ॥

बृहस्प्पतिंष्ट्वासुम्न्नेरम्म्णातुरुद्द्रोव्वसुंभिराचंके ॥ २१ ॥ अदिं

त्यास्त्त्वा । मूर्द्धन्नाजिंघर्म्मिंदेवयजंनेपृथिव्याऽइडांयास्प्पद

मंसिघृतवत्स्वाहां ॥ अस्म्मेरंमस्वास्म्मेतेबन्धुस्त्त्वेरायोमेरायो

माव्वयङ्क्षरायस्प्पोषैणाव्वियौष्म्मतोतोरायं÷ ॥ २२ ॥ सेमंक्ख्ये[1] ।

देव्याधियासन्दक्षिणयोरुचंक्षसा ॥ मामऽआयुःप्प्रमोषीम्मोऽ

अहन्तवंव्वीरंव्विंदेयतवंदेविसन्द्दशिं ॥ २३ ॥ [३-७] एषतैं ।

---

१ समक्ख्ये । अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन खकारस्य द्वित्वे जाते प्रथमैर्द्वितीयास्तृतीयैश्चतुर्थाः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०८ सू.) इत्यनेन खस्थाने ककारो विहितः ।

गायत्त्रोभागऽइतिमेसोमायब्ब्रूतादुषतेत्त्रैष्टुभोभागऽइतिमेसो
मायब्ब्रूतादुषतेजागतोभागऽइतिमेसोमायब्ब्रूताच्छन्दोनामा
नाꣳसाम्म्राज्ज्यङ्गच्छेतिमेसोमायब्ब्रूतादास्म्माकोसिशुक्क्रस्ते
ग्ग्रह्योव्विचितस्त्वाव्विचिन्न्वन्तु ॥ २४ ॥ अभित्त्यम् ॥ अभि
त्त्यन्देवꣳसवितारमोण्ण्योः कविक्क्रतुमर्च्चामिसत्त्यसवꣳरत्नधा
मभिप्प्रियम्मतिङ्कविम् ॥ ऊर्द्ध्वायस्यामतिर्भाऽअदिद्द्युतत्सवी ॥ २९ ॥

१ देवꣳसवितारमोण्ण्योः। अत्र देवम् इत्यस्य मकारस्य अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ-१ सू.) इत्यनेन उष्मणि सकारे परे अनुस्वारे अथानुस्वारस्य गूंमित्यादेशः शषसहरेफेषु (का. प. १ सू.) इत्यनेन (गूंकारे) कृते गूंविशिष्टं रूपम्। एवम् उरुꣳहिराजा। अꣳहोमुचः। इत्यादिस्थलेषु गूंकारोऽनेन ज्ञेयः। वयꣳसुम.। अग्ने त्वꣳसुजा.। सोमꣳरुद्रस्त्वा.।

मनिर्हिरंण्यपाणिरमिमीतसुक्रतुःकृपास्वः ॥ प्रजाभ्यंस्त्वा
प्प्रजास्त्वांनुप्प्राणंन्तुप्प्रजास्त्वमंनुप्प्राणिंहि ॥ २५ ॥ [२-८]
शुक्रन्त्वां । शुक्रेणंक्क्रीणामिचन्द्रञ्चन्द्रेणामृतंममृतेन ॥ सग्मे
तेगोरस्मेतेंचन्द्राणितपंसस्तनूरंसिप्प्रजापंतेर्व्वर्ण्णः परमेणंप
शुनांक्क्रीयसेसहस्रपोपम्पुंपेयम् ॥ २६ ॥ मित्रोनः ॥ मित्रोनऽए
हिसुमिंत्रधऽइन्द्रंस्योरुमाविंशदक्षिणमुशन्नुशन्तंꣳस्योनःस्यो ना॰ स्यो
नम् ॥ स्वानभ्राजाङ्घांरेबम्भांरेहस्तसुहंस्तकृशांनवेतेवंःसोम

क्रयंणास्त्तान्त्रंक्षद्धम्मावौदभन् ॥ २७ ॥ परिमा । ग्मेदुश्चंरिता
द्वाधुस्सामासुचांरितेभज ॥ उदायुंषास्वायुषोदंस्त्थामम्मृताँ२ ॥
ऽअनुं ॥ २८ ॥ प्रतिपन्थांम् ॥ प्रतिपन्थांमपद्म हिस्वस्त्तिगा
मंनेहसंम् ॥ येनुविश्वाहंपरिद्विषौवृणक्किविन्दतेवसु ॥ २९ ॥
[४-९] अदिंत्त्यास्त्त्वक् ॥ अदिंत्त्यास्त्त्वगस्यदिंत्त्यैसदुऽआ
सींद ॥ अस्त्तंब्भ्नाद्यांवृषभोऽअन्तरिक्षममिंमीतव्वरिमाणंम्पृ ॥३०॥
थिव्याः ॥ आसींदुद्विश्वाभुवंनानिसम्म्राड्विश्वेत्तानिव्वरुंणस्य

व्रतानि ॥ ३० ॥ वनेषुवि ॥ वनेषुव्व्यन्तरिक्षन्ततानुव्वाजम
र्व्वत्सुपयंऽउस्रियासु ॥ हृत्सुक्रतुंव्वरुणोव्विक्ष्वग्निन्दिवि
सूर्य्यमदधात्सोममद्रौ ॥ ३१ ॥ सूर्य्यस्यचक्षुः ॥ सूर्य्यस्य
चक्षुरारोहाग्नेरक्ष्णःकनीनकम् ॥ यत्रैतशेभिरीयसेभ्राजमा
नोव्विपश्चिता ॥ ३२ ॥ उस्रावेतम् ॥ उस्रावेतन्धूर्षाहौयुज्ज्ये
थामनश्रूऽअवीरहणौब्रह्मचोदनौ ॥ स्वस्तियजमानस्यगृहा

१ अत्र स्वरात्संयोगा० (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वे प्राप्ते न क्षवृचिश्विसतयेभ्यस्त्रैकम् (शु. य. प्रा. ६ अ. २७ सू.) इत्यनेनैतेभ्यः परस्य त्रशब्दस्य द्वित्वं न भवति तेन क्षत्र, वृत्र, चित्रम्। श्वित्रम्, सत्रस्य। तत्र गच्छ, यत्र पूर्वे। इत्येतेषु द्वित्वाभावो ज्ञेयः।

१४३

संहि॰ ॥ ३१ ॥

न्गंच्छतम् ॥ ३३ ॥ भुद्रोमे । सिप्मकृयंवस्सभुवस्प्पतेव्विश्श्वा
न्यभिधामांनि ॥ मात्वापरिपरिणोव्विदुन्मात्वापरिपुन्थिनो
व्विदुन्मात्त्वाव्वृकांऽअघायवोव्विदन् ॥ श्येनोभूत्त्वापरापतयज
मानस्यगृहान्गंच्छतन्नौसँस्कृतम् ॥ ३४ ॥ नमोमित्रस्यं ॥ नमो
मित्रस्यव्वरुंणस्यचक्षंसेमहोदेवायतदृतꣳसंपर्य्यत ॥ दूरेदृशेदेव
जांतायकेतवेदिवस्प्पुत्रायसूर्य्यायशꣳसत ॥ ३५ ॥ व्वरुंणस्यो ॥ ३१ ॥
त्तम्भंनम् ॥ व्वरुंणस्योत्तम्भंनमसिव्वरुंणस्यस्कम्भुसर्ज्जंनीस्स्थो

पू॰ अ॰ ॥ ४ ॥

१६४

ब्वरु॑णस्यऽऋत॒सद॑न्यसि॒ब्वरु॑णस्यऽऋत॒सद॑नमासि॒ब्वरु॑णस्यऽऋत॒

सद॑न॒मासी॑द ॥ ३६ ॥ याते॑ ॥ याते॒धामा॑निह॒विषा॒यज॑न्ति॒

ताते॒ब्विश्वा॑परि॒भूर॑स्तु॒यज्ञम् ॥ गय॒स्फान॑÷प्प्र॒तर॑णꣳसु॒वीरो

वीर॑हा॒प्प्रच॑रासोमदु॒र्य्यान् ॥ ३७ ॥ [८-१०] इतिश्रीवाज

सनेयसंहितायांचतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम्—अग्नेस्तनू, रापतयेत्वाचतुष्कौ, तप्तायनीमेद्वे,

इन्द्रघोषस्त्वास्तिस्रो, युंजतेमनाष्टौ, देवस्यत्वाचतस्रो, देव

१४५

स्यत्वापंच, विभूरसिचतस्रो, ज्योतिरसिष, डुरुव्विष्णोतिस्रो,
दश त्रिचत्वारिꣳशत् ॥ [अ. ५ मं. ४३-अनु० १०] हरिः ॐ ॥
अग्ग्नेस्त्तनूः ॥ अग्ग्नेस्त्तनूरंसिव्विष्णंवेत्त्वासोमंस्यतनूरंसिव्वि
ष्णंवेत्त्वातिंथेरातित्थ्यमंसिव्विष्णंवेत्त्वाश्श्येनायंत्त्वासोम
भृतेव्विष्णंवेत्त्वाग्ग्नयेत्त्वारायस्प्पोषदेव्विष्णंवेत्त्वा ॥ १ ॥
अग्ग्नेर्ज्जनित्त्रम् ॥ अग्ग्नेर्ज्जनित्त्रमसिवृषंणौस्त्थऽउर्व्वश्श्यस्या ॥३२॥
युरंसिपुरूरवांऽअसि ॥ गायत्त्रेणंत्त्वाच्छन्दंसामन्थामित्त्रैष्टुंभे

नत्त्वाच्छन्दसामन्थामिजागतेनत्त्वाच्छन्दसामन्थामि ॥ २ ॥
भवतन्नः ॥ भवतन्नःसमनसौसचेतसावरेपसौ ॥ मायज्ञꣳ
हिꣳसिष्टम्मायज्ञपतिञ्जातवेदसौशिवौभवतमद्यनः ॥ ३ ॥
अग्नावग्निः ॥ अग्नावग्निश्चरतिप्रविष्टऽऋषीणाम्पुत्रोऽअ
भिशस्तिपावा ॥ सनःस्योनःसुयजायजेहदेवेभ्योहव्यꣳ
सदमप्प्रयुच्छन्त्स्वाहा ॥ ४ ॥ [४-१] आपतयेत्त्वा ॥ आ
पतयेत्त्वापरिपतयेगृह्णामितनूनप्त्रेशाक्वरायशक्वनऽओजि

संहि. ष्टाय ॥ अनाधृष्टमस्यनाधृष्यन्देवानामोजोनभिशस्त्यभि पू. अ.
॥ ३३॥ शस्तिपाऽअनभिशस्तेन्यमञ्जसासत्यमुपगेषᳪ स्वितेमाधाः ॥ ५ ॥
॥ ५ ॥ अग्नेव्रतपाः ॥ अग्नेव्रतपास्त्वेव्रतपायातवतनूरियᳪ
सामयियोममतनूरेषासात्त्वयि ॥ सहनौव्रतपतेव्रतान्यनुमे
दीक्षान्दीक्षापतिर्म्मन्यंतामनुतपस्तपस्पतिः ॥ ६ ॥ अᳪ
शुरᳪशुष्टे । देवसोमाप्यायतामिन्द्रायैकधनविदे ॥ आतुभ्य ॥ ३२
मिन्द्रःप्यायंतामात्त्वमिन्द्रायप्प्यायस्व ॥ आप्प्याययास्म्मा

न्त्सर्वान्त्सुन्व्यामेधयास्वस्ति॒तेदे॑वसोमसुत्या॒मशीय ॥ एष्टा

रायःप्रेषेभगायऽऋतमृ॒तवा॒दिभ्यो॒नमो॒द्यावा॑पृथि॒वीभ्याम्

॥ ७ ॥ यातें ॥ यातेऽअग्नेयःशयातनूर्व्वर्षि॑ष्ठागह्वरे॒ष्ठा ॥ उग्रं

व्वचोऽअपा॒वधी॒त्त्वेषंव्वचोऽअपा॒वधी॒त्स्वाहा॑ ॥ यातेऽअग्नेरज॑ः

शयातनूर्व्वर्षि॑ष्ठागह्वरे॒ष्ठा ॥ उग्रंव्वचोऽअपा॒वधी॒त्त्वेषंव्वचोऽ

अपा॒वधी॒त्स्वाहा॑ ॥ यातेऽअग्नेहरिशयातनूर्व्वर्षि॑ष्ठागह्वरे॒ष्ठा ॥

उग्रंव्वचोऽअपा॒वधी॒त्त्वेषंव्वचोऽअपा॒वधी॒त्स्वाहा॑ ॥ ८ ॥ [४-२]

संहि. तुष्टायंनीमे ॥ तुष्टायंनीमेसिव्वित्तायंनीमुस्यवंतान्मानाथितात् पू. अ.
॥२४॥ दवंतान्माव्यथितात् ॥ व्विदेदुग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयु ॥५॥
नानाम्न्नेहियोस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेन
त्वादधेव्विदेदुग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्न्नेहियो
द्वितीयंस्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेनत्वादधे
व्विदेदुग्ग्निर्न्नभोनामाग्ग्नेऽअङ्गिरऽआयुंनानाम्न्नेहियस्तृतीय ॥२४॥
स्याम्पृथिव्यामसियत्तेनाधृष्टन्नामयज्ञियन्तेनत्वादधे ॥ अनु

त्वादेववीतये ॥ ९ ॥ सिᳪंह्यसि । सपत्नसाहीदेवेभ्यःकल्प
स्वसिᳪंह्यसिसपत्नसाहीदेवेभ्यःशुन्धस्वसिᳪंह्यसिसपत्न
साहीदेवेभ्यःशुम्भस्व ॥ १० ॥ [२-३] इन्द्रघोषस्त्वा ॥ इन्द्र
घोषस्त्वावसुभिःपुरस्तात्पातुप्रचेतास्त्वारुद्रैःपश्चात्पातुम
नोजवास्त्वापितृभिर्द्दक्षिणतःपातुविश्वकर्म्मात्वादित्यैरुत्तर
तःपांत्विदमहन्तप्तंवार्बहिर्द्धायज्ञान्निःसृंजामि ॥ ११ ॥

---

१ अत्र अनुस्वारं रोष्मसु मकारः (शु. य. प्रा. ४ अ० १ सू.) इत्यनेन मकारस्यानुस्वारे कृते अथानुस्वारस्य गूमित्यादेशः शषसहरेफेषु (शु. य. प्रा. परिशि. सू.) इत्यनेन दीर्घगूंकारे प्राप्ते नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) इत्यनेन स्योन इति संयोगे परे सकारे न दीर्घगुंकारः किन्तु ह्रस्वः ।

संहि. सिꣳह्यसि ॥ सिꣳह्यसिस्वाहासिꣳह्यस्यादित्यवनिःस्वाहा पू. अ.
॥३५॥ सिꣳह्यसिब्रह्मवनिः क्षत्रवनिःस्वाहासिꣳह्यसिसुप्रजाव ॥५॥
नीरायस्पोषवनिःस्वाहासिꣳह्यस्यावहदेवान्यजमानायस्वा
हाभूतेभ्यस्त्वा ॥ १२ ॥ ध्रुवोसि । पृथिवीन्दृꣳहध्रुवक्षिदस्य
न्तरिक्षन्दृꣳहाच्युतक्षिदसिदिवन्दृꣳहाग्नेःपुरीषमसि ॥ १३ ॥
[३-४] युञ्जतेमनः ॥ युञ्जतेमनऽउतयुञ्जतेधियोविप्राविप्र ॥३५॥
प्रस्यबृहतोविपश्चितः ॥ विहोत्रादधेवयुनाविदेकऽइन्मही

देवस्यंसवितुःपरिंष्टुतिंस्वाहा ॥ १४ ॥ इदंव्विष्णुः ॥ इदं
व्विष्णुर्व्विचंक्रमेत्रेधानिदंधेपदम् ॥ समूंढमस्यपाᳬसुरेस्वाहा
॥१५॥ इरांवतीधेनुमती ॥ इरांवतीधेनुमतीहिभूतᳬसूंयवसिनी
मनंवेदशस्या ॥ व्यंस्कम्भ्नारोदंसीव्विष्णवेतेदाधर्त्थंपृथिवीम
भितोंमयूखैःस्वाहा ॥ १६ ॥ देवश्श्रुतौदेवेषु ॥ देवश्श्रुतौदेवेष्वा
घोंषतम्प्राचीप्प्रेतंमद्ध्वरङ्कल्पयंन्तीऽऊर्द्ध्वंऽयज्ञन्नंयतम्माजिंह्व
रतम् ॥ स्वङ्गोष्ठमावंदतन्देवीदुर्य्येऽआयुर्म्मानिर्व्वादिष्टम्प्रजा

१ अत्र रकारात्परस्य यकारस्य परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

स्मानिव्वींदिष्टमत्त्रंरमेथांव्वर्ष्म्मँन्पृथिव्व्याः ॥ १७ ॥ व्विष्ण्णोर्न्नु ।
कंव्वीर्य्याणिप्प्रवोचँय्यःपार्त्थिवानिव्विममेरजाᳪंसि ॥ योऽ
अस्कभायदुत्तरᳪंसधस्त्थंव्विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायोव्विष्ण्णवे
त्वा ॥ १८ ॥ दिवोवा । व्विष्ण्णऽउतवापृथिव्व्यामहोवाव्वि
ष्ण्णऽउरोरन्तरिक्षात् ॥ उभाहिहस्त्तावसुनापृणस्वाप्प्रयच्छद
क्षिणादोतसव्व्याद्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ १९ ॥ प्रतत् ॥ प्रतद्विष्ण्णु ॥ ३६ ॥

१ अत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ॥ यथा–विष्ण्णाऽउत वा । विष्ण्णऽ उरोर० । द्विष्ण्णवे त्वा । प्रतद्विष्ण्णुः । विष्ण्णोरराटम् । इत्यादिषु बोध्यम् ।

स्त्तवतेव्वीर्य्येणमृगोनभीमःकुचरोगिरिष्ठाः ॥ यस्योरुषुत्त्रिषु

व्विक्क्रमणेष्ष्वधिक्षियन्तिभुवनानिव्विश्श्वा ॥ २० ॥ व्विष्ण्णोररा

टम् ॥ व्विष्ण्णोरराटमसिव्विष्ण्णोःश्नप्प्त्रेस्त्थोव्विष्ण्णोःस्यूर

सिव्विष्ण्णोर्द्ध्रुवोसि ॥ व्वैष्ण्णवमसिव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ २१ ॥ [८-५]

देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्श्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्ण्णोहस्त्ता

ब्भ्याम् ॥ आददेनार्य्यसीदमहꣳरक्षसाग्ग्रीवाऽअपिकृन्तामि ॥

बृहन्नसिबृहद्द्रवाबृहतीमिन्द्रायव्वाचंव्वद ॥ २२ ॥ रक्षोहणंव्व

लगहनम् ॥ रक्षोहणंव्वलगहनंव्वैष्णवीमिदमहन्तंव्वलगमुत्किं
रामियम्मेनिष्ट्योयममात्योनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसमानोयमसमानोनिचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसबन्धुर्यमसबन्धुर्निचखानेदमहन्तंव्वलगमुत्किरा
मियम्मेसजातोयमसजातोनिचखानोत्कृत्याङ्गिरामि॥२३॥
स्वराडसि । सपत्नहासत्रराडस्यभिमातिहाजनराडसिरक्षोहा ॥ २७ ॥
सर्व्वराडस्यमित्रहा ॥ २४ ॥ रक्षोहणोवः ॥ रक्षोहणोवोव्व

ल्गुहनꣳ᳚प्रोक्षा॑मि॒ व्वै॑ष्ण॒वान्र॑क्षो॒हणो॑वो व्वलग॒हनोवं॑नया॒मि व्वै

ष्ण॒वान्र॑क्षो॒हणो॑वो व्वलग॒हनो॑वं॒स्तृणामि॒ व्वै॑ष्ण॒वान्र॑क्षो॒हणौ॑वां

व्वलगु॒हना॒ऽउप॑दधामि॒ व्वै॑ष्ण॒वीर॑क्षो॒हणौ॑वांव्वलग॒हनौ॒पर्य्यूहा

मि॒ व्वै॑ष्ण॒वी व्वै॑ष्ण॒वम॑सि॒ व्वै॑ष्ण॒वा स्थ॑ ॥ २५॥ [४-६] दे॒वस्य॑

त्वा । स॒वि॒तुः प्र॑स॒वेऽश्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम् ॥

आद॑दे॒ नार्य॑सी॒दम॒हꣳ रक्ष॑सा॒ङ्ग्रीवा॒ऽअपि॑कृन्तामि ॥ य॒वो॑सि

य॒वया॒स्म्मद्द्वेषो॑ य॒वयारा॑ती॒र्द्दि॒वे त्वा॒न्तरि॑क्षाय॒ त्वा॒ पृ॒थि॒व्यै त्वा॒

शुन्धन्ताँल्लोकाᳵपितृषदनाᳵपितृषदनमसि ॥ २६ ॥ उद्दि
॥ ३८ ॥ वम् ॥ उद्दिवꣳस्तभानान्तरिक्षम्पृणदृꣳहस्वपृथिव्यान्द्युतान ॥ ५ ।
स्त्वामारुतोमिनोतुमित्रावरुणौध्रुवेणधर्म्मणा ॥ ब्रह्मवनि
त्वाक्षत्रवनिरायस्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मदृꣳहक्षत्रन्दृꣳ
हायुर्दृꣳहप्रजान्दृꣳह ॥ २७ ॥ ध्रुवासि । ध्रुवोयँय्यजमानो
स्मिन्नायतनेप्रजयापशुभिर्भूयात् ॥ घृतेनद्यावापृथिवी ॥ ३८
पूर्य्येथामिन्द्रस्यच्छदिरसिविश्वजनस्यच्छाया ॥ २८ ॥ परि

त्वा । गिर्व्वणोगिरऽइमाभवन्तुव्विश्वतः ॥ वृद्धायुमनुवृद्धयो
जुष्टाभवन्तुजुष्टयः ॥ २९ ॥ इन्द्रस्यस्यूः ॥ इन्द्रस्यस्यूरसी
न्द्रस्यद्ध्रुवोसि ॥ ऐन्द्रमसिव्वैश्वदेवमसि ॥ ३० ॥ [५-७]
व्विभूरसि । प्प्रवाहणोव्वह्निरसिहव्यवाहनः ॥ श्वात्रोसिप्प्रचे
तास्तुथोसिव्विश्ववेदाऽउशिगसि ॥ ३१ ॥ उशिगसि । कवि
रङ्घारिरसिबम्भारिरवस्यूरसिदुवस्वाञ्छुन्ध्यूरसिमार्ज्जालीयः
सम्म्राडसिकृशानुःपरिषद्योसिपवमानोनभोसिप्प्रतक्कामृष्टो

शु. य. संहि.

॥३९॥

सिहव्यसूदंनऽऋतधांमासिस्वर्ज्ज्योतिꣳसमुद्रोसि ॥ ३२ ॥ पू. अ.

समुद्रोसि। विश्वव्यंचाऽअजोस्येकंपादहिंरसिबुध्न्योवागंस्यैन्द्र ॥ ५१ ॥

मंसिसदोस्यृतंस्यद्वारौमामासन्तांप्तमध्वंनामध्वपतेप्रमांतिर

स्वस्तिमेस्मिन्पथिदेवयानेभूयान्मित्रस्यंमा ॥ ३३ ॥ मित्र

स्यंमा ॥ मित्रस्यंमा चक्षुंषेक्षध्वमग्नंयꣳसगराꣳसगंरास्थ

सगंरेणनाम्नारौद्रेणानींकेनपातमांग्नयꣳपिपृतमांग्नयोगोपा ॥ ३९ ॥

यतंमानमोंवोस्तुमामांहिꣳसिष्ट ॥ ३४ ॥ [४-८] ज्योतिं

रसि । विश्वरूपंविश्वेषान्देवानाᳬंसमित् ॥ त्वᳬसोमतनु

कृद्भ्योद्वेषोभ्योन्यकृतेभ्यऽउरुयन्तासिवरूथᳬंस्वाहाजुषा

णोऽअप्तुराज्यंस्यवेतुस्वाहा ॥ ३५ ॥ शतम् ॥ २०० ॥

अग्नेनय । सुपथारायेऽअस्मान्विश्वानिदेववयुनानिवि

द्वान् ॥ युयोध्यस्म्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउक्तिंविधेम

॥ ३६ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्वरिवस्कृणोत्वयम्मृधः

पुरऽएतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंव्वाजाञ्जयतुव्वाजसातावयꣳशत्रूं
ञ्जयतुजर्हृषाणꣳस्वाहा ॥ ३७ ॥ उरुव्विष्णो ॥ उरुव्विष्णो
व्विक्क्रमस्वोरुक्षयायनस्कृधि ॥ घृतङ्घृतयोनेपिबप्प्रप्प्रयज्ञपति
न्तिरस्वाहा ॥ ३८ ॥ देवसवितः ॥ देवसवितरेषतेसोमस्तꣳ
रक्षस्वमात्वादभन् ॥ एतत्त्वन्देवसोमदेवोदेवाँ २ ॥ ऽउपा
गाऽइदमहम्मनुष्ष्यान्त्सहरायस्प्पोषेणस्वाहानिर्व्वरुणस्यपा ॥ ४० ॥

१ अत्र वाजान् जयतु इति पदे तकारवर्गश्चकारवर्गे चकारवर्गम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. ९५ सू.) इत्यनेन वाजान् पदघटिततवर्गस्य नकारस्य जयतुपदघटिते चकारवर्गे परे चवर्गत्वं जातम् । तेन वाजाञ्जयतु । एवं शत्रूञ्जयतु ।

शांन्मुञ्च्ये ॥ ३९ ॥ अग्नेव्व्रतपाः ॥ अग्नेव्व्रतपास्त्वेव्व्रतपाया

तवंतनूर्म्मय्यभूंदेषासात्त्वयियोममंतनूस्त्वय्यभूंदियङ्साम

यिं ॥ यथायथन्नौव्व्रतपतेव्व्रतान्न्यनुंमेदीक्षान्दीक्षापंतिरमं

स्तानुतपस्त्तपंस्प्पातिः ॥४०॥ [६-९] उरुव्विष्ण्णो ॥ उरुव्विं

ष्ण्णोव्विक्रंमस्वोरुक्क्षयांयनस्क्कृधि ॥ घृतङ्घृंतयोनेपिबप्प्रप्प्रंयज्ञ

पंतिन्तिरस्वाहां ॥ ४१ ॥ अत्त्यन्न्यान् ॥ अत्त्यन्न्याँ २ ॥

ऽअगान्नान्न्याँ २ ॥ ऽउपांगामर्व्वाक्त्वापरेब्भ्योविंदम्परोवंरे

१६३

शु. य. संहि.

ऽम्यहꣳ ॥ तन्त्वाजुषामहेदेवव्वनस्प्पतेदेवयुज्ज्यायैदेवास्त्त्वादेव पृ. अ. ॥ ५ ॥

॥ ४१ ॥ यज्ज्यायैजुषन्तांव्विष्ण्णवेत्त्वा ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वधितेमैनꣳ

हिꣳसीः ॥ ४२ ॥ द्याम्मा ॥ द्याम्मालेखीरन्तरिक्षम्माहिꣳ

सीःपृथिव्यासम्भव ॥ अयꣳहित्त्वास्वधितिस्त्तेतिजानःप्प्रणि

नायमहतेसौभगाय ॥ अतस्त्त्वन्देवव्वनस्प्पतेशतवल्शोव्वि

रोहसहस्रवल्शाव्वियꣳरुहेम ॥ ४३ ॥ [३-१०१] ॥ ॥४१॥

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाषड्, पावी रसिपंच, माहिःषट्, संतेतिस्रः, समुद्रंगच्छ, हविष्मतीरिमा द्विकौ, हृदेत्वापंच, देवस्यत्वाष्टौ, अष्टौ सप्तत्रिꣳशत् ॥

[अ. ६ मं. ३७ अनु. ८] हरिः ॐ॥ दे॒वस्य॑त्त्वा। स॒वि॒तुः॒प्प्र॑स॒वे॒ श्विनो॑र्ब्बा॒हु॒भ्या॑म्पू॒ष्णोह॑स्ता॑भ्याम् ॥ आद॑दे॒नार्य॑सी॒दम् ह꣡ꣳरक्ष॑सा॒ङ्ग्री॒वा꣡ऽअपि॑कृन्तामि ॥ य॒वो॑सि॒य॒वया॒स्म॒द्द्वे॒षो॑य॒व या॒रा॑ती॒र्द्दि॒वे॒त्त्वा॒न्तरि॑क्षायत्त्वापृथि॒व्यै॒त्त्वा॒शुन्ध॑न्ताँल्लो॒काः॒

पितृषदनाꣳपितृषदनमसि ॥ १ ॥ अग्ग्रेणीरसि । स्वावेशऽ
उन्नेतॄणामेतस्यांवित्तादधित्त्वास्त्थास्यतिदेवस्त्त्वांसवितामद्ध्वा
नक्तुसुपिप्पलाब्भ्यस्त्त्वौषधीब्भ्यः ॥ द्यामग्ग्रेणास्पृक्षऽआ
न्तरिक्षम्मद्ध्येनाप्प्राꣳपृथिवीमुपरेणादृꣳहीः ॥ २ ॥ याते ॥
यातेधामान्न्युश्मसिगमद्ध्यैयत्रगावोभूरिशृङ्गाऽअयासः ॥
अत्राहतदुरुगायस्यविष्ण्णोꣳपरमम्पदमवभारिभूरि ॥ ब्रह्म ॥४२॥
वनिंत्त्वाक्षत्रवनिंरायस्प्पोषवनिपर्य्यूहामि ॥ ब्रह्मदृꣳहक्ष

१ अत्र देवः त्वा इति पदम् । तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन त्वाघटिते तकारे परे विसर्जनीयस्य सत्वे देवस्त्वेति ।

त्र॒न्दु॒ह्ल॒हार्यं॒दॄ॑ह्ह॒प्प्रजान्दॄ॑ह्ह ॥ ३ ॥ व्विष्ण्णो॒ꣳकम्म्मौ॑णि ।
पश्श्यत॒ यतौ॑व्व्र॒तानि॑पस्प्प॒शे ॥ इन्द्र॑स्य॒यु॒ज्ज्य॒ꣳसखा॑ ॥ ४ ॥
तद्व्विष्ण्णोः॑ । प॒र॒मम्प॒दꣳसदा॑पश्श्यन्तिसू॒रयः॑ ॥ दि॒वी॒व॒चक्षु॒
राततम् ॥ ५ ॥ प॒रि॒वीर॑सि ॥ प॒रि॒वीर॑सि॒परि॑त्त्वा॒दैवी॒र्व्विशो॑
व्ययन्ता॒म्परी॒मꣳ॒य्यजं॑मान॒ꣳ॒रायो॑मनु॒ष्याणाम् ॥ दि॒वश्श्सू॒नु
रस्ये॒षतेपृ॑थि॒व्याँल्लो॒कऽआ॑र॒ण्ण्यस्त्तेप॒शुः ॥ ६ ॥ [६-१] उ॒पा॒
वीर॑सि ॥ उ॒पा॒वीर॒स्यु॒पदे॒वान्दैवी॒र्व्विश॒ꣳप्प्रागु॒रु॒शिजो॒व्वह्नि॑त

सं. ८ १६७

शु. य. संहि. मान् ॥ देवंस्त्वष्टुर्व्वसुंरमहुव्व्यातैंस्वदन्ताम् ॥ ७ ॥ रेवंतीर पू. अ.
॥४२॥ मंद्धम् ॥ रेवंतीरमंद्धम्बृहंस्प्पते[1]धारयाव्वसूंनि ॥ ऋतस्यंत्त्वा ॥ ६ ॥
देवहविःपाशैंनप्प्रातिमुञ्चामि[2]धर्षामानुंषः ॥ ८॥ देवस्यंत्त्वा ।
सवितुःप्प्रंसवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ अग्नी
षोमाब्भ्यांञ्जुष्टन्नियुंनज्मि ॥ अद्ब्भ्यस्त्त्वौषंधीब्भ्योनुंत्त्वा
मातामंन्न्यतामनुंपितानुब्भ्रातासगंब्भ्योनुसखासयूंत्थ्यः ॥ ॥ ४३ ।

१ धारय वसूनि पदम् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे धारयघटिताकारस्य दीर्घत्वं विधीयते । तेन धारयावसूनि । २ अत्र पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन धर्ष इत्यकारस्य दीर्घः ।

अग्नीषोमाभ्यान्त्वा जुष्टम्प्रोक्षामि ॥ ९ ॥ अपाम्पेरुः ॥
अपाम्पेरुरस्यापो देवीःस्वदन्तु स्वात्तञ्चित्सद्देवहविः ॥ सन्ते
प्राणो व्वातेन गच्छता ᳪ समङ्गानि यजत्रैः सँय्यज्ञपतिराशिषा
॥ १० ॥ घृतेनाक्तौ । पशूँस्त्रायेथा ᳪ रेवति यजमाने प्प्रिय
न्धाऽआविश ॥ उरोरन्तरिक्षात्सजूर्द्देवेन व्वातेनास्य हविष
स्त्मना यज समस्य तन्वा भव ॥ व्वर्षो व्वर्षीयसि यज्ञे यज्ञपतिन्धाः
स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ ११ ॥ [५-२] माहिर्भूः ॥

माहिर्भूर्म्मापृदाकुर्न्नमस्त्तऽआतानानर्व्वाप्प्रेहि ॥ घृतस्यकु
ल्याऽउपऽऋतस्यपत्थ्याऽअनु ॥ १२ ॥ देवीरापः । शुद्धाव्वो
ढ्ढꣳसुपरिविष्टादेवेषुसुपरिविष्टाव्वयम्परिवेष्टारोभूयास्म ॥ १३ ॥
व्वाचन्ते ॥ व्वाचन्तेशुन्धामिप्प्राणन्तेशुन्धामिचक्षुस्त्तेशुन्धा
मिश्श्रोत्रन्तेशुन्धामिनाभिन्तेशुन्धामिमेढ्ढ्रन्तेशुन्धामिपायु
न्तेशुन्धामिचरित्त्राँस्त्तेशुन्धामि ॥ १४ ॥ मनस्त्ते ॥
मनस्त्तऽआप्प्यायतांव्वाक्क्तऽआप्प्यायताम्प्प्राणस्त्तऽआप्प्याय

ताञ्चक्षुँस्त्तऽआप्प्यायताᳫँश्श्रोत्रन्तऽआप्प्यायताम् ॥ यत्तेक्क्रू
रँय्यदास्त्थितन्तत्तऽआप्प्यायतान्निष्ट्ट्यायतान्तत्तेशुद्ध्यतुशम
होब्भ्यः ॥ ओषधेत्त्रायस्वस्वधितेमैनᳫँहिᳫँसीः ॥ १५ ॥ रक्षँ
साम्भागः ॥ रक्षँसाम्भागोऽसिनिरस्त्तᳫँरक्षऽइदमहᳫँरक्षोभि
तिष्ठामीदमहᳫँरक्षोवबाधऽइदमहᳫँरक्षोधमन्तमोनयामि ॥ घृ
तेनद्यावापृथिवीप्प्रोर्णुवाथांवायोवेस्त्तोकानामग्ग्निराज्ज्यस्यवे

---

१ निष्ट्यायताम् । अत्र निःस्त्यायताम् इति पदम् । अत्र नेःस्त्यास्तनोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) इत्यनेन नेरुपसर्गात्परयोः स्त्यास्तन्योर्धात्वोः सकारस्य षकारो भवति संहितायाम् । इति षत्वे षात्तथौ मूर्धन्यम् इति ष्टुत्वे (शु. य. प्रा. ३. अ. ८० सू.) ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टकारस्य द्वित्वम् ।

तुस्वाहास्वाहांकृतेऽऊर्ध्वंनभसम्मारुतङ्गच्छतम् ॥ १६ ॥
इदमांपः ॥ इदमांपुःप्प्रवंहतावद्यञ्चमलंञ्चयत् ॥ यच्चांभिदु
द्रोहानृतँय्यच्चंशेपेऽअंभीरुणंम् ॥ आपोमातस्म्मादेनंसःपवं
मानश्चमुञ्चतु ॥ १७ ॥ [६-३] सन्तें ॥ सन्तेमनोमन्नं
सासम्प्राणःप्प्राणेनंगच्छताम् ॥ रेडंस्यग्निष्ट्वांश्रीणात्वापं
स्त्वासमंरिणन्वातंस्यत्त्वाध्राज्यैपूष्णोरंहयांऽऊष्म्मणोव्य ॥४५॥
थिषत्प्रयुतन्द्वेषंः ॥ १८ ॥ घृतङ्घृतपावानः ॥ घृतङ्घृतपा

वानःपिबतुव्वसांव्वसापावानःपिबतान्तरिक्षस्यहुविरसिस्वाहा ॥
दिशः प्प्रदिशऽआदिशोव्विदिशऽउद्दिशोदिग्ग्भ्यः स्वाहा ।१९।
ऐन्द्रः प्प्राणः ॥ ऐन्द्रः प्प्राणोऽअङ्गेऽअङ्गेनिदीध्यदैन्द्रऽउदानो
ऽअङ्गेऽअङ्गेनिधीतः ॥ देवत्त्वष्टर्ब्भूरितेसःसंमेतुसलक्ष्मायद्वि
षुरूपम्भवाति ॥ देवत्त्रायन्तमवसेसखायोनुत्त्वामातापितरो
मदन्तु ॥ २० ॥ [३-४] समुद्रङ्गच्छ ॥ समुद्रङ्गच्छस्वाहा
न्तरिक्षङ्गच्छस्वाहादेवःसवितारङ्गच्छस्वाहामित्रावरुणौगच्छ

शु. य. संहि. स्वाहाहोरात्रेगंच्छस्वाहाच्छन्दाᳪंसिगच्छस्वाहाद्यावापृथिवी पू. अ.
गंच्छस्वाहायज्ञङ्गच्छस्वाहासोमङ्गच्छस्वाहादिव्यन्नभोगच्छ
॥४६॥ स्वाहाग्निंवैश्वानरङ्गच्छस्वाहामनोमेहार्दियच्छदिवन्तेधूमो ॥ ६ ॥
गंच्छतुस्वर्ज्योतिः पृथिवीम्भस्मनापृणस्वाहा॥२१॥ मापः॥
मापोमौषधीर्हिᳪंसीर्द्धाम्नोधाम्नोराजँस्ततोवरुणनोमुञ्च ॥
यदाहुरघ्न्याऽइतिवरुणेतिशपामहेततोवरुणनोमुञ्च ॥ सुमि ॥४६॥
त्रियानऽआपऽओषधयःसन्तुदुर्मित्रियास्तस्मैसन्तुयो

स्म्मान्द्वेष्ट्टियश्चव्वयन्द्विष्म्मः ॥ २२ ॥ [२-५] हुविष्म्मती

रिमाः ॥ हुविष्म्मतीरिमाऽआपोहुविष्म्माँ २ ॥ ऽआविंवा

सति ॥ हुविष्म्मान्देवोऽअद्ध्वरोहुविष्म्माँ २ ॥ ऽअस्तुसूर्य्यः

॥ २३ ॥ अग्नेर्व्वः ॥ अग्नेर्व्वोपन्नगृहस्यसदसिसादयामीन्द्रा

ग्ग्न्योर्ब्भागधेयीस्त्थमित्रावरुणयोर्ब्भागधेयीस्त्थव्विश्वेषान्दे

वानाम्भागधेयीस्त्थ ॥ अमूर्ज्जाऽउपसूर्य्येयाभिर्व्वासूर्य्यः

सह ॥ तानोहिन्न्वन्त्वद्ध्वरम् ॥ २४ ॥ [२-६] हुदेत्त्वा ॥

हृदेत्त्वामनसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यीयत्त्वा ॥ ऊर्द्ध्वमिममंध्वरन्दि
विदेवेषुहोत्त्रायच्छ ॥ २५ ॥ सोमंराजन् ॥ सोमंराजन्वि
श्श्वास्त्त्वम्प्रजाऽउपावंरोहव्विश्श्वास्त्त्वाँम्प्रजाऽउपावंरोहन्तु ॥
शृणोत्त्वग्निश्समिधाहवंम्मेशृण्वन्त्वापोधिषणाश्श्चदेवीः ॥
[2]श्श्रोताग्ग्रावाणोव्विदुषोनयज्ञꣳशृणोतुदेवश्संविताहवंम्मेस्वाहा
॥ २६ ॥ देवीरापꣳ ॥ देवीरापोऽअपान्नपाद्योवंऽऊर्म्मिर्हँवि

१ अत्र विश्वाऽऊष्मान्तं परिछिषस्त्वं त्वाम् (शु. य. प्रा. ४ अ. २७ सू.) इत्यनेन विश्वापदम् ऊष्मान्तं (सान्तम्) जाते विश्वास्त्वम् विश्वास्त्वाम्।
२ श्रोताग्ग्रावाणः। पिबासोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन श्रोत इति क्रियापदस्थह्रस्वाकारस्य दीर्घः।

ष्यऽइन्द्रियावान्मदिन्तमः ॥ तन्देवेभ्योदेवत्रादत्तशुक्रपे
भ्योयेषाम्भागस्थस्वाहा ॥ २७ ॥ कार्षिरसि ॥ कार्षिरसि
समुद्रस्यत्त्वाक्षित्याऽउन्नयामि ॥ समापोऽअद्भिरग्मतसमो
षधीभिरोषधीः ॥ २८ ॥ यमग्ने ॥ यमग्नेपृत्सुमर्त्यमवा
वाजेषुयञ्जुनाः ॥ सयन्ताशश्वतीरिषःस्वाहा ॥ २९ ॥ [५-७]
देवस्यत्त्वा ॥ देवस्यत्त्वासवितुःप्रसवेश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णो
हस्ताभ्याम् ॥ आददेरावासिगभीरमिममध्वरङ्कृधीन्द्रायसु

पूतंमम् ॥ उत्तमेनंपविनोर्ज्जैस्वन्तम्मधुमन्तम्पयंस्वन्तंनिग्ग्रा
ब्भ्यास्त्थदेवश्श्रुतंस्त्तर्प्पयंतमामनोमे ॥ ३० ॥ मनोमे । तर्प्प
यतव्वाचंम्मेतर्प्पयतप्प्राणम्मेतर्प्पयतचक्षुम्मेतर्प्पयतश्श्रोत्रंम्मे
तर्प्पयतात्त्मानंम्मेतर्प्पयतप्प्रजाम्मेतर्प्पयतपशून्म्मेतर्प्पयतग
णान्म्मेतर्प्पयतगणामेमाव्वितृषन् ॥ ३१ ॥ इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रा
यत्त्वाव्वसुमतेरुद्द्रवंतऽइन्द्रायत्त्वादित्त्यवंतऽइन्द्रायत्त्वाभिमा
तिग्घ्ने ॥ श्येनायत्त्वासोमभृतेग्ग्नयेत्त्वारायस्प्पोषदे ॥ ३२ ॥

सत्ते । सोमदिविज्योतिर्य्यत्पृथिव्याँय्यदुरावन्तरिक्षे । तेना

स्म्मैयजमानायोरुरायेकृद्ध्यधिदात्रेव्वोचः ॥ ३३ ॥ श्वात्रास्त्थ ॥

श्वात्रास्त्थवृत्रतुरोराधोगूर्त्ताऽअमृतस्यपत्नीः ॥ तादेवीर्देवत्रे

मँय्यज्ञन्नयतोपहूताः सोमस्यापिबत ॥ ३४ ॥ माभेः ॥

माभेर्म्मासंविक्क्थाऽऊर्ज्जन्धत्स्वधिषणेव्वीड्वीसतीव्वीडयेथामू

र्ज्जन्दधाथाम् ॥ पाप्ममाहतोनसोमः ॥ ३५ ॥ प्रागपा

सं. ९ क् ॥ प्रागपागुदगधराक्सर्व्वतस्त्वादिशऽआधावन्तु ॥ अम्ब

निष्ष्परसमुरीव्विदाम् ॥ ३६ ॥ त्वमङ्ग ॥ त्वमङ्गप्प्रशꣳ
सिषोदेवश्शविष्ठमर्त्त्यम् ॥ नत्त्वदन्न्योमघवन्नस्त्तिमर्ड्डितेन्द्र
ब्रवीमितेव्वचः ॥ ३७ ॥ [८-८] इति श्रीवाजसनेयसंहिता-
यां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसू-
त्रम् ॥ व्वाचस्पतयेत्रिको, पयामगृहीतोसित्रिका, वायोद्विका,
यंव्वांद्विको, यावामेका, तंप्प्रत्क्नथाचतस्रो,ऽयंव्वेनस्त्रिका, ॥ ४९ ॥

१ निष्पर अत्र निः इति विसर्गस्य आविर्निरिड इडाया वसतिर्वरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन यथायोगं ककारपकारपरयोः विसर्जनीयस्य षकारः क्रियते इति षकारे कृते निष्परः । तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

सेदेवासस्त्रिका, इन्द्राय मूर्द्धानंद्विकौ, यस्तएका, प्राणायमे
तिस्रो, मघवऽएकेन्द्राग्नीऽआगतमेका, घैको, मासऽएका, वि
श्वेदेवासऽआगतऽएके, न्द्रमरुत्वऽएका, मरुत्वन्तंवृषभमेका,
मरुतान्त्वा, सजोषाऽइन्द्रऽएका, मरुत्वाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका,
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएका, महाँ २ ॥ ऽइन्द्रऽएको, द्वुत्यमष्टौ
पंचविंशतिरष्टाचत्वारिंशत् [अ. ७ मं. ४८ अनु. २५]

१ इति शतपथब्राह्मणपाठः ।

हरिः ॐ ॥ व्वाचस्प्पतयेपवस्वव्वृष्ण्णोऽअᳪशुब्भ्याङ्गभस्तिपूतः ॥
देवोदेवेब्भ्यः पवस्वयेषाम्भागोसि ॥ १ ॥ मधुमतीर्न्नः ॥ मधुम
तीर्न्नऽइषस्कृधियत्तेसोमादाब्भ्यन्नामजागृवितस्म्मैतेसोमसो
मायस्वाहास्वाहोर्व्वन्तरिक्षमन्न्वेमिस्वाङ्कृतोसि ॥ २ ॥ स्वाङ्कृ
तोसि । व्विश्श्वेब्भ्यऽइन्द्रियेब्भ्योदिव्व्येब्भ्यः पार्त्थिवेब्भ्योमन
स्त्वाष्टुस्वाहात्त्वासुभवसूर्य्यायदेवेब्भ्यस्त्वामरीचिपेब्भ्योदे ॥ ५० ॥

१ व्वाचस्प्पतये अत्र प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते पतितालव्यस्वरोदये (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे विसर्जनीयस्य सकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

वाᳪंशोयस्स्मैत्त्वेडेतत्त्सत्त्यमुंपरिप्प्रुतांभङ्गेनंहतोसौफट्प्रा
णायंत्त्वाव्यानायंत्त्वा ॥ ३ ॥ [३-१] उपयामगृंहीतोसि ॥
उपयामगृंहीतोस्यन्तर्यँच्छमघवन्पाहिसोमंम् ॥ उरुष्ष्यराय
ऽएषोयजस्व ॥ ४ ॥ अन्तस्त्तें[1] ॥ अन्तस्त्तेद्यावांपृथिवीदधा
म्म्यन्तर्दँधाम्म्युर्व्वँन्तरिक्षम् ॥ सजूर्देवेभिरवंरैःपरैश्चान्तर्य्या
मेमंघवन्मादयस्व ॥ ५ ॥ स्वाङ्कृतोसि ॥ स्वाङ्कृतोसिविश्वेंभ्यऽ

---

१ अन्तस्त्ते । अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन नकारस्य द्वित्वे प्राप्ते स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन स्ववर्गीये तकारे परे द्वित्वनिषेधान्न द्वित्वम् ।

इन्द्रियेभ्योदिव्येभ्युःपार्त्थिवेभ्योमनस्त्वाष्टुस्वाहात्वासु
भवसूर्य्यायदेवेभ्यस्त्वामरीचिपेभ्यऽउदानायत्वा ॥ ६ ॥
[३-२]आवायो ॥ आवायो भूषशुचिपाऽउपनःसहस्रन्तेनि
युतोविश्ववार ॥ उपोतेऽअन्धोमद्यमयामियस्यदेववदधिषेपूर्व्व
पेयंवायवेत्त्वा ॥ ७॥ इन्द्रवायूऽइमे । सुताऽउपप्प्रयोभिरागं
तम् ॥ इन्दवोवामुशन्तिहि ॥ उपयामगृहीतोसिवायवऽइन्द्र ॥५१॥

१ इन्द्रवायुभ्याम् । अत्र पूर्वो द्वन्द्वेष्ववायुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १२८ सू.) इत्यनेन अवायौ द्वन्द्वसमासे पूर्वस्य पदान्तस्याकारस्य दीर्घविधानात्रेन्द्रशब्दाकारस्य दीर्घाकारो वायुशब्दपरत्वात् ।

वायुभ्यांन्त्वैषतेयोनिः सजोषोभ्यान्त्वा ॥ ८ ॥ [२-३]
अयंवाम् ॥ अयंवाम्मित्रावरुणासुतꣳसोमंऽऋतावृधा ॥ म
मेदिहश्श्रुतꣳहवम् ॥ उपयामगृहीतोसिमित्रावरुणाभ्यान्त्वा
॥ ९ ॥ रायाव्वयम् ॥ रायाव्वयꣳसंसवाꣳसोमदेमहव्येनदेवा
यवंसेनगावः ॥ तान्धेनुम्मित्रावरुणायुवन्नोव्विश्वाहाधत्तमन
पस्फुरन्तीमेषतेयोनिर्ऋतायुभ्यांन्त्वा ॥ १० ॥ [२-४]
यावाम् ॥ यावाङ्कशामधुमत्त्यश्विनासूनृतावती ॥ तया

यज्ञम्मिमिक्षतम् ॥ उपयामगृहीतोस्याश्विभ्यान्त्वैषतेयोनि
र्माद्ध्वीभ्यान्त्वा ॥ ११ ॥ [१-५] तम्प्रत्नथा । पूर्व्व
थाव्विश्वथेमथाज्ज्येष्ठतातिम्बर्हिषदंᳪस्वर्व्विदम् ॥ प्रतीचीनं
वृजनन्दोहसेधुनिमाशुञ्जयन्तमनुयासुवर्द्धसे ॥ उपयामगृ
हीतोसिशण्डायत्त्वैषतेयोनिर्व्वीरताम्पाह्यपमृष्टᳪशण्डोदेवा
स्त्त्वाᳪशुक्रपाᳪप्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १२ ॥ सुवीरोव्वीरान् ॥ ॥५२॥
सुवीरोव्वीरान्प्रजनयन्परीह्यभिरायस्पोषेणयजमानम् ॥

सञ्जग्मानोदिवापृथिव्याशुक्रःशुक्रशोचिषानिरस्तःशण्डः

शुक्रस्याधिष्ठानमसि ॥१३॥ अच्छिन्नस्यते। देवसोमसुवीर्य्य

स्यरायस्पोषस्यददितारःस्याम ॥ साप्रथमासँस्कृतिर्विश्ववा

रासप्रथमोवरुणोमित्रोऽअग्निः॥१४॥ सप्रथमः॥ सप्रथमो

बृहस्पतिश्चिकित्वाँस्तस्माऽइन्द्रायसुतमाजुहोतस्वाहा ॥

तृम्पन्तुहोत्रामद्ध्वोयाःस्विष्टायाःसुप्रीताःसुहुतायत्स्वाहाया

---

१ तथयोः सम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३६ सू.) इत्यनेन नकारस्य सकारे अनुनासिकमुपधा प्रागन्तस्थायाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३१ सू.) इत्यनेन चोपधायामनुनासिके कृते रूपम्। नात्र धामन्छत्रून्. (शु. य. प्रा. ३ अ. १४६ सू.) इति निषेधस्तवंपरत्वाभावात् ॥ २ तृम्पन्तु होत्राः। अत्र ऋषरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तं परश्च तवर्गे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम्।

डुग्नीत् ॥ १५ ॥ [४-६] अयंब्वेनः ॥ अयंब्वेनश्चोदय
त्पृश्निगर्भाज्ज्योतिर्जरायूरजसोव्विमाने ॥ इममपाᳬसंङ्गमे
सूर्यस्यशिशुन्नव्विप्प्रामतिभीरिहन्ति ॥ उपयामगृहीतोसिम
र्कायत्त्वा ॥ १६ ॥ मनोन । येषुहवंनेषुतिग्ग्मंव्विपᳬशच्छ्याव्वनु
थोद्द्रवन्ता ॥ आयःशर्य्याभिस्तुविनृम्मणोऽअस्याश्श्रीणीता
दिशङ्गभस्त्तावेषतेयोनिः प्प्रजाःपाह्यपंमृष्टोमर्कोदेवास्त्वांम
न्थिपाःप्प्रणयन्त्वनाधृष्टासि ॥ १७ ॥ सुप्प्रजाः । प्प्रजाः

प्प्रंजनयन्त्परीह्यभिरायस्प्पोषैणयजमानम् ॥ सञ्जग्ग्मानो
दिवापृंथिव्व्यामन्थीमन्थिशौचिषानिरंस्त्तोमक्कौमन्थिनोधि
ष्ठानंमसि ॥ १८ ॥ [३-७] येदेवासः ॥ येदेवासोदिव्व्येकां
दशस्त्थपृंथिव्व्यामद्ध्येकांदशस्त्थ ॥ अप्प्सुक्षितोंमहिनैकांदश
स्त्थतेदेवासोयज्ञमिमञ्जुंषद्ध्वम् ॥ १९ ॥ उपयामगृंहीतोसि ॥
उपयामगृंहीतोस्याग्ग्रयणोसिस्वाग्ग्रयणः पाहियज्ञम्पाहियज्ञ
पंतिंव्विष्णुस्त्वामिंन्द्रियेणंपातुव्विष्णुन्त्वम्पांह्यभिसवंना

निपाहि ॥ २० ॥ सोमं÷पवते ॥ सोमं÷पवतेसोमं÷पवतेस्म्मै
ब्रह्मणेस्म्मैक्षत्रायास्म्मैसुन्वतेयजमानायपवतऽइषऽऊर्ज्जेपं
वतेद्भ्यऽओषधीब्भ्यःपवतेद्यावापृथिवीब्भ्यांम्पवतेसुभूतायं
पवतेव्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवे
ब्भ्यं÷ ॥ २१ ॥ [३-८] उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्वाबृहद्द्वं
तेव्वयंस्वतऽउक्थाय्यंगृण्णामि ॥ यत्तंऽइन्द्रबृहद्वयस्त्तस्म्मै ॥५४॥
त्वाव्विष्ण्णवेत्वैषतेयोनिरुक्थेब्भ्यंस्त्वादेवेब्भ्यंस्त्वादेवाव्यँ

ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णामिमि॒त्रावरु॑णाभ्यान्त्वा ॥ २२ ॥ मि॒त्रा
वरु॑णाभ्यान्त्वा । देवा॒व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णा॒मीन्द्रा॑यत्त्वादे॒वा
व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णामीन्द्रा॒ग्निभ्यां॑न्त्वादे॒वा॒व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायु॑
षेगृह्णा॒मीन्द्रा॒वरु॑णाभ्यान्त्वादे॒वा॒व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णामी
न्द्रा॒बृह॒स्पति॑भ्यान्त्वादे॒वा॒व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णा॒मीन्द्रा॒वि
ष्णु॑भ्यान्त्वादे॒वा॒व्यँ॒ऽस्य॒ज्ञस्यायुं॑षेगृह्णामि ॥ २३ ॥ [२-९]
अ. १० मू॒र्द्धानं॑न्दि॒वः ॥ मू॒र्द्धानं॑न्दि॒वोऽअ॑र॒तिम्पृ॑थि॒व्या॒वै॑श्वान॒रमृ॑तऽ
१११

आजातमुग्निम् ॥ कुविᳬसुम्म्राजुमतिथिञ्जनानामासन्नापा
त्रञ्जनयन्तदुवाः ॥ २४ ॥ उपयामगृहीतोसि । ध्रुवोसिध्रुव
क्षितिर्ध्रुवाणान्ध्रुवतमोच्युतानामच्युतक्षित्तमऽएषतेयोनिर्व्वै
श्वानुरायत्त्वा॥ ध्रुवन्ध्रुवेणमनंसाव्वाचासोमुमवनयामि॥अथा
नऽइन्द्रऽइद्विशोसपत्नाःसमनसुस्करत् ॥२५॥[२-१०]यस्ते
द्रप्प्सस्कन्दतियस्तेऽअᳬशुर्ग्रावच्युतोधिषणयोरुपस्थात् ॥ ॥५५॥
अध्वर्य्योर्व्वापरिवायःपुवित्रात्तन्तेजुहोमिमनंसाव्वषट्कृतᳬस्वा

ह्वोदेवानांमुत्क्रमणमसि ॥ २६ ॥ [१-११] प्राणायमे । व्वर्च्चों
दाव्वर्च्चसेपवस्वव्यानायमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वोदानायमेव्वर्च्चोंदा
व्वर्च्चसेपवस्वव्वाचेमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वक्रतुदक्षाभ्याम्मेव्वर्च्चों
दाव्वर्च्चसेपवस्वश्रोत्रायमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वचक्षुर्भ्याम्मेव्व
र्च्चोंदसौव्वर्च्चसेपवेथमात्मनेमे ॥ २७ ॥ आत्मनेमे । व्वर्च्चोंदा
व्वर्च्चसेपवस्वौजसेमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपवस्वायुषेमेव्वर्च्चोंदाव्वर्च्चसेपव
स्वविश्वाभ्योमेप्रजाभ्योव्वर्च्चोंदसौव्वर्च्चसेपवेथाम् ॥ २८ ॥

कौऽसि । कतमोऽसिकस्याऽसिकोनामाऽसि ॥ यस्यतेनामामन्म
हियन्त्वासोमेनातीतृपाम ॥ भूर्भुवःस्वःसुप्प्रजाःप्प्रजाभिः
स्याꣳसुवीरोव्वीरैःसुपोषःपोषैः ॥ २९ ॥ [३-१२] उपया
मगृहीतोऽसिमधवेत्त्वोपयामगृहीतोऽसिमाधवायत्त्वोपयामगृ
हीतोऽसिशुक्रायत्त्वोपयामगृहीतोऽसिशुचयेत्त्वोपयामगृहीतो
ऽसिनभसेत्त्वोपयामगृहीतोऽसिनभस्यायत्त्वोपयामगृहीतोऽसीषे
त्त्वोपयामगृहीतोऽस्यूर्ज्जेत्त्वोपयामगृहीतोऽसिसहसेत्त्वोपयामगृ

हीतोसिसहुस्यायत्त्वोपयामगृहीतोसितपंसेत्त्वोपयामगृहीतो
सितपुस्यायत्त्वोपयामगृहीतोस्यꣳहसस्पतयैत्त्वा ॥ ३० ॥
[१-१३] इन्द्राग्नीऽआगंतम् ॥ इन्द्राग्नीऽआगंतꣳसुतङ्गी
र्भिर्न्नभोव्वरेण्ण्यम् ॥ अस्यपातन्धियेषिता ॥ उपयामगृहीतो
सीन्द्राग्निभ्यान्त्वैषतेयोनिरिन्द्राग्निभ्यान्त्वा ॥ ३१ ॥
[१-१४] आघं ॥ ओघायेऽअग्निमिन्धतेस्तृणन्तिबर्हिरानु

१ आघाये। अत्र अथोदारिथशोचपनयसादयर्जुवृषशत्रुसलक्ष्माधाघारास्यूभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) यकारे परे एते दीर्घा भवन्ति। तेन घ इत्यस्याकारस्य दीर्घः। एवम् अवायतः इत्यत्रापि दीर्घः।

षक् ॥ येषामिन्द्रोसुवासखा ॥ उपयामगृहीतोस्यग्नीन्द्रा
ब्भ्यान्त्वैषतेयोनिरग्नीन्द्राब्भ्यान्त्वा ॥ ३२ ॥ [१-१५]
ओमासश्चर्षणीधृतः ॥ ओमासश्चर्षणीधृतोव्विश्वेदेवासऽआ
गत ॥ दाश्वाᳬंसोदाशुषᳬं सुतम् ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्वे
ब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यः ॥ ३३ ॥
[१-१६] व्विश्वेदेवासः ॥ व्विश्वेदेवासऽआगतशृ[2]णुतामंऽइमᳬं

१ अत्र पिबासोमम् । (शु. य. प्रा. ३ अ. १२९ सू.) इत्यनेन चर्षणिशब्दस्येकारस्य दीर्घे चर्षणीधृतः । २ श्टणुत मऽइमम् । अत्र श्टणुतत्विषि-
भ्रजिभवतपिबेतस्मातिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति । इति तकारस्य दीर्घे श्टणुतामऽइमम् ।

हवम् ॥ एदम्बुर्हिर्न्निषीदत ॥ उपयामगृहीतोसिव्विश्श्वेब्भ्य

स्त्वादेवेब्भ्यंऽएषतेयोनिर्व्विश्श्वेब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्यंः ॥ ३४ ॥

[१-१७] इन्द्रंमरुत्त्वः ॥ इन्द्रंमरुत्त्वऽइहपाहिसोमँय्यथा

शार्य्यातेऽअपिबःसुतस्य ॥ तवप्प्रणीतीतवशूरशर्म्मन्नाविवा

सन्तिकवयंःसुयज्ञाः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वामरुत्त्वं

तऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वते ॥ ३५ ॥ [१-१८] मरु

त्त्वंन्तंव्वृषभं । वावृधानमकवारिन्दिव्यःशासमिन्द्रम् ॥

---

१ बर्हिर्निषीदत अत्र निःसीदत इति पदम् । अत्र नेः सीदतेः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन नेः परस्य सीदतेत्यत्रस्थसकारस्य षकारः ।

विश्वा[1]साहमवंसेनूतंनायोग्रꣳसंहोदामिहतꣳहुंवेम ॥ उप
यामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वामरुत्त्वंतऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वामरु
त्त्वंते ॥ [2] [१-१९] उपयामगृंहीतोसिमरुतान्त्वौजसे ॥३६॥
[१-२०] सजोषांऽइन्द्र ॥ सजोषांऽइन्द्रसगंणोमरुद्भिꣳ
सोमंम्पिबवृत्रहाशूंरविद्वान् ॥ [3] जहिशत्रूँ १ ॥ रपमृधोंनुद
स्वाथाभंयकृणुहिविश्वतोंनꣳ ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वा ॥५८॥

१ विश्वासाहम्। अत्र विश्वशब्दाकारस्य विश्वसहभुवपुषवसुषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन सहपरे दीर्घाकारः। २ (इति शतपथे)।
३ शत्रूँ १ ॥ रपमृधः। अत्र स्वर औपशविः (शु. य. प्रा. ३ अ. १३२ सू.) इत्यनेन नकारस्य स्वरे परे अनुस्वारे उपधायामनुनासिक्ये च रूपम्।

मरुत्त्वंतऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वामरुत्त्वंते॥ ३७॥ [१-२१]
मरुत्त्वाँ २ ॥ ऽइन्द्र । वृषभोरणांयपिबासोमंमनुष्ष्वधम्म
दांय ॥ आसिंञ्चस्वजठरेमद्ध्वऽऊर्म्मिन्त्वꣳराजांसिप्प्रातिंपत्त्सु
तानांम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वामरुत्त्वंतऽएपतेयोनि
रिन्द्रांयत्त्वामरुत्त्वंते ॥३८॥ [१-२२] महाँ २॥ ऽइन्द्रं÷ ॥
महाँ २ ॥ ऽइन्द्रोनृवदाचंर्षणिप्प्राऽउतद्विवर्हाऽअमिनꣳसहो

१ मरुत्वान् इन्द्रः। अत्राकारोपधो यकारम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १४३ सू.) इत्यनेन स्वरे परे नकारस्य यकारे कृते उपधायामनुनासिक्ये च यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यकारलोपे न परकाल० (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन सन्धेर्निषेधः। तथैव महाँ २ इन्द्रः।

शु. य. संहि. भिः ॥ अस्म्मुद्र्य्यग्ग्वावृधेव्वीर्य्यायोरुःपृथुःसुकृतःकर्त्तृभि पृ. अ.
र्ब्भूत् ॥ उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायं ॥ ७ ॥
॥५९॥ त्त्वा ॥ ३९ ॥ [१-२३] महाँ २ ॥ ऽइन्द्रः ॥ महाँ २ ॥ ऽइन्द्रो
यऽओजसापर्ज्जन्न्योव्वृष्टिमाँ २ ॥ ऽइव ॥ स्तोमैर्व्वत्सस्यंव्वावृधे ॥
उपयामगृहीतोसिमहेन्द्रायत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायत्त्वा ॥ ४०
[१-२४] उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ ॥५९॥

---

१ कर्तृभिः । अत्र परंतु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यस्यापवादभूतेन ऊष्मान्त. (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन तकारस्य द्वित्वे प्राप्ते ऋवर्णे च (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन ऋवर्णे परे व्यञ्जनस्य द्विर्भावनिषेधान्न द्वित्वम् । एतादृशेष्वन्येष्वपि बोध्यम् ।

दृशेविश्वांयसूर्य्यंस्वाहा ॥४१॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवा
नामुदंगादनीकञ्चक्षुर्म्मित्रस्यवरुणस्याग्नेः ॥ आप्राद्यावा
पृथिवीऽअन्तरिक्षंसूर्य्यंऽआत्माजगतस्तस्थुषश्चस्वाहा
॥ ४२ ॥ अग्नेनयं । सुपथारायेऽअस्मान्विश्वानिदेववयुना
निविद्वान् ॥ युयोद्ध्यस्मज्जुहुराणमेनोभूयिष्ठान्तेनमऽउ
क्तिंविधेमस्वाहा ॥ ४३ ॥ अयन्नः ॥ अयन्नोऽअग्निर्वरि
वस्कृणोत्त्वयम्मृधः पुरऽएतुप्प्रभिन्दन् ॥ अयंवाजाञ्जयतुवा

जꣳसातावयꣳशत्रूँञ्जयतुजर्हृषाणꣳस्वाहा ॥ ४४ ॥ रूपेणवꣳ ॥
रूपेणवोरूपमभ्यागान्तुथोवोविश्ववेदाविभजतु ॥ ऋतस्य
पथाप्रेतंचन्द्रदक्षिणाविस्वःपश्यव्यन्तरिक्षँय्यतस्वसदस्यैः
॥ ४५ ॥ ब्राह्मणमद्य । विदेयम्पितृमन्तम्पैतृमत्त्यमृषिमा
र्षेयꣳसुधातुदक्षिणम् ॥ अस्मद्राताताःदेवत्राग्गच्छतप्रदातार
माविशत ॥ ४६ ॥ अग्नयेत्त्वा ॥ अग्नयेत्त्वामह्यंव्वरुणोददातु ॥ ३० ॥

१ विस्वः । अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य सकारस्य यकारोदये षकारो भवति। अतो नात्र सकारात्परस्य वकारोदयस्य वेरुपसर्गस्य सकारस्य षकारः ।

सोमृतत्त्वमंशीयायुर्हात्रऽएधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेरुद्रायं
त्त्वामह्यँव्वरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयप्प्राणोदात्रऽएधिव्वयो
मह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेबृहस्प्पतंयेत्त्वामह्यंव्वरुणोददातुसोमृतत्त्व
मंशीयत्त्वग्ग्दात्रऽएधिमयोमह्यम्प्रतिग्ग्रहीत्रेयमायंत्त्वामह्यं
व्वरुणोददातुसोमृतत्त्वमंशीयहयोदात्रऽएधिव्वयोमह्यम्प्रति
ग्ग्रहीत्रे ॥ ४७ ॥ कौदात् ॥ कौदात्त्कस्म्माऽअदात्त्कामोदा
त्त्कामायादात् ॥ कामोदाताकामं प्प्रतिग्ग्रहीताकामैतत्ते

सं. ११

॥ ६१ ॥ ॥ ४८ ॥ [८-२५] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तमोऽध्यायः
॥ ७ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ उपयामगृ-
हीतोस्यादित्येभ्यः पंच, वाममद्यद्वे, सुशर्मास्येका, बृहस्प-
तिसुतस्यद्वे, हरिरसिचतस्रः, समिन्द्रेऽष्टौ, माहिः पंच,
ऽएजतुदशमास्यः पंचा, तिष्ठैका, सुक्ष्वाह्येके, न्द्रामिदेका,
यस्मान्नद्वे, ऽग्नेपवस्वो, त्तिष्ठन्न, दृश्रमु, दुत्यमेकैका, जिघ्र ॥ ६१ ॥
द्वे, विनइन्द्र, वाचस्पतिं, विश्वकर्मन्नेकैका, ग्रयेत्वाचतस्र,

इहरतिस्तिस्त्रः, परमेष्ठीदश, त्रयोविᳬ᳴शतिस्त्रिषष्टिः ॥ [अ. ८
मं. ६३ अनु. २३] हरिः ॐ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपया
मगृंहीतोस्यादित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ व्विष्ण्णंऽउरुगायैषतेसोमस्तᳬ᳴
रक्षस्वमात्त्वांदभन् ॥ १ ॥ कुदाचुन । स्तुरीरंसिनेन्द्रंसश्चसि
दाशुषे ॥ उपोपेन्नुमघवन्भूयऽइन्नुतेदानंन्देवस्यंपृच्च्यतऽआ
दित्त्येब्भ्यंस्त्वा ॥ २ ॥ कुदाचुन । प्प्रयुच्छस्युभेनिपासिज
न्मनी ॥ तुरीयादित्त्युसवनन्तऽइन्द्रियमातस्त्थावमृतन्दि

व्यादित्त्येभ्यस्त्वा ॥ ३ ॥ युज्ञोदेवानाम् ॥ युज्ञोदेवाना

म्प्रत्त्येतिसुम्नमादित्त्यासोभवतामृडयन्तः ॥ आवोर्व्वाची

सुमतिर्व्ववृत्त्यादंहोश्चिद्यावरिवोवित्तरासदादित्त्येभ्यस्त्वा

॥ ४ ॥ विवस्वन्नादित्त्य ॥ विवस्वन्नादित्त्यैषतेसोमपीथस्त

स्मिन्मत्स्व ॥ श्रदस्म्मैनरोव्वचसेदधातनयदाशीर्हादम्पती

व्वाममश्नुतः ॥ पुमान्पुत्त्रोजायतेव्विन्दतेव्वस्वधाव्विश्वाहारपऽ

एधतेगृहे ॥ ५ ॥ [५-१] व्वाममद्य । सवितर्व्वाममुश्वोदिवे ॥ ६२ ॥

१ भवत मृडयन्तः । अत्र शृणुत्विविधजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे दीर्घे भवता मृडयन्तः ।

दिवेद्वामममुस्म्मभ्ध्यंध्सावीः ॥ द्वामस्युहिक्षयंस्यदेवुभूरैरयाधि
याद्वामुभाजं÷स्याम ॥ ६ ॥ उपयामगृंहीतोसि । सावित्रोो
सिचनोधाश्श्वंनोधाऽअसिचनोमयिंधेहि ॥ जिन्वंयज्ञञ्जिन्व
यज्ञपंतिम्भगांयदेवायंत्त्वासवित्रे ॥ ७ ॥ [२-२] शतम्
॥ ३०० ॥ उपयामगृंहीतोसि । सुशर्म्मासिसुप्प्रतिष्ठानोबृहदु
क्षायनमं÷ ॥ विश्श्वेभ्भ्यस्त्वादेवेभ्भ्यंऽएपतेयोनिर्विश्श्वेभ्भ्य
स्त्वादेवेभ्भ्यं÷ ॥ ८ ॥ [१-३] उपयामगृंहीतोसि ॥ उप

यामगृंहीतोसिबृ[1]हस्प्पतिंसुतस्यदेवसोमतऽइन्दोरिन्द्रियावंतः
।६३॥ पत्क्नींवतोग्ग्रहाँ २ ॥ ऽऋद्ध्यासम् ॥ अहम्परस्त्तांदुहमवस्त्ता ॥८॥
द्यदुन्तरिंक्षुन्तदुमेपिताभूंत् ॥ अहᳬसूर्य्यंमुभयतोंददर्शाह
न्देवानांम्परमङ्गुहायत् ॥ ९ ॥ अग्ग्ना ३॥ ऽइपत्क्नींवन् ॥
अग्ग्ना ३ ॥ ऽइपत्क्नींवन्त्सजूर्द्देवेनुत्त्वष्ट्रासोमंम्पिबुस्वाहा ॥
प्रजापंतिर्व्वृषांसिरेतोधारेतोमयिंधेहिप्प्रजापतेस्त्तेव्वृष्ण्णोरेतो ॥६३॥

१ बृहस्प्पतिसुतस्य। अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते अनुसन्तनोतु बृहस्पति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन समानपदे सस्य प्रकृतिभावविधानान्न षत्वम्। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम्।

धसौरेतोधामेशीय ॥ १० ॥ [२-४] उपयामगृहीतोसि ॥
उपयामगृहीतोसिहरिरसिहारियोजनोहरिभ्यान्त्वा ॥ हर्य्यौ
र्द्धानास्त्थंसहसोमाऽइन्द्राय ॥ ११ ॥ यस्ते । ऽअश्वसनि
र्भक्षोयोगो[१]सनिस्त्तस्यंतऽइष्टयजुषस्तुतस्त्तोमस्यशस्त्तोक्थ
स्योपहूतस्योपहूतोभक्षयामि ॥ १२ ॥ देवकृतस्यैनंसः ॥
देवकृतस्यैनंसोवयजंनमासिमनुष्यकृतस्यैनंसोवयजंनमासिपि
तृकृतस्यैनंसोवयजंनमस्यात्त्मकृतस्यैनंसोवयजंनमस्येनंसऽए

१ गोसनिस्त. । भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ अनुसन्त० (३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते।

नसोवयजंनमसि ॥ यच्चाहमेनोव्विद्वाँश्चकारयच्चाविद्वाँस्तस्य
सर्व्वस्यैनंसोवयजंनमसि॥१३॥ संव्वर्च्चंसा ॥ संव्वर्च्चंसापयंसासन्त
नूभिरगंन्महिमनंसासꣳशिवेनं ॥ त्वष्टासुदत्रोव्विदंधातुरायो
नुमार्ष्टुतन्वोयद्विलिष्टम्॥१४॥ [४-५]समिन्द्र। णोमनंसाने
षिगोभिःसꣳसूरिभिर्म्मघवन्तसꣳस्वस्त्या ॥ सम्ब्रह्मणादेव
कृतँयदस्तिसन्देवानाꣳसुमतौयज्ञियानाꣳस्वाहा ॥ १५ ॥ ॥ ६४ ॥

१ समिन्द्रणो । अत्र इन्द्र नः इति पदद्वयेन भाविभ्य० (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन समानपदत्वाभावाण्णत्वाप्राप्तौ निषण्णायरथवाहण। मिन्द्रऽएणम्परिणीयते समिन्द्रण० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते।

संव्वर्च्चसा ॥ संव्वर्च्चसापयंसासन्तनूभिरगन्महिमनंसासᳯशि
वेन। त्वष्टांसुदत्रोव्विदंधातुरायोनुंमार्ष्टुतन्न्वोयाद्विलिष्टम् ॥ १६॥
धातारातिः। संवितेदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्न्निधिपादेवोऽअग्निः ॥
त्वष्टाव्विष्णुंः प्रजयांसᳯरराणायजंमानायद्रविणन्दधात
स्वाहां ॥ १७॥ सुगावंः ॥ सुगावोदेवाᳫसदंनाऽअकर्म्मयऽ
आंजग्मेदᳯसवनञ्जुषाणाः ॥ भरंमाणाव्वहंमानाहवीᳫष्यस्मे
धंत्तव्वसवोव्वसूनिस्वाहा ॥ १८॥ याँ २॥ ऽआवंहᳫ ॥

साँ २॥ ऽआवंहऽउशुतोदेंवदुेवाँस्त्तान्प्प्रेरंयुस्वेऽअंग्ग्नेसुधस्त्थें॥
॥ ६५ ॥ जुक्षिुवाꣳसं÷पपिुवाꣳसं श्च्चुविश्श्वेसुंङ्कुर्म्मꣳस्वुरातिंष्ठुतानु
स्वाहां॥ १९॥ वुयꣳहि। त्त्वांप्प्रयुतियुज्ञेऽअुस्म्मिन्नग्ग्नेहोतांर
मवृंणीमहुीह ॥ ऋधंगयाऽऋधंगुुताशंमिष्ठाꣳप्प्रजानन्न्युज्ञमुं
पयाहिविुद्वान्त्स्वाहां॥२०॥ देवांगातुुविदꣳ॥ देवांगातुुविदोगु
तुंविुत्त्वागातुुमिंत॥ मनंसस्प्पतऽइुमन्दैंवयुज्ञꣳस्वाहुाव्वातेंधाꣳ ॥ ६५ ॥
॥ २१॥ युज्ञंयुज्ञम् ॥ युज्ञंयुज्ञङ्गंच्छयुज्ञपंतिङ्गंच्छुस्वाँय्योनिं

ङ्गच्छस्वाहा ॥ एषतेयज्ञोयज्ञपतेसहसूक्तवाकःसर्व्ववीरस्तञ्जु
षस्वस्वाहा ॥ २२ ॥ [८-६] माहिः माहिर्भुर्म्मापृदाकुः ॥
उरुᳬहिराजाव्वरुणश्चकारसूर्य्यायपन्थामन्वेतवाऽउं ॥ अप
देपादाप्रतिधातवेकरुतापवक्ताहृदयाव्विधश्चित् ॥ नमोव्वरुणा
याभिष्ठितोव्वरुणस्यपाशः ॥ २३ ॥ अग्नेरनीकम् ॥ अग्ने
रनीकमपऽआविवेशापान्नपात्प्रतिरक्षन्नसुर्य्यम् ॥ दमेदमेस

१ हृदयाव्विधश्चित् । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयधृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदय० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे हृदयाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अतो हृदयशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

मिधँष्यक्ष्यग्नेप्रतिंतेजिह्वाघृतमुच्चरण्यत्स्वाहा ॥ २४ ॥ समु
द्रंते ॥ समुद्रेतेहृदयमप्प्स्वन्तःसन्त्वाविशन्त्वोषधीरुताप॑ः ॥
यज्ञस्यत्त्वायज्ञपतेसूक्तोक्तौनमोवाकेविधेमयत्स्वाहा ॥ २५ ॥
देवीरापः ॥ देवीरापऽएषवोगर्भस्तꣳसुप्रीतꣳसुभृतम्बिभृत ॥
देवसोमैषतेलोकस्तस्मिञ्छञ्चवक्ष्वपरिचवक्ष्व ॥ २६ ॥ अव
भृथनिचुम्पुण । निचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमे
नोयासिषमवमर्त्यैर्मर्त्त्यकृतम्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहिदेवा

२१४

नोऽस्मिदंसि ॥ २७ ॥ [५-७] एजंतुदशमास्यं ॥ एज
तुदशमास्योगर्भोजरायुणासह ॥ यथायंवायुरेजंतियथासमु
द्रऽएजंति ॥ एवायन्दशमास्योऽअस्रंज्जरायुणासह ॥ २८ ॥
यस्यैते । युज्ञियोगर्भोयस्यैयोनिर्हिरण्ययी ॥ अङ्गान्यहु
तायस्युतम्मात्रासमंजीगमुऽस्वाहा ॥ २९ ॥ पुरुदुस्म्मोवि
षुरूपं ॥ पुरुदुस्म्मोविषुरूपऽइन्दुरन्तर्म्महिमानमानञ्जधी
रं ॥ एकपदीन्द्विपदींत्रिपदीञ्चतुष्पदीमुष्टापदीम्भुवनानु

सं. १२

प्रथन्ताᳬंस्वाहां ॥ ३० ॥ मरुतोयस्यं ॥ मरुतोयस्याहिक्षये

पाथादिवोविंमहसः ॥ ससुंगोपातंमोजनः ॥ ३१ ॥ मुही

द्यौः । पृंथिवीचंनऽइमंᳬयुज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरी

मभिः ॥ ३२ ॥ [५-८] आतिंष्ठ । वृत्रहुन्नथᳬंसुक्तातेब्र

ह्मणाहरीं ॥ अर्व्वाचीनᳬसुतेमनोग्ग्रावांकृणोतुव्वग्नुना ॥

उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वाषोडशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वा

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. अ. १३० सू.) इत्यनेन पाथ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घः। २ आतिष्ठ वृत्रहन्। अत्र तिष्ठाद्युदात्तम्। (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) तिष्ठेत्येतत्पदं दीर्घमापद्यते यद्याद्युदात्तं भवति। इत्यनेन विधीयमानो दीर्घाकार आतिष्ठपदस्य आद्युदात्तत्वाभावेन न दीर्घः।

षोडुशिनें ॥ ३३ ॥ [१-९] युक्ष्वाहि । केशिनाहरीवृषणा
कक्ष्यप्प्रा ॥ अथानऽइन्द्रसोमपागिरामुपश्श्रुतिञ्चर ॥ उप
यामगृंहीतोसीन्द्रायत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाषो
डुशिनें ॥ ३४ ॥ [१-१०] इन्द्रमित् ॥ इन्द्रमिद्धरीवहतोप्प्रति
धृष्टशवसम् ॥ ऋषीणाञ्चस्तुतीरुपयज्ञञ्चमानुषाणाम् ॥ उप
यामगृंहीतोसीन्द्रायत्त्वाषोडुशिनंऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाषो
डुशिनें ॥ ३५ ॥ [१-११] यस्म्मान्न । जातश्परोऽअन्न्योऽअ

१ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ, १३० सू.) इत्यनेन अकारस्य दीर्घे युक्ष्वाहि इति ।

शु. य. संहि. ॥ ६८ ॥

स्त्तुयऽआविवेशभुवनानिविश्वा ॥ प्रजापतिःप्रजयासᳬ

रराणस्त्रीणिज्ज्योतीᳬषिसचतेसषोडशी ॥ ३६ ॥ इन्द्रश्च।

सम्म्राड्वरुणश्चराजातौतेभक्षञ्चक्रतुरग्ग्रेऽएतम् ॥ तयोरहमनुभ

क्षम्भक्षयामिव्वाग्ग्देवीजुषाणासोमस्यतृप्प्यतुसहप्प्राणेनस्वा

हा ॥ ३७ ॥ [२-१२] अग्ग्नेपवस्व ॥ अग्ग्नेपवस्वस्वपाऽअस्म्मे

वर्च्चःसुवीर्य्यम् ॥ दधद्रयिम्मयिपोषम् ॥ उपयामगृहीतोस्य

ग्ग्नयेत्त्वाव्वर्च्चसऽएषतेयोनिरग्ग्नयेत्त्वाव्वर्च्चसे ॥ अग्ग्नेव्वर्च्चस्विन्व

पु. अ. ॥ ८ ॥ ॥ ६८ ॥

वर्चोदाऽअसि वर्च्चो मे देहि। वर्च्चस्त्वन्देवेष्ष्वासिवर्च्चस्वानहम्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३८ ॥

[१-१३] उत्तिष्ठन्नोजसा ॥ उत्तिष्ठन्नोजसासहपीत्त्वीशिप्प्रेऽ
अवेपयः ॥ सोममिन्द्रचमूसुतम् ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्राय
त्त्वौजसऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वौजसे ॥ इन्द्रौजिष्ठौजिष्ठस्त्व
न्देवेष्ष्वस्योजिष्ठोहम्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ३९ ॥ [१-१४]
अदृश्श्रमस्य। केतवोव्विरश्म्मयोजनाँ२ ॥ ऽअनु ॥ भ्राजन्तोऽ
अग्ग्नयोयथा ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाभ्भ्राजायैषते

योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाब्भ्राजाय ॥ सूर्य्यब्भ्राजिष्ठुब्भ्राजिष्ठुस्त्व
न्देवेष्ष्वसिब्भ्राजिष्ठोहम्मनुष्ष्येषुभूयासम् ॥ ४० ॥ [१-१५]
उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेदसन्देवंव्वहन्तिकेतवः ॥ दृशेव्वि
श्श्वायसूर्य्यम् ॥ उपयामगृहीतोसिसूर्य्यायत्त्वाब्भ्राजायैषते
योनिꣳसूर्य्यायत्त्वाब्भ्राजाय ॥ ४१ ॥ [१-१६] आजिग्घ्र ॥
आजिग्घ्रकलशम्मह्यात्त्वाव्विशन्त्विन्दवः ॥ पुनरूर्ज्जानिवर्त्त ॥ ६९ ॥
स्वसानःसहस्रन्धुक्ष्वोरुधारापयस्वतीपुनर्म्माव्विशताद्रयिः

॥ ४२ ॥ इडेरन्तें ॥ इडेरन्तेहव्व्येकाम्म्येचन्द्रेज्ज्योतेदिंतिसरं

स्वातिमाहिव्विश्व[1]श्रुति॥ एतातेऽअग्न्येनामानिदेवेब्भ्योंमासुक्तं

म्ब्रूतात् ॥ ४३ ॥ [२-१७] व्विनः ॥ व्विनऽइन्द्रमृधोंजहि

नीचायच्छपृतन्न्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२ ॥ ऽअभिदासत्त्यधं

रङ्ग[2]मयातमः ॥ उपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाव्विमृधेऽएषते

योनिरिन्द्रायत्त्वाव्विमृधे ॥ ४४ ॥ [१-१८] व्वाचस्प्पतिं ।

---

१ अस्य नामानि । अत्र नामानिपदस्थस्य निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इति सूत्रेण पदान्तीयस्य निशब्दस्य लोपे प्राप्तेऽपि सूत्रे बहुलम् ग्रहणात्क्वचिन्न भवति । तेन नात्र लोपः । २ अत्र पिबा सोमम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते गमयातमः ।

विश्वकर्म्माणमूतयेमनोजुवंव्वाजेऽअद्याहुवेम ॥ सनोव्विश्वा
निहवनानिजोषद्विश्वशम्भूरवसेसाधुकर्म्मा ॥ उपयामगृही
तोसीन्द्रायत्त्वाव्विश्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाव्विश्वक
र्म्मणे ॥ ४५ ॥ [१-१९] व्विश्वकर्म्मन्हविषा ॥ व्विश्वकर्म्म
न्हविषावर्द्धनेनत्त्रातारमिन्द्रमकृणोरवद्ध्यम् ॥ तस्म्मैव्विशः
समनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोव्विहव्योयथासत् ॥ उपयामगृहीतो ॥ ७० ॥

१ अद्य हुवेम । अत्र अद्य तं हकारश्चकारभवतवृणीमहेदेवेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन अद्येत्येतत्पदं ह्रस्वहकारतकारचकारभवत-वृणीमहेदेवेत्येषु परेषु दीर्घमापद्यते । इति हकारे परे अद्यशब्दाकारो दीर्घो जातः । तेन अद्याहुवेम इति ।

सीन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकर्म्मणऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वाव्विश्श्वकं
र्म्मणे ॥ ४६ ॥ [१-२०] उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयाम
गृंहीतोस्यग्ग्नयेंत्त्वागायत्त्रच्छंन्दसङ्गृंह्णामीन्द्रांयत्त्वात्त्रिष्टुप्प्छं
न्दसङ्गृंह्णामिव्विश्श्वेंब्भ्यस्त्वादेवेब्भ्योजगंच्छन्दसङ्गृंह्णाम्म्यनु
ष्टुप्प्तेंभिगरः ॥४७॥ व्व्रेशींनान्त्वा ॥ व्व्रेशींनान्त्वापत्क्मन्नाधूं
नोमिकुकूननांनान्त्वापत्क्मन्नाधूंनोमिभन्दनांनान्त्वापत्क्म
न्नाधूंनोमिमदिन्तंमानान्त्वापत्क्मन्नाधूंनोमिमधुन्तमाना

न्त्वापतङ्गमुन्नाधूनोमिशुक्रन्त्वाशुक्रऽआधूनोम्म्यह्नोरूपेसूर्य्यं
स्यरश्मिषु ।। ४८ ।। ककुभꣳरूपं । वृषभस्यरोचतेबृह
च्छुक्रःशुक्रस्यपुरोगाःसोमꣳसोमस्यपुरोगाः ।। यत्तेसोमादा
भ्यन्नामजागृवितस्मैत्वागृह्णामितस्मैतेसोमसोमायस्वा
हा ।।४९।। उशिक्त्वम् ।। उशिक्त्वन्देवसोमाग्नेःप्प्रियम्पाथो
पीहिवशीत्त्वन्देवसोमेन्द्रस्याप्प्रियम्पाथोपीह्यस्म्मत्त्सखात्त्व ।।७१।।
न्देवसोमाविश्श्वेषान्देवानाम्प्प्रियम्पाथोपीहि ।।५०।।[४-२१]

इ॒हरतिः॑ ॥ इ॒हरति॑रि॒हर॑मद्ध्वमि॒हधृति॑रि॒हस्वधृ॑ति॒ꣳस्वाहा॑ ॥
उ॒प॒सृ॒जन्ध॒रुण॑म्मा॒त्रे ध॒रुणो॑मा॒तर॒न्धय॑न् ॥ रा॒यस्पोष॑म॒स्म्मा
सु॑दीधर॒त्त्स्वाहा॑ ॥ ५१ ॥ स॒त्रस्य॒ऽऋद्धिः॑ ॥ स॒त्रस्य॒ऽऋद्धि॑र॒
स्य॑ग॑न्म॒ज्ज्योति॑र॒मृता॑ऽअभूम ॥ दिव॑म्पृ॒थि॒व्या॒ऽअध्यारु॑हा॒मा
वि॑दाम॒दे॒वान्त्स्व॒र्ज्ज्योतिः॑ ॥ ५२ ॥ यु॒वन्तम् ॥ यु॒वन्ता॑मि॒
न्द्रापर्व॑ता पुरो॒यु॒धा॒यो नः॑ पृत॒न्या॒द॒प॒तन्त॒मि॒द्धन्तं॒ वज्रे॑ण॒ तन्त॒
मि॒द्धन्तम् ॥ दू॒रे च॒त्ताय॑ च्छन्त॒सद्ग॑ह॒नँ॒ यदि॒नक्षत् ॥ अ॒स्म्मा

शु. य. संहि. ॥७२॥

कुठुरात्रैंन्पारिंशूराव्विश्श्वतौंदुम्मार्दंर्षींष्ट्वाव्विश्श्वतं᳘ ॥ भूर्भुवुस्स्वुः᳘ पृ. अ. ॥८॥

सुप्प्रजाश्प्प्रजाभिं᳘ स्यामसुवीरांव्वीरैंश्सुपोषाꣳपोषैंꣳ ॥ ५३ ॥

[३-२२] परमेष्ठ्यभिधींतꣳ । प्प्रजापंतिर्व्वाचिव्याहृतायाम

न्धोऽअच्छेतꣳसवितासन्न्यांव्विश्श्वकर्म्मादीक्षायाम्पूषासोमक्क

यंण्ण्यामिन्द्रश्श्च ॥ ५४ ॥ इन्द्रश्श्च । मुरुतश्श्चक्क्रयायाुपोत्त्थितो

सुरꣳपुण्ण्यमांनोमित्त्रश्क्क्रीतोव्विष्ण्णुं᳘ शिपिविष्टऽऊरावासन्नो ॥७२॥

---

१ परमेष्ठ्यभिधीतः । अत्र परमेस्थ्यभिधीतः इत्यत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सकारस्य षत्वे प्राप्तयौ-मूर्धन्यम् (शु. य प्रा. ३ अ. ८१ सू) इत्यनेन षकारात्परौ तथौ मूर्धन्यत्वमापद्येते । तकारस्य टकारो थकारस्य ठकारो भवतीति ज्ञेयम् । एवं थकारस्य ठकारे कृते ऊष्मान्ताभ्यश्च स्पर्शाः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

व्विष्ण्णुर्न्नरन्धिषःप्प्रोह्यमाणःसोमः ॥ ५५ ॥ प्प्रोह्यमाणः
सोमः ॥ प्प्रोह्यमाणःसोमऽआगतोव्वरुणऽआसन्द्यामासन्नो
ग्निराग्नीध्रऽइन्द्रोहविर्द्धानेथर्व्वोपावह्रियमाणोव्विश्वेदेवाः
॥ ५६ ॥ व्विश्वेदेवाः ॥ व्विश्वेदेवाऽअंशुषुन्न्युप्तोव्विष्ण्णुरा
प्प्रीतपाऽआप्प्याय्यमानो[1]यमःसूयमानोव्विष्ण्णुःसम्भ्रियमा
णोव्वायुःपूयमानःशुक्रःपूतःशुक्रःक्षीरश्रीर्म्मन्थीसक्तुश्रीर्व्वि

१ आप्प्याय्यमानः। अत्र आप्प्यायमानो यमो० (शु. य. प्रा. ४ अ. १५१ सू.) इत्यनेन द्विः यकारा संयोगा भवन्ति तेन द्वियकारे कृते पुनस्तृतीये क्रमजे यकारे प्राप्ते तस्य निषेधः।

श्वेदेवाः ॥ ५७ ॥ विश्वेदेवाः ॥ विश्वेदेवाश्चमसेषून्नीतोसुर्हो
मायोद्यतोरुद्रोहूयमानोवातोऽभ्यावृत्तोनृचक्षाःप्प्रतिख्यातो
भक्षोभक्ष्यमाणःपितरोनाराशꣳसाःसन्नःसिन्धुः ॥ ५८ ॥
सन्नःसिन्धुः ॥ सन्नःसिन्धुरवभृथायोद्यतःसमुद्रोऽभ्यवह्रि
यमाणःसलिलःप्प्रप्लुतोययोरोजसास्कभितारजाꣳसिवीर्ये
भिर्वीरतमाशविष्ठा ॥ यापत्येतेऽअप्प्रतीतासहोभिर्विष्णूऽ
अगन्वरुणापूर्वहूतौ ॥ ५९ ॥ देवान्दिवम् ॥ देवान्दिवम

गन्त्युज्ञस्त्ततोमाद्द्रविणमष्टुमनुष्यानुन्तरिक्षमगन्त्युज्ञस्त्ततो
माद्द्रविणमष्टुपितॄन्पृथिवीमंगन्त्युज्ञस्त्ततोमाद्द्रविणमष्टुयङ्क्ञ्च
लोकमगंन्त्युज्ञस्त्ततोमेभुद्रमंभूत् ॥ ६० ॥ चतुस्त्रिꣳशुत्त
न्तंवꣳ ॥ चतुस्त्रिꣳशुत्तन्तंवोयेव्वितत्क्रिरेयऽइमँय्युज्ञꣳस्व
धयादुदन्ते ॥ तेषांछिन्नꣳसम्म्वेतद्दधामिस्वाहाघुर्म्मोऽ
अप्प्येतुदेवान् ॥ ६१ ॥ युज्ञस्यदोहः ॥ युज्ञस्यदोहोव्वित
तꣳपुरुत्रासोऽअंष्टुधादिवमुन्वातंतान ॥ सयंज्ञधुक्क्ष्वमहिंमे

प्प्रजायांᳮरायस्प्पोषंव्विश्वमायुरशीयस्वाहा ॥ ६२ ॥ आप
वस्व ॥ आपवस्वहिर[1]ण्यवदश्ववत्सोमव्वीरवत् ॥ व्वाजङ्गोम
न्तमाभरस्वाहा ॥ ६३ ॥ [१०-२३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु
वाकसूत्रम् ॥ देवसवितश्चतस्र, इंद्रस्यवज्रः पंच, देवस्याहं
दश, पयेस्वाहातिस्रो, वाजस्येममष्टौ, वग्निरेकाक्षरेणचतुष्कौ,

१ हिरण्यवदश्ववत् । अत्र अश्वशब्दस्य वतुपरे अश्वरदिम० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन अश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारे प्राप्ते नाश्वहिरण्यात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ९९ सू.) इत्यनेन हिरण्यशब्दात्परस्याश्वशब्दाकारो न दीर्घ इति निषेधान्नात्राश्वशब्दाकारो दीर्घः ।

पतेचतुष्कौ, सवितात्वाद्वे, अष्टौचत्वारिꣳशत् [अ. ९ मं. ४०
अनु. ८] हरिः ॐ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसवितःप्प्रसुंवयुज्ञम्प्रसुं
वयुज्ञपंतिम्भगाय ॥ दिव्योगंन्धर्व्वःकेतपूःकेतन्नःपुनातुव्वाच
स्प्पतिर्व्वाजंन्नःस्वदतुस्वाहा ॥ १ ॥ ध्रुवसदन्त्वा । नृषदम्मनः
सदंमुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टंगृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा
यत्त्वाजुष्टंतमम् ॥ अप्प्सुषदन्त्वाघृतसदंव्योमसदंमुपयाम
गृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रायत्त्वाजुष्टंत

मम् ॥ पृथिविसदन्त्वान्तरिक्षसदन्दिविसदन्देवसदन्नाकसद
मुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्राय
त्त्वाजुष्टतमम् ॥ २ ॥ अपाꣳरसम् ॥ अपाꣳरसमुद्वयसꣳ
सूर्य्येसन्तꣳसमाहितम् ॥ अपाꣳरसस्ययोरसस्तंवोगृह्णाम्म्यु
त्तममुपयामगृहीतोसीन्द्रायत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिरिन्द्रा

---

१ पृथिविसदन्त्वा । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सु.) इत्यनेन समानपदे षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन पृथिविपरस्य सस्य षत्वनिषेधः। एवं दिविसदन्देवसदम् इत्यादिषु बोध्यम्। २ अपाꣳरसम् अत्र। दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वाचाध्यर्द्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) इत्यनेन दीर्घात्स्वरात्परोऽनुस्वारोऽर्धमात्राकालो भवति तेन अपामित्यस्याऽऽकारात्परस्य मकारस्यानुस्वारस्यार्द्धमात्राप्रदर्शको ह्रस्वो गुंकारोऽत्र ज्ञेयः। एवं अपाꣳरसस्य। रजाꣳसि, प्रजायाꣳरायस्पोषम्।

यत्त्वाजुष्ट्टंतमम् ॥ ३ ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुतयः ॥ ग्रहांऽऊर्ज्जाहुत
योव्यन्तोविप्प्रांयमतिम् ॥ तेषांव्विशिंप्प्रियाणांव्वोहमिषमूर्ज्जं
समंग्ग्रभमुपयामगृहीतोसीन्द्रांयत्त्वाजुष्ट्टंङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनि
रिन्द्रांयत्त्वाजुष्ट्टंतमम् ॥ सम्पृचौस्त्थःसम्मांभद्रेणंपृङ्क्तंव्विपृचौ
स्त्थोव्विमांपाप्मनांपृङ्क्तम् ॥ ४ ॥ [४-१] इन्द्रंस्यव्वज्ज्रंः ॥
इन्द्रंस्यव्वज्ज्रोंसिव्वाजसास्त्त्वयायंव्वाजःसेत् ॥ व्वाजंस्यनुप्प्रं
सवेमातरंम्महीमदितिन्नामव्वचंसाकरामहे ॥ यस्यामिदंव्विश्श्वं

र्भुवंनमाविवेशतस्यांन्नोदेवः संवितधर्म्मंसाविषत् ॥ ५ ॥
अप्प्स्वन्तः॥ अप्प्स्वन्तरमृतंमप्प्सुभेषजमपामुतप्प्रशंस्तिषश्व
श्वाभवंतव्वाजिनं÷ ॥ देवींरापोयोवऽऊर्म्मिः प्प्रतूर्त्तिः ककुन्मा
न्वाजसास्तेनायंव्वाजं सेत् ॥ ६ ॥ व्वातोंवा ॥ व्वातोंवामनों
वागन्धर्व्वाः सप्तविं शतिः ॥ तेऽअग्ग्रेश्वंमयुञ्जँस्त्तेऽअंस्मिम
ञ्जवमादंधुः ॥ ७ ॥ व्वातंरंहाभव । व्वाजिन्युज्यमांनऽइन्द्रं ॥ ७६ ॥
स्येवदक्षिणःश्श्रियैधि ॥ युञ्जन्तुंत्त्वामरुतोंव्विश्ववेदसऽआतेत्त्व

ष्ट्वांपत्त्सुजुवन्दंधातु ॥८॥ जुवोयः॥ जुवोयस्त्तेंव्वाजिन्निहिंतो
गुहायश्श्श्येनेपरीत्तोऽअचंरच्चुव्वाते॥ तेनंनोव्वाजिन्बलंवान्ब
लेनव्वाजुजिच्चभवुसमंनेचपारयिष्णुः॥ व्वाजिंनोव्वाजजितो
व्वाजᳪसरिष्यन्तोबृहस्पतेर्भागमवंजिग्घ्रत ॥९॥ [५-२]
देवस्याहम् ॥ देवस्याहᳪसंवितुश्श्सवेसत्त्यसंवसोबृहस्पतेरुत्त
मन्नाकᳪरुहेयम् ॥ देवस्याहᳪसंवितुश्श्सवेसत्यसंवसऽइन्द्रंस्यो
त्तमन्नाकᳪरुहेयम् ॥ देवस्याहᳪसंवितुश्श्सवेसत्त्यप्प्रंसवसो

शु. य. संहि. बृहस्प्पतेरुत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ देवस्याहꣳसवितुःसवेसत्त्यप्प्र पू. अ.
॥७७॥ सवसऽइन्द्रस्योत्तमन्नाकंमरुहम् ॥ १० ॥ बृहस्प्पतेव्वाजम् ॥ ॥ ९ ॥
बृहस्प्पतेव्वाजञ्जयबृहस्प्पतयेव्वाचंव्वदतबृहस्प्पतिंव्वाजञ्जाप
यत ॥ इन्द्रव्वाजञ्जयेन्द्रायव्वाचंव्वदतेन्द्रंव्वाजञ्जापयत ॥११॥
एषावं÷ ॥ एषावꣳसासत्त्यासंव्वागभूद्ययाबृहस्प्पतिंव्वाजम
जीजपताजीजपतबृहस्प्पतिंव्वाजंव्वनस्प्पतयोव्विमुञ्चध्वम् ॥ ॥७७॥
एषावꣳसासत्त्यासंव्वागभूद्ययेन्द्रंव्वाजमजीजपताजीजपतेन्द्रं

ब्वाजंब्वनस्प्पतयोब्विमुंञ्चद्ध्वम् ॥१२॥ देवस्याहम् ॥ देवस्याहꣳ
सवितुःसवेसत्त्यप्प्रसवसोबृहस्प्पतेर्व्वाजजितोब्वाजञ्जेषम् ॥
ब्वाजिनोब्वाजजितोद्ध्वनस्कभ्नुवन्तोयोजनामिमानाꣳकाष्ठां
ङ्गच्छत ॥ १३ ॥१ एषस्यः ॥ एषस्यब्वाजीक्षिपणिन्तुरण्ण्य
तिग्ग्रीवायांम्बद्धोऽअपिकक्षऽआसनि ॥ क्रतुन्दधिक्काऽअ
नुसꣳसनिष्ष्यदत्त्पथामङ्काꣳस्यन्वापनीफणत्त्स्वाहा ॥ १४ ॥

---

१ एषः स्यः वाजी । अत्र स्य एव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रेण स्यपरे व्यञ्जने एष इत्यस्य विसर्गस्य लोपः । तथैव स्य इत्यस्य वाजीघटिते वकारे व्यञ्जने परे विसर्जनीयस्य लोपः । तेन एषस्यवाजी । अत्र लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयं लोपनामा सन्धिर्विज्ञेयः ।

उतस्म्मं ॥ उतस्म्मांस्युद्द्र्वंतस्त्तुरण्ण्यतः पुर्ण्णन्नवेरनुंवातिप्प्र
गृर्द्धिनं÷ ॥ श्येनस्यैवुद्ध्रजंतोऽअङ्कुसम्पारिंदधिक्राव्ण्णं÷
सुहोर्ज्जातरीत्रतुंस्वाहां ॥ १५ ॥ शन्नं÷ ॥ शन्नोभवन्तुवा
जिनोहवेषुदेवतांतामितद्द्रंवंस्वुक्काः ॥ जम्भयुन्तोहिंवृकुं
रक्षांᳬसिसनेम्म्यस्म्मद्युंयवुन्नमीवांः ॥ १६ ॥ तेनं÷ ॥ तेनोऽ
अर्व्वन्तोहवनश्श्रुतोहवंविश्वेशृण्णवन्तुवाजिनोमितद्द्रंवंः ॥ सुह
स्रसामेधसांतासनिष्ष्यवोमहोयेधनंᳬसमिथेषुंजब्भ्रिरे ॥ १७ ॥

व्वाजेवाजेवत । व्वाजिनोनोधनैषुव्विप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाः ॥

अस्यमद्ध्वःपिबतमादयद्ध्वन्तृप्प्तायातपथिभिर्द्देवयानैः ॥ १८ ॥

आमा ॥ आमाव्वाजस्यप्प्रसवोजगम्म्यादेमेद्यावापृथिवीव्विश्श्व

रूपे ॥ आमागन्ताम्पितरामातराचामासोमोऽअमृतत्त्वेनग

म्म्यात् ॥ व्वाजिनोव्वाजजितोव्वाजꣳससृवाꣳसोबृहस्प्पते

र्ब्भागमवजिग्घ्रतनिमृजानाः ॥ १९ ॥ [१०-३] आप

सं. १४ येस्वाहा । स्वापयेस्वाहापिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहाव्वसवेस्वाहा

हर्प्पतयेस्वाहाह्नेमुग्ग्धायस्वाहामुग्ग्धायवैनꣳशिनायस्वाहावि
नꣳशिनऽआन्त्यायनायस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्य
पतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहा ॥ २० ॥ आयुर्य्यज्ञेन । कल्प
ताम्प्राणोयज्ञेनकल्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनकल्पताꣳश्रोत्त्रँय्यज्ञेन
कल्पताम्पृष्ठँय्यज्ञेनकल्पताँय्यज्ञोयज्ञेनकल्पताम् ॥ प्रजा
पतेꣳप्रजाऽअभूमस्वर्द्देवाऽअगन्मामृताऽअभूम ॥ २१ ॥

---

१ अहर्प्पतये। अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते, अहःपतौ रेफम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे अहरित्यस्य विसर्जनीयस्य रेफः। तत ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्।

२४०

असम्मेवं॑÷ ॥ असम्मेवौऽअस्त्वन्द्रियमस्म्मेनृम्म्णमुतक्क्रतुर
स्म्मेव्वर्च्चौं॑ᳲसिसन्तुवः ॥ नमौमात्रेपृंथिव्यैनमोंमात्रेपृंथि
व्व्याऽइयन्तेराड्ड्यन्तासियमंनोध्रुवोसिधरुणं॑÷ ॥ कृष्ष्यैत्त्वा
क्षेमांयत्त्वारय्यैत्त्वापोषांयत्त्वा ॥ २२ ॥ [३-४] व्वाज
स्येमम् ॥ व्वाजंस्येमम्प्रंसुवश्शुंपुवेग्ग्रेसोमᳬराजांनमोषधीष्व
प्प्सु ॥ ताऽअस्म्मब्भ्यम्मधुमतीर्भवन्तुव्वयᳬराष्ट्रेजांगृयाम
पुरोहिंताᳬस्वाहा ॥ २३ ॥ व्वाजस्येमाम् ॥ व्वाजंस्येमाम्प्रंसुवश्शि

श्श्रियेदिवंमिमाचुव्विश्श्वाभुवनानिसुम्म्राट् ॥ अदिंत्त्सन्तन्दा
पयातिप्प्रजानन्त्सनोरुयिᳬसर्व्ववीरन्नियंच्छतुस्वाहा ॥ २४ ॥
व्वाजस्युनु । प्प्रंसुवऽआबंभूवेमाचुव्विश्श्वाभुवंनानिसुर्व्वतः ॥
सनोमिराजापरियातिव्विद्वान्प्रजाम्पुष्टिंव्वर्द्धयमानोऽअस्म्मेस्वा
हा ॥ २५ ॥ सोमुह्वराजानम् । सोमुह्वराजानमवसेग्ग्निम्
न्वारभामहे ॥ आदित्यान्विव्वष्णुह्वसूर्य्यम्ब्रह्माणञ्चबृहस्प्प
तिᳬस्वाहा ॥ २६ ॥ अर्य्यमणम्बृहस्प्पातिम् ॥ अर्य्यमण

र्ब्बृहस्प्पतिमिन्द्रन्दानायचोदय ॥ व्वाचंव्विष्णुꣳसरस्वतीꣳ
सवितारंव्वाजिनꣳस्वाहा ॥ २७ ॥ अग्ग्नेऽअच्छ ॥ अग्ग्नेऽ
अच्छावदेहनꣳप्प्रतिनꣳसुमनाभव ॥ प्प्रनोयच्छसहस्रजित्त्वꣳ
हिधनदाऽअसिस्वाहा ॥ २८ ॥ प्रनः ॥ प्रनोयच्छत्त्वर्य्यमा
प्प्रपूषाप्प्रबृहस्प्पतिः ॥ प्रवाग्ग्देवीददातुनꣳस्वाहा ॥२९॥ देव
स्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्ताब्भ्याम् ॥

---

१ प्रनो यच्छत्वर्यमा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारꣳ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन ऋकारषकाररेफेभ्य उत्तरो नकारो णकारमापद्यते समानपदे । अनेन समानपदे णत्वविधानादत्र प्र नो इति पदयोः समानपदत्वाभावान्न णत्वम् ।

सरस्वत्यैव्वाचोयन्तुर्य्यन्त्रियेदधामिबृहस्पतेष्ट्वासाम्म्राज्येना
भिषिञ्चाम्म्यसौ ॥ ३० ॥ [८-५] अग्निरेकाक्षरेण । प्प्राणमुद
जयत्तमुज्जेषमश्विनौद्व्यक्षरेणद्विपदोमनुष्ष्यानुदजयतान्ता
नुज्जेषंव्विष्णुस्त्र्यक्षरेणत्रीँल्लोकानुदजयत्तानुज्जेषꣳसोमश्चतुर
क्षरेणचतुष्ष्पदःपशूनुदजयत्तानुज्जेषम्पूषापञ्चाक्षरेण ॥ ३१ ॥
पूषापञ्चाक्षरेण ॥ पूषापञ्चाक्षरेणपञ्चदिशऽउदजयत्ताऽउज्जे

१ अभिषिञ्चामि । अत्र अग्नेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६५ सू.) इत्यनेन अग्नेः परस्य सिञ्चामीतिपदघटितस्य सकारस्य षत्वे रूपम् ।

षढ्भ्सविताषडक्षरेणषड्टतूनुदंजयत्तानुज्जैषम्मुरुतं÷सप्ताक्षरे
णसप्तग्ग्राम्म्यान्पशूनुदंजयँस्तानुज्जैषम्बृहुस्पतिरष्टाक्षरेण
गायत्त्रीमुदंजयत्तामुज्जैषम्मित्त्रोनवाक्षरेण ॥ ३२ ॥ मित्त्रो
नवाक्षरेण । त्त्रिवृतꣳस्तोममुदंजयत्तमुज्जैषंव्वरुणोदशाक्षरेण
व्विराजमुदंजयत्तामुज्जैषमिन्द्रऽएकादशाक्षरेणत्त्रिष्टुभमुदंज
यत्तामुज्जैषंव्विश्वेदेवाद्वादशाक्षरेणजगतीमुदंजयँस्तामुज्जैषंव्व
संवस्त्त्रयोदशाक्षरेण ॥ ३२ ॥ व्वसंवस्त्त्रयोदशाक्षरेण । त्त्रयोद

शꣳस्तोममुदंजयँस्तमुज्जैषꣳ रुद्राश्चतुर्द्दशाक्षरेणचतुर्द्दशꣳ
स्तोममुदंजयँस्तमुज्जैषमादित्याःपञ्चदशाक्षरेणपञ्चदशꣳस्तो
ममुदंजयँस्तमुज्जैषमदितिं[1]ꣳषोडशाक्षरेणषोडशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जैषम्प्रजापतिꣳसप्तदशाक्षरेणसप्तदशꣳस्तोममुद
जयत्तमुज्जैषम् ॥ ३४ ॥ [४-६] एषतें । निर्ऋतेभागस्त
ञ्जुषस्वस्वाहाग्निनेत्रेभ्योदेवेभ्यःपुरःसद्भ्यःस्वाहायमनेत्रे ॥८२॥

१ अदितिंꣳषोडशा । अत्र प्रत्ययसवर्णम्मुदि शाकटायनः (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इति विसर्गस्य परसवर्णे प्राप्ते अविकारं शाकल्यः शषसेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णनिषेधाद्विसर्ग एव । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्ये प्रकृतिभावाख्योऽयं सन्धिः ।

भ्योदेवेभ्योदक्षिणासद्भ्यःस्वाहाविश्वदेवनेत्रेभ्योदेवेभ्यः

पश्चात्सद्भ्यःस्वाहामित्रावरुणनेत्रेभ्योवामरुन्नेत्रेभ्योवादेवे

भ्यऽउत्तरासद्भ्यःस्वाहासोमनेत्रेभ्योदेवेभ्यऽउपरिसद्भ्योदुव

स्वद्भ्यःस्वाहा॥३५॥ येदेवाः॥ येदेवाऽअग्निनेत्राःपुरःसदस्ते

भ्यःस्वाहायेदेवायमनेत्रादक्षिणासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवा

विश्वदेवनेत्राःपश्चात्सदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवामित्रावरुणने

त्रावामरुन्नेत्रावोत्तरासदस्तेभ्यःस्वाहायेदेवाःसोमनेत्राऽ

उपरिसदोदुवस्वन्तस्त्तेभ्यꣳस्वाहा ॥ ३६ ॥ अग्नेसहस्व ॥
अग्नेसहस्वपृतनाऽअभिमातीरपास्य ॥ दुष्टरस्त्तरन्नरातीर्व्वर्च्चो
धायज्ञवाहसि ॥ ३७ ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेऽश्विनो
र्ब्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्त्ताभ्याम् ॥ उपाꣳशोर्व्वीर्य्येणजुहोमि
हतꣳरक्षःस्वाहारक्षसान्त्वावधायावधिष्म्मरक्षोवधिष्म्मामु
मसौहतः ॥ ३८ ॥ [४-७] सविताच्त्वा । सवानाꣳसुवता ॥८३॥

१ उपरिसदः । अत्र भाविभ्यः सः षं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियाग्निभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन उपरिशब्दात्परस्य सदः इत्यस्य सस्य प्रकृतिभावे जाते न षत्वम् ।

मुग्निर्गृहपतीनाᳬसोमोव्वनस्पतीनाम् ॥ बृहस्पतिर्व्वाचऽ
इन्द्रोज्ज्यैष्ठ्यायरुद्रश्पशुब्भ्योमित्रश्सत्त्योव्वरुणोधर्म्मपतीना
म् ॥ ३९ ॥ इमन्देवाः ॥ इमन्देवाऽअसपत्नꣳसुवद्ध्वम्महते
क्षत्रायमहतेज्ज्यैष्ठ्यायमहतेजानराज्ज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥
इमममुष्ष्यपुत्रममुष्ष्यैपुत्रमस्यैव्विशऽएषवोमीराजासोमो
स्म्माकम्ब्राह्मणानाᳬराजा ॥ ४० ॥ [२-८] ॥ इतिश्रीवाज
सनेयसंहितायांनवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अपोदेवाश्चतस्रः, सोमस्यत्विषिः पञ्च,
वेष्टादन्दशूकाः सप्त, सोमस्यत्वाचतस्र, ऽइन्द्रस्यवज्रः पञ्च,
स्योनासिचतस्रः, सवित्राप्रसवित्रैका, श्विभ्यांपच्यस्वचतस्रो,
ष्टौचतुस्त्रिꣳशत् [अ.१०मं.३४अनु.८] हरिःॐ॥ अपोदेवाः॥
अपोदेवामधुमतीरगृभ्णन्नूर्जस्वतीराजस्वश्चितानाः ॥ याभि
र्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन्याभिरिन्द्रमनयन्नत्यरातीः ॥ १ ॥

१ अभ्यषिञ्चन् । अभि असिञ्चन् । इति द्वे पदे अत्र अभेश्च (शु. ३ अ. ६५ सू.) अभेरुपसर्गात्परस्य सिञ्चतेः सकारः षकारमापद्यते संहितायाम् । इति इत्यनेनासिञ्चन्पदघटिताकारस्य व्यवधानेन षत्वाप्राप्तौ अव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ६६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि षकारे रूपम् ।

वृषण्णंऽऊर्म्मिः ॥ वृषण्णंऽऊर्म्मिरसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहा
वृषण्णंऽऊर्म्मिरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिवृषसेनोसिराष्ट्रदारा
ष्ट्रम्मैदेहिस्वाहावृषसेनोसिराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदेह्यर्त्थेतस्त्थ
॥ २ ॥ अर्त्थेतस्त्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहार्त्थेतस्त्थराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तौजस्वतीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहौजस्व
तीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापः परिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्र
म्मैदत्तस्वाहापः परिवाहिणीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तापा
२५१

म्पतिंरसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाम्पतिंरसिराष्ट्रदाराष्ट्रममु
ष्म्मैदेह्यपाङ्ग्भौंसिराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदेहिस्वाहापाङ्ग्भौंसिराष्ट्र
दाराष्ट्रममुष्म्मैदेहिसूर्य्यत्त्वचसस्त्थ ॥ ३ ॥ सूर्य्यत्त्व
चसस्त्थ । राष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्यत्त्वचसस्त्थराष्ट्रदा
राष्ट्रममुष्म्मैदत्तसूर्य्यवर्च्चसस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्तस्वाहासूर्य्य
वर्च्चसस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तमान्दांस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मैदत्त ॥८५॥
स्वाहामान्दांस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्म्मैदत्तव्रजक्षितंस्त्थराष्ट्रदा

राष्ट्रम्मेदत्तस्वाहांव्रजक्षितंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तव्वाशा

स्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाव्वाशास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्त

शविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशविष्ठास्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम

मुष्मैदत्तशक्वरीस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहाशक्वरीस्त्थराष्ट्र

दाराष्ट्रममुष्मैदत्तजनभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्तस्वाहांजनभृ

तंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तव्विश्वभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रम्मेदत्त

स्वाहांव्विश्वभृतंस्त्थराष्ट्रदाराष्ट्रममुष्मैदत्तापःस्वराजंस्त्थरा

ष्ट्रन्दाराष्ट्रमुमुष्म्मैदत्त ॥ मधुमतीर्म्मधुमतीभिः पृच्च्यन्ताम्महि
क्षत्रङ्क्षत्रियायवन्न्वानाऽअनाधृष्टाः सीदतसहौजसोमहिक्षत्रङ्क्ष
त्रियायदधतीः ॥ ४ ॥ [४-१] शतम् ॥ ४०० ॥ सोमस्यत्त्वि
षिः ॥ सोमस्यत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ अग्नयेस्वा
हासोमायस्वाहासवित्रेस्वाहासरस्वत्त्यैस्वाहापूष्णेस्वाहाबृह
स्प्पतयेस्वाहेन्द्रायस्वाहाघोषायस्वाहाश्श्लोकायस्वाहाऽंशाय
स्वाहाभगायस्वाहार्य्यम्णेस्वाहा ॥ ५ ॥ पवित्रेस्त्थः ॥ पवि

त्रैस्त्थौव्वैष्ण्णुव्यौसावितुर्व्वं÷प्प्रसवऽउत्त्पुनाम्म्यच्छिद्द्रेणपवि

त्रैणसूर्यैस्यरश्म्मिभिं÷ ॥ अनिभृष्टमसिव्वाचोबन्धुंस्तपो

जाःसोमंस्यदात्रमंसिस्वाहाराजस्व÷ ॥ ६ ॥ सधमादोद्युम्मिन

नीं ॥ सधमादोद्युम्मिन्नीरापंऽएताऽअनाधृष्टाऽअपस्योव्वसा

नाः ॥ पस्त्यासुचक्क्रेव्वरुणःसधस्त्थमपांशिशुम्मातृतमा

स्वन्तः ॥ ७ ॥ क्षत्रस्योल्वंम् ॥ क्षत्रस्योल्वमासिक्षत्रस्यंजरा

य्य्वंसिक्षत्रस्ययोनिंरसिक्षत्रस्यनाभिंरसीन्द्रस्यव्वात्रैघ्नमसिमि

ऽस्यासिव्वरुणस्यासित्त्वयायंव्वृत्रंव्वधेत् ॥ दृबासिरुजासिक्षु
मासि ॥ पातैनम्प्राञ्चम्पातैनम्प्रत्यञ्चम्पातैनन्तिर्य्यञ्चन्दि
ग्भ्यस्पात ॥ ८ ॥ आविर्म्मर्य्याः ॥ आविर्म्मर्य्याऽआ
वित्तोऽअग्निर्गृहपतिराविर्त्तऽइन्द्रोवृद्धश्श्रवाऽआवित्तौमित्रा
वरुणौधृतव्रतावाविर्त्तःपूषाविश्श्ववेदाऽआवित्तेद्यावापृथिवीवि
श्श्वशम्भुवावावित्तादितिरुरुशर्म्मा ॥ ९ ॥ [५-२] अवेष्टा
दन्दशूकाः ॥ अवेष्टादन्दशूकाःप्प्राचीमारोहगायत्रीत्त्वा

तुरथन्तरꣳसामंत्रिवृत्त्स्तोमौव्वसन्तऽऋतुर्ब्रह्मद्द्रविणन्दक्षिणा
मारोह ॥ १० ॥ दक्षिणामारोह । त्रिष्टुप्प्त्वांवतुबृहत्त्सामंपञ्चद
शस्त्तोमोग्ग्रीष्म्मऽऋतुःक्षत्रन्द्रविणम्प्रतीचीमारोह ॥ ११ ॥
प्रतीचीमारोह । जगतीत्त्वावतुव्वैरूपꣳसामंसप्तदशस्त्तोमो
व्वर्षाऽऋतुर्व्विड्द्रविणमुदीचीमारोह ॥ १२ ॥ उदीचीमारोहा ।
नुष्टुप्प्त्वांवतुवैराजꣳसामैकविꣳशस्त्तोमंःशरदृतुःफलन्द्रवि
णमूर्द्ध्वामारोह ॥ १३ ॥ ऊर्द्ध्वामारोह । पङ्क्तिस्त्वांवतुशाक्कर

रैवतेसामंनीत्रिणवत्रयास्त्रिंशौस्तोमौहेमन्तशिशिरावृतूवर्च्चो

द्रविणुम्प्रत्त्यंस्तुन्नमुंचेहशिरं ॥ १४ ॥ सोमस्युत्त्विषिं ॥

सोमस्युत्त्विषिरसितवेवमेत्त्विषिर्भूयात् ॥ मृत्योःपाह्यो

जोसिसहोस्यमृतमसि ॥ १५ ॥ हिरण्ण्यरूपाऽउपसं ॥

हिरण्ण्यरूपाऽउपसौविरोकऽउभाविन्द्राऽउदिथःसूर्यश्च ॥

आरोहतंवरुणमित्रगर्तन्ततश्चक्षाथामदितिन्दितिञ्चमित्रोसि

वरुणोसि ॥ १६ ॥ [७-३] सोमस्यत्त्वा । द्युम्नेना

भिषिंञ्चाम्म्यग्ग्नेर्ब्भ्राजंसासूर्य्यस्यवर्च्चसेन्द्रस्येन्द्रियेण ॥ क्षत्रा

णांक्षत्रपतिरेध्यातिदिद्यून्पाहि ॥ १७ ॥ इमन्देवा० ॥ इम

न्देवाऽअसपत्नꣳसुवद्ध्वम्महतेक्षत्रायमहतेज्ज्यैष्ठ्यायमहते

जानंराज्यायेन्द्रस्येन्द्रियाय ॥ इमममुष्ष्यपुत्रममुष्ष्यैपुत्र

मस्यैविशऽएषवोमीराजासोमोस्म्माकम्ब्राह्मणानाꣳराजा

॥ १८ ॥ प्रपर्वतस्य । वृषभस्यपृष्ठान्नावश्चरन्तिस्वसिचऽइया

नाः ॥ ताऽआववृत्रन्नधरागुदक्ताऽअहिम्बुध्न्यमनुरीयमा

शु. य. संहि. ॥८९॥ णाः ॥ व्विष्ण्णोर्व्विक्क्रमणमसिव्विष्ण्णोर्व्विक्क्रान्तमसिव्विष्ण्णोः पू. अ.

क्क्रान्तमसि ॥ १९ ॥ प्रजापतेन । त्वदेतान्यन्योव्विश्वारूपा ॥ १० ॥

णिपरिताबभूव ॥ यत्कामास्तेजुहुमस्तन्नोऽअस्त्वयममु

ष्ष्यपितासावस्यपिताव्वयꣳस्यामपतयोरयीणाꣳस्वाहा ॥ रुद्र

यत्तेक्रिविपरन्नामतस्मिन्हुतमस्यमेष्टमसिस्वाहा ॥ २० ॥

[४-४] इन्द्रस्यव्वज्रः ॥ इन्द्रस्यव्वज्रोऽसिमित्रावरुणयोस्त्वा ॥८९॥

प्प्रशास्त्रोःप्प्रशिषायुनज्मि ॥ अव्यथायैत्वास्वधायैत्वारिष्टोऽ

अर्ज्जुनोमुरुताम्प्रसवेनंजयापांमनसासमिन्द्रियेण ॥ २१ ॥
माते ॥ मातंऽइन्द्रतेव्वयन्तुरापाडयुक्तासोऽअब्रह्मताव्वि
दंसाम ॥ तिष्ठा[1]रथमाधियंव्वज्ज्रहस्तारश्मीन्देवयमसेस्व
श्वांन् ॥२२॥ अग्नयेगृहपंतये ॥ अग्नयेगृहपंतयेस्वाहासोमाय
व्वनस्पतयेस्वाहामुरुतामोजसेस्वाहेन्द्रस्येन्द्रियायस्वाहा ॥
पृथिविमातम्मामांहिंᳲसीम्मोंऽअहन्त्वाम् ॥ २३ ॥ हृᳲसःशु
चिषत् ॥ हृᳲसःशुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोतांव्वेदिपदतिथिर्दुरोण

१ तिष्ठारथेन । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन तिष्ठेत्येतत्पदे आद्युदात्ते तस्याकारस्य दीर्घो भवति । अतो दीर्घाकारः ।

सत् ॥ नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअद्रिजाऽ
ऋतम्बृहत् ॥ २४ ॥ इयदसि ॥ इयदस्यायुरस्यायुर्म्मयिधेहि
युङ्ङसिवर्च्चोसिवर्च्चोमयिधेह्यूर्ग्गस्यूर्ज्जम्मयिधेहि ॥ इन्द्रस्यवां
वीर्य्यकृतोबाहूऽअभ्युपावहरामि ॥ २५ ॥ [५-५] स्योनासि ।
सुषदासिक्षत्रस्ययोनिरसि ॥ स्योनामासीदसुषदामासीदक्षत्र
स्ययोनिमासीद ॥ २६ ॥ निषसाद[1] । धृतव्व्रतोव्वरुणःपस्त्यास्वा ॥ ॥१०॥
साम्म्राज्यायसुक्रतुः ॥ २७ ॥ अभिभूरसि ॥ अभिभूरस्येता

१ निषसाद । अत्र नि ससाद इति पदम् ससाद च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६० सू.) इत्यनेन नेः परस्य ससादशब्दस्य सकारस्य षकारे निषसादेति रूपम् ।

स्तेपञ्चदिशः कल्पन्ताम्ब्रह्मँस्त्वम्ब्रह्मासिसवितासिसत्त्य
प्प्रसवोव्वरुणोसिसत्त्यौजाऽइन्द्रोसिव्विशौजारुद्रोसिसुशेवः ॥
बहुकारश्[1]श्रेयस्करभूयस्करेन्द्रस्यव्वज्रोसितेनमेरध्य ॥ २८ ॥
अग्निःपृथुः ॥ अग्निःपृथुर्द्धर्म्मणस्पतिर्ज्जुषाणोऽअग्निःपृ
थुर्द्धर्म्मणस्पतिराज्यस्यव्वेतुस्वाहास्वाहाकृताःसूर्य्यस्यरश्मिभ
र्भिर्व्यतध्वँसजातानाम्मध्यमेष्ठ्याय ॥ २९ ॥ [४-६] सवि
त्राप्प्रसवित्रा । सरस्वत्त्यावाचात्त्वष्ट्रारूपैःपूष्णापशुभिरिन्द्रे

१ श्रेयस्करभूयस्कर इत्यत्र समानपदे च (शु. य प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन ककारपकारपरयोः यथायोगं समानपदे सकारः पकारश्च विधीयते ।

णास्म्मेबृहस्पतिनाब्ब्रह्मणाव्वरुणेनौजसाग्निनातेजसासोमे
नराज्ञाव्विष्णुनादशम्म्यादेवतयाप्प्रसूतःप्प्रसर्प्पामि ॥ ३० ॥
[१-७] अश्विब्भ्याम्पच्यस्व ॥ अश्विब्भ्याम्पच्यस्वसरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्म्णेपच्यस्व ॥ व्वायुश्पूतश्पवित्रेणप्प्र
त्यङ्क्सोमोऽअतिस्स्रुतः ॥ इन्द्रस्ययुज्ज्यःसखा ॥ ३१ ॥ कुवि
दङ्ग । यवमन्तोयवञ्चिद्यथादान्त्यनुपूर्व्वंव्वियूय ॥ इहेहैषाङ्कृणु ॥ ९१ ॥

१ प्रत्यङ्क्सोमः । अत्र प्रत्यङ् सोम इति पदम् । ङ्नौ क्ताभ्यां सकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) ङकारनकारौ यथासंख्यं ककारतकाराभ्यां सकारे परे व्यवधीयेते । तेनात्र ङकारात्परस्य ककारे रूपम् । लोपागमविकारप्रकृतिभावानां चतुर्णां सन्धीनां मध्येऽयमागमाख्यः सन्धिः ।

हि भोजंनानियेबर्हिषोनमंऽउक्किंर्य्यजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतो
स्यश्विभ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्राम्म्णे ॥ ३२॥ युवᳬं
सुरामंम् ॥ युवᳬं सुरामंमाश्विनानमुंचावासुरेसचां ॥ विपिपा
नाशुंभस्प्पतीऽइन्द्रङ्कर्म्मस्वावतम् ॥ ३३ ॥ पुत्रमिंवपितरौ ॥
पुत्रमिंवपितरावश्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैर्दᳬंसनाभिः ॥ यत्सु
रामंव्यपिबःशचीभिःसरंस्वतीत्त्वामघवन्नाभिष्णक् ॥ ३४ ॥
[४-८] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांदशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीवेदपुरुषायनमः। अनुवाकसूत्रम्। युञ्जानएकादश, प्रतूर्त्तं
वाजिन्षोडश, देवस्यत्वाद्दशा, पोदेवीर्द्धादशा, पोह्येकादशा,
दितिद्वापञ्चा, कृतिमग्निमष्टादश, सप्तत्र्यशीतिः ॥ [अ. ११
मं. ८३ अनु० ७] ॥ हरिःॐ ॥ युञ्जानः प्रथमम् ॥ युञ्जानः
प्रथमम्मनंस्तत्त्वायंसविताधियं ॥ अग्नेर्ज्योतिर्न्निचाय्य
पृथिव्याऽअद्ध्याभंरत् ॥१॥ युक्तेनमनंसा। वयन्देवस्यंसवितुः
सवे ॥ स्वर्ग्यायशक्त्यां ॥ २ ॥ युक्त्वायंसविता। देवान्त्स्वं

र्य॑तोधि॒या॑दि॒वम्॥ बृ॒हज्ज्योति॑÷करिष्य॒तश्स॑वि॒ताप्प्रसु॑वाति॒
तान्॥ ३॥ यु॒ञ्ज॒तेमन॑÷ ॥ यु॒ञ्ज॒तेमन॑ऽउ॒तयु॑ञ्ज॒तेधियो॒विप्प्रा॑
विप्प्र॑स्यबृ॒ह॒तोवि॑प॒श्चित॑÷॥ विहोत्रा॑दधेव्वयु॒नावि॒देक॒ऽइन्म॒ही
सवितु ३ दे॒वस्य॑सवि॒तु॒ः परि॑ष्टु॒ति॑ः ॥ ४ ॥ यु॒जेवा॑म्॥ यु॒जेवा॒म्ब्रह्म॑पू॒र्व्यं
न्नमो॑भि॒र्व्विश्लोक॑ऽएतु॒पत्थ्ये॑वसू॒रे॑÷ ॥ शृ॒ण्वन्तु॒व्विश्वे॑ऽअ॒मृत॑
स्यपु॒त्राऽआये॒धामा॑निदि॒व्यानि॑त॒स्थु॒ः ॥ ५ ॥ यस्य॑प्प्र॒याण॑म्॥
यस्य॑प्प्र॒या॒ण॒मन्व॒न्न्यऽइद्य॒युर्दे॒वादे॒वस्य॑महि॒मान॒मोज॑सा ॥

सꣳपार्त्थिवानिव्विममेसऽएतंशोरजाꣳसिदेवꣳसविताम॑हित्त्वना ॥ ६ ॥ देवंसवितः ॥ देवंसवितुꣳप्प्रसुवयज्ञम्प्रसुवयज्ञपंतिम्भगाय ॥ दिव्योगन्धर्व्वꣳकेतपूꣳकेतंन्नꣳपुनातुव्वाचस्प्पातिर्व्वाचंन्नꣳस्वदतु ॥ ७ ॥ इमन्नः ॥ इमन्नोदेवसवितर्य्यज्ञम्प्रणंय[1]

देवाव्यꣳसखिविदꣳसत्राजितन्धनजितꣳस्वर्जितम् ॥ ऋचास्तोमꣳसमर्द्धयगायत्रेणंरथन्तरम्बृहद्गायत्रवंर्त्तनिस्वाहा ॥ ८ ॥ ॥९३॥

१ प्रणय। अत्र प्र नय इति पदम्। अत्र समानपदाभावेन ऋषरेभ्यः इत्यस्याप्राप्तौ प्रनेतिनुदातिहिनोमीनाम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रपूर्वाणां नेति नुदाति हिनोमि इत्येषां नकारस्य णकारो विधीयते तेनात्र प्रणय इत्यत्र णत्वम्। सूत्रे हिनोमीतिविकरणनिर्देशाद्यत्र विकरणाभावस्तत्र न णत्वम्।

देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रंसवेऽश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्या
म् ॥ आददेगायत्त्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वत्पृथिव्याश्सधस्त्थादग्ग्नि
म्पुरीष्ष्यमाङ्गिरस्वदाभरत्त्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ ९ ॥
अब्भ्रिरसि ॥ अब्भ्रिरसिनार्य्यसित्त्वयाव्वयमग्ग्निꣳशकेमख
नितुꣳसधस्त्थऽआ ॥ जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वत् ॥ १० ॥
हस्त्तऽआधाय । सविताबिब्भ्रदब्भ्रिꣳहिरण्ण्ययीम् ॥ अग्ग्ने

---

१ त्रैष्टुभेन । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारꣳ समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानेऽपि विहितस्य प्राप्तस्य णत्वस्य शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारलकारसकार (मध्यमवर्ग) चवर्गटवर्गतवर्गव्यवधानेषु ऋषरेभ्यः परस्य नकारस्य प्रकृतिभावादत्र णत्वं निषिध्यते ।

शु. य. संहि. ॥९४॥

ज्योतिर्न्निचाय्यंपृथिव्याऽअद्ध्याभंरदानुष्टुभेनच्छन्दंसाङ्गिर पू. अ.
स्वत् ॥ ११ ॥ [११-१] प्रतूर्त्तंवाजिन् ॥ प्रतूर्त्तंवाजिन्नाद्द्रंवबारि ॥ ११ ॥
ष्ठामनुंसंवतंम् ॥ दिवितेजन्मंपरममन्तरिंक्षेतवनाभिं÷पृथि
व्यामधियोनिरित् ॥ १२॥ युञ्जाथाऽंरासंभम् ॥ युञ्जाथाऽं
रासंभँय्युवमस्मिन्न्यामेंवृषण्वसू ॥ अग्निम्भरंन्तमस्म्मयुम्
॥ १३ ॥ योगेंयोगेतवस्तंरम् ॥ योगेंयोगेतवस्तंरंव्वाजेंवाजे ॥९४॥
हवामहे ॥ सखांयऽइन्द्रंमूतयें ॥ १४ ॥ प्रतूर्व्वन्नेहि ॥ प्रतूर्व्वं

नेह्यंवक्रामुन्नशंस्त्तीरुद्रस्युगाणंपत्त्यम्मयोभूरेहिं ॥ उर्व्वन्तरीक्षं
व्वीहिस्वुस्त्तिगंव्यूतिरभंयानिकूण्णवन्नपूष्णणासुयुजांसुह ॥१५॥
पूथिव्याःसुधस्त्थांत् ॥ पृथिव्याःसुधस्त्थांदुग्निम्पुंरीष्व्यमाङ्गि
रुस्वदाभंराग्निम्पुंरीष्व्यमाङ्गिरुस्वदच्छैमोग्निम्पुंरीष्व्यमाङ्गिर
स्वद्धंरिष्व्यामः ॥ १६ ॥ अन्वुग्निः ॥ अन्वुग्निरुषसामग्रं
मक्ख्यदन्वहांनिप्प्रथमोजातवेदाः ॥ अनुसूर्य्यस्यपुरुत्राचं
रुश्मीननुद्यावांपृथिव्वीऽआततन्थ ॥१७॥ आगत्त्यंव्वाजी ॥

आगत्त्यंव्वाज्ज्यद्ध्वानꣳसर्व्वामृधोव्विधूनुते ॥ अग्निꣳसधस्त्थे
महतिचक्षुषानिचिकीषते ॥ १८ ॥ आक्रम्म्यंव्वाजिन् ॥ आक्र
म्म्यंव्वाजिन्न्पृथिवीमग्निमिच्छरुचात्त्वम् ॥ भूम्म्यांव्वृत्त्वाय
नोब्ब्रूहियतꣳखनेमतंव्वयम् ॥ १९ ॥ द्यौस्त्ते । पृष्ठम्पृथिवी
सधस्त्थमात्त्मान्तरिक्षꣳसमुद्रोयोनिः ॥ व्विख्याय चक्षु
षात्त्वमभितिष्ठपृतन्न्यतः ॥ २० ॥ उत्क्राम । महतेसौभगाय
स्म्मादास्त्थानाद्द्रविणोदाव्वाजिन् ॥ व्वयꣳस्यामसुमतौपृथि

व्याऽअग्निङ्घनंन्तऽउपस्त्थैऽअस्याः॥२१॥उदंक्रमीत्॥उदंक्र
मीद्द्रविणोदाव्वाज्ज्यर्व्वाकुःसुलोकꣳसुकृंतम्पृथिव्व्याम्॥ ततं꣡
स्वनेमसुप्प्रतीकमग्निꣳस्वोरुहांणाऽअधिनाकंमुत्तमम्॥२२॥
आत्त्वां।जिघर्म्मिमनंसाघृतेनंप्प्रतिक्षियन्तम्भुवंनानिव्विश्वां॥
पृथुन्तिरश्श्चाव्वयंसाबृहन्तंव्व्याचिष्ठमन्नैरभसन्दृशांनम्॥२३॥
आविश्श्वतं꣡। प्प्रत्त्यञ्चंञ्जिघर्म्म्यरक्षसामनंसातज्जुंषेत॥मर्य्यं
श्श्रीस्प्पृहयद्वंर्ण्णोंऽअग्निर्न्नाभिमृशैंतन्न्वाजर्भुराणः॥२४॥

२७३

य. हि. ६ ॥ परिवाजपतिः ॥ परिवाजपतिःकविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् ॥ पू. अ. ॥ ११ ॥
दधद्रत्नानिदाशुषे ॥ २५ ॥ परित्वा । अग्नेपुरंवयंविप्रᳫंसहस
स्यधीमहि ॥ धृषद्वर्णन्दिवेदिवेहन्तारम्[2]भङ्गुरावताम् ॥ २६ ॥
त्वमग्ने ॥ त्वमग्नेद्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वम
श्मनस्परि ॥ त्वंवनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्व[3]न्नृणान्नृपतेजा ॥ ९६ ॥

---

१ परिवाजपतिः कविः । अत्र कविष्करत्कृधिषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविपरे पतिशब्दस्य विसर्गस्य षकारे प्राप्ते वाजपति-वासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तःपार्श्यमिति च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन सकारषकारयोर्निषेधाद्विसर्जनीय एव । २ भङ्गुरावताम् । अत्र अध्वरश्मिमतिसुमति (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे भङ्गुरशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । ३ नृणाम् । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे ऋकात्परस्य नकारस्य णत्वम् ।

यसेशुचिः ॥ २७ ॥ [१६-२] देवस्यंत्त्वा। सवितुः प्प्रंस
वेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ पृथिव्याःसधस्त्था
दग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वत्त्वंनामि ॥ ज्योतिष्म्मन्तन्त्वाग्ग्ने
सुप्प्रतीकमजस्त्रेणभानुनादीद्यंतम् ॥ शिवम्प्रजाब्भ्योहिंꣳ
सन्तम्पृथिव्याःसधस्त्थादग्निम्पुरीष्यमङ्गिरस्वत्त्वंनामꣳ
॥ २८ ॥ अपाम्पृष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिरग्ग्नेःसंमुद्द्रम्
सं. १७ भितꣳपिन्न्वंमानम् ॥ वर्द्धमानोमहाँ२॥ ऽआचपुष्क्करेदिवो
२७५

शु. य. संहि. मात्त्रंयाव्वारिम्म्णाप्प्रथस्व ॥ २९ ॥ शर्म्मंच ॥ शर्म्मंचुस्त्थो पू. अ.
॥९७॥ व्वर्म्मंचुस्त्थोच्छिद्द्रेबहुलेऽउभे ॥ व्व्यचंस्वतीसंव्वसाथाम्भृतम् ॥११॥
ग्निम्पुरीष्यम् ॥ ३० ॥ संव्वसाथाम् ॥ संव्वसाथाᳫँस्वर्व्विदा
समीचीऽउरसात्मनां ॥ अग्निमन्तर्ब्भरिष्यन्तीज्योतिं
ष्मन्तमजस्रमित् ॥ ३१ ॥ पुरीष्योसि । व्विश्वभराऽअथ
र्वात्त्वाप्प्रथमोनिरमन्थदग्ग्ने ॥ त्वामग्ग्नेपुष्कंरादद्ध्यथर्व्वानिर ॥९७॥
मन्थत ॥ मूर्द्धोव्विश्वस्यव्वाघतः ॥ ३२ ॥ तमुत्त्वा । दद्ध्य

ङ्क्ऋषि॑÷पुत्रऽई॑धेऽअथर्व्वणः॑ ॥ वृ॒त्र॒ह॒णम्पु॑र॒न्द॒रम् ॥ ३३ ॥
तमु॑त्त्वा । पा॒त्थ्यो॒वृषा॒सम॑ीधेदस्यु॒हन्त॑मम् ॥ ध॒न॒ञ्ज॒यꣳ॑रणे॑
रणे ॥ ३४ ॥ सीद॑होतः॑ ॥ सीद॑होत॒ः स्वऽउ॑ल॒ोके॑चिकि॒त्त्वा
न्त्सा॒दया॑य॒ज्ञꣳ॑सु॒कृ॒तस्य॒योनौ॑ ॥ दे॒वा॒वीर्दे॒वान्ह॒विषा॑यजा॒स्य
ग्ने॑बृ॒हद्यज॑माने॒वयो॑धाः॑ ॥ ३५ ॥ निहोता॑ । होतृ॒षद॑ने॒वि
दा॑न॒स्त्वे॒षोदी॑दि॒वाँ २॥ऽअसदत्त्सु॒दक्ष॑÷ ॥ अद॑ब्धव्रतप्रम
ति॒र्व्वसि॑ष्ठः॑सहस्र॒म्भ॒र॒ः शु॒चि॑जिह्वोऽअ॒ग्निः ॥ ३६ ॥ सꣳ॑सी

१ सादय यज्ञम् । इति पदम् । अत्र अथोदारियशोचपनय सादयर्जु० (य. शु. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन यकारे परे दीर्घविधानात् । सादयायज्ञम् ।

दस्व । मुहाँ २॥ऽअसिशोचस्वदेववीतमः ॥ विधूमसग्ग्नेऽअरुष
म्मियेद्ध्यसृजप्प्रशस्तदर्शतम् ॥ ३७ ॥ [१० - ३] अपोदेवीः ॥
अपोदेवीरुपसृजमधुमतीरयुक्ष्मायप्प्रजाब्भ्यः ॥ तासामा
स्त्थानादुज्जिहतामोषधयःसुपिप्पलाः ॥ ३८ ॥ सन्ते । वायु
र्म्मातरिश्वादधातूत्तानायाहृदयँयद्विकस्तम् ॥ योदेवानाञ्चर
सिप्प्राणथेनकस्म्मैदेवव्वषडस्तुतुब्भ्यम् ॥ ३९ ॥ सुजातोज्ज्यो
तिषा । सहशर्म्मव्वरूथमासदत्स्वः ॥ व्वासोऽअग्नेव्विश्व

॥ ९८ ॥

रूपृक्षसंदृग्यस्यविभावसो ॥४०॥ उद्दुतिष्ठ । स्वध्वरा[1]वानोदेव्या
धिया ॥ दृशेचभासाबृहतासुशुक्वनिराग्नेयाहिसुशस्तिभिः
॥ ४१ ॥ ऊर्ध्वऽऊषुणः ॥ ऊर्ध्व[2]ऽऊषुणऽऊतयेतिष्ठा[3]देवो
नसविता ॥ ऊर्ध्वोवाजस्यसनितायदञ्जिभिर्वाघद्भिर्विह्वयामहे
॥ ४२ ॥ सजातः ॥ सजातोगर्भोऽअसिरोदस्योरग्नेचारुर्वि
भृतऽओषधीषु ॥ चित्रःशिशुःपरितमांस्यक्तून्प्रमातृभ्योऽ

---

१ अवानोधिया । अत्र अवोपसर्गस्य ह्रस्वाकारस्य नोपरे धारययोजाव० (य. शु. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः । २ ऊर्ध्वऽऊषुणः ऊर्ध्व ऊ सुनः इत्यत्र ऊश्चापृक्तात् (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन अपृक्तसंज्ञादूकारात्परः सकारः षत्वमापद्यते तेन सस्य षकारः । ३ तिष्ठादेवः । अत्र तिष्ठाद्युदात्तम् (शु. य प्रा. ३ अ. १०४ सू.) इत्यनेन यदि तिष्ठेत्येतत्पदं आद्युदात्तं भवेत्तदा दीर्घत्वं प्राप्नोति । अत्र तिष्ठेत्येतस्याद्युदात्तत्वाद्दीर्घः ।

अधिकनिंक्कदद्दाꣳ ॥ ४३ ॥ स्थिरोभंव । व्वीड्ड्वङ्गऽआशुर्भ्भंव
॥९९॥ व्वाज्यर्व्वन् ॥ पृथुर्भ्भंवसुषदुस्त्वमुग्ग्नेश्पुरीषवाहंणꣳ ॥ ४४ ॥ ॥ ११ ॥
शिवोभंव । प्प्रजाब्भ्योमानुंषीब्भ्युस्त्वमंङ्गिरꣳ ॥ माद्यावां
पृथिवीऽअभिशोंचीर्म्मान्तरिंक्षुम्मावनुस्प्पतीन् ॥ ४५ ॥ प्रैतु ।
व्वाजीकनिंक्कदुन्नानदुद्द्रासंभुꣳपत्त्वां ॥ भरंन्नुग्ग्निम्पुंरीष्यंुम्मा
पाद्यायुंषꣳपुरा ॥ वृषाग्ग्निंव्वृषंणम्भरंन्नुपाङ्गर्भ्भैꣳसमुद्द्रियंम् ॥ ॥ ९९ ॥

१ पुरीषवाहणः । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन ऋषरेभ्यो स्वरयवहकवर्गपवर्गव्यवधानेऽपि णत्वविधानादत्र वाहनशब्दस्य नस्य णत्वम् ।

अग्न्नऽआयाहिवीतये ॥ ४६ ॥ ऋतꣳसत्त्यम् ॥ ऋतꣳस
त्त्यमृतꣳसत्त्यमग्निम्पुरीष्ष्यमङ्गिरस्वद्भरामः ॥ ओषधयः
प्प्रतिमोदद्ध्वमग्निमेतꣳशिवमायन्तमब्भ्यत्रयुष्म्माः ॥ व्यस्य
न्विश्श्वाऽअनिराऽअमीवानिषीदन्नोऽअपदुर्म्मतिञ्जहि ॥४७॥
ओषधयः प्प्रति । गृब्भ्णीतपुष्प्पवतीः सुपिप्प्पलाः ॥ अयंव्वो
गर्ब्भऽऋत्त्वियः प्प्रत्नꣳसधस्त्थमासदत् ॥ ४८ ॥ व्विपाजसा ।
पृथुनाशोशुचानोबाधस्वद्विषोरक्षसोऽअमीवाः ॥ सुशर्म्मणो

बृहतः शर्म्माणिस्यामग्नेरह्वसुहवस्यप्रणीतौ ॥४९॥ [१२-४]
आपोहि । ष्ठामंयोभुवस्तानऽऊर्ज्जेदधातन ॥ महेरणायच
क्षसे ॥ ५० ॥ योवः । शिवतमोरसस्तस्यभाजयतेहनः ॥
उशतीरिवमातरः ॥ ५१ ॥ तस्माऽअरम् ॥ तस्माऽअरङ्ग
मामवोयस्यक्षयायजिन्वथ ॥ आपोजनयथाचनः ॥ ५२ ॥
मित्रःसह्सृज्ज्य । पृथिवीम्भूमिञ्चज्ज्योतिषासह ॥ सुजातञ्जात ॥ १०० ॥

१ हिष्ठामयः। अत्र हि स्थामयो भुवः। अत्र हेर्मिथोदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन हिशब्दात्परः मकारोदयो थकारोदयो वा सकारस्य षकारो विधीयते। तथा सति ततः ष्टुत्वे थकारस्य ठकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम्।

वेदसमयुक्ष्मायंत्त्वासᳪसृंजामिप्प्रजाब्भ्यं÷ ॥ ५३ ॥ रुद्राःसᳪ
सृज्ज्यं । पृथिवीम्बृहज्ज्योतिᳪसमींधिरे । तेषांम्भानुरजंस्त्रऽइ
च्छुक्क्रोदेवेषुरोचते ॥५४॥ सᳪसृष्टांव्वसुभिᳪ ॥ सᳪसृष्टांव्वसुभी
रुद्रैर्द्धीरैᳪकर्म्मंण्ण्याम्मृदंम् ॥ हस्त्ताब्भ्याम्मृद्वीङ्कृत्त्वासिनी
वालीकृंणोतुताम् ॥ ५५ ॥ सिनीवालीसुंकपर्द्दा । सुंकुरीरा
स्वौपशा ॥ सातुब्भ्यंमादितेमह्योखान्दंधातुहस्त्तंयोᳪ ॥ ५६ ॥
उखाङ्कृंणोतु ॥ उखाङ्कृंणोतुशक्त्याबाहुब्भ्यामदितिर्द्धिया ॥

शु. य. संहि. मातापुत्रँय्यथोपस्थेसाग्निम्बिभर्त्तुगर्ब्भऽआ ॥ मखस्यशि पू. अ.
रोसि ॥५७॥ व्वसवस्त्वा । कृण्वन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रु ॥ ११ ॥
॥१०१॥ वासिपृथिव्व्यसिधारयामयिप्प्रजाᳪंरायस्प्पोषङ्गौपत्त्यᳪंसुवी
र्य्यᳪंसजातान्न्यजमानायरुद्द्रास्त्वाकृण्वन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसा
ङ्गिरस्वद्ध्रुवास्यन्तरिक्षमसिधारयामयिप्प्रजाᳪंरायस्प्पोषङ्गौ
पत्त्यᳪंसुवीर्य्यᳪंसजातान्न्यजमानायादित्त्यास्त्वाकृण्वन्तु ॥१०१॥
जागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिद्द्यौरसिधारयामयिप्प्रजाᳪं

२८४

रायस्पोषंङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳसजातान्यजमानायविश्वेत्त्वा
देवावैश्वानराꣳकृण्णवन्त्वानुष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्ध्रुवासिदि
शोसिधारयामयिप्रजाꣳरायस्पोषंङ्गौपत्त्यꣳसुवीर्य्यꣳस
जातान्यजमानाय ॥ ५८ ॥ अदित्यैरास्नां ॥ अदित्यैरा
स्नास्यदितिष्टेबिलङ्गृभ्णातु ॥ कृत्वायसामहीमुखाम्मृन्मयीं
य्योनिमग्नये॥ पुत्रेभ्यꣳप्रायच्छददितिꣳश्रपयानिति॥५९॥
वसवस्त्वा । धूपयन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रुद्रास्त्वाधूप

यन्तुत्रैष्टुंभेनुच्छन्दंसाङ्गिरस्वदांदित्यास्त्त्वांधूपयन्तुजागंतेन
च्छन्दंसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवाव्वैश्वानराधूंपयन्त्वानुष्टुभेनुच्छ
न्दंसाङ्गिरस्वदिन्द्रस्त्त्वाधूपयतुव्वरुणस्त्त्वाधूपयतुव्विष्णुस्त्त्वा
धूपयतु ॥ ६० ॥ [११-५] [1]अदितिष्ट्वा । देवीव्विश्वदेव्यावतीपृ
थिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वत्खंनत्त्ववटदेवानान्त्वापत्नीर्देवी
र्व्विश्वदेव्यावतीःपृथिव्याःसधस्थेऽअङ्गिरस्वद्दंधतूखेधिषणा

१ अदितिष्ट्वादेवी । इति पदम् अत्र संधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन सन्धिः अंशुः अदितिः एतेषां विसर्जनीयसकारस्य षत्वं समानपदे विधीयते । तेनात्र अदितेर्विसर्जनीयस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

स्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वदभी
न्धतामुखे वरूत्रीष्ट्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽ
अङ्गिरस्वच्छ्रपयन्तूखे ग्नास्त्वा देवीर्विश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः
सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखे जनयस्त्वाच्छिन्नपत्रा देवीर्वि
श्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्थेऽअङ्गिरस्वत्पचन्तूखे ॥ ६१ ॥
मित्रस्य चर्षणीधृतः ॥ मित्रस्य चर्षणीधृतोवो देवस्य सानसि ॥

१ वरूत्रीः त्वा इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिःपायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे त्वापरे वरूत्रीः इत्यस्य विसर्जनीय॰
सस्य षत्वं षात्तथौमूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इति मूर्धन्यत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शाः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति द्वित्वे वरूत्रीष्ट्वा ।

शु. य. संहि. ॥१०३॥ द्युम्नञ्चित्रश्श्रवस्तमम् ॥ ६२ ॥ देवस्त्वा । सवितोद्वपतुसुपा पू. अ. ॥ ११ ॥
णिस्स्वङ्गुरिस्सुबाहुरुतशक्त्या ॥ अव्यथमानापृथिव्यामाशा
दिशऽआपृण ॥ ६३ ॥ उत्थायबृहती । भवोदुतिष्ठध्रुवात्त्वम् ॥
मित्रैतान्तऽउखाम्परिददाम्म्यभित्त्याऽएषामाभेदि ॥ ६४ ॥
वसवस्त्वा ॥ वसवस्त्वाच्छृन्दन्तुगायत्रेणच्छन्दसाङ्गिरस्वद्रु ॥१०३॥
द्रास्त्वाच्छृन्दन्तुत्रैष्टुभेनच्छन्दसाङ्गिरस्वदादित्यास्त्वाच्छृ
न्दन्तुजागतेनच्छन्दसाङ्गिरस्वद्विश्वेत्त्वादेवावैश्वानराऽआच्छृ

न्दुन्त्वानुष्टुभेन्॒च्छन्द॑साङ्गिर॒स्वत् ॥ ६५ ॥ [५-६] आकूति
म॒ग्निम् ॥ आकू॑तिम॒ग्निम्प्र॒युज॒ꣳ स्वाहा॒मनो॑मे॒धाम॒ग्निम्प्र॒यु
ज॒ꣳ स्वाहा॑चि॒त्तंव्वि॑ज्ञा॑तम॒ग्निम्प्र॒युज॒ꣳ स्वाहा॑व्वा॒चोव्वि॑धृ॑तिम॒
ग्निम्प्र॒युज॒ꣳ स्वाहा॑प्र॒जाप॑तये॒मन॑वे॒स्वाहा॒ग्नये॑व्वै॒श्वान॒राय॒स्वा
हा॑ ॥ ६६ ॥ व्विश्वो॑दे॒वस्य॑ । ने॒तुर्म्मर्त्तो॑व्वु॒रीत॒सक्ख्यम् ॥ व्वि
श्वो॑रा॒यऽइ॑षु॒द्ध्यति॑द्यु॒म्नंव्वृ॑णीत पु॒ष्ष्यसे॒स्वाहा॑ ॥ ६७ ॥ मासु ।
भि॑त्त्था॒मासु॒रि॑षो॒म्बधृ॒ष्णु॒व्वी॒र॒यं॒स्व॒सु ॥ अ॒ग्निश्च्चे॒दङ्क॑रिष्य

थः ॥ ६८ ॥ दृꣳहस्वदेवि । पृथिविस्वस्तयऽआसुरीमाया
स्वधयांकृतासि ॥ जुष्टन्देवेब्भ्यऽइदमस्तुहव्यमरिष्टात्त्वमुदि
हियज्ञेऽअस्मिन् ॥ ६९ ॥ द्र्वन्नःसर्प्पिरासुतिः । प्प्रत्नोहो
ताव्वरेण्ण्यः ॥ सहसस्प्पुत्रोऽअद्भुतः ॥ ७० ॥ शतम् ॥ ५०० ॥
परस्याऽअधि । संव्वतोवराँ२॥ऽअभ्यातर ॥ यत्राहमस्मि
ताँ२॥ऽअव ॥ ७१ ॥ परमस्याःपरावतः ॥ परमस्याः
परावतोरोहिदश्वऽइहागहि ॥ पुरीष्यःपुरुप्प्रियोग्ग्नेत्त्वन्त

१ सहसः पुत्रः इत्यत्र रायः सहसः पोषपुत्रयोः (शु.य.प्रा. ३ अ. २५ सू.) इत्यनेन रायसहसशब्दयोः सकारस्य पोषपुत्रपरयोःपरयोः क्रमेण सत्वम् । सहसस्पुत्रः ।

राम्मृधं÷ ॥ ७२ ॥ यदंग्ने ॥ यदंग्नेकानिकानिंचिदातेदारू
णिदुद्धसिं ॥ सर्व्वन्तदंस्त्तुतेघृतन्तज्जुंषस्वयविष्ठ्य ॥ ७३ ॥
यदत्तिं ॥ यदत्त्युंपजिह्विकायद्धुम्म्रोऽअंतिसर्प्पंति ॥ सर्व्वन्त
दंस्त्तुतेघृतन्तज्जुंषस्वयविष्ठ्य ॥ ७४ ॥ अहंरहरप्प्रंयावम् ॥
अहंरहरप्प्रंयावम्भरन्तोश्श्वांयेवतिष्ठंतेघासमंस्म्मै ॥ रायस्प्पोषे
णसामिषामदन्तोग्ग्नेमातेप्प्रतिंवेशारिषाम ॥ ७५ ॥ नाभांपृ
थिव्याः । संमिधानेऽअग्ग्नौरायस्प्पोषांयबृहतेहंवामहे ॥ इर

म्मदम्बृहदुक्थँऽयजंत्रज्ञेतारमग्निम्पृतंनासुसासहिम् ॥७६॥
याःसेनाः ॥ याःसेनाऽअभीत्त्वरीराव्याधिनीरुगणाऽउत ॥
येस्तेनायेचतस्कराऽस्ताँस्तेऽअग्नेपिदधाम्म्यास्ये ॥ ७७ ॥
दꣳष्ट्राभ्याम्मलिम्म्लूँन् ॥ दꣳष्ट्राभ्याम्मलिम्म्लूञ्जम्भ्यै
[1]स्तस्कराँर॥ऽउत ॥ हनुभ्याꣳस्तेनान्भगवस्ताँस्त्वङ्खाद
सुखादितान् ॥ ७८ ॥ येजनेषु । मलिम्म्लवस्तेनासस्तस्कं ॥१०५॥

१ तस्काराँऽउत । तत् कराँऽउत इति पदे । अत्र तद्बृहतौ करपत्योस्तलोपश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) इत्यनेन तच्छब्दस्य करशब्दपरे सकारे पूर्वस्य तद्घटिततकारस्य लोपे च कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

राव्वनें ॥ येकक्षैष्ष्वघायवुस्त्ताँस्त्तैंदधामिजम्भंयोः ॥ ७९ ॥
योऽअुस्म्मब्भ्यंस् ॥ योऽअुस्म्मब्भ्यंमरातीयाद्यश्श्चंनोद्वेषंते
जनंः ॥ निन्दाद्योऽअुस्म्मान्धिप्प्सांच्चसर्व्वन्तम्मंस्म्मसाकुरु
॥ ८० ॥ सꣳशितम्मे ॥ सꣳशितम्मेब्रह्मसꣳशितंव्वीर्य्युंम्ब
लंम् ॥ सꣳशितक्क्षत्रञ्जिष्णुयस्याहमस्म्मिपुरोहितः ॥ ८१ ॥
उदेषाम् ॥ उदेषाम्बाहूऽअंतिरमुद्वर्च्चोऽअथोबलंम् ॥ क्षिणोमि
ब्रह्मणामित्रानुन्नंयामिस्वाँ२॥ऽअहम् ॥ ८२ ॥ अन्नंपतेन्नंस्य ।

शु. य. संहि. ॥१०६॥

नोदेह्यनमीवस्यंशुष्मिणं÷ ॥ प्रप्रंदातारंन्तारिषऽऊर्ज्जंन्नोधे पू. अ. ॥ १२ ॥
हिद्धिपदेचतुंष्पदे ॥ ८३ ॥ [१८-७] ॥ इतिश्रीवाजसनेय
संहितायाम् एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ ह्शानःसप्तदश, दिवस्परिद्वादश, समिधा
ग्निंपंचदशा, पेतसप्तदशा, सुन्वन्तमयजमानंत्रयोदश, याऽ
ओषधीः सप्तविंᳬशति, माँमाषोडश, सप्तसप्तदशᳬशतम् ॥ ॥ १०६
[अ. १२ मं. ११७ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ ह्शानोरुक्मश्‍ ॥

ईशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौद्दुम्र्मर्षमायुः श्रियेरुचानः ॥ अग्नि
रमृतोऽअभवद्द्वयोभिर्य्यदेनन्द्यौरजनयत्सुरेताः ॥ १ ॥ नक्तो
षासासमनसा ॥ नक्तोषासासमनसाव्विरूपेधापयेतेशिशु
मेकꣳसमीची ॥ द्यावाक्षामारुक्मोऽअन्तर्व्विभातिदेवाऽअग्नि
न्धारयन्द्रविणोदाः ॥ २ ॥ व्विश्वारूपाणि ॥ व्विश्वारूपाणि
प्प्रतिमुञ्चतेकविः प्प्रासावीद्भद्रन्द्विपदेचतुष्प्पदे ॥ व्विनाकम

१ ईशानः। अत्र ऋपरेभ्यः (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैरेव व्यवधानेऽपि। णत्वविधानादत्र णत्वप्राप्तिः। तथापि क्षिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि (शु. य. प्रा. ३ अ. ९५ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थो ज्ञेयः।

वरुण्यन्त्सविताव्वरेण्ण्योनुम्प्प्रयाणमुषसोव्विराजति॥ ३ ॥ सुपर्णो
सि। गुरुत्त्माँस्त्रिवृत्तेशिरोगायत्त्रञ्चक्षुर्बृहद्रथन्तरेपक्षौ ॥ स्तोमऽ
आत्माच्छन्दाᳫंस्यङ्गानियजूᳫंषिनाम ॥ सामतेतनूर्व्वामदे
व्यँय्यज्ञायज्ञियम्पुच्छन्धिष्ण्याः शफाः ॥ सुपर्णोसिगरु
त्त्मान्दिवङ्गच्छस्वः पत ॥ ४ ॥ व्विष्णोःक्रमः ॥ व्विष्णोः
क्रमोसिसपत्नहागायत्त्रञ्छन्दऽआरोहपृथिवीमनुविक्रमस्व
व्विष्णोःक्रमोस्यभिमातिहात्त्रैष्टुभञ्छन्दऽआरोहान्तरिक्षम

नुविक्रमस्वुष्विष्णोः क्रमोस्यरातीयतोहुन्ताजागंतञ्छन्दुऽआ
रोहुदिवमनुविक्रमस्वुष्विष्णोः क्रमोसिशत्रूयतोहुन्तानुष्टुभ
ञ्छन्दुऽआरोहुदिशोनुविक्रमस्व ॥ ५ ॥ अक्रन्ददुग्निः ॥ अक्र
न्ददुग्निस्तुनयन्निवुद्यौः क्षामारेरिहद्वीरुधः समुञ्जन् ॥ सुद्यो
जज्ञानोविहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदसीभानुनाभात्यन्तः ॥ ६ ॥
अग्नेभ्यावर्त्तिन् ॥ अग्नेभ्यावर्त्तिन्नभिमानिवर्त्तस्वायुषावर्च्च
साप्रजयाधनेन ॥ सुन्यामेधयारुय्यापोषेण ॥ ७ ॥ अग्नेऽ

अङ्गिरः । शतन्तेसन्त्वावृतः सहस्रन्तऽउपावृतः ॥ अधा
पोषस्यपोषेणपुनर्न्नोनष्टमाकृधिपुनर्न्नोरयिमाकृधि ॥ ८ ॥ पुन
रूर्ज्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्नऽइषायुषा ॥ पुनर्न्नःपाह्यꣳहसः ॥ ९ ॥
सहरय्या । निवर्त्तस्वाग्नेपिन्वस्वधारया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वत
स्प्परि ॥ १० ॥ आत्त्वा । हार्षमन्तरभूर्द्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः ॥
विशस्त्त्वासर्व्वावाञ्छन्तुमात्वद्राष्ट्रमधिभ्रशत् ॥ ११ ॥
उदुत्तमम् ॥ उदुत्तमम्वरुणपाशमस्मदवाधमंविमद्ध्यमꣳ

श्रेथाय ॥ अथांव्वयमांदित्त्यव्व्रतेतवानांगसोऽअदितयेस्याम
॥ १२ ॥ अग्ग्रेबृहन् ॥ अग्ग्रेबृहन्नुषसांमूर्द्धोऽअंस्त्थान्निर्ज्ज
गुन्वान्तमंसोज्ज्योतिषागांत् ॥ अग्निर्ब्भानुनारुशंतास्वङ्गऽ
आजातोव्विश्श्वासद्म्मान्यप्प्राः ॥ १३ ॥ हुःसश्शुचिषत् ॥ हुं
सश्शुचिषद्व्वसुरन्तरिक्षसद्धोतांव्वेदिषदतिंथिर्द्दुरोणसत् ॥ नृष
द्वरसदृतसद्व्योमसदब्जागोजाऽऋतजाऽअंद्रिजाऽऋतम्बृहत्

१ अथय-इति पदम् । अथोदाश्यिशोधपनवसादुपर्धहपवतुसकक्रमाधारात्प्लुतमभवत यकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन एतेषां यकारे परे दीर्घः । तेन अथाय इति पदम् ।

सं. १९.

शु. य. संहि. ॥१०९॥

॥ १४ ॥ सीदत्त्वम् ॥ सीदत्त्वम्मातुरस्याऽउपस्त्थेव्विश्श्वान्य पू. अ.
ग्ग्नेव्वयुनानिव्विद्द्वान् ॥ मैनान्तपसामार्च्चिषाभिशोचीरन्तरं ॥ १२ ॥
स्याᳪंशुक्रज्ज्योतिर्व्विभाहि ॥ १५ ॥ अन्तरग्ग्ने । रुचात्त्वमु
खायाᳪंसदनेस्वे ॥ तस्यास्त्त्वᳪंहरसातपञ्जातवेदᳪंशिवोभव
॥ १६ ॥ शिवोभूत्त्वा । मह्यमग्ग्नेऽअथोसीदशिवस्त्त्वम् ॥
शिवाःकृत्त्वादिशᳪंसर्व्वाᳪंस्वँय्योनिमिहासदः ॥ १७ ॥ [१७-१] ॥ १०९ ।
दिवस्प्परि । प्प्रथमञ्जज्ञेऽअग्ग्निरस्म्मद्द्वितीयम्परिजातवेदाः ॥

तृतीयंमप्सुनृमणा[1]ऽअजस्रमिन्धानऽएनञ्जरतेस्वाधीः॥ १८॥
विद्मातें ॥ विद्मातेऽअग्नेत्रेधात्रयाणिविद्मातेधामाविभृ
तापुरुत्रा ॥ विद्मातेनामंपरमङ्गुहायद्विद्मातमुत्सँयतऽ
आजगन्थ ॥ १९ ॥ समुद्रेत्वा । नृमणाऽअप्स्वन्तर्नृचक्षाऽ
ईधेदिवोऽअग्नऽऊधन् ॥ तृतीयेत्वारजसितस्थिवाꣳसमपा
मुपस्थेमहिषाऽअवर्द्धन् ॥ २० ॥ अक्रन्ददग्निः ॥ अक्रन्द

१ नृमणा । अत्र ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ स्वरयवहकपैश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) एतैर्व्यवधानेऽपि ऋषरेभ्यो णत्वविधानात्पवर्गस्य व्यवधानेऽपि णत्वे नृमणा इति रूपम् ।

शु. य.
संहि.

॥११०॥ दुग्ग्निस्त्तनयंन्निवृद्धौश्क्षामारोरीँहद्वीरुधंःसमञ्जन् ॥ सद्योज पृ. अ.

ज्ञानोव्विहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदंसीभानुनाभात्त्यन्तः ॥२१॥ ॥ १२ ॥

श्रीणामुंदारः ॥ श्रीणामुंदारोधरुणोरयीणाम्मंनीषाणाम्प्रा

र्प्पंणःसोमंगोपाः ॥ व्वसुंःसूनुःसहंसोऽअप्प्सुराजाव्विभात्त्य

ग्ग्रंऽउषसांमिधानः ॥ २२ ॥ व्विश्श्वंस्यकेतुः ॥ व्विश्श्वंस्यकेतु

र्ब्भुवंनस्यगर्ब्भंऽआरोदंसीऽअपृणाज्जायमानः ॥ व्वीडुञ्चिदद्द्रिं ॥११०॥

मभिनत्त्परायञ्जनायदग्ग्निमयंजन्तपञ्च ॥ २३ ॥ उशिक्पां

वृकः॥ उशिक्पावकोऽअरतिश्सुमेधामर्त्तेष्वग्निरमृतोनि

धांयि॥ इयर्त्तिधूममरुषम्भरिभ्रदुच्छुक्रेणशोचिषाद्यामिनं

क्षन्॥२४॥ दृशानोरुक्मः॥ दृशानोरुक्मऽउर्व्याव्यद्यौदु

र्म्मर्षमायुः श्रियेरुचानः॥ अग्निरमृतोऽअभवद्वयोभिर्य्य

देनन्द्यौरजनयत्सुरेताः॥२५॥ यस्ते॥ यस्तेऽअद्यकृण

वद्भद्रशोचेपूपन्देवघृतवन्तमग्ने॥ प्रतन्नयप्रतरंवस्योऽअच्छा

भिसुम्नन्देवभक्तँयविष्ठ॥२६॥ आतम्॥ आतम्भजसौ

श्वसेष्वग्नऽउक्थऽउक्थ्यऽआभंजशुस्यमाने ॥ प्प्रियश्सूर्य्ये
प्प्रियोऽअग्नाभवात्त्युज्जातेनभिनदुज्जानित्त्वैः ॥ २७ ॥
त्वामग्ने ॥ त्वामग्नेयजमानाऽअनुद्यून्विश्वावसुदधिरेव्वा
र्य्याणि ॥ त्वयासहद्रविणमिच्छमानाव्व्रजङ्गोमन्तमुशिजोव्वि
वव्रुः ॥ २८ ॥ अस्त्ताव्यग्निः ॥ अस्त्ताव्यग्निर्न्नराᳬसुशे
वोव्वैश्वानरऽऋषिभिःसोमगोपाः ॥ अद्वेषेद्यावापृथिवीहुवेम
देवाधत्त्तरयिमस्म्मेसुवीरम् ॥ २९ ॥ [१२-२] समिधाग्निम् ॥

304

समिधाग्निन्दुंवस्यतघृतैर्बोधयतातिंथिम् ॥ आस्मिन्हव्याजुं
होतन ॥ ३० ॥ उदुंत्त्वा ॥ उदुंत्त्वाविश्वेंदेवाऽअग्नेभरंन्तु
चित्तिंभिः ॥ सनोंभवशिवस्त्वꣳसुप्प्रतींकोव्विभावंसुः ॥ ३१ ॥
प्रेत् ॥ प्रेदंग्नेज्ज्योतिंष्मान्याहिशिवेभिंरर्चिभिष्ट्वम् ॥ बृहद्भिं
र्भानुभिर्भासन्माहिꣳसीस्तन्वाप्प्रजाः ॥ ३२ ॥ अक्रंन्द

---

१ आर्चिभिस्त्वम् इति पदम् । अत्र मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः आर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां एकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षः । तेन सस्य षत्वे, षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन त्वमित्यस्य तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वे आर्चिभिष्ट्वम् ।

दुग्निः ॥ अक्रन्ददुग्निस्त्तनयन्निवुद्यौःक्षामारेरिहद्वीरुधः÷
समुञ्जन् ॥ सुद्योजज्ञानोव्विहीमिद्धोऽअक्ख्यदारोदसीभानु
नाभात्त्यन्तः ॥ ३३ ॥ प्रप्प्रायम् ॥ प्रप्प्रायमुग्निर्ब्भरतस्य
शृण्वेव्वियत्त्सूर्य्योनरोचतेबृहद्भाः ॥ अभियःपुरुम्पृतनासुत
स्त्थौदीदायदैव्व्योऽअतिथिःशिवोन÷ ॥ ३४ ॥ आपोदेवीः ॥
आपोदेवीःप्प्रतिगृब्भ्णीतभस्म्मैतत्त्स्योनेकृणुद्ध्वꣳसुरभाऽउ
लोके ॥ तस्म्मैनमन्तांजनयःसुपत्क्नीर्म्मातेवपुत्त्रम्बिभृता

प्प्स्वेनत् ॥ ३५ ॥ अप्प्स्वग्ने ॥ अप्प्स्वग्नेसधिष्ट्व[1]सौषधी

रनुरुद्ध्यसे ॥ गर्ब्भेसञ्जायसेपुनः ॥ ३६ ॥ गर्ब्भोऽअसि ॥

गर्ब्भोऽअस्योषधीनाङ्गर्ब्भोव्वनस्प्पतीनाम् ॥ गर्ब्भोव्विश्श्वस्य

भूतस्याग्नेगर्ब्भोऽअपामसि ॥ ३७ ॥ प्रसद्यभस्म्मना ॥

प्रसद्यभस्म्मनायोनिमपश्श्वपृथिवीमग्ने ॥ सहुसृज्ज्यमातृभिष्ट्व[3]

---

१ सधिष्ट्व । अत्र सधिस्त्व इति पदद्वयम् । अत्र विसर्गस्य परसवर्णे, सधिरंशुरदितिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७६ सू.) इत्यनेन षत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्श इत्यनेन टस्य द्वित्वम् । २ सः ओषधीः इति पदद्वयम् । अत्र सऽओषधीमयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन ओषधीपरे सः पदस्य विसर्जनीयस्य लोपे, सन्ध्यक्षर ऐकारौकारौ (शु. य. प्रा. ४ अ. ५७ सू.) इत्यनेन वृद्धौ सौषधी इति पदम् । ३ मातृभिस्त्वम् इति पदम् । मातृभिर-

ज्योतिष्म्मान्पुनरासदः ॥ ३८ ॥ पुनरासद्य ॥ पुनरासद्य
सदनमपश्चपृथिवीमग्ने ॥ शेषेमातुर्य्यथोपस्त्थेन्तरस्याᳪं
शिवतमः ॥ ३९ ॥ पुनरूर्ज्जा । निवर्त्तस्वपुनरग्नऽइषायुषा ॥
पुनर्न्नःपाह्यᳪहसः ॥ ४० ॥ सहरय्या । निवर्त्तस्वाग्नेपिन्न्वं
स्वधारया ॥ विश्वप्स्न्याविश्वतस्परि ॥ ४१ ॥ बोधामे ।
ऽअस्यवर्चसोयविष्ठमᳪंहिष्ठस्यप्रभृतस्यस्वधावः ॥ पीयति

र्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः (शु. य. प्रा. ४ अ. ७९ सू.) इत्यनेन मातृभिः अर्चिभिः पायुभिः वरूत्रीः एतेषां पदानां विसर्जनीयस्य सकारस्य षकार एकाक्षरे प्रत्यये परे इति षत्वे च षात्तथौ मूर्धन्यम् (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) इत्यनेन तस्य मूर्धन्ये टकारे ऊष्मान्त० इत्यनेन टस्य द्विस्वम् ।

त्त्वोऽअनुत्त्वोगृणातिव्वृन्दा[1]रुष्ट्टेतन्त्वंव्वन्देऽअग्ने ॥ ४२ ॥ स
बोधि । सूरिर्म्मघवाव्वसुपतेव्वसुदावन् ॥ युयोध्यस्म्मद्द्वेषाᳪं
सिव्विश्श्वकर्म्मणेस्वाहा ॥ ४३ ॥ पुनस्त्त्वा । दित्त्यारुद्द्राव्वसवᳫं
समिन्धताम्पुनर्ब्ब्रह्माणोव्वसुनीथयज्ञैः ॥ घृतेनत्त्वन्तन्त्वंव्वर्द्धय
स्वसत्त्याःसन्तुयजमानस्यकामाᳫं ॥ ४४ ॥ [१५-३] अपेत ॥
अपेतव्वीतव्विचसर्प्पतातोयेत्त्रस्त्थपुराणायेचनूतनाᳫं ॥ अदा

१ वृन्दारुष्ट्टे अत्र वृन्दारुः ते इति पदद्वयम् । वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन वृन्दारोः विसर्गस्य परसवर्णे, षात्तथौ मूर्धन्यम् इत्यनेन च ते इत्यस्य मूर्धन्ये टेकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टकारस्य द्वित्वम् ।

द्युम्नोवसानम्पृथिव्याऽअक्रन्निमाम्पितरोलोकमस्म्मै ॥ ४५ ॥
सँज्ज्ञानमसि । कामधरणम्मयितेकामधरणम्भूयात् ॥ अग्ग्ने
र्भस्म्मास्यग्ग्नेःपुरीषमसिचितस्त्थपरिचितऽऊर्द्ध्वचितःश्रय
द्ध्वम् ॥ ४६ ॥ अयꣳसः ॥ अयꣳसोऽअग्ग्निर्य्यस्म्मिन्त्सो
ममिन्द्रःसुतन्दधेजठरेव्वावशानः ॥ सहस्स्रियंव्वाजमत्त्य
न्नसप्तिꣳससवान्त्सन्त्स्तूयसेजातवेदः ॥ ४७ ॥ अग्ग्नेयत् ॥
अग्ग्नेयत्तेदिविव्वर्च्चःपृथिव्याँय्यदोषधीष्ष्वप्प्स्वायजत्र ॥

येनान्तरिक्षमुर्व्वाततन्थत्त्वेषःसभानुरर्ण्णवोनृचक्षाः[1] ॥४८॥

अग्नेदिवः ॥ अग्नेदिवोऽअर्ण्णमच्छाजिगास्यच्छादेवाँ २॥

ऽऊँचिषेधिष्ण्याये ॥ यारोचनेपरस्तात्सूर्य्यस्ययाश्चावस्ता

दुपतिष्ठन्तऽआपः ॥ ४९ ॥ पुरीष्यासोऽअग्नयः । प्रावे[2]

णेभिःसजोषसः ॥ जुषन्ताँय्यज्ञमद्रुहोनमीवाऽइषोमहीः

॥ ५० ॥ इडामग्ने । पुरुदꣳसꣳसनिङ्गोःशश्वत्तमꣳहवमा

---

१ यत्र यकारवकाररहितदीर्घस्वरितस्वरात्परो विसर्गस्तत्र कनिष्ठिकाक्षेपः सर्वत्र कार्यः । २ प्रावणेभिः । अत्र प्रवणश्टङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन वन श्टङ्ग यास इत्येतेषु परेषु प्र इत्येतत्पदस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । अत्र प्रशब्दाद्वनशब्दः परः । तेन प्रशब्दाकारो दीर्घः ।

नायसाध ॥ स्यान्नःसूनुस्तनयोविजावाग्नेसातेसुमतिर्भूत्त्व
स्मे ॥ ५१ ॥ अयन्ते ॥ अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियोयतोजातोऽ
अरोचथाः ॥ तञ्जानन्नग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥५२॥
चिदसि ॥ चिदसितयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीदपरिचिदसित
यादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ ५३ ॥ लोकम्पृण । छिद्रम्पृ
णाथोसीदध्रुवात्त्वम् ॥ इन्द्राग्नीत्त्वाबृहस्पतिरस्मिन्योनां ॥ ११५ ।
वसीषदन् ॥ ५४ ॥ ताऽअस्य ॥ ताऽअस्यसूददोहसꣳसोमꣳ

श्रीणान्तिपृश्नंयꣳ ॥ जन्मन्देवानांव्विशंस्त्रिष्वारौचनेदिवः

॥ ५५ ॥ इन्द्रंव्विश्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यचं

सुङ्गिरः ॥ [1]रथीतमꣳ रथीनांव्वाजानाꣳ सत्पंतिम्पतिम् ॥ ५६ ॥

समितम् ॥ समितꣳ सङ्कल्पेथाꣳ सम्प्रियौरोचिष्णूसुंमनस्य

मानौ ॥ इषमूर्ज्जमभिसंव्वसानौ ॥ ५७ ॥ संव्[2]वाम् ॥ संव्वा

1 रथितमम् । इति पदम् । रथि तकारनकारयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ११२ सू.) इत्यनेन तकारे नकारे च परे रथि इत्येतत्पदं दीर्घं भवति। तेन रथीतमम् ।   2 उपसर्गात्परो यस्तु स वकारो लघुर्मतः । वो वां वा वै मंत्रपाठे लघवो गुरवः पदे । इति वामित्यस्यात्र लघुत्वम् ।

म्मनाꣳसिसंब्भुतासमुंचित्तान्याकरम् ॥ अग्नेपुरीष्याधिपा
भंवत्त्वन्नऽइषमूर्ज्जँय्यजमानायधेहि ॥ ५८ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥
अग्नेत्त्वम्पुरीष्योरयिमान्पुष्टिमाँ२॥ऽअंसि ॥ शिवाःकृत्त्वा
दिशःसर्व्वाःस्वँय्योनिमिहासदः ॥ ५९ ॥ भवंतन्नः ॥ भवं
तन्नःसमनसौसचेतसावरेपसौ ॥ मायज्ञꣳहिꣳसिष्टम्मायज्ञ
पंतिञ्जातवेदसौशिवौभंवतमद्यनः ॥ ६० ॥ मातेवपुत्रम् ॥ माते ॥ ११६ ॥

१ अत्र मकारोच्चारे दक्षिणहस्तेन मुष्ट्याकृतिः कार्या । यत्र यत्रावसानगतो मकारस्तत्र मुष्ट्याकृतिः "मुष्ट्याकृतिर्मकारे स्यात्" इति या. शिक्षायाम् ।

वंपुत्रम्पृथिवीपुरीष्यमग्निꣳस्वेयोनावभारुखा ॥ तांविश्वैर्द्देवैर्ऋतुभिः संविदानःप्प्रजापतिर्व्विश्वकर्म्मावि मुंञ्चतु ॥ ६१ ॥

[१७-४] असुंन्वन्तमयंजमानम् ॥ असुंन्वन्तमयंजमानमिच्छस्तेनस्येत्त्यामन्विहितस्करस्य ॥ अन्यमस्म्मदिच्छसातइत्त्यानमोदेविनिर्ऋतेतुभ्यंमस्तु ॥ ६२ ॥ नमःसुते ॥ नमःसुतेनिर्ऋतेतिग्ग्मतेजोयस्म्मयंव्विचृताबन्धमेतम् ॥ यमे

१ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूतरः । आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते च लघूतरः । यत्र पदादौ वकारस्तत्रोच्चारणं गुरुभूतम् । यत्र पदादेर्मध्ये यदा च पदस्यान्ते वकारस्तदा तु क्रमेण लघु लघूतरं मध्यमवृत्त्योच्चारणम् । अत्र वकारः पदस्य मध्ये वर्तते तेन न गुरुभूतमुच्चारणमिति इति ।

॥११७॥

नत्त्वँय्यम्म्यासंविदानोत्तमेनाकेऽअधिरोहयैनम् ॥ ६३ ॥
यस्यास्त्ते। घोरऽआसञ्जुहोम्म्येषाम्बन्धानामवसर्ज्जनाय॥ या
न्त्वाजनोभूमिरितिप्प्रमन्दतेनिर्ऋतिन्त्वाहम्परिवेदव्विश्श्वतः
॥ ६४ ॥ यन्ते। देवीनिर्ऋतिराबबन्धपाशङ्ग्रीवास्वविचृत्त्यम्॥
तन्तेव्विष्[1]ष्याम्म्यायुषोनमद्ध्यादथैतम्पितुमद्धिप्प्रसूतः ॥ नमो
भूत्त्यैयेदञ्चकार ॥ ६५ ॥ निवेशनःसङ्गमनः ॥ निवेशनः ॥ ११७ ॥

---

१ विष्ष्यामि अत्र विस्यामि इति पदम्। अत्र वेर्युदयः (शु. य. प्रा. ३ अ. ६७ सू.) इत्यनेन वेः उपसर्गात्परस्य यकारोदयस्य सकारस्य षकारे कृते स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन षकारस्य द्वित्वे रूपम्।

सुञ्जमनोव्वसूनांव्विश्वारूपाभिचष्टेशचीभिः ॥ देवऽइवसविता
सत्त्यधर्म्मेन्द्रोनतस्त्थौसमरेपथीनाम् ॥ ६६ ॥ सीरायुञ्जन्ति ।
कवयोयुगाव्वितन्वतेपृथक् ॥ धीरादेवेषुसुम्म्नया ॥ ६७ ॥
युनक्तसीरा ॥ युनक्तसीराव्वियुगातनुद्ध्वङ्कृतेयोनौव्वपतेहवी
जम् ॥ गिराचश्रुष्टिश्सभराऽअसन्नोनेदीयऽइत्त्सृण्य्यःपक्कमे
यात् ॥ ६८ ॥ शुनꣳसु । फालाविकृषन्तुभूमिꣳशुनङ्कीना
शाऽअभियन्तुवाहैः ॥ शुनासीराहविषातोशमानासुपिप्पला

ऽओषधीः॑ कर्त्तनास्म्मे ॥ ६९ ॥ घृतेन॒सीतां ॥ घृतेन॒सीता॒मधु॑
ना॒सम॑ञ्ज्यतां॒व्विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मता॒मरु॑द्भिः ॥ ऊर्ज्ज॑स्वती॒पय॑सा॒पि
न्न्व॑माना॒स्म्मान्त्सी॑ते॒पय॑सा॒भ्याव॑वृत्स्व ॥ ७० ॥ लाङ्ग॑ल॒
म्पवी॑रवत् ॥ लाङ्ग॑ल॒म्पवी॑रवत्सु॒शेव॑ꣳसोम॒पित्त्स॑रु ॥ तदुद्व॑प
ति॒गामविं॑म्प्रफ॒र्व्य॑ञ्च॒पीव॑रीम्प्र॒स्थाव॑द्रथ॒वाह॑णम् ॥ ७१ ॥
काम॑ङ्कामदुघे । धुक्ष्वमि॒त्राय॒व्वरु॑णायच ॥ इन्द्रा॑या॒श्विभ्या
म्पू॒ष्णे प्र॒जाभ्य॒ऽओष॑धीभ्यः ॥ ७२ ॥ व्विमु॑च्यद्ध्वम् ॥

व्विमुञ्च्यवद्ध्मघ्न्यादेवयानाऽअगन्म्नतमँसस्प्पारमस्य[1] ॥ ज्ज्यो
तिरापाम ॥ ७३ ॥ सजूरब्द्दः ॥ सजूरब्द्दोऽअयवोभिःसजू
रुषाऽअरुणीभिः ॥ सजोषसावश्विनादँसोभिःसजूःसूरऽ
एतशेनसजूर्व्वैश्वानरऽइडयाघृतेनस्वाहा ॥ ७४ ॥ [१३-५]
याऽओषधीः ॥ याऽओषधीःपूर्व्वाजातादेवेब्भ्यस्त्रियुगम्पुरा ॥
मनैनुबब्भ्रूणामहँशतन्धामानिसप्तच ॥ ७५ ॥ शतंवः ॥

---

१ तमसस्पारम् । अत्र तमसोऽपरस्मात् (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयः सकारमापद्यतेऽपरस्ताच्छब्दे परे । इति तमस इत्यस्य विसर्गस्य सकारे कृते तमसस्पारम् । अन्यथा तमसः पारम् इति स्यात् । अपरस्ताक्तिम् । आदित्यवर्णन्तमसः परस्तात् (संहिता अ. ३१ मं. १८)

शतंव्वो[1]ऽअम्बधामानिसहस्रमुतवोरुहः ॥ अधाशतक्क्रत्वोयू
यमिमम्मेऽअगदङ्कृत ॥ ७६ ॥ ओषधीःप्प्रति । मोदद्ध्वम्पु
ष्प्पवतीःप्प्रसूवरीः ॥ अश्श्वाऽइवसजित्त्वरीर्व्वीरुधःपारयि
ष्ण्वः ॥ ७७ ॥ ओषधीरिति । मातरस्तद्वोदेवीरुपब्ब्रुवे ॥
सनेयमश्श्वङ्गाव्वासऽआत्मानन्तवपूरुष ॥ ७८ ॥ अश्श्वत्थे
वः ॥ अश्श्वत्थेवोनिषदनम्पर्ण्णेवोव्वसतिष्[2]कृता ॥ गोभाजऽइ ॥११९॥

१ त्वदर्थवाचिनौ वो वां वा वै यदि निपातजौ। आदेशाश्चं विकल्पार्था ईषत्स्पृष्टास्तु ते स्मृताः । अर्थादेते लघव उच्चारणीयाः (या. शि.) २ वसतिः कृता इति पदम् । आविनिरिडइडायावसतिर्वरिवः (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन ककारपकारयोः परयोरेतेषां सस्य षत्वम् । तेन वसतिष्कृता ।

त्त्किलांसथुयत्सनवंथुपूरुंषम् ॥ ७९ ॥ यत्रौषधीः । सम

ग्ग्मंतुराजानुःसमिताविव ॥ विप्रुःसऽउंच्यतेभिुषग्ग्रंक्षोहा

मीवुचातनः ॥ ८० ॥ [1]अश्श्वावतींसोमावतीम् ॥ अश्श्वाव

तींसोमावतीमूर्ज्जयन्तीमुदोंजसम् ॥ आविंत्सिसर्व्वाऽओष

धीरुस्म्माऽअंरिष्टतांतये ॥ ८१ ॥ उच्छुष्म्माः ॥ उच्छुष्म्माऽ

ओषधीनाङ्गावोंगोष्ठादिंवेरते ॥ धनंऽसनिष्ष्यन्तीनामात्म्मा

---

१ अश्श्ववतीम् । इति पदम् । अत्र अश्वरश्मिसुमति० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अश्श्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन अश्श्वावतीम् । एवं सोमावतीं रश्मीवतीम् ।

नुन्तवंपूरुष ॥ ८२ ॥ इष्कृतिर्नाम । वोमातार्थोसूयऽस्थनि
ष्कृतीः ॥ सीराःपंतत्रिणींस्त्थनयदामयतिनिष्कृथ ॥ ८३ ॥
अतिविश्वाः । परिष्ठास्त्तेनऽइंवव्रजमंक्रमुः ॥ ओषंधीःप्रा
चुंच्यवुर्यत्किञ्चंतन्वोरपंः ॥ ८४ ॥ यदिमाः ॥ यदिमावा
जयंन्नहमोषंधीर्हस्त्तंऽआदधे ॥ आत्मायक्ष्मंस्यनश्यतिपु
राजीवगृभोयथा ॥ ८५ ॥ यस्यौषधीः । प्रसर्पथाङ्गमङ्ग
म्परुंष्परुः ॥ ततोयक्ष्मंविबांधध्वऽउग्रोमंध्यमशीरिव ॥८६॥

साकँ॒ऽयक्ष्म ॥ साकँ॒ऽयक्ष्मप्प्रपत चाषेणकिकिदीविना ॥ सा

कंव्वातंस्यध्राज्ज्यासाकन्नंश्श्यनिहाकया ॥ ८७॥ अन्न्यावं॑ः ॥

अन्न्यावोऽअन्न्यामंवत्त्वन्न्यान्न्यस्याऽउपावत ॥ ताःसर्व्वाः॑सं

विदानाऽइदम्मेप्प्रावंताव्वचं॑ः ॥ ८८॥ याःफलिनीः ॥ याः

फलिनीर्य्याऽअंफलाऽअंपुष्प्पायाश्श्चंपुष्प्पणीः ॥ बृहस्प्पतिं

प्प्रसूतास्त्तानोमुञ्चन्त्वꣳहंसः ॥ ८९ ॥ मुञ्चन्तुमा । शप

---

१ इदम्मेप्प्रावताव्वचः । अत्र अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयन्वित्रभङ्गुरवयुनाश्वस्यहृदयघुण्यत्तीभ्यवताध्यर्धशक्तिपुरुशचि वकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वचः इत्यस्य वकारे परे अवत इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

सं. २१

त्स्यादथोवरुण्यादुत ॥ अथोयमस्यपड्वीशात्सर्वस्माद्देवकि
ल्बिषात् ॥ ९० ॥ अवपतन्तीरवदन् ॥ अवपतन्तीरवदन्दि
वऽओषधयस्परि ॥ यञ्जीवमश्नवामहैनसरिष्याति[1]पूरुषꣳ
॥ ९१ ॥ याऽओषधीꣳ ॥ याऽओषधीꣳसोमराज्ञीर्बह्वीःशत
विचक्षणाꣳ ॥ तासामसित्त्वमुत्तमारङ्कामायशꣳहृदे ॥ ९२ ॥
याऽओषधीꣳ ॥ याऽओषधीꣳसोमराज्ञीर्विष्ठिताꣳपृथिवीमनु ॥ ॥ १२१

१ पूरुषः । अत्र पुरुषोऽवसाने (शु. य. प्रा. ३ अ. १२० सू.) पुरुष इति दीर्घो निपात्यते अवसाने चेत् । अत्र पू इत्यस्य निपातनाद्दीर्घः । अनवसाने पुरुषऽएवेदम् । अत्र ह्रस्व एव ।

बृहस्पतिप्रसूताऽअस्यैसन्दत्तवीर्य्यम् ॥ ९३ ॥ याश्च ॥
याश्चेदमुपशृण्वन्तियाश्चदूरम्परागताः ॥ सर्वाः सङ्गत्यवी
रुधोस्यैसन्दत्तवीर्य्यम् ॥ ९४ ॥ मावः ॥ मावोरिषत्खनि
तायस्मैचाहङ्खनामिवः ॥ द्विपाच्चतुष्पादस्माकꣳसर्वम
स्त्वनातुरम् ॥ ९५ ॥ ओषधयꣳसम् ॥ ओषधयꣳसमवद
न्तसोमेनसहराज्ञा ॥ यस्मैकृणोतिब्राह्मणस्तꣳराजन्पार
यामसि ॥ ९६ ॥ नाशयित्रीबलासस्य ॥ नाशयित्रीबलास

स्यार्शसऽउपचितामसि ॥ अथौशतस्ययक्ष्माणाम्पाकारोरसि
नाशनी ॥ ९७ ॥ त्वाङ्गन्धर्वाः ॥ त्वाङ्गन्धर्वाऽअखनुँस्त्वा
मिन्द्रस्त्वाम्बृहस्पतिः ॥ त्वामोषधेसोमोराजाविद्वान्य
क्ष्मादमुच्यत ॥ ९८ ॥ सहस्वमे ॥ सहस्वमेऽअरातीःसहस्व
पृतनायतः ॥ सहस्वसर्वम्पाप्मानꣳसहमानास्योषधे ॥ ९९ ॥
दीर्घायुस्ते ॥ दीर्घायुस्तऽओषधेखनितायस्मैचत्वाखना ॥ १२२ ॥
म्यहम् ॥ अथोत्त्वन्दीर्घायुर्भूत्वाशतवल्शाविरोहतात्

१ अत्र लकारशकारयोर्योगे हरितारख्या स्वरभक्तिर्बोध्या ।

॥ १०० ॥ त्वमुत्तमा । स्यौषधेतववृक्षाऽउपस्त्तयः ॥ उप

स्त्तिरस्त्तुसोऽस्म्माकँय्योऽअस्म्माँ२॥ऽअभिदासति ॥ १०१ ॥

[२७-६] मामा ॥ मामाहिꣳसीज्जनितायःपृथिव्यायोवा

दिवꣳसत्त्यधर्म्माव्यानट् ॥ यश्चापश्चन्द्राःप्प्रथमोजजानक

स्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १०२ ॥ अब्भ्यावर्त्तस्व । पृथि

वियज्ञेनपयसासह ॥ वपान्तेऽअग्निरिषितोऽअरोहत् ॥ १०३ ॥

अग्नेयत् ॥ अग्नेयत्तेशुक्रँय्यच्चन्द्रँय्यत्पूतँय्यच्चयज्ञियम् ॥

तद्देवेब्भ्यो॑भरामसि ॥ १०४ ॥ इषमूर्ज्ज॑म् ॥ इषमूर्ज्ज॑मुहमि
तऽआर्दमृतस्युयोनिम्म॑हिषस्युधारा॑म् ॥ आमा॒गोषुविशुत्त्वा
तनूषुजहा॑मिसेदिमानि॒राममी॑वाम् ॥ १०५ ॥ अग्ग्नेतवं ॥
अग्ग्नेतव॒श्श्रवोव्वयोमहि॒भ्राजन्तेऽअर्च्चयो॑व्विभावसो ॥ बृहं
द्भानोशवसाव्वाज॑मुक्थ्युन्दधा॑सिदुाशुषेकवे ॥ १०६ ॥
पावकवर्च्चाःशुक्रवर्च्चाः ॥ पावकवर्च्चाःशुक्रवर्च्चाऽअनूनवर्च्चाऽ
उदि॑यर्षिभानुना॑ ॥ पुत्रोमातरा॑व्विचरन्नुपा॑वासिपृणक्षिरोदसीऽ

॥ १२१ ॥

उभे ॥ १०७ ॥ ऊर्ज्जोनपात् ॥ ऊर्ज्जोनपाज्जातवेदः सुश
स्तिभिर्म्मन्दस्वधीतिभिर्हितः ॥ त्वेऽइषꣳसन्दधुर्भूरिवर्प्प
सश्चित्रोतयोवामजाताः ॥ १०८ ॥ इरज्ज्यन्नग्ने । प्रथय
स्वजन्तुभिरस्मेरायोऽअमर्त्त्य ॥ सदर्शतस्यवपुषोविराज
सिपृणक्षिसानसिङ्क्रतुम् ॥ १०९ ॥ इष्कर्त्तारमध्वरस्य ॥
इष्कर्त्तारमध्वरस्यप्रचेतसङ्क्षयन्तꣳराधसोमहः ॥ रातिंवामस्य

१ निश्चयेन कर्तारम् निष्कर्तारमिति प्राप्ते निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्नकारमात्रस्य लोपे इष्कर्तारम् ।

शु. य. संहि.

॥१२४॥

सुभगांम्महीमिषन्दधांसिसानसिᳪरयिम् ॥ ११० ॥ [1]ऋतावां ॥ १२ ॥
नम्महिषं। व्विश्वदर्शतमग्निᳪसुम्नायंदधिरेपुरोजनाः॥ श्रुत्त्कं
र्ण्णᳪसुप्प्रथंस्त्तमन्त्वागिरादैव्व्यम्मानुंषायुगा ॥ १११ ॥ आ
प्प्यायस्व ॥ आप्प्यायस्वसमैतुतेव्विश्वतंःसोमवृष्ण्यंम् ॥ [2]भवा
व्वाजंस्यसङ्गथे ॥ ११२ ॥ सन्ते ॥ सन्तेपयाᳫंसिसमुंयन्तु
व्वाजाःसंव्वृष्ण्यान्यभिमातिषाहंः ॥ आप्प्यायंमानोऽअमृ ॥ १२४ ॥

पू. अ.

---

१ ऋतावानम् । अत्र अश्वरश्मि० (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ऋतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ भवव्वाजस्य इति पदम् । अत्र वाजस्य परे भव इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य स चावरूथ्यवाजस्य पायुषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन दीर्घे भवाव्वाजस्य । तथैव भवापायुर्व्विशोऽअस्याऽअदब्धः ।

३३०

तांयसोमदिविश्श्वांॐस्युत्तमानिंधिष्ष्व ॥ ११३ ॥ आप्प्यांय

स्व । मदिन्तमुसोमुव्विश्श्वेंभिरह्शुभिं॑ ॥ भ[1]वांनह्सुप्प्रथंस्त्त

मुह्सखावृ्धे ॥ ११४ ॥ आतें । व्वृत्त्सोमनोंयमत्त्परमाच्चिं

त्त्सधस्त्थांत् ॥ अग्ग्नेत्त्वाङ्कांमयागिरा ॥ ११५ ॥ तुब्भ्यु

न्ताश् ॥ तुब्भ्युन्ताऽअङ्गिरस्त्तमुव्विश्श्वा॑सुक्षितयुह्पृथंक् ॥

अग्ग्नेकामांययेमिरे ॥ ११६ ॥ अुग्ग्निश्प्प्रियेषु ॥ अुग्ग्निश्

---

१ भवनः इति पदम् । भव इत्येतस्य ह्रस्वाकारस्य नः परे भव च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते भवानः इति पदम् ।

ष्प्रियेषुधामंसुकामौभूतस्यभव्यस्य ॥ सुम्म्राडेकोव्विराजति ॥ ११७ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांद्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥

मयिगृह्णामिपंचदश, ध्रुवास्येकादश, मधुव्वाताऽएकादश, सम्यक्स्स्रवंतिनवे, मंम्माषड, पांत्वैका, ऽयंपुरःपंच, सप्ताष्टापंचाशत् [अनु. ७ मं. ५८ अ. १३] ॥ हरिःॐ ॥ मयिगृह्णामि ॥ मयिंगृह्णाम्म्यग्ग्रेऽअग्निꣳरायस्प्पोषांयसुप्प्रजा

स्त्वायंसुवीर्य्यीय ॥ मामुंदेवतां॑सचन्ताम् ॥ १ ॥ अपाम्पृ

ष्ठम् ॥ अपाम्पृष्ठमंसियोनिरग्ग्ने॑संमुद्रमभितः॑पिन्वंमानम् ॥

वर्द्धंमानोमुहाँ२॥ऽआचपुष्कंरेदिवोमात्रंयाव्वरिम्म्णाप्प्रंथस्व

॥ २ ॥ ब्रह्मंयज्ञानम् ॥ ब्रह्मंयज्ञानम्प्रंथमम्पुरस्त्ताद्विसी

मतः॑सुरुचोंव्वेनऽआंवः॑ ॥ सबुध्न्याऽउपमाऽअंस्यविष्ठाः॑सत

श्चयोनिमसंतश्चविवं॑ः ॥ ३ ॥ हिरण्ण्यगर्ब्भः॑सम् ॥ हिरण्ण्य

गर्ब्भः॑समंवर्त्ततागग्रेभूतस्यंजातः॑पतिरेकंऽआसीत् ॥ सदांधार

शु. य. संहि.

॥१२६॥

पू. अ.

॥ १३ ॥

पृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ ४ ॥ द्रप्प्स
श्चंस्कन्द । पृथिवीमनुद्यामिमञ्चयोनिमनुयश्चपूर्व्वः ॥ समा
नँय्योनिमनुसञ्चरंन्तन्द्रप्प्सञ्जुहोम्म्यनुंसप्तहोत्त्राः ॥ ५ ॥
नमोस्तु । सर्प्पेभ्योयेकेचंपृथिवीमनुं ॥ येऽअन्तरिक्षेयेदि
वितेभ्यंः सर्प्पेभ्योनमंः ॥ ६ ॥ याऽइषवः ॥ याऽइषवो
यातुधानानाँय्येवावनस्प्पतीँ१॥रनु ॥ येवांवटेषुशेरंतेतेभ्यंः
सर्प्पेभ्योनमंः ॥ ७ ॥ येवा ॥ येवामीरोचनेदिवोयेवा

॥१२६॥

सूर्य्यँस्यरश्मिम्मषुं ॥ येषामप्प्सुसदँस्कृतन्तेब्भ्यं÷सर्प्पेब्भ्योन

मः÷ ॥ ८ ॥ कृणुष्ष्वपाजः÷ ॥ कृणुष्ष्वपाजःप्प्रसितिन्नपृत्थ्वीँ

ष्याहिराजेवामवाँ२॥ऽइभेन ॥ तृष्ष्वीमनुप्प्रसितिन्द्रूणानो

स्त्तासिविद्ध्यरक्षसस्त्तपिष्ठैः ॥ ९ ॥ तवब्भ्रमासः÷ ॥ तवब्भ्र

मासऽआशुयापतन्त्यनुस्पृशधृषताशोशुचानः ॥ तपूँष्ष्य

---

१ सदस्कृतम्। अत्र सदोद्यौर्नमस्कृतरपिता पथेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्जनीयसंबन्धिनः सस्य क्रमेण कृतं पिता पयः एतेषु पदेषु परेषु षकारः। एवं षकारे कृते ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वे प्राप्ते शरवर्णे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११६ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वनिषेधः।

सं. २२

३३५

शु. य. संहि. ग्ग्नेजुह्वापतङ्गानसंन्दितोव्विसृंजव्विष्ष्वंगुल्काः ॥ १० ॥ प्प्रति पू. अ.
॥१२७॥ स्प्पर्शंः ॥ प्प्रतिस्प्पशोव्विसृंजतूर्ण्णितमोभवांपायुर्व्विशोऽअ ॥ १३ ।
स्याऽअदंꣳघः ॥ योनोदूरेऽअघशंꣳसोयोऽअन्त्यग्ग्नेमाकिंष्ट्टे[1]
ह्यथिरादंधर्षीत् ॥ ११ ॥ उदंग्ग्ने । तिष्ठ्ठप्प्रत्त्यातनुष्ष्वन्न्यु
मित्त्राँ२॥ऽओषतात्तिग्ग्महेते ॥ योनोऽअरांतिꣳसमिधानचु
क्क्रेनीचातन्धक्क्ष्यतसन्नशुष्क्कम् ॥ १२ ॥ ऊर्द्ध्वोभंव ॥ ऊर्द्ध्वोभंव ॥ १२७
प्प्रतिविद्ध्याद्ध्यस्म्मदाविष्क्कृणुष्ष्वदैव्व्यान्न्यग्ग्ने ॥ अवंस्थिरा

---

१ माकिष्टे । अत्र वृन्दारुर्माकिः (शु. य. प्रा. ३ अ. ७४ सू.) इत्यनेन विसर्गस्य सस्य षत्वे द्वित्वे रूपम् ।

तंनुहियातुजूनांञ्जामिमजांमिम्प्रमृंणीहिशत्रूंन् ॥ अग्नेष्ट्वा
तेजंसासादयामि ॥ १३ ॥ अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवश्ककुत्पतिंः
पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬंरेतांᳬंसिजिन्वति ॥ इन्द्रंस्यत्त्वौज
सासादयामि ॥ १४ ॥ भुवोंयज्ञस्यं ॥ भुवोंयज्ञस्यरजंसश्चने
तायत्रांनियुद्भिᳬंसचंसेशिवाभिंः ॥ दिविमूर्द्धानंन्दधिषेस्वर्षां
ञ्जिह्वामंग्नेचकृषेहव्यवाहंम् ॥ १५ ॥ [१५-१] ध्रुवासिं ।
धरुणास्तृंताविश्वकंर्म्मणा ॥ मात्त्वांसमुद्रऽउद्वंधीन्मासुप

य. हि. २८॥

पू. अ. ॥ १३ ॥

ण्णोव्व्यथमानापृथिवीन्दृꣳह ॥ १६ ॥ प्रजापतिष्ट्वा । साद
यत्त्वपाम्पृष्ठेसमुद्द्रस्येमन् ॥ व्व्यचस्वतीम्प्प्रथस्वतीम्प्प्रथस्वपृथि
व्व्यसि ॥ १७ ॥ भूरसि ॥ भूरसिभूमिरस्यदितिरसिव्विश्वधाया
व्विश्वस्यभुवनस्यधर्त्री ॥ पृथिवीँय्यच्छपृथिवीन्दृꣳहपृथिवी
म्माहिꣳसीः ॥ १८ ॥ व्विश्वस्म्मैप्प्राणाय ॥ व्विश्वस्म्मैप्प्रा
णायापानायव्व्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ अग्निष्ट्वा ॥ १२८ ॥

१ प्रजापतिष्ट्वा । सकारपरे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारः परो यस्मादेकाक्षरात्तस्यैकाक्षरे प्रत्यये विसर्जनीयसकारस्य षत्वम् । अत्र प्रजापतिशब्दे पाधातोः पतिशब्दस्य सस्य षकारे ष्टुत्वे द्वित्वे रूपम् ।

भिषातुमह्यास्वस्त्याच्छर्दिषाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रु
वासीद ॥ १९ ॥ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्ती ॥ काण्डा
त्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुषः[1]परुषस्परि ॥ एवानोदूर्वेप्रतनुस
हस्रेणशतेनच ॥ २० ॥ याशतेन । प्रतनोषिसहस्रेणाविरो
हसि ॥ तस्यास्तेदेवीष्टकेविधेमहविषावयम् ॥ २१ ॥ यास्ते ॥
यास्तेऽअग्नेसूर्य्येरुचोदिवमातन्वन्तिरश्मिभिः ॥ ताभि

१ परुषः परुषस्परि । अत्र समानपदे च (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते न परुषः परुषि (शु. य. प्रा. ३ अ. ३१ सू.) इत्यनेन परुषि परे पूर्वपरुषशब्दघटितविसर्जनीयस्य सकारो निषिध्यते । अतो न सकारः किन्तु विसर्ग एव ।

शु. य. संहि. न्नोंऽअद्यसर्व्वाभीरुचेजनायनस्कृधि ॥ २२ ॥ सार्वं÷ ॥ सा पू. अ
॥१२९॥ वोंदेवाःसूर्य्येंरुचोगोष्ष्वश्श्वेंषुयारुचं÷ ॥ इन्द्राग्ग्नीताभिःस ॥ १३
र्व्वाभीरुचन्नोधत्तबृहस्प्पते ॥ २३ ॥ व्विराड्ज्योतिं÷ ॥ व्वि
राड्ज्योतिंरधारयत्स्वराड्ज्योतिंरधारयत् ॥ प्रजापंतिष्ट्वासा
दयतुपृष्ठेपृंथिव्याज्ज्योतिंष्मतीम् ॥ व्विश्श्वंस्म्मैप्प्राणायांपाना
यंव्यानायव्विश्श्वञ्ज्योतिंर्य्यच्छ ॥ अंग्ग्निष्ट्टेधिंपतिस्त्तयांदेवतं ॥ १२९

१ अग्निष्टे । अग्निस्ते इति पदम् । अत्र वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे ते पदे परे अग्निशब्दघटितस्य सस्य षत्वे ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन टस्य द्वित्वम् ।

याङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ २४ ॥ मधुंश्च ॥ मधुंश्चमाधंवश्चवासं
न्तिकावृतूऽअग्नेरंन्तꣳश्लेषोसिकल्प्पेतान्द्यावांपृथिवीकल्प्पं
न्तामापऽओषंधयꣳकल्प्पंन्तामग्नयꣳ पृथङ्ममज्यैष्ठ्यायस
व्रताꣳ ॥ येऽअग्नयꣳसमंनसोन्तराद्यावांपृथिवीऽइमे ॥ वासं
न्तिकावृतूऽअं[1]भिकल्प्पंमानाऽइन्द्रंमिवदेवाऽअंभिसंविंशन्तु
तयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ २५ ॥ अषाढासि ॥ अषा

१ अभिसंविशन्तु । अत्र भाविभ्यः सः यं समानपदे (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) अनेन प्राप्तस्य षकारस्य अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिन्द्राय-सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

ढासिसहंमानासहुस्वारांतीःसहंस्वपृतनायतः ॥ सुहस्रंवीर्य्या
सिसामांजिन्व ॥ २६ ॥ [११-२] मधुव्वातांः ॥ मधुव्वाताऽऋ
तायुतेमधुंक्षरन्तिसिन्धंवः ॥ माध्वीर्न्नःसन्त्वोषंधीः ॥ २७ ॥
मधुनक्तंम् ॥ मधुनक्तंमुतोषसोमधुंमत्त्पार्त्थिवुᳫंरजंः ॥ म
धुद्यौरंस्तुनःपिता ॥ २८ ॥ मधुंमान्नः ॥ मधुंमान्नोव्वनस्प्पति
र्म्मधुंमाँ२॥ऽअस्तुसूर्य्यः ॥ माद्ध्वीर्ग्गावोंभवन्तुनः ॥ २९ ॥ ॥ १३० ॥
अपाङ्गम्भंन् ॥ अपाङ्गम्भंन्त्सीदमात्त्वासूर्य्योंभितांप्प्सीन्मा

ग्निर्व्वैश्वानरः ॥ अच्छिन्नपत्राः प्रजाऽअनुवीक्षस्वानुत्त्वादि
व्यावृष्टिः सचताम् ॥ ३० ॥ त्रीन्त्समुद्रान् ॥ त्रीन्त्समुद्रा
न्त्समसृपत्स्वर्ग्गानपाम्पतिर्वृषभऽइष्टकानाम् ॥ पुरीषंवसानः
सुकृतस्यलोकेतत्रगच्छयत्रपूर्वेपरेताः ॥ ३१ ॥ महीद्यौः ।
पृथिवीचनऽइमँय्यज्ञम्मिमिक्षताम् ॥ पिपृतान्नोभरीमभिः
॥ ३२ ॥ विष्णोः कर्म्माणि । पश्यतयतोव्रतानिपस्पशे ॥
इन्द्रस्ययुज्ज्यः सखा ॥ ३३ ॥ ध्रुवासि । धरुणेतोजज्ञेप्रथम

मेभ्योयोनिभ्योऽअधिजातवेदाः ॥ सगायत्र्यात्रिष्टुभानुष्टु

भाचदेवेभ्योहव्यंवहतुप्रजानन् ॥ ३४ ॥ इषेराये । रम

स्वसहसेद्युम्नऽऊर्जेऽअपत्याय ॥ सम्राडसिस्वराडसिसार

स्वतौत्वोत्सौप्रावताम् ॥३५॥ अग्नेयुक्ष्व ॥ अग्नेयुक्ष्वाहि

येतवाश्वासोदेवसाधवः ॥ अरंवहन्तिमन्यवे ॥ ३६ ॥

युक्ष्वाहि। देवहूतमाँ२॥ऽअश्वाँ२॥ऽअग्नेरथीरिव॥निहोता

पूर्व्यःसदः ॥ ३७ ॥ [११-३] सम्यक्स्रवन्ति । सरितो

नधेनांऽअन्तर्हृदामनंसापूयमांनाः ॥ घृतस्युधारांऽअभिचांक
शीमिहिरण्ण्ययोंव्वेतसोमद्ध्येंऽअग्नेः ॥ ३८ ॥ ऋचेत्त्वां ।
रुचेत्त्वांभासेत्त्वाज्ज्योतिषेत्त्वा ॥ अभूदिदंव्विश्वंस्यभुवंनस्य
व्वाजिनमग्ग्नेर्व्वैश्वानरस्यंच ॥ ३९ ॥ अग्निर्ज्ज्योतिषा ॥
अग्निर्ज्ज्योतिषाज्ज्योतिंष्म्मान्नुक्मोव्वर्च्चसाव्वर्च्चस्वान् ॥ सहस्र
दाऽअंसिसहस्रायत्त्वा ॥ ४० ॥ आदित्त्यगर्ब्भम् ॥ आदित्त्य

---

१ यत्र रकारपरस्य हकारपरस्य च स्पर्शवर्गस्य द्वित्वं तत्र ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् । अस्य परं तु रेफहकाराभ्याम् इत्यनेन विधीयमानस्य द्वित्वस्यापवादभूतत्वात् । यथा संवर्चसा । गर्भम् । पार्थिवम् । चक्षुर्मित्रस्य । अग्निर्ज्योतिषा ।

३४५

ङ्गर्भम्पयसासमाङ्ग्धिसहस्रस्यप्रतिमांविश्वरूपम् ॥ परिवृङ्ग्धि
हरसामाभिमं[1]ꣳस्थाꣳशतायुषङ्कृणुहिचीयमानः ॥४१॥ वात
स्यजूतिं। वरुणस्यनाभिमश्वंजज्ञान[2]ꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥ शिशु
न्नदीनां[3]ꣳहरिमद्रिबुद्ध्नमग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥४२॥
अजस्रमिन्दुम् ॥ अजस्रमिन्दुमरुषम्भुरण्युमग्निमीडे

१ मंस्थाः। अत्र संयोगाद्यश्च यो भवेत्। (या. शि.) यत्र संयोगाद्योऽनुस्वारो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णो भवेत्तत्र ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एव बोध्यः। संयोगात्पूर्वः संयोगपूर्वः इति समासः। अत्र नानुस्वारः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०९ सू.) लिङ्गम्। २ वर्णे नु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः। (या. शि.) मात्रिकेऽ (ह्रस्ववर्णे पूर्वे) नुस्वारे सो द्विमात्रिको लेख्यो बोध्य उच्चारणीयश्च। अत्र अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रेति (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) प्रमाणम्। ३ द्विमात्रिके मात्रिकः स्यादिति (या. शि.)। यत्रानुस्वारात्पूर्ववर्णो द्विमात्रिकस्तत्र मात्रिकोऽ (ह्रस्वः ꣳइत्याकारकः) नुस्वारो विधेयो ह्रस्वोच्चारणीयश्च। अत्र दीर्घादर्धमात्रा पूर्वा चाध्यर्धा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम्।

पूर्व्वचित्तिन्नमोभिः ॥ सपर्व्वभिर्क्रतुशꣳकल्प्पमानोगाम्माहिꣳ

सीरदितिंव्विराजम् ॥ ४३ ॥ व्वरूत्रीन्त्वष्टुः ॥ व्वरूत्रीन्त्व

ष्टुर्व्वरुणस्यनाभिमविञ्जज्ञानाꣳरजसःपरस्म्मात् ॥ मही

साहस्रीमसुरस्यमायामग्ग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ ४४ ॥

योऽअग्निः ॥ योऽअग्निरग्नेरध्यजायतशोकात्पृथिव्याऽउत

वादिवस्परि ॥ येनप्प्रजाव्विश्वकर्म्माजजानतमग्नेहेडःपरि

तेवृणक्तु ॥ ४५ ॥ चित्रन्देवानाम् ॥ चित्रन्देवानामुदगाद

नीकुञ्चक्षुर्म्मित्रस्यव्वरुणस्याग्ग्नेः ॥ आप्प्राद्यावापृथिवीऽअन्त
रिक्षᳪसूर्य्यऽआत्मा जगतस्त्तस्थुषश्च ॥ ४६ ॥ [९-४]
इमम्मा । हिᳪसीर्द्द्विपादम्पशुᳪसहस्राक्षोमेधायचीयमानः ॥
मयुम्पशुम्मेधमग्ग्नेजुषस्वतेनाचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ मयु
न्तेशुगृच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ४७ ॥ इमम्मा ।
हिᳪसीरेकशफम्पशुङ्कनिक्क्रदंव्वाजिनंव्वाजिनेषु ॥ गौरमार ॥ १३३ ।

१ यत्र स्वरात्परस्य संयोगस्याद्यक्षरस्य द्वित्वं दृश्यते तत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् । चिन्वानः । संव्व्ययमानः । जनित्रम् । वरुणस्याग्ग्नेः । परञ्च स संयोगः सजातीयकण्ठ्यतालव्यदन्त्यमूर्धन्यौष्ठ्यवर्णानां न चेत् तत्र तु द्वित्वाभाव एव यथा इमम्मा । गौरन्ते ।

ण्ण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ गौरन्तेशुगृं

च्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४८ ॥ इमꣳसाहस्रम् ॥

इमꣳसाहस्रꣳशतधारमुत्सँव्यच्यमानꣳसरिरस्यमद्ध्ये ॥

घृतन्दुहानामदितिञ्जनायाग्नेमाहिꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ गव

यमारण्ण्यमनुंतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिपीदि ॥ गवय

न्तेशुगृंच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृंच्छतु ॥ ४९ ॥ इममूर्ण्णा

युं । वरुणस्यनाभिन्त्वचम्पशूनान्द्विपदाञ्चतुष्पदाम् ॥ त्वष्टुः

३४९

"निषीद"

प्रजानाम्प्रथमञ्जनित्रमग्नेमाहिँꣳसीःपरमेव्योमन् ॥ उष्ट्र
मारण्यमनुतेदिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ उष्ट्रन्ते ॥ १३ ॥
शुगृच्छतुयन्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ५० ॥ अजोहि ॥ अजो
ह्यग्नेरजनिष्टशोकात्सोऽअपश्यज्जनितारमग्रे ॥ तेनदेवादेव
तामग्रमायँस्तेनरोहमायन्नुपमेध्यासः ॥ शरभमारण्यमनुते
दिशामितेनंचिन्वानस्तन्वोनिषीद ॥ शरभन्तेशुगृच्छतुय ॥ १३४ ॥
न्द्विष्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ ५१ ॥ त्वँयविष्ठ । दाशुषोनॄँः

पाहिशृणुधीगिरः॥ रक्षातोकमुतत्मना॥५२॥ [६-५]
अपान्त्वा॥ अपान्त्वेमन्त्सादयाम्म्यपान्त्वोद्मन्त्सादयाम्म्य
पान्त्वाभस्मन्त्सादयाम्म्यपान्त्वाज्ज्योतिषिसादयाम्म्यपा
न्त्वायनेसादयाम्म्यर्णवेत्त्वासदनेसादयामिसमुद्रेत्त्वासदने
सादयामिसरिरेत्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वाक्षयेसादयाम्म्य
पान्त्वासधिषिसादयाम्म्यपान्त्वासदनेसादयाम्म्यपान्त्वासध
स्त्थेसादयाम्म्यपान्त्वायोनौसादयाम्म्यपान्त्वापुरीषेसादया

१ एमनि इति पदम्। निशब्दो बहुलम् (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन क्वचिन्निकारघटितेकारस्यापि लोपः। एवं लोपे एमन् भवति।

॥१३५॥ म्म्युपान्त्वापार्थंसिसादयामिगायत्रेणंत्त्वाच्छन्दंसासादयामि
त्रैष्टुंभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिजागंतेनत्त्वाच्छन्दंसासादया
म्म्यानुंष्टुभेनत्त्वाच्छन्दंसासादयामिपाङ्क्तेनत्त्वाच्छन्दंसासाद
यामि ॥ ५३ ॥ [१-६] अयम्पुरः ॥ अयम्पुरोभुवस्तस्यं
प्प्राणोभौवायनोव्वंसन्तःप्प्राणायनोगांयत्रीव्वांसन्तीगायत्र्यै
गायत्रङ्गांयत्रादुंपाꣳशुरुंपाꣳशोस्त्रिवृत्त्रिवृतौरथन्तरंव्वासिष्ठऽ ॥१३५॥
ऋषिंःप्प्रजापंतिगृहीतयात्त्वयांप्प्राणङ्गृंह्णामिप्प्रजाभ्यंः

॥५४॥ अयन्दक्षिणा । विश्वकर्म्मातस्यमनोवैश्वकर्म्मणङ्ग्री
ष्म्मोमानसस्त्रिष्टुब्ग्रैष्म्मीत्रिष्टुभःस्वारꣳस्वारादन्तर्य्यामोन्त
र्य्यामात्पञ्चदशःपञ्चदशाद्बृहद्भरद्वाजऽऋषिःप्रजापतिगृही
तयात्त्वयामनोगृह्णामिप्रजाभ्यः ॥५५॥ अयम्पश्चात् ॥
अयम्पश्चाद्विश्वव्यचास्तस्यचक्षुर्वैश्वव्यचसंवर्षाश्चाक्षु
ष्योजगतीवार्षीजगत्याऽऋक्सममृक्समाच्छुक्रःशुक्रात्सप्त
दशःसप्तदशाद्वैरूपञ्जमदग्निर्ऋषिःप्रजापतिगृहीतयात्त्वया

शु. य. संहि. ॥१३६॥

पू. स. ॥ १३ ॥

चक्षुर्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः ॥ ५६ ॥ इदमुत्तरात् ॥ इदमुत्त
रात्त्स्वस्त्तस्यश्श्रोत्रꣳसौवꣳशरच्छ्रौत्र्यनुष्टुप्प्शारद्यनुष्टुभꣳऽऐ
डमैडान्मन्थीमन्थिनꣳऽएकविꣳशऽएकविꣳशाद्वैराजंव्विश्वामि[1]
त्रऽऋषिः प्प्रजापतिगृहीतयात्त्वयाश्श्रोत्रङ्गृह्णामिप्प्रजाब्भ्यः
॥ ५७ ॥ इयमुपरिमतिस्त्तस्यैव्वाङ्[2]मात्त्याहैमन्तोव्वाच्यःप
ङ्क्तिर्हैमन्तीपङ्क्त्यैनिधनवन्निधनवतऽआग्ग्रयणऽआग्ग्रयणात्त्रि ॥ १३६ ॥

१ विश्वामित्रः। अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन मित्रशब्दपरे विश्वशब्दस्य दीर्घाकारः। २ वाक्माल्या इति पदम्। पञ्चमेऽपञ्चमम्। (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) पञ्चमे स्पर्शे प्रत्यये परेऽपञ्चमः पञ्चममापद्यते। इत्यनेन ककारस्य पञ्चमे स्वरे पञ्चमः। वाङ्माल्या।

णवत्त्रयस्त्रिꣳशौत्रिणवत्त्रयस्त्रिꣳशाभ्याꣳशाक्वररैवतेविश्वक
र्म्मर्ऽऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्त्वयावाचङ्गृह्णामिप्रजाभ्यो
लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ५८ ॥ [५-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहि
तायांत्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ ध्रुवक्षितिर्षट्, सजूर्ऋतुभिर्द्विका, मूर्द्धावयो
द्विका, इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाꣳषडा, युमैंषडा, शुस्त्रिवृदेका,

१ अध्यायः १२-लोकंपृण. १ । नाऽअस्य. २ । इंद्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
५४ ५५ ५६

ग्नेर्भागोसिचतुष्कै, कयाचतुष्का, ष्टावेकात्रिꣳशत् [अ. १४
मं. ३१ अनु. ८] ॥ हरिः ॐ ॥ ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः[1] ॥
ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासिध्रुवँय्योनिमासीदसाधुया ॥ उक्ख्य
स्यकेतुम्प्रथमञ्जुषाणाश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्त्वा ॥ १ ॥
कुलायिनीघृतवती ॥ कुलायिनीघृतवतीपुरन्धिःस्योनेसीदस
दनेपृथिव्याः ॥ अभित्त्वारुद्द्रावसवोगृणन्त्विमाब्रह्मपीपि ॥१३७॥

१ ध्रुवयोनिः ॥ अत्र समानपदे ऋषरेभ्यः स्वरयवहकपेश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ६२ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ इन्द्राग्नी चित्रभानो० (य. शु. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन णत्वनिषेधः ।

हिसौभंगायाश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्त्वा ॥ २ ॥ स्वैर्दक्षैः ॥ स्वैर्दक्षैर्दक्षपितेहसीदद्देवानांᳫंसुम्नेबृहतेरणाय ॥ पितेवैधि सूनवऽआसुशेवास्वावेशातन्वासंविशस्वाश्विनाध्वर्यूसादयता मिहत्त्वा ॥ ३ ॥ पृथिव्याःपुरीषम् ॥ पृथिव्याःपुरीषमस्य प्सोनामतान्त्वाविश्वेऽअभिगृणन्तुदेवाः ॥ स्तोमपृष्ठाघृतव तीहसीदप्रजावदस्मेद्द्रविणायजस्वाश्विनाध्वर्यूसादयतामि हत्त्वा ॥ ४ ॥ अदित्यास्त्वा । पृष्ठेसादयाम्यन्तरिक्षस्यधर्त्रीं

विष्टम्भनीन्दिशामधिपत्नीम्भुवनानाम् ॥ ऊर्म्मिर्द्रप्सोऽ
अपामसिविश्वकर्म्मातऽऋषिरश्विनाध्वर्य्यूसादयतामिहत्त्वा
॥ ५ ॥ शुक्रश्च ॥ शुक्रश्चशुचिश्चग्ग्रैष्म्मावृतूऽअग्ग्नेरन्तःश्श्लेषो
सिकल्प्पेतान्द्यावापृथिवीकल्प्पन्तामापऽओषधयःकल्प्पन्ता
मग्ग्नयःपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायसव्व्रताः ॥ येऽअग्ग्नयःसमनसो
न्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ ग्ग्रैष्म्मावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्र ॥१३८॥
मिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ ६ ॥

३५८

[६-१]सजूर्ऋतुभिः।सजूर्विधाभिःसजूर्देवैःसजूर्देवैर्वयोनाधै
रग्नयेत्वावैश्वानरायाश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्वासजूर्ऋतु
भिःसजूर्विधाभिःसजूर्वसुभिःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्वावै
श्वानरायाश्विनाध्वर्यूसादयतामिहत्वासजूर्ऋतुभिःसजूर्वि
धाभिःसजूरुद्रैःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्वावैश्वानरायाश्वि
नाध्वर्यूसादयतामिहत्वासजूर्ऋतुभिःसजूर्विधाभिःसजूरा
२४ दित्यैःसजूर्देवैर्वयोनाधैरग्नयेत्वावैश्वानरायाश्विनाध्वर्यूसा

शु. य. संहि. दयतामिहत्त्वांसजूर्ऋतुभि÷सजूर्व्विधाभि÷सजूर्व्विश्वैर्द्देवैःस पू. अ.
॥१३९॥ जूर्द्देवैर्व्वयोनाधैरग्नयेत्त्वावैश्वानरायाश्विनाध्वर्य्यूसादयतामि ॥ १४ ॥
हत्त्वा ॥ ७॥ प्राणम्मे । पाह्यपानम्मेपाहिव्यानम्मेपाहिचक्षु
र्म्मऽउर्व्याविभाहिश्रोत्रम्मेश्लोकय॥ अपःपिन्वौषधीर्जिन्व
द्विपादवचतुष्पात्पाहिदिवोवृष्टिमेरय ॥ ८ ॥ [२-२] मूर्द्धा
वय÷ । प्रजापतिश्च्छन्द÷क्षत्रंव्वयोमयन्दञ्छन्दोव्विष्टम्भो ॥ १३९ ॥
व्वयोधिपतिश्च्छन्दोव्विश्वकर्म्माव्वय÷परमेष्ठीच्छन्दोबस्तो

व्वयोँविवलञ्छन्दोवृष्णिर्व्वयोँविशालञ्छन्दꣳपुरुषोव्वयस्त
न्द्रञ्छन्दोव्याग्घ्रोव्वयोनाधृष्टञ्छन्दःसिꣳहोव्वयश्छदिश्छ
न्दःपष्ठवाड्वयोबृहतीच्छन्दऽउक्षाव्वयःककुप्छन्दऽऋषभो
व्वयःसतोबृहतीच्छन्दोनड्वान्वयः ॥९॥ अनड्वान्वयः । पङ्क्ति
श्छन्दोधेनुर्व्वयोजगतीच्छन्दस्त्र्यविर्व्वयस्त्रिष्टुप्छन्दोदित्य
वाड्वयोविराट्छन्दꣳपञ्चाविर्व्वयोगायत्रीच्छन्दस्त्रिवत्सोव्वयऽउ
ष्णिक्छन्दस्तुर्य्यवाड्वयोनुष्टुप्छन्दो[१]लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥१०॥

---

१ अध्यायः १२ लोकंपृण. १ ताऽअस्य. २ । इन्द्रंविश्वाः. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥
(५४ ५५ ५६)

[२-३] इन्द्राग्नीऽअव्यथमानाम् ॥ इन्द्राग्नीऽअव्यं
थमानामिष्टकान्दृꣳहतँस्युवम् ॥ पृष्ठेनद्यावापृथिवीऽअन्त
रिक्षञ्चविबाधसे ॥ ११ ॥ विश्वकर्म्मात्त्वा । सादयत्त्वन्त
रिक्षस्यपृष्ठेव्यचस्वतीम्प्रथस्वतीमन्तरिक्षँयच्छान्तरिक्ष
न्दृꣳहान्तरिक्षम्माहिꣳसीः ॥ विश्वस्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायोदानायप्प्रतिष्ठायैचरित्त्राय ॥ वायुष्ट्वाभिपातुमह्यास्व
स्त्त्याच्छर्दिषाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १२ ॥ ॥ १४० ॥

शतम् ॥ ७०० ॥ राज्ञ्यंसि ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्विराडसि
दक्षिणादिक्सम्म्राडसिप्प्रतीचीदिक्स्वराडस्युदीचीदिगाधिप
त्त्न्यसिबृहतीदिक् ॥ १३ ॥ विश्वकर्म्मात्वा । सादयत्त्व
न्तरिक्षस्यपृष्ठेज्ज्योतिष्म्मतीम् ॥ विश्वंस्म्मैप्प्राणायापानाय
व्यानायविश्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ वायुष्टेधिपतिस्त्तयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ १४ ॥ नभश्च । नभस्यश्श्चवार्षिकावृतूऽ

---

१ वायुष्टे । अत्र वायुस्ते इति पदम् । "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे वायुः अग्निः अग्नेः एतेषां विसर्गस्य षत्वं भवति । ततः ष्टुत्वे ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वे रूपम् ।

अग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्पन्तामापऽओ
॥१४१॥ षधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायसव्व्रताꣳ ॥ येऽ ॥ १४ ॥
अग्नयꣳसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ व्वार्षिकावृतूऽअ
भिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंव्विशन्तुतयादेवतयाङ्गि
रस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १५ ॥ इषश्च ॥ इषश्चोर्ज्जश्चशारदा
वृतूऽअग्नेरन्तꣳश्लेषोसिकल्पेतान्द्यावापृथिवीकल्पन्तामा ॥१४१॥
पऽओषधयꣳकल्पन्तामग्नयꣳपृथङ्ममज्ज्यैष्ठ्यायसव्व्रताꣳ ॥

येऽअग्नयःसमंनसोन्तराद्यावापृथिवीऽइमे ॥ शारदावृतूऽ
अभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसंविशन्तुतयादेवतया
ङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ १६ ॥ [६-३] आयुर्म्मे । पाहिप्रा
णम्मेपाह्यपानम्मेपाहिव्यानम्मेपाहिचक्षुर्म्मेपाहिश्रोत्रम्मे
पाहिवाचम्मेपिन्वमनोमेजिन्वात्मानम्मेपाहिज्योतिर्म्मेय
च्छ ॥ १७ ॥ माच्छन्दः । प्रमाच्छन्दः प्रतिमाच्छन्दोऽअस्री
वय[1]श्छन्दः पङ्क्तिश्छन्दऽउष्णिक्छन्दोबृहतीच्छन्दोनुष्टु

१ अत्र "अस्रीवयश्छन्दः" इत्यत्र "चछयोः शम्" इत्यनेन यकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य शकारः ।

शु. य. संहि. प्प्छन्दौव्विराड्छन्दौगायत्रीच्छन्दस्त्रिष्टुप्प्छन्दोजगतीच्छन्दः पू. म.
॥१४२॥ ॥ १८ ॥ पृथिवीच्छन्दः ॥ पृथिवीच्छन्दोन्तरिक्षञ्छन्दो ॥ १४ ॥
द्यौश्छन्दःसमाश्छन्दोनक्षत्राणिच्छन्दोव्वाक्छन्दोमन
श्छन्दःकृषिश्छन्दोहिरण्यञ्छन्दोगौश्छन्दोजाच्छन्दो
श्वश्छन्दः ॥ १९ ॥ अग्निर्देवता ॥ अग्निर्देवताव्वातोदेव
तासूर्य्योदेवताचन्द्रमादेवताव्वसवोदेवतारुद्रादेवतादित्यादेव ॥ १४२ ॥
तामरुतोदेवताव्विश्वेदेवादेवताबृहस्प्पतिर्देवतेन्द्रोदेवताव्वरुणो

देवता ॥ २० ॥ मूर्द्धासि ॥ मूर्द्धासिराड्ध्रुवासिधरुणाधर्त्र्यसि
धरणी ॥ आयुषेत्त्वावर्च्चसेत्त्वाकृष्यैत्त्वाक्षेमायत्त्वा ॥ २१ ॥
यन्त्रीराट् ॥ यन्त्रीराड्यन्त्र्यसियमनीध्रुवासिधरित्री ॥ इषेत्त्वो
र्ज्जेत्त्वारय्यैत्त्वापोषायत्त्वालोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ २२ ॥ [६-५]
आशुस्त्रिवृत् ॥ आशुस्त्रिवृद्भ्रान्तः पञ्चदशोव्योमासप्तदशोधरु
णंऽएकविꣳशः प्रतूर्त्तिरष्टादशस्तपोनवदशो[2]भीवर्त्तः संविꣳशो

१ अध्याय १२-लोकंपृण. ५४ १-ताऽअस्य. ५५ २। इंद्रंविश्वाः. ३ ५६ ॥ इति प्रतीकानि ॥ २ अभीवर्त्तः। अत्र "अश्वरश्मिमनिसुमतिश्वसुतचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयचित्रभक्तुरवयुनाश्वस्यहृदयघुव्यर्त्तोध्यवताभ्यर्चशक्तिपुरुशाचि वकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः।

वर्च्चौं द्वाविꣳशश्सम्भरणस्त्रयोविꣳशोयोनिश्चतुर्व्विꣳशोगर्ब्भाः
पञ्चविꣳशऽओजंस्त्रिणवश्क्रतुरेकात्रिꣳशश्प्रतिष्ठात्रयस्त्रिꣳशो
ब्रध्न[1]स्यंविष्टपंञ्चतुस्त्रिꣳशोनाकं÷षट्त्रिꣳशोव्विवर्त्तोष्टाचत्त्वारिꣳ
शोधर्त्रञ्चतुष्टोमश् ॥ २३ ॥ [१-६] अग्नेर्ब्भागश् ॥ अग्नेर्ब्भा
गोसिदीक्षायाऽआधिपत्त्यम्ब्रह्मस्पृतन्त्रिवृत्स्तोमऽइन्द्रस्यभा

१ बध्नस्य । अत्र स्वरात्संयोगादेर्द्विरुच्यते सर्वत्र (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् । न त्वत्र धकारोत्तरवर्तिनो नकारस्य स्ववर्गीयत्वेन स्ववर्गीये चानुत्तमे (शु. य. प्रा. ४ अ. ११५ सू.) इत्यनेन निषेधः । तस्यानुत्तमे एव स्ववर्गीये वर्णपरे निषेधात् । अत्र तु अनुनासिकाश्चोत्तमाः (य. शु. प्रा. १ अ. ८६ सू.) इत्यनेन वर्गोत्तमा ङञणनमाः (वर्गोत्तमसंज्ञकाः) अनुनासिका भवन्ति । इति धकारत्तरोवर्तिनो नकारस्य वर्गोत्तमत्त्वात्तदतिरिक्तेषु वर्णपरेषु स्ववर्गीयेष्वेव द्वित्वनिषेधो बोध्यः । एवं तत्तत्स्थलेषु ज्ञेयम् ।

गोसिविष्णोराधिपत्त्यङ्क्षत्रꣳस्पृतम्पञ्चदशस्तोमौनृचक्षं
साम्भागोसिधातुराधिपत्त्यञ्जनित्रꣳस्पृतꣳसप्तदशस्तोमौ
मित्रस्यंभागोसिवरुणस्याधिपत्त्यन्दिवोवृष्टिर्व्वातंस्पृतऽएक
विꣳशस्तोमोव्वसूनाम्भागः ॥ २४ ॥ व्वसूनाम्भागः ॥ व्वसू
नाम्भागोसिरुद्राणामाधिपत्त्यञ्चतुष्पात्स्पृतञ्चतुर्व्विꣳशस्तो
मःऽआदित्त्यानाम्भागोसिमरुतामाधिपत्त्यङ्गर्भाःस्पृताःपञ्च
विꣳशस्तोमोदित्त्यैभागोसिपूष्णऽआधिपत्त्यमोजंस्पृतान्त्रि

णवस्तोमौदेवस्यंसवितुर्भागोसिबृहस्पतेराधिंपत्त्यꣳसमी
चीर्दिशंस्पृताश्चतुष्टोमस्तोमोयवांनाम्भागः ॥ २५ ॥ यवां
नाम्भागः ॥ यवांनाम्भागोस्ययवानामाधिंपत्त्यम्प्रजास्पृता
श्चतुश्चत्त्वारिꣳशस्तोमंऽऋभूणाम्भागोसिविश्वेंपान्देवानामा
धिंपत्त्यम्भूतꣳस्पृतन्त्रंयस्त्रिꣳशस्तोमःसहंश्च ॥ २६ ॥ सहं
श्च । सहस्यश्चहैमंन्तिकावृतूऽअग्नेरंन्तःश्लेषोसिकल्पेतान्द्या
वांपृथिवीकल्पंन्तामापऽओषंधयःकल्पंन्तामग्नयःपृथङ्म

मृज्यैष्ठ्यायसव्व्रताᳪ॥ येऽअग्नयुᳪसमनसोन्तुराद्यावापृथिवीऽ
इमे॥ हैमन्तिकावृतूऽअभिकल्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभि
संविशन्तुतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम्॥२७॥ [४-७] एकं
यास्तुवत। प्प्रजाऽअधीयन्तप्प्रजापतिरधिपतिरासीत्तिसृभिर
स्तुवतब्ब्रह्मासृज्यतब्ब्रह्मणस्प्पतिरधिपतिरासीत्पञ्चभिरस्तु
वतभूतान्यसृज्यन्तभूतानाम्पतिरधिपतिरासीत्सप्तभिरस्तु

१ तिसृभिः। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "ऋकाररेफारुदयश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८३ सू.) इत्यनेन यत्र ऋकारोदयः, रेफोदयः, अरुदयश्च सकारस्तत्र प्रकृत्या स्यातेनात्र सस्य ऋकारोदयत्वान्न षत्वम्।

सं. २५

वतसप्तऽऋषयोंसृज्यन्तधाताधिपतिरासीन्नवभिरस्तुवत
॥२८॥ नवभिरस्तुवत। पितरोंसृज्यन्तादितिरधिपत्न्यासीदे
कादशभिरस्तुवतऽऋतवोंसृज्यन्तार्त्तवाऽअधिपतयऽआसँस्त्र
योदशभिरस्तुवतमासाऽअसृज्यन्तसंवत्सरोधिपतिरासीत्प
ञ्चदशभिरस्तुवतक्षत्रमसृज्यतेन्द्रोधिपतिरासीत्सप्तदशभि
रस्तुवतग्राम्म्याःपशवोंसृज्यन्तबृहस्पतिरधिपतिरासीन्नव ॥ १४५ ॥
दशभिरस्तुवत॥२९॥ नवदशभिरस्तुवत। शूद्रार्य्यावसृज्येता

महोरात्त्रेऽअधिपत्त्नीऽआस्त्तामेकांविꣳशत्त्यास्त्तुवतैकशफाः
पशवोसृज्ज्यन्तव्वरुणोधिपतिरासीत्त्रयोविꣳशत्त्यास्त्तुवतक्षु
द्राःपशवोसृज्ज्यन्तपूषाधिपतिरासीत्त्पञ्चविꣳशत्त्यास्त्तुवतार
ण्ण्याःपशवोसृज्ज्यन्तव्वायुरधिपतिरासीत्त्सप्तविꣳशत्त्यास्त्तुव
तद्यावापृथिवीव्व्यैतांव्वसवोरुद्राऽआदित्त्याऽअनुव्व्यायँस्तऽए
वाधिपतयऽआसन्नवविꣳशत्त्यास्त्तुवत ॥३०॥ नवविꣳशत्त्या
स्त्तुवत ॥ नवविꣳशत्त्यास्त्तुवतव्वनस्प्पतयोसृज्ज्यन्तसोमोधि

॥१४६॥

पतिरासीदेकंत्रिꣳशतास्त्तुवतप्प्रजाऽअंसृज्ज्यन्तुसवाश्श्चायंवा
श्श्चाधिपतयऽआसँस्त्रयंस्त्रिꣳशतास्त्तुवतभूतान्न्यंशाम्म्यन्प्रजा
पंतिꣳपरमेष्ठ्याधिपातिरासील्लोकन्ताऽइन्द्रम् ॥ ३१ ॥ [४-८]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांचतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ श्रीवेद
पुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्नेजातान्पञ्च, रश्मिना
सत्यायचतस्स्रो, राज्ज्यसिपञ्च्चा, यंपुरःपञ्च्चा, ग्निर्मूर्द्धैकोनत्रिꣳश, ॥ १४६ ॥

१ अध्यायः १२ लोकंपृण. १-ताऽअंस्य. २ । इंद्रविश्वाः. ३ इति प्रतीकानि ॥

॥ मंत्रः ॥ ५४ ५५ ५६

द्येनऽऋषयोष्टौ,तपश्चनव,सप्त पञ्चषष्टिः ॥ [अ. १५ मं. ६५ अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अग्नेजातान् ॥ अग्नेजातान्प्रणुदानꣳसपत्नान्प्रत्त्यजातान्नुदजातवेदꣳ ॥ अधिनोब्रूहिसुमनाऽअहेडँस्तवस्यामशर्म्मँस्त्रिवरूथऽउद्भौ ॥१॥ सहसाजातान् ॥ सहसाजातान्प्रणुदानꣳसपत्नान्प्रत्त्यजाताञ्जातवेदोनुदस्व॥अधिनोब्रूहिसुमनस्यमानोव्वयꣳस्यामप्रणुदानꣳसपत्नान् ॥ २ ॥

---

१ प्रणुदानः । अत्र प्रनुदान इति पदम् । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्रनेर्निनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्परे स्थितानामेतेषां नकारस्य णत्वविधानादत्र णत्वम् । तथा चात्र प्रनुद नः दकारोत्तरवर्तिनः हस्वाकारस्य नकारे परे "धारयोव०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

षोडुशीस्स्तोमं ÷ ॥ षोडुशीस्स्तोमुऽओजोद्द्रविंणञ्चतुश्श्चत्त्वारिꣳ
शस्त्तोमोव्वर्च्चोंद्द्रविंणम् ॥ अुग्ग्नेꣳपुरीषमुस्यप्प्सोनामुतान्त्वा
व्विश्श्वेंऽअुभिगृंणन्तुदेवाꣳ ॥ स्तोमंपृष्ठाघृतवंतीहसींदप्प्रुजाव
दुस्म्मेद्द्रविणायंजस्व ॥ ३ ॥ एवुश्श्छन्दं ÷ ॥ एवुश्श्छन्दो
व्वरिंवुश्श्छन्दं ÷ शुम्भूश्श्छन्दं ÷ परिंभूश्श्छन्दंऽआुच्छच्छन्दो
मनुश्श्छन्दोव्व्यचुश्श्छन्दुꣳसिन्धुश्श्छन्दं ÷ समुद्द्रश्श्छन्दं ÷ स
रिरञ्छन्दं ÷ कुकुप्प्छन्दंस्त्रिकुकुप्प्छन्दं ÷ काुव्व्यञ्छन्दोंऽअङ्कुप

ञ्छन्दो॒क्षरं॑पङ्क्ति॒श्छन्दः॑पद॒पङ्क्ति॒श्छन्दो॑विष्टा॒रप॑ङ्क्ति॒श्छ
न्दः॑क्षु॒रोभ्रज॒श्छन्दः॑ऽआ॒च्छच्छन्दः॑प्र॒च्छच्छन्दः॑ ॥ ४ ॥
आ॒च्छच्छन्दः॑प्र॒च्छच्छन्दः॑ । सँ॒यच्छन्दो॑वि॒यच्छन्दो॑बृ॒
ह॒च्छन्दो॑रथन्त॒रञ्छन्दो॑निका॒यश्छन्दो॑विव॒धश्छन्दो॒गिर॒
श्छन्दो॒भ्रज॒श्छन्दः॑स॒ष्टुप्छन्दो॑नु॒ष्टुप्छन्द॒ऽएव॒श्छ
न्दो॒वरि॑व॒श्छन्दो॒वय॒श्छन्दो॑वय॒स्कृच्छन्दो॒विष्प॑र्द्धा॒श्छ
न्दो॑विशा॒लञ्छन्दः॑श्छ॒दिश्छन्दो॑दूरोह॒णञ्छन्दः॑स्त॒न्द्रञ्छ

न्दोऽअङ्काङ्कञ्छन्दः ॥ ५ ॥ [५-१] रश्मिम्मनांसत्त्या
यं । सत्त्यञ्जिन्न्वप्प्रेतिंनाधर्म्मंणाधर्म्मञ्जिन्वान्न्वित्त्यादिवादि
वंञ्जिन्न्वसन्धिनान्तरिंक्क्षेणान्तरिंक्क्षञ्जिन्न्वप्प्रातिधिनांपृथि
व्यापृंथिवींञ्जिन्न्वाविष्टम्भेनवृष्ट्यावृष्टिंञ्जिन्न्वप्प्रवयान्हाहंर्ज्जि
न्न्वानुयारात्र्यारात्रींञ्जिन्न्वोशिजावसुंब्भ्योवसूंञ्जिन्न्वप्प्रकेतते
नांदित्त्येब्भ्यंऽआदित्त्याञ्जिन्न्वतन्तुंनारायः ॥ ६ ॥ तन्तु
नारायः ॥ तन्तुंनारायस्प्पोषैंणरायस्प्पोषंञ्जिन्न्वसꣳसर्प्पेंणश्रु

तायंश्रुतञ्जिन्वैडेनौषधीभिरोषधीर्ज्जिन्वोत्तमेनंतनूभिस्तनू
र्ज्जिन्वव्वयोधसाधीतेनाधीतञ्जिन्वाभिजितातेजसातेजोञ्जिन्व
॥ ७ ॥ प्रतिपदसि । प्प्रतिपदेत्वानुपदस्यनुपदेत्वासम्पद
सिसम्पदेत्वातेजोसितेजसेत्वात्रिवृदसि ॥ ८ ॥ त्रिवृद
सि । त्रिवृतेत्वाप्प्रवृदसिप्प्रवृतेत्वाव्विवृदसिव्विवृतेत्वासवृदसि
सवृतेत्वाक्क्रमोस्याक्क्रमायत्वासङ्क्रमोसिसङ्क्रमायत्वोत्क्रमोस्यु
त्क्रमायत्वोत्क्रान्तिरस्युत्क्रान्त्यैत्वाधिपतिनोर्ज्जोर्ज्जञ्जिन्व

॥ ९ ॥ [४-२] राज्ञ्यसि ॥ राज्ञ्यसिप्प्राचीदिग्ग्वसवस्ते
देवाऽअधिपतयोग्ग्निर्हेतीनाम्प्प्रतिधर्त्तात्त्रिवृत्त्वास्तोम॑÷पृथि
व्व्याꣳश्रयत्त्वाज्ज्यमुक्क्थमव्व्यथायैस्त्तब्भ्नातुरथन्तरꣳसाम
प्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरिक्क्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमा
त्र॑यावरिम्म्णाप्प्रथन्तुव्विधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वासर्व्वेसंवि
दानानाकस्यपृष्ठेस्वर्ग्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु ॥ १० ॥ व्विरा ॥१४९॥
डसि ॥ व्विराडसिदक्क्षिणादिग्ग्रुद्द्रास्त्तेदेवाऽअधिपतयऽइन्द्रो

हेतीनाम्प्रतिधुर्त्तापञ्चदुशस्त्त्वास्तोमं॑ः पृथिव्याᳫ श्रयतुप्प्रऽ
उगमुक्थमव्यंथायैस्त्तब्भ्नातुबृहत्सामुप्प्रतिष्ठित्त्याऽअन्तरि
क्षुऽऋषयस्त्वाप्प्रथमुजादुवेषुदिवोमात्रयावरिम्मणाप्प्रथन्तु
विधुर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्त्वासर्वैसंविदुानानाकस्यपृष्ठेस्वुग्गे
लोकेयजमानञ्चसादयन्तु ॥ ११ ॥ सम्म्राडसि । प्प्रतीची
दिगादित्त्यास्तेदेवाऽअधिपतयोवरुणोहेतीनाम्प्रतिधुर्त्तासप्त
दुशस्त्वास्तोमं॑ः पृथिव्याᳫ श्रयतुमरुत्त्वतीयमुक्थमव्यं

थायैस्तभ्नातुवैरूपꣳसामप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषय
स्त्वाप्प्रथमजादेवेषुदिवोमात्रयावरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचा
यमधिपतिश्चतेत्वासर्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्गेलोकेयजमा
नञ्चसादयन्तु ॥१२॥ स्वराडसि ॥ स्वराडस्युदीचीदिङ्मरुतस्ते
देवाऽअधिपतयꣳसोमोहेतीनाम्प्रतिधर्त्तैकविꣳशस्त्वास्तो
मः पृथिव्याꣳश्रयतुनिष्केवल्यमुक्थमव्यथायैस्तभ्नातुवैरा
जꣳसामप्प्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे

षुन्दिवोमात्र्रयावरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्वा
सर्व्वेसंविदानानाकस्यपृष्ठेस्वर्गेलोकेयजमानञ्चसादयन्तु ॥१३॥
अधिपत्न्यसि। बृहतीदिग्विश्वेतेदेवाऽअधिपतयोबृहस्पतिर्हे
तीनाम्प्रतिधर्त्तात्रिणवत्रयस्त्रिꣳशौत्वास्तोमौपृथिव्याꣳश्रय
तांवैश्वदेवाग्निमारुतेऽउक्थेऽअव्यथायैस्तभ्नीताꣳशाक्वररै
वतेसामनीप्रतिष्ठित्याऽअन्तरिक्षऽऋषयस्त्वाप्प्रथमजादेवे
षुन्दिवोमात्र्रयावरिम्णाप्प्रथन्तुविधर्त्ताचायमधिपतिश्चतेत्वा

सर्व्वैसंविदुानानाकंस्यपृष्ठेस्वुर्गेलुोकेयजंमानन्त्रसादयन्तु ।१४।

[५-३] अुयम्पुरः ॥ अुयम्पुरोहरिंकेशुः सूर्य्यरश्मिुस्तस्यं रथगृत्सश्चुरथौजाश्चसेनानीग्ग्रामुण्यौ ॥ पुञ्जिकुस्थुलाचंक्रतुस्थुलाचाप्सुरसौदुङ्क्ष्णवंः पुशवोहेतिः पौरुषेयोव्वधः प्रहेतिुस्तेभ्युोनमौऽअस्तुुतेनोवन्तुुतेनोमृडयन्तुुतेयन्द्विुष्मोयश्चं नोद्वेष्टितमैषाञ्जम्भेंदध्मः ॥ १५॥ अुयन्दंक्षिुणा । विुश्वकंर्म्मुा तस्यंरथस्वुनश्चुरथेंचित्रश्चसेनानीग्ग्रामुण्यौ ॥ मेनुकाचंसहजुा

॥ १५१

न्याचाप्प्सरसौयातुधानाहेतीरक्क्षाꣳसिप्प्रहेतिस्त्तेब्भ्योन
मोऽअस्त्तुतेनोऽवन्त्तुतेनोमृडयन्त्तुतेयन्द्द्विष्म्मोयश्च्चनोद्वेष्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १६ ॥ अयम्पश्च्चात् ॥ अयम्पश्च्चाद्विश्श्वव्यं
चास्त्तस्यरथप्प्रोतश्च्चासमरथश्च्चसेनानीग्ग्रामण्ण्यौ ॥ प्प्रम्म्लो
चन्तीचानुम्म्लोचन्तीचाप्प्सरसौव्याग्घ्राहेतिश्सर्प्पाश्प्प्रहेति
स्त्तेब्भ्योनमोऽअस्त्तुतेनोऽवन्त्तुतेनोमृडयन्त्तुतेयन्द्द्विष्म्मोयश्च्च
नोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥ १७ ॥ अयमुत्त्तरात् ॥ अयमु

शु. य. संहि. ॥१५२॥

त्तरात्त्सँय्यद्वसुस्त्तस्यताक्ष्यंश्चारिष्टनेमिश्चसेनानीग्ग्रामु १. अ.
ण्यौ ॥ व्विश्वाचीचघृताचीचाप्प्सरसावापोहेतिर्व्वातःप्प्रहेति ॥ १५ ॥
स्त्तेब्भ्योनमोऽअस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च
नोद्द्वेष्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥१८॥ अयमुपरि ॥ अयमुपर्य्यर्व्वा
ग्ग्वसुस्त्तस्यसेनजिच्चसुषेणश्चसेनानीग्ग्रामण्यौ ॥ उर्व्वशीचपू
र्व्वचित्तिश्चाप्प्सरसाववस्फूर्ज्जन्हेतिर्व्विद्युत्त्प्रहेतिस्त्तेब्भ्योनमोऽ ॥ १५२ ॥
अस्त्तुतेनोवन्तुतेनोमृडयन्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्चनोद्द्वेष्टितमेषा

ञ्म्भैदद्ध्मह ॥ १९ ॥ [५-४] अग्निर्म्मूर्द्धा । दिवश्ककु
त्पतिः पृथिव्याऽअयम् ॥ अपाᳬरेताᳬसिजिन्वति ॥ २० ॥
अयमग्निः । सहस्रिणोव्वाजस्यशतिनस्प्पतिः ॥ मूर्द्धाकवी
रयीणाम् ॥ २१ ॥ त्वामग्ग्ने ॥ त्वामग्ग्नेपुष्क्करादद्ध्यर्थर्व्वानिर
मन्थत ॥ मूर्द्ध्नोव्विश्वस्यव्वाघतः ॥ २२ ॥ भुवोयज्ञस्य ॥ भुवोय
ज्ञस्यरजसश्श्चनेतायत्रानियुद्भिःसचसेशिवाभिः ॥ दिविमूर्द्धा
नन्दधिषेस्वर्षाञ्जिह्वामग्ग्नेचकृषेहव्यवाहम् ॥ २३ ॥ अबोद्ध्य

॥१५३॥ ग्निः । सुमिधाजनानाम्प्रतिधेनुमिंवायतीमुषासम् ॥ सुह्वाऽ
इंवप्प्रवयामुज्जिहानाःप्प्रभानवंःसिस्रतेनाकुमच्छं ॥ २४ ॥
अवोचामकवये ॥ अवोचामकवयेमेध्यायवचोवुन्दारुंवृषुभा
यवृष्णे ॥ गविष्ठिरोनमंसास्तोमंमुग्नौदिवीवरुक्मम्मुरुव्यञ्च
मश्श्रेत् ॥ २५ ॥ अयमिह । प्प्रंथमोधायिधातृभिर्होतायजि
ष्ठोऽअध्वरेष्ष्वीड्यः ॥ समप्प्नंवानोभृगंवोविरुरुचुर्व्वनेषुचित्रं ॥१५३॥

१ धेनुमिवायतीमुषासम् । अत्र ईम्शब्दात्परस्य उषशब्दस्य कारस्य "उषमहोभिर्नक्तेमी०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

त्विम्वृंत्विशोविंशे ॥ २६ ॥ जनंस्यगोपाः ॥ जनंस्यगोपाऽअं
जनिष्टजागृंविरग्निःसुदक्षः सुवितायनव्यंसे ॥ घृतप्रंतीको
बृहतादिंविस्पृशा[1]द्युमद्विभांतिभरतेभ्यःशुचिंः ॥ २७ ॥
त्वामंग्ने ॥ त्वामंग्नेऽअङ्गिरसोगुहाहितमन्वंविन्दञ्छिश्रि
याणंव्वनेवने ॥ [2]संजायसेमथ्यमानःसहोमहत्त्वामाहुःसहंस

---

१ दिविस्पृशाः । अत्र "भात्रिभ्यः सः षः समानपदे" इत्यनेन प्राप्तस्य षत्वस्य अनुसंतनोतुबृहस्पतिसुतस्यसुसमिद्धायसुसन्दृशमभिसत्त्वाऽभिसंविशन्तुसुसस्याऽअतिस्थूलम्मुसलेपक्कीसंम्राजानृकनुस्थलाञ्जिसक्थो दिविस्पृशा०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वनिषेधः । २ सः जायसे । अत्र "व्यञ्जने च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १६ सू.) इत्यनेन जायसे परे स इत्यस्य विसर्जनीयस्य लोपे सजायसे इति पदम् ।

स्पुत्रमाङ्गिरꣳ ॥ २८ ॥ सखायꣳसम् ॥ सखायꣳसंवः सम्म्य
ञ्चमिषꣳस्तोमञ्चाग्ग्नये ॥ व्वर्षिष्ठायक्षितीनामूर्ज्जोनप्प्त्रेसहस्व
ते ॥ २९ ॥ सꣳसमित् ॥ सꣳसमिद्युवसेव्वृषन्नग्ग्नेविश्श्वान्न्यर्य्य
ऽआ ॥ इडस्प्पदेसमिद्ध्यसेसनोव्वसून्न्याभर ॥ ३० ॥ त्वाञ्चि
त्रश्श्रवस्त्तम ॥ त्वाञ्चित्रश्श्रवस्त्तमहवन्तेव्विक्षुजन्तवः ॥
शोचिष्केशम्पुरुप्प्रियाग्ग्नेहव्यायवोढवे ॥ ३१ ॥ एनावः ॥

१ इडः पदे इति पदम् । अत्र "आविनिरिडइडाया वसनिर्वरिवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. २३ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य ककारपकारपरयोः सकारः-षकारश्च यथायोगं विधीयते । इडस्प्पदे इति रूपम् ।

एनावोऽअग्निन्नमसोज्र्जोनपातमाहुवे ॥ प्रियञ्चेतिष्ठमरतिᳬं
स्वंद्ध्वरंव्विश्श्वस्यदूतममृतम् ॥ ३२ ॥ व्विश्श्वस्यदूतम् ॥ व्विश्श्वस्य
दूतममृतंव्विश्श्वस्यदूतममृतम् ॥ सयोजतेऽअरुषाव्विश्श्वभोजसा
सदुद्द्रवत्स्स्वाहुतᳬ ॥ ३३ ॥ सदुद्द्रवत् ॥ सदुद्द्रवत्स्स्वाहुतᳬंसदुद्द्र
वत्स्स्वाहुतᳬ ॥ सुब्ब्रह्मायज्ञश्सुशमीव्वसूनान्देवᳬराधोजनाना
म् ॥ ३४ ॥ अग्नेव्वाजस्य ॥ अग्नेव्वाजस्यगोमतऽईशानᳬंसहसो
यहो ॥ अस्म्मेधेहिजातवेदोमहिश्श्रवंः ॥ ३५ ॥ सऽइधानश् ॥

सऽइंधानोव्वसुष्क्कविरग्ग्निरीडेन्न्योगिरा ॥ रेवदुस्म्मब्भ्यम्पुर्व्वणी
कदीदिहि ॥ ३६ ॥ क्षपोराजन् ॥ क्षपोराजन्नुतत्क्मनाग्ग्नेव्वस्त्तो
रुतोषसं ॥ सतिग्ग्मजम्भरक्क्षसोदह्प्प्रति ॥ ३७ ॥ भुद्द्रोनं ॥
भुद्द्रोनोऽअग्ग्निराहुतोभुद्द्रारातिस्सुभगभुद्द्रोऽअंद्ध्वरः ॥ भुद्द्राऽ
उतप्प्रशस्त्तयं ॥ ३८ ॥ भुद्द्राऽउत । प्प्रशस्त्तयोभुद्द्रम्मनं
कृणुष्ष्ववृत्त्रतूर्य्ये ॥ येनासमत्त्सुसासहं ॥ ३९ ॥ येनासम ॥१५५॥

१ वसुष्ककविः इति । "कविष्करत्कृधिषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३२ सू.) इत्यनेन कविः करत् कृधिः एतेषु परेषु विसर्जनीयस्य सकारः षकारश्च भवति । तेनात्र कविः परे पूर्वविसर्जनीयस्य षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

त्त्सु । सासहोवंस्त्स्थिरातंनुहि भूरिशर्द्धंताम् ॥ व्वनेमातेऽअभि
ष्टिंभिः ॥ ४० ॥ अग्निन्तम् ॥ अग्निन्तम्मन्न्येयोव्वसुरस्त्तँ
र्यँर्य्यन्तिधेनवं÷ ॥ अस्त्तमर्व्वन्तऽआशवोस्त्तन्नित्त्यासोव्वा
जिनऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभर ॥ ४१ ॥ सोऽअग्निः[1] ॥ सोऽ
अग्निर्य्योव्वसुर्गृणेसँर्य्यमायन्तिधेनवं÷ ॥ समर्व्वन्तोरघु
द्रुवःसर्ठसुजातासं÷सूरयऽइषंस्तोतृब्भ्यऽआभर ॥ ४२ ॥
उभेसुश्चन्द्र । सर्प्पिषोदर्व्वीश्श्रीणीषऽआसनि ॥ उतोनऽउत्त्पु

[1] सोऽअग्निः । अत्र "व्यञ्जने" च (शु. य. प्रा. ३ अ. १७ सू.) इति सूत्रे व्यञ्जने परे एव विसर्गस्य लोपविधानान्न लोपस्ततो विसर्गस्य सत्वे

पूर्व्याँऽउक्थेषुँशवसस्पतुऽइषꣳस्तोतृभ्य्युऽआभंर ॥ ४३ ॥
अग्नेतम् ॥ अग्नेतमुद्याश्श्वन्नस्तोमैःक्क्रतुन्नभुद्रꣳहृदिस्पृ
शंम् ॥ ऋद्ध्यामांतुऽओहैः ॥ ४४ ॥ अधाहि ॥ अधा
ह्यग्नेक्क्रतौर्भुद्रस्युदक्क्षंस्यसाधोः ॥ रथीऽर्ऋतस्यंबृहुतो
बुभूथ ॥ ४५ ॥ एभिर्न्नः ॥ एभिर्न्नोऽअर्क्कैर्भवानोऽअुर्व्वा
ङ्स्वुर्ण्णज्ज्योतिः ॥ अग्नेव्विश्श्वेभिःसुमनाऽअनीकैः ॥ ४६ ॥

ओत्वे सोऽक्षग्निः इति पदम् । २ सुश्चन्द्रः । अत्र "चन्द्रेसु शकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५४ सू.) इत्यनेन चन्द्रशब्दे परे सुशब्दः शकारेण व्यवधीयते । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च" स्पर्शः (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन चकारस्य द्वित्वम् ।

अग्निꣳहोतारम् ॥ अग्निꣳहोतारम्मन्न्येदास्वन्तंव्वसुꣳसूनुꣳ
सहसोजातवेदसंव्विप्प्रन्नजातवेदसम् ॥ सऽऊर्द्ध्वयास्वद्ध्वरोदेवो
देवाच्च्याकृपा ॥ घृतस्यव्विब्भ्राष्टिमनुवष्टिशोचिषाजुह्वानस्य
सर्प्पिषः ॥ ४७ ॥ अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउत
त्राताशिवोभवावरूत्थ्यः ॥ व्वसुरग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षि
द्युमत्तमꣳरयिन्दाः ॥ तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवःसुम्म्नायनूनमी
सं. २७ महेसखिब्भ्यः ॥ ४८ ॥ [२९-५] येनऽऋषयः ॥ येनऽऋषय

स्त्तपंसासत्रमायन्निन्धांनाऽअग्निꣳस्वंराभरंन्तः ॥ तस्मिन्न
हन्निदंधेनाकेऽअग्निँय्यमाहुर्म्मनंवस्त्तीर्ण्णबंर्हिषम् ॥ ४९ ॥
तम्पत्क्नीभिः ॥ तम्पत्क्नीभिरनुंगच्छेमदेवाःपुत्रैर्ब्भ्रातृभिरुत
वाहिरंण्ण्यैः ॥ नाकङ्गृब्भ्णानाःसुकृतस्यंलोकेतृतीयेपृष्ठेऽअधि
रोचनेदिवः ॥ ५० ॥ आवाचः ॥ आवाचोमद्ध्यंमरुहद्भुर
ण्ण्युरयमग्निःसत्त्पंतिश्चेकितानः ॥ पृष्ठेपृंथिव्व्यानिहिंतोदवि
द्युतदस्पदङ्कृणुतांय्येपृंतन्न्यवंः ॥ ५१ ॥ अयमग्निः ॥

अयमग्निर्व्वीरतमोव्वयोधाःसंहस्त्रियोंद्योततामप्प्रयुच्छन् ॥ व्वि

भ्राजमानःसरिरस्यमद्ध्यऽउपप्प्रयांहिदिव्व्यानिधामं ॥ ५२ ॥

सम्प्रच्च्यवद्ध्वमुप। सम्प्प्रयाताग्ग्नेपथोदेवयानान्कृणुद्ध्वम् ॥ पुनः

कृण्ण्वानापितरायुवानान्वाताꣳसीत्त्वयितन्तुमेतम् ॥ ५३ ॥

उद्बुद्ध्यस्व ॥ उद्बुद्ध्यस्वाग्ग्नेप्प्रतिजागृहित्त्वमिष्टापूर्त्तेसꣳसृजेथा

मयञ्च ॥ अस्म्मिन्त्सधस्त्थेऽअद्ध्युत्तरस्म्मिन्विश्श्वेदेवायजमा

नश्चसीदत ॥ ५४ ॥ येनव्वहसि । सहस्रंय्येनाग्ग्नेसर्व्ववेद

सम् ॥ तेनेमँऽयज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे ॥ ५५ ॥ अयन्ते ॥
अयन्तेयोनिर्ऋत्त्वियोयतोजातोऽअरोचथाः ॥ तञ्जानन्न
ग्नऽआरोहाथानोवर्द्धयारयिम् ॥ ५६ ॥ [८-६] तपश्च ॥
तपश्चतपस्यश्चशैशिरावृतूऽअग्नेरन्तःश्लेषोसिकल्प्पेतान्द्या
वापृथिवीकल्प्पन्तामापऽओषधयःकल्प्पन्तामग्नयःपृथङ्म
मज्ज्यैष्ठ्यायसव्रताः ॥ येऽअग्नयःसमनसोन्तराद्यावापृथिवीऽ ॥ १५८ ॥
इमे ॥ शैशिरावृतूऽअभिकल्प्पमानाऽइन्द्रमिवदेवाऽअभिसं

विंशन्तुतयांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवेसीदतम् ॥ ५७ ॥ परमेष्ठी
त्त्वां । सादयतुदिवंस्पृष्ठेज्ज्योतिष्म्मतीम् ॥ विश्श्वंस्म्मैप्प्राणा
यांपानायंव्व्यानायविश्श्वञ्ज्योतिर्य्यच्छ ॥ सूर्य्यस्त्तेधिपतिस्त्त
यांदेवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीद ॥ ५८ ॥ लोकम्पृण । च्छिद्रम्पृ
णाथोंसीदद्ध्रुवात्त्वम् ॥ इन्द्राग्ग्नीत्त्वाबृहस्प्पतिरस्म्मिन्न्योनां
वसीषदन् ॥ ५९ ॥ ताऽअंस्य ॥ ताऽअस्यसूदंदोहसꣳसोमंꣳ

१ दिवष्पृष्ठे । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. २४ सू.) इत्यनेन दिवः सम्बन्धिनः विसर्गस्य षकारत्वम् ।

श्रीणन्तिपृश्नयः ॥ जन्मन्देवानांव्विशस्त्रिष्वारोचुनेदिवः
॥ ६० ॥ इन्द्रंव्विश्वाः ॥ इन्द्रंव्विश्वाऽअवीवृधन्त्समुद्रव्यचस
ङ्गिरः ॥ रथीतमरथीनांव्वाजानांसत्त्पतिम्पतिम् ॥ ६१ ॥
प्रोथदश्वः ॥ प्रोथदश्वोनयवसेविष्ष्यन्यदामहः संव्वरणाद्व्य
स्त्थात् ॥ आदस्यव्वातोऽअनुवातिशोचिरधस्म्मतेव्व्रजनङ्कृष्णम
स्ति ॥ ६२ ॥ आयोष्ट्वा ॥ आयोष्ट्वासदनेसादयाम्म्यवत
श्छायायांसमुद्रस्यहृदये ॥ रश्मीवतीम्भास्वतीमायाद्या

म्भास्यापृथिवीमोर्व्वन्तरिक्षम् ॥ ६३ ॥ परमेष्ठीत्त्वा । सादय
तुदिवस्पृष्ठेव्यचस्वतीम्प्रथस्वतीन्दिवँय्यच्छदिवन्दृꣳहदिव
म्माहिꣳसीः ॥ विश्वस्मैप्राणायापानायव्यानायोदानाय
प्प्रतिष्ठायैचरित्राय ॥ सूर्य्यस्त्वाभिपातुमह्यास्वस्त्याच्छर्दि
षाशन्तमेनतयादेवतयाङ्गिरस्वद्ध्रुवासीदतम् ॥ ६४ ॥ सहस्र
स्यप्रमासि । सहस्रस्यप्प्रतिमासिसहस्रस्योन्मासिसाहस्रोसि
सहस्रायत्त्वा ॥ ६५ ॥ [९-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां

पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाक-
सूत्रम् ॥ नमस्तेषोडश, हिरण्यबाहव, ऽउष्णीषिणे, तक्षभ्यो,
ज्येष्ठायपञ्चकाः, स्रुत्यायचतस्रः, शंभवायैका, पार्य्यायपञ्च,
द्रापेऽअंधसोविᳬंशति, र्नवषट्षाष्टिः [अ. १६ मं. ६६ अनु.
९] ॥ हरिः ॐ ॥ नमस्त्ते ॥ नमस्त्तेरुद्रमुन्न्यवंऽउतोतुऽइषवेन
मः ॥ बाहुब्भ्यांमुततेनमः ॥ १ ॥ याते । रुद्रशिवातनूरघो

१ नमस्ते । इत्यत्र "तथयोः सम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यने मकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य तकारे परे सकारे कृते नमस्ते इति सिद्ध्यति ।

रापापकाशिनी ॥ तयानस्तन्वाशन्तमयागिरिशन्ताभिचाक
शीहि ॥ २ ॥ यामिषुम् ॥ यामिषुङ्गिरिशन्तहस्तेबिभर्ष्यस्तवे ॥
शिवाङ्गिरित्रताङ्कुरुमाहिंᳲसीःपुरुषञ्जगत् ॥ ३ ॥ शिवेनव
चसा । त्वागिरिशाच्छावदामसि ॥ यथानःसर्वमिज्जगदय
क्ष्मᳲसुमनाऽअसत् ॥ ४ ॥ अद्ध्यवोचत् ॥ अद्ध्यवोचदधिव
क्ताप्प्रथमोदैव्योभिषक् ॥ अहीँश्चसर्वाञ्जम्भयन्तसर्वाश्चयातु

---

१ अहीन् च । इत्यत्र "चच्छयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३५ सू.) इत्यनेन नकारस्य चछयोः परयोः शकारं विधीयते उपधायामनुनासिकमपि । तथा अहीँश्च इति कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शाः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यने चकारस्य द्वित्वम् ।

धान्न्योधराचीᳲपरासुव ॥ ५ ॥ असौयः ॥ असौयस्ताम्म्रोऽ
अरुणऽउतबभ्भ्रुःसुमङ्गलंः ॥ येचैनᳪंरुद्राऽअभितोदिक्क्षु
श्श्रिताःसहस्स्रशोवैषाᳪंहेडऽईमहे ॥ ६ ॥ असौयः ॥ असौयो
वसर्प्पतिनीलग्ग्रीवोव्विलोहितः ॥ उतैनंङ्गोपाऽअदृश्श्रन्नदृश्श्र
न्नुदहार्य्यःसदृष्टोमृडयातिनः ॥ ७ ॥ नमोस्तु ॥ नमोस्तु
नीलग्ग्रीवायसहस्स्राक्क्षायमीढुषे॥अथोयेऽअस्स्यसत्त्वानोहन्ते ॥१६१॥

१ दिक्षुश्श्रिताः । अत्र दिक्षु इति पदम् । "करेफाभ्याञ्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन करेफाभ्यां सरस्य षकारस्य षत्वं विधीयते । तेनात्र सकारस्य षत्वे कषसंयोगे क्षः इति क्षत्वे रूपम् । "स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते सर्वत्र" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

भ्योकरन्नमः ॥ ८ ॥ प्रमुंञ्च ॥ प्रमुंञ्चधन्वंनस्त्वमुभयो
रात्क्योंर्ज्याम् ॥ याश्चतेहस्तऽइषंवःपराताभगवोवप ॥ ९ ॥
विज्यन्धनुःकपर्दिनोविशंल्योबाणवाँ२॥ऽउत ॥ अनेश
न्नस्युयाऽइषंवऽआभुरंस्यनिपङ्गधिः ॥ १० ॥ याते । हेति
र्म्मीढुष्टमहस्तेबभूवंतेधनुः ॥ तयास्म्मान्विश्वतस्त्वमंय
क्ष्मयापरिभुज ॥ ११ ॥ परिते ॥ परितेधन्वंनोहेतिरस्म्मा
न्वृंणक्तुविश्वतः ॥ अथोयऽइंषुधिस्तवारेऽअस्म्मन्निधेहि

तम् ॥ १२ ॥ अवतत्त्यधनुं÷ ॥ अवतत्त्यधनुष्ट्ठ्ठ सहंस्राक्क्षश
तैषुधे ॥ निशीर्र्यंशुल्ल्यानाम्मुखांशिवोनं÷सुमनांभव ॥ १३ ॥
नमंस्त्ते ॥ नमंस्त्तुऽआयुंधायानांततायधृष्णवें ॥ उभा
ब्भ्यांमुततेनमोंबाहुब्भ्यान्तवधन्न्वंने ॥ १४ ॥ मानं÷ ॥
मानोंमुहान्तंमुतमानोंऽअर्ब्भकम्मानुऽउक्क्षंन्तमुतमानंऽउ
क्क्षितम् ॥ मानोंव्वधींःपितरम्मोतमातरम्मानं÷प्प्रियास्त्तन्वो ॥१६२॥
रुद्द्ररीरिषः ॥ १५ ॥ मानंस्त्तोके । तनंयेमानुऽआयुंषिमानो

गोषुमानोऽअश्वैषुरीरिषः ॥ मानोवीरान्रुद्रभामिनोवधीर्ह
विष्मन्तःसदमित्त्वाहवामहे ॥ १६ ॥ [१६-१] शतम्
॥ ८०० ॥ नमोहिरण्यबाहवे ॥ सेनान्येदिशाञ्चपतयेनमो
नमोवृक्षेभ्योहरिकेशेभ्यःपशूनाम्पतयेनमोनमःशष्पिञ्ज
रायत्त्विषीमतेपथीनाम्पतयेनमोनमोहरिकेशायोपवीतिनेपु
ष्टानाम्पतयेनमोनमोबभ्लुशाय ॥ १७ ॥ नमोबभ्लु
शाय । व्याधिनेन्नानाम्पतयेनमोनमोभवस्यहेत्यैजगताम्पत

सं. २८

१ त्विषिमते । अत्र शृणुतत्विषिध्रजिभवतपिबेतस्रातिष्ठरक्षा मकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति ।

४०७

येनमोनमोरुद्द्रायाततायिनेक्षेत्त्राणाम्पतयेनमोनमःसूताया
हन्त्यैव्वनानाम्पतयेनमोनमोरोहिताय ॥ १८ ॥ नमोरोहि
ताय । स्त्थपतयेव्वृक्षाणाम्पतयेनमोनमोभुवन्तयेव्वारिवस्कृ
तायौषधीनाम्पतयेनमोनमोमन्त्रिणेव्वाणिजायकक्क्षाणाम्पत
येनमोनमऽउच्चैर्घोषायाक्क्रन्दयतेपत्तीनाम्पतयेनमोनमः
कृत्स्नायतया ॥ १९ ॥ नमः कृत्स्नायतया । धावतेसत्त्व
नाम्पतयेनमोनमःसहमानायनिव्याधिनऽआव्याधिनीनाम्प

तंयेनमोनमौनिषङ्गिणेककुभायस्त्तेनानाम्पतंयेनमोनमौनि

चेरवैपरिचुरायारंण्ययानाम्पतंयेनमोनमोव्वञ्चंते ॥ २० ॥ नमो

व्वञ्चंते । परिवञ्चंतेस्त्तायूनाम्पतंयेनमोनमौनिषङ्गिणंऽइषुधि

मतेतस्कंराणाम्पतंयेनमोनमंः सृकायिब्भ्योजिघांꣳसद्भ्यो

मुष्णताम्पतंयेनमोनमौसिमद्भ्योनक्तुञ्चरद्भ्योव्विकृन्ता

नाम्पतंयेनमंः ॥ २१ ॥ [५-२] नमंऽउष्णीषि

णे । गिरिचुरायंकुलुञ्चानाम्पतंयेनमोनमंऽइषुमद्भ्योधन्वा

यिभ्यश्च वो नमो नमऽआतन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो
नमो नमऽआयच्छद्भ्यो स्यद्भ्यश्च वो नमो नमो विसृजद्-
भ्यः ॥ २२ ॥ नमो विसृजद्भ्यो । विध्यद्भ्यश्च वो
नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमः शयानेभ्य
ऽआसीनेभ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो
नमः सभाभ्यः ॥ २३ ॥ नमः सभाभ्यः । सभापति
भ्यश्च वो नमो नमोऽश्वेभ्यो श्वपतिभ्यश्च वो नमो नमऽआव्या

धिनीभ्यो विविध्यन्तीभ्यश्च वो नमो नमऽउगणाभ्यस्तृꣳह
तीभ्यश्च वो नमो नमो गणेभ्यः ॥ २४ ॥ नमो गणेभ्यो ।
गणपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो न
मो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरू
पेभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः ॥ २५ ॥ नमः सेनाभ्यः ।
सेनानिभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽअरथेभ्यश्च वो नमो न
मः क्षतृभ्यः सङ्ग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमो महद्भ्योऽअर्भके

॥१६५॥ भ्यश्चवोनमः ॥ २६ ॥ [५-३] नमस्तक्षभ्यो ।
रथकारेभ्यश्चवोनमोनमः कुलालेभ्यः कर्मारेभ्यश्चवोनमो
नमोनिषादेभ्यः पुञ्जिष्ठेभ्यश्चवोनमोनमः श्वनिभ्योमृगयु
भ्यश्चवोनमोनमः श्वभ्यः ॥ २७ ॥ नमः श्वभ्यः ।
श्वपतिभ्यश्चवोनमोनमोभवायचरुद्रायचनमः शर्वायचपशु ॥१६५॥
पतयेचनमोनीलग्रीवायचशितिकण्ठायचनमः कपर्दिने
॥ २८ ॥ नमः कपर्दिने । चव्युप्तकेशायचनमः सहस्रा

कक्षायंचशृतधंन्वनेचनमोगिरिशयायंचशिपिविष्टायंचनमो
मीढुष्टमायचेषुमतेचनमोह्रस्वायं ॥ २९ ॥ नमोह्रस्वायं ।
चवामनायंचनमोबृहतेचवर्षीयसेचनमोवृद्धायंचसवृधेचन
मोग्र्यायचप्रथमायंचनमऽआशवे ॥ ३० ॥ नमऽआ
शवे । चाजिरायंचनमःशीघ्र्यायचशीभ्यायचनमऽऊ
र्म्यायचावस्वन्यायचनमोनादेयायंचद्वीप्यायच ॥ ३१ ॥
[५-४] नमोज्येष्ठायं । चकनिष्ठायंचनमःपूर्वजायंचापर

जायंचनमोमद्ध्यमायंचापगल्भायचनमोजघन्न्यायचबु
द्ध्न्यायचनमःसोब्भ्याय ॥ ३२ ॥ नमःसोब्भ्याय । चप्प्रति
सर्य्यायचनमोयाम्म्यायचक्क्षेम्म्यायचनमःश्श्लोक्क्यायचा
वसान्न्यायचनमंऽउर्व्वर्य्यायचखल्ल्यायचनमोव्वन्न्याय ॥ ३३ ॥
नमोव्वन्न्याय । चकक्क्ष्यायचनमःश्श्रवायंचप्प्रतिश्श्रवायंचन
मंऽआशुषेणायचाशुरथायचनमःश्शूरायचावभेदिनेचनमोबि
ल्म्मिने ॥ ३४ ॥ नमोबिल्म्मिने । चकवचिनेचनमोव्वर्म्मि

णेचवरूथिनेचनमः श्रुतायचश्रुतसेनायचनमोदुन्दुभ्या

यचाहनन्यायचनमोधृष्णवे ॥ ३५॥ नमोधृष्णवे । चप्र

मृशायचनमोनिषङ्गिणेचेषुधिमतेचनमस्तीक्ष्णेपवेचायुधिने

चनमः स्वायुधायचसुधन्वनेच ॥ ३६ ॥ [५-५] नमःस्रुत्या

य । चपथ्यायचनमःकाट्यायचनीप्यायचनमःकुल्यायच

सरस्यायचनमोनादेयायचवैशन्तायचनमःकूप्याय ॥३७॥

नमःकूप्याय । चावट्यायचनमोवीध्र्यायचातप्यायचन

मोमेघ्याँयचविद्युत्त्यायचनमोवर्ष्याँयचावर्ष्यायचनमो
वात्त्याँय ॥ ३८ ॥ नमोवात्त्याँय । चरेष्म्याँयचनमोवास्तु
व्यायचवास्तुपायँचनमःसोमाँयचरुद्रायँचनमस्ताम्रायँ
चारुणायँचनमःशङ्गवे ॥ ३९ ॥ नमःशङ्गवे । चपशुपत
येचनमऽउग्रायँचभीमायँचनमोग्ग्रेवधायँचदूरेवधायँचन
मोहन्त्रेचहनीयसेचनमोवृक्षेब्भ्योहरिकेशेब्भ्योनमस्तारायँ
॥ ४० ॥ [४-६] नमःशम्भवायँ । चमयोभवायँचनमःश

ङ्करायचमयस्करायचनमः शिवायचशिवतरायच ॥ ४१ ॥

[१-७] नमः पार्याय । चावार्यायचनमः प्रतरणायचोत्तर
णायचनमस्तीर्थ्यायचकूल्यायचयमः शष्प्यायचफेन्याय
चयमः सिकत्याय ॥ ४२ ॥ नमः सिकत्याय । चप्रवाह्याय
चनमः किꣳशिलायचक्षयणायचनमः कपर्दिनेचपुलस्तये
चनमऽइरिण्यायचप्रपथ्यायचनमोव्रज्याय ॥ ४३ ॥ नमो
व्रज्याय । चगोष्ठ्यायचनमस्तल्प्यायचगेह्यायचनमोहृद

ऽस्यायचनिवेष्प्यायचनमःकाट्यायचगह्वरेष्ठायचनमःशु
ष्क्याय ॥ ४४ ॥ नमःशुष्क्याय ; चहरित्यायचनमः
पांꣳसव्यायचरजस्यायचनमोलोप्प्यायचोलप्प्यायचनमऽ
ऊर्व्यायचसूर्व्यायचनमःपर्ण्णाय ॥ ४५ ॥ नमःपर्ण्णाय ।
चपर्ण्णशदायचनमऽउद्गुरमाणायचाभिघ्नतेचनमऽआखिदते
चप्रखिदतेचनमऽइषुकृद्भ्योधनुष्कृद्भ्यश्चवोनमोनमोव
ꣳकिरिकेभ्योदेवानाꣳहृदयेभ्योनमोविचिन्वत्केभ्योनमो ॥१६८॥

व्विक्षिणुत्त्केब्भ्योनमंऽआनिर्हुतेब्भ्यं÷ ॥ ४६ ॥ [५-८]
द्द्रापेऽअन्धंसः ॥ द्द्रापेऽअन्धंसस्प्पतेदरिंद्द्रनीलंलोहित ॥
आसाम्प्रजानांमेषाम्पंशूनाम्माभेर्म्मारोङ्मोचंनःकिञ्चनाम
मत् ॥ ४७ ॥ इमारुद्द्राय । तवसेकपर्द्दिनेक्क्षयद्वीरा
युप्प्रभंरामहेमुतीः ॥ यथाशमसंद्धिपदेचतुंष्प्पदेव्विश्श्वंम्पुष्ट्ट
ङ्ग्रामेंऽअस्स्मिन्ननातुरम् ॥ ४८ ॥ यातें । रुद्द्रशिवा
यं० २९ तनूश्शिवाव्विश्श्वाहांभेषजी ॥ शिवारुतस्यंभेषजीतयांनोमृड
४१९

जीवसे ॥ ४९ ॥ परिनः ॥ परिणोरुद्रस्यहेतिर्वृणक्तुपरित्वेष
स्यदुर्म्मतिरघायोः ॥ अवस्थिरामघवद्भ्यस्तनुष्वमीढ्वस्तो
कायतनयायमृड ॥ ५० ॥ मीढुष्टमशिवतम । शिवोनःसुम
नाभव ॥ परमेवृक्षऽआयुधन्निधायकृत्तिंवसानऽआचरपिनाक
म्बिभ्भ्रदागहि ॥ ५१ ॥ विकिरिद्रविलोहित ॥ विकिरिद्रवि
लोहितनमस्तेऽअस्तुभगवः॥ यास्तेसहस्रंहेतयोन्यमस्म
न्निवपन्तुताः ॥ ५२ ॥ सहस्राणिसहस्रशः ॥ सहस्राणिसह

स्रुशोबाह्वोस्त्तवंहेतयं ॥ तासामीशानोभगवहंपराचीनामु

खांकृधि ॥ ५३ ॥ असंङ्ख्यातासहस्राणि ॥ असंङ्ख्यातासुह

स्राणियेरुद्राऽअधिभूम्म्यांम् ॥ तेषांᳬंसहस्रयोजनेवुधन्न्वांनि

तन्न्मसि ॥ ५४ ॥ अुस्म्मिन्न्मंहुति । अुस्म्मिन्न्मंहुत्त्यूर्ण्णवे

न्तारिंक्क्षेभुवाऽअधि ॥ तेषांᳬंसहस्रयोजुनेवुधन्न्वांनितन्न्मासि

॥ ५५ ॥ नीलंग्ग्रीवाहंशितिकण्ठांहं ॥ नीलंग्ग्रीवाहंशितिकण्ठा

दिवंᳬरुद्राऽउपंश्श्रिताहं ॥ तेषांᳬंसहस्रयोजनेवुधन्न्वांनित

न्मसि ॥ ५६ ॥ नीलंग्ग्रीवाःशितिकण्ठाः । शर्व्वाऽअधः
क्षमाचराः ॥ तेषाꣳसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्मसि ॥ ५७ ॥
येवृक्षेषु । शष्पिञ्जरानीलंग्ग्रीवाव्विलोहिताः ॥ तेषाꣳसहस्र
योजनेवधन्न्वानितन्मसि ॥ ५८ ॥ येभूतानाम् ॥ येभूताना
मधिपतयोव्विशिखासःकपर्द्दिनः ॥ तेषाꣳसहस्रयोजनेवध
न्न्वानितन्मसि ॥ ५९ ॥ येपथाम् ॥ येपथाम्पथिरक्षयऽऐलबृदाऽ
आयुर्युधः ॥ तेषाꣳसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्मसि ॥ ६० ॥

येतीर्त्थानि । प्प्रचरन्न्तिसृकाहस्ताानिषङ्गिणंः ॥ तेषाᳪंसह
स्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि ॥ ६१ ॥ येन्नेषु । व्विविद्ध्यन्न्तिपा
त्रेषुपिबतोजनान् ॥ तेषाᳪंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि
॥ ६२ ॥ यऽएतावन्न्तश्च ॥ यऽएतावन्न्तश्च्चभूयाᳪंसश्च्चदिशो
रुद्द्रावितस्त्थिरे॥तेषाᳪंसहस्रयोजनेवधन्न्वानितन्न्मसि॥६३॥
नमोस्त्तु । रुद्द्रेब्भ्योयेदिविसेषांव्वर्षमिषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्रा
चीर्द्दशदक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योन

मोऽअस्त्तुतेनोवन्त्तुतेनोम्मृडयन्त्तुतेयन्द्विष्म्मोयश्च्चनोद्द्वेष्ट्टितमे
षाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६४॥ नमोस्त्तु । रुद्द्रेब्भ्योयेन्तरिक्क्षेयेषां
व्वातऽइषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्राचीर्द्दशदक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशो
दीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योनमोऽअस्त्तुतेनोवन्त्तुतेनोम्मृडयन्त्तुते
यन्द्विष्म्मोयश्च्चनोद्द्वेष्ट्टितमेषाञ्जम्भेदद्ध्मः ॥६५॥ नमोस्त्तु ।
रुद्द्रेब्भ्योयेपृथिव्व्याँऽयेषामन्नमिषवः ॥ तेब्भ्योदशप्प्राचीर्द्दश ॥१७१॥
दक्क्षिणादशप्प्रतीचीर्द्दशोदीचीर्द्दशोर्द्ध्वाः ॥ तेब्भ्योनमोऽअस्त्तु

तेनोऽवन्तुतेनोऽमृडयन्तुतेयन्द्विष्मोयश्चनोद्वेष्टितमेषाञ्जम्भेद

द्ध्मः ॥ ६६ ॥ [२०-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांषोडशोऽ

ध्यायः ॥ १६ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥

अश्मन्नूर्जंदश, नमस्तेपञ्चा, निस्तिग्मेननव, चक्षुषःपिताष्टा,

वाशुःशिशानःसप्तदशो, देनंकमध्वमाग्निनापञ्चदशकौ, शुक्र

ज्योतिश्चसप्त, मᳫंस्तनंत्रयोदश, नवैकोनशतं [मं. ९९

अ. १७ अनु. ९] ॥ हरिःॐ ॥ अश्मन्नूर्जम् ॥ अश्मन्नू

र्ज्जम्पर्व्वतेशिश्रियाणामद्भ्यऽओषधीभ्योव्वनस्पतिभ्योऽ
अधिसम्भृतम्पयः ॥ तान्नऽइषमूर्ज्जन्धत्तमरुतꣳसꣳरराणाऽ
अश्म्मँस्तेक्क्षुन्मयितऽऊर्ग्ग्यन्द्विष्म्मस्तन्तेशुगृच्छतु ॥ १ ॥
इमामे । ऽअग्नऽइष्टकाधेनवःसन्त्वेकाचदशचदशचशतञ्च
शतञ्चसहस्रञ्चसहस्रञ्चायुतञ्चायुतञ्चनियुतञ्चनियुतञ्चप्प्रयुत
ञ्चार्बुदञ्चन्यर्बुदञ्चसमुद्रश्चमध्यञ्चान्तश्चपरार्द्धश्चैतामेऽअग्नऽ
इष्टकाधेनवःसन्त्वमुत्रामुष्मिँल्लोके ॥२॥ ऋतवस्त्थ । ऽऋता

वृधेऽऋतुष्ठास्त्थंऽऋतावृधं÷ ॥ घृतश्चुतौमधुश्चुतौव्विराजोनामं
कामदुघाऽअक्षीयमाणाः ॥३॥ समुद्रस्यंत्त्वा॥समुद्रस्यत्त्वावं
कयाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म्मभ्यंᳪशिवोभंव ॥४॥
हिमस्यंत्त्वा । जरायुणाग्नेपरिंव्ययामसि ॥ पावकोऽअस्म्म
भ्यंᳪशिवोभंव ॥५॥ उपज्ज्मन् ॥ उपज्ज्मन्नुपंवेतसेवंतरनदी
ष्ष्वा ॥ अग्नेंपित्तमपामंसिमण्डूकिताभिरागंहिसेमन्नोयज्ञ
म्पावकवंर्णᳪशिवङ्कृधि ॥६॥ अपामिदम् ॥ अपामिदन्न्ययंनᳪ

समुद्रस्यंनिवेशंनम् ॥ अन्न्याँस्त्तेऽअस्म्मत्तंपन्तुहेतयं÷पाव
कोऽअस्म्मब्भ्यंᳬशिवोभंव ॥ ७ ॥ अग्ग्नेपावक। रोचिषां
मन्द्रयांदेवजिह्वयां ॥ आदेवान्न्वंक्षियक्षिच ॥ ८ ॥ सनं÷
पावकदीदिवोग्ग्नेदेवाँ २॥ इहावंह ॥ उपंयज्ञᳬहविश्चंनᳮ
॥ ९ ॥ पावकयायस्य ॥ पावकयायश्चितयंन्त्याकृपाक्क्षामंन्रु
रुचऽउपसोनभानुनां ॥ तूर्व्वन्नयामन्नेतंशस्यनूरणऽआयोघृणे
नतंतृषाणोऽअजरं÷ ॥ १० ॥ [१०-१] नमंस्त्ते ॥ नमं

स्त्तेहरंसेशोचिषेनमंस्त्तेऽअस्त्त्वर्च्चिषे ॥ अन्याँस्त्तेऽअस्म्मत्तं
पन्तुहेतयंः पावकोऽअस्म्मभ्भ्यंᳬशिवोभंव ॥ ११ ॥ नृषदे
वेट् ॥ नृषदेव्वेडंप्प्सुषदेव्वेड्बर्हिषदेव्वेड्वनसदेव्वेट्स्स्वर्विदेव्वेट् ॥ १२ ॥
येदेवाः ॥ येदेवादेवानाँय्यज्ञियांयज्ञियांनाᳬसंव्वत्त्सरीणमु
पंभागमासंते ॥ अहुतादोंहविषोंयज्ञेऽअस्म्मिन्त्स्वयम्पिबन्तु
मधुंनोघृतस्यं ॥ १३ ॥ येदेवाः ॥ येदेवादेवेष्ष्वधिंदेवत्त्व
मायन्येब्ब्रह्मंणःपुरऽएतारोंऽअस्य ॥ येब्भ्योनऽऋतेपवंतेधाम

किञ्चननतेदिवोनपृथिव्याऽअधिस्न्नुषु ॥ १४ ॥ प्राणदाऽअ
पानदाः ॥ प्राणदाऽअपानदाव्यानदावर्च्चोदावरिवोदाः ॥
अन्न्याँस्त्तेऽअस्म्मत्तपन्तुहेतयः पावकोऽअस्म्मभ्यꣳ शिवो
भव ॥ १५ ॥ [५-२] अग्निस्त्तिग्ग्मेनं । शोचिषायासद्द्वि
श्श्वन्न्यत्त्रिणम् ॥ अग्निर्न्नोवनतेरयिम् ॥ १६ ॥ यऽइमा ।
विश्श्वाभुवनानिजुह्वदृषिर्होतान्न्यसीदत्पितानः ॥ सऽआशि

१ अग्निस्तिग्मेन । अत्र विसर्गस्य सत्वे कृते "वायुरग्निरग्नेरेकाक्षरे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७७ सू.) इत्यनेन अग्निशब्दात्परस्य सस्य षत्वं न । अग्नेः परस्य तिग्मशब्दस्य एकाक्षराभावात् ।

षाद्द्रविंणमिच्छमांनः प्प्रथमच्छदवराँ२॥ऽआविवेश ॥ १७ ॥
किꣳस्वित् ॥ किꣳस्विदासीदधिष्ठानंमारम्भंणङ्कतमत्स्वि
त्कथासीत् ॥ यतोभूमिञ्जनयंन्विश्वकर्म्माविद्यामौर्णोन्म
हिनाविश्वचंक्षाः ॥ १८ ॥ विश्वतश्चक्षुरुत । विश्वतोंमुखो
विश्वतोंबाहुरुतविश्वतंस्प्पात् ॥ सम्बाहुब्भ्यान्धमंतिसम्पतं
त्रैर्द्यावाभूमींजनयंन्देवऽएकंः ॥ १९ ॥ किꣳस्वित् ॥ किꣳ
यं. २० स्विद्वनङ्कऽउसवृक्षऽआंसयतोद्यावांपृथिवीनिष्टतक्षुः ॥ मनी

षिणोमनंसापृच्छतेदुतद्यदुध्यातिष्ठुद्भुवंनानिधारयंन् ॥ २० ॥
यातें ॥ यातेधामानिपरमाणियावमायामंद्ध्युमाव्विश्श्वकर्म्मंन्नु
तेमा ॥ शिक्षासखिंब्भ्योहुविषिंस्वधावःस्वयँय्यंजस्वतुन्वंव्वृ
धानः ॥ २१ ॥ व्विश्श्वंकर्म्मन्हुविषां । व्वावृधानःस्वयँय्यंजस्व
पृथिवीमुतद्याम् ॥ मुह्यन्त्वुन्न्येऽअभितं÷सुपत्काऽइहास्म्मा
कंम्मुघवांसूरिरंस्त्तु ॥ २२ ॥ व्वाचस्प्पतिम् ॥ व्वाचस्प्पतिंव्वि
श्श्वकंर्म्माणमूतयेमनोजुवंव्वाजेऽअद्याहुवेम ॥ सनोव्विश्श्वांनि

हवंनानिजोषद्द्विश्वशंम्भूरवंसेसाधुकंर्म्मा ॥ २३ ॥ व्विश्वंक
र्म्मंन्हविषां ॥ व्विश्वकर्म्मंन्हविषाव्वर्द्धंनेनत्रातारमिन्द्रंमकृणो
रवद्ध्यम् ॥ तस्म्मैव्विशःसमंनमन्तपूर्व्वीरयमुग्ग्रोव्विहव्योय
थासंत् ॥ २४ ॥ [९-३] चक्क्षुषःपिता । मनंसाहिधीरोघृ
तमेनेऽअजनन्नम्म्नंमाने ॥ यदेदन्ताऽअदंद्दहन्तपूर्व्वऽआदि
द्द्यावांपृथिवीऽअंप्प्रथेताम् ॥ २५ ॥ व्विश्वकंर्म्माव्विमंनाः ॥ व्वि
श्वकंर्म्माव्विमंनाऽआद्विहांयाधाताव्विंधातापंरमोतसन्द्दक् ॥

शु. य. संहि. ॥१७६॥ तेषामिष्टानिसमिषामदन्तियत्रासप्तऽऋषीन्परऽएकमाहुः पू. अ. ॥ १७ ॥
॥ २६ ॥ योनः। पितजनितायोविधाताधामानिवेदभुवना
निविश्वा ॥ योदेवानान्नामधाऽएकऽएवतꣳसम्प्रश्नम्भुवना
यन्त्यन्या ॥ २७ ॥ तऽआयजन्तद्रविणꣳसमस्मा ऽऋषयःपू
र्वेजरितारोनभूना ॥ असूर्त्तेसूर्त्तेरजसिनिषत्तेयेभूतानिसमकृ
ण्वन्निमानि ॥ २८ ॥ परोदिवा। परऽएनापृथिव्यापरोदेवेभि ॥१७६॥

१ यत्रासप्तऽऋषीन्। अत्र सप्तऋषीन् परे यत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "नरस्सप्तऋषीन्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेन दीर्घः।

रसुरैर्[1]य्यदस्ति ॥ कꣳस्विद्गर्ब्भम्प्रथमन्दध्रऽआपोयत्रदेवाः

समपश्श्यन्तपूर्व्वे ॥ २९ ॥ तमित् ॥ तमिद्गर्ब्भम्प्रथमन्द

ध्रऽआपोयत्रदेवाःसमगच्छन्तविश्श्वे ॥ अजस्यनाभावध्ध्येकम

र्प्पितँय्यस्मिन्विश्श्वानिभुवनानितस्त्थुः ॥ ३० ॥ नतम् ॥

नतंव्विदाथयऽइमाजजानान्यद्युष्म्माकमन्तरम्बभूव ॥ नी

हारेणप्प्रावृताजल्प्याचासुतृपऽउक्थशासश्चरन्ति ॥ ३१ ॥

---

१ अत्र परं तु रेफहकाराभ्याम् (शु. य. प्रा. ४ अ. १०१ सू.) इत्यनेन रकारात्परस्य यकारस्य द्वित्वम् ।

४३५

व्विश्वकर्म्मर्षिहि ॥ व्विश्वकर्म्माह्यजनिष्टदेवऽआदिद्गन्धर्व्वोऽ
अभवद्द्वितीयः ॥ तृतीयःपिताजनितौषधीनामपाङ्गर्भम्
व्यदधात्पुरुत्रा ॥ ३२ ॥ [८-४] आशुश्शिशानः[1] ॥
आशुश्शिशानोवृषभोनभीमोघनाघनःक्षोभणश्चर्षणीनाम् ॥
सङ्क्रन्दनोनिमिषऽएकवीरःशतꣳसेनाऽअजयत्साकमिन्द्रः
॥ ३३ ॥ सङ्क्रन्दनेनानिमिषेण । जिष्णुनायुत्कारेण ॥१७७॥

१ "आशुःशिशानः" इत्यत्र "प्रत्ययसवर्णं मुदि शाकटायनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९ सू.) इत्यनेन मुत्संज्ञकेषु शषसान्यतरवर्णपरेषु विसर्जनीयस्य परसवर्णे शकारे प्राप्ते "अविकारं शाकल्यः शषसेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १० सू.) इत्यनेन परसवर्णो निषिध्यते। एतादृशेष्वन्यस्थलेष्वेवमेव निषेधो ज्ञेयः।

दुश्च्यवनेनंधृष्णुनां ॥ तदिन्द्रेंणजयततत्त्संहद्धंयुधोनरऽ
इषुंहस्त्तेनवृष्णणा ॥ ३४ ॥ सऽइषुंहस्त्तैं ॥ सऽइषुंह
स्त्तैंसनिंषाङ्गिभिर्वशीसꣳस्त्रष्टासयुधऽइन्द्रोगणेन ॥ सꣳसृष्ट
जित्त्सोमपाबाहुशर्ध्युग्ग्रधंन्वाप्प्रतिंहिताभिरस्त्ता ॥ ३५ ॥ बृहं
स्प्पतेपरिं । दीयारथेनरक्षोहामित्राँ २॥ऽअपबाधंमानं ॥
प्रभुञ्जन्त्सेनांप्प्रमृणोयुधाजयंन्नुस्म्माकंमेद्ध्यविताऽरथांनाम्
॥ ३६ ॥ बलविज्ञायस्त्थविरं ॥ बलविज्ञायस्त्थविरंप्प्रवींरं

४३७

सहस्वान्वाजीसहमानऽउग्रः ॥ अभिवीरोऽ[2]अभिसत्त्वासहो
जाजैत्रमिन्द्ररथमातिष्ठगोवित् ॥ ३७ ॥ गोत्रभिदङ्गोविदम् ॥
गोत्रभिदङ्गोविदंवज्रबाहुञ्जयन्तमज्मप्रमृणन्तमोजसा ॥
इमꣳसजाताऽअनुवीरयद्ध्वमिन्द्रꣳसखायोऽअनुसꣳरभद्ध्वम्
॥ ३८ ॥ अभिगोत्राणि ॥ अभिगोत्राणिसहसागाहमानोदु ॥१७८॥

— १ अभिवीरः । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारे प्राप्ते "अभिविश्व्येपंवीर०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन वीरपरे अभेर्दीर्घनिषेध.। २ अभिसत्त्वा । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्तनोतुबृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धायसुसन्दशमभिसत्त्वा" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे षत्वाभावः ।

योव्वीरश्शतमंन्युरिन्द्रं÷ ॥ दुश्च्यवनश्पृतनाषाडयुद्धोस्म्मा
कुठसेनाऽअवतुप्प्रयुत्त्सु ॥ ३९ ॥ इन्द्रऽआसाम् ॥ इन्द्रऽ
आसान्नेताबृहस्प्पतिर्द्दक्किषणायज्ञश्पुरऽएंतुसोमं÷ ॥ देवसेना
नांमभिभञ्जतीनाञ्जयंन्तीनाम्मरुतौयन्त्वग्ग्रम् ॥ ४० ॥
इन्द्रंस्यवृष्णणं÷ ॥ इन्द्रस्यवृष्णणोव्वरुणस्यराज्ञऽआदित्त्यानां
म्मरुतांठंशर्द्धऽउग्ग्रम् ॥ महामंनसाम्भुवनच्यवानाङ्घोषोंदे
वानाञ्जयंतामुदस्त्थात् ॥ ४१ ॥ उद्धर्षय । मघवन्नायुधा

न्युत्सत्त्वंनाम्मामुकानाम्मनांᳬंसि ॥ उद्वृंत्रहन्वाजिनांवाजि
नान्युद्रथांनाञ्जयंताँऽयन्तुघोषाः ॥ ४२ ॥ अस्म्माकमि
न्द्रंः ॥ अस्म्माकमिन्द्रःसमृंतेषुद्ध्जेष्वस्म्माकँऽयाऽइषंव
स्त्ताजंयन्तु ॥ अस्म्माकंवीराऽउत्तंरेभवन्त्वस्म्माँ२॥ऽउंदेवाऽ
अवताहवेषु ॥ ४३ ॥ अमीषांचित्तम् ॥ अमीषांचित्तम्प्रंति
लोभयंन्तीगृहाणाङ्गांन्यप्प्वेपरेंहि ॥ अभिप्प्रेहिनिर्दंहहृत्त्सु
शोकैरन्धेनामित्रास्त्तमंसासचन्ताम् ॥ ४४ ॥ अवंसृष्टापरा ।

॥१७९॥

पतशरव्येब्रह्मसंशिते ॥ गच्छामित्रान्प्रपद्यस्वमामीषाङ्क
ञ्चनोच्छिषः ॥ ४५ ॥ प्रेतं ॥ प्रेता[1]जयंतानरऽइन्द्रोवःशर्म्म
यच्छतु ॥ उग्रावःसन्तुबाहवोनाधृष्यायथासथ ॥ ४६ ॥
असौया । सेनामरुतःपरेषामभ्यैतिनऽओजसास्पर्द्धमाना ॥
तांगूहततमसापव्रतेनयथामीऽअन्योऽअन्यन्नजानन् ॥ ४७ ॥
यत्रबाणाः । सम्पतन्तिकुमाराविशिखाऽइव ॥ तन्नऽइन्द्रोबृह

१ प्रेताजयतानरः । अत्र जयतशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "धारयामयोजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घाकारः ।

स्प्पतिरदितिः शर्म्मयच्छतुविश्वाहा[1] शर्म्मयच्छतु ॥ ४८ ॥ मर्म्मा
णिते ॥ मर्म्माणितेवर्म्मणाच्छादयामिसोमस्त्वाराजामृतेनानु
वस्ताम् ॥ उरोर्व्वरीयोवरुणस्तेकृणोतुजयन्तन्त्वानुदेवामदन्तु
॥ ४९ ॥ [१७-५] उदेनम् ॥ उदेनमुत्तरान्नयाग्ग्नेघृतेनाहुत ॥
रायस्प्पोषेणसꣳसृजप्प्रजयाचबहुङ्कृधि ॥ ५० ॥ शतम् ॥ ९०० ॥
इन्द्रेमम् ॥ इन्द्रेमम्प्रतरान्नयसजातानामसद्वशी ॥ समेनंव
र्च्चसासृजदेवानाम्भागदाऽअसत् ॥ ५१ ॥ यस्यकुर्म्मः ॥ ॥१८०॥

१ विश्वाहा। अत्र नरहामित्रेषु च (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन हा परे विश्वशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

यस्यंकुम्भौगृहेहविस्तमंग्ग्नेवर्द्धयात्त्वम् ॥ तस्मैदेवाऽअधिब्र
वन्नयञ्चब्रह्मणस्पतिः ॥ ५२ ॥ उदुत्त्वा ॥ उदुत्त्वाविश्वे
देवाऽअग्ग्नेभरन्तुचित्तिभिः ॥ सनोभवशिवस्त्वᳬसुप्रतीको
विभावसुः ॥ ५३ ॥ पञ्चदिशः ॥ पञ्चदिशोदैवीर्यज्ञमव
न्तुदेवीरपामतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाः ॥ रायस्पोषेयज्ञपतिमा
भजन्तीरायस्पोषेऽअधियज्ञोऽअस्थात् ॥ ५४ ॥ समिद्धेऽअ
ग्नौ॥ समिद्धेऽअग्नावधिमामहानऽउक्थपत्रऽईड्योगृभीतः॥
सं. ३१ ४४३

तस्मद्रुक्मं पञ्च्येरिगृह्याय जन्तोऽर्णा सद्युज्ञमयजन्तदेवाः ॥ ५५ ॥

दैव्यायधुर्त्रे । जोष्ट्रेदेवश्रीः श्रीमनाः शतपयाः ॥ परिगृह्यदे

वायुज्ञमायन्देवादेवेभ्योऽअध्वर्यन्तोऽअस्थुः ॥ ५६ ॥

वीतर्ठं हुविः । शमितर्ठं शमितायुजध्यैतुरीयोयज्ञोयत्रहुव्यमे

ति ॥ ततोवाकाऽआशिषोनोजुषन्ताम् ॥ ५७ ॥ सूर्यर

श्मिर्हरिकेशः । पुरस्तात्सविताज्योतिरुदयाँ२ ॥ऽअजस्रम् ॥

तस्यपूषाप्प्रसवेयातिविद्वान्त्सम्पश्यन्विश्वाभुवनानिगोपाः

॥ ५८ ॥ व्विमानऽएषः ॥ व्विमानंऽएषदिवोमद्ध्यंऽआस्तऽ
आपप्प्रिवाऽरोदसीऽअन्तरिक्षम् ॥ सव्विश्श्वाचीरभिचंष्टेघृताची
रन्तरापूर्व्वमपंरञ्चकेतुम् ॥५९॥ उक्षासमुद्रः ॥ उक्षासमु
द्द्रोऽअंरुणःसुंपर्ण्णःपूर्व्वस्ययोनिंम्पितुराविंवेश ॥ मद्ध्येदिवोनि
हिंतंःपृश्श्निरश्म्माव्विचंक्रमेरंजंसस्प्पात्यन्तौ ॥ ६० ॥ इन्द्रं
विश्श्वां÷ ॥ इन्द्रंव्विश्श्वांऽअवीवृधन्तसमुद्रव्यंचसङ्गिरं÷ ॥ रथी

१ रजसस्पात्यन्तौ इति पदं "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रजसपरस्य विसर्जनीयस्य पाति पदे परे सकारे रूपम् ।

तमँ रथीनांवाजांनाᳪंसत्पतिम्पतिम् ॥ ६१ ॥ देवहूर्यज्ञः ॥
देवहूर्यज्ञऽआचंवक्षत्सुम्नहूर्यज्ञऽआचंवक्षत् ॥ सयक्षद्
ग्निर्देवोदेवाँ२॥ऽआचंवक्षत् ॥ ६२॥ वाजंस्यमा । प्रसवऽ
उद्ग्राभेणोदग्रभीत् ॥ अधासपत्नानिन्द्रोमेनिग्राभेणाधराँ
२॥ऽअकः ॥ ६३ ॥ उद्ग्राभञ्च । निग्राभञ्चब्रह्मदेवाऽअवी
वृधन् ॥ अधासपत्नानिन्द्राग्नीमेविषूचीनान्व्यस्यताम् ॥ ६४ ॥
[१५-६] कमंद्धमग्निनां ॥ कमंद्धमग्निनानाकमुक्ख्यम्

हस्त्तेषुबिभ्रतः ॥ दिवस्पृष्ठꣳस्वर्ग्गत्वामिश्राद्देवेभिराद्ध्वम्
॥ ६५ ॥ प्राचीमनु । प्प्रदिशम्प्प्रेहिविद्द्वानग्नेरग्नेपुरोऽअग्निर्
भवेह ॥ विश्वाऽआशादीद्यानोविभाह्यूर्ज्जन्नोधेहिद्द्विपदेच
तुष्प्पदे ॥ ६६ ॥ पृथिव्याऽअहम् ॥ पृथिव्याऽअहमुदन्तरि
क्क्षमारुहमन्तरिक्क्षाद्दिवमारुहम् ॥ दिवोनाकस्यपृष्ठात्स्व
र्ज्योतिरगामहम् ॥ ६७ ॥ स्वर्य्यन्तः ॥ स्वर्य्यन्तोनापेक्क्षन्तऽ
आद्द्याꣳरोहन्तिरोदसी ॥ यज्ञँय्येविश्वतोधारꣳसुविद्द्वाꣳसो

शु. य. संहि. ॥१८३॥

न्वितेनिरे ॥ ६८ ॥ अग्नेप्प ॥ अग्नेप्प्रेहिंप्प्रथमोदेवयताञ्चक्षु पू. अ.
र्देवानांमुतमर्त्यानाम् ॥ इयंक्षमाणाभृगुंभिःसजोषाःस्वर्य ॥ १७ ॥
न्तुयजंमानाःस्वस्ति ॥ ६९ ॥ नक्तोषासां ॥ नक्तोषासास
मनसाविरूपेधापयेतेशिशुमेकंꣳसमीची ॥ द्यावाक्षामारु
क्मोऽअन्तर्विभातिदेवाऽअग्निन्धारयन्द्रविणोदाः ॥ ७० ॥
अग्नेसहस्राक्ष । शतमूर्द्धञ्छतन्तेप्प्राणाःसहस्रंव्यानाः ॥ ॥१८३॥
त्वꣳसाहस्रस्यंरायऽईशिषेतस्मैतेविधेमवाजांयस्वाहा॥७१॥

सुपर्णोऽसि । गुरुत्मान्पृष्ठे पृथिव्याः सीद ॥ भासान्तरिक्ष
मापृण ज्योतिषा दिवमुत्तभान तेजसा दिश उद्दृ ᳪ ह ॥ ७२ ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः । पुरस्तादग्ने स्वं योनिमासीद साधु
या ॥ अस्मिन्त्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमान
श्च सीदत ॥ ७३ ॥ ता ᳪ सवितुः ॥ ता ᳪ सवितुर्वरेण्यस्य चि
त्रामाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ॥ यामस्य कण्वो अदुहत्प्र
पीना ᳪ सहस्रधारां पयसा महीं गाम् ॥ ७४ ॥ विधेमते ।

४४९

परमेजन्मंन्नग्ग्नेव्विधेमस्त्तोमैरवंरेसधस्त्थे ॥ यस्म्माद्योनेरुदा
रिथायजेतम्प्रत्त्वेहुवीᳬंषिंजुहुरेसमिंद्धे ॥ ७५ ॥ प्रेद्धोऽ
अग्ग्ने ॥ प्रेद्धोऽअग्ग्नेदीदिहिपुरोनोजंस्त्रयासूम्म्यायविष्ठ ॥
त्वाᳬंशश्वंन्तऽउपयन्तिव्वाजाः ॥ ७६ ॥ अग्ग्नेतम् ॥
अग्ग्नेतमद्याश्वन्नस्त्तोमैःक्क्रतुन्नभद्रᳬंहृदिस्पृशंम् ॥ ऋध्यामा
तऽओहैः ॥ ७७ ॥ चित्तिञ्जुहोमि ॥ चित्तिञ्जुहोमिमनंसा

१ रिथ यजेतम् । इति पदे । अत्र "अथोदारिथ." (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन रिथशब्दस्य यकारे परे दीर्घविधानात् रिथायजेतम् ।

घृतेनयथादेवाऽइहागमंन्वीतिहोत्राऽऋतावृधः॥ पत्त्योविश्व
स्यभूमनोजुहोमिविश्वकर्म्मणेविश्वाहादाभ्यᳬहविः॥७८॥
सप्ततै। ऽअग्नेसमिधःसप्तजिह्वाःसप्तऽऋषयᳬसप्तधाम
प्प्रियाणि॥ सप्तहोत्राᳬसप्तधात्त्वायजन्तिसप्तयोनीरापृण
स्वघृतेनस्वाहा॥ ७९॥ [१५-७] शुक्रज्योतिश्च। चित्र
ज्योतिश्चसत्त्यज्योतिश्चज्योतिष्मांश्च ॥ शुक्रश्चऽऋतपा
श्चात्त्यᳬहाᳬ॥ ८०॥ ईदृङ्॥ ईदृङ्न्यादृङ्सदृङ्

प्प्रतिसदृङ्ङ् ॥ मितश्चसम्मितश्चसभंराः ॥८१॥ ऋतश्चसत्त्य
श्चंद्ध्रुवश्चंधरुणंश्च ॥ धुर्त्ताचंव्विधर्त्ताचंव्विधारयः ॥ ८२ ॥
ऋतजिच्चं। सत्त्यजिच्चंसेनजिच्चसुषेणश्च ॥ अन्तिमित्रश्चदूरेऽअ
मित्रश्चगणः ॥८३॥ ईदृक्क्षांसऽएतादृक्क्षांसः ॥ ईदृक्क्षांसऽए
तादृक्क्षांसऽऊषुणं꞉सदृक्क्षांसः प्प्रतिसदृक्क्षासऽएतंन॥ मिता
संश्चसम्मितासोनोऽअद्यसभंरसोमरुतोयज्ञेऽअस्म्मिन् ॥८४॥

१ प्रतिसदृङ्च अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते। २ प्रतिसदृक्षासः। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन मूर्धन्यषत्वापत्तौ "अनुसन्तनोतु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम्।

४५२

स्वतवाँश्च । प्रघासीचेसान्तपनश्चगृहमेधीचं ॥ क्रीडीचंशा
कीचौज्जेषी ॥ ८५ ॥ इन्द्रन्दैवीः ॥ इन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतो
नुवर्त्मानोभवन्यथेन्द्रन्दैवीर्विशोमरुतोनुवर्त्मानोभवन् ॥
एवमिमँय्यजमानन्दैवीश्चविशोमानुषीश्चानुवर्त्मानोभव
न्तु ॥ ८६ ॥ [७-८] इमꣳस्तनम् ॥ इमꣳस्तनमूर्जस्व
न्तन्धयापाम्प्रपीनमग्नेसरिरस्यमद्ध्ये ॥ उत्सञ्जुषस्वमधुमन्त
मर्वन्त्समुद्रियꣳसदनमाविशस्व ॥ ८७ ॥ घृतम्मिमिक्षे ।

घृतमस्ययोनिर्घृतेश्रितोघृतम्वस्यधाम ॥ अनुष्ष्वधमावहमा
दयस्वस्वाहाकृतंवृषभवक्षिहव्यम् ॥ ८८ ॥ समुद्रादूर्म्मिः ॥
समुद्रादूर्म्मिर्म्मधुमाँ२॥ऽउदारदुपांशुनासममृतत्त्वमानट् ॥
घृतस्यनामगुह्यँयदस्तिजिह्वादेवानाममृतस्यनाभिः ॥ ८९ ॥
वयन्नाम ॥ वयन्नामप्प्रब्रवामाघृतस्यास्मिन्यज्ञेधारयामान
मोभिः ॥ उपब्रह्माशृणवच्छस्यमानञ्चतुःशृङ्गोवमीद्गौरऽ ॥१८६॥

१ धारयामानमोभिः। अत्र धारयाम नमोभिः इति पदे। अत्र "धारयाम योजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन धारयाम इत्यादिपदेभ्यः परे नकारे सति पूर्वह्रस्वाकारस्य दीर्घो भवति। तेन धारयामानमोभिः।

एतत् ॥ ९० ॥ चत्त्वारिशृङ्गा ॥ चत्त्वारि[1]शृङ्गास्त्रयोऽअस्य
पा[2]दाद्द्वेशीर्षेसप्तहस्तासोऽअस्य ॥ त्रिधाबद्धोवृषभोरोरवीति
महोदेवोमर्त्याँ२॥ऽआविवेश ॥ ९१ ॥ त्रिधाहितम् ॥ त्रिधा
हितम्पणिभिर्गुह्यमानङ्गविदेवासोघृतमन्वविन्दन् ॥ इन्द्रऽ
एकꣳसूर्य्यऽएकञ्जजानव्वेनादेकꣳस्वधयानि[3]ष्ट्टतक्षुः ॥९२॥
एताऽअर्षन्ति ॥ एताऽअर्षन्तिहृद्यात्समुद्राच्छतव्व्रजारिपुणा

---

१ चत्वारि शृङ्गाणि इति पदे "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन पदान्तीयशृङ्गाणिपदस्य निशब्दस्य लोपः। २ अस्य पादानि इत्यत्रापि "निशब्दो बहुलम्" इत्यनेन पादानिपदस्य निशब्दस्य लोपः। ३ निष्टतक्षुः अत्र "ततक्षौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७१ सू.) इत्यनेन ततक्षूत्तरपदे निरुपसर्गस्य विसर्गस्य षकारे "ऊष्मान्तस्थाद्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ष्टुत्वेन जातस्य टकारस्य द्वित्वम्।

नाव॑चक्षे ॥ घृ॒तस्य॒ धारा॑ऽअ॒भिचा॑कशीमिहि॒रण्य॑यो॒वे॑त॒सोम

ध्ये॑ऽआसाम् ॥ ९३ ॥ स॒म्म्य॑क्स्त्र॑वन्ति । स॒रितो॒नधेना॑ऽ

अ॒न्तर्हृ॒दामन॑सापू॒यमा॑नाः ॥ ए॒तेऽअ॑र्षन्त्यू॒र्म्मयो॑घृ॒तस्य॑मृ॒गाऽ

इ॑वक्षि॒पणो॒रीष॑माणाः ॥ ९४ ॥ सिन्धो॑रिवप्प्रा॒ध्व॒ने । शू॒घ॒ना

सो॒वा॒तप्प्र॑मियः॑पतयन्तिय॒ह्वाः ॥ घृ॒तस्य॒ धारा॑ऽअ॒रु॒षो॒नवा॒जी

काष्ठा॑भि॒न्दन्नू॒र्म्मिभि॒ः पिन्व॑मानः ॥ ९५ ॥ अ॒भिप्प्र॑वन्त ॥ ॥ १८७ ॥

अ॒भिप्प्र॑वन्त॒सम॑नेव॒योषाः॑कल्या॒ण्य॒ः स्मय॑मानासो॒ऽअ॒ग्नि

मृ ॥ घृतस्यधाराꣳसमिधोनसन्तताजुषाणोहर्य्यतिजातवेदाः ॥ ९६ ॥ कन्न्याऽइवव्वहतुम् ॥ कन्न्याऽइवव्वहतुमेतवाऽउऽअञ्ज्यञ्जानाऽअभिचाकशीमि ॥ यत्रसोमःसूयतेयत्रयज्ञोघृतस्यधाराऽअभितत्त्पवन्ते ॥ ९७ ॥ अब्भ्यर्षत । सुष्टुतिङ्गव्यमाजिमस्म्मासुभद्राद्द्रविणानिधत्त ॥ इमँय्यज्ञन्नयतदेवतानोघृतस्यधारामधुमत्त्पवन्ते ॥ ९८ ॥ धामन्ते ॥ धामन्ते

---

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा.अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । यत्र रेफहकारात्परः स्पर्शवर्णस्तत्र तु "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेनैव द्वित्वं भवति । तथैव यत्र रेफहकाराभ्यां परः स्पर्शातिरिक्तवर्णस्तत्र तु "परं तु रेफहकाराभ्याम्" इत्यनेन द्वित्वम् ।

शु. य. संहि. विश्श्वम्भुवंनमधिंश्श्रितमन्तःसमुद्रे हृद्युन्तरायुंषि ॥ अपामनीं पू. अ.
॥१८८॥ केसमिथेयऽआभृंतस्त्तमंश्श्यामुमधुंमन्तन्तऽऊर्म्मिम् ॥९९॥ ॥ १८ ॥
[१३-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांसप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ व्वाजः, सत्त्य, मूर्द्ध
चतुष्का, अश्म्मा, ऽग्निस्त्रिका, वᳫंशुः पञ्चै, काचतस्रो,
व्वाजायद्वे, व्वाजस्यन्वष्टा, ऽऋताषाट्त्रयोदशा, ग्निंयुनज्मि ॥१८८॥
सप्त, यदाकूता, द्वात्रिंहत्त्यायदशकौ, त्रयोदशसप्तसप्ततिः ॥

[अ. १८ मं. ७७ अनु. १३] हरिः ॐ ॥ वाजश्च[1] । मेप्प्रसव
श्चमेप्प्रयतिश्चमेप्प्रसितिश्चमेधीतिश्चमेक्रतुश्चमेस्वरश्चमेश्श्लो
कश्चमेश्श्रवश्चमेश्श्रुतिश्चमेज्ज्योतिश्चमेस्वश्चमेयज्ञेनकल्प
न्ताम् ॥१॥ प्राणश्च । मेपानश्चमेव्यानश्चमेसुश्चमेचित्तञ्चमऽ
आधीतञ्चमेवाक्चमेमनश्चमेचक्षुश्चमेश्श्रोत्रञ्चमेदक्षश्चमे
बलञ्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २ ॥ ओजश्च । मेसहश्चमऽ

---

१ अत्र वाजश्च इत्यत्र जकारोत्तरवर्तिनो विसर्जनीयस्य चकारे परे "चछयोः शम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८ सू.) इत्यनेन शकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन शकारात्परस्य स्पर्शवर्णस्य चकारस्य द्वित्वम् । एवमेतादृशेष्वन्येषु स्थलेषु बोध्यम् ।

आत्क्माचंमेतनूश्चंमेशर्म्मंचमेव्वर्म्मंचमेङ्गानिचमेस्त्थीनिच
मेपरू ᳪषिचमेशरीराणिचम ऽआयुश्चमेजराचंमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ३ ॥ ज्यैष्ठ्यंञ्च । म ऽआधिपत्त्यञ्चमेमन्युश्चमेभा
मंश्चमेमंश्चमेम्भंश्चमेजेमाचंमेमहिमाचंमेव्वरिमाचंमेप्प्राथि
माचंमेव्वर्षिमाचंमेद्राघिमाचंमेवृद्धञ्चमेव्वृद्धिश्चमेयज्ञेनंकल्प
न्ताम् ॥ ४ ॥ [४-१] सत्त्यञ्चं । मेश्श्रद्धाचंमेजगंच्चमेध
नञ्चमेव्विश्वंञ्चमेमहश्चमेक्रीडाचंमेमोदश्चमेजातञ्चमेजनिष्य

मांणञ्चमेसूक्तञ्चमेसुकृतञ्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ५ ॥ ऋतञ्च ।
मेमृतञ्चमेयक्ष्मञ्चमेनामयच्चमेजीवातुश्चमेदीर्ग्घायुत्त्वञ्चमेन
मित्रञ्चमेभंयञ्चमेसुखञ्चमेशयनञ्चमेसूषाश्चमेसुदिनञ्चमेयज्ञे
नकल्पन्ताम् ॥ ६ ॥ यन्ताचं । मेधर्त्ताचंमेक्षेमंश्चमेधृतिं
श्चमेविश्वंञ्चमेमहंश्चमेसंविच्चमेज्ञात्रञ्चमेसूश्चमेप्प्रसूश्चमेसीरं
ञ्चमेलयंश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ७ ॥ शञ्च । मेमयंश्चमे
प्प्रियञ्चमेनुकामश्चमेकामंश्चमेसौमनसश्चमेभगंश्चमेद्रविण

शु. य. संहि. ञ्चमेभ॒द्रञ्चमे॒श्श्रेयश्चमे॒व्वसीयश्चमे॒यशंश्चमेय॒ज्ञेनंकल्पन्ताम् पृ. म.
॥१९०॥ ॥ ८ ॥ [४-२] ऊर्क्कं ॥ ऊर्क्कमेसू॒नृतांचमे॒पयंश्चमे॒रसंश्चमेघृ॒ ॥ १८ ॥
तञ्चमे॒मधुंचमे॒सग्ग्धिश्चमे॒सपीतिश्चमेकृ॒षिश्चंमे॒वृष्टिंश्चमे॒जैत्रं
ञ्चम॒ऽऔद्भिद्यञ्चमेय॒ज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ ९ ॥ र॒यिश्चं । मे॒रा
यंश्चमेपुष्टञ्चमे॒पुष्टिंश्चमेवि॒भुचंमे॒प्प्र॒भुचंमेपू॒र्णञ्चमेपू॒र्णतरञ्च
मे॒कुयंवञ्चमेक्षितञ्चमेन्नंञ्चमेक्षुच्चमेय॒ज्ञेनंकल्पन्ताम्॥१०॥ ॥१९०॥
वि॒त्तञ्चं । मे॒व्वेद्यंञ्चमेभू॒तञ्चंमेभवि॒ष्यच्चंमेसु॒गञ्चंमेसु॒पत्थ्यं

श्चमऽऋद्धञ्चमऽऋद्धिश्चमेक्लृप्तञ्चमेक्लृप्तिश्चमेमतिश्चमेसुमति

श्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ ११ ॥ व्रीहयंश्च । मेयवांश्चमेमा

षांश्चमेतिलांश्चमेमुद्गाश्चमेखल्वांश्चमेप्प्रियङ्गंवश्चमेणंवश्चमे

श्श्यामाकाश्चमे[1]नीवारांश्चमेगोधूमांश्चमेमसूरांश्चमेयज्ञेनंक

ल्पन्ताम् ॥ १२ ॥ [४-३] अश्मांच । मेमृत्तिकाचमे

गिरयंश्चमेपर्व्वताश्चमेसिकंताश्चमेव्वनस्प्पतंयश्चमेहिरंण्यञ्चमे

---

१ नीवाराः । अत्र नि वारहारयोरनवग्रहे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०६ सू.) इत्यनेन अवग्रहवर्जिते वारहारयोरन्यतरे परे पूर्वो नीत्युपसर्गो दीर्घो भवति । तेन नीवाराः ।

यँश्चमेश्श्यामश्चमेलोहश्चमेसीसंश्चमेत्रपुंचमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ १३ ॥ अग्निश्च । मऽआपंश्चमेवीरुधंश्चमऽओषंधयश्च
मेकृष्टपच्याश्चमेकृष्टपच्याश्चमेग्राम्म्याश्चमेपशवंऽआरण्या
श्चमेवित्तञ्चमेवित्तिंश्चमेभूतञ्चमेभूतिंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम्
॥ १४ ॥ वसुच । मेवसतिश्चमेकर्म्मंच ॥ मेशक्तिश्चमेर्त्थंश्च
मऽएमंश्चमऽइत्याचमेगतिंश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ १५ ॥ ॥१९१॥
[३-४] अग्निश्च । मऽइन्द्रंश्चमेसोमंश्चमऽइन्द्रंश्चमेसविता

चं मऽइन्द्रश्च मे सरस्वती च मऽइन्द्रश्च मे पूषा चं मऽइन्द्रश्च मे बृह
स्पतिश्च मऽइन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१६॥ मित्रश्च । मऽ
इन्द्रश्च मे वरुणश्च मऽइन्द्रश्च मे धाता चं मऽइन्द्रश्च मे त्वष्टा च म
ऽइन्द्रश्च मे मरुतश्च मऽइन्द्रश्च मे विश्वे च मे देवाऽइन्द्रश्च मे यज्ञेन
कल्पन्ताम् ॥१७॥ पृथिवी चं। मऽइन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षञ्च मऽइन्द्र
श्च मे द्यौश्च मऽइन्द्रश्च मे समाश्च मऽइन्द्रश्च मे नक्षत्राणि च मऽ
इन्द्रश्च मे दिशश्च मऽइन्द्रश्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥१८॥ [३-५]

४६५

शु. य. संहि.

पू. अ.

॥ १८ ॥

॥१९२॥ अꣳशुश्च। मेरश्मिश्च मे दाभ्यश्च मेधिपतिश्च मऽउपाꣳशुश्च मे
न्तर्यामश्च मऽऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुणश्च मऽआश्विनश्च मे
प्प्रतिप्प्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च मे यज्ञेन कल्प्पन्ताम्। १९॥
आग्ग्रयणश्च। मे वैश्वदेवश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च मऽऐन्द्राग्न
श्च मे महावैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे निष्केवल्यश्च मे सावित्र
श्च मे सारस्वतश्च मे पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे यज्ञेन कल्प्प ॥१९२॥
न्ताम्॥ २०॥ स्रुचश्च। मे चमसाश्च मे वायव्यानि च मे द्रोण

कलशश्चमेग्ग्रावाणश्चमेधिषवणेचमेपूतभृच्चमऽआधवनीयश्च
मेवेदिश्चमेबर्हिश्चमेवभृथश्चमेस्वगाकारश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ता
म् ॥ २१ ॥ अग्निश्च । मेघर्म्मश्चमेर्कश्चमेसूर्य्यश्चमेप्प्राण
श्चमेश्वमेधश्चमेपृथिवीचमेदितिश्चमेदितिश्चमेद्यौश्चमेङ्गुलयः
शक्करयोदिशश्चमेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥ २२ ॥ व्रतञ्च । मऽ
ऋतवश्चमेतपश्चमेसंवत्सरश्चमेहोरात्रेऽऊर्वष्ठीवेबृहद्रथन्तरेच
अ. २२ मेयज्ञेनंकल्पन्ताम् ॥२३॥ [५-६] एकाच । मेतिस्रश्चमेति

॥१९३॥ स्त्रश्चमेपञ्चचमेपञ्चचमेसप्तचमेसप्तचमेनवचमेनवचमऽए
कादशचमऽएकादशचमेत्रयोदशचमेत्रयोदशचमेपञ्चदशच ॥ १७ ॥
मेपञ्चदशचमेसप्तदशचमेसप्तदशचमेनवदशचमेनवदशच
मऽएकविꣳशतिश्चमऽएकविꣳशतिश्चमेत्रयोविꣳशतिश्चमेत्र
योविꣳशतिश्चमेपञ्चविꣳशतिश्चमेपञ्चविꣳशतिश्चमेसप्तविꣳ
शतिश्चमेसप्तविꣳशतिश्चमेनवविꣳशतिश्चमेनवविꣳशतिश्च ॥ १९३ ॥
मऽएकत्रिꣳशच्चमऽएकत्रिꣳशच्चमेत्रयस्त्रिꣳशच्चमेयज्ञेनक

ल्पन्ताम् ॥२४॥ चतस्रश्च । मेष्टौचमेष्टौचमेद्वादशचमेद्वादश
चमेषोडश[1]चमेषोडशचमोव्विꣳशतिश्चमोव्विꣳशतिश्चमेचतु
र्व्विꣳशतिश्चमेचतुर्व्विꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशतिश्चमेष्टाविꣳशति
श्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेद्वात्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेषट्त्रिꣳशच्चमेच
त्वारिꣳशच्चमेचत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वारिꣳशच्चमेचतुश्चत्वा
रिꣳशच्चमेष्टाचत्वारिꣳशच्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ॥ २५ ॥

१ षोडशशब्दे षड् दश इति पदद्वयम् । अत्र षड्दशदन्तयोः संख्यावयोऽर्थयोश्च (शु. य. प्रा. ३ अ. ४७ सू.) इत्यनेन षड्शब्दघटितान्त्यवर्णस्य डकारस्य सोपधे ओकारे षो इति कृते ततः परस्य संख्यावाचिनो दशशब्दस्य दकारस्य मूर्द्धन्ये क्रमेण डकारे च कृते षोडश इति ॥

त्र्यविश्श्च मे त्र्यवी चं मे दित्यवाट् च मे दित्यौही चं मे पञ्चाविश्श्च मे पञ्चावी चं मे त्रिवत्सश्श्च मे त्रिवत्सा चं मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही चं मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥ २६ ॥ पृष्ठवाट् च ॥ पृष्ठवाट् च मे पष्ठौही चं म ऽ उक्षा चं मे वशा चं म ऽ ऋषभश्श्च मे वेहच्च मे नड्वाँश्श्च मे धेनुश्श्च मे यज्ञेन कल्पन्ताम् ॥२७॥ [४-७] वाजाय स्वाहा । प्रसवाय स्वाहा पिजाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा वसवे स्वाहा हर्पतये स्वाहा ह्ने मुग्धाय स्वाहा मुग्धाय वैनꣳशिनाय स्वाहा विनꣳशिन ऽ आन्त्यायना

यस्वाहान्त्यायभौवनायस्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतये
स्वाहाप्प्रजापतयेस्वाहा ॥ इयन्तेराण्णिमत्रायंयन्तासियमनऽ
ऊर्ज्जेत्वावृष्ट्यैत्त्वाप्प्रजानान्त्वाधिपत्त्याय ॥ २८ ॥ आयुर्यं
ज्ञेनं । कल्प्पताम्प्राणोयज्ञेनंकल्प्पताञ्चक्षुर्य्यज्ञेनंकल्प्पता ᳪ
श्रोत्त्रंय्यज्ञेनंकल्प्पतांव्वाग्ग्यज्ञेनंकल्प्पताम्मनोयज्ञेनंकल्प्पता
मात्त्मायज्ञेनंकल्प्पताम्ब्रह्मायज्ञेनंकल्प्पताञ्ज्योतिर्य्यज्ञेनंक
ल्प्पता ᳪ स्वर्य्यज्ञेनंकल्प्पताम्पृष्ठंय्यज्ञेनंकल्प्पतांय्यज्ञोयज्ञेनं

कल्प्पताम् ॥ स्तोमंश्च्यजुंश्चुऽऋक्चुसामंचबृहच्चंरथन्तरञ्च ॥
स्वंर्देवाऽअगन्मामृताऽअभूमप्प्रजापतेःप्प्रजाऽअंभूमव्वेट्स्वा
हां ॥२९॥ [२-८] व्वाजंस्युनु । प्प्रंसवेमातरम्मुहीमदितिन्नामव्व
चंसाकरामहे ॥ यस्यांमिदंव्विश्श्वम्भुवंनमाविवेशुतस्यान्नोदेवः
संविताधर्म्मसाविषत् ॥ ३० ॥ व्विश्श्वेंऽअद्य । मुरुतोव्विश्श्वंऽऊ
तीव्विश्श्वेंभवन्त्वग्नयुःसमिद्धाः ॥ व्विश्श्वेनोदेवाऽअवसागमन्तु
व्विश्श्वंमस्तुद्रविणंव्वाजोंऽअस्म्मे ॥ ३१ ॥ व्वाजोनः । सुप्तप्प्र

दिशुश्चतंस्त्रोवापरावतं÷ ॥ व्वाजोनोव्विश्वैर्द्देवैर्द्धनंसातावि॒हाव
तु ॥ ३२ ॥ व्वाजोनहं ॥ व्वाजोनोऽअद्यप्प्रसुंवातिदानुंव्वाजो
देुवाँ२॥ऽऋतुभिं÷कल्प्पयाति ॥ व्वाजोहिमासर्व्वंवीरञ्जजानु
व्विश्वाऽआशाव्वाजंपतिर्ज्जयेयम् ॥ ३३ ॥ व्वाजं÷पुरस्त्तात् ॥
व्वाजं÷पुरस्त्तांदुतमंद्ध्यतोनोव्वाजोदेुवान्हुविषांव्वर्द्धयाति॥ व्वा
जोहिमासर्व्वंवीरञ्चकारसर्व्वाऽआशाव्वाजंपतिर्ब्भवेयम् ॥ ३४॥
सम्मां । सृजामिपयंसापृथिव्याःसम्मांसृजाम्म्युद्भिरोषंधी
४७२

भिः ॥ सोहंव्वाजंꣳसनेयमग्ग्ने ॥ ३५ ॥ पयः पृथिव्याम् ॥
पयः पृथिव्याम्पयꣳओषधीषुपयोदिव्यन्तरिक्षेपयोधाः ॥
पयस्वतीः प्प्रदिशः सन्तुमह्यम् ॥३६॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुः
प्प्रसवेश्विनोर्ब्बाहुब्भ्याम्पूष्णोहस्त्ताब्भ्याम् ॥ सरस्वत्त्यैव्वा
चोयन्तुर्य्यन्त्त्रेणाग्नेः साम्म्राज्ज्येनाभिषिञ्चामि ॥३७॥ [८-९]
ऋताषाडृतधामा ॥ ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्व्वस्त्तस्यौषध ॥१९६॥
योप्सरसोमुदोनाम ॥ सनꣳइदम्ब्रह्मक्षत्त्रम्पातुतस्म्मैस्वाहा

व्वाड्ढाभ्यु्ँस्वाहा ॥ ३८ ॥ सुँहितोव्विश्वसामा ॥ सुँहितो
व्विश्वसामासूर्य्योगन्धर्व्वस्तस्यमरीचयोप्प्सरसऽआयुवोनाम॥
सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पातुतस्म्मैस्वाहावाड्ढाभ्यु्ँस्वाहा ॥ ३९ ॥
सुषुम्म्णश्सूर्य्यरश्मिम्मँ ॥ सुषुम्म्णश्सूर्य्यरश्मिम्मश्चन्द्रमागन्ध
र्व्वस्तस्यनक्षत्राण्यप्प्सरसोभेकुरयोनाम॥ सनऽइदम्ब्रह्मक्षत्र
म्पातुतस्म्मैस्वाहाव्वाड्ढाभ्यु्ँस्वाहा ॥ ४० ॥ इषिरोव्विश्वव्य
चाँ ॥ इषिरोव्विश्वव्यचाव्वातोगन्धर्व्वस्तस्यापोऽअप्प्सरसऽऊ

ज्जोंनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहाव्वाट्ताभ्यः
॥१९७॥ स्वाहां ॥ ४१ ॥ भुज्ज्युःसुंपर्ण्णः ॥ भुज्ज्युःसुंपर्ण्णोयज्ञोगं ॥ १८ ॥
न्धर्व्वस्त्तस्यदक्षिणाऽअप्सरसंस्त्तावानामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्ष
त्रम्पांतुतस्म्मैस्वाहाव्वाट्ताभ्यःस्वाहां ॥ ४२ ॥ प्रजापंतिर्व्विं
श्वकंर्म्मा ॥ प्रजापंतिर्व्विश्वकंर्म्मामनोंगन्धर्व्वस्त्तस्यंऽऋक्सा
मान्यंप्सरसऽएष्टंयोनामं ॥ सनंऽइदम्ब्रह्मक्षत्रम्पांतुतस्म्मैस्वा ॥१९७॥
हाव्वाट्ताभ्यःस्वाहां ॥ ४३ ॥ सनंः ॥ सनोंभुवनस्यपतेप्र

जापतेयस्यंतऽउपरिगृहायस्यंवेह ॥ अस्म्मैब्ब्रह्मणेस्म्मैक्षत्त्राय

महिशर्म्म्मैयच्छस्वाहा ॥ ४४ ॥ समुद्द्रोसि ॥ समुद्द्रोसिन

भंस्वानाद्र्द्दांनुःशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहामारुतोसिम

रुतांङ्गणःशम्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहावस्यूरसिदुवस्वाञ्छ

म्भूर्म्मयोभूरभिमांव्वाहिस्वाहा ॥ ४५ ॥ यास्त्ते ॥ यास्त्तेऽ

अग्ग्नेसूर्य्येरुचोदिवमातन्न्वन्तिरश्म्मिभिः ॥ ताभिर्न्नोऽअद्य

सर्व्वाभीरुचेजनायनस्क्कृधि ॥४६॥ यावः ॥ यावोदेवाःसूर्य्ये

रुचोगोष्ष्वश्श्वेषुयारुचं ÷ ॥ इन्द्राग्ग्नीताभिःसर्व्वाभीरुचन्नोधत्त
बृहस्प्पते ॥४७॥ रुचन्नꣳ ॥ रुचन्नोधेहिब्ब्राह्मणेषुरुचꣳराजसुन
स्क्कृधि ॥ रुचंव्विश्श्येषुशूद्द्रेषुमयिधेहिरुचारुचम् ॥४८॥ तत्त्वा।
यामिब्ब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्ब्भि ÷ ॥ अहे
डमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुꣳप्प्रमोषीꣳ ॥ ४९ ॥
स्वर्ण्ण ॥ स्व[१]र्ण्णघर्म्मःस्वाहास्वर्ण्णार्क्कःस्वाहास्वर्ण्णशुक्रःस्वाहा ॥१९८॥

१ स्वः नः इति पदे.। अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ निषण्णाय रथ० (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः ।

स्वर्ण्णज्ज्योतिꣳस्वाहा स्वर्ण्णसूर्य्यꣳस्वाहा ॥ ५० ॥ [१३-१०]
अग्निंय्युनज्मि ॥ अग्निंय्युनज्मि शवसाघृतेनदिव्यꣳसु
पर्ण्णंव्वयसाबृहन्तम् ॥ तेनव्वयङ्गमेमब्ब्रध्नस्यविष्टपꣳस्वोरुहा
णाऽअधिनाकमुत्तमम् ॥५१॥ शतम् ॥१०००॥ इमौते। पक्षा
वजरौपतत्रिणौयाभ्याꣳरक्षाꣳस्यपहꣳस्यग्ने ॥ ताभ्या
म्पतेमसुकृताम्मुलोकंय्यत्रऽऋषयोजग्मुः प्प्रथमजाः पुराणाः
॥५२॥ इन्दुर्द्दक्षः । श्येनऽऋतावाहिरण्ण्यपक्षꣳशकुनोभु
सं. ३४ ४७१

रण्ण्युः ॥ महान्त्सधस्त्थेध्ध्रुवऽआनिषत्तोनमस्त्तेऽअस्त्तुमा
माहिᳪसीः ॥ ५३ ॥ दिवोमूर्द्धा । सिपृथिव्व्यानाभिरूर्ग्गपा
मोषधीनाम् ॥ विश्श्वायुःशर्म्मसप्प्रथान्नमस्प्पथे ॥ ५४ ॥
विश्श्वस्यमूर्द्धन् ॥ विश्श्वस्यमूर्द्धन्नधितिष्ठसिश्श्रितःसमुद्द्रेतेहृदय
मप्प्स्वायुरपोदत्तोदधिम्भिन्त ॥ दिवस्प्पर्ज्जन्न्यादन्तरिक्क्षात्पृ
थिव्व्यास्त्ततोनोवृष्ट्यावा ॥ ५५ ॥ इष्टोयज्ञः ॥ इष्टोयज्ञोभृ ॥ १९९

१ नमस्प्पथे अत्र "सदो द्यौर्नमस्कृतम्पिता पथेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३४ सू.) इत्यनेन कृतं पिता पथ इत्येतेषु परेषु यथासंख्यं सदः द्यौः नमः एतेषां विसर्गस्य सकारो विधीयते । तेनात्र पथे परे नमःपदघटितविसर्जनीयस्य सकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

गुंभिराशीर्दावसुंभिः ॥ तस्यंनऽइष्टस्यं प्रीतस्य द्रविणेहागंमेः
॥ ५६ ॥ इष्टोऽअग्निः ॥ इष्टोऽअग्निराहुंतः पिपर्त्तुनऽइष्टꣳ
हविः ॥ स्वगेदन्देवेभ्योनमंः ॥ ५७ ॥ [७-११] यदा
कूतात् ॥ यदाकूंतात्समसुंस्रोद्धृदोवामनंसोवासम्भृंतञ्चक्षुंपो
वा ॥ तदंनुप्रेतंसुकृतांमुलोकँय्यत्रऽऋषंयोजग्मुःप्रंथमजाः
पुंराणाः ॥ ५८ ॥ एतꣳसंधस्थ ॥ एतꣳसंधस्थपरिंतेददा
मियमावहांच्छेवधिञ्जातवेंदाः ॥ अन्वागन्तायज्ञपंतिर्वोऽअ

ऋतᳬं स्म्मं जानीत परमे व्योमन् ॥ ५९ ॥ एतञ्जांनाथ । परमे
व्योमुन्देवां÷सधस्त्था व्विद रूपमंस्य ॥ यदागच्छांत्पथिभि
र्द्देवयानैंरिष्टापूर्त्ते कृंणवाथाविरंस्म्मै ॥ ६० ॥ उद्बुध्यस्व ॥
उद्बुध्यस्वाग्ग्ने प्प्रतिं जागृहि त्त्वमिंष्टापूर्त्ते सᳬंसृंजेथामुयञ्च ॥ अ
स्म्मिन्त्सधस्त्थेऽअध्युत्तंरस्म्मिन्विश्श्वेदेवा यजंमानश्श्च सीदत
॥ ६१ ॥ येन वहंसि । सहस्रँᳬ येनांग्ग्ने सर्व्ववेदसम् ॥ तेनेमँ
ᳬ यज्ञन्नों नय स्वर्द्देवेषु गन्तवे ॥ ६२ ॥ प्रस्त्तरेणं परिधिनां ।

स्रुचाव्वेद्यांचबर्हिषां ॥ ऋचेमँऽयुज्ञन्नोनयस्वर्द्देवेषुगन्तवे
॥ ६३ ॥ यद्दत्तम् ॥ यद्दत्तँऽयत्त्परादानँऽयत्त्पूर्त्तँऽयाश्चद
क्षिणाः ॥ तदुग्निर्व्वैँश्वकर्म्मणःस्वर्द्देवेषुंनोदधत् ॥ ६४ ॥
यत्रधाराः ॥ यत्रधाराऽअनंपेतामधोर्घृतस्यंचयाः ॥ तद
ग्निर्व्वैँश्वकर्म्मणःस्वर्द्देवेषुंनोदधत् ॥ ६५ ॥ अग्निरंस्म्मि ॥
अग्निरंस्म्मिजन्म्मंनाजातवेदाघृतम्मेचक्षुंरमृतम्मऽआसन् ॥
अर्क्कस्त्रिधातूरजंसोविमानोजंस्त्रोघर्म्मोंहविरंस्म्मिनाम ॥६६॥

ऋचोनाम ॥ ऋचोनामास्म्मियजूᳪंषिनामास्म्मिसामानि
नामास्म्मि ॥ येऽअग्नयःᳫंपाञ्चजन्न्याऽअस्याम्पृथिव्यामधि ॥
तेषामसित्त्वमुत्तमःप्प्रनोजीवातवेसुव ॥ ६७ ॥ [१०-१२]
वार्त्रहत्त्यायशवसे [१]पृतनाषाह्यायच ॥ इन्द्रत्त्वावर्त्तया
मसि ॥ ६८ ॥ सहदानुम्पुरुहूत । क्षियन्तमहस्त्तमिन्द्रस
म्पिणक्कुणारुम् ॥ [२]अभिवृत्रंवर्द्धमानम्पियारुमपादमिन्द्रतव

१ पृतनाषाह्याय च अत्र "सहेः पृतनायाः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७५ सू.) इत्यनेन पृतनाशब्दात्परस्य सस्य षत्वं निपात्यते। २ अभिवृत्रम्। अत्र "अश्वरश्मि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तो अभि इत्यस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घाकारो "अभिविख्येषंवीरविश्ववत्सवृत्रवाजयन्तेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन अभेः परेषु एतेषु पदेषु निषिध्यते तेनात्र वकारे परेऽपि दीर्घो न भवति।

सांजघन्थ ॥ ६९ ॥ व्विनं॑ ॥ व्विनं॑ऽइन्द्रमृधोंजहिनीचायं
च्छपृतन्न्यतः ॥ योऽअस्म्माँ२॥ऽअंभिदासत्त्यधंरङ्गमयात
मं॑ ॥ ७० ॥ मृगोन । भीमः॑कुंचरोगिंरिष्ठाः॑पंरावतऽआ
जंगन्थापरंस्याः॑ ॥ सृकᳯसङ्शायंपविमिंन्द्रतिग्ग्मंव्विशत्रूंन्ता
ढिव्विमृधोंनुदस्व ॥ ७१ ॥ व्वैश्श्वानरोनं॑ ॥ व्वैश्श्वानरोनंऽ
ऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतं॑ ॥ अग्निर्न्नः॑सुष्ष्टुतीरुपं ॥ ७२ ॥
पृष्टोदिवि । पृष्टोऽअग्निः॑पृंथिव्यामपृष्टोव्विश्श्वाऽओपंधीराविं

वेश ॥ वैश्वानरःसहंसापृष्टोऽअग्निःसनोदिवासरि[१]षस्प्पातुन
क्तम् ॥ ७३ ॥ अश्यामतम् ॥ अश्यामतङ्कामंमग्नेतवो
तीऽअश्यामंरयिꣳरंयिवःसुवीरम् ॥ अश्यामवाजमभिवा
जयंन्तोऽश्यामंद्युम्नमंजराजरंन्ते ॥ ७४ ॥ वयन्ते ॥ वय
न्तेऽअध्वरंरिमाहिकामंमुत्तानहंस्तानमंसोपसद्यं ॥ यजिष्ठेन
मनंसायक्षिदेवानस्रेधतामन्मनाविप्प्रोऽअग्ने ॥ ७५ ॥ धा

१ रिषस्प्पातु इति पदम् । अत्र "अध्वनो रजसो रिषः स्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यनेन रिषः पदस्य विसर्जनीयस्य पातु पदे परे सत्वे पत्वेच "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पातुघटितपकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

मुच्छदग्निः ॥ धामच्छदग्निरिन्द्रोब्रह्मादेवोबृहस्पतिः ॥
सचेतसोविश्वेदेवायज्ञम्प्रावन्तुनःशुभे ॥ ७६ ॥ त्वँय्यविष्ठ।
दाशुषोनॄँःपाहिशृणुधीगिरः॥रक्षातोकमुतत्मना॥ ७७॥
[१०-१३]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामष्टादशोऽध्यायः १८॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाह्वीन्त्वैकादश,
देवायज्ञंविᳬशतिः, सुरावन्तᳬसप्तदशो, दीरतान्त्रयोदश,
च्याजानुर्दश, सोमोराजाष्टौ, सीसेनतन्त्रᳬपोडश, सप्त पञ्च

नवतिः ॥ [अ. १९ मं. ९५ अनु. ७] हरिः ॐ ॥ स्वाद्वी
न्त्वा । स्वादुनान्तीव्रान्तीव्रेणामृताममृतेन ॥ मधुमतीम्मधु
मतासृजामिसꣳसोमेन ॥ सोमोस्यश्विभ्याम्पच्यस्व सरस्व
त्यैपच्यस्वेन्द्रायसुत्राम्णेपच्यस्व ॥ १ ॥ परीतः ॥ परीतो
षिञ्चतासुतꣳसोमोयऽउत्तमꣳहविः ॥ दधन्वायोनर्य्योऽअ
प्स्वन्तरासुषावसोममद्रिभिः ॥ २ ॥ वायोःपूतः । पवित्रे ॥२०३॥

१ परीतः सिञ्चता इति पदे । अत्र "उकारमितः सिञ्चता सोपधः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४६ सू.) इत्यनेन इतःसंबन्धिविसर्गस्य सिञ्चतौ परे सोपध उकारो विधीयते परश्च मूर्धन्यो भवति इति । सोपधे ओकारे सकारस्य मूर्धन्यत्वे च परीतोषिञ्चता इति सिद्धम् ।

णप्प्रत्त्यङ्क्सोमोऽअतिंद्रुतः ॥ इन्द्रंस्यसुज्ज्यःसखां ॥ व्वायोः
पूतः पवित्रेणप्प्राङ्क्सोमोऽअतिंद्रुतः ॥ इन्द्रंस्यसुज्ज्यःसखां
॥ ३ ॥ पुनातिंते । परिस्रुतःसोमःसूर्य्यंस्यदुहिता ॥ व्वारेण
शश्वंतातनां ॥ ४ ॥ [1]ब्रह्म्मंक्षत्रम् ॥ ब्रह्म्मंक्षत्रम्पंवतेतेजंऽइन्द्रि
यःसुरयासोमंःसुतऽआसुंतोमदाय ॥ शुक्रेणंदेवदेवताःपि
पृग्ग्धिरसेनान्नंय्यजंमानायधेहि ॥ ५ ॥ कुविदुङ्ग । यवंम

---

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०१ सू.) इत्यनेन हकारात्परस्य मकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वविधानात्तेनैवात्र स्पर्शवर्णपरे मकारे तस्य द्वित्वम् ।

शु. य. संहि. न्तोयवंञ्चिद्यथादान्त्यंनुपूर्वंव्वियूयं ॥ इहेहैषाङ्कृणुहिभोजंना पू. अ.
निये बर्हिषोनमंऽउक्तिँऽयजंन्ति ॥ उपयामगृंहीतोस्यश्वि ॥ १९ ॥
॥२०४॥ भ्यांन्त्वासरंस्वत्त्यैत्त्वेन्द्रांयत्त्वासुत्राम्म्णंऽएषतेयोनिस्त्तेजं
सेत्त्वावीऽर्य्यांयत्त्वाबलांयत्त्वा ॥ ६ ॥ नानाहि । वांन्देवहिं
तꣳसदंस्कृतम्मासꣳसृंक्षाथाम्परमेव्व्योंमन् ॥ सुरात्त्वमसिंशु
ष्मिमणीसोमंऽएषमामांहिꣳसीꣳस्वाँऽयोनिंमाविशन्तीं ॥ ७ ॥ ॥२०४॥
उपयामगृंहीतोसि ॥ उपयामगृंहीतोस्याश्विनन्तेजंः सारस्व

तंव्वीर्ऽर्य्यँमैन्द्रम्बलंम् ॥ एषतेयोनिम्मौंदायंत्त्वानन्दायंत्त्वाम
हँसेत्त्वा ॥ ८ ॥ तेजौंसि ॥ तेजौंसितेजोमयिंधेहिव्वीर्ऽर्य्यँम
सिव्वीर्ऽर्य्यँम्मयिंधेहिबलंमसिबलम्मयिंधेह्योजोस्योजोमयिंधे
हिमन्न्युरंसिमन्न्युम्मयिंधेहिसहौंसिसहोमयिंधेहि ॥ ९ ॥
याद्व्याग्घ्रम् ॥ याद्व्याग्घ्रंव्विषूंचिकोभौवृकंञ्चरक्षंति ॥ श्येन
म्पंतत्रिणꣳसिꣳहꣳसेमम्पात्त्वꣳहꣳसः ॥ १० ॥ यदापि
पेषं । मातरम्पुत्रश्प्रमुंदितोधयंन् ॥ एतत्तदंग्ग्नेऽअनृणोभंवा

१ अत्र "परं तु रेफहकाराभ्याम्" (शु. य. प्रा. अ. सू.) इत्यनेन यकारस्य द्वित्वम् । एवं वीर्य्यमसि ।

म्म्यहंतौपितरौमयां ॥ सम्पृचंस्त्थसम्मांभद्द्रेणंपृङ्क्तव्विपृचंस्त्थ
व्विमांपाप्प्मनांपृङ्क्त ॥ ११ ॥ [११-१] देवायज्ञम् ॥ देवाय
ज्ञमंतन्न्वतभेषजम्भिषजाश्श्विनां ॥ व्वाचासरंस्वतीभिषागिन्द्रां
येन्द्रियाणिदधंतꣳ ॥ १२ ॥ दीक्क्षायैरूपम् ॥ दीक्क्षायैरूपꣳश
ष्प्पांणिप्प्रायणीयंस्यतोक्क्मांनि ॥ क्क्रयस्यंरूपꣳसोमंस्यलाजाः
सोमाꣳशवोमधुं ॥ १३ ॥ आतित्थ्यरूपम्मासंरम् ॥ आति
त्थ्यरूपम्मासंरम्महावीरस्यंनग्ग्नहुं ॥ रूपमुंपसदांमेतत्ति ॥२०५॥

स्त्रोरात्रीᳬ सुरासुंता ॥ १४ ॥ सोमंस्यरूपम् ॥ सोमंस्यरूप
क्क्रीतस्यंपरिस्रुत्त्परिषिच्यते ॥ अश्विभ्यांन्दुग्धम्भेषुजमि
न्द्रांयैन्द्रᳬ सरंस्वत्त्या ॥ १५ ॥ आसुन्दीरूपम् ॥ आसुन्दी
रूपᳬ रांजासुन्द्यैव्वेद्यैकुम्भीसुंराधानीं ॥ अन्तंरऽउत्तरवेद्यारू
पङ्कांरोतरोभिषक् ॥ १६ ॥ वेद्याव्वेदिंः ॥ वेद्याव्वेदिᳬ समां
प्प्यतेबुर्हिषांबुर्हिरिंन्द्रियम् ॥ यूपेंनयूपंऽआप्प्यतेप्प्रणींतोऽ
अुग्निरुग्निनां ॥ १७ ॥ हुविर्द्धानँय्यत् ॥ हुविर्द्धानँय्यदु

श्विनाग्ग्नीँऽउँऽस्यत्त्सरंस्वती ॥ इन्द्रायैन्द्रꣳसदंस्कृतम्पंत्क्कीशा
लुङ्गाहिंपत्त्यꣳ ॥ १८ ॥ प्रैषेभिं÷प्प्रैषान् ॥ प्रैषेभिं÷प्प्रैषा
नांप्प्नोत्त्याप्प्रीभिंराप्प्रीऽर्य्यज्ञस्यं ॥ प्रयाजेभिंरनुयाजान्व्वंषट्
कारेभिराहुंतीꣳ ॥ १९ ॥ पशुभिं÷पशून् ॥ पशुभिं÷पशूनां
प्नोतिपुरोडा[1]शैर्हुवीꣳष्या ॥ छन्दोंभिꣳसामिधेनीऽर्या
ज्याभिर्व्वपट्कारान् ॥ २० ॥ धानाःकंरम्भः । सक्त्तंवꣳपरी

---

१ पुरः दाशैः इति पदम् । अत्र "पुरोदाशे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४४ सू.) इत्यनेन पुरशब्दघटितविसर्गस्य उकारे दाशशब्दघटितस्य दकारस्य मूर्धन्ये डकारे "उवर्ण ओकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५४ सू.) इत्यनेन कंठ्यादकारादुत्तरे उवर्णे उभयो रकारोकारयोरोकारे पुरोडाशैः इति पदम् ।

वापश्पयोदधिं ॥ सोमंस्यरूपᳪहुविपऽआमिक्षाव्वाजिनम्म

धुं ॥ २१ ॥ धानानांᳬरूपम् ॥ धानानांᳬरूपङ्कुवंलम्परी

वापस्यंगोधूमाᳬ ॥ सक्तूनाᳬरूपम्बदंरमुपवाकांᳬकरम्भस्यं

॥ २२ ॥ पयंसोरूपम् ॥ पयंसोरूपँय्यद्यवांदुध्नोरूपङ्कर्कन्धूं

नि ॥ सोमंस्यरूपंव्वाजिनᳪसौम्म्यस्यंरूपमामिक्षां ॥ २३ ॥

आश्रांवय ॥ आश्रांवयेतिंस्तोत्रियाᳬप्रत्त्याश्रावोऽअनुं

रूपᳬ ॥ सजेतिंधाय्यारूपम्प्रंगाथायेयजामहाः ॥ २४ ॥

शु. य. संहि. अ॒र्द्धऽऋ॒चैरु॒क्थाना॑म् ॥ अ॒र्द्धऽऋ॒चैरु॒क्थाना॑ᳪं रू॒पम्प॒दैरा॑ पू. अ.
प्नोति नि॒विदः॑ ॥ प्र॒ण॒वैः॑ श॒स्त्राणा॑ᳪं रू॒पम्पय॑सा॒ सोम॑ऽआ ॥ १९
॥२०७॥ प्यते ॥ २५ ॥ अ॒श्विभ्या॑म्प्रा॒तःसव॑नम् ॥ अ॒श्विभ्या॑म्प्रा
तःसव॑न॒मिन्द्रे॑णै॒न्द्रम्माध्यं॑न्दिनम् ॥ वै॒श्व॒दे॒वᳪंसर॑स्वत्यातृ॒
तीयं॑मा॒प्तᳪंसव॑नम् ॥ २६ ॥ वा॒य॒व्यै᳚र्वा॒य॒व्या᳚नि ॥ वा॒य॒व्यै᳚र्वा
य॒व्या᳚न्याप्नोति॒ सतेन॑ द्रोणकल॒शम् ॥ कु॒म्भीभ्या॑मम्भृ॒णौ ॥२०८
सु॒तेस्था॒लीभि॑स्था॒लीरा॑प्नोति ॥ २७ ॥ यजु॑र्भिराप्यन्ते ॥

यजुर्भिराप्प्यन्तेग्ग्रहाग्ग्रहैस्त्तोमांश्श्चविष्ट्टुतीः ॥ छन्दोभिरु

क्क्थाशस्त्राणिसाम्म्नांवभृथऽआप्प्यते ॥ २८ ॥ इडाभिर्भ

क्क्षान् ॥ इडाभिर्भक्क्षानांप्नोतिसूक्क्तवाकेनाशिषंः ॥ शँय्यु

नांपत्नी[1]सँय्याजान्त्सँमिष्टयजुषांसँ्स्थाम् ॥ २९ ॥ व्व्रतेनं

दीक्क्षाम् ॥ व्व्रतेनंदीक्क्षामांप्नोतिदीक्क्षयांप्नोतिदक्क्षिणाम् ॥

दक्क्षिणाश्श्रद्धामांप्नोतिश्श्रद्धयांसत्त्यमांप्प्यते ॥ ३० ॥ एताव

---

१ पत्नीं संय्याजान् । अत्र "भाविभ्यः सः पं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य षस्य "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषेधे न षत्वम् । ततः "अन्तस्थामन्तस्थास्वनुनासिकां परसस्थानाम् । (शु. य. प्रा. ४ अ. १० सू.) इत्यनेन समः मकारस्य अन्तस्थे याजान्पदे अन्तस्थामनुनासिकामापद्यते । इति षस्य यकारे अनुनासिके रूपम् ।

द्रूपम् ॥ एतावद्रूपँय्यज्ञस्ययद्देवैर्ब्रह्मणाकृतम् ॥ तदेतत्सर्व्वं
माप्नोतियज्ञेसौत्रामणीसुते ॥ ३१ ॥ [२०-२] सुरावन्त
म्बर्हिषदंम् ॥ सुरावन्तम्बर्हिषदꣳसुवीरँय्यज्ञꣳहिन्वन्तिम
हिषानमोभिः ॥ दधानाꣳसोमन्दिविदेवतासुमदेमेन्द्रँय्यज
मानाःस्वर्क्काः ॥ ३२ ॥ यस्ते ॥ यस्तेरसꣳसम्भृतऽओषधी
षुसोमस्यशुष्मꣳसुरयासुतस्य ॥ तेनजिन्वयजमानम्मदेनस
रस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम् ॥ ३३ ॥ यमश्विना ॥ यम

श्विनानमुंचेरासुरादधिसरस्वत्त्यसुंनोदिन्द्रियाय ॥ इमन्तꣳ

शुक्कम्मधुंमन्तमिन्दुꣳसोमꣳराजांनमिह भंक्षयामि ॥ ३४ ॥

यदत्रं । रिप्तꣳरसिनंꣳसुतस्ययदिन्द्रोऽअपिंबच्छचीभिः ॥

अहन्तदंस्यमनंसाशिवेनसोमꣳराजांनमिह भंक्षयामि ॥ ३५ ॥

पितृभ्यंꣳस्वधायिभ्यंꣳ । स्वधानमंꣳपितामहेभ्यंꣳस्वधा

यिभ्यंꣳस्वधानमंꣳप्रपिंतामहेभ्यꣳस्वधायिभ्यंꣳस्वधान

मंꣳ ॥ अक्षंन्पितरोमीमदन्तपितरोतीतृपन्तपितरꣳपितंरꣳ

शुन्धध्वम् ॥ ३६ ॥ पुनन्तुंमा । पितरंः सोम्म्यासंः पुनन्तु
मापितामुहाः पुनन्तुप्प्रपिंतामहाः ॥ पवित्रेंणशुतायुंषा ॥
पुनन्तुंमापितामुहाः पुनन्तुप्प्रपिंतामहाः ॥ पवित्रेंणशुतायु
षाव्विश्श्वमायुर्व्यंश्श्नवै ॥ ३७ ॥ अग्नुऽआयूंᳬषि । पवसुऽ
आसुवोर्ज्जमिषंञ्चनः ॥ आरेबांधस्वदुच्छुनांम् ॥ ३८ ॥
पुनन्तुंमा । देवजुनाः पुनन्तुमनंसाधियंः ॥ पुनन्तुव्विश्श्वां
भूतानिजातंवेदः पुनीहिमां ॥ ३९ ॥ पवित्रेंणपुनीहि ।

माशुक्रेणंदेवदीद्यंत् ॥ अग्नेक्रत्वाक्रतुँ१॥ऽरनु ॥ ४० ॥
यत्ते । पवित्रमर्चिष्यग्नेवितंतमन्तरा ॥ ब्रह्मतेनंपुनातुमा
॥ ४१ ॥ पवंमानःस॰ ॥ पवंमानःसोऽअद्यनं÷पवित्रेण
विचंर्पणिः ॥ यःपोतासपुंनातुमा ॥ ४२ ॥ उभाभ्यांन्देव ।
सवितःपवित्रेणसवेनंच ॥ माम्पुंनीहिविश्वतं÷ ॥ ४३ ॥
वैश्वदेवीपुंनती । देव्यागाद्यस्यांमिमाबह्वयस्तन्वोवीतपृष्ठाः॥
तयामदन्तःसधमादेंपुवयंस्यांमपतंयोरयीणाम् ॥ ४४ ॥

येसंमानाः । समंनसःपितरोयमराज्ये ॥ तेषाँल्लोकःस्वधा
नमोयज्ञोदेवेषुकल्पताम् ॥ ४५ ॥ येसंमानाः । समंनसो
जीवाजीवेषुमामकाः ॥ तेषाᳬंश्रीर्म्मयिकल्पतामस्मिँल्लो
केशतᳬंसमाः ॥ ४६ ॥ द्वेसृती ॥ द्वेसृतीऽअंशृणवम्पितॄ
णामहन्देवानांमुतमर्त्त्यानाम् ॥ ताभ्यांमिदंविश्वमेजत्समे
तियदंन्तरापितरंम्मातरंञ्च ॥ ४७ ॥ इदᳬंहविः ॥ इदᳬंह
विःप्प्रजननंम्मेऽअस्तुदशंवीरᳬंसर्व्वंगणᳬंस्वस्तये ॥ आत्मस ॥२१०॥

सनिंप्प्रजासनिं[1]पशुसनिं[2]लोकसन्यंभयसनिं ॥ अग्निःप्प्रजाम्ब
हुलाम्मेकरोत्त्वन्नम्पयोरेतोऽअस्म्मासुधत्त ॥४८॥ [१७-३]
उदीरताम् ॥ उदीरतामवरऽउत्त्परासऽउन्मध्यमाःपितरः सो
म्म्यासः ॥ असुंय्यऽईयुरवृकाऽऋतज्ञास्तेनोवन्तुपितरोह
वेषु ॥ ४९ ॥ अङ्गिरसोनः । पितरोनवग्ग्वाऽअथर्व्वाणोभृग
वःसोम्म्यासः ॥ तेषांव्वयꣳसुमतौयज्ञियानामपिभद्रेसौमन

१-२ प्रजासनि पशुसनि "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षकारप्राप्तौ "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।

सं. ३६

सेस्याम ॥ ५० ॥ येनः ॥ येनःपूर्वेपितरःसोम्म्यासोनूहि
रेसोमपीथंवसिष्ठाः ॥ तेभिर्यमःसंरराणोहवीछंष्युशन्नु
शद्भिःप्रतिकाममत्तु ॥ ५१ ॥ त्वछंसोम ॥ त्वछंसोमप्र
चिकितोमनीषात्त्वछंरजिष्ठमनुनेषिपन्थाम् ॥ तवप्रणीती
पितरोनऽइन्दोदेवेषुरत्नमभजन्तधीराः ॥ ५२ ॥ त्वयाहि ॥
त्वयाहिनःपितरःसोमपूर्वेकर्म्माणिचक्रुःपवमानधीराः ॥
वन्वन्नवातःपरिधीँ१॥रपोर्णुवीरेभिरश्वैर्म्मघवाभवानः

॥ ५३ ॥ त्वᳬसोम । पितृभिᳬ संविदानोनुद्यावापृथिवीऽ
आततन्थ ॥ तस्मैतऽइन्दोहविषाविधेमव्वयᳬस्यामपतयो
रयीणाम् ॥ ५४ ॥ बर्हिषदᳬपितरᳬ ॥ बर्हिषदᳬपितरऽऊत्त्यु
र्व्वागिमावोहव्याचंकृमाजुषद्ध्वम् ॥ तऽआगतावसाशन्तमेना
थानᳬशँय्योररपोदधात ॥ ५५ ॥ आहम् ॥ आहम्पितृन्त्सु
विदत्राँ२॥ऽअवित्त्सिनपातञ्चविक्क्रमणञ्चविष्णोᳬ ॥ बर्हिष
दोयेस्वधयासुतस्यभजन्तपित्त्वस्तऽइहागमिष्ठाᳬ ॥ ५६ ॥

शु. य. संहि. उपहूताꣳपितरः । सोम्म्यासोबर्हिष्ष्येषुनिधिषुप्प्रियेषु ॥ पू. अ.
॥२१२॥ तऽआगमन्तुतऽइहश्रुवन्त्वधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्म्मान् ॥ ५७ ॥
आयन्तु । नꣳपितरःसोम्म्यासोग्निष्ष्वात्ताःपथिभिर्द्देवया
नैꣳ ॥ अस्म्मिन्यज्ञेस्वधयामदन्तोधिब्रुवन्तुतेवन्त्वस्म्मान्
॥ ५८ ॥ अग्निष्ष्वात्ताꣳपितरꣳ ॥ अग्निष्ष्वात्ताꣳपितरऽ
एहगच्छतसदःसदꣳसदतसुप्प्रणीतयꣳ ॥ अत्ताहवीꣳषि ॥२१२॥
प्प्रयतानिबर्हिष्ष्यथारयिꣳसर्व्ववीरन्दधातन ॥ ५९ ॥ येऽ

अग्निष्वात्ताः ॥ येऽअग्निष्वात्तायेऽअनग्निष्वात्तामध्येदिवःस्वधयामादयन्ते ॥ तेभ्यःस्वराडसुनीतिमेतांयथावशन्तन्वङ्कल्पयाति ॥ ६० ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतः ॥ अग्निष्वात्तानृतुमतोहवामहेनाराशꣳसेसोमपीथंयऽआशुः ॥ तेनोविप्रासःसुहवाभवन्तुवयꣳस्यामपतयोरयीणाम् ॥ ६१ ॥ [१३-४] आच्याजानु । दक्षिणतोनिषद्येमंयज्ञमभिगृणीतविश्वे ॥ माहिꣳसिष्टपितरःकेन

चिन्नोयद्वऽआगं÷पुरुषताकरांम ॥ ६२ ॥ आसीनासोऽअरु
णीनांम् ॥ आसीनासोऽअरुणीनामुपस्थैरयिन्धत्तदाशुषेम
र्त्याय ॥ पुत्रेभ्यं÷पितरस्तस्यवस्वं÷प्रयंच्छतुतऽइहोर्ज्जन्द
धात ॥ ६३ ॥ यमंग्ग्ने । कव्यवाहनत्त्वञ्चिन्मन्यंसेरयिम् ॥
तन्नोंगीर्भिः श्रवाय्यंन्देवत्रापंनयायुजंम्[1] ॥ ६४ ॥ योऽअ
ग्निः । कंव्यवाहंनःपितृन्यक्षंदृतावृधं÷ ॥ प्रेदुंहव्यानिंव्वोच
तिदेवेभ्यंश्चपितृभ्यऽआ ॥ ६५ ॥ त्वमंग्ग्ने ॥ त्वमंग्ग्नऽई ॥२१३॥

१ पनय युजम् इति पदम्। अत्र "अथोदारिथपनय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन सूत्रोक्तपदानां यकारे परे दीर्घो विधीयते। तेन पनयायुजम्।

ड्डितः कं॑व्यवाहुनावांड्ढ्य्यानिसुर्भीणिकृत्त्वी ॥ प्रादाः पितृ

भ्भ्यंः स्वुधयाुतेऽअंक्षन्नुद्धित्त्वन्देंवुप्प्रयंताहुवी॑ᳪषि ॥ ६६ ॥

येच्चं ॥ येचेुहपितरोुयेचुनेहयाँश्चंव्विुद्मयाँ२॥ऽउंचुनप्प्रंवि

दू॒म्म ॥ त्वंव्वेंत्थुयतिुतेजांतवेदः स्वुधाभिर्य्युज्ञᳬ सुकृंतञ्जुपस्व

॥६७॥ इुदम्पितृभ्भ्यंः ॥ इुदम्पितृभ्भ्योुनमोऽअस्त्त्वुद्ययेपूर्व्वा

सोुयऽउपंरासऽईयुः ॥ येपार्त्थिवेुरजुस्यानिषंत्तायेवांनुनᳬ सुवृ

जनांसुव्विक्क्षु ॥६८॥ अधायथां । नः पितरः परांसः प्प्रत्नासोऽ

५०९

अग्नऽऋतमांशुषाणाः ॥ शुचीदंयन्दीधितिमुक्थशासःक्षामां
भिन्दन्तोऽअरुणीरपंव्रन् ॥ ६९ ॥ उशन्तंस्त्वा ॥ उशन्तंस्त्वा
निधीमह्युशन्तःसमिंधीमहि ॥ उशन्नुंशतऽआवंहपितृंन्हविं
षेऽअत्तंवे ॥ ७० ॥ अपाम्फेनेंन ॥ अपाम्फेनेंनुनमुंचेःशिरंऽ
इन्द्रोदंवर्त्तयः ॥ विश्वायदजंयस्पृधंः ॥ ७१ ॥ [१०-५]
सोमोराजां ॥ सोमोराजामृतंःसुतऽऋजीषेणांजहान्मृत्युम् ॥

१ पितृन्हविषे । अत्र पितृन् पदस्य नस्य "ऋषरेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं प्राप्तम् । परञ्च "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ ५० सू.) इत्यनेन पदान्तीयस्य नकारस्य णत्वं नोपपद्यते । इति निषेधान्न णत्वम् ।

५१०

ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳ शुक्क्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिद
म्पयोमृतम्मधुं ॥ ७२ ॥ अद्भ्यःक्क्षीरम् ॥ अद्भ्यःक्क्षीरंव्यं
पिबत्त्कुङ्ङांङ्गिरसोधिया ॥ ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳ
शुक्क्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७३ ॥ सो
मंमद्भ्यः ॥ सोमंमद्भ्योव्यंपिबच्छन्दंसाहꣳसःशुंचिषत् ॥
ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्विपानꣳ शुक्क्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमि
दम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७४ ॥ शतम् ॥ ११०० ॥ अन्नांत्परिस्रु

तं॑ ॥ अन्ना॑त्परि॒स्रुतो॒रस॒म्ब्रह्म॑णा॒व्य॑पिबत्क्ष॒त्रम्पय॑ꣳ॒सोमं॑म्प्र॒
जाप॑तिः ॥ ऋ॒तेन॑स॒त्यमि॑न्द्रि॒यं॑वि॒पान॑ꣳशु॒क्रमन्ध॑स॒ऽइन्द्र॑
स्येन्द्रि॒यमि॒दम्पयो॒मृत॒म्मधु॑ ॥ ७५ ॥ रेतो॒मूत्र॑म् ॥ रेतो॒मूत्र॒
विज॑हाति॒योनि॑म्प्रवि॒शदि॑न्द्रि॒यम् ॥ गर्भो॑ज॒रायु॒णावृ॑त॒ऽउ
ल्बं॑जहाति॒जन्म॑ना ॥ ऋ॒तेन॑स॒त्यमि॑न्द्रि॒यं॑वि॒पान॑ꣳशु॒क्रम
न्धं॑स॒ऽइन्द्र॑स्येन्द्रि॒यमि॒दम्पयो॒मृत॒म्मधु॑ ॥ ७६ ॥ दृ॒ष्ट्वारू॒पे ।
व्याक॑रोत्सत्यानृ॒तेप्र॒जाप॑तिः ॥ अश्र॑द्धा॒मनृ॑ते॒ऽद॑धाच्छ्र॒

द्वाᳬंसत्त्येप्प्रजापंतिः॥ ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्विपानंᳯशुक्क्रम
न्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७७ ॥ व्वेदेंनरू
पे । व्व्यंपिबत्त्सुतासुतौप्प्रजापंतिः ॥ ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्वि
पानंᳯशुक्क्रमन्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं॥७८॥
दृष्ट्वापंरिस्स्रुतंः ॥ दृष्ट्वापंरिस्स्रुतोरसंᳯशुक्क्रेणंशुक्क्रंव्व्यंपिब
त्पयंᳬसोमंप्प्रजापंतिः॥ ऋतेनंसत्त्यमिंन्द्रियंव्विपानंᳯशुक्क्रम
न्धंसऽइन्द्रंस्येन्द्रियमिदम्पयोमृतम्मधुं ॥ ७९ ॥ [८-६]

५१३

सीसेनतन्त्रम् ॥ सीसेनतन्त्रम्मनसामनीषिणऽऊर्णासूत्रेणक
वयोव्वयन्ति ॥ अश्विनायज्ञꣳसविंतासरस्वतीन्द्रस्यरूपंव्वरुणो
भिषज्यन् ॥ ८० ॥ तदस्य । रूपममृतꣳशचीभिस्तिस्रोदे
धुर्देवताꣳसꣳरराणाः ॥ लोमानिशष्पैर्ब्बहुधानतोक्मभि
स्त्वगस्यमाꣳसमभवन्नलाजाः ॥ ८१ ॥ तदश्विना । भिष
जारुद्रवर्त्तनीसरस्वतीव्वयतिपेशोऽअन्तरम् ॥ अस्थिमज्जान

१ सीसेन तन्त्रम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वापत्तौ "अनुत्तमतनोत्" । (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन निषिध्यते ! अतो न षकार इत्यर्थः ।

स्मासैरैह्कारोतेरेणदधेतोगवान्त्वचि ॥ ८२ ॥ सरस्वतीम
नसा । पेशलंव्वसुनासत्याब्भ्यांव्वयतिदर्शतंव्वपुः ॥ रसम्प
रिस्रुतानरोहितन्नग्नहुर्द्धीरस्तसरन्नवेमं ॥ ८३ ॥ पयसाशुक्र
म् ॥ पयसाशुक्रममृतञ्जनित्रह्सुरयामूत्राज्जनयन्तरेतः ॥
अपामतिन्दुर्म्मतिम्बाधमानाऽऊवद्ध्यंव्वातह्सब्वन्तदारात्
॥ ८४ ॥ इन्द्रः सुत्रामा ॥ इन्द्रः सुत्रामाहृदयेनसत्यम्पुरो
डाशेनसविताजंजान ॥ यकृत्क्लोमानंव्वरुणोभिषज्यन्मतस्ने

व्वायुब्यैर्न्नमिनातिपित्तम् ॥ ८५ ॥ आन्त्राणिंस्त्थालीः ॥ आन्त्रा
णिंस्त्थालीर्म्मधुपिन्वमानागुदाःपात्त्राणिसुदुघानधेनुः ॥ श्ये
नस्यपत्त्रन्नप्लीहाशचीभिरासन्दीनाभिरुदरन्नमाता ॥ ८६ ॥ कु
म्भोवनिष्ठुः ॥ कुम्भोवनिष्ठुर्ज्जनिताशचीभिर्य्यस्मिन्नग्ग्रेयो
न्याङ्गर्भोऽअन्तः ॥ प्लाशिर्व्यक्तःशतधारऽउत्सोदुहेनकु
म्भीस्वधाम्पितृभ्यः ॥ ८७ ॥ मुखꣳसत् ॥ मुखꣳसदस्यशिरऽ
इत्सतेनजिह्वापवित्रमश्विनासन्त्सरस्वती ॥ चप्यन्नपायुर्भि

पगंस्यबालौंबस्तिर्नशेपोहरंसातरस्वी ॥ ८८ ॥ अश्विभ्या
ञ्चक्षुः ॥ अश्विभ्याञ्चक्षुरमृतङ्ग्रहाभ्याञ्छागेनतेजोहविः
पांशृतेन ॥ पक्ष्माणिगोधूमैःकुवलैरुतानिपेशोनशुक्कमासितं
वसाते ॥ ८९ ॥ अविर्न्न । मेषोनासिब्बीर्य्यायप्प्राणस्यपन्थाऽ
अमृतोग्ग्रहाभ्याम् ॥ सरस्वत्त्युपवाकैर्व्यानन्नस्यानिबर्हिर्ब
दरैर्ज्जजान ॥ ९० ॥ इन्द्रस्यरूपम् ॥ इन्द्रस्यरूपमृषभोब
लायकर्णाभ्याꣳश्रोत्रममृतङ्ग्रहाभ्याम् ॥ यवानबर्हिर्ब्भ्रु

विकेसराणिकर्कन्धुजज्ञेमधुसारघम्मुखात् ॥ ९१ ॥ आत्म
न्नुपस्थे ॥ आत्मन्नुपस्थेनवृकस्यलोममुखेऽश्मश्रूणिन
व्याघ्रलोम ॥ केशानशीर्षन्यशसेश्रियैशिखासिꣳहस्यलोम
त्त्विषिरिन्द्रियाणि ॥ ९२ ॥ अङ्गान्यात्मन् ॥ अङ्गान्या
त्मन्भिषजातदश्विनात्मानमङ्गैःसमधात्सरस्वती ॥ इन्द्र
स्यरूपꣳशतमानमायुश्चन्द्रेणज्योतिरमृतन्दधानाः ॥ ९३ ॥
सरस्वतीयोन्याम् ॥ सरस्वतीयोन्याङ्गर्भमन्तरश्विभ्याम्प

त्क्वीसुकृतम्बिभर्त्ति ॥ अ॑पा ँ रसे॑नव्वरु॑णोनसाम्म्नेन्द्र ँ श्रि॒यै
ज॒नय॑न्नप्सुराजा ॥ ९४ ॥ तेज॑ः पशू॒नाम् ॥ तेज॑ः पशू॒
ना ँ ह॒विरि॑न्द्रि॒याव॑त्परि॒स्रुता॒पय॑सासार॒घम्मधु॑ ॥ अ॒श्वि
भ्यान्दु॒ग्धम्भि॒षजा॒सर॑स्वत्यासु॒तासु॒ताभ्या॑म॒मृत॒ꣳसोम॒ऽइ
न्दु॑ः ॥ ९५ ॥ [१६-७] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकोन
विंशतितमोऽध्यायः ॥ १९ ॥ श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनु

१ अपा ँरसेन । अत्र "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन विधीयमानं "स्वरयवहकपेश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन एतैर्व्यवधानेऽप्यत्र णत्वं सकारस्य तदतिरिक्तवर्णस्य व्यवधानेनाप्राप्तमपि "शिलिसिमध्य°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन णत्वमेतेषु व्यवहितेषु निषिद्ध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्पत्त्यर्थम् । स्वरयवहकपातिरिक्तवर्णव्यवधाने ऋषरेभ्यो णत्वप्राप्त्यभावात् ।

वाकसूत्रम् ॥ क्षत्रस्ययोनिस्त्रयोदश, सद्देवादशा, म्यादधा
म्यष्टौ, योभूतानाञ्चतस्त्र:, समिद्धऽइन्द्रऽएकादश, ऽआया
त्वष्टौ, समिद्धोऽअग्निर्द्वादशा, श्विनाहविस्त्रयोदशा, श्विना
तेजसैकादश, नव नवतिः ॥ [अ. २० मं. ९० अ. ९]
हरिः ॐ ॥ क्षत्रस्ययोनिं ॥ क्षत्रस्ययोनिरसिक्षत्रस्यनाभि
रसि ॥ मात्त्वाहिꣳसीन्मामाहिꣳसीः ॥ १ ॥ निषसाद ।
धृतव्रतोवरुणःपस्त्यास्वा ॥ साम्म्राज्यायसुक्रतुं ॥ मृत्त्योः

पाहिविद्योत्त्पाहि ॥ २ ॥ देवस्यत्त्वा । सवितुःप्प्रसवेश्विनो

र्ब्बाहुभ्यांम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ॥ अश्विनोर्भैषज्ज्येनतेजसे

ब्रह्मवर्च्चसायाभिषिञ्चामिसरस्वत्त्यैभैषज्ज्येनव्वीर्यायान्नाद्या

याभिषिञ्चामीन्द्रस्येन्द्रियेणबलायश्रियैयशसेभिषिञ्चामि

॥ ३ ॥ कोसि । कतमोसिकस्म्मैत्त्वाकायत्त्वा ॥ सुश्लोक

सुमङ्गलसत्त्यराजन् ॥ ४ ॥ शिरोमे ॥ शिरोमेश्रीर्य्यशोमु

खन्त्विषिःकेशाश्चश्म्मश्रूणि ॥ राजामेप्प्राणोऽअमृतसम्म्रा

द्दृचक्षुर्व्विराट्छ्रोत्रंम् ॥ ५ ॥ जिह्वामे । भुद्रंव्वाङ्महोमनोम्
न्युःस्वराड्भामं÷ ॥ मोदांꣳप्रमोदाऽअङ्गुलीरङ्गानिमित्रम्मे
सहं÷ ॥ ६ ॥ बाहूमे ॥ बाहूमेबलंमिन्द्रियꣳहस्तौमेकर्म्म
व्वीर्य्यम् ॥ आत्माक्षत्रमुरोमम ॥ ७ ॥ पृष्ठीर्म्मे । राष्ट्रमु
दरमꣳसौग्ग्रीवाश्श्रोणी । ऊरूऽअंरत्नीजानुंनीव्विशोमेङ्गा
निसर्व्वतं÷ ॥ ८ ॥ नाभिर्म्मे । चित्तंव्विज्ञानम्पायुर्म्मेपंचिति
र्भसत् ॥ आनन्दनन्दावाण्डौमेभगꣳसौभाग्ग्यम्पसं÷ ॥

जङ्घाभ्याम्पद्भ्यान्धर्म्मोस्म्मिविशिराजाप्प्रतिष्ठितः ॥ ९ ॥
प्रतिक्षत्रे । प्प्रतितिष्ठामिराष्ट्रेप्प्रत्त्यश्वैषुप्प्रतितिष्ठामिगोषु
प्रत्त्यङ्गेषुप्प्रतितिष्ठाम्म्यात्त्मन्प्रतिप्प्राणेषुप्प्रतितिष्ठामिपुष्टे
प्प्रतिद्यावापृथिव्व्योःप्प्रतितिष्ठामियज्ञे ॥ १० ॥ त्त्रयादेवाः ॥
त्त्रयादेवाऽएकादशत्त्रयस्त्रिशःसुराधसः ॥ बृहस्प्पतिपुरोहि
तादेवस्स्यसवितुःसवे ॥ देवादेवैरवन्तुमा ॥ ११ ॥ प्रथमाद्वि
तीयैः ॥ प्रथमाद्वितीयैर्द्वितीयास्तृतीयैस्तृतीयाःसत्त्येनस

त्यँऽयज्ञेनंयज्ञोयजुंर्भिर्य्यजूꣳषिसामांभिꣳ सामांन्यृग्भिर्ऋ
चंः[1]पुरोनुवाक्याभिꣳपुरोनुवाक्यायाज्याभिर्य्याज्याव्वषट्क्का
रैर्व्वषट्क्काराऽआहुंतिभिराहुंतयोमेकामान्त्समंर्द्धयन्तुभूःस्वा
हां ॥ १२ ॥ लोमांनिप्प्रयंतिꣳ ॥ लोमांनिप्प्रयंतिर्म्ममत्त्वङ्मऽ
आनंतिरागंतिꣳ ॥ माꣳसम्मऽउपंनतिर्व्वस्वास्थिमज्जामऽआ
नंतिꣳ ॥ १३ ॥ [१३-१] यद्देवाꣳ ॥ यद्देवादेवहेडंनन्देवां ॥२२१॥

१ पुरोनुवाक्याभिः । अत्र समानपदे "ऋपरेभ्यो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रमान्ते" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम् ।

सश्चकृमाव्वयम् ॥ अग्निर्म्मातस्म्मादेनंसोव्विश्वान्म्मुञ्चत्त्वꣳहंसꣳ ॥ १४ ॥ यदिदिवां ॥ यदिदिवायदिनक्तमेनाꣳसिचकृमाव्वयम् ॥ व्वायुर्म्मातस्म्मादेनंसोव्विश्वान्म्मुञ्चत्त्वꣳहंसꣳ ॥ १५ ॥ यदिजाग्ग्रंत् ॥ यदिजाग्ग्रद्यदिस्वप्न्नऽएनाꣳसिचकृमाव्वयम् ॥ सूर्य्यौमातस्म्मादेनंसोव्विश्वान्म्मुञ्चत्त्वꣳहंसꣳ ॥ १६ ॥ यद्ग्रामे ॥ यद्ग्रामेयदरण्ण्येयत्त्सभायाँय्यदिन्द्रिये ॥ यच्छूद्द्रेयदर्य्येयदेनंश्चकृमाव्वयँय्यदेकस्या

धिधर्म्माणितस्यांवयजंनमासि ॥ १७ ॥ यदापः ॥ यदा ॥ २० ॥
॥२२२॥ पोऽअघ्न्याऽइतिव्वरुणेतिशपामहेततोव्वरुणनोमुञ्च ॥ अवं
भृथनिचुम्पुणनिचेरुरसिनिचुम्पुणः ॥ अवदेवैर्देवकृतमेनोय
क्ष्यवमर्त्यैर्म्मर्त्यकृतम्पुरुराव्णोदेवरिषस्पाहि ॥ १८ ॥ समु
द्रेते ॥ समुद्रेतेहृदयमप्स्वन्तः सन्त्वाविशन्त्वोषधीरुतापः ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयः सन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्मै स ॥२२२॥
न्तुयोस्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्मः ॥ १९ ॥ द्रुपदादिवमुमु

चा॒नः॑ । स्वि॒न्नः॒स्स्ना॒तोम॒लाँदि॑व ॥ पू॒तम्प॒वित्रे॑णे॒वाज्य॒माप॑ः

शु॒न्ध॒न्तु॒मैन॑सः ॥ २० ॥ उ॒द्व॒यम् ॥ उ॒द्व॒यन्तम॑स॒स्परि॒स्वः॒

पश्य॑न्त॒ऽउत्त॑रम् ॥ दे॒वन्दे॑व॒त्रासूर्य॒मग॑न्म॒ज्ज्योति॑रु॒त्तमम्

॥ २१ ॥ अ॒पोऽअ॒द्य ॥ अ॒पोऽअ॒द्यान्व॑चारिष॒ꣳरसे॑न॒सम॑सृ॒

क्ष्महि ॥ पय॑स्वानग्न॒ऽआग॑म॒न्तम्मा॒सꣳसृ॑ज॒वर्च्च॑सा॒प्र॒जया॑

च॒धने॑नच ॥ २२ ॥ एधो॑सि ॥ एधो॑स्येधिषी॒माहि॑स॒मिद॑सि॒

सं. ३८ तेजो॑सि॒तेजो॒मयि॑धेहि ॥ स॒मावव॑र्त्तिपृथि॒वीस॒मु॒षाः॒सम॒ुसू॒

र्वं ॥ समुद्विश्वमिदञ्जगत् ॥ वैश्वानरज्ज्योतिर्भूयासंविभून्कामान्व्यश्नवैभूःस्वाहा ॥ २३ ॥ [१०-२] ॥ अभ्यादधामि । समिधमग्नेव्व्रतपतेत्त्वयि ॥ व्रतञ्चश्रद्धाञ्चोपैमीन्धेत्त्वादीक्षितोऽअहम् ॥ २४ ॥ यत्रब्रह्म । चक्क्षत्रञ्चसम्म्यञ्चौचरतःसह ॥ तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँयत्रदेवाःसहाग्निना ॥ २५ ॥ यत्रेन्द्रं ॥ यत्रेन्द्रश्चव्वायुश्चसम्म्यञ्चौचरतःसह ॥ ॥२२३

तँल्लोकम्पुण्ण्यम्प्रज्ञेषँयत्रसेदिर्न्नविद्यते ॥ २६ ॥ अंशुना

ते ॥ अहश्शुनातेऽअहश्शुःपृंच्यतामपरंपापरुं ॥ गन्धस्त्तेसो
मंमवतुमदायरसोऽअच्युतं ॥ २७ ॥ सिञ्चन्तिपरि । षिञ्च
न्त्युत्सिञ्चन्तिपुनन्तिच ॥ सुरायैबभ्र्वैमदेकिन्त्वोवदतिकि
न्त्वः ॥ २८ ॥ धानावन्तङ्करम्भिणंम ॥ धानावन्तङ्करम्भि
णंमपूपवन्तमुक्थिनंम ॥ इन्द्रंप्प्रातर्ज्जुषस्वनं ॥ २९ ॥ बृह
दिन्द्राय । गायतमरुतोवृत्रहन्तंमम ॥ येनज्ज्योतिरजनयन्नृ
तावृधोदेवन्देवायजागृवि ॥ ३० ॥ अध्वर्य्योऽअद्रिभिः ।

सुत१ꣳसोमंम्पवित्रऽआनय ॥ पुनाहीन्द्रायपातवे ॥ ३१ ॥
[८-३] योभूतानाम् ॥ योभूतानामधिपतिर्य्यस्मिँल्लोकाऽ
अधिश्रिताः ॥ यऽईशेमहतोमहाँस्तेनगृह्णामित्वामहम्म
यिगृह्णामित्वामहम् ॥ ३२ ॥ उपयामगृहीतोसि ॥ उपयाम
गृहीतोस्यश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्वेन्द्रायत्वासुत्राम्मणऽएष
तेयोनिरश्विभ्यान्त्वासरस्वत्यैत्वेन्द्रायत्वासुत्राम्णे ॥ ३३ ॥
प्राणपामे ॥ प्राणपामेऽअपानपाश्चक्षुष्पाःश्रोत्रपाश्चमे ॥

॥२२४॥

व्वाचोमेव्विश्श्वभेषजोमनसोसिव्विलायकः ॥ ३४ ॥ अश्श्विनं

कृतस्यते ॥ अश्श्विनंकृतस्यतेसरस्वतिकृतस्येन्द्रेणसुत्राम्णाकृ

तस्य ॥ उपंहूतऽउपंहूतस्यभक्क्षयामि ॥ ३५ ॥ [४-४]

समिद्धऽइन्द्रः ॥ समिद्धऽइन्द्रंऽउषसामनीकेपुरोरुचापूर्व्वकृ

द्वावृधानः ॥ त्रिभिर्द्देवैस्त्रिᳬशताव्वज्ज्रबाहुर्ज्जघानव्वृत्रंव्विदु

रोव्ववार ॥३६॥ नराशᳬसंप्प्रति ॥ नराशᳬसंप्प्रतिशूरोमि

---

१ इन्द्रऽउषसा । अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेनास्मिन्परिगणितेभ्यः परेभ्य एव उषशब्दाकारस्य दीर्घविधानान्नात्र दीर्घः ।

शु. य. संहि. ॥२२५॥

मानुस्त्तनूनपात्त्प्रतिंयुज्ञस्युधामं ॥ गोभिंर्व्वुपावान्न्मधुनासम् ॥ पू. अ. ॥ २० ॥
ञ्जन्हिरंण्ण्यैश्चुन्द्रीयंजतिप्प्रचेताः ॥ ३७ ॥ ईड़ितोदेुवैः ॥
ईड़ितोदेुवैर्हरिंवाँ २॥ऽअभिुष्टिराजुह्वांनोहुविषाशर्द्धमानः ॥
पुरन्दुरोगोत्रभिद्वज्ज्रंबाहुरायांतुयुज्ञमुपंनोजुषाणः ॥ ३८ ॥
जुषाुणोबुर्हिः ॥ जुषाुणोबुर्हिर्हरिंवान्नुऽइन्द्रंः प्प्राचीनंᳯसीद
त्प्रुदिशांपृथिव्याः ॥ उुरुप्प्रथाुःप्प्रथंमानᳯस्योनमांदिुत्यैर् ॥२२५॥
क्तंव्वसुंभिःसुजोषाः ॥ ३९ ॥ इन्द्रुन्दुरंः । कवुष्ष्युोधावंमा

नाव्वृषाणँऽस्यन्तुजनंयꣳसुपत्क्नीः ॥ द्वारौदेवीरभितोव्विश्श्रय
न्ताꣳसुवीरांव्वीरम्प्रथमानामहोभिः ॥ ४० ॥ उषासानक्ता ।
बृहतीबृहन्तम्पयंस्वतीसुदुघेशूरमिन्द्रम् ॥ तन्तुन्ततम्पेशंसा
संवयन्तीदेवानान्देवँऽस्यंजतꣳसुरुक्मे ॥ ४१ ॥ दैव्यामिमा
ना ॥ दैव्यामिमानामनुपꣳपुरुत्राहोताराविन्द्रम्प्रथमासुवा
चा ॥ मूर्द्धन्यज्ञस्यमधुनादधानाप्प्राचीनञ्ज्योतिर्हविषावृधा

---

१ प्रथमानामहोभिः उषासा । अत्र "उषमहोभिः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्ययं ह्रस्वो दीर्घमापद्यते महोभिः नक्त इम् इकार-एकारौकारनकारेभ्यः परश्चेत् । तेन महोभिः परस्य उषशब्दाकारस्य दीर्घाकारः । अत्र महोभिःशब्दात्पर उषशब्दो वर्तते । २ प्राचीनञ्ज्योतिः । अत्र "र-यवहकपैश्च" इत्यनेनैतैरेवव्यवधाने समानपदे "ऋषरेभ्यो नकारो णकारं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन विधीयमानस्य णत्वस्यात्र

तर्ठं ॥ ४२ ॥ तिस्रोदेवीः ॥ तिस्रोदेवीर्हविषावर्द्धमानाऽइ
न्द्रञ्जुषाणाजनयोनपत्नीः ठं ॥ अच्छिन्नन्तन्तुम्पयसासरस्व
तीडादेवीभारतीविश्वतूर्त्तिः ठं ॥ ४३ ॥ त्वष्टादधत् ॥ त्वष्टाद
धच्छुष्ममिन्द्रायवृष्णेपाकोचिष्टुर्य्यशसेपुरूणि ॥ वृषाय
जन्वृषणम्भूरिरेतामूर्द्धन्यज्ञस्यसमनक्तुदेवान् ॥ ४४ ॥ वन
स्प्पतिरवसृष्टः ठं ॥ वनस्प्पतिरवसृष्टोनपाशैस्त्मन्यासमञ्ज ॥२२६॥

व्यवधानोक्तातिरिक्तचवर्गस्य व्यवधानेनाप्राप्तं णत्वं "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकार-लकार-सकार-व्यवहितो मध्यमवर्गैश्चटतवर्गैर्व्यवहित ऋषरेभ्य उत्तरो नकारः प्रकृत्या भवति। इति णकारो निषिद्ध्यते तच्छिष्यबुद्धिव्युत्परयर्थम्।

ञ्छंमितानदेवः ॥ इन्द्रंस्यहव्यैर्जठरंम्पृणानःस्वदातियज्ञ
म्मधुनाघृतेनं ॥ ४५ ॥ स्तोकानामिन्दुम् ॥ स्तोकाना
मिन्दुम्प्रतिशूरऽइन्द्रोवृ[1]षायमाणोवृषभस्तुराषाट् ॥ घृतप्रु
षामनंसामोदमानाःस्वाहादेवाऽअमृतामादयन्ताम् ॥ ४६ ॥
[११-५] आयातु ॥ आयात्त्विन्द्रोवसऽउपनऽइहस्तु
तःसधमादस्तुशूरः ॥ वावृधानस्तविषीर्यस्यपूर्व्वीर्द्योर्न्न
क्षत्रमभिभूतिपुष्यात् ॥ ४७ ॥ आनः ॥ आनऽइन्द्रो

१ वृषायमाणः । अत्र यकारे परे वृषशब्दाकारस्य ''अथोदारिथ'' (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

शु. य. संहि.

।।२२७।।

पू. अ.

।।२०।।

दूरादानंऽआसादभिष्टिकृदवंसेयासदुग्ग्रः ॥ ओजिष्ठेभिर्नृपति

र्व्वज्ज्रंबाहुᳪसङ्गेसमत्त्सुतुर्व्वाणिः पृतन्न्यून् ॥ ४८ ॥ आनः ॥

आनऽइन्द्रोहरिभिर्य्यात्त्वच्छांर्व्वाचीनोवंसेराधसेच ॥ तिष्ठाँ

तिव्वज्ज्रीमघवाँव्विरप्प्शीमँय्यज्ञमनुनोव्वाजंसातौ ॥ ४९ ॥

त्रातारमिन्द्रम् ॥ त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रᳪहवेहवेसुहवᳪ

शूरमिन्द्रम् ॥ ह्वयामिशक्क्रम्पुरुहूतमिन्द्रᳪस्वस्तिनोमघवा ।।२२७।।

धात्त्विन्द्रः ॥ ५० ॥ इन्द्रः सुत्रामा ॥ इन्द्रः सुत्रामास्व

वाँ २॥ ऽअर्वौभिर्ह्सुमृडीकोभंवतुव्विश्श्ववेदाः ॥ बाधंतान्द्वेषोऽ
अभंयङ्कृणोतुसुवीर्य्यंस्यपतंयर्ह्स्याम ॥ ५१ ॥ तस्यंव्वयम् ॥
तस्यंव्वयर्ह्सुमतौयज्ञियस्यापिंभुद्रेसौमनुसेस्यांम ॥ ससुत्रा
मास्ववाँऽइन्द्रोंऽअस्म्मेऽआराच्चिद्द्वेषंः सनुतर्य्युंयोतु ॥ ५२ ॥
आमन्द्रैः ॥ आमन्द्रैरिन्द्रहरिंभिर्य्याहिमयूरंरोमभिः ॥
मात्त्वाकेचिन्नियंमुन्विन्नपाशिनोतिधन्न्वैवताँ २॥ऽइंहि॥ ५३ ॥
एवेत् ॥ एवेदिन्द्रंव्वृषंणंव्वज्ज्रंबाहुंव्वसिंष्ठासोऽअभ्यर्च्चन्त्य

शु. य. संहि. ॥२२८॥

कैः ॥ सनंस्तुतोव्वीरवंद्धातुगोमंद्यूयम्पातस्वस्त्तिभिःसदांनः
॥ ५४ ॥ [८-६] समिद्धोऽअग्निः ॥ समिद्धोऽअग्निरश्वि
नातप्तोघर्म्मोव्विराट्सुतः ॥ दुहेधेनुःसरस्वतीसोमꣳशुक्रमि
हेन्द्रियम् ॥ ५५ ॥ तनूपाभिषजां । सुतेश्विनोभासरस्वती ॥
मद्ध्वारजाꣳसीन्द्रियमिन्द्रायपथिभिर्व्वहान् ॥ ५६ ॥ इन्द्रा
येन्दुम् ॥ इन्द्रायेन्दुꣳसरस्वतीनराशꣳसेननग्नहुम् ॥ अधा
तामश्विनामधुभेषजम्भिषजासुते ॥ ५७ ॥ आजुह्वानासरं

स्वती ॥ आजुह्वांनासरंस्वतीन्द्रांयेन्द्रियाणिंवीर्य्यम् ॥ इडां
भिराश्विनाविपस्समूर्जंहसꣳरयिन्दंधुः ॥ ५८ ॥ अश्विनान
मुंचेः । सुतꣳसोमꣳशुक्कम्पंरिस्नुतां ॥ सरंस्वतीतमाभंरद्‌ब्र
र्हिषेन्द्रांयपातंवे ॥ ५९ ॥ कुवष्ष्योन । व्यचंस्वतीराश्विभ्यान्न
दुरोदिशंः ॥ इन्द्रोनरोदंसीऽउभेदुहेकामान्तसरंस्वती ॥ ६० ॥
उपासानक्तंम् ॥ उपासानक्तंमश्विनादिवेन्द्रꣳसायमिन्द्रि
यैः ॥ सञ्ज्ञानानेसुपेशंसासमंञ्ज्ञातेसरंस्वत्या ॥ ६१ ॥ पातन्नंः ॥

पातन्नोऽअश्विनादिवापाहिनक्तꣳसरस्वति ॥ दैव्याहोतारा
भिषजापातमिन्द्रꣳसचासुते ॥ ६२ ॥ तिस्रस्त्रेधा । सरस्वत्त्य
श्विनाभारतीडा ॥ तीव्रम्परिस्रुतासोममिन्द्रायसुषुवुर्म्मदम्
॥ ६३ ॥ अश्विनाभेषजम् ॥ अश्विनाभेषजम्मधुभेषजन्नꣳ
सरस्वती ॥ इन्द्रेत्त्वष्टायशꣳश्रियꣳरूपꣳरूपमधुꣳसुते ॥६४॥
ऋतुथेन्द्रः ॥ ऋतुथेन्द्रोवनस्प्पतिः शशमानः परिस्रुता ॥ ॥२२९॥
कीलालमश्विभ्याम्मधुदुहेधेनुः सरस्वती ॥ ६५ ॥ गोभिर्न्न ।

सोमंमश्विनामासरेणपरिस्रुतां ॥ समंधातुहसरस्वत्यास्वाहे
न्द्रैसुतम्मधुं ॥ ६६ ॥ [१२-७] अश्विनांहुविः ॥ अश्वि
नांहुविरिन्द्रियन्नमुंचेर्द्धियासरस्वती ॥ आशुक्कमांसुराद्धसुम
घमिन्द्रायजभ्रिरे ॥ ६७ ॥ यमश्विनां ॥ यमश्विनासर
स्वतीहुविपेन्द्रमवर्द्धयन् ॥ सबिंभेदब्वलम्मघन्नमुंचावासुरेस
चा ॥ ६८ ॥ तमिन्द्रंम् ॥ तमिन्द्रम्पशवहसचाश्विनोभासर
स्वती ॥ दधानाऽअभ्यनूषतहुविषायुज्ञऽइंन्द्रियैः ॥ ६९ ॥

सऽइन्द्रैं ॥ सऽइन्द्रंऽइन्द्रियन्दधुःसंवितावरुणोभगंः ॥ ससु
त्रामांहविष्पंतिर्य्यजंमानायसश्चत ॥७०॥ सविताव्वरुणः ॥
सवितावरुणोदधद्यजंमानायदाशुषें ॥ आदंत्तनमुंचेर्व्वसुंसुत्रा
माबलंमिन्द्रियम् ॥ ७१ ॥ व्वरुणःक्षत्रम् ॥ व्वरुणःक्षत्रमिं
न्द्रियम्भगेंनसवितास्श्रियंम् ॥ सुत्रामायशंसाबलन्दधांनाय
ज्ञमांशत ॥ ७२ ॥ अश्विनागोभिः ॥ अश्विनागोभिरिन्द्रि
यमश्वेंभिर्व्वीर्य्यम्बलंम् ॥ हविषेन्द्रःसरंस्वतीयजंमानमवर्द्धं

॥२३०॥

यन् ॥ ७३ ॥ तानासंत्त्या । सुपेशंसाहिरंण्ण्यवर्त्तनीनरां ॥
सरंस्वतीहविष्म्मतीन्द्रकर्म्मंसुनोवत ॥ ७४ ॥ ताभिपजां ।
सुकर्म्मंणासासुदुघासरंस्वती ॥ सवृंत्रहाशतकंक्रतुरिन्द्रांयदधु
रिन्द्रियम् ॥ ७५ ॥ सुवढ्ंसुरामंम् ॥ सुवढ्ंसुरामंम
श्विनालमुंचावासुरेसचां ॥ विपिपानाश्ंसरंस्वतीन्द्रङ्कर्म्मं
स्वावत ॥ ७६ ॥ पुत्रमिंवपितरौं ॥ पुत्रमिंवपितरांव
श्विनोभेन्द्रावथुःकाव्यैंर्द्दंह्सनांभिः ॥ यत्त्सुरामंव्यपिंवःश

चौभिꣳसरस्वतीत्त्वामघवन्नभिष्णक् ॥ ७७ ॥ यस्म्मिन्न
श्वासꣳ ॥ यस्म्मिन्नश्वासऽऋषभासऽउक्क्षणौव्वशामेषाऽअंवसृ
ष्टासऽआहुताꣳ ॥ कीलालपेसोमंपृष्ठायव्वेधसेहृदामतिञ्जनय
चारुम्मग्ग्नये ॥ ७८ ॥ अहाव्व्यग्ग्ने । हविरास्य्येतेस्रुचीवघृत
ञ्चम्म्वीवसोमं÷ ॥ व्वाजसनिꣳरयिमस्म्मेसुवीरम्प्रशस्त्तन्धे
हियशसम्बृहन्तम् ॥ ७९ ॥ [१३-८] शतम् १२०० ॥
अश्विनातेजसा ॥ अश्विनातेजसाचक्क्षु÷प्प्राणेनसरस्वतीव्वी

रुर्सुम् ॥ त्वाचेन्द्रोबलेनेन्द्रायदधुरिन्द्रियम् ॥ ८० ॥ गोमं

दूषुणासत्त्या ॥ गोमंदूषुणासत्त्याश्श्वावद्यातमश्श्विना ॥ वुर्ती

रुद्राानृपाय्यम् ॥ ८१ ॥ नयत् ॥ नयत्तपरोनान्तरऽआदुध

र्षंदूषण्णवसू ॥ दुह्शङ्सोमत्त्योरिपुः ॥ ८२ ॥ तानं ॥

तानुऽआवोढमश्श्विनारयिम्पिशङ्गसन्दृशम् ॥ धिषण्ण्यांवरि

वोविदम् ॥ ८३ ॥ पावकानं ॥ पावकानुःसरस्वतीवाजे

१ गोमदूपु णासत्या । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय॰" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वस्य निपातः ।

॥२३२॥

भिर्व्वाजिनीवती ॥ यज्ञंव्वष्टुधियावसुः ॥ ८४ ॥ चोदयित्री
सूनृतानाम् ॥ चोदयित्रीसूनृतानाञ्चेतन्तीसुमतीनाम् ॥
यज्ञन्दधेसरस्वती ॥ ८५ ॥ महोऽअर्णः ॥ महोऽअर्णः
सरस्वतीप्प्रचेतयतिकेतुना ॥ धियोव्विश्वाव्विराजति ॥ ८६ ॥
इन्द्रायाहि । चि[1]त्रभानोसुताऽइमेत्त्वायवः ॥ अण्वीभिस्त्त
नापूतासः ॥ ८७ ॥ इन्द्रायाहि । धियेषितोव्विप्प्रजूतः ॥२३२॥

---

१ चित्रभानो । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन भस्य व्यवधानेनाप्राप्तौ "स्वरयवहकपैश्च" इत्यनेन पवर्गव्यवधानेऽपि णत्वप्राप्तिप्रसवेन पुनर्णत्वप्राप्तौ "इन्द्राग्नी चित्रभानो°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९३ सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।

सुताव॑तः ॥ उप॒ब्रह्मा॑णि वा॒घतः॑ ॥ ८८ ॥ इन्द्रा या॑हि ॥
इन्द्रा या॑हि तू॒तुजा॒नऽउप॒ब्रह्मा॑णि हारिवः ॥ सु॒ते द॑धिष्व न॒श्च
नः॑ ॥ ८९ ॥ अ॒श्विना॑ पिब॒ताम् ॥ अ॒श्विना॑ पिब॒ताम्मधु॒ सर॑
स्वत्या स॒जोष॑सा ॥ इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा जु॒षता॑ꣳ सो॒म्म्यम्म
धु॑ ॥ ९० ॥ [११-९] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांविंशति-
तमोऽध्यायः ॥ २० ॥ पूर्वविंशतौ मंत्रसंख्या १२११ ॥

१ सुतावतः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुनोतिश्वसुत०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे सुतस्याकारस्य दीर्घः ।

इति श्रीवाजसनेयसंहितायां पूर्वविंशतिः समाप्ता ॥

अथ श्रीवाजसनेयसंहितोत्तरविंशतिप्रारम्भः ॥

शु. य. संहि. ॥ १ ॥ ॥ श्रीगणेशायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ इमम्मे, समिद्धोऽ उ. हि अ.
अग्निरेकादशकौ, व्वसन्तेनऽऋतुना षड्, होतायक्षत्त्समिधा ॥ २१
ग्निन्द्वादशा, श्श्विनौच्छागस्य सप्त, देवम्बर्हिश्चतुर्द्दश, षडेक
षष्टिः [अ. २१ मं. ६१ अनु. ६] ॥ हरिःॐ ॥ इमम्मे। व्वरु
णश्श्रुधीहवमद्याचमृडय ॥ त्वामवस्युराचके ॥ १ ॥ तत्त्वा ।
यामिब्रह्मणाव्वन्दमानस्तदाशास्तेयजमानोहविर्भिः ॥ ॥ १ ॥
अहेडमानोव्वरुणेहबोद्ध्युरुशꣳसमानऽआयुःप्रमोषीः ॥ २ ॥

त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्ग्नेव्वरुणस्यव्विद्वान्देवस्यहेडोऽअवयासि

सीष्ठाः॥ यजिष्ठोव्वह्नितमः शोशुचानोव्विश्वाद्वेषाᳬंसिप्प्रमुमु

ग्ध्यस्म्मत् ॥ ३ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नोऽअग्ग्नेवमोभवोतीनेदि

ष्ठोऽअस्याऽउषसोव्युष्टौ ॥ अवयक्ष्वनोव्वरुणᳬरराणोव्वीहिमृ

डीकᳬसुहवोनऽएधि ॥ ४ ॥ महीमूषु । मातरᳬसुव्रतानामृत

---

१ अवयासिसीष्ठाः । अत्र "भाविभ्यः स षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन षत्वप्राप्तौ "पृथिविदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम् । २ मातरसुवᳬतानाम् । वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः । या. शि. । मात्रिके ह्रस्ववर्णपूर्वेऽनुस्वारो द्विमात्रिको दीर्घᳬइत्याकारको ज्ञेयः। अत्र "अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इति लिङ्गम् ।

५५१.

स्यपत्नीमवसेहुवेम ॥ तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीꣳसुशर्म्मा
णमदितिꣴसुप्रणीतिम् ॥ ५ ॥ सुत्रामाणम्पृथिवीम् ॥ सुत्रा
माणम्पृथिवीन्द्यामनेहसꣴसुशर्म्माणमदितिꣴसुप्रणीतिम् ॥
दैवीन्ना[1]वꣳस्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमारुहेमास्वस्तये ॥ ६ ॥
सुनावमारुहेयम् ॥ सुनावमारुहेयमस्रवन्तीमनागसम् ॥ ॥ २ ॥
शतारि[2]त्राꣳस्वस्तये ॥ ७ ॥ आनः ॥ आनोमित्रावरुणाघृ

१-२ संयोगाद्यश्च यो भवेत् । या. शि. । यत्र संयोगाद्यो मात्रिको द्विमात्रिको वा वर्णः सोऽपि ऋवर्णव्यञ्जनादिगं संयोगाद्यं वर्जयित्वा ह्रस्व एकमात्रिको भवति न तु गुरुभूतः । तत्र ह्रस्वोच्चारणप्रदर्शकं ꣳ इत्याकारकं चिह्नं ज्ञेयम् । दीर्घस्य ꣴ इत्याकारकं चिह्नम् ।

तैर्ग्गंघ्यूंतिमुकक्षतम् ॥ मद्धारजांꣳसिसुकक्रतू ॥ ८ ॥ प्रबाहवां ।
सिसृतञ्जीवसेंनुऽआनोगघ्यूंतिमुकक्षतङ्घृतेनं ॥ आमाजनेंश्श्र
वयतँय्युवानाश्श्रुतम्मेंमित्रावरुणाहवेमा ॥ ९ ॥ शन्नं÷ ॥
शन्नोंभवन्तुव्वाजिनोहवेंषुदेवतांतामितद्द्रंवꣳस्वर्काः ॥ जम्भय
न्तोहिंव्वृकद्रक्षांꣳसिसनेंम्म्यस्म्मद्युंयवन्नमींवाꣳ ॥ १० ॥
व्वाजेंवाजेवत । व्वाजिनोनोधनेंषुविप्प्राऽअमृताऽऋतज्ञाꣳ ॥

१ रक्षाꣳसि। द्विमात्रे मात्रिकः स्यात् । या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णस्तत्र मात्रिको ह्रस्वोऽनुस्वारः ꣳ इत्याकारकः । अत्र "दीर्घादर्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) लिङ्गम् ।

शु. य. संहि. ॥३॥

अस्यमद्ध्वः पिबतमादयंद्ध्वन्तृप्तायातपथिभिर्द्देवयानैꣳ॥ ११ ॥ उ. वि.
[११-१] समिद्धोऽअग्निः । समिधासुसंमिद्धो अ.
व्वरेण्ण्यꣳ ॥ गायत्रीच्छन्दंऽइन्द्रियन्त्र्यविर्गौर्व्वयोदधुꣳ ॥ २१ ।
॥ १२ ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतꣳ ॥ तनूनपाच्छुचिंव्व्रतस्तनूपा
श्चसरस्वती ॥ उष्णिणहाच्छन्दंऽइन्द्रियन्दित्त्यवाड्गौर्व्वयो
दधुꣳ ॥ १३ ॥ इडाभिरग्निः ॥ इडाभिरग्निरीड्यꣳसोमो ॥ ३ ॥
देवोऽअमर्त्त्यꣳ ॥ अनुष्टुप्छन्दंऽइन्द्रियम्पञ्चाविर्गौर्व्वयो

दधुः ॥१४॥ सुबर्हिरग्निः । पूषण्वान्स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः ॥
बृहतीच्छन्दऽइन्द्रियन्त्रिवत्सोगौर्वयोदधुः ॥ १५ ॥ दुरो
देवीः ॥ दुरोदेवीर्दिशोमहीर्ब्रह्मादेवोबृहस्पतिः ॥ पङ्क्तिश्छ
न्दऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाड्गौर्वयोदधुः ॥ १६ ॥ उषेयह्वी ॥
उषेयह्वीसुपेशसाविश्वेदेवाऽअमर्त्याः ॥ त्रिष्टुप्छन्दऽइहेन्द्रि
यम्पष्ठवाड्गौर्वयोदधुः ॥ १७ ॥ दैव्याहोतारा । भिषजेन्द्रे
णसयुजासुजा ॥ जगतीच्छन्दऽइन्द्रियमनड्वान्गौर्वयोदधुः

॥ १८ ॥ तिस्रऽइडा ॥ तिस्रऽइडासरस्वतीभारतीमुरुतो
व्विशः ॥ व्विराट्छन्दऽइहेन्द्रियन्धेनुर्ग्गौर्न्नव्वयोदधुः ॥ १९ ॥
त्वष्टातुरीपः ॥ त्वष्टातुरीपोऽअद्भुतऽइन्द्राग्ग्नीपुष्टिवर्द्धना ॥
द्विपदाच्छन्दऽइन्द्रियमुक्षागौर्न्नव्वयोदधुः ॥ २० ॥ शमि
तानः ॥ शमितानोव्वनस्प्पतिःसविताप्प्रसुवन्भगम् ॥ ककु
प्छन्दऽइहेन्द्रियंव्वशाव्वेहद्वयोदधुः ॥ २१ ॥ स्वाहायज्ञम् ॥ ॥ ४ ॥
स्वाहायज्ञंव्वरुणःसुक्षत्रोभेषजङ्करत् ॥ अतिच्छन्दाऽइन्द्रि

यंबृहद्द्रथभोगौर्व्वयोदधुः ॥ २२ ॥ [११-२] व्वसन्तेनऽऋ
तुनां । देवाव्वसंवस्त्रिवृतांस्तुताः ॥ रथन्तरेणतेजंसाहुविरि
न्द्रेव्वयोदधुः ॥ २३ ॥ ग्रीष्मेणंऽऋतुनां । देवारुद्राःपंञ्च
दुशेस्तुताः ॥ बृहुतायशंसाबलंᳬहुविरिन्द्रेव्वयोदधुः ॥२४॥
व्वर्षाभिर्ऋतुनां । दिुत्यास्तोमेंसप्तदुशेस्तुताः ॥ व्वैरूपेणं
व्विशौजंसाहुविरिन्द्रेव्वयोदधुः ॥ २५ ॥ शारदेनंऽऋतुनां ।
देवाऽएंकविᳬशऽऋभवंस्तुताः ॥ व्वैराजेनंश्श्रियाश्श्रियंᳬहुवि

रिन्द्रे वयोदधुः ॥ २६ ॥ हेमन्तेनऽऋतुना । देवास्त्रिणवे मरुत
स्तुताः ॥ बलेन शक्वरीः सहो हविरिन्द्रे वयोदधुः ॥ २७ ॥ शैशि
रेणऽऋतुना । देवास्त्रयस्त्रिꣳशेमृतास्तुताः ॥ सत्येन रेवतीः क्ष
त्रꣳ हविरिन्द्रे वयोदधुः ॥ २८ ॥ [६-३] होता यक्षत् । होता य
क्षत्समिधाग्निमिडस्पदेश्विनेन्द्रꣳ सरस्वतीमजो धूम्रो न गो
धूमैः कुवलैर्भेषजम्मधुशष्पैर्न तेजऽइन्द्रियम्पयः सोमः परि
स्रुता घृतम्मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतर्यज ॥ २९ ॥ होता यक्षत्त ॥ ५ ॥

१ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु यः । जशब्द इति विज्ञेयो योऽन्यः स य इति स्मृतः । या. शि. । अत्र पदादौ यकारस्य सत्त्वाज्जकारोच्चारणम् ।

नूनपात्त्सरस्वतीम् ॥ होतायक्षत्तनूनपात्त्सरस्वतीमविर्म्मे

षोनभेषजम्पथामधुमताभरन्नाश्विनेन्द्रायव्वीर्य्यम्[1]बदरैरुपवा

काभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳपयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्य

न्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३० ॥ होतायक्षन्नराशꣳसन्न ।

नग्नहुम्पतिꣳसुरयाभेषजम्मेषःसरस्वतीभिषग्रथोनचन्द्र्यु

श्विनोर्व्वपाऽइन्द्रस्यव्वीर्य्यम्बदरैरुपवाकाभिर्भेषजन्तोक्मभिꣳ

पयꣳसोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३१ ॥

---

१ अत्र रकारयकारयोः संयोगाज्जकारोच्चारणम् । एवं होतर्य्यजेत्यादौ ।

॥ ६ ॥ होतायक्षदिडेडितः ॥ होतायक्षदिडेडितऽआजुह्वानः सरं
स्वतीमिन्द्रम्बलेनवर्द्धयन्नृषभेणगवेन्द्रियमश्विनेन्द्रायभेषजं
यवैः कर्कन्धुभिर्मधुलाजैर्नमासरम्पयः सोमः परिस्रुताघृत ॥ २१ ॥
म्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्यज ॥ ३२ ॥ होतायक्षद्बर्हि
रूर्णम्रदाः ॥ होतायक्षद्बर्हिरूर्णम्रदाभिषङ्नासत्या
भिषजाश्विनाश्वाशिशुमतीभिषग्धेनुःसरस्वतीभिषग्दुहऽइ ॥ ६ ॥
न्द्रायभेषजम्पयः सोमः परिस्रुताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोत

र्य्यंज ॥ ३३ ॥ होतायक्षद्दुरोदिशः । कवष्योनव्यचस्व
तीरश्विभ्यान्नदुरोदिशऽइन्द्रोनरोदसीदुघेदुहेधेनुःसरस्वत्य
श्विनेन्द्रायभेषजꣳशुक्कन्नज्योतिरिन्द्रियम्पयꣳसोमःपरिस्रु
तांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३४ ॥ होतायक्ष
त्सुपेशसोषे । नक्तन्दिवाश्विनासमञ्जातेसरस्वत्यात्त्विषिमि
न्द्रेनभेषजꣳश्येनोनरजसाहृदाश्रियानमासरम्पयꣳसोमः
परिस्रुतांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३५ ॥ होताय

शु. य. संहि. ७ ॥

क्षद्दैव्याहोतारा । भिषजाश्विनेन्द्रन्नजागृविविदिवानक्कन्नभे

षजैःशूषद्सरस्वतीभिषक्सीसेनदुहऽइन्द्रियम्पयःसोमः परि ॥ २१ ॥

स्रुतांघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३६ ॥ होतायक्ष

त्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीर्न्नभेषजन्त्रयस्त्रिधात

वोपसोरूपमिन्द्रेहिरण्ययमश्विनेडानभारतीव्वाचासरस्वती

महऽइन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयःसोमः परिस्रुतांघृतम्मधुव्य ॥ ७ ॥

न्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३७ ॥ होतायक्षत्त्सुरेतसम्

षभम् ॥ होतायक्षत्सुरेतसमृषभन्नर्य्यापसन्त्वष्टारमिन्द्र
मश्विनाभिषजन्नसरस्वतीमोजोनजूतिरिन्द्रियंवृकोनरभसो
भिषग्ग्यशःसुरयाभेषजꣳश्रियानमासरम्पयःसोमःपरिस्रु
ताघृतम्मधुव्यन्त्वाज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ३८ ॥ होतायक्षद्व
नस्प्पतिꣳशमितारम् ॥ होतायक्षद्वनस्प्पतिꣳशमितारꣳश
तक्रतुम्भीमन्नमन्युꣳराजानंव्याग्घ्रन्नमसाश्विनाभामꣳसर

---

१ "वर्णे तु मात्रिके पूर्वे ह्यनुस्वारो द्विमात्रिकः" या. शि. । मात्रिके (ह्रस्ववर्णपूर्वे) अनुस्वारो द्विमात्रिकः ꣳ इत्याकारको दीर्घो ज्ञेयो लेख्यश्च । अत्र
सं. ५१ अनुस्वारो ह्रस्वपूर्वोऽध्यर्द्धमात्रा पूर्वा चार्धमात्रा (शु. य. प्रा. ४ अ. १४८ सू.) इत्यनेन चोक्तम् । अत्र मन्युं राजानम् इत्यत्रानुस्वारस्य ह्रस्ववर्णपूर्वत्वं वर्तते ।

शु. य. संहि. स्वतीभिषगिन्द्रायदुहऽइन्द्रियम्पयः सोमः परिस्रुताघृतम्मधु उ. वि.

॥ ८ ॥ व्यन्त्वाज्यस्यहोतर्यज ॥ ३९ ॥ होतायक्षदग्निꣳस्वाहा ॥ अ.

होतायक्षदग्निꣳस्वाहाज्यस्यस्तोकानाꣳस्वाहामेदसाम्पृथ ॥ २१ ॥

क्स्वाहाच्छागमश्विभ्याꣳस्वाहामेषꣳसरस्वत्यैस्वाहऽऋषभ

मिन्द्रायसिꣳहायसहसऽइन्द्रियꣳस्वाहाग्निन्नभेषजꣳस्वाहा

सोममिन्द्रियꣳस्वाहेन्द्रꣳसुत्रामाणꣳसवितारँव्वरुणम्भिषजा ॥ ८ ॥

म्पतिꣳस्वाहाव्वनस्पतिम्प्रियम्पाथोनभेषजꣳस्वाहादेवाऽआ

ज्ज्यपाज्जुंषाणोऽअग्निर्भैषजम्पयः॑सोमः॑परिस्रुतां॑घृतम्मधुव्य
न्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यजं ॥ ४० ॥ [१२-४] होतांयक्क्षद॒श्विनौ
छाग॑स्य । व्वपाया॒मेदंसोजु॑षेतां[1]ॶंह॒विर्होत॒र्य्यजं ॥ होतांयक्क्ष॒
त्सरंस्वतीम्मे॒षस्य॑व्व॒पाया॒मेदंसोजु॑षतांॶंह॒विर्होत॒र्य्यजं ॥ हो
तांयक्क्ष॒दिन्द्र॑मृ॒ष॒भस्य॑व्व॒पाया॒मेदंसोजु॑षतांॶंह॒विर्होत॒र्य्यजं
॥४१॥ होतांयक्क्षद॒श्विनौ॒सरंस्वतीम् ॥ होतांयक्क्षद॒श्विनौ॒सरं

१ "द्विमात्रिके मात्रिकः स्यात्" या. शि. । यत्र द्विमात्रिकः पूर्ववर्णः (दीर्घस्वरः) तत्रानुस्वारो ह्रस्वः ॶं इत्याकारको ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च । अत्र "दीर्घाद्‌र्द्धमात्रा पूर्वा चाद्ध्यर्धा" (शु. य. प्रा. ४ अ. १४९ सू.) प्रमाणम् । अत्र "जुषतां ॶं हविः" इति पदे दीर्घवर्णपूर्वोऽनुस्वारो वर्तते ।

स्वतीमिन्द्रꣳसुत्रामाणमिमेसोमाꣳसुरामाणश्छागैर्न्नमेषैर्ऋ
षभैःसुताःशष्पैर्न्नतोक्मभिर्ल्लाजैर्म्महस्वन्तोमदामासरेणपरि
ष्कृताःशुक्राःपयस्वन्तोमृताःप्रस्थितावोमधुश्चुतस्तानश्वि
नासरस्वतीन्द्रःसुत्रामावृत्रहाजुषन्ताꣳसोम्यम्मधुपिबन्तुम
दन्तुव्यन्तुहोतर्य्यज ॥४२॥ होतायक्षदश्विनौछागस्य । हवि
षऽआत्तामद्यमध्यतोमेदऽउद्भृतम्पुराद्वेषोभ्यःपुरापौरुषेय्या ॥ १ ॥

---

१ परिष्कृता । अत्र "परिकृते षकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५३ सू.) इत्यनेन परिपदं कृते परे षकारेण व्यवधीयते । ततोऽत्र "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन द्वित्वं प्राप्त परञ्च "ऋवर्णे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. १११ सू.) इत्यनेन कृतघटितकारे परे द्वित्वस्य निषेधात् द्वित्वं न ।

गृभोघस्त्तांन्नूनङ्घासेऽअंज्ज्राणाँऽय्यवंसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंरा
णाꣳशतरुद्द्रियांणामग्ग्निष्ष्वात्त्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्व
तश्श्रोणितश्शितामतऽउंत्त्सादुतोङ्गांदङ्गादवंत्तानाङ्करंतऽए
वाश्विनांजुपेतांꣳहुविर्होतुर्य्यंज ॥ ४३ ॥ होतांयक्ष
त्त्सरंस्वतीम्मेपस्यं । हुविषऽआवंयदुद्यमंद्यतोमेदऽउद्भृत
म्पुराद्वेषोभ्य्यःपुरापौरुंषेय्यागृभोघसंन्नूनङ्घासेऽअंज्ज्राणाँऽय्य
वंसप्प्रथमानाꣳसुमत्त्क्षंराणाꣳशतरुद्द्रियांणामग्ग्निष्ष्वात्त्ता

१ पीवः उपवसनानाम् इत्यत्र "उपवसने पीवः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १९ सू.) इत्यनेन उपवसने परे विसर्जनीयस्य लोपे "उवर्ण ओकारम्"

नाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतः[1]श्श्रोणितश्शितामतऽउत्त्सादतो

ङ्गादङ्गादवत्तानाङ्करदेवꣳसरस्वतीजुषताꣳहविर्होतर्य्यज

॥ ४४ ॥ होतायक्षदिन्द्रमृषभस्य । हविषऽआवयद्द्यमध्य

तोमेदऽउद्भृतम्पुराद्वेषोभ्यःपुरापौरुषेय्यागृभोघसन्नूनङ्घासेऽ

अञ्ज्राणाँयवसप्रथमानाꣳसुमत्क्षराणाꣳशतरुद्रियाणा

मग्निष्वात्तानाम्पीवोपवसनानाम्पार्श्वतश्श्रोणितश्शिताम् ॥ १० ॥

(शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इति गुणे रूपं भवति। १ अत्र स्वरात्संयोगादिर्द्विरुच्यते इति सूत्रेण शकारस्य द्वित्वे प्राप्तेऽपि "नास्वरपूर्वो०" इति सूत्रस्य वृत्तौ विसर्जनीयाद्व्यञ्जनपरस्य द्वित्वञ्चेत्स्पर्शवर्णस्यैवेति नियमात्स्पर्शातिरिक्तशकारस्य द्वित्वं न भवति। तेन न द्वित्वम्।

तऽउंत्त्सादुतोङ्गोदङ्गादवंत्तानाङ्करदेवमिन्द्रोजुषताᳯंहुविर्हो
तुर्व्यज ॥ ४५ ॥ होतांयक्षद्धनस्प्पतिंमुभि। हिपिष्टतमया
रभिष्ठयारशुनयाधित ॥ यत्राश्विनोश्च्छागंस्यहुविर्षः प्प्रिया
धामांनियत्रसरंस्वत्त्यामेषस्यहुविर्षः प्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रस्य
ऽऋषभस्यंहुविर्षः प्प्रियाधामांनियत्राग्ग्नेश्प्प्रियाधामांनियत्र
सोमंस्यप्प्रियाधामांनियत्रेन्द्रस्यसुत्राम्म्णंः प्प्रियाधामांनियत्रं
सवितुश्प्प्रियाधामांनियत्रव्वरुंणस्यप्प्रियाधामांनियत्रव्वनस्प्प

शु. य. संहि.

॥ २१ ॥ उ. वि. अ.

तेंऽप्रि॒यापाथांᳫँसि॒यत्रंदे॒वानांमाज्य॒पानांम्प्रि॒याधामांनि॒य

॥ २१ ॥ त्राग्नेर्होतुंः प्रि॒याधामांनि॒तत्रै॒तान्प्र॒स्तु॒त्त्येवो॒पस्तु॒त्त्येवो॒पाव॑ ॥ २१ ॥

स्रक्षद्र॒भीयसऽइवकृ॒त्त्वीकरंदे॒वन्दे॒वोव्वन॒स्पतिर्ज्जु॒षताᳫँह॒वि

र्होत॒र्य्यज॥४६॥ होतांयक्षद॒ग्निᳫँस्वि॑ष्टकृतम्॥ होतांयक्षद॒

ग्निᳫँस्वि॑ष्टकृतमयांऽड॒ग्निर॒श्विनो॒श्छागंस्यह॒विषंः प्रि॒याधा

मान्य॒याड्ढ॒र[स]स॑त्त्यामे॒षस्यंह॒विषंः प्रि॒याधामान्य॒याऽडिन्द्रंस्य॒ऽ ॥ ११ ॥

१ "संयोगाद्यश्च यो भवेत्" या. शि.। यद्यनुस्वारस्य पूर्वो वर्णो दीर्घो वा ह्रस्वः संयोगाद्यश्चेत्तदाऽनुस्वारो मात्रिकोᳫँइत्याकारको ह्रस्वो ज्ञेयो लेख्य उच्चारणीयश्च सर्वत्र। परञ्च यत्र संयोगाद्य ऋवर्णव्यञ्जनादिगो दीर्घो वा ह्रस्वो वर्णस्तत्र तु ᳫ इत्याकारकोऽनुस्वारो दीर्घो ज्ञेयो बोद्धव्यः। यथा देवानां हृदयेन।

ऋषभस्यहविषःप्प्रियाधामान्ययाऽग्ग्नेःप्प्रियाधामान्ययाट्सो
मस्यप्प्रियाधामान्ययाडिन्द्रस्यसुत्राम्म्णःप्प्रियाधामान्यया
ट्सवितुःप्प्रियाधामान्ययाड्वरुणस्यप्प्रियाधामान्ययाड्वन
स्प्पतेःप्प्रियापाथाꣳस्ययाड्देवानामाज्ज्यपानाम्प्रियाधामानि
यक्षदग्ग्नेर्होतुःप्प्रियाधामानियक्षत्त्स्वम्महिमानमायजता
मेज्ज्याऽइषःकृणोतुसोऽअध्वराजातवेदाजुषताꣳहविर्होतर्य्य
ज ॥४७॥ [७-५] देवम्बर्हिः[1]। सरस्वतीसुदेवमिन्द्रेऽअश्विना ॥

१ रकारहकारयोगेऽत्र करिण्यादीनां पंचस्वरभक्तीनां मध्ये "करिणी रहयोर्योगे" (या. शि.) इत्यनेन करिणी स्वरभक्तिर्ज्ञेया। एवं सर्वत्र।

तेजोनचक्षुरक्ष्योर्बर्हिषादधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तु
॥१२॥ यजं ॥ ४८ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारोऽअश्विनाभिषजे ॥ २१ ॥
न्द्रेसरस्वती ॥ प्राणन्नवीर्य्यन्नसिद्वारोदधुरिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसु
धेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ४९ ॥ देवीऽउषासौ ॥ देवीऽउषासाव
श्विनासुत्रामेन्द्रेसरस्वती ॥ बलन्नवाचमास्यऽउषाभ्यान्दधुरि
न्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ५० ॥ देवीजोष्ट्री ॥ ॥ १२ ॥
देवीजोष्ट्रीसरस्वत्याश्विनेन्द्रमवर्द्धयन् ॥ श्रोत्रन्नकर्ण्णयोर्य्य

शोजोष्ट्रीँभ्यान्दधुरिन्द्रियंव्वसुवनेैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥५१॥
देवीऽऊर्ज्जाहुती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघेसुदुघेन्द्रेसरंस्वत्त्यश्वि
नांभिषजावतँ ॥ शुक्कन्नज्ज्योतिस्त्तनंयोराहुतीधत्तऽइन्द्रियं
व्वंसुवनेैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ५२ ॥ देवादेवानाम् ॥ देवा
देवानांम्भिषजाहोतांराविन्द्रंमश्विनां ॥ व्वषट्कारैःसरंस्वती
त्त्विषिन्नहृदंयेमतिँहोतृंभ्यान्दधुरिन्द्रियंव्वंसुवनेैव्वसुधेयस्य
व्यन्तुयज ॥ ५३ ॥ देवीस्त्तिस्त्रः ॥ देवीस्त्तिस्त्रस्त्तिस्त्रोदे

वीर॒श्विनेडा॒सर॑स्वती ॥ शू॒पन्नम॒ध्वो॒नाभ्या॒मिन्द्रा॑यद॒धुरि॑न्द्रि॒
यं॒व्वं॒सु॒वने॑व्वसु॒धेयं॑स्यव्यन्तु॒यजं॑ ॥ ५४ ॥ दे॒वऽइन्द्रः॑ ॥ दे॒वऽ
इन्द्रो॒नरा॒श॑ꣳसंस्त्रि॒वरू॒थः सर॑स्वत्त्या॒श्विभ्या॑मीयते॒रथः॑ ॥ रेतो॒
नरू॒पम॒मृतं॑ज्ज॒नित्त्र॒मिन्द्रा॑य॒त्त्वष्टा॒दध॑दिन्द्रि॒याणि॑व्वसु॒वने॑व्वसु॒
धेयं॑स्यव्यन्तु॒यजं॑ ॥ ५५ ॥ दे॒वोदे॒वैः ॥ दे॒वोदे॒वैर्व्वन॒स्पति॒
र्हिर॑ण्यपर्णोऽअ॒श्विभ्या॒ꣳ सर॑स्वत्त्यासुपिप्प॒लऽइन्द्रा॑यपच्यते॒मधु॑ ॥ ओजो॒नजू॒तिर्ऋ॑ष॒भोनभा॒मं॑व्वन॒स्पति॑र्नो॒दध॑दिन्द्रि॒

याणिव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ५६ ॥ देवम्बर्हिः ॥
देवम्बर्हिर्व्वारितीनामद्धरेस्त्तीर्णमश्विभ्यामूर्णम्म्रदाᳪसरस्व
त्यास्योनमिन्द्रतेसदः ॥ ईशायैमन्युᳩराजानम्बर्हिषादधु
रिन्द्रियंव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥५७॥ देवोऽअग्निः ।
स्विष्टकृद्देवान्यक्षद्यथायथᳩहोतारावन्द्रमश्विनाव्वाचाव्वा
चᳪसरस्वतीमग्निᳩसोमᳪस्विष्टकृत्स्विष्टऽइन्द्रः सुत्रामासवि
तावरुणोभिषगिष्टोदेवोव्वनस्पतिᳪस्विष्टादेवाऽआज्यपाःस्वि

सं. ४२

ष्ट्टो ऽअग्निरग्निनाहोताहोत्रेस्विष्टकृद्यशोनदधदिन्द्रियमूर्ज्जम
पचितिᳬस्वधांव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्यन्तुयज ॥५८॥ अग्निमद्य।
होतारमवृणीतायँय्यजमानःपचन्पक्तीःपचन्पुरोडाशान्ब
ध्नन्नश्विभ्याञ्छागᳫसरस्वत्त्यैमेषमिन्द्रायऽऋषभᳬसुन्वन्न
श्विभ्याᳬसरस्वत्त्याऽइन्द्रायसुत्राम्णेसुरासोमान्त्सूपस्थाऽ
अद्य ॥५९॥ सूपस्थाऽअद्य। देवोव्वनस्पतिरभवदश्विभ्या
ञ्छागेनसरस्वत्त्यैमेषेणेन्द्रायऽऋषभेणाक्षँस्तान्मेदस्तःप्र

तिंपचतागृभीषुतावीवृधन्तपुरोडाशैरपुंरश्विनासंरस्वतीन्द्रं
सुत्रामांसुरासोमाँस्त्वामद्य ॥ ६० ॥ त्वामद्य ॥ त्वामद्यऽ
ऋंषऽआर्षेयऽऋषीणान्नपादवृणीतायँऽयजमानोबहुभ्यऽआ
सङ्गतेभ्यऽएषमेंदेवेषुव्वसुव्वार्यायंक्क्ष्यतऽइतितायादेवादेव
दानान्न्यदुस्त्तान्न्यंस्म्माऽआचशास्वाचंगुरस्वेषितश्चंहोतरासि
भद्द्रवाच्च्यायप्प्रेषितोमानुषःसूक्क्तवाकायंसूक्क्ताब्रूंहि ॥ ६१ ॥
[१४-६]इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेकविंशोऽध्यायः॥२१॥

५७७

श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ तेजोसिपंचा, उ. वि.
नयऽएका, हिङ्कारायद्वे, तत्सवितुर्द्दश, विभूर्म्मात्रैका, अ.
कायद्वे, ऽआब्रह्मँस्त्रयोदश, शेपादेकैको, नविꣳशतिश्चतु- ॥ २२ ॥
स्त्रिꣳशत् [अ. २२ मं. ३४ अनु. १९] ॥ हरिः ॐ ॥
तेजोसि ॥ तेजोसिशुक्क्रममृतंमायुष्पाऽआयुर्म्मेपाहि ॥ देव
स्यंत्त्वासवितुः[१]प्प्रसवेश्विनोर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णोहस्ताब्भ्यामाद ॥ १५ ॥

१ आयुष्पा "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन एकस्मिन्पदे यो विसर्गः तस्य विसर्जनीयस्य ककारपकारयोः परे यथायोगं सकारः षकारश्चैकपदे भवतः । इति षकारे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति पकारस्य द्वित्वम् ।

दे ॥ १ ॥ इमामंगृब्भ्णन् ॥ इमामंगृब्भ्णन्नरशुनामृतस्यपूर्व्वऽ
आयुंषिविदथेंषुकुव्व्या ॥ सानोऽअस्म्मिन्त्सुतऽआबंभूवऽऋ
तस्युसामंन्तसरमारपंन्ती ॥ २ ॥ अभिधाऽअंसि ॥ अभिधाऽ
अंसिभुवंनमसियुन्तासिंधुर्त्ता ॥ सत्त्वमुग्निंव्वैश्वानरᳬसप्प्रंथ
सङ्गच्छुस्वाहांकृतᳬ ॥ ३ ॥ स्वुगात्त्वां । दुवेब्भ्यंः प्प्रुजापंत
येब्रह्मन्नश्वंम्भुन्त्स्यामिंदुवेब्भ्यंः प्प्रुजापंतयुतेनंराद्ध्यासम् ॥
तम्बंधानदुवेब्भ्यंः प्प्रुजापंतयुतेनंराद्धुहि ॥ ४ ॥ प्रुजापंतये

शु. य. संहि. ॥१६॥ त्त्वा ॥ प्रजापतयेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामीन्द्राग्निभ्यान्त्वाजुष्टम्प्रो उ. वि. अ.
क्षामिव्वायवेत्त्वाजुष्टम्प्रोक्षामिविश्वेभ्यस्त्त्वादेवेभ्योजुष्ट ॥ २२ ॥
म्प्रोक्षामिसर्व्वेभ्यस्त्त्वादेवेभ्योजुष्टम्प्रोक्षामि ॥ योऽअर्व्वं
न्तञ्जिघांꣳसतितमभ्यमीतिव्वरुणः ॥ परोमर्त्तः परःश्वा ॥५॥
[५-१] अग्नयेस्वाहा ॥ अग्नयेस्वाहासोमायस्वाहापाम्मो
दायस्वाहासवित्रेस्वाहाव्वायवेस्वाहाव्विष्णवेस्वाहेन्द्रायस्वाहा ॥ १६ ॥
बृहस्पतयेस्वाहामित्रायस्वाहाव्वरुणायस्वाहा ॥ ६ ॥ [१-२]

१ अत्र द्वयोस्तु स्वरयांर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया । (या. शि.) तेमात्रोकाराकारयोः पूर्वरूपकारकः सन्धिर्न भवति ।

हिङ्कारायस्वाहा ॥ हिङ्कारायस्वाहाहिङ्कृतायस्वाहाक्क्रन्दते
स्वाहावक्क्रन्दायस्वाहाप्प्रोथतेस्वाहाप्प्रप्प्रोथायस्वाहागन्धाय
स्वाहाग्घ्रातायस्वाहानिविष्टायस्वाहोपविष्टायस्वाहासन्दिताय
स्वाहाव्वल्गतेस्वाहासीनायस्वाहाशयानायस्वाहास्वपतेस्वाहा
जाग्ग्रतेस्वाहाकूजतेस्वाहाप्प्रबुद्धायस्वाहाव्विजृम्भमाणायस्वा
हाव्विचृतायस्वाहासꣳहानायस्वाहोपस्स्थितायस्वाहायनाय
स्वाहाप्प्रायणायस्वाहा ॥ ७ ॥ य[1]तेस्वाहा ॥ यतेस्वाहा

१ अत्र यकारस्य पादादौ सर्व्वत्र जकारोच्चारणम् ।

धावतेस्वाहोद्द्रावायस्वाहोद्द्रुतायस्वाहाशूकारायस्वाहाशूकृता
यस्वाहानिषण्णायस्वाहोत्थितायस्वाहाजवायस्वाहाबलाय
स्वाहाविवर्त्तमानायस्वाहाविवृत्तायस्वाहाविधून्वानायस्वाहा
विधूतायस्वाहाशुश्रूषमाणायस्वाहाशृण्वतेस्वाहेक्षमाणाय
स्वाहेक्षितायस्वाहावीक्षितायस्वाहानिमेषायस्वाहायदत्ति
तस्मैस्वाहायत्पिबतितस्मैस्वाहायन्मूत्रङ्करोतितस्मैस्वा ॥ १७ ॥

१ निषण्णाय । अत्र द्वयोर्नकारयोर्णत्वं निपात्यते । प्रथमस्य "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन तवर्गस्य व्यवधानेन णत्वाप्राप्तौ द्वितीयस्य नकारस्य "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेन व्यवधानातिरिक्तनकारस्य व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वनिपातः ।

हांकुर्व्वतेस्वाहांकृतायस्वाहां ॥ ८ ॥ [२-३] तत्त्सवि
तुः ॥ तत्त्सवितुर्व्वरेण्ण्यम्भर्ग्गोदेवस्यधीमहि ॥ धियोयो
नः प्प्रचोदयात् ॥ ९ ॥ हिरण्ण्यपाणिमूतये । सवितार
मुपह्वये ॥ सचेत्तादेवतापदम् ॥ १० ॥ देवस्यचेततꣳ ॥
देवस्यचेततोमहीम्प्रसवितुर्हवामहे ॥ सुमतिꣳसत्त्यराधसम्
॥ ११ ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधः ॥ सुष्टुतिꣳसुमतीवृधोरातिꣳ
सवितुरीमहे ॥ प्रदेवायमतीविदे ॥ १२ ॥ रातिꣳसत्त्प

१ सुमतीवृधः । अत्र "अश्वरश्मिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे ह्रस्वेकारस्य सुमतिशब्दस्य दीर्घत्वम् ।

तिम् ॥ रातिꣳसत्त्पतिम्महेसवितारमुपह्वये ॥ आसवन्देव
वीतये ॥ १३ ॥ देवस्यसवितुः ॥ देवस्यसवितुर्म्मतिमासवं
विश्वदेव्यम् ॥ धियाभगम्मनामहे ॥ १४ ॥ अग्निꣳस्तो
मेन । बोधयसमिधानोऽअमर्त्त्यम् ॥ हव्यादेवेषुनोदधत्
॥ १५ ॥ सहव्यवाट् ॥ सहव्यवाडमर्त्त्यऽउशिग्दूतश्चनो
हितः ॥ अग्निर्धियासमृण्वति ॥ १६ ॥ अग्निन्दूतम् ॥ ॥ १८ ॥
अग्निन्दूतम्पुरोदधेहव्यवाहमुपब्रुवे ॥ देवाँ२॥ऽआसादया

द्विह ॥ १७ ॥ अजीजनोहि । पवमानसूर्य्यंव्विधारेशक्क्म
नापयं÷ ॥ गोजीरयारꣳहमाणꣳपुरन्ध्या ॥ १८ ॥ [१०-४]
व्विभूर्म्मात्रा । प्प्रभूःपित्राश्श्वोसिहयोस्यत्त्योसिमयोस्यर्व्वासिस
प्तिरसिव्वाज्ज्यसिव्वृषासिनृमणाऽअसि ॥ ययुर्न्नामासिशिशुर्न्ना
मास्यादित्त्यानाम्पत्त्वान्न्विहिदेवाऽआशापालाऽएतन्देवेब्भ्यो
श्वम्मेधायप्प्रोक्षितꣳरक्षतेहरन्तिरिहरमतामिहधृतिरिहस्व
धृतिःस्वाहा ॥ १९ ॥ [१-५] कायस्वाहा ॥ कायस्वाहाकस्म्मै

स्वाहांकतमस्मैस्वाहाधिमाधीतायस्वाहामनःप्रजाप उ. वि. अ.
तयेस्वाहांचित्तंविज्ञातायादित्यैस्वाहादित्यैमह्यैस्वाहादित्यै ॥ २२ ॥
सुमृडीकायैस्वाहासरस्वत्यैस्वाहासरस्वत्यैपावकायैस्वाहासरं
स्वत्यैबृहत्यैस्वाहांपूष्णेस्वाहांपूष्णेप्रपथ्यायस्वाहांपूष्णे
नरन्धिषायस्वाहात्वष्ट्रेस्वाहात्वष्ट्रेतुरीपायस्वाहात्वष्ट्रेपुरुरूपा
यस्वाहाविष्णवेस्वाहाविष्णवेनिभूयपायस्वाहाविष्णवेशि ॥ १९ ॥
पिविष्टायस्वाहा ॥ २० ॥ विश्वोदेवस्य । नेतुर्मर्त्तोवुरीतसख्

ख्यम् ॥ विश्वौरायऽइंषुद्ध्यातिद्युम्म्नंवृंणीतपुष्ष्यसेस्वाहा ॥२१॥
[२-६] आब्रह्मंन् ॥ आब्रह्मंन्ब्राह्मणोब्रंह्मवर्च्चसीजांयतामारा
ष्ट्रेराजुन्यः शूरंऽइषव्योतिव्याधीमंहारथोजांयतान्दोग्ग्ध्रीधेनु
र्वोढानुड्वानाशुः सप्तिः पुरंन्धिर्य्योषांजिष्णूरंथेष्ठाः सभेयोयु
वास्ययजंमानस्यव्वीरोजांयतान्निकामेनिंकामेनः पुर्ज्जन्न्योंव्वर्ष
तुफलंवत्त्योनुऽओषधयः पच्च्यन्ताँय्योगक्क्षेमोनंः कल्प्पताम्
॥२२॥ [१-७] प्राणायुस्वाहां । पानायुस्वाहाव्व्यानायुस्वाहा

. य. चक्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहाव्वाचेस्वाहामनसेस्वाहा ॥ २३ ॥ उ. वि.
संहि. [१-८] प्राच्यैंदिशे। स्वाहार्व्वाच्यैंदिशेस्वाहादक्षिणायैंदिशे अ.
२० ॥ स्वाहार्व्वाच्यैंदिशेस्वाहाप्रतीच्यैंदिशेस्वाहार्व्वाच्यैंदिशेस्वाहोदी ॥ २२ ॥
च्यैंदिशेस्वाहार्व्वाच्यैंदिशेस्वाहोर्ध्वायैंदिशेस्वाहार्व्वाच्यैंदिशे
स्वाहावाच्यैंदिशेस्वाहार्व्वाच्यैंदिशेस्वाहा ॥ २४ ॥ [१-९]
अद्भ्यःस्वाहा। वार्भ्यःस्वाहोदकायस्वाहातिष्ठन्तीऽभ्यःस्वा ॥ २० ॥
हास्रवन्तीऽभ्यःस्वाहास्यन्दमानाऽभ्यःस्वाहाकूप्याऽभ्यः

५::८

स्वाहा सूर्याभ्यः स्वाहा धार्याभ्यः स्वाहाऽर्णवाय स्वाहा समु
द्राय स्वाहा सरिराय स्वाहा ॥ २५ ॥ [१-१०] वातां
य स्वाहा । धूमाय स्वाहाऽभ्राय स्वाहा मेघाय स्वाहा विद्योतमा
नाय स्वाहा स्तनयते स्वाहाऽवस्फूर्जते स्वाहा वर्षते स्वाहाऽववर्षते
स्वाहोग्रं वर्षते स्वाहा शीघ्रं वर्षते स्वाहोद्गृह्णते स्वाहोद्गृहीताय
स्वाहा प्रुष्णते स्वाहा शीकायते स्वाहा प्रुष्वाभ्यः स्वाहा ह्रादु
नीभ्यः स्वाहा नीहाराय स्वाहा ॥ २६ ॥ [१-११] अग्न

शु. य. संहि. येस्वाहा॑ ॥ अ॒ग्नये॒स्वाहा॒सोमा॑य॒स्वाहेन्द्रा॑य॒स्वाहा॑पृथि॒व्यै व. वि.
॥२१॥ स्वाहा॒न्तरि॑क्षाय॒स्वाहा॑दि॒वेस्वाहा॑दि॒ग्भ्यश्स्वाहाशा॑भ्य॒ꣳस्वा अ.
हो॒र्व्यै॑दि॒शेस्वाहा॒र्वा॑च्यै॑दि॒शेस्वाहा॑ ॥ २७ ॥ [१-१२] ॥ २२ ॥
नक्ष॑त्रेभ्य॒ꣳस्वाहा॑। नक्ष॒त्रिये॑भ्य॒ꣳस्वाहा॑होरा॒त्रेभ्य॒ꣳस्वाहा॑
र्द्ध॑मा॒सेभ्य॒ꣳस्वाहा॒मासे॑भ्य॒ꣳस्वाहा॑ऽऋ॒तुभ्य॒ꣳस्वाहा॑र्त्त॒वेभ्य॒ꣳ
स्वाहा॑संवत्स॒राय॒स्वाहा॒द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳस्वाहा॑च॒न्द्राय॒स्वा ॥ २१ ॥
हा॒सूर्य्या॑य॒स्वाहा॑र॒श्मिभ्य॒ꣳस्वाहा॒वसु॑भ्य॒ꣳस्वाहा॑रु॒द्रेभ्य॒ꣳ

स्वाहादित्येभ्यःस्वाहामरुद्भ्यःस्वाहाविश्वेभ्योदेवेभ्यः
स्वाहामूलेभ्यःस्वाहाशाखाभ्यःस्वाहावनस्पतिभ्यःस्वा
हापुष्पेभ्यःस्वाहाफलेभ्यःस्वाहौषधीभ्यःस्वाहा ॥ २८ ॥
[१-१३] १३०० शतम् ॥ पृथिव्यैस्वाहां ॥ पृथिव्यैस्वाहान्त
रिक्षायस्वाहांदिवेस्वाहासूर्यायस्वाहांचन्द्रायस्वाहानक्ष
त्रेभ्यःस्वाहाद्भ्यःस्वाहौषधीभ्यःस्वाहावनस्पतिभ्यःस्वा
हांपरिप्लवेभ्यःस्वाहांचराचरेभ्यःस्वाहांसरीसृपेभ्यःस्वाहां

॥ २९ ॥ [१-१४] असवेस्वाहा ॥ असवेस्वाहाव्वसवेस्वाहा
व्विभुवेस्वाहाव्विवस्वतेस्वाहागणश्रियेस्वाहागणपतयेस्वाहाभि
भुवेस्वाहाधिपतयेस्वाहाशूषायस्वाहासꣳसर्प्पायस्वाहाचन्द्रा
यस्वाहाज्ज्योतिषेस्वाहामलिम्म्लुचायस्वाहादिवापतयतेस्वाहा ॥ २२ ।
॥ ३० ॥ [१-१५] मधवेस्वाहा ॥ मधवेस्वाहामाधवाय
स्वाहाशुक्क्रायस्वाहाशुचयेस्वाहानभसेस्वाहानभस्यायस्वाहे ॥ २२ ।
षायस्वाहोर्ज्जायस्वाहासहसेस्वाहासहस्यायस्वाहातपयेस्वाहा

तपस्यायस्वाहाꣳहसस्पतयेस्वाहा ॥ ३१ ॥ [१-१६] वाजाय
स्वाहा । प्रसवायस्वाहापिजायस्वाहाक्क्रतवेस्वाहास्वः स्वा
हामूर्द्ध्नेस्वाहाव्यश्नुविनेस्वाहान्त्यायस्वाहान्त्यायभौवनाय
स्वाहाभुवनस्यपतयेस्वाहाधिपतयेस्वाहाप्रजापतयेस्वाहा
॥ ३२ ॥ [१-१७] आयुर्यज्ञेन । कल्पताꣳस्वाहाप्राणो
यज्ञेनकल्पताꣳस्वाहापानोयज्ञेनकल्पताꣳस्वाहाव्यानो
यज्ञेनकल्पताꣳस्वाहोदानोयज्ञेनकल्पताꣳस्वाहासमा

नोयुज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाचक्क्षुर्य्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहा
श्श्रोत्त्रँय्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाव्वाग्ग्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वा
हामनोयुज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहात्क्मायुज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वा ॥ २२ ॥
हाब्ब्रह्मायुज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहाज्ज्योतिर्य्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪं
स्वाहास्वर्य्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहापृष्ठँय्युज्ज्ञेनंकल्पताᳪं
स्वाहायुज्ज्ञोयुज्ज्ञेनंकल्पताᳪंस्वाहा॥३३॥ [१-१८] एकस्म्मै ॥ २३ ॥
स्वाहा ॥ एकस्म्मैस्वाहाद्द्वाब्भ्याᳪंस्वाहाशतायस्वाहैकशताय

स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्ग्गाय स्वाहा ॥३४॥ [१-१९] इतिश्रीवा-
जसनेयसंहितायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः॥अनुवाकसूत्रम् ॥ हिरण्यगर्भोसश्प्राणतोद्वेकौ, युञ्ज
न्त्यष्टौ, वायुष्ट्वापञ्च, प्राणायतिस्र, उत्त्सक्थ्याद्वादश, गायत्री
त्रिष्टुप्, कस्त्वापट्कौ, कश्स्विदष्टौ, कास्विद्दश, सुभूश्स्वयंभू-
स्तिस्र, एकादश पञ्चषष्टिः ॥ [अ. २३ मं. ६५ अनु. ११]
हरिः ॐ ॥ हिरण्यगर्भश्सम् ॥ हिरण्यगर्भश्समवर्त्तताग्ग्रे

भूतस्यंजातश्पतिरेकंऽआसीत् ॥ सदाधारपृथिवीन्द्यामुते
॥ २४ ॥ माङ्कस्म्मैदेवायहविषाविधेम ॥ १ ॥ उपयामगृहीतोसि ।
प्प्रजापतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येषतेयोनिः सूर्य्यस्तेमहिमा ॥ ॥ २३ ॥
यस्तेहन्त्संवत्त्सरेमहिमासम्बभूवयस्तेवायावन्तरिक्षेम
हिमासम्बभूवयस्तेदिविसूर्य्येमहिमासम्बभूवतस्म्मैतेमहि
म्नेप्प्रजापतयेस्वाहादेवेभ्यः ॥ २ ॥ [२-१] यश्प्राण ॥ २४ ॥
तः ॥ यश्प्राणतोनिमिषतोमहित्त्वैकऽइद्राजाजगतोबभूव ॥

यऽईशेऽअस्यद्द्विपदश्चतुष्पदः कस्म्मैदेवायहविषाव्विधेम

॥ ३ ॥ उपयामगृहीतोसि । प्प्रजापतयेत्त्वाजुष्टङ्गृह्णाम्म्येष

तेयोनिश्चन्द्रमास्त्तेमहिमा ॥ यस्त्तेरात्त्रौसंवत्त्सरेमहिमासम्ब

भूवयस्त्तेपृथिव्व्यामग्ग्नौमहिमासम्बभूवयस्त्तेनक्क्षत्त्रेषुचन्द्रम

सिमहिमासम्बभूवतस्म्मैतेमहिम्म्नेप्प्रजापतयेदेवेब्भ्यःस्वाहा

---

१ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते । विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया "यऽईशे" तु निदर्शनम् । या. शि. । अत्र यः इति पदस्थस्य विसर्गस्य "कण्ठ्यपूर्वो यकारमरिफितः" (शु. य. प्रा. ४ अ. ४७ सू.) इत्यनेन यकारे "यवयोः पदान्तयोः स्वरमध्ये लोपः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२५ सू.) इत्यनेन यस्य लोपेऽकारेकारयोः "कण्ठ्यादिवर्ण एकारम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ५३ सू.) इत्यनेनैकारे प्राप्ते "न परकालः पूर्वकाले पुनः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४ सू.) इत्यनेन निषेधे सन्ध्यभावः । उच्चारणेऽप्यर्धमात्राकालिको विरामः । तज्ज्ञापकं(ऽ)इत्याकारकं चिह्नम् । अत्र पाकवतीवृत्तिर्ज्ञेया प्रारम्भे ह्रस्वयोगात् ।

॥२५॥ ॥ ४ ॥ [२-२] युञ्जन्तिब्ब्रद्ध्नम् ॥ युञ्जन्तिब्ब्रद्ध्नमंरुषञ्चरं
न्तुम्परिंतस्त्थुषंः ॥ रोचंन्तेरोचुनादिवि ॥५॥ युञ्जन्त्यंस्य ॥
॥ २३ ॥ युञ्जन्त्यंस्युकाम्म्याहरीव्विपंक्क्षसारथे ॥ शोणांधृष्णूनृवा
हंसा ॥ ६ ॥ यद्वातंः ॥ यद्वातोंऽअुपोऽअगंनीगन्प्प्रियामिन्द्रंस्य
तुन्वम् ॥ एतंᳬस्तोंतरनेनंपुथापुनरश्श्वमावंर्त्तयासिनः ॥७॥
व्वसंवस्त्वा । ञ्जन्तुगायत्त्रेणच्छन्दंसारुद्द्रास्त्वांञ्जन्तुत्त्रैष्टुंभे ॥ २५ ॥
नुच्छन्दंसादुित्त्यास्त्वांञ्जन्तुजागंतेनुच्छन्दंसा ॥ भूर्भुवुःस्वुः

ळ्ळाँजी ३॥ ञ्छाची ३॥ न्यव्व्येगव्व्यंऽएतदन्नमत्तदेवाऽएतदन्नंम
द्धिप्प्रजापते ॥ ८॥ कश्स्वित् ॥ कश्स्विदेकाकीचंरतिकऽउंस्वि
ज्जायतेपुनः÷ ॥ किᳬंस्विद्धिमस्यंभेषजङ्किम्म्वावपनम्महत्
॥ ९ ॥ सूर्य्यँऽएकाकी । चंरतिचन्द्रमांजायतेपुनः÷[1] ॥
अग्निर्हिमस्यंभेषजम्भूमिरावपनम्महत् ॥ १० ॥ कास्वित् ॥
कास्विदासीत्पूर्व्वचित्तिःकिᳬंस्विदासीद्बृहद्द्वयं÷ ॥ कास्विदा

१ यत्र संयोगपरोऽसंयोगपरो वकाररहितो वकारसहितः सविसर्गो मात्रिकः स्वरितस्वरस्तस्मात्परस्य विसर्गस्य(÷)इत्याकारक उभयक्षेपः। मात्रिके भयं क्षिपेत्। (या. शि.) सवकारे द्विमात्रिक तूभयक्षेपः। जात्यकारात्परस्य विसर्गस्याप्युभयक्षेपः "सदुस्यै÷"।

सं. ४४

शु. य. संहि. सीत्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्पिशङ्गिला ॥ ११ ॥ द्यौरासी उ. वि.
२६ ॥ त् ॥ द्यौरासीत्पूर्वचित्तिरश्वऽआसीद्बृहद्वयः ॥ अविरा अ. ॥ २३ ॥
सीत्पिलिप्पिलारात्रिरासीत्पिशङ्गिला ॥ १२ ॥ [८-३]
वायुष्ट्वा । पचतैरवत्वसितग्रीवश्छागैर्न्यग्रोधश्चमसैश्शं
ल्मलिर्वृद्ध्या ॥ एषस्यराथ्योवृषापड्भिश्चतुर्भिरेदगन्ब्रह्मा
कृष्णश्चनोवतुनमोग्नये ॥ १३ ॥ सꣳशितोरश्मिना ॥ ॥ २६ ॥
सꣳशितोरश्मिनारथꣳसꣳशितोरश्मिनाहयः ॥ सꣳ

---

१ यत्र मात्रिकात्द्विमात्रिकाद्वानुदात्तात्परो विसर्गस्तस्य विसर्गस्य(ꣳ) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः।

शिंतोऽअप्प्स्वप्प्सुजाब्रह्ममासोमंपुरोगवः ॥ १४ ॥ स्वयं
व्वाजिन् ॥ स्वयंव्वाजिँस्तन्वङ्कल्पयस्वस्वयँय्यंजस्वस्वयञ्जु
षस्व ॥ महिमातेन्येननसन्नशे ॥ १५ ॥ नवै ॥ नवाऽ
[1]उँऽएतन्म्रियसेनरिष्ष्यासिदेवाँ२॥ऽइदेषिपथिभिः सुगेभिः ॥
यत्रासंतेसुकृतोयत्रतेययुस्तत्रंत्त्वादेवश्संविताद्धातु ॥ १६ ॥
अग्निश्पशुः ॥ अग्निश्पशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतँल्लोक

---

१ "उकारोऽपृ ` स्पर्शात्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९० सू.) अपृक्त एकवर्ण उकारोऽस्पर्शात्परः प्रकृत्या भवति स्वरे प्रत्यये । अत्रोकारोऽपृक्तोऽस्पर्शात्परः एतदिति स्व रे तस्मान्न सन्धिः ।

॥२७॥ मंजयद्यस्मिन्नग्निःसतेलोकोभविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽ

अपः ॥ वायुःपशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतँल्लोकमंजयद्य

स्मिन्वायुःसतेलोकोभविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽअपः ॥ ॥ २३ ॥

सूर्य्यः पशुरासीत्तेनायजन्तसऽएतँल्लोकमंजयद्यस्मिन्त्सू

र्य्यःसतेलोकोभविष्यतितञ्जेष्यसिपिबैताऽअपः ॥ १७ ॥

[५-४] प्राणायस्वाहा । पानायस्वाहाव्यानायस्वाहा ॥ ॥ २७ ॥

---

१ मात्रिकाद्विमात्रिकादुदात्तात् परस्य विसर्जनीयस्य (ः) इत्याकारिकया निर्देशः ।

अम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ॥ ससस्त्त्यश्श्वकः
सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥ १८ ॥ गुणानान्त्वा ।
गुणपतिꣳहवामहेप्प्रियाणान्त्वाप्प्रियपतिꣳहवामहेनिधीना
न्त्वानिधिपतिꣳहवामहेव्वसोमम ॥ आहमजानिगर्ब्भध
मात्त्वमजासिगर्ब्भधम् ॥ १९ ॥ ताऽउभौचतुरꣳपदस्सु
म्प्रसारयावस्वर्ग्गेलोकेप्प्रोर्णुवाथांव्वृषाव्वाजीरेतोधारेतोदधातु
॥ २० ॥ [३-५] उत्त्सक्थ्याऽअव । गुदन्धेहिसमञ्जि

श्चौरयाव्वृषन् ॥ सखीणाञ्जीवभोजनं ॥ २१ ॥ सुका
सकौ । शंकुन्तिकाहलगितिव्वञ्चति । आहन्तिगभेपसो
निगल्गलीतिधारका ॥ २२ ॥ सकोसकौ । शंकुन्तकऽ
आहलगितिव्वञ्चति ॥ व्विवंक्षतऽइवतेमुखमद्ध्वर्य्योमानुस्त्व
मभिभाषथाः ॥ २३ ॥ माताचं । तेपिताचतेग्ग्रंव्वृक्षस्यं
रोहतः ॥ प्रतिलामीतितेपितागभेमुष्टिमतः सयत् ॥ २४ ॥ ॥ २८ ॥

१ चारयावृषन् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्चसुतचारय°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वृषन् इत्यस्य वकारे परे चारयाकारस्य दीर्घाकारः ।

मा॒ता॒चं । तेपि॒ता॒च॒तेग्रै॑वृ॒क्षस्यं॑क्रीडत॒ः ॥ विवं॑क्षत॒ऽइ॒वते॒

मु॒ख॒म्ब्र॒ह्म॒न्मात्त्वंवं॑दोब॒हु ॥ २५ ॥ ऊ॒र्द्ध्वामे॑नाम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वा

मे॑ना॒मुच्छ्रा॑पय॒गि॒रौभा॒रꣳ॒हरं॑न्निव ॥ अथा॑स्यै॒मद्ध्य॑मेधता॒ꣳ

शी॒तेव्वा॑ते॒पुन॑न्निव ॥ २६ ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑नम् ॥ ऊ॒र्द्ध्वमे॑न॒मुच्छ्रं॑य

ता॒द्गि॒रौभा॒रꣳ॒हरं॑न्निव ॥ अथा॑स्य॒मद्ध्य॑मेजतु॒शी॒तेव्वा॑ते॒पुन

न्निव ॥ २७ ॥ यदं॑स्याः ॥ यदं॑स्याऽअꣳहु॒भेद्या॑ःकृ॒धुस्स्थू॒

१ यत्र मात्रिकाद्विमात्रिकाद्वा प्रचयात्परो विसर्गस्तत्र विसर्गस्य (ः) इत्याकारिकया कनिष्ठिकया निर्देशः ।

लमुपातंसत् ॥ मुष्ककाविदंस्याऽएजतोगोशफेशंकुलाविव
॥२९॥ ॥ २८ ॥ यद्देवासः ॥ यद्देवासौललामंगुम्प्रविष्टीमिनमा ॥ २३ ॥
विषुः ॥ सक्थ्नादेदिश्यतेनारीसत्यस्याक्षिभुवोयथा ॥२९॥
यद्धरिणः ॥ यद्धरिणोयवमत्तिनपुष्टम्पशुमन्यते ॥ शूद्राय
दर्य्यंजारानपोषायधनायति ॥ ३० ॥ यद्धरिणः ॥ यद्धरि
णोयवमत्तिनपुष्टम्बहुमन्यते । शूद्रोयदर्य्यायैजारोनपोषम ॥ २९ ॥
नुमन्यते ॥ ३१ ॥ दधिक्राव्णोऽअकारिषम् ॥ दधिक्रा

वण्णौऽअकारिपञ्जिष्णणोरश्वस्यव्वाजिनंः ॥ सुरभिनोमुखा

करत्प्रणऽआयूंठंपितारिषत् ॥ ३२ ॥ [१२-६] गायत्री

त्रिष्टुप् ॥ गायत्रीत्रिष्टुब्जगंत्त्यनुष्टुप्पङ्क्त्यासह ॥ बृहत्त्यु

ष्णिहांककुप्सूचीभिंःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३३ ॥ द्विपंदायाः ॥

द्विपंदायाश्चतुंष्पदास्त्रिपंदायाश्चषट्ट्पदाः ॥ विच्छंन्दायाश्चस

च्छंन्दाःसूचीभिंःशम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३४ ॥ महानांम्न्योरे

वत्त्यंः ॥ महानांम्न्योरेवत्त्योविश्वाऽआशांःप्प्रभूवंरीः ॥

मैधीर्व्विद्युतोव्वाचः सूचीभिः शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३५ ॥ नार्य्यं
स्त्ते ॥ नार्य्यस्त्तेपत्न्योलोमव्विचिन्न्वन्तुमनीषया ॥ देवा
नाम्पत्न्योदिशः सूचीभिः शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ३६ ॥ रजता
हरिणीꣳ ॥ रजताहरिणीꣳसीसायुजोयुज्ज्यन्तेकर्म्मभिꣳ ॥
अश्वंस्यव्वाजिनस्त्त्वचिसिमाꣳशम्म्यन्तुशम्म्यन्तीꣳ ॥ ३७ ॥
कुविदङ्ग । यवमन्तोयवञ्चिद्यथादान्त्त्यनुपूर्व्वंव्वियूय ॥ इहेहै
षाङ्कृणुहिभोजनानियेबर्हिषोनमंऽउक्तिंय्यजन्ति ॥ ३८ ॥ ॥ ३० ॥

[६-७] कस्त्त्वा ॥ कस्त्त्वाच्छ्यतिकस्त्त्वाव्विशास्त्तिकस्त्ते
गात्र्राणिशम्म्यति ॥ कऽउंतेशमिताकविः ॥ ३९ ॥ ऋत
वंस्त्ते ॥ ऋतवंस्त्तऽऋतुथापर्व्वंशमितारोव्विशासतु ॥ संवत्त्सर
स्यतेजंसाशमीभिंः शम्म्यन्तुत्त्वा ॥ ४० ॥ अर्द्धमासाःप
रूछंषि । तेमासाऽआच्छ्यन्तुशम्म्यंन्तः ॥ अहोरात्त्राणि
मरुत्तोव्विलिष्ट्ठꣳसूदयन्तुते ॥ ४१ ॥ दैव्व्याऽअद्ध्वर्य्यवंः ॥
दैव्व्याऽअद्ध्वर्य्यवस्त्त्वाच्छ्यन्तुव्विचशासतु ॥ गात्र्राणिपर्व्व

शु. य. संहि.

३१॥ शस्त्तेसिमांᳪकृण्णवन्तुशम्म्यंन्तीᳪ ॥ ४२ ॥ द्यौस्त्तें । पृथि उ. वि. अ.

द्व्युन्तारिक्क्षंव्वायुश्च्छिद्रंपृणातुते ॥ सूर्य्यस्त्तेनक्क्षत्रैᳪसहलोक ॥ २१ ॥

ङ्कृणोतुसाधुया ॥ ४३ ॥ शन्तें ॥ शन्तेपरेब्भ्योगात्रेब्भ्युᳪ

शमुस्त्ववरेब्भ्युᳪ ॥ शमुस्त्थब्भ्योमुज्जब्भ्युᳪशम्म्वस्त्तुतन्न्वै

तवं ॥ ४४ ॥ [६-८] कश्शस्वित् ॥ कश्शस्विदेकाकी

चंरतिकऽउंस्विज्जायतेपुनंः ॥ किᳪंस्विद्धिमस्यभेषुजाङ्कि ॥ ३१ ॥

१ "द्विमात्रिकं क्षिपेद्क म्" (या. शि.) इति नियमेन दीर्घस्वरितस्वराद्यत्र परो विसर्गस्तत्र(९)इत्याकारकः कनिष्ठिकानिर्देशवाचकोऽगुलिनिर्देशः सर्वत्र कार्यः ॥

म्म्वावपंनम्महत् ॥ ४५ ॥ सूर्य्यऽएकाकी । चंरतिचन्द्र
मांजायतेपुनंः ॥ अग्निर्हिमस्यभेषजम्भूमिरावपंनम्महत्
॥ ४६ ॥ किᳬंस्वित् ॥ किᳬंस्वित्सूर्य्यसमंज्योतिंःकिᳬ
संमुद्रसंमंसरंः ॥ किᳬंस्वित्पृथिव्यैवर्षीयंःकस्यमात्रानवि
द्यते ॥ ४७ ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमम् ॥ ब्रह्मसूर्य्यसमंज्योतिर्द्यौः
संमुद्रसंमंसरंः ॥ इन्द्रंःपृथिव्यैवर्षीयान्गोस्त्तुमात्रानवि
द्यते ॥ ४८ ॥ पृच्छामित्त्वा । चितयेदेवसखयदित्त्वमत्रम

शु. य. संहि. ३२॥ नंसाजगन्थं ॥ येषुविष्ण्णुंस्त्रिषुपदेष्ष्वेष्टस्तेषुविश्श्वम्भुवनमा उ. वि. अ.
विवेशा ३ ॥ ॥ ४९ ॥ अपितेषुं । त्रिषुपदेष्ष्वस्म्मियेषुविश्श्व ॥ २३ ॥
म्भुवनमाविवेशं ॥ सद्यःपर्य्यैमिपृथिवीमुतद्यामेकेनाङ्गेनदि
वोऽअस्यपृष्ठम् ॥ ५० ॥ केष्ष्वन्तः । पुरुषऽआविवेशका
न्न्यन्तःपुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतद्ब्रह्मन्नुपवल्[1]हामसित्त्वाकिंᳫं ॥ ३२ ॥
स्विन्नःप्प्रतिवोचास्यत्र ॥ ५१ ॥ पञ्चस्वन्तः । पुरुषऽआविं

१ "कुर्वणी लहकारयोः" (या. शि.) लकारहकारयोर्योगे कुर्वणीनाम स्वरभक्तिः । अत्र पञ्चानां स्वरभक्तीनां मध्ये कुर्वणी वर्तते ।

वेशतान्यन्तश्पुरुषेऽअर्प्पितानि ॥ एतत्त्वात्रंप्प्रतिमन्न्वानोऽ
अंस्म्मिनमाययांभवस्युत्तरंरोमत् ॥५२॥ [८-९] कास्वित् ॥
कास्विदासीप्पूर्व्वचित्तिःकिंस्विदासीद्बृहद्वयंः ॥ कास्विं
दासीत्त्पिलिप्पिलाकास्विदासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ५३ ॥ द्यौरां
सीत् ॥ द्यौरांसीत्पूर्व्वचित्तिरश्श्वंऽआसीद्बृहद्वयंः ॥ अविरासी
त्त्पिलिप्पिलारात्रिंरासीत्त्पिशङ्गिला ॥ ५४ ॥ काऽईम् ॥
काऽईमरेपिशङ्गिलाकाऽईङ्कुरुपिशङ्गिला ॥ कऽईमास्क्कन्दम

र्पतिकऽईम्पन्थांव्विसर्प्पति ॥ ५५ ॥ अजारे । पिशङ्गिला
श्वावित्कुरुपिशङ्गिला ॥ शशऽआस्क्कन्दंमर्षत्त्यहिꣳपन्थांव्वि
सर्प्पति ॥५६॥ कत्त्यस्य । व्विष्ठाःकत्त्यक्षराणिकतिहोमासꣳक
तिधासमिद्धꣳ ॥ यज्ञस्यंत्त्वाव्विदथापृच्छमत्रकतिहोतारऽऋतु
शोयंजन्ति॥५७॥षडस्य । व्विष्ठाःशतमक्षराण्ण्यशीतिर्होमाꣳ
समिधोहतिस्रः ॥ यज्ञस्यंतेव्विदथाप्प्रब्रवीमिसप्तहोतारऽऋतु

१ अत्र "या तु हंसपदानाम सा तु रेफषकारयोः । (या. शि.) रकारषकारयोर्योगे हंसपदानाम स्वरभक्तिः । अत्र हंसपदानामस्वरभक्तिः । एवं सर्वत्र ।

शोयंजन्ति ॥५८॥ कोऽअस्य। वेदुभुवंनस्यनाभिङ्कोद्यावापृथि
वीऽअन्तरिक्षम्॥ कश्सूर्य्यंस्यवेदबृहतोजनित्रङ्कोवेदचन्द्रम
सँय्यतोजाः ॥५९॥ वेदाहम्॥ वेदाहमस्यभुवंनस्यनाभिंवेदद्या
वांपृथिवीऽअन्तरिक्षम्॥ वेदसूर्य्यंस्यबृहतोजनित्रमथोवेदच
न्द्रमंसँय्यतोजाः ॥६०॥ पृच्छामित्त्वा॥ पृच्छामित्त्वापरमन्तं
म्पृथिव्याःपृच्छामियत्रभुवंनस्यनाभिः ॥ पृच्छामित्त्वावृ
ष्णोऽअश्वंस्यरेतःपृच्छामिवाचःपरमंव्योम ॥ ६१ ॥ इयं

वेदिः ॥ इयंव्वेदिःपरोऽअन्तःपृथिव्याऽअयँय्यज्ञोभुवनस्य
२४ ॥ नाभिः ॥ अयꣳसोमोव्वृष्णोऽअश्वस्यरेतोब्रह्मायंव्वाचःपरमं
व्व्योम ॥ ६२ ॥ [१०-१०] सुभूःस्वयम्भूः । प्प्रथमोन्त ॥ २३ ॥
र्म्महत्त्यर्णवे ॥ दधेहगर्भमृत्त्वियँय्यतोजातःप्प्रजापतिः
॥ ६३ ॥ होतायक्षत् ॥ होतायक्षत्प्रजापतिꣳसोमस्यम
हिम्न्नः ॥ जुषताम्पिबतुसोमꣳहोतर्य्यज ॥ ६४ ॥ प्रजापते ॥ २४ ॥
न । त्वदेतान्यन्न्योविश्वारूपाणिपरिताबभूव ॥ यत्कामा

स्त्तेजुहुमस्त्तन्नोऽअस्त्तुव्वयꣳस्यामपतंयोरयीणाम् ॥ ६५ ॥
[३-११] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः
॥ २३ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥
अश्श्वस्त्तूपरो, धूम्म्रान्व्वसन्ताय, समुद्द्रायाशिशुमारान्, मयुश्
प्प्राजापत्त्योदशका, श्चत्वारश्चत्वारिꣳशत् [अ. २४ मं.
४० अनु. ४] ॥ हरिः ॐ ॥ अश्श्वस्त्तूपरश् ॥ अश्श्वस्त्तूपरोगो
मृगस्त्तेप्प्राजापत्त्याश्कृष्ण्णग्ग्रीवऽआग्ग्नेयोरराटेपुरस्त्तात्त्सार

शु. य. संहि. स्वतीमेष्यधस्त्ताद्धन्वौराश्विनावधोरामौबाह्वोःसौमापौ उ. वि.
ष्णःश्यामोनाभ्याꣳसौर्ययामौश्वेतश्चकृष्णश्चपार्श्वयो अ.
३५ ॥ स्त्त्वाष्ट्रौलोमशसक्थौसक्थ्योर्वायव्यःश्वेतःपुच्छऽइन्द्रायस्व ॥ २४ ॥
पस्यायवेहद्वैष्णवोवामनः ॥ १ ॥ रोहितोधूम्ररोहि
तः । कर्कन्धुरोहितस्त्तेसौम्याबभ्रुररुणबभ्रुःशुकबभ्रुस्त्ते
वारुणाःशितिरन्ध्रोऽन्यतःशितिरन्ध्रःसमन्तशितिरन्ध्रस्त्ते ॥ ३५ ॥
सावित्राःशितिबाहुरन्यतःशितिबाहुःसमन्तशितिबाहुस्त्ते

बार्हस्पत्त्याः पृषंतीक्षुद्रपृषतीस्त्थूलपृषतीतामैत्रावरुण्य ÷ ॥ २ ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवालः ॥ शुद्धवालःसर्व्वशुद्धवा लोमाणिव्वालस्त्तऽआश्विनाःश्येत ÷ श्येताक्षोरुणस्त्तेरुद्राय पशुपतयेकर्ण्णायामाऽअवलिप्तारौद्रानभोरूपाःपार्ज्जन्याः ॥ ३ ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निः ॥ पृश्निस्त्तिरश्चीनपृश्निरूर्द्ध्व पृश्निस्त्तेमारुताःफल्गूर्लोहितोर्ण्णीपलक्षीताःसारस्वत्त्य ÷ प्लीहाकर्ण्णः ÷ शुण्ठाकर्ण्णोध्यालोहकर्ण्णस्त्तेत्त्वाष्ट्राःकृष्णग्

ग्ग्रीवँशितिकक्क्षौञ्जिसक्थस्त्तऽऐन्द्राग्ग्नाःकृष्ष्णाञ्जिरल्प्पा
ञ्जिर्म्महाञ्जिस्त्तऽउषस्स्याः ॥ ४ ॥ शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्यः ॥
शिल्प्पाव्वैश्श्वदेव्व्योरोहिण्ण्यस्त्र्यवंयोव्वाचेविज्ज्ञाताऽअदित्त्यैस
रूपाधात्त्रेव्वत्त्सतर्य्यौदेवानाम्पत्त्नीब्भ्यः ॥ ५ ॥ कृष्ष्ण
ग्ग्रीवाऽआग्ग्नेयाः । शितिब्भ्रवोव्वसूनाᳬरोहितारुद्द्राणाᳬ
श्श्वेताऽअवरोकिणऽआदित्त्यानान्नभोरूपाःपार्ज्जन्न्याः ॥ ६ ॥ ॥ ३६ ॥

१ अञ्जिसक्थस्त्ते। अत्र "भात्रिभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५९ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वे प्राप्ते "अनुसन्ननो तु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्याअतिस्थूलम्मुसले पत्नी संयाजान्क्रनुस्थालञ्जिकस्थो (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन सस्य प्रकृतिभावे रूपम।

उन्नतऽऋँषभः ॥ उन्नतऽऋषभोव्वामनस्तऽऐन्द्रावैष्णवाऽ
उंन्नतश्शितिबाहुश्शितिपृष्ठस्तऽऐन्द्राबार्हस्पत्त्याश्शुकंरूपा
व्वाजिनाश्कल्म्माषाऽआग्निमारुताश्श्यामाश्पौष्णाः ॥ ७ ॥
एताऽऐन्द्राग्नाः ॥ एताऽऐन्द्राग्नाद्विरूपाऽअंग्नीषोमीयां
व्वामनाऽअंनड्वाहऽआग्नावैष्णवाव्वशामैत्त्रावरुण्ण्योन्यतंऽए
न्योमैत्र्य÷ ॥ ८ ॥ कृष्णग्ग्रीवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्ग्रीं

१ अत्र "जात्ये च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते । कर्तव्यस्तूभयक्षेपो "वायव्या÷ इति निदर्शनम्" (या. शि.) न्युब्जापरपर्याये जात्यस्वरे वकारे यकारे वा वत्सशृङ्गवत् कुमारीकुचयुग्मवत् (÷) इत्याकारको दक्षिणहस्तस्यांगुल्या उभयक्षेपः कार्यः । यथा वकारयोगे जात्य उभयक्षेपस्तथैव यकारेऽप्युभयक्षेपः ।

वाऽआग्ग्नेयाबब्भ्रवः सौम्म्याःश्वेतावायव्व्याऽअविज्ज्ञाताऽ
अदित्त्यैसरूपाधात्त्रेवत्त्सतर्य्यौदेवानाम्पत्नीब्भ्यः ॥ ९ ॥
कृष्ण्णाभौमाः ॥ कृष्ण्णाभौमाधूम्म्राऽआन्तरिक्क्षाबृहन्तौ
दिव्व्याःशबलावैद्युताःसिध्मास्तारकाः ॥ १० ॥ [१०-१]
धूम्म्रान्वसन्ताय ॥ धूम्म्रान्वसन्तायालभतेश्वेतान्ग्ग्रीष्म्माय
कृष्ण्णान्वर्षाब्भ्योरुणाञ्छरदेपृषतोहेमन्तायपिशङ्गाञ्छि ॥ ३७ ॥
शिराय ॥ ११ ॥ त्र्यवयोगायत्र्यै । पञ्चावयस्त्रिष्टुभेदित्य

वाहोजगंत्यैत्रिवत्साऽअंनुष्टुभैतुर्य्यवाहऽउष्णिहैं ॥ १२ ॥
पृष्ठवाहौंव्विराजें ॥ पृष्ठवाहौंव्विराजंऽउक्क्षाणौंबृहत्त्याऽऋष
भाःककुभेंनड्वाहं पङ्क्त्यैधेनवोतिच्छन्दसे ॥ १३ ॥ कृष्ण
ग्ग्रींवाऽआग्नेयाः ॥ कृष्णग्ग्रींवाऽआग्नेयाबब्भ्रवं सौ
म्म्याऽउंपध्वस्त्ताःसांवित्राव्वत्सतर्य्यं सारस्वत्त्यः श्यामाः
पौष्णाःपृश्श्नंयोमारुताबंहुरूपाव्वैंश्श्वदेवाव्वशाद्यांवापृथिवी
यांः ॥ १४ ॥ उक्क्ताःसंञ्चराः ॥ उक्क्ताःसंञ्चराऽएताऽऐन्द्रा
सं. ५६

ग्न्नाःकृष्ण्णाव्वारुणाःपृश्न्नयोमारुताःकायास्त्तूपराः ॥ १५ ॥
अग्ग्नयेनीकवते । प्प्रथमजानालभतेमरुद्भ्यःसान्तपने
ब्भ्यःसवात्त्यान्मरुद्भ्योगृहमेधिब्भ्योबष्किहान्मरुद्भ्यः
क्क्रीडिब्भ्यःसꣳसृष्टान्मरुद्भ्यꣳस्वतवद्भ्योनुसृष्टान् ॥ १६ ॥
उक्क्ताःसञ्चराः ॥ उक्क्ताःसञ्चराऽएताऽऐन्द्राग्ग्नाः[१]प्प्राशृङ्गा ॥ ३८ ॥
माहेन्द्राबहुरूपाव्वैश्श्वकर्म्मणाः ॥ १७ ॥ धूम्म्राबब्भ्रुनीका

१ प्राशृङ्गा। अत्र प्रशृङ्ग इति पदम्। प्रशब्दात् शृङ्गशब्दे परे ''प्रवणशृङ्गयासेषु'' (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्राशृङ्गा।

शाः । पितॄणाᳪंसोमंवताम्बब्भ्रवौधूम्म्रनीकाशाःपितॄणांबर्हि
षदांकृष्ष्णाबब्भ्रुनीकाशाःपितॄणामंग्निष्ष्वात्तानांकृष्ष्णाःपृ
षन्तस्त्रैयम्बकाः ॥ १८ ॥ उक्क्ताःसंञ्चराः ॥ उक्क्ताः
संञ्चराऽएताःशुनासीरीयाःश्श्वेतावायव्व्याःश्वेताःसौर्र्याः
॥ १९ ॥ वसन्तायकपिञ्जलान् ॥ वसन्तायकपिञ्जलानाल

---

१ सोमवतीम् । अत्र "विश्वदेव्यसोमौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११८ सू.) इत्यनेन वतीशब्दपरे सोमशब्दाकारस्य दीर्घाकारविधानान्न वतापरे भवति, अतो न दीर्घः । २ कृष्ष्णा बब्भ्रुनीकाशाः । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्य" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नि वनि नस प्रपीनम् एते नकारा प्रकृत्या भवन्ति समानपदे इति निषेधान्नात्र णत्वम् । त्वत्र निशब्दस्य दीर्घत्वं "पीवासोमम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १३० सू.) इत्यनेन भवति ।

भतेग्ग्रीष्म्मायंकलविङ्कांन्वर्षाब्भ्यंस्त्तित्तिरीँन्छरदेव्वर्त्तिकाहे
मन्तायकक्करांञ्छिशिरायव्विकक्करान् ॥ २० ॥ [१०-२]
समुद्द्रायंशिशुमारांन् ॥ समुद्द्रायंशिशुमारानालभतेपर्ज्जन्न्यां
यमण्डूकांनद्भ्योमत्त्स्यांन्मित्त्रायंकुलीपयांन्वरुणायनाक्क्रा
न् ॥ २१ ॥ सोमांयहꣳसान् ॥ सोमांयहꣳसानालभतेव्वायवेब
लाकांऽइन्द्राग्निब्भ्यांक्रुञ्चांन्मित्त्रायंमद्गून्वरुणायचक्क्रवाका ॥ २९ ॥
न् ॥ २२ ॥ अग्नयेकुटरून् ॥ अग्नयेकुटरूनालभतेव्वनस्प्पति

भ्यऽउलूकानग्नीषोमाभ्यामाषानश्विभ्यांमयूरान्मित्राव
रुणाभ्याङ्कपोतान् ॥ २३ ॥ सोमायलबान् ॥ सोमायलबा
नालभतेत्त्वष्ट्रेकौलीकान्गोषादीर्देवानाम्पत्नीभ्यः कुलीका
देवजामिभ्योग्ग्नयेगृहपतयेपारुष्णान् ॥ २४ ॥ अह्नेपाराव
तान् ॥ अह्नेपारावतानालभतेरात्र्यैसीचापूरहोरात्रयोः सन्धि
भ्योजतून्मासेभ्योदात्त्यौहान्त्संवत्त्सरायमहतःसुपर्णान्
॥ २५ ॥ भूम्म्याऽआखून् ॥ भूम्म्याऽआखूनालभतेन्तरि

शु. य. संहि. क्षायपाङ्क्त्रान्दिवेकशान्दिग्भ्योनकुलान्बभ्रुकानवान्तर उ. वि. अ.
॥४०॥ दिशाभ्यः ॥ २६ ॥ वसुभ्यऽऋश्यान् ॥ वसुभ्यऽऋश्या ॥२४॥
नालभतेरुद्रेभ्योरुरूनादित्येभ्योन्यङ्कून्विश्वेभ्योदेवेभ्यः
पृषतान्त्साध्येभ्यःकुलुङ्गान् ॥ २७ ॥ ईशानायपरस्वतः ॥
ईशानायपरस्वतऽआलभतेमित्रायगौरान्वरुणायमहिषान्बृह
स्पतयेगवयाँस्त्वष्ट्रऽउष्ट्रान् ॥ २८ ॥ प्रजापतयेपुरुषान् ॥ ॥४०॥
प्रजापतयेपुरुषान्हस्तिनऽआलभतेवाचेप्लुषींश्चक्षुषेमश

कान्छ्रोत्राय भृङ्गाः ॥ २९ ॥ शतम् ॥ १४०० ॥ प्रजापतये च ।
व्वायवे च गोमृगो व्वरुणायारण्यो मेषो यमाय कृष्णो मनुष्यरा
जाय मर्क्कटः शार्दूलाय रोहिदृषभाय गवयी क्षिप्रश्श्येनाय व्व
र्त्तिका नीलङ्गोः क्क्रिमिः समुद्राय शिशुमारो हिमवते हस्ती
॥ ३० ॥ [१०-३] मयुः प्राजापत्त्यः ॥ मयुः प्राजापत्त्यऽ
उलो हलिक्क्ष्णो व्वृषदꣳशस्ते धात्रे दिशाङ्क्ङ्को धुङ्क्षाग्नेयी कल
विङ्को लोहिताहिः पुष्करसादस्ते त्वाष्ट्रा व्वाचे क्रुञ्चः ॥ ३१ ॥

सोमा॑यकुलु॒ङ्गः ॥ सोमा॑यकुलु॒ङ्गऽआ॑र॒ण्योजो न॑कु॒लःशका॒
तेपौ॒ष्णाःक्क्रो॒ष्टामा॒योरिन्द्र॑स्यगौरमृ॒गःपि॒द्वोन्न्यङ्कुः कक्क॒ट
स्त्तेनुम॑त्त्यैप्प्रति॒श्रुत्त्का॑यैचक्रवा॒कः ॥ ३२ ॥ सौरी॑बला॒का ।
शा॒र्ग्गःसृ॒ञ्ज॒यः श॒याण्ड॑क॒स्त्तेमै॒त्राःसर॑स्वत्त्यै॒शारिः पु॒रु॒षवाक्
श्वा॒विद्भौ॒मीशा॑र्दू॒लोवृ॒कःपृदा॑कु॒स्त्तेम॒न्न्यवे॒सर॑स्वते॒शुकः पु॒रु॒ष॒
वाक् ॥ ३३ ॥ सु॒प॒र्णःपा॑र्ज्ज॒न्न्यः ॥ सु॒प॒र्णःपा॑र्ज्ज॒न्न्यऽ
आ॒तिर्वा॑ह॒सोद॒र्वि॑दा॒तेवा॒यवे॒बृह॒स्पत॑येवा॒चस्पत॑येपै॒ङ्गरा॒जो

१ श्वाविद्भौमी । अत्र श्वविद्भौमी इति पदम् । "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुत°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५८ सू.) इत्यनेन वकारे परे श्वस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

लुजऽआन्तरिक्क्षः प्लुवोमद्गुर्म्मत्स्यस्त्तेनदीपतयेद्यावापृथिवी
यं॑कूर्म्मः ॥ ३४ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्रमसेꣳ ॥ पुरुषमृगश्चन्द्र
मसोगोधाकालकादार्व्वाघाट[1]स्त्तेव्वनस्प्पतीनाङ्क्कुवाकुः सावि
त्त्रोहꣳसोव्वातस्यनाक्क्रोमकरꣳकुलीपयस्त्तेकूपारस्याह्रियैशल्य
कꣳ ॥ ३५ ॥ एण्यह्नः ॥ एण्यह्नोमण्डूकोमूषिकातित्ति[2]

---

१ दार्वाघाटः । दारु आघातः इति पदम् । अत्र "त आपादनाऽम्बरात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानादम्बरादाघाशब्दात्परस्य तकारस्य मूर्द्धन्यो भवति दार्वाघाट इति । २ तित्तिरिस्ते । अत्र "सकारे परे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७८ सू.) इत्यनेन सकारपरादेकाक्षरादेकारपरे तकारे विसर्जनीयस्य सकारः प्राप्तः । सः "प्रकृत्या नानापदस्थे तकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८२ सू.) इत्यनेन निषिद्ध्यते । सकारो भवत्येव ।

शु. य. संहि. त्तिरिस्त्तेसुप्प्पर्णाँह्लोपाशऽआश्विनःकृष्णोरात्र्याऽऋक्क्षोंज इ. वि.
॥४२॥ तूःसुंपिलीकातऽइंतरजनानाञ्जहंकाव्वैष्णवी ॥ ३६ ॥ अन्न्य अ.
वापोर्द्धमासानांम् ॥ अन्न्यवापोर्द्धमासानामृश्श्योंमयूरः ॥२४॥
सुपर्ण्णस्त्तेगंन्धर्व्वाणांमपामुद्रोमासाङ्कश्श्यपोंरोहित्कुंण्डृणा
चींगोलत्तिकाते[1]प्सरसांम्मृत्त्यवोंसितः ॥ ३७ ॥ व्वर्षाहूऋंतू
नाम् ॥ व्वर्षाहूऋंतूनामाखुःकशोंमान्थालस्त्तेपिंतृणाम्बलांया ॥४२॥

१ "ए-ओ-आभ्यामुदात्ताभ्यामकारो निहितश्च यः। स च यत्र प्रलुप्येते तं चाभिनिहितं विदुः" या. शि. ॥ अत्र ते अप्सरसामित्यासीत्। अत्रैकारात्परस्याकारस्य "एदोद्भ्यामकारः" (शु. य. प्रा. अ. ३६१ सू.) इत्यनेनाकारस्य पूर्वरूपः। अत्राभिनिहितस्वरो ज्ञेयः। तथौकारेऽपि वेदोसीत्यादौ।

जगरोव्वसूनाङ्कपिञ्जलस्कपोतऽउलूकश्शशस्तेनिर्ऋत्यैव्वरुणा
यारण्ण्योमेषः ॥ ३८ ॥ श्वित्रऽआदित्यानाम् ॥ श्वित्रऽ
आदित्यानामुष्ट्रो घृणीवान्[1]वार्ध्रीनस[2]स्तेमत्याऽअरण्ण्यायसृ
मरोरुरू रौद्रः क्क्वयिः कुटरुर्दात्यौहस्तेव्वाजिनाङ्कामायपिकः
॥ ३९ ॥ खड्गोव्वैश्वदेवः । श्वाकृष्ण्णः कण्णोंगर्दभस्तरक्षु
स्तेरक्षसामिन्द्रायसूकरः सिंहोमारुतः कृकलासः पिप्पका

---

१ घृणीवान् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारयघृणि" इत्यनेन वकारे परे घृणिशब्दस्येकारस्य दीर्घंकारः । २ वार्ध्रीनस्ते । अत्र समानपदे "ऋषरेभ्यः" इति णत्वप्राप्तौ "निवनिनसः प्रपीनम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९१ सू.) इत्यनेन नसः णत्वं निषिद्ध्यते । अतो न णत्वम् ।

कुनिस्त्तेशंर्ध्यायैर्विश्वेषान्देवानाम्पृषतः ॥ ४० ॥ [१०-४]
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ शादन्दद्भिर्नवैकैका,
हिरण्यगर्भश्चतस्त्र, ऽआनोदश, मानोमित्रो, यदश्वस्या
ष्टकौ, यत्तेपडि, मानुकंद्वे, पञ्चदशसप्तचत्वारिंशत् ॥
[अ. २५-मं. ४७ अनु. १५] हरिः ॐ ॥ शादंन्दुद्भिः ॥
शादंन्दुद्भिरवंकान्दन्तमूलैर्म्मृदुम्बस्वैस्त्तेगान्दंष्ट्राभ्याम्

सरस्वत्त्याऽअग्ग्रजिह्वञ्जिह्वायाऽउत्त्सादमवक्क्रन्देनतालुव्वा

जꣳह्हनुब्भ्यामपऽआस्येनव्वृषणमाण्डाब्भ्यामादित्त्याँश्म्मश्श्रु

भिꣳपन्थानम्भ्रूब्भ्यान्द्यावापृथिवीव्वर्त्तोब्भ्यांव्विद्युतङ्कनीनका

ब्भ्याꣳशुक्क्लायस्वाहाकृष्ष्णायस्वाहापार्य्याणिपक्ष्माण्यवा

र्य्याऽइक्षवोवार्य्याणिपक्ष्माणिपार्य्याऽइक्षवः ॥ १ ॥

[१-१] व्वातम्प्राणेनं ॥ व्वातम्प्राणेनापानेननासिकेऽउपयाम

१ अवक्रन्देन तालु इत्यत्र "ऋवरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे नस्य प्राप्तं णत्वं "तवर्गे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९४ सू.) इत्यनेन निषेधान्न भवति।

शु. य. संहि. मधरेणौष्ठेनसदुत्तरेणप्प्रकाशेनान्तरमनूकाशेनबाह्यन्निवेष्य उ. वि.

॥४४॥ म्मूर्द्ध्नास्तनयित्नुन्निर्बाधेनाशनिम्मस्तिष्क्केणविद्युतङ्कनी अ.

नकाभ्याङ्कर्ण्णाभ्याꣳश्रोत्रꣳश्रोत्राभ्याङ्कर्ण्णौतेदनीमधर ॥ २५ ॥

कण्ठेनापःशुष्ककण्ठेनचित्तम्मन्याभिरदितिꣳशीर्ष्णानि

ऋतिन्निर्जर्जल्प्येनशीर्ष्णासङ्क्रोशैःप्प्राणान्रेष्म्माणꣳस्तुपेन ॥ ४४ ॥

॥२॥ [१-२] मशकान्केशैः ॥ मशकान्केशैरिन्द्रꣳस्वपसावहेन

बृहस्पतिꣳ शकुनिसादेनंकूर्म्माञ्छफैराक्रमणꣳ स्थूराभ्या
मृक्षलाभिःकपिञ्जलाञ्जवञ्जङ्घाभ्यामद्ध्वानम्बाहुभ्याञ्जा
म्बीलेनारण्यमग्निमतिरुग्भ्याम्पूषणन्दोर्भ्यामश्विनावꣳ
साभ्याꣳ रुद्रꣳ रोराभ्याम्॥३॥ [१-३] अग्नेः पक्षतिः॥
अग्नेः पक्षतिर्व्वायोर्न्निपक्षतिरिन्द्रस्यतृतीयासोमस्यचतुर्त्थ्य
दित्यैपञ्चमीन्द्राण्यैषष्ठीमरुताꣳ सप्तमीबृहस्पतेरष्टम्म्यर्य्य

१ शकुनि सादेन। अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन सस्य षत्वप्राप्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणिशकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन शकुनिपरस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम्।

म्मणोनंवमीधातुर्हंशमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयमस्यंत्र

योदशी ॥ ४ ॥ [१-४] इन्द्राग्न्योःपक्षतिः । सरस्वत्त्यैनि

पंक्षतिर्म्मित्रस्यंतृतीयापान्द्वतुर्त्थीनिर्ऋत्त्यैपञ्चम्म्युग्नीषोम

योःषष्ठीसर्प्पाणाᳬंसप्तमीव्विष्णोरष्टमीपूष्णोनंवमीत्त्वष्टुर्द

शमीन्द्रस्यैकादशीव्वरुणस्यद्वादशीयम्म्यैत्रंयोदशीद्यावांपृथि

व्योर्द्दक्षिणम्पार्श्वंव्विश्वेषान्देवानामुत्तंरम् ॥ ५ ॥ [१-५]

मरुतांᳬंस्कन्धाः ॥ मरुतांᳬंस्कन्धाव्विश्वेषान्देवानांम्प्रथ

माकीकंसारुद्द्राणान्द्वितीयादित्त्यानान्तृतीयाव्वायोःपुच्छम
ग्नीषोमंयोर्भासदौक्कुञ्चौश्श्रोणिभ्यामिन्द्राबृहस्पतीऽऊ
रुभ्याम्मित्रावरुणावल्गाभ्यामाक्क्रमणꣳस्थूराभ्याम्बल स्थूरा
ङ्कुष्ठाभ्याम् ॥ ६ ॥ [१-६] पूषणंव्वनिष्ठुना । न्धाही
न्त्स्थूलगुदयासर्प्पान्गुदाभिर्व्विह्रुतऽआन्त्रैरपोव्वस्तिनाव्वृषण
माण्डाभ्यांव्वाजिनꣳशेपेनप्प्रजाꣳरेतसाचाषान्पित्तेनप्प्रदरा
न्पायुनाकूश्म्माञ्छकपिण्डैः ॥ ७ ॥ [१-७] इन्द्रस्य

४६॥ क्क्रोडः ॥ इन्द्रस्यक्क्रोडोदित्यैपाजस्यन्दिशाञ्जत्रवोदित्यै
भसज्जीमूतान्हृदयौपशेनान्तरिक्षम्पुरीततानभंऽउदर्य्येणच ॥ २५ ॥
क्क्रवाकौमतस्नाभ्यान्दिवंव्वृक्काभ्यांङ्गिरीन्प्लाशिभिरुपला
न्प्लीह्नाव्वल्मीकान्क्लोमभिर्ग्ग्लौभिर्ग्गुल्मान्हिराभिः स्स्रव
न्तीर्ह्रदान्कुक्षिभ्यां समुद्रमुदरेणव्वैश्वानरम्भस्मना ॥८॥
[१-८] विधृतिन्नाभ्यां । घृतं रसेनापोयूष्णामरीचीर्व्वि ॥ ४६ ॥ पी
प्रुड्भिर्न्नीहारमूष्मणाशीनंव्वसयाप्प्रुष्वाऽअश्रुभिर्ह्रादुनी

ईषीकाभिरस्नारक्षांꣳसिचित्राण्णयङ्गैर्न्नक्षत्राणिरूपेणंपृथि
वीन्त्वचाजुम्बकायस्वाहां ॥ ९ ॥ [१-९] हिरण्णयग
र्भश्समम् ॥ हिरण्णयगर्भश्समंवर्त्तताग्ग्रेभुतस्यंजातश्पतिरे
कंऽआसीत् ॥ सदांधारपृथिवीन्द्यामुतेमाङ्कस्म्मैदेवायंहवि
पांविधेम ॥ १० ॥ यश्प्प्रांणतश् ॥ यश्प्प्रांणतोनिंमिप
तोमंहित्त्वैकऽइद्राजाजगंतोबभूवं ॥ यऽईशेऽअस्यद्विपद
श्चतुष्प्पदश्कस्म्मैदेवायंहविषांविधेम ॥ ११ ॥ यस्येमे ।
६४१

हिमवंन्तोमहित्त्वायस्यंसमुद्रꣳरसयांसहाहुः ॥ यस्येमाः
प्प्रदिशोयस्यंबाहूकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥ १२ ॥ यऽ
आंत्त्मदाः ॥ यऽआंत्त्मदाबंलदायस्यव्विश्वंऽउपासंतेप्प्रशिषँ
य्यस्यंदेवाः ॥ यस्यंच्छायामृतँय्यस्यंमृत्त्युःकस्म्मैदेवायंहवि
षांव्विधेम ॥ १३ ॥ [४-१०] आनं÷ ॥ आनोभद्राःक्क्र
तंवोयन्तुव्विश्वतोदंब्धासोऽअपंरीतासऽउद्भिदं÷ ॥ देवानोय
थासदमिद्वृधेऽअसन्नप्प्रांयुवोरक्क्षितारोदिवेदिंवे ॥१४॥ देवा

नांम्भद्द्राः ॥ देवानांम्भद्द्रासुमतिर्ऋजूयतान्देवानांᳬंरातिरभिनोनिर्वर्त्तताम् ॥ देवानांᳬंसक्ख्यमुपसेदिमाव्वयन्देवानऽआयुःᳬप्प्रातिरन्तुजीवसे ॥ १५ ॥ तान्पूर्व्वया । निविदांहूमहेव्वयम्भगम्मित्त्रमदितिन्दक्क्षमस्त्रिधम् ॥ अर्य्यमणंव्वरुणᳬंसोममश्श्विनासरस्वतीनःᳬसुभगामयस्क्करत् ॥ १६ ॥ तन्नः ॥ तन्नोव्वातोमयोभुव्वातुभेषजन्तन्माताप्पृथिवीतत्त्पिताद्द्यौः ॥

[1] ऋजूयता । अत्र यकारे परे "अथोदारिथ" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११३ सू.) इत्यनेन ह्रस्वाकारस्य दीर्घे ऋजूयता । [2] उपसेदिमाव्वयम् । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतश्वरयश्चणिसेदिमे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वकारे परे उपसेदिमपदघटितह्रस्वाकारस्य दीर्घोकारः ।

शु. य. संहि. ॥४८॥ उ. वि. अ. ॥२५।

तद्ग्रावाणꣳसोमसुतोमयोभुवस्तदश्विनाशृणुतन्धिषण्ण्यासुवम्
॥ १७ ॥ तमीशानम् ॥ तमीशानञ्जगतस्तस्तुषस्प्प
तिन्धियञ्जिन्वमवसेहूमहेव्वयम् ॥ पूषानोयथाव्वेदसामसद्वृधे
रक्षितापायुरदब्धꣳस्वस्तये ॥ १८ ॥ स्वस्तिनः ॥ स्वस्ति
नऽइन्द्रोव्वृद्धश्रवाꣳस्वस्तिनःपूषाव्विश्ववेदाꣳ ॥ स्वस्तिन
स्तार्क्ष्योऽअरिष्टनेमिꣳस्वस्तिनो[1]बृहस्प्पतिर्द्दधातु ॥ १९ ॥ ॥४८॥

---

१ बृहस्प्पतिः । अत्र "तद्बृहतोः करपत्योस्तलोपश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५२ सू.) तद् बृहतैतौ करपतिशब्दयोर्यथासंख्यं सकारेण व्यवधीयेते तकारस्य लोपं भवति । अत्र बृहच्छब्दात्पतिशब्दे परे तकारस्य लोपे सकारस्य विधानम्। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु.य.प्रा.४अ.१०२) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम् ।

पृषदश्वामरुतः ॥ पृषदश्वामरुतःपृश्निमातरःशुभँय्या
वानोविदथेषुजग्मयः ॥ अग्निजिह्वामनवःसूरचक्षसोवि
श्वेनोदेवाऽअवसागमन्निह ॥ २० ॥ भद्रङ्कर्णेभिः ।
शृणुयामदेवाभद्रम्पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ॥ स्थिरैरङ्गैस्तु
ष्टुवाꣳसस्तनूभिर्व्यशेमहिदेवहितंयदायुः ॥ २१ ॥ शत
मित् ॥ शतमिन्नुशरदोऽअन्तिदेवायत्रानश्चक्राजरसन्तनूनां
म् ॥ पुत्रासोयत्रपितरोभवन्तिमानोमध्यारीरिषतायुर्गन्तोः

शु. य. संहि.

॥ ४९ ॥

॥ २२ ॥ अदि॑ति॒र्द्यौः ॥ अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्ष॒मदि॑ति

र्म्मा॒तासपि॒तासपु॒त्रः ॥ व्विश्वे॑दे॒वाऽअदि॑ति॒ꣳपञ्च॒जना॒ऽअदि॑ ॥ २५ ॥

ति॒र्ज्जा॒तमदि॑ति॒र्ज्जनि॑त्त्वम् ॥ २३ ॥ [१०-११] मानं÷ ॥

मानो॑मि॒त्रोव्वरु॑णो॒ऽअर्य्य॒मायु॒रिन्द्र॑ऽऋभु॒क्षाम॒रुत॒ꣳपरि॑ख्य

न् ॥ यद्वा॒जिनो॑दे॒वजा॑तस्य॒सप्तेः॑प्प्रव॒क्ष्यामो॑व्वि॒दथे॑व्वी॒र्य्याणि

॥ २४ ॥ यन्नि॒र्णिजाः ॥ यन्नि॒र्णिजा॒रेक्णसा॒प्प्रावृ॑तस्य॒राति ॥ ४९ ।

ङ्गृ॒भी॒ताम्मु॑ख॒तोनय॑न्ति ॥ सुप्प्रा॒ङ॒जोमेम्म्य॑द्वि॒श्वरू॑पऽइन्द्रा

व. वि.

अ.

पूष्णोऽअभिप्रियमप्येति पाथः ॥२५॥ एषच्छागः । पुरोऽअश्वे
नवाजिनापूष्णोभागोनीयतेविश्वदेव्यः ॥ अभिप्रियंय
त्पुरोडाशमर्वतात्त्वष्टेदेनꣳसौश्रवसायजिन्वति ॥२६॥ यद्धवि
ष्यम् ॥ यद्धविष्यमृतुशोदेवयानन्त्रिर्मानुषाःपर्यश्वन्न
यन्ति ॥ अत्रापूष्णःप्रथमोभागऽएतियज्ञन्देवेभ्यःप्र
तिवेदयन्नजः ॥ २७ ॥ होताध्वर्युः ॥ होताध्वर्युरावयाऽ
अग्निमिन्धोग्रावग्राभऽउतशꣳस्तासुविप्रः ॥ तेनयज्ञे

सं. ४८

१ अत्रापूष्णः । अत्र "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पूष्णः जहीमः ते इत्येतेषु पदेषु परेषु अत्रशब्दस्य दीर्घाकारः ।

६४।७

शु. य. संहि. नस्वरङ्कृतेनास्विष्टेनवृक्षणाऽआपृणध्वम् ॥ २८ ॥ यूपव्रस्का उ. वि. अ.
ऽउत । येयूपवाहाश्चषालँय्येऽअश्वयूपायतक्षति ॥ येचार्व्व
॥५०॥ तेपचनꣳसम्भरन्त्युतोतेषामभिगूर्त्तिर्न्नऽइन्वतु ॥ २९ ॥ ॥ २५ ॥
उपप्र ॥ उपप्रागात्सुमन्मेधायिमन्मदेवानामाशाऽउपवीत
पृष्ठः ॥ अन्वेनंविप्राऽऋषयोमदन्तिदेवानाम्पुष्टेचकृमासुब
न्धुम् ॥ ३० ॥ यद्वाजिनं ॥ यद्वाजिनोदामसन्दानमर्व्व ॥ ५० ॥
तोयाशीर्षण्यारशनारज्जुरस्य ॥ यद्वाघास्यप्रभृतमास्येतृणꣳ

सर्व्वांताते॑ऽअपिं॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३१ ॥ [८-१२] यद॑श्वस्य ।
क्रव्विषो॒मक्षि॑का॒श॒यद्द्वा॒स्वरौ॒स्वधिं॑तौ॒रिप्तमस्ति॑ ॥ यद्ध
स्त्तंयो॑ऽशमि॒तुर्य्यन्न॒खेषु॒सर्व्वां॒ता॒ते॒ऽअपिं॑दे॒वेष्व॑स्त्तु ॥ ३२ ॥
यदू॑वंध्यम् ॥ यदू॑वंध्य॒मु॒द॑रंस्यापु॒वा॒ति॒यऽआ॒मस्यं॑क्र॒विषो॑
गन्धो॑ऽअस्ति॑ ॥ सुकृता॒तच्छ॑मि॒तारः॑कृण्व॒न्तू॒तमे॒धं॑शृ॒त
पाकंम्पचन्तु ॥ ३३ ॥ यत्ते॑ ॥ यत्ते॒गात्रा॑द॒ग्निना॑पच्य
मा॑ना॑दभि॒शूलं॒नि॑हंतस्यावधा॒वंति ॥ मात॒द्भूम्म्या॒मा॒श्रि॑ष

उत॒मे

न्मातृणेषुदेवेभ्यस्तदुशद्भ्योरातमंस्तु ॥ ३४ ॥ येवाजि
नम् ॥ येवाजिनम्परिपश्यन्तिपक्वँय्यऽईमाहुःसुरभिर्न्नि
र्हरेति ॥ येचार्वतोमाᳪंसभिक्षामुपासंतऽउतोतेषामभिगूर्त्ति
र्नऽइन्वतु ॥३५॥ यन्नीक्षणम् ॥ यन्नीक्षणम्माँस्पचन्न्याऽ
उखायायापात्राणियूष्ण्णऽआसेचनानि ॥ ऊष्मण्यापिधा
नांचरूणामङ्काःसूनाःपरिभूषन्त्यश्वम् ॥ ३६ ॥ मात्वा ॥ ॥ ५१ ॥
मात्वाग्निर्ध्वनयीद्धूमगन्धिर्म्मोखाभ्राजन्त्यभिविक्तुज

गि॒ग्रः॑ ॥ इ॒ष्टं वी॒तम॒भिगू॑र्त्तं॒ वष॑ट्कृत॒न्तन्दे॒वास॒ᳪ प्रति॑गृब्भ॒णन्त्य
श्वम् ॥ ३७ ॥ नि॒क्क्रम॑णन्नि॒षद॑नम् ॥ नि॒क्क्रम॑णन्नि॒षद॑नं॒ व्विव॑र्त्तं
न॒ᳪ यच्च॒ पड्वी॑श॒मर्व॑तः ॥ यच्च॑ प॒पौ यच्च॑ घा॒सिञ्ज॒घास॒ सर्व्वा॒ ता
ते॒ऽअपि॑ दे॒वेष्व॑स्तु ॥ ३८ ॥ यदश्वा॑य ॥ यदश्वा॑य॒ व्वास॑ऽ
उपस्तृ॒णन्त्य॑धीवा॒सँय्या हिर॑ण्यान्यस्मै ॥ स॒न्दान॒मर्व॑न्त॒
म्पड्वी॑शम्प्रि॒या दे॒वेष्वाया॑मयन्ति ॥ ३९ ॥ [८-१२] यत्ते॑ ।

---

१ अधीवासम् । अत्र "अश्वरश्मि०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वासमित्यस्य वकारे परे अधि इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घेकारः ।

सा॒देम॒हंसा॒शूकृत॒स्य॒पाष्ण्यो॑र्व्वा॒कशंयाव्वातु॒तोदं॑ ॥ स्त्रु॒चेव॒ताह॒
विषो॑ऽअद्ध्व॒रेषु॒सव्र्वा॒ता॒ते॒ब्र॒ह्मणासूदयामि ॥ ४० ॥ चतु॑स्त्रि॒ꣳ
शद्वा॒जिनं॑÷ ॥ चतु॑स्त्रि॒ꣳशद्वा॒जिनो॑दे॒वब॑न्धो॒र्व्वङ्क्रीरश्श्व॑स्य॒स्वधि
ति॒ꣳसमै॑ति ॥ अच्छिद्रा॒गात्त्रा॑व्व॒युना॑कृणो॒तप॑रु॒ष्प्परु॑रनु॒घुष्या॒
व्विशं॑स्त ॥ ४१ ॥ एक॒स्त्वष्टुं॑÷ ॥ एक॒स्त्वष्टु॒[2]रश्श्व॑स्याव्विश॒
स्ता॒द्वा॒यु॒न्तारा॑भवत॒स्त्तथं॑ऽऋ॒तुः ॥ याते॒गात्त्रा॑णामृ॒तुथाकृ ॥ ५२ ॥

१ अनुघुष्याव्विशस्त । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुतचारय०" (शु.य.प्रा.३अ.९८सू.) इत्यनेन वकारे परे घुष्येत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ अश्व-स्याविशस्तात्० । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमतिश्वसुताचारयघृणिसेदिमेन्द्रियधारयन्विश्रमत्सुरवयुनाश्वस्य०" इत्यनेन वकारे परे अश्वशब्दस्याकारस्य दीर्घाकारः ।

णोमितातापिण्डांनाम्प्रजुंहोम्म्यग्नौ ॥ ४२ ॥ मात्त्वां ।
तपात्प्रियऽआत्क्माापियन्तम्मास्वाधितिस्त्तन्व्वऽआतिष्ठिपत्ते ॥
मातेंगृध्नुरंविशुस्त्तातिहायंछिद्रा गात्रांण्यासिनामिथूकः ॥ ४३ ॥
नवै ॥ नवाऽउंऽएतन्म्रियसेनारिष्ष्यसिदेवाँ२॥ ऽइदेषिपथि
भिं÷सुगेभिं÷ ॥ हरीतेयुञ्जापृषंतीऽअभूतामुपांस्त्थाद्वाजीधु
रिरासंभस्य ॥ ४४ ॥ सुगव्यंन्नः ॥ सुगव्यंन्नोव्वाजीस्वश्व्यंम्पुं
सः पुत्राँ२॥ ऽउतविंश्वापुषं रयिम् ॥ अनागास्त्त्वन्नोऽअदि

१ विश्वापुष; । अत्र "विश्वसहमुन्युषवसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पुषपरे विश्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

शु. य. संहि. तिꣳकृणोतुक्क्षत्रन्नोऽअश्श्वोंव्वनताꣳहविष्म्मान् ॥ ४५ ॥ उ. वि. अ.

।५३॥ [६-१३] इमानु । कम्भुवनासीषधामेन्द्रं[1]श्चव्विश्श्वेचदेवाः ॥ ॥ २५ ॥

आदित्त्यैरिन्द्रꣳसगणोमरुद्भिरस्म्मब्भ्यंम्भेषजाकरत् ॥ यज्ञ

ञ्चनस्तन्वञ्चप्प्रजाञ्चादित्त्यैरिन्द्रःसहसीषधाति ॥ ४६ ॥

अग्नेत्त्वम् ॥ अग्नेत्त्वन्नोऽअन्तमऽउतत्राताशिवोभवावरू

त्थ्यः ॥ वसुरग्निर्व्वसुश्श्रवाऽअच्छानक्षिद्युमत्तमꣳरयिन्दाꣳ॥ ॥ ५३ ॥

---

१ सीषधामेन्द्रश्च । सीसधामेन्द्रश्च इति पदम् । अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ, ५६ सू.) सकारस्य षत्वे रूपम् ।

तन्त्वाशोचिष्ठदीदिवꣳसुम्नायनूनमीमहेसखिभ्यः ॥ ४७ ॥
[२-१४] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायांपञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥
श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अग्निश्चपंचदशो, ञ्चातऽ
एकादश, द्वौ षड्विꣳशतिः [अ. २६ मं. २६ अनु. २] ॥ हरिः
ॐ ॥ अग्निश्च । पृथिवीचसन्नंतेतेमेसन्नमतामदोवायुश्चान्त
रिंक्षञ्चसन्नंतेतेमेसन्नंमतामदऽआदित्यश्चद्यौश्चसन्नंतेतेमेसन्न
मतामदऽआपश्चवरुणश्चसन्नंतेतेमेसन्नंमतामदः ॥ सप्तसꣳस

दोऽअष्टमीभूतसाधनी ॥ सकामाँ २ ॥ऽअध्वनस्कुरुसँज्ञानमस्तु
मेमुना ॥ १ ॥ यथेमाम् ॥ यथेमांव्वाचङ्कल्याणीमावदानिजने
ब्भ्यः ॥ ब्रह्मराजन्याब्भ्याꣳशूद्रायचार्य्यायचस्वायचारणा ॥ २६ ॥
यच ॥ प्रियोदेवानान्दक्षिणायैदातुरिहभूयासमयम्मेकामः
समृद्ध्यतामुपमादोनमतु ॥ २ ॥ बृहस्पतेऽअति ॥ बृहस्पतेऽ
अतियदर्य्योऽअर्हाद्युमद्विभातिक्क्रतुमज्जनेषु ॥ यद्दीदयच्छव ॥ ५४ ॥

---

१ अध्वनस्कुरु इति पदे । "अध्वनस्कुर्विति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेनात्र कुरूत्तरे पदे अध्वनो विसर्जनीयस्य सकारो जातः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ककारस्य द्वित्वम् ।

सऽङ्कतप्प्रजातन्दुस्म्मासुद्र्विणन्धेहिचित्रम् ॥ उपयामगृं
हीतोसिबृहस्प्पतयेत्त्वैषतेयोनिर्बृहस्प्पतयेत्त्वा ॥ ३ ॥ इन्द्र
गोमंन् ॥ इन्द्रगोमंन्निहायाहिपिबासोमंᳪशतक्क्रतो ॥
विद्यद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥ उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽ
एषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वागोमंते ॥ ४ ॥ इन्द्रायाहि ॥ इन्द्रा
याहिवृत्रहन्पिबासोमंᳪशतक्क्रतो ॥ गोमंद्भिर्ग्ग्रावंभिःसुतम् ॥
उपयामगृंहीतोसीन्द्रांयत्त्वागोमंतऽएषतेयोनिरिन्द्रांयत्त्वा

गोमंते ॥ ५ ॥ ऋतावांनंव्वैश्श्वानरम् ॥ ऋतावांनंव्वैश्श्वानरमृत
स्यज्ज्योतिषस्प्पतिंम् ॥ अजंस्स्रङ्घर्म्ममीमहे ॥ उपयामगृंही
तोसिव्वैश्श्वानरायंत्त्वैषतेयोनिंर्व्वैश्श्वानरायंत्त्वा ॥ ६ ॥ व्वैश्श्वा
नरस्यंसुमतौ । स्यांमराजाहिकम्भुवंनानामभिश्श्रीः ॥ इतो
जातोव्विश्श्वंमिदंव्विचंष्टेव्वैश्श्वानरोयंततेसूर्य्येण ॥ उपयामगृंही
तोसिव्वैश्श्वानरायंत्त्वैषतेयोनिंर्व्वैश्श्वानरायंत्त्वा ॥ ७ ॥ व्वैश्श्वान ॥ ५५ ॥
रोनंः ॥ व्वैश्श्वानरोनंऽऊतयऽआप्प्रयांतुपरावतंः ॥ अग्निरु

र्त्थेनुब्बाहंसा ॥ उपयामगृंहीतोसिव्वैश्वानरायंत्त्वैषतेयोनिर्व्वै
श्वानुरायंत्त्वा ॥ ८ ॥ अुग्निर्ऋषिं÷ ॥ अुग्निर्ऋषिुंपवंमानुं
पाञ्चंजन्न्यंपुरोहिंतं ॥ तमींमहेमहागुयम् ॥ उपयामगृंही
तोस्युग्नयेंत्त्वाुवर्च्चंसऽएषतेयोनिंरग्नयेंत्त्वावर्च्चंसे ॥ ९ ॥ मुहाँ
२॥ऽइन्द्रं÷ ॥ मुहाँ२॥ऽइन्द्रोव्वज्ज्रंहस्त्तंषोडुशीशर्म्मयच्छ
तु ॥ हन्तुंपाुप्प्मानुंय्योुस्म्मान्द्वेष्टिं ॥ उपयामगृंहीतोसिमहे
न्द्रायंत्त्वैषतेयोनिर्म्महेन्द्रायंत्त्वा ॥ १० ॥ तंव्वं÷ ॥ तंव्वोंदु

सं. ४२. ६५९

स्ममृतीषहंवसोर्म्मन्दानमन्धसः ॥ अभिवत्त्सन्नस्वसरेषुधे
नवऽइन्द्रङ्गीर्भिर्न्नवामहे ॥ ११ ॥ यद्वाहिष्ठम् ॥ यद्वाहिष्ठ
न्तदग्नयेबृहदर्च्चविभावसो ॥ महिषीवत्त्वद्रयिस्त्वद्वाजाऽउ
दीरते ॥ १२ ॥ एहि ॥ एह्यूषुब्ब्रवाणितेग्नऽइत्त्थेतरागिरः ॥
एभिर्व्वर्द्धासऽइन्दुभिः ॥ १३ ॥ ऋतवस्ते ॥ ऋतवस्तेयज्ञं
वितन्वन्तुमासारक्षन्तुतेहविः ॥ संवत्त्सरस्तेयज्ञन्दधातुनः ॥ ५६ ॥

१ अभिवत्त्सन् । अत्र "अश्वरश्मिमति°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन प्राप्तस्य अभिशब्दस्य वकारे परे प्राप्तस्य दीर्घेकारस्य "अभिविल्येषं वीरविश्ववत्स°" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु दीर्घनिषेधाभाव वत्सशब्दपरे दीर्घेकारः ।

प्प्रजाब्ब्रपरिंपातुनः ॥ १४ ॥ उपह्वरेगिरीणाम् ॥ उपह्वरेगि
रीणाᳪंसङ्गमेचंनदीनाम् ॥ धियाव्विप्प्रोऽअजायत ॥ १५ ॥
[१५-१] उच्चाते ॥ उच्चातेंजातमन्धसोदिविसद्भूम्म्या[1]दंदे ॥
उग्ग्रᳪंशर्म्ममहिश्श्रवंः ॥ १६ ॥ सनंः ॥ सनऽइन्द्रांयय
ज्ज्यंवेव्वरुंणायमरुद्भ्यंः ॥ व्वरिवोवित्त्परिंस्स्रव ॥ १७ ॥
एनाव्विश्श्वांनि ॥ एनाव्विश्श्वांन्न्यर्य्यंऽआद्युम्म्नानिमानुंषाणाम् ॥

---

१ अत्र भूमिः आददे । "भूमेश्चाकारेऽपृक्ते" (शु. य. प्रा. ४ अ. ३८ सू.) इत्यनेनाकारेऽपृक्तपरे भूमिशब्दस्य विसर्गस्य लोपः ततो यकारे भूम्याददे ।

शु. य. संहि.

॥५७॥

सिषांसन्तोवनामहे ॥ १८ ॥ अनुंवीरैः ॥ अनुंवीरैरनु

उ. वि. अ.

पुष्ष्यास्म्मुगोभिरन्वश्श्वैरनुसर्वैणपुष्टैः ॥ अनुद्विपदानुचतु

॥ २६ ॥

ष्प्पदाव्वयन्देवानोयुज्ज्ञमृंतुथानंयन्तु ॥ १९ ॥ अग्ग्नेपत्क्कीः ॥

अग्ग्नेपत्क्कीरिहावंहदेवानांमुशतीरुपं ॥ त्वष्टांरुःसोमंपीतये

॥२०॥ अभियज्ज्ञम् ॥ अभियज्ज्ञङ्गृणीहिनोग्ग्नावोनेष्टःपिब

ऽऋतुनां ॥ त्वᳪहिरंत्क्नधाऽअसि ॥ २१ ॥ द्रविणोदाःपिंपी

॥ ५७ ॥

पाति ॥ जुहोतप्प्रचंतिष्ठत ॥ नेष्ट्रादृतुभिंरिष्ष्यत ॥ २२ ॥

तवायम् ॥ तवायꣳसोमस्त्त्वमेह्यर्वाङ्शश्वत्तमꣳसुमनाऽअ
स्यपाहि ॥ अस्मिन्नयज्ञेबर्हिष्ष्यानिषद्यादधिष्ष्वेमञ्जठरऽ
इन्दुमिन्द्र ॥ २३ ॥ अमेवंनः ॥ अमेवंनꣳसुहवाऽआहिगन्त
नानिबर्हिर्षिसदतनारणिष्टन ॥ अथामन्दस्वजुजुषाणोऽअन्ध
सस्त्त्वष्टर्हेवेभिर्ज्जनिभिꣳसुमद्गणः ॥ २४ ॥ स्वादिष्ठयामदि
ष्ठया ॥ स्वादिष्ठयामदिष्ठयापवस्वसोमधारया ॥ इन्द्रायपात
वेसुतः ॥ २५ ॥ रक्षोहाविश्वचर्षणिरभियोनिमयोहते ॥

शु. य. संहि. द्रोणेसधस्त्थमासंदत् ॥ २६ ॥ [११-२] ॥ २ ॥ इति इ. वि.
श्रीवाजसनेयसंहितायां षड्विंशतितमोऽध्यायः ॥ २६ ॥ ॥ अ.
॥५८॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समास्त्त्वादशो, ॥२७॥
द्वीऽअस्य, पीवोऽअन्नाद्द्वादशका, वभित्त्वैकादश, चत्त्वारः
पंचचत्त्वारिꣳशत् [अ. २७ मं. ४५ अनु. ४] ॥ हरिःॐ ॥
समांस्त्त्वा ॥ समांस्त्त्वाग्नऽऋतवोव्वर्द्धयन्तुसंव्वत्त्सराऽऋषयो ॥५८॥
यानिसत्त्या ॥ सन्दिव्येनदीदिहिरोचनेनव्विश्वाऽआभांहिप्र

दिशश्चतंस्त्रः ॥ १ ॥ सन्त्वं ॥ सन्त्वेद्ध्यस्वांग्ग्ने प्प्रचंबोधयैनमुच्चं
तिष्ठमहतेसौभंगाय ॥ माचंरिषदुपसत्तातेऽअग्ग्नेब्रह्माणंस्त्ते
यशसंःसन्तुमान्न्ये ॥ २ ॥ त्वामंग्ग्ने ॥ त्वामंग्ग्नेवृणतेब्राह्म
णाऽइमेशिवोऽअंग्ग्नेसंव्वरंणेभवानंः ॥ सपत्नहानोऽअभिमा
तिजिच्चस्वेगयेंजागृह्यप्प्रंयुच्छन् ॥३॥ इहैव ॥ इहैवाग्ग्नेऽअ
धिधारयारयिम्माक्त्वानिकन्पूर्व्वचितोनिकारिणंः ॥ क्षत्रम
ग्ग्नेसुयमंमस्त्तुतुब्भ्यंमुपसत्तावर्द्धतान्तेऽअनिष्ट्टतः ॥४॥ क्षत्रे

णांग्ग्ने ॥ क्षत्रेणांग्ग्नेस्वायुःसᳯरंभस्वमित्रेणांग्ग्नेमित्रधेयेयस्त
स्व ॥ सजातानांम्मध्यमस्त्थाऽएंधिराज्ज्ञांमग्ग्नेव्विहब्योदीदि
हीह ॥ ५ ॥ अतिनिहंः ॥ अतिनिहोऽअतिस्त्रिधोत्त्यचिं
त्तिमत्त्यरांतिमग्ग्ने ॥ व्विश्वाह्यग्ग्नेदुरितासहस्वाथास्म्मब्भ्यंᳯ
सहवींराᳯरयिन्दाः ॥ ६ ॥ अनाधृष्ष्योजातवेदाः ॥ अनाधृ
ष्ष्योजातवेदाऽअनिंष्टृतोव्विराडंग्ग्नेक्क्षत्रभृद्दींदिहीह ॥ व्विश्वा
ऽआशांःप्प्रमुञ्चन्मानुषीभिर्यःशिवेभिंरद्यपरिंपाहिनोवृधे

॥ ७ ॥ बृहंस्प्पतेसवितः ॥ बृहंस्प्पतेसवितबोंधयैनः सꣳशि
तञ्चित्त्सन्तराꣳसꣳशिंशाधि ॥ वुर्द्धयैनम्महुतेसौभंगायुव्वि
श्श्वंऽएनमनुंमदन्तुदुवाः ॥ ८ ॥ अमुत्रभूयादधं ॥ अमुत्रभू
यादधुयद्यमस्युबृहंस्प्पतेऽअभिशंस्त्तेरमुञ्चः ॥ प्पत्त्यौहताम्
श्श्विनांमृत्त्युमंस्म्माहुवानांमग्ग्नेभिषजाशचींभिः ॥ ९ ॥ उद्वु
यम् ॥ उद्वुयन्तमंसस्प्पारिस्वुःपश्श्यंन्तुऽउत्त्तंरम् ॥ देवन्देवुत्त्रा
सूर्य्युमगंन्मज्ज्योतिंरुत्तमम् ॥ १० ॥ [१०-१] ऊर्द्धांऽअ

शु. य. संहि. ॥६०॥

स्यसमिधौभवन्त्युर्द्धाशुक्राशोचीᳬंष्यग्नेः ॥ द्युमत्तमासुप्र उ. वि. अ.

तीकस्यसूनोः ॥ ११ ॥ तनूनपादसुरः ॥ तनूनपादसुरोवि ॥ २७ ॥

श्ववेदादेवोदेवेषुदेवः ॥ पथोऽअनक्तुमद्ध्वाघृतेन ॥ १२ ॥

मद्ध्वायज्ञम् ॥ मद्ध्वायज्ञन्नक्षसेप्प्रीणानोनराशᳬंसोऽअग्ने ॥

सुकृद्देवःसविताविश्ववारः ॥ १३ ॥ अच्छायम् ॥ अच्छाय

मेतिशवसाघृतेनेडानोवह्निर्नमसा ॥ अग्निᳬंस्रुचोऽअद्ध्वरे ॥ ६० ॥

षुप्प्रयत्सु ॥ १४ ॥ सयक्षत् ॥ सयक्षदस्यमहिमानमग्नेः

सऽईम्मन्द्रासुंप्प्रयसंः ॥ व्वसुश्चेतिंष्ठोव्वसुधातंमश्च ॥१५॥ द्वारो
देवीः ॥ द्वारोदेवीरन्न्वंस्यव्विश्वेंव्व्रतादंदन्तेऽअग्नेः ॥ उरुव्यचंसो
धाम्म्नापत्त्यंमानाः ॥१६॥ शतम् १६०० ॥ तेऽअंस्य ॥ तेऽअस्य
योषंणेदिव्व्येनंयोनांऽउषासानक्क्ता ॥ इमँऽयुज्ज्ञमंवतामद्ध्वर
न्नंः ॥ १७ ॥ दैव्व्याहोतारा ॥ दैव्व्याहोताराऽऊर्द्ध्वमंद्ध्वरन्नो
ग्नेर्ज्जिह्वामभिगृणीतम् ॥ कृणुतन्नः स्विष्टिम् ॥ १८ ॥ तिस्रो

---

१ योनाऽउषासा । अत्र ओकारात्परस्य उष इत्यस्य "उष महोभिर्नक्तेमीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन उष इत्यत्र ह्रस्वो दीर्घत्वमापद्यते महोभिं इत्यादिपरेषु सत्सु । तेनात्र ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः ।

शु. य. संहि. देवीः ॥ तिस्रोदेवीर्ब्बर्हिरेदꣳसदन्त्विडासरस्वतीभारती ॥ शु. वि.
॥ ६१ ॥ महीगृणाना ॥१९॥ तन्नः ॥ तन्नस्तुरीपमद्भुतम्पुरुक्षुत्वष्टा अ.
सुवीर्य्यम् ॥ रायस्पोषंव्विष्यतुनाभिमस्मे ॥ २० ॥ व्वन ॥ २७ ॥
स्पतेव ॥ व्वनस्पतेवसृजाररराणस्त्मनादेवेषु ॥ अग्निर्हव्यꣳ
शमितासूदयाति ॥ २१ ॥ अग्नेस्वाहा । कृणुहिजातवेदऽ
इन्द्रायहव्यम् ॥ व्विश्वेदेवाहविरिदञ्जुषन्ताम् ॥ २२ ॥ ॥ ६१ ॥
[१२-२] पीवोऽअन्नारयिवृधः । सुमेधाःश्वेतःसिषक्तिनि

युताग्निमिश्श्रीः ॥ तेवायवेसमंनसोवितंस्त्थुर्विश्श्वेन्नरः स्वप
त्यानिंचक्क्रुः ॥ २३ ॥ रायेनु । यञ्ज्ज्ञतूरोदंसीमेरायेदेवीधि
षणाधातिदेवम् ॥ अधंवायुन्नियुतंः सश्श्वतस्वाऽउतश्श्वेतंवसुंधि
तिन्निरेके ॥ २४ ॥ आपोह ॥ आपोहयद्बृहतीर्विश्श्वमायन्ग
र्भन्दधानाजनयंन्तीरग्निम् ॥ ततोदेवानाᳪंसमंवर्त्ततासुरे
कःकस्म्मैदेवायंहविषाविधेम ॥ २५ ॥ यश्श्चित् ॥ यश्श्चिदापो
सं. ५० महिनापर्य्यपंश्श्यद्दक्क्षन्दधानाजनयंन्तीर्य्यज्ञम् ॥ योदेवे

ष्ष्वधिदेवऽएकऽआसीत्त्कस्म्मैदेवायहविषाव्विधेम ॥ २६ ॥
प्रयाभिः ॥ प्रयाभिर्य्यासिदाश्वाꣳसमच्छानियुद्भिर्व्वायविष्ट
येदुरोणे ॥ निनौरयिꣳसुभोजंसँय्युवस्वनिवीरङ्गव्यमश्व्यंञ्च
राधः ॥ २७ ॥ आनः ॥ आनौनियुद्भिःशतिनीभिरध्वरꣳ
सहस्रिणीभिरुपयाहियज्ञम् ॥ व्वायोऽअस्म्मिन्त्सवनेमादय
स्वयूयम्पातस्वस्तिभिःसदानः ॥ २८ ॥ नियुत्त्वान्वायो ॥ ॥ ६२ ॥
नियुत्त्वान्वायवागह्ययꣳशुक्कोऽअयामिते ॥ गन्तासिसुन्व

तोगृहम् ॥ २९ ॥ व्वायौंशुक्कः ॥ व्वायौंशुक्कोऽअंयामितेम
द्धोऽअग्ग्रन्दिविंष्टिषु ॥ आयांहिसोमंपीतयेस्प्पाहोंदेंवनियुत्त्वं
ता ॥ ३० ॥ व्वायुरंग्ग्रेगाः ॥ व्वायुरंग्ग्रेगायंज्ञप्प्रीःसाकङ्गन्म
नंसायुज्ज्ञम् ॥ शिवोनियुद्धिं÷शिवाभिं÷ ॥ ३१ ॥ व्वायोये । तेंस
हुस्त्रिणोरथांसुस्त्तोभिरागंहि ॥ नियुत्त्वान्तसोमंपीतये ॥ ३२ ॥
एकंयाच । दुशभिंश्वस्वभूतेद्द्वाब्भ्यांमिष्टयेंव्विꣳशतीच ॥
तिसृभिंश्चव्वहंसेत्त्रिꣳशतांचनियुद्धिर्व्वायविहताव्विमुंञ्च ॥ ३३ ॥

तवंव्वायो ॥ तवंव्वायवृतस्पते[1]त्त्वष्टुर्ज्जामातरद्भुत ॥ अवा(ग्ंं)
स्यावृंणीमहे॥३४॥ [१२-३] अभित्त्वा। शूरनोनुमोदुग्ग्धाऽ
इवधेनवं÷ ॥ ईशानमुस्यजगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्रतस्त्थुषं÷
॥ ३५ ॥ नत्त्वावान् ॥ नत्त्वावाँ२॥ ऽअन्न्योदिव्व्योनपात्थि
वोनजातोनजनिष्ष्यते ॥ अश्श्वायन्तोमघवन्निन्द्रव्वाजिनोग
व्यन्तस्त्वाहवामहे ॥ ३६ ॥ त्वामित् ॥ त्वामिद्धिहवामहे

१ ऋतस्प्पते अत्र । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋताक्रौ च परयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५१ सू.) ऋतः अवरश्च यथासंख्यं पतिपरयोः सकारेण व्यवधीयते। इति सकारे तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शाः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२सू.) इत्यनेन पकारस्य द्विस्त्वम्।

सातौव्वाजस्यकारवंः ॥ त्वांव्वृत्रेषिंव्वन्द्रसत्पतिन्नरस्त्वाङ्का

ष्ठास्वर्व्वतः ॥ ३७ ॥ सत्त्वम् ॥ सत्त्वन्नश्चित्रव्वज्ज्रहस्तधृ

ष्णुयामहस्तवानोऽअद्रिवः ॥ गामश्वꣳरत्थ्यमिन्द्रसङ्किर

सत्राव्वाजन्नजिग्ग्युषे ॥ ३८ ॥ कयानः ॥ कयानश्चित्रऽ

आभुवदूतीसदावृधः सखा ॥ कयाशचिंष्ठयावृता ॥ ३९ ॥

कस्त्वा । सत्योमदानाम्मꣳहिंष्ठोमत्सदन्धसः ॥ दृढाचिदा

रुजेव्वसु ॥ ४० ॥ अभीषुणः ॥ अभीषुणः सखीनामविता

---

१ अभीषुणः । अत्र अभीषुनः । अत्र समानपदत्वाभावेन णत्वाप्राप्तौ "निषणाय०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८१ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते ।

शु. य. संहि. ॥ ६४ ॥

जरितॄणाम् ॥ शतम्भवास्युतये ॥ ४१ ॥ सुज्ञायंज्ञावहं ॥ उ. वि. अ.

सुज्ञायंज्ञावोऽअग्नयेगिरागिराचुदक्षसे ॥ प्प्रवयममृतं ॥ २७ ॥

ञ्जातवेदसम्प्रियम्मित्रन्नशंऽसिषम् ॥४२॥ पाहिनः ॥ पाहि

नोऽअग्नऽएकयापाह्युतद्वितीयया ॥ पाहिगीर्भिस्तिसृभिं

रूर्जाम्पतेपाहिचतसृभिर्व्वसो ॥ ४३ ॥ ऊर्ज्जोनपातम् ॥

ऊर्ज्जोनपातहसहिनायमंस्मयुर्दाशेमहव्यदातये ॥ भुवद्वा ॥ ६४ ॥

जेष्ष्ववितामुवद्वृधऽउतत्त्रातातनूनाम् ॥ ४४ ॥ संव्वत्सरो

सि । परिवत्सरोसीदावत्सरोसीद्वत्सरोसिव्वत्सरोसि ॥ उष
संस्तेकल्पन्तामहोरात्रास्तेकल्पन्तामर्द्धमासास्तेकल्पन्ता
म्मासांस्तेकल्पन्तामृतवंस्तेकल्पन्ताꣳसंव्वत्सरस्तेकल्प
ताम् ॥ प्रेत्त्याऽएत्त्यैसञ्चाञ्चप्प्रंचसारय ॥ सुपर्ण्णाचिदंसितयां
देवतंयाङ्गिरस्वद्ध्रुवःसीद ॥ ४५ ॥ [११-४] इति श्रीवाज-
सनेयसंहितायां सप्तविꣳशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ होतायक्षदेकादश, देवंबर्हिर्द्वादश,

पुनरप्प्येवं, चत्त्वारः षट्चत्त्वारिꣳशत् [अ. २८ मं. ४६
अनु. ४] हरिः ॐ ॥ होतायक्क्षत् ॥ होतायक्क्षत्त्सुमिधेन्द्र
मिडस्प्पदेनाभापृथिव्याऽअधि ॥ दिवोव्वर्ष्मन्त्समिद्ध्यतऽ
ओजिष्ठश्चर्षणीसहावेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ १ ॥ होता
यक्क्षत्तनूनपातमूतिभिः ॥ होतायक्क्षत्तनूनपातमूतिभिर्ज्जे
तारमपराजितम् ॥ इन्द्रन्देवꣳस्वर्व्विदम्पथिभिर्म्मधुमत्त ॥ ६५ ॥

१ चर्षणीसहावेत्तु । अत्र "भाविभ्य सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन चर्षणीशब्दात्परस्य सस्य षत्वापत्तौ "पृथिवीदिव्युपरिचर्षणि शकुनियासिभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८४ सू.) इत्यनेन तत्परस्य सस्य प्रकृतिभावे न षत्वम् ।

मैन्नराशꣳसैनुतेजंसाव्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतुर्य्यंज ॥ २ ॥ होतां

यक्क्षुदिडांभिरिन्द्रम् ॥ होतांयक्क्षुदिडांभिरिन्द्रंमीडितमाजु

ह्वांनुममंर्त्त्यम् ॥ देवोदेवैःसवींर्य्योंव्वज्ज्रंहस्तꣳपुरन्दुरोव्वेत्त्वा

ज्ज्यंस्यहोतुर्य्यंज ॥ ३ ॥ होतांयक्क्षद्वुर्हिंषीन्द्रंम् ॥ होतां

यक्क्षद्वुर्हिंषीन्द्रंन्निषद्वुरंव्वृंषभन्नर्य्यांपसम् ॥ व्वसुंभीरुद्द्रैरांदि

त्त्यैꣳसयुग्ग्भिर्ब्बुर्हिंरासंदुद्व्वेत्त्वाज्जयंस्यहोतुर्य्यंज ॥ ४ ॥ होतां

यक्क्षदोजोन ॥ होतांयक्क्षदोजोनव्वींर्य्युꣳसहोद्वारऽइन्द्रंम

६।७१

वर्द्धयन् ॥ सुप्प्रायणाऽअस्म्मिन्न्यज्ज्ञेव्विश्श्रयन्तामृतावृधो
द्वारऽइन्द्रायमीढुषेव्यन्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ५ ॥ होता
यक्षदुषेऽइन्द्रस्य । धेनूसुदुघेमातरामही ॥ सवातरौनते
जंसाव्वत्समिन्द्रमवर्द्धतांव्वीतामाज्ज्यस्यहोतर्य्यज ॥ ६ ॥ होता
यक्षद्दैव्याहोतारा । भिषजासखायाहविषेन्द्रम्भिषज्ज्यतः ॥
कवीदेवौप्प्रचेतसाविन्द्रायधत्तऽइन्द्रियंव्वीतामाज्ज्यस्यहोत ॥ ६६ ॥
र्य्यज ॥७॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवीः ॥ होतायक्षत्तिस्रोदेवी

न्नभैपुजन्त्रयंस्त्रिधातंवोपसऽइडासरँस्वतीभारंतीमुहीः ॥ इन्द्रं
पत्नीर्हुविष्म्मंतीर्व्यन्त्वाज्ज्यंस्युहोतुर्य्यजं ॥ ८ ॥ होतांयक्क्षु
त्त्वष्टांरमिन्द्रंम् ॥ होतांयक्क्षुत्त्वष्टांरमिन्द्रंन्देुवम्भिुषजंꣳसुय
जंङ्घृतश्श्रियंम् ॥ पुरुरूपꣳसुरेतंसम्मुघोनुमिन्द्रांयुत्त्वष्टादधंदि
न्द्रियाणिुवेत्त्वाज्ज्यंस्युहोतुर्य्यजं ॥९॥ होतांयक्क्षुद्वनुस्पतिꣳ
शमितारंम् ॥ होतांयक्क्षुद्वनुस्पतिꣳशमितारꣳशुतक्क्रंतुन्धि
योजोष्टारंमिन्द्रियम् ॥ मद्ध्वांसमुञ्जन्पुथिभिंःसुगेभिुꣳस्वदांति

सुज्ञम्मधुनाघृतेनवेत्त्वाज्ज्यस्यहोतुर्य्यज ॥१०॥ होतायक्ष
दिन्द्रᳪस्वाहा॥ होतायक्षदिन्द्रᳪस्वाहाज्ज्यस्यस्वाहामेदसः
स्वाहास्त्तोकानाᳪस्वाहास्वाहाकृतीनाᳪस्वाहाहव्यसूक्तीना
म् ॥ स्वाहादेवाऽआज्ज्यपाजुषाणाऽइन्द्रऽआज्ज्यस्यव्यन्तुहो
तर्य्यज ॥ ११ ॥ [११-१] देवम्बर्हिरिन्द्रम् ॥ देवम्बर्हि
रिन्द्रᳪसुदेवन्देवैर्व्वीरवत्तस्तीर्णव्वेद्यामवर्द्धयत् ॥ व्वस्तोर्वृत ॥ ६७ ॥
म्प्राक्तोर्भृतᳪरायाबर्हिष्मतोत्त्यगाद्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वेतुय

जं ॥ १२ ॥ देवीर्द्वारः ॥ देवीर्द्वारऽइन्द्रᳪसङ्घातेव्वीड्वीर्य्या
मन्नवर्द्धयन् ॥ आवत्सेनतरुणेनकुमारेणचमीवतापार्व्वाणᳪ
रेणुकंकाटन्नुदन्तांव्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ १३ ॥ देवीऽ
उषासानक्ता ॥ देवीऽउषासानक्तेन्द्रंऽयज्ञेप्प्रयत्यह्वेताम् ॥
देवीर्व्विशःप्प्रायासिष्टाᳪसुप्प्रीतेव्वसुधितेव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वी
ताँऽयज ॥ १४ ॥ देवीजोष्ट्री ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमि

१ देवी उषासा। अत्र "उषमहोभिर्नक्मीकारैकारौकारनकारेभ्यः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन देवीशब्दस्यैकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः।

सं. ५१

शु. य. संहि. ॥६८॥

न्द्रमवर्द्धताम्॥ अयाव्यन्याघाद्द्वेषाꣳस्यान्याव्वक्षद्वसुवार्या उ. वि.
णियजमानायशिक्षितेव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वीताँयज॥ १५॥ अ.
देवीऽऊर्ज्जाहुती॥ देवीऽऊर्ज्जाहुतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रमवर्द्धता ॥ २८ ॥
म्॥ इषमूर्ज्जमन्याव्वक्षत्सग्धिꣳसपीतिमन्यानवेनपूर्व्वन्दय
मानेपुराणेननवमधातामूर्ज्जमूर्ज्जाहुतीऽऊर्ज्जयमानेव्वसुवार्या
णियजमानायशिक्षितेव्वसुवनेव्वसुधेयस्यव्वीताँयज॥ १६॥ ॥ ६८ ॥
देवादैव्या॥ देवादैव्याहोतारादेवमिन्द्रमवर्द्धताम्॥ हताघ

शꣳसा॑वा॒भ्यां॒ त्रीं॒ व॑सुव॒नाय॒ श्रीं॑ णि॑य॒जंग्मानाय॒ शिक्षि॑तौ व॒सु॑वने व॒सु॒धेयं॑स्य वीतां॒ यज॑ ॥ १७ ॥ दे॒वीस्ति॒स्रः ॥ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः पति॒मिन्द्र॑मवर्द्धयन् ॥ अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती॒ दिवꣳ॑ रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती॒डा व॑सु॑मती गृ॒हान्व॑सु॒वने॑ व॒सु॒धेयं॑स्य व्यन्तु॒ यज॑ ॥ १८ ॥ दे॒वऽइन्द्रः ॥ दे॒वऽइन्द्रो॒ नरा॒शꣳसस्त्रि॑वरू॒थस्त्रि॑ब॒न्धु॒रो दे॒वमिन्द्र॑मवर्द्धयत् ॥ श॒तेन॑ शिति॒पृ॒ष्ठाना॒माहि॑तꣳ स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्त्तते मि॒त्रावरु॑णे॒दस्य॑ हो॒त्रमर्ह॑तो॒ बृह॒स्पति॒स्तो॒त्रम॒श्विना

द्धैर्य्यवंव्वसुवनेँव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ १९ ॥ देवोदेवैः ॥ देवो
देवैर्व्वनस्प्पतिर्हिरंण्ण्यपण्णोँमधुंशाखःसुपिप्पलोदेवमिन्द्रमव
र्द्धयत् ॥ दिवमग्ग्रेणास्पृक्क्षदान्तरिंक्क्षम्पृथिवीमंदृꣳहीद्वसुव
नेंव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ २० ॥ देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वारितीं
नान्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्वासस्थमिन्द्रेणासंन्नमन्न्याब
र्हीꣳष्यभ्यभूद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वेतुयज ॥ २१ ॥ देवोऽ ॥ ६९ ॥
अग्निः ॥ देवोऽअग्निःस्विष्टकृद्देवमिन्द्रमवर्द्धयत् ॥ स्विष्टकृ

र्व्वन्ति॑स्विष्ट॒कृत्स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नो॒ व्वसु॑व॒नेव्व॑सु॒धेय॑स्य व्वेतु॒ यज

॥ २२ ॥ अ॒ग्निम॒द्य । होता॑रमवृणीता॒यँ यज॑मान॒ पच॒न्पक्ती॒ पच॑न्पुरो॒डाश॒म्बध्न॒न्निन्द्रा॑य॒ च्छाग॑म् ॥ सू॒प॒स्थाऽअ॒द्य दे॒वो व्वन॒स्पति॑रभव॒दिन्द्रा॑य॒ च्छागे॑न ॥ अघ॒त्तम्मे॑द॒स्त प्रति॑पच॒ताग्र॑भी॒दवी॑वृधत्पुरो॒डाशे॑न ॥ [1]त्वाम॒द्य ऽऋषे ॥ २३ ॥ [१२-२]

होता॑ यक्षत्स॒मिधा॑नम्म॒हत् ॥ होता॑ यक्षत्स॒मिधा॑नम्म॒हद्य॒शः सु॒समि॑द्धं॒ व्वरे॑ण्यम॒ग्निमिन्द्रं॒ व्वयो॒धस॑म् ॥ गा॒य॒त्रीञ्छन्द॑ऽ

१. अ. २१, मं. ६१—त्वाम॒द्यऽऋषऽ आ० ॥ १ ॥ इति प्रतीकः ॥

इन्द्रियन्त्र्याविङ्गांव्वयोदधुद्धेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ २४ ॥ होता
यक्षत्तनूनपातमुद्भिदं ॥ होतायक्षत्तनूनपातमुद्भिदुँग्र्य
ङ्गर्भमादितिर्हद्धेशुचिमिन्द्रंव्वयोधसं ॥ उष्णिणहञ्छन्दऽ
इन्द्रियन्दित्त्यवाहङ्गाव्वयोदधुद्धेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥ २५ ॥
होतायक्षदीडेन्न्यंमीडितम् ॥ होतायक्षदीडेन्न्यंमीडितंव्वृत्त्रह
न्तमम्मिडाभिरीड्यसहःसोममिन्द्रंव्वयोधसं ॥ अनुष्टुभञ्छ ॥७०॥
न्दऽइन्द्रियम्पञ्चाविङ्गांव्वयोदधुद्धेत्त्वाज्ज्यस्यहोतर्य्यंज ॥२६॥

होतांयक्षत्त्सुबर्हिषंम्पूषण्वन्तंम् ॥ होतांयक्षत्त्सुबर्हिषंम्पू
षण्वन्तममंर्त्यंᳬसीदंन्तम्बर्हिषिंप्प्रियेमृतेन्द्रंव्वयोधसंम् ॥
बृहतीञ्छन्दंऽइन्द्रियान्त्रिवत्सङ्गांव्वयोदधुद्द्वेत्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्य
जं ॥२७॥ होतांयक्षद्द्व्यचंस्वतीᳬसुप्प्रायणाऽ ॥ होतांयक्ष
द्द्व्यचंस्वतीᳬसुप्प्रायणाऽऋतावृधोद्द्वारोंदेवीर्हिरण्ययीर्ब्ब्रह्मा
णमिन्द्रंव्वयोधसंम् ॥ पङ्क्तिञ्छन्दंऽइहेन्द्रियन्तुर्य्यवाहङ्गांव्व
योदधद्द्व्यन्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यजं ॥ २८ ॥ होतांयक्षत्त्सुपेशं

शु. य. संहि. ॥७१॥

सासुशिल्पे। बृहतीऽउभेनक्कोषासानदं श्शुतेविश्वमिन्द्रंव्वयो व. वि. अ.

धसम् ॥ त्रिष्टुभञ्छन्दंऽइहेन्द्रियम्पष्ठवाहङ्गाव्वयोदधद्वीता ॥ २८ ॥

माज्यंस्यहोतर्य्यज ॥२९॥ होतायक्क्षत्त्प्रचेतसादेवानाम् ॥

होतांयक्क्षत्त्प्रचेतसादेवानामुत्तमँय्यशोहोताराद्दैव्याकवीस

युजेन्द्रंव्वयोधसम्॥ जगतिञ्छन्दंऽइन्द्रियमनड्वाहङ्गांव्वयोदधं

द्वीतामाज्यंस्यहोतर्य्यज ॥३०॥ होतांयक्क्षत्त्पेशस्वतीस्त्ति ॥७१॥

स्रः ॥ होतांयक्क्षत्त्पेशस्वतीस्त्तिस्रोदेवीहिरण्ययीब्भारती

बृहतीम्मुहीश्पतिमिन्द्रंव्वयोधसंम् ॥ व्विराजुञ्छन्दऽइहेन्द्रि
यन्धेनुङ्गान्नव्वयोदधद्व्यन्त्वाज्यंस्यहोतुर्य्यजं ॥ ३१ ॥ होतां
यक्क्षत्त्सुरेतंसन्त्वष्टांरम् ॥ होतांयक्क्षत्त्सुरेतंसन्त्वष्टांरम्पुष्टिव
र्द्धनंरूपाणिबिभ्रंतम्पृथक्पुष्टिमिन्द्रंव्वयोधसंम् ॥ द्विपदुञ्छ
न्दंऽइन्द्रियमुक्क्षाणङ्गान्नव्वयोदधद्वत्त्वाज्यंस्यहोतुर्य्यजं ३२ ॥
होतांयक्क्षद्वनस्पतिंशमितारंम् ॥ होतांयक्क्षद्वनस्पतिंश
मितारंशतक्क्रतुंहिरंण्ण्यपर्णमुक्क्थिनंरशनाम्बिभ्रंतंव्व

शिम्भगमिन्द्रंव्वयोधसंम्॥ ककुभञ्छन्दऽइहेन्द्रियंव्वेहतङ्गांव्व
॥७२॥ योदधद्द्वेत्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यज ॥ ३३ ॥ होतायक्क्षत्त्स्वाहाकृती
रग्निम्॥ होतायक्क्षत्त्स्वाहाकृतीरग्निङ्गृहपतिम्पृथग्ग्वरुणम्भे ॥ २८ ॥
षजङ्कविङ्क्षत्रमिन्द्रंव्वयोधसंम् ॥ अतिच्छन्दसञ्छन्दऽइन्द्रि
यम्बृहद्दृषभङ्गांव्वयोदधद्द्यन्त्वाज्ज्यंस्यहोतर्य्यज ॥ ३४ ॥
[११-३] देवम्बर्हिः ॥ देवम्बर्हिर्व्वयोधसन्देवमिन्द्रमवर्द्ध ॥ ७२ ॥
यत् ॥ गायत्त्र्याच्छन्दसेन्द्रियञ्चक्षुरिन्द्रेव्वयोदधद्वसुवनेव्वसु

धेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ३५ ॥ देवीर्द्वारं॑ ॥ देवीर्द्वारोंव्वयोधसᳬ
शुचिमिन्द्रमवर्द्धयन् ॥ उष्णिहाच्छन्दंसेन्द्रियम्प्राणमिन्द्रे
व्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयजं ॥ ३६ ॥ देवीऽउषासा
नक्तां । देवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवीदेवमंवर्द्धताम् ॥ अनुष्टुभा
च्छन्दंसेन्द्रियम्बलमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽयजं
॥ ३७ ॥ देवीजोष्ट्रीं ॥ देवीजोष्ट्रीव्वसुधितीदेवमिन्द्रंव्वयो
धसंन्देवीदेवमंवर्द्धताम् ॥ बृहत्त्याच्छन्दंसेन्द्रियꣳश्रोत्रमि

न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽस्यज ॥ ३८ ॥ देवीऽऊ
र्ज्जाहुंती ॥ देवीऽऊर्ज्जाहुंतीदुघेसुदुघेपयसेन्द्रंम्व्वयोधसंन्देवी
देवमंवर्द्धतान् ॥ पङ्क्याच्छन्दसेन्द्रियᳬशुक्कमिन्द्रेव्वयोद
धंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँऽस्यज ॥ ३९ ॥ देवादैव्या ॥ देवा
दैव्याहोतांरादेवामिन्द्रंव्वयोधसंन्देवौदेवमंवर्द्धताम् ॥ त्रिष्टुभा
च्छन्दसेन्द्रियन्त्विषिमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेंव्वसुधेयंस्यव्वीताँ
ऽस्यज ॥ ४० ॥ देवीस्तिस्रस्र ॥ देवीस्तिस्रस्तिस्रोदेवीर्व्वयो

धसम्पतिमिन्द्रंमवर्द्धयन् ॥ जगंत्त्याच्छन्दंसेन्द्रियꣳशूषमि
न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यव्यन्तुयज ॥ ४१ ॥ देवोनराशꣳ
सं÷ ॥ देवोनराशꣳसोंदेवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥
व्विराजाच्छन्दंसेन्द्रियꣳरूपमिन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैर्व्वसुधेयंस्य
वेतुयज ४२ ॥ देवोव्वनस्पतिं÷ ॥ देवोव्वनस्पतिर्हिंवमिन्द्रं
व्वयोधसंन्देवोदेवमंवर्द्धयत् ॥ द्विपंदाच्छन्दंसेन्द्रियम्भगमि
सं. ५२ न्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनैव्वसुधेयंस्यवेतुयज ॥ ४३ ॥ देवम्बर्हिः ॥

शु. य. संहि. ॥७५॥ देवम्बर्हिर्व्वारितीनान्देवमिन्द्रंव्वयोधसंन्देवन्देवमंवर्द्धयत् ॥ उ. वि. अ.
कुकुभाच्छन्दंसेन्द्रियँय्यशऽइन्द्रेव्वयोदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वे ॥ २८ ॥
तुयजं ॥ ४४ ॥ देवोऽअग्निः । स्विष्टकृद्देवमिन्द्रंव्वयोधसंन्दे
वोदेवमंवर्द्धयत् ॥ अतिंच्छन्दसाच्छन्दंसेन्द्रियङ्क्षत्रमिन्द्रेव्व
योदधंद्वसुवनेव्वसुधेयंस्यव्वेतुयजं ॥ ४५ ॥ अग्निमद्य ।
होतांरमवृणीतायँय्यजंमानꣳपचन्पक्तीꣳपचन्पुरोडाशंम्बध्न ॥ ७४ ॥
न्निन्द्रांयव्वयोधसेच्छागंम् ॥ सुपस्थाऽअद्यदेवोव्वनस्पतिर

भवदिन्द्रायवयोधसेच्छागैन ॥ अघृत्तम्मेदुस्त्तःप्रतिपचुता
ग्ग्रंभीदर्वीवृधुत्तपुरोडाशैन ॥ त्वांमुद्यऽऋषे ॥ ४६ ॥ [१२-४]
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायाम् अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
श्रीवेदपुरुषायनमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ समिद्धोऽअग्नन्ने
कादश, यदक्रन्दस्त्रयोदश, समिद्धोऽअद्यद्वादश, केतुंकृण्वँ
श्चतुर्विंᳬशति, श्चत्वारःषष्टिः [अ. २९ मं. ६० अनु. ४] ॥
हरिः ॐ ॥ समिंद्धोऽअग्नन् ॥ समिंद्धोऽअग्नन्कृदरम्मती

१. अ. २१ ॥ मं. ६१ ॥ त्वामद्यऽऋषऽ० १ ॥ इति प्रतीकः ॥

नाङ्कृतमंग्ग्नेमधुंमत्त्पिन्न्वंमानः ॥ व्वाजीव्वहंन्व्वाजिनंञ्ञातवे
दोदेवानांव्वक्क्षिप्प्रियमासुधस्त्थंम् ॥१॥ घृतेनाञ्ज्ञन् ॥ घृते
नाञ्जन्त्सम्पथोदेवयानांन्प्प्रजानन्व्वाज्ज्यप्प्येतुदेवान् ॥ अनुं
त्त्वासप्प्तेप्प्रदिशंःसचन्ताꣳस्वधामस्म्मैयजंमानायधेहि ॥२॥
ईड्ड्यंश्च ॥ ईड्ड्यश्च्चासिव्वन्द्यंश्च्चव्वाजिन्नाशुश्च्चासिमेद्ध्यंश्चसप्प्ते ॥
अग्ग्निष्ट्वांदेवैर्व्वसुंभिःसजोषांःप्प्रीतंव्वाह्निंव्वहतुजातवेदाः ॥३॥ ॥ ७५ ॥
स्त्तीर्ण्णम्बर्हिः । सुष्ट्टरीमाजुषाणोरुपृथुप्प्रथंमानम्पृथिव्याम् ॥

देवेभिर्युक्तमदितिꣳसजोषाꣳस्योनङ्कृण्ण्वानासुवितेदंधातु

॥ ४ ॥ एताऽउंवꣳ । सुभगांविश्वरूपाविपक्षोभिꣳश्रयमाणाऽ

उदातैꣳ ॥ ऋष्वाꣳसतीꣳकवषꣳशुम्भमानाद्वारोदेवीꣳसुप्पाय

णाभंवन्तु ॥ ५ ॥ अन्तरामित्रावरुणा ॥ अन्तरामित्रावरु

णाचरन्तीमुखँय्यज्ञानामभिसंविदाने ॥ उषासावाꣳसुहिर

ण्णयेसुशिल्पेऽऋतस्ययोनाविहसादयामि ॥ ६ ॥ प्रथमावा

म् ॥ प्रथमावांꣳसरथिनासुवर्णादेवौपश्यन्तौभुवनानिवि रथिनां

शु. य. संहि. ॥७६॥

श्वा ॥ अपिंप्प्रयञ्चोदनावाम्मिमानाहोतांराज्योतिं॑ प्प्रदिशा दिशन्ता ॥ ७ ॥ आदित्यैन्नं॑ ॥ आदित्यैर्नोभारतीव्वष्टुस ज्ज्ञ॑ सरस्वतीसहरुद्रैन्नंऽआवीत् ॥ इडोपंहूताव्वसुभिः सजोषा यज्ञन्नोदेवीरमृतेषुधत्त ॥८॥ त्वष्टांव्वीरम् ॥ त्वष्टांव्वीरन्देवका मञ्जजानत्त्वष्टुरव्वांजायतऽआशुरश्वं॑ ॥ त्वष्टेदंव्विश्वम्भुवनञ्ज जानबहोः कर्त्तारमिहयंक्षिहोतः ॥९॥ अश्वोघृतेन ॥ अश्वोघृ तेनत्मन्यासमंक्तऽउपंदेवाँ २॥ऽऋतुशःपाथंऽएतु ॥ व्वनस्प

उ. वि. अ. ॥ २९ ॥

॥ ७६ ॥

तिर्हैवलोकम्प्रंजानन्नग्निनांहुव्यास्वंदितानिवक्षत् ॥ १० ॥
प्रजापंतेस्त्तपंसा । वावृधानश्सद्योजातोदंधिषेयुज्ज्ञमंग्ने ॥
स्वाहांकृतेनहुविषांपुरोगायाहिसाध्याहुविरंदन्तुदेवाः ॥ ११ ॥
[११-१] यदक्क्रंन्दंः । प्रथमञ्जायंमानऽउद्यन्त्संमुद्रादुत
तवापुरींषात् ॥ श्येनस्यंपक्षाहंरिणस्यंबाहूऽउंपस्तुत्यम्महिं
जातन्तेंऽअर्व्वन् ॥ १२ ॥ युमेनंदुत्तम् ॥ युमेनंदुत्तान्त्रितऽ
एंनमायुनगिन्द्र[१]ंऽएणम्प्रथमोऽअध्यंतिष्ठत् ॥ गन्धर्व्वोऽअंस्य

१ इन्द्रऽएणम्। अत्र असमानपदत्वेनाप्राप्तौ "निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ सू.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते।

रशनामंगृभ्णात्त्सूरादश्श्वंव्वसवोनिरंतष्ट ॥ १३ ॥ असिय
मः ॥ असियमोऽअस्यादित्त्योऽअंर्व्वन्नासित्रितोगुह्येनव्व्रतेनं ॥
असिसोमेनसमयाविपृक्तऽआहुस्त्तेत्त्रीणिदिविबन्धनानि
॥ १४ ॥ त्त्रीणिते ॥ त्त्रीणितऽआहुर्द्दिविबन्धनानित्त्रीण्यप्सु
त्त्रीण्यन्तःसंमुद्रे ॥ उतेवमेव्वरुणश्छन्त्स्यर्व्वन्यत्त्रातऽआहुः
परमञ्जनित्त्रम् ॥ १५ ॥ इमातेव्वाजिन् ॥ इमातेव्वाजिन्नव
मार्ज्जनानीमाशफानांᳪंसनितुर्न्निधानां ॥ अत्त्रातेभद्द्रारंश

नाऽअपश्श्यमृतस्ययाऽअभिरक्षन्तिगोपाः ॥१६॥ आत्क्मा
नन्ते ॥ आत्क्मानन्तेमनसारादजानामवोदिवापतयन्तम्प
तङ्गम् ॥ शिरोऽअपश्श्यम्पथिभिःसुगेभिररेणुभिर्जेहमान
म्पतत्रि ॥ १७ ॥ अत्रा[1]ते । रूपमुत्तममपश्श्यञ्जिगीषमा
णमिषऽआपदेगोः ॥ यदातेमर्त्तोऽअनुभोगमानडादिद्ग्रसि
ष्ठऽओषधीरजीगः ॥ १८ ॥ अनुत्त्वा ॥ अनुत्त्वारथोऽअनु
मर्य्योऽअर्वन्ननुगावोऽनुभगःकनीनाम् ॥ अनुव्व्रातासस्तव

१ अत्राते । अत्र ते परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमस्तेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घः ।

सुक्ख्यमीयुरनुदेवामंमिरेव्वीर्य्यन्ते ॥ १९ ॥ हिरंण्ण्यशृङ्गो

॥ ७८ ॥ यं÷ ॥ हिरंण्ण्यशृङ्गोयोंऽअस्यपादामनोजवाऽअवंरऽइन्द्रंऽ ॥ २९ ॥

आसीत् ॥ देवाऽइदंस्यहविरद्यंमायन्न्योऽअर्व्वन्तम्प्रथमोऽअ

द्ध्यातिंष्ठत् ॥ २० ॥ ईर्म्मान्तांसुहंसिलिंकमद्ध्यमासहं ॥ ईर्म्मा

न्तांसुहंसिलिंकमद्ध्यमासुहंस॒ᳬ शूरंणासोदिव्यासोऽअत्त्यां÷ ॥

हुᳬसाऽइंवश्श्रेणिशोयंतन्तेयदाक्षिषुर्द्दिव्यमज्ज्ममश्श्वां÷ ॥ ७८ ॥

॥ २१ ॥ तवशरीरम् ॥ तवशरीरम्पतयिष्ण्ण्वर्व्वन्तवंचित्तं

व्वातऽइवध्रजीमान् ॥ तवशृङ्गाणिविष्ठितापुरुत्रारण्येषुजर्भु
राणाचरन्ति ॥२२॥ उपप्र ॥ उपप्रागाच्छसनंव्वाज्यर्वादेवद्री
चामनसादीध्यानः ॥ अजःपुरोनीयतेनाभिरस्यानुपश्चात्कव
योयन्तिरेभाः ॥२३॥ उपप्र ॥ उपप्रागात्परमँय्यत्सधस्थम
र्व्वाँ२ऽअच्छापितरम्मातरञ्च ॥ अद्यादेवाञ्जुष्टतमोहिगम्म्याऽ
अथाशास्तेदाशुषेव्वार्याणि ॥२४॥ [१३-२] समिद्धोऽअद्य ।

१ ध्रजिमान् । अत्र "शृणुतत्विविध्रजिभयत पिबेतस्त्रनिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे परे एते दीर्घा भवन्ति तेन दीर्घे ध्रजीमान् ।

मनुंषोदुरोणेदेवोदेवान्यंजसिजातवेदः ॥ आचवहंमित्रमह

श्चिकित्वान्त्वन्दूतश्कुविरांसिप्रचेताः॥२५॥ तनूंनपात्पथः॥

तनूंनपात्पथऽऋतस्ययानान्मध्वांसमुञ्जन्त्स्वंदयासुजिह्व ॥ म

न्मांनिधीभिरुतयुज्ञमृन्धन्देवत्राचंकृणुह्यध्वरन्नंः।२६॥नरा

शꣳसंस्यमहिमानम् ॥ नराशꣳसंस्यमहिमानंमेषामुपंस्तोषा

मयजतस्यंयुज्ञैः॥येसुक्रतंवःशुचंयोधियन्धाःस्वदंन्तिदेवा

ऽउभयांनिहव्या ॥२७॥ आजुह्वांनऽईड्यंः ॥ आजुह्वांनऽ

ईड्योव्वन्द्यश्चायाह्यग्नेव्वसुभिꣳसजोषाꣳ॥त्वन्देवानामसियह्व
होतासऽएनान्न्यक्षीषितोयजीयान् ॥२८॥ प्राचीनम्बर्हिः ।प्प्र
दिशापृथिव्व्यावस्तोरस्यावृज्यतेऽअग्ग्रेऽअह्नाम् ॥ व्व्युम्प्रथतेव्वि
तरंव्वरीयोदेवेब्भ्योऽअदितयेस्योनम् ॥२९॥ व्व्यचस्वतीरुर्व्विया।
श्श्रयन्ताम्पतिब्भ्योनजनयꣳशुम्भमानाꣳ ॥ देवीर्द्वारोबृहतीव्वि
र्व्विश्श्वमिन्न्वादेवेब्भ्योभवतसुप्प्रायणाꣳ॥३॥०आसुष्ष्वयन्ती।य
जतेऽउपाकेऽउषासानक्ताꣳसदतान्नियोनौ॥दिव्व्येयोषणेबृहती

सं. ५३ १ उपाकेऽउषासा। अत्र एकारात्परस्य उष इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य “उषमहोभिर्नक्त°” (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः।

सुरुक्मेऽअधिश्श्रियᳫंशुक्रपिशन्दधाने॥ ३१॥ दैव्याहोतारा ।
प्प्रथमासुवाचामिमांनायज्ञम्मनुषोयजंध्यै ॥ प्रचोदयन्ताव्वि
दथेषुकारूप्प्राचीनञ्ज्योतिं÷प्प्रदिशांदिशन्तां॥ ३२॥ आनं÷ ॥
आनोंयज्ञम्भारतीतूयंमेत्त्विडांमनुष्ष्वदिहचेतयंन्ती॥ तिस्रो
देवीर्बर्हिरेदᳫंस्योनᳫंसरंस्वतीस्वपंसᳫंसदन्तु ॥ ३३॥ यऽइमे ।
द्यावांपृथिवीजनित्रीरूपैरापिᳫंशद्भुवनानिव्विश्श्वां ॥ तमद्यहोत ॥ ८० ॥

१ अद्यहोतरि । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहेदेवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हकारे परे दीर्घे प्राप्ते "नहोतरि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११६ सू.) इत्यनेन निषेधान्न दीर्घः ।

रिषितोयजीयान्देवन्त्वष्टारमिहयक्षिविद्वान् ॥ ३४ ॥ उपाव
सृजत्त्मन्न्या । समञ्जन्देवानाम्पाथऽऋतुथाहवीꣳषि ॥ वनं
स्प्पतिः शमितादेवोऽअग्निःस्वदन्तुहव्यम्मधुनाघृतेन ॥ ३५ ॥
सद्योजातः ॥ सद्योजातोव्यमिमीतयज्ज्ञमग्निर्देवानामभवत्पु
रोगाः ॥ अस्यहोतुः प्प्रदिश्यृतस्यवाचिस्वाहाकृतꣳहविरद
न्तुदेवाः ॥ ३६ ॥ [१२-३] केतुङ्कृण्वन् ॥ केतुङ्कृण्वन्नकेत

१ वनस्पतिः । अत्र "पत्यौ च सकारेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५० सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे वनशब्दः सकारेण व्यवधीयते । तत ऊष्मान्तस्थाभ्य-श्च स्पर्शः (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् । "प्रकृत्या कपयोः खफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यस्यापवादोऽयम् ।

वेपेशोमर्य्याऽअपेशसे ॥ समुषद्भिरजायथाः ॥३७॥ जीमूत
स्येवभवति ॥ जीमूतस्येवभवतिप्प्रतीकँय्यद्वर्म्मीयातिसमदां
मुपस्थे ॥ अनाविद्धयातन्न्वाजयत्त्वꣳसत्त्वावर्म्मणोमहिमा
पिपर्त्तु ॥ ३८ ॥ धन्न्वनागाः ॥ धन्न्वनागाधन्न्वनाजिञ्जयेमध
न्न्वनातीव्राःसमदोजयेम ॥ धनुःशत्त्रोरपकामङ्कृणोतिधन्न्वं
नासर्व्वाःप्प्रदिशोजयेम ॥ ३९ ॥ वक्ष्यन्तीवेत् ॥ वक्ष्यन्ती
वेदागनीगन्तिकर्ण्णम्प्प्रियꣳसखायम्परिषस्वजाना ॥ योपेव

शिक्क्ंवितताधिधन्वङ्गयाऽइयꣳसमंनेपारयंन्ती ॥ ४० ॥ तेऽ
आचरंन्ती ॥ तेऽआचरंन्तीसमंनेवयोपांमातेवंपुत्रम्बिभृता
मुपस्त्थें ॥ अपशत्रूंन्विध्यताꣳसंविदानेऽआत्क्नींऽइमेविं
ष्फुरन्तींऽअमित्रांन् ॥ ४१ ॥ बह्वीनाम्पिता । बहुरंस्यपुत्र
श्चिश्चाकृंणोतिसमंनावगत्त्यं ॥ इषुधिꣳसङ्काꣳपृतंनाश्चसर्वाः
पृष्ठेनिनंद्धोजयतिप्प्रसूंतꣳ ॥ ४२ ॥ रथेतिष्ठंन् ॥ रथेतिष्ठंन्नय
तिवाजिनंःपुरोयत्रंयत्रकामयंतेसुषारथिः ॥ अभीशूंनाम्म

हिमानंम्पनायतमनं॑÷पश्चादनुंयच्छन्तिरश्मयं॑÷ ॥ ४३ ॥
तीव्रान्घोषांन् ॥ तीव्रान्घोषान्कृण्वतेवृषंपाणयोश्वारथैभिः
सहवाजयंन्तः ॥ अवक्रामंन्तःप्रपदैरमित्रांन्क्षिणन्तिशत्रूँ
१॥ऽरनंपव्ययन्तः ॥४४॥ रथवाहंणꣳहविः ॥ रथवाहंणꣳ
हविरंस्यनामयत्रायुधन्निहिंतमस्यवम्र्म ॥ तत्रारथमुपंशग्मꣳ
संदेमाविश्वाहांवयꣳसुंमनस्यमांनाः ॥ ४५ ॥ स्वादुषꣳसदं॑÷ ॥८२॥

१ रथवाहणः। अत्र थकारेण व्यवधानाण्णत्वाप्राप्तौ “निषण्णाय रथवाहणमिन्द्रऽएणम्पारिणीयते समिन्द्रणऽउरुष्याणो रक्षाणः पूणःपुणःपूणासस्या स्वर्णास्थूरिणौप्रणऽआयूंषि” (शु. य. प्रा. ३ अ. ८७ क.) इत्यनेन णत्वं निपात्यते।

पितरः ॥ स्वादुषꣳसदः पितरो वयोधाः कृच्छ्रेश्रितꣳ शक्तीं[1]
वन्तो गभीराः ॥ चित्रसेनाऽइषुबलाऽअमृध्राꣳ सतोवीराऽउरु
वो व्रातसाहाः ॥ ४६ ॥ ब्राह्मणासꣳ पितरꣳ ॥ ब्राह्मणासꣳ
पितरꣳ सोम्यासꣳ शिवेनो द्यावापृथिवीऽअनेहसा ॥ पूषानः
पातु दुरितादृतावृधो रक्षा[2]माकिर्न्नोऽअघशꣳ सऽईशत ॥ ४७ ॥
सुपर्णं वस्ते । मृगोऽअस्या दन्तो गोभिःꣳ सन्नद्धा पतति प्रसूता ॥

१ शक्तीवन्तः । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ क.) इत्यनेन वन्त इति वकारे परे शक्तिशब्दस्य ह्रस्वेकारस्य दीर्घेकारः ।
२ रक्षामा । अत्र "शृणुतत्विपिध्रजि" (शु. य. प्रा. ३ अ. १११ सू.) इत्यनेन माकारे परे रक्षशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । तेन रक्षामा ।

[1]यत्रानरꣳसम्पविचद्द्वन्तितत्रास्म्मभ्यमिषवꣳशर्म्मयꣳसन्
॥४८॥ ऋजीतेपरि । वृङ्धिनोऽस्म्मांभवतुनस्त्तनूः ॥ सोमोऽ
अधिंब्रवीतुनोदितिꣳशर्म्मयच्छतु ॥ ४९ ॥ आजंङ्घन्ति ॥
आजंङ्घन्तिसान्वेषाञ्जघनाँ२॥ऽउपंजिग्घ्नते ॥ अश्वांजनिष्प्र
चेतसोश्वान्त्समत्त्सुचोदय ॥ ५० ॥ अहिरिवभोगैः । पर्य्यै
तिबाहुञ्ज्यायाहेतिम्पंरिबाधमानः ॥ हस्तग्घ्नोविश्वांव्वयुनां
निविद्वान्पुमान्पुमांꣳसम्पंरिपातुविश्वतः ॥ ५१ ॥ वनं ॥ ८३ ॥

१ यत्रानरः । अत्र "नरस्सस्सऽऋपीन्नस्तऽआहुर्नियुद्धिष्षु यत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२२ सू.) इत्यनेनात्र नरपरे यत्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

स्प्पतेव्वीड्वङ्गः ॥ व्वनस्प्पतेव्वीड्वङ्गोहिभूयाऽअस्म्मत्त्सखाप्प्र
तरणःसुवीरः ॥ गोभिःसन्नद्धोऽअसिव्वीडयस्वास्थाता
तेजयतुजेत्त्वानि ॥ ५२ ॥ दि[1]वःपृथिव्व्याः ॥ दिवः
पृथिव्व्याःपर्य्योजऽउद्भृतंव्वनस्प्पतिब्भ्यःपर्य्याभृतंसहः ॥
अपामोज्ज्मानम्परिगोभिरावृतमिन्द्रस्यव्वज्ज्रंहविषारथँय्य
ज ॥ ५३ ॥ इन्द्रस्यव्वज्ज्रः ॥ इन्द्रस्यव्वज्ज्रोमरुतामनीक

१ दिवःपृथिव्याः । इत्यत्र "दिवोऽककुत्पृथिव्योः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेनाककुत्पृथिव्योः सत्वनिषेधाद्विसर्जनीय एव नान्यत् ।

म्मित्रस्यगर्ब्भोव्वरुणस्यनाभिः ॥ सेमान्नोहव्यदातिञ्जुषाणो
देवंरथम्प्रतिहव्यागृभाय ॥ ५४ ॥ उपंश्वासय । पृथिवीमुत
द्याम्पुरुत्त्रातेमनुतांव्विष्ठितञ्जगत् ॥ सदुन्दुभेसजूरिन्द्रेणदेवै
र्दूराद्दवीयोऽअपंसेधशत्रून् ॥ ५५ ॥ आक्रन्दय ॥ आक्रन्द
यबलमोजोनऽआधानि[2]ष्टनिहिदुरितावाधमानः ॥ अपप्रो

१ सः इमाम् इति पदद्वयम् । अत्र "सऽओषधीमयोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५ सू.) इत्यनेन इमे परे सपदघटितस्य विसर्जनीयस्य "लोपे च गुणे सेमाम्" इति सिद्धयति । २ निष्टनिहि । अत्र "नेः स्त्यास्तनोः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७० सू.) नेरुपसर्गात्परस्य स्त्यास्तनयोः सकारस्य षकारः । इति स्तनोः सकारस्य षत्वे ष्टुत्वे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः"। (शु. य. प्रा. ४ अ. १०० सू.) इत्यनेन द्वित्वम् ।

थदुन्दु भेदुच्छुनांऽइतऽइन्द्रंस्यमुष्टिरांसिव्वीडयंस्व ॥ ५६ ॥
आमूः ॥ आमूरंजप्प्रुत्त्यावंर्त्तयेमाःकैतुमद्दुन्दुभिर्व्वावदी
ति ॥ समश्श्वंपर्ण्णाश्चरंन्तिनोनरोस्म्माकंमिन्द्ररंथिनोंजयन्तु
॥ ५७ ॥ आग्नेयःकृष्ण्णग्ग्रीवंः । सारस्वतीमेषीबब्भ्रुः
सौम्म्यःपौष्ण्णःश्श्यामःशितिपृष्ठोबार्हस्प्पत्त्यःशिल्प्पोवैश्श्व

१ रथिनो जयन्तु । अत्र "ऋवरेभ्यः०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८५ सू.) इत्यनेन "स्वरयवहकपैश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८६ सू.) इत्यनेनैतैर्व्यवधानविहितस्य णत्वस्य विहितारिक्तशथकारव्यवधानेनाप्राप्तावपि "शिलिसिवर्गमध्यमव्यवहितोऽपि" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९६ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावो विधीयते। इदं शिष्यबुद्धिव्युत्पादनार्थम्।

देवऽऐन्द्रोरुणोमारुतश्कुल्म्माषंऽऐन्द्राग्नश्सᳬहितोधोरामः
सावित्रोव्वारुणश्कृष्णणऽएकशितिपात्पेत्त्वः ॥ ५८ ॥ अग्न
येनीकवते ॥ अग्नयेनीकवतेरोहिताञ्जिरनड्वानधोरामौसावि
त्रौपौष्णणौरंजतनाभीव्वैश्वदेवौपिशङ्गौतूपरौमारुतश्कुल्म्माषं
ऽआग्नेयश्कृष्णणोजश्सारस्वतीमेषीव्वारुणश्पेत्त्वः ॥ ५९ ॥
अग्नयेगायत्रायं । त्रिवृतेराथन्तरायाष्टाकपालऽइन्द्रायत्रैष्टु
भायपञ्चदशायबार्हतायैकादशकपालोव्विश्वेभ्योदेवेभ्योजा

गतेभ्यꣳसप्तदशेभ्योवैरूपेभ्योद्वादशकपालोमित्रावरुणा

भ्यामानुष्टुभाभ्यामेकविꣳशाभ्यांवैराजाभ्याम्पयस्याबृह

स्पतयेपाङ्क्तांयत्रिणवायंशाक्वरायंचरुꣳसंवित्रऽऔष्णिंहाय

त्रयस्त्रिꣳशायंरैवतायद्वादंशकपालꣳप्राजापत्यश्चरुरदित्यैवि

ष्णुंपत्न्यैचरुरग्नयेवैश्वानरायद्वादशकपालोनुंमत्याऽअष्टा

कंपालꣳ ॥६०॥ [२४-४]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामेको-

सं. ५४ नत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्र-

७११

म् ॥ देवसवितः षट्, तपसेकौलालꣳषोडश, द्वौ द्वाविꣳशतिः ॥
[अ. ३० मं. २२ अ. २] हरिःॐ॥ देवंसवितꣳ ॥ देवंसवितꣳ
प्प्रसुंवयज्ज्ञम्प्रसुंवयज्ज्ञपंतिम्भगाय ॥ दिव्योगंन्धर्व्वःकेतपूः
केतन्नꣳपुनातुव्वाचस्प्पतिर्व्वाचंन्नꣳस्वदतु ॥ १ ॥ तत्संवितुः ॥
तत्संवितुर्व्वरेण्यम्भर्ग्गोदेवस्यंधीमहि ॥ धियोयोनंः प्प्रचो
दयांत् ॥ २ ॥ व्विश्वानिदेव । सवितर्दुरितानिपरासुव ॥
यद्भद्रन्तन्नऽआसुव ॥ ३ ॥ व्विभक्त्तारꣳहवामहे ॥ व्विभु

क्तारꣳ हवामहेव्वसोश्चित्रस्यराधसः ॥ सवितारन्नृचक्षसम्

॥४॥ ब्रह्मणेब्राह्मणम् ॥ ब्रह्मणेब्राह्मणङ्क्षत्रायराजन्यम्म

रुद्भ्योव्वैश्यन्तपसेशूद्रन्तमसेतस्करन्नारकायव्वीरहणम्पा

प्मनेक्लीबमाक्रयायाऽअयोगूङ्कामायपुँश्चलूमतिक्रुष्टाय

मागधम् ॥ ५ ॥ नृत्तायसूतम् ॥ नृत्तायसूतङ्गीतायशैलूषन्ध

र्मायसभाचरन्नरिष्ठायैभीमलन्नर्मायरेभꣳहसायकारिमान

न्दायस्त्रीषखम्प्रमदेकुमारीपुत्रम्मेधायैरथकारन्धैर्यायतक्षा

णम् ॥ ६ ॥ [६-१] तपसेकौलालम् ॥ तपसेकौलालम्मा
यायैकर्म्मारꣳरूपायमणिकारꣳशुभेवपꣳशरव्यायाऽइषुका
रꣳहेत्यैधनुष्कारङ्कर्म्मणेज्याकारन्दिष्टायरज्जुसर्ज्जम्मृत्यवे
मृगयुमन्तकायश्वनिनम् ॥ ७ ॥ नदीभ्यःपौञ्जिष्ठम् ॥
नदीभ्यःपौञ्जिष्ठमृक्षीकाभ्योनैषादम्पुरुषव्याघ्रायदुर्म्मदं
गन्धर्व्वाप्सरोभ्योव्रात्यम्प्रयुग्भ्यऽउन्मत्तꣳसर्प्पदेवजने
भ्योऽप्रतिपदमयेभ्यःकितवमीर्य्यतायाऽअकितवम्पिशाचे

ब्भ्योविदलकारीँ यातुधानेब्भ्यःकण्टकीकारीम् ॥८॥ सन्ध

येजारम्॥ सन्धयेजारङ्गेहायोपपतिमार्त्त्यैपरिविर्त्तन्निर्ऋर्त्त्यैप

रिविविदानमराद्ध्याऽएदिधिषुःपतिन्निष्कृर्त्त्यैपेशस्कारीᳪं

सञ्ज्ञानायस्मरकारीम्प्रकामोद्यायोपसदंव्वर्णायानुरुधम्ब

लायोपदाम्॥९॥ उत्सादेब्भ्यःकुब्जम्॥ उत्सादेब्भ्यःकुब्ज

म्प्रमुदेव्वामनन्द्वाब्भ्यःस्त्रामᳪंस्वप्नायान्धमधर्म्मायबधिरम्प

वित्रायभिषजम्प्रज्ञानायनक्षत्रदर्शमाशिक्षायैप्प्रश्निनमु

पशिक्षायांऽअभिप्प्रश्निनम्मर्य्यादायैप्प्रश्नविवाकम्॥१०॥

अर्म्मैब्भ्योहस्तिपम्॥ अर्म्मैब्भ्योहस्तिपञ्जवायाश्वपम्पुष्ट्यै

गोपालंव्वीर्य्यायाविपालन्तेजसेजपालमिरायैकीनाशङ्कीलालां

यसुराकारम्भद्रायगृहपᳬश्रेयसेवित्तधमाद्ध्यक्ष्यायायानुक्ष

त्तारम्॥११॥ भायैदार्व्वाहारम्॥ भायैदार्व्वाहारम्प्रभायांऽअ

ग्न्यैधम्ब्रध्नस्यंविष्टपायाभिषेक्क्तारंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टा

रंन्देवलोकायपेशितारम्मनुष्यलोकायप्प्रकरितारᳬसर्व्वैब्भ्यो

लोकेभ्यऽउपसेक्तारमवऽऋत्त्यैव्वधायोपमन्थितारम्मेधाय
व्वासःपल्पूलीम्प्रकामायरजयित्रीम् ॥ १२ ॥ ऋतयेस्त्तेनहृ
दयम् ॥ ऋतयेस्त्तेनहृदयंव्वैरहत्त्यायपिशुनंव्विविक्त्त्यैक्ष
त्तारमौपद्रष्ट्र्यायानुक्षत्तारम्बलायानुचरम्भूम्नेपरिष्क
न्दम्प्रियायप्रियवादिनमरिष्ट्याऽअश्वसादꣳस्वर्ग्गायलोकाय
भागदुघंव्वर्षिष्ठायनाकायपरिवेष्टारम् ॥ १३ ॥ मन्यवेयस्त्ता

१ वासः पल्पूलीम् । अत्र "समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३९ सू.) इत्यनेन षकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिषुरन्तःपर्शव्येनान्तःपार्श्वमिति च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इति सूत्रेण वासशब्दघटितविसर्जनीयस्य षकारनिषेधः ।

पम् ॥ मुन्यवैयस्त्तापक्क्रोधायानिसुरँऽयोगायसोक्त्कारंऽशोकां
याभिसर्त्तारंक्षेमायाव्विमोक्त्कारंमुत्क्कूलनिकूलेभ्भ्यांस्त्रिष्ठिनंव्व
पुंषेमानस्कृतंऽशीलांयाञ्ञनीकारीन्निर्ऋत्त्यैकोशकारींऽयमा
यासूम् ॥ १४ ॥ यमायंयमसूम् ॥ यमायंयमसूमथर्व्व
भ्भ्योवंतोकांऽसंवत्त्सरायंपय्यांयिणींम्परिवत्त्सरायाविंजाता
मिदावत्त्सरायातीत्त्वरींमिद्वत्त्सरायांतिष्क्कद्वरींव्वत्त्सरायाव्वि
जंर्ज्जरांऽसंवत्त्सरायपलिक्क्नीमृभुभ्भ्योंजिनसन्धंऽसाद्ध्येभ्भ्य

श्चर्म्मम्नम्[1] ॥ १५ ॥ सरोँभ्योधैवरम् ॥ सरोँभ्योधैवरमु
पस्त्थावंराँभ्योदाशँव्वैशन्ताँभ्योंबैन्दन्नड्वलाँभ्युꣳशौष्ककं
लम्पारायंमार्ग्गारमंवारायंकैवर्त्तन्तीर्त्थेँभ्यंऽआन्दंव्विषंमे
ँभ्योमैनालꣳस्वनेँभ्युꣳपर्ण्णकङ्गुहाँभ्युꣳकिरातꣳसानुँभ्यो
जम्भंकुम्पर्व्वतेँभ्युꣳकिम्पूरुषम् ॥ १६ ॥ बीभत्त्सायैपौ
ल्ककसम् ॥ बीभत्त्सायैपौल्ककसंव्वर्णायैहिरण्यकारन्तुला

१ चर्म्मम्नम्। अत्र "ऋषरेभ्यो०" (शु.य.प्रा.३अ.८५सू.) इत्यनेन समानपदे प्राप्तस्य णत्वस्य "इन्द्राग्नी०" (शु.य.प्रा.३अ.९३सू.) इत्यनेन निषेधान्न णत्वम्।

यैव्वाणिजम्पश्चादोषायंग्ग्लाविनंव्विश्वैभ्योभूतेभ्यः सिध्म
लम्भूत्यैजागरणमभूत्यैस्वपनमार्त्यैजनवादिनंव्यृद्ध्याअपग
ल्भᳲसंᳲशरायम्प्रच्छिदम् ॥ १७ ॥ अक्षराजायकित
वम् ॥ अक्षराजायंकितवङ्कृतायादिनवदर्शन्त्रेतायैकल्पिन
न्द्वापरायाधिकल्पिनमास्क्कन्दायसभास्थाणुम्मृत्यवेगो
व्यच्छमन्तकायगोघातङ्क्षुधेयोगांव्विकृन्तन्तम्भिक्षमाणऽउ ॥ ९० ॥
पतिष्ठतिदुष्कृतायचरकाचार्य्यम्पाप्मनेसैलगम् ॥१८॥ प्रति

श्शुत्क्कायाऽअर्त्तनम् ॥ प्रतिश्शुत्क्कायाऽअर्त्तनङ्घोषायभषम
न्तायबहुवादिनमनन्तायमूकꣳशब्दाया[1]ऽडम्बराघातम्महसेवी
णावादङ्क्रोशायतूणवध्मम[2]वरस्परायशङ्खध्मंव्वनायव्वनप
मन्यतोरण्यायदावपम् ॥१९॥ नर्म्मायपुँश्चलूम् ॥ नर्म्मायपुँश्च
लूꣳहसायकारिँय्यादसेशाबल्याङ्ग्रामण्यङ्गणकमभिक्क्रोश

---

१ आडम्बराघातम् । अत्र "त आघादनाडम्बरात्" (शु.य.प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेनानाडम्बरात्परस्य विधानादाघातशब्दघटितस्य तकारस्य मूर्धन्यत्वं (टः) न भवति । २ अवरस्पराय । अत्र "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इति "अवरः" इत्यस्य विसर्गस्य प्रकृतिभावे प्राप्ते "ऋतावरौ च पतिपरयोः" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५०) ऋतः अवरश्च शब्दौ सकारेण व्यवधीयेते यथासंख्यं पतिपरयोः । इत्यनेनात्रावरशब्दस्य विसर्गस्य परे पदपरे सत्वे जाते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वे रूपम् ।

कुन्तान्महंसे वीणावादम्पाणिग्घ्नन्तूणवद्ध्मन्तान्नृत्तायान
न्दायं तलवम् ॥२०॥ अग्नये पीवानम् ॥ अग्नये पीवानम्पृथिव्यै
पीठसर्प्पिणंव्वायवे चाण्डालमन्तरिक्षाय व्वꣳशनर्त्तिनं न्दिवे खं
लतिꣳ सूर्य्याय हर्य्यक्षन्नक्षत्रेभ्यः किर्म्मिरञ्चन्द्रमसे किला
समह्नेशुक्लम्पिङ्गाक्षꣳ रात्र्यै कृष्णम्पिङ्गाक्षम् ॥२१॥ अथै
तान् ॥ अथैतानष्टौव्विरूपानालभतेतिदीर्घञ्चातिह्रस्वञ्चा[1]तिं

---

१ अतिस्स्थूलम्। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ क.) इत्यनेन समानपदे स्थूलस्य सस्य षकारे प्राप्ते "अनुसन्तनोतु बृहस्पतिसुतस्य सुसमिद्धाय सुसन्दृशमभिसत्वाऽभिसंविशन्तु सुसस्यातिस्थूलं०" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ८२) इत्यनेन प्रकृतिभावे न षत्वम्। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति थस्य द्विर्त्वे चर्त्वे तकारः।

७३०

स्त्थूलञ्चातिंकृशञ्चातिंशुक्लञ्चातिंकृष्णञ्चातिंकुल्वञ्चातिंलोम
शञ्च ॥ अशूद्राऽअब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ मागधः पुँश्च
लीकिंतवःक्क्लीबोशूद्राऽअब्राह्मणास्त्तेप्प्राजापत्त्याः ॥ २२॥
[१६-२] इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां त्रिंशत्तमोऽध्यायः
॥ ३० ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ सहस्र-
शीर्षा षोडश, ब्रह्मःसंभृतः षट्, द्वौ द्वाविंᳬशतिः [अ. ३१
सं. २२ अनु. २] ॥ हरिःॐ ॥ सहस्रशीर्षापुरुषः । सह

सं. ५५

७३१.

शु. य. संहि. ॥१२॥

स्राक्षःसहस्रपात् ॥ सभूमिꣳसर्व्वतस्पृत्त्वात्त्यतिष्ठद्दशाङ्गु उ. वि. अ.

लम् ॥ १ ॥ पुरुषऽएव ॥ पुरुषएवेदꣳसर्व्वँय्यद्भूतँय्यच्चभा ॥ ३१ ॥

व्यम् ॥ उतामृतत्त्वस्येशानोयदन्नेनातिरोहति ॥ २ ॥ एता

वानस्य । महिमातोज्ज्यायाँश्चपूरुषः ॥ पादोस्यव्विश्वाभूता

निंत्रिपादस्यामृतन्दिवि ॥ ३ ॥ त्रिपादूर्द्ध्वः ॥ त्रिपादूर्द्ध्वऽ

उदैत्पुरुषःपादोस्येहाभवत्पुनः ॥ ततोव्विष्वङ्व्यक्क्राम ॥ १२ ॥

त्साशनानशनेऽअभि ॥ ४ ॥ ततोव्विराट् ॥ ततोव्विराडजा

यताद्विराजोऽअधिपूरुषꣳ ॥ सजातोऽअत्त्यरिच्च्यत पश्चाद्भूमि
मथोपुरः ॥५॥ तस्म्माद्यज्ञात ॥ तस्म्माद्यज्ञात्सर्व्वहुतꣳसम्भृ
तम्पृषदाज्ज्यम् ॥ पशूँस्ताँश्चक्क्रेव्वायव्यानारण्याग्ग्राम्म्या
श्चये ॥६॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात् ॥ तस्म्माद्यज्ज्ञात्सर्व्वहुतऽऋचꣳ
सामानिजज्ज्ञिरे ॥ छन्दाꣳसिजज्ज्ञिरेतस्म्माद्यजुस्तस्म्माद
जायत ॥ ७ ॥ तस्म्मादश्वाः ॥ तस्म्मादश्वाऽअजायन्त
येकेचोभयादतꣳ ॥ गावोहजज्ज्ञिरेतस्म्मात्तस्म्माज्जाताऽअ

जावयः ॥ ८ ॥ तँय्युज्ञम् ॥ तँय्युज्ञम्बुर्हिषिप्प्रौक्षुन्त्पुरुष
ञ्जातऽमंग्ग्रतः ॥ तेनंदेवाऽअंयजन्तसाद्ध्याऽऋषयश्च्चये ॥ ९ ॥
यत्पुरुषम ॥ यत्पुरुषंव्यदंधुःकतिधाव्यंकल्प्पयन् ॥ मुख
ङ्किमंस्यासीत्किम्बाहूकिमूरूपादांऽउच्चयेते ॥ १० ॥ ब्राह्म
णोस्य ॥ ब्राह्मणोस्यमुखंमासीद्द्बाहूराजन्न्यःकृतः ॥ ऊरू
तदंस्ययद्वैश्श्यःपद्भ्याᳪंशूद्रोऽअजायत ॥ ११ ॥ चन्द्रमा
मनसः ॥ चन्द्रमामनसोजातश्चक्षोःसूर्य्योऽअजायत ॥

७३४

श्रोत्राँद्वायुश्चँप्प्राणश्चमुखादग्निरजायत ॥ १२ ॥ नाब्भ्याँऽ
आसीत् ॥ नाब्भ्याँऽआसीदन्तरिक्षꣳ शीर्ष्णोद्यौः समवर्त्त
त ॥ पद्भ्याम्भूमिर्द्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ२ ॥ ऽअकल्प्पयन्
॥ १३ ॥ यत्पुरुषेण । हविषा देवा यज्ञमतन्वत ॥ वसन्तो
स्यासीदाज्ज्यंग्ग्रीष्म्मऽइद्ध्मः शरद्धविः ॥ १४ ॥ सप्तास्या
सन् ॥ सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्तसमिधः कृताः ॥ देवा
यद्यज्ञन्तन्वानाऽअबध्नन्पुरुषम्पशुम् ॥ १५ ॥ यज्ञेनयज्ञ

म् ॥ य॒ज्ञेन॑य॒ज्ञम॑यजन्तदे॒वास्तानि॒धर्म्मा॑णिप्रथ॒मान्या॑
सन् ॥ तेह॒नाकं॑म्महि॒मानः॑सचन्त॒यत्र॒पूर्व्वे॑सा॒ध्याःसन्ति॒दे॒वाः
॥ १६ ॥ [१६-१] अ॒द्भ्यःसम्भृ॑तः । पृथि॒व्यैरसा॑च्चवि॒
श्वक॑र्म्मण॒ःसम॑वर्त्त॒ताग्ग्रे॑ ॥ तस्य॒त्त्वष्टा॑वि॒दध॑द्रू॒पमे॑ति॒तन्म
र्त्य॑स्यदे॒व॒त्त्वमा॒जान॒मग्ग्रे॑ ॥ १७ ॥ वे॒दा॒हम् ॥ वे॒दा॒हमे॒तम्पु
रु॑षम्म॒हान्त॑मादि॒त्त्यव॑र्ण्ण॒न्तम॑सः[1]प॒रस्त्ता॑त् ॥ तमे॒वावि॑दि॒त्त्वा ॥ ९४ ॥

१ तमसःपरस्तात् । अत्र "तमसोऽपरस्तात्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २६ सू.) इत्यनेन विधीयमानं सत्वं न भवति तत्रापरस्तादित्युक्तत्वात् ।

तिंमृत्त्युमेतिनान्यः पन्थांव्विद्यतेयंनाय ॥ १८ ॥ प्रजापंति

श्चरति ॥ प्रजापंतिश्चरतिगर्ब्भैऽअन्तरजांयमानोबहुधाव्विजा

यते ॥ तस्ययोनिम्परिंपश्श्यन्तिधीरास्तस्मिन्हतस्थुर्ब्भुव

नानिव्विश्श्वां ॥१९॥ योदेवेब्भ्यः ॥ योदेवेब्भ्यंऽआतपंतियो

देवानांम्पुरोहितः ॥ पूर्व्वोयोदेवेब्भ्योजातोनमोरुचायब्राह्मये

॥ २० ॥ रुचम्ब्राह्मम् ॥ रुचम्ब्राह्मञ्जनयंन्तोदेवाऽअग्ग्रेत

दंब्रुवन् ॥ यस्त्वैवम्ब्राह्मणोव्विद्यात्तस्यदेवाऽअसन्वशे ॥ २१ ॥

७३७

शु. य. संहि. ॥९५॥

श्रीश्च॑ते ॥ श्रीश्च॑ते लक्ष्मीश्च॒ पत्न्या॑वहोरा॒त्रे पा॒र्श्वे नक्ष॑त्राणि रू॒प द्वा. त्रि.

म॒श्विनौ॒ व्या॑त्तम् ॥ इ॒ष्णन्नि॑षाणा॒मुम्मं॑ऽइषाण सर्व्वल॒ोकम्मं॑ऽ अ.

इषाण ॥ २२ ॥ [६-२]॥ इतिश्रीवाजसनेयसंहितायामे- ॥३२॥

कत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनु-

वाकसूत्रम् ॥ तदेव सप्त, वेनस्तन्नव, द्वौ षोडश [अ. ३२ मं.

१६ अनु. २]॥ हरिः ॐ ॥ तदे॒व ॥ तदे॒वाग्निस्तदा॑दि॒त्यस्त ॥९५॥

द्वा॒युस्तदु॑ चन्द्रमाः॑ ॥ तदे॒व शु॒क्रन्तद्ब्रह्म॒ ता॑ऽआपः॒ स प्र॒जा

७३८

पतिꣳ ॥१॥ सर्व्वेनिमेषाः ॥ सर्व्वेनिमेषाजज्ञिरेव्विद्युतꣳपुरुषा
दधि ॥ नैनमूर्द्ध्वन्नतिर्य्यञ्चन्नमद्ध्येपरिजग्ग्रभत् ॥ २ ॥ नतस्य
प्प्रतिमाऽअस्तियस्यनाममहद्यशः ॥ हिरण्यगर्ब्भऽइत्येष
मामाहिꣳसीदित्येषायस्मान्नजातऽइत्येषः ॥ ३ ॥ एषोह
देवः प्प्रदिशोनुसर्व्वाःपूर्व्वोहजातःसऽउगर्ब्भेऽअन्तः ॥ सऽएव
जातःसजनिष्ष्यमाणःप्प्रत्यङ्जनास्तिष्ठतिसर्व्वतोमुखः ॥४॥

१ हिरण्यगर्भःसं० चत्वारि० ४ अ. २५ मंत्र १०।११।१२।१३। ॥ १ मामाहिꣳसीत्. १ अ. १२ मं. १०२ ॥ १ यस्मान्न. १ १ इंद्रश्च. १ अ. ८ मं. ३६ मं. ३७ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. यस्म्मांज्जातम् ॥ यस्म्मांज्जातन्नपुराकिञ्चनैवयऽआंबभूवभुवं उ. वि. अ.
नानिव्विश्श्वां ॥ प्रजापंतिꣳप्प्रजयांसꣳरराणस्त्रीणिज्ज्योतींꣳ ॥ ९६ ॥ ॥ ३२ ॥
षिसचतेसषोंडशी ॥ ५ ॥ येनद्यौः ॥ येनद्यौरुग्ग्रापृंथिवी
चदृढायेनस्वःस्तभितँय्येननाकंः ॥ योऽअन्तरिंक्षेरजंसो
व्विमानंꣳकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥ ६ ॥ यङ्क्रन्दंसी ॥
यङ्क्रन्दंसीऽअवंसातस्तभानेऽअभ्यैक्षेंताम्मनंसारेजंमाने ॥ ॥ ९६ ।
यत्राधिसूरऽउदिंतोव्विभातिकस्म्मैदेवायंहविषांव्विधेम ॥

आपोंह॒यद्बृंह॒तीर्य॒श्चिदापंः ॥७॥ [७-१] वे॒नस्तत् ॥ वे॒न

स्तत्त्पंश्श्यन्निहिंतङ्गुहा॒सद्यत्र॒व्विश्व॒म्भव॒त्येकंनीडम्॥ तस्मिं

न्निदꣳसञ्चविचैंति॒सर्व्वꣳ॒सऽओत॒ꣳप्प्रोतंश्च॒व्विभूःप्प्र॒जासुं ॥८॥

प्रतत् ॥ प्रतद्वोंचेद॒मृत॒न्नुव्वि॒द्वान्गंन्ध॒र्व्वोधाम॒व्विभृंत॒ङ्गुहा॒सत् ॥

त्रीणिंप॒दानि॒निहिंता॒गुहांस्य॒यस्ता॒निव्वेद॒सपि॒तुःपि॒तासंत् ॥९॥

सनंः ॥ सनो॒बन्धुंर्ज्जनि॒तासव्विंधा॒ताधामांनिव्वेद॒भुवंनानि

१ आपांह. १ यश्चिंत्. १ अ. २८ मं. २५ मं. २६ इति प्रतीके ॥

व्विश्वा ॥ यत्रदेवाऽअमृतंमानशानास्तृतीयेधामंन्नध्यैरयन्त
॥ १० ॥ परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्यंलोकान्परीत्त्यसर्व्वाः प्प्रदि
शोदिशश्च ॥ उपस्थायंप्रथमजामृतस्यात्मनात्मानम
भिसंविवेश ॥ ११ ॥ परिद्यावापृथिवी । सद्यऽइत्त्वापरिलो
कान्परिदिशः परिस्वः ॥ ऋतस्यतन्तुंव्विततंव्विचृत्त्यतदंपश्श्य
त्तदंभवत्तदासीत् ॥ १२ ॥ सदंसस्पतिम् ॥ सदंसस्पति
मद्भुतम्प्रियमिन्द्रंस्यकाम्म्यम् ॥ सनिम्मेधामंयासिषꣳस्वाहा

॥ १३ ॥ याम्मेधाम् ॥ याम्मेधान्देवगणाश्पितरश्श्चोपासते ॥ तयामामद्यमेधयाग्नेमेधाविनङ्कुरुस्वाहा ॥ १४ ॥ मेधाम्मे ॥ मेधाम्मेव्वरुणोददातुमेधामग्निश्प्रजापतिः ॥ मेधामिन्द्रश्श्च व्वायुश्श्चमेधान्धाताददातुमेस्वाहा ॥ १५ ॥ इदम्मे ॥ इदम्मे ब्रह्मचक्षत्रञ्चोभेश्रियमश्नुताम् ॥ मयिदेवादधतुश्रियमुत्त मान्तस्यैतेस्वाहा ॥ १६ ॥ [९-२] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-
सं. ५६ संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥ ३२ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥

अनुवाकसूत्रम् ॥ अस्याजरासः सप्तदश, पाश्चित् द्वादश, विभ्रा
ट् चतुर्दश, प्रवावृजऽएकादश, प्रवायुं पञ्चदश, प्रवीरया पञ्च
दश,ऽआनस्त्रयोदश, सप्त सप्तनवतिः [अ. ३३ मं. ९७
अनु. ७] ॥ हरिः ॐ ॥ अस्याजरासः ॥ अस्याजरासोदमाम्
रित्राऽअर्च्चद्धूमासोऽअग्नयःपावकाः ॥ श्वितीचयःश्वात्रा
सोभुरण्यवोवनर्षदोवायवोनसोमाः ॥ १ ॥ हरयोधूमके ॥ ९८ ॥

१ वनसदः इति पदम् । अत्र "वनसदोऽवेरो रेफेण" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४८ सू.) इत्यनेन सदशब्दे परे वनशब्दो रेफेण व्यवधीयते ।

तव६ ॥ हर्रयोधूमकेतवोव्वातंजूताऽउपद्यवि ॥ सतन्तेवृथंग

ग्मयं÷ ॥ २॥ यजानं६ ॥ यंजानोमित्रावरुणायजादेवाँ२॥ऽ

ऋतम्बृहत् ॥ अग्नेयक्षिस्वन्दमम् ॥ ३ ॥ सुक्ष्वाहि । देव

हूतंमाँ२॥ऽअश्वाँ२॥ऽअग्नेरथीरिव ॥ निहोतापूर्व्यश्संद६ ॥४॥

द्वेविरूपे । चरत६स्वर्त्थैऽअन्यान्यांव्वत्समुपंधापयेते ॥

हरिरन्न्यस्याम्भवतिस्वधावाञ्छुक्रोऽअन्न्यस्यांन्ददृशेसुवर्च्चाः६

१ यजानो । अत्र यजशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयाव स्वेजाव" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः । २ स्वधावाञ्छुकः । अत्र "शकारे च" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९६ सू.) इत्यनेन शकारे परे तवर्गश्चवर्गं प्राप्नोति । अतः शुक्रस्य शकारे परे स्वधावान् इत्यस्य नकारस्य ञकारः । ततः "परश्चास्पर्शपरश्छम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. ९७ सू.) इत्यनेन शकारस्य छकारे कृते "स्वधावाञ्छुक्र" इति ।

॥ ५ ॥ शतम् ॥ १७०० ॥ अयमिह । प्प्रथमोधायिधातृ
भिर्होतायजिष्ठोऽअद्ध्वरेष्ष्वीड्यः ॥ यमप्प्नवानोभृगवोव्विरुरु
चुर्व्वनेषुचित्रंव्विब्भ्वंव्विशेविशे ॥ ६ ॥ त्रीणिशता । त्रीसहस्रा
ण्ण्यग्निन्त्रिंशच्चदेवानवचासपर्य्यन् ॥ औक्षन्घृतैरस्तृणन्ब
र्हिरस्म्माऽआदिद्धोतारन्न्यसादयन्त ॥ ७॥ मूर्द्धानन्दिवः ॥
मूर्द्धानन्दिवोऽअरतिम्पृथिव्याव्वैश्वानरमृतऽआजातमग्निम् ॥ ॥ ११ ॥
कविᳪसम्म्राजमतिथिञ्जनानामासन्नापात्रञ्जनयन्तदेवाः ॥८॥

अग्निर्वृत्राणि । जङ्घनद्द्रविणस्युर्व्विपन्यया ॥ समिद्धः शु

क्कऽआहुतः ॥९॥ व्विश्वेभिः सोम्म्यम् ॥ व्विश्वेभिः सोम्म्यम्म

द्ध्वग्नऽइन्द्रेणव्वायुना ॥ पिबामित्रस्यधामभिः ॥१०॥ आयत् ॥

आयदिषेनृपातिन्तेजऽआनट्शुचिरेतोनिषिक्तन्द्यौरभीके ॥

अग्निः शर्द्धमनवद्यँ्युवानँ स्वाध्यञ्जनयत्सूदयंच्च ॥११॥

अग्नेशर्द्ध । महतेसौभगायतवद्युम्न्नान्युत्तमानिसन्तु ॥

१ पिबामित्रस्य । अत्र "शृणुतत्विंषिध्रजिभवतपिबेतस्यमतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११७ क.) इत्यनेन मकारे बस्य दीर्घे पिबामित्रस्य ।

सज्ञांस्प्पत्त्यꣳसुयममाकृणुष्ष्वशत्रूयतामभितिष्ठामहांꣳसि
॥ १२ ॥ त्वाꣳहि । मन्द्रतममर्क्कशोकैर्व्वंवृमहेमहिनःश्रो
ष्व्यंग्ग्ने ॥ इन्द्रन्नत्त्वाशवसादेवताव्वायुम्पृणन्तिराधसानृतमाः
॥ १३ ॥ त्वेऽअंग्ग्ने । स्वाहुतप्प्रियासःसन्तुसूरयः ॥ सन्ता
रोयेमघवानोजनानामूर्व्वान्दयन्तगोनाम् ॥ १४ ॥ श्रुधिश्श्रु
त्कर्ण्ण ॥ श्रुधिश्श्रुत्कर्ण्णव्वह्निभिर्द्देवैरग्ग्नेसयावभिः ॥ आसी
दन्तुबर्हिषिमित्रोऽअर्य्यमाप्प्रातर्य्यावाणोऽअद्ध्वरम् ॥ १५ ॥

व्विश्वैषामदितिं ॥ व्विश्वैषामदितिर्य्यज्ज्ञियानांव्विश्वैषामति
थिर्म्मानुषाणाम् ॥ अग्निर्द्देवानामवंऽआवृणानः सुमृडीको
भवतुजातवेदाः ॥ १६ ॥ महोऽअग्नेः । समिधानस्यश
र्म्मण्ण्यनागामित्रेव्वरुणेस्वस्त्तये ॥ श्रेष्ठेस्यामसवितुः सवीम
नितद्देवानामवोऽअद्याव्वृणीमहे ॥ १७ ॥ [१७-१] आप
श्चित् ॥ आपश्चित्त्पिपप्य्युस्त्तर्य्योनगावोनक्षन्नृतञ्जरितारस्त्तऽ

---

१ अद्या वृणीमहे । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. १५५ सू.) इत्यनेन अद्य इत्यस्य वृणीमहे परे दीर्घं
अद्यावृणीमहे अद्य शब्दस्य दकारस्य स्वरात्सं० इत्यनेन द्वित्वम् ।

इन्द्र ॥ याहिवायुर्न्नियुतोनोऽअच्छात्त्वꣳहिधीभिर्दयसेवि
वाजान् ॥ १८ ॥ गावऽउप ॥ गावऽउपावतावतम्महीयज्ञ
स्यरप्सुदा ॥ उभाकर्ण्णाहिरण्ण्यया ॥ १९ ॥ यदद्य । सूरऽ
उदितेनागामित्रोऽअर्य्यमा ॥ सुवातिसविताभगः ॥ २० ॥
आसुतेसिञ्चतश्श्रियꣳरोदस्योरभिश्श्रियम् ॥ रसादधीतवृष
भम् ॥ तम्प्रत्क्कथायंव्वेनः ॥ २१ ॥ आतिष्ठन्तम्परि ॥ आति

१ तम्प्रत्क्कथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

750

ष्ठन्तम्परिविश्वेऽअभूषञ्छ्रियोवसानश्चरतिस्वरोचिः ॥ महत्त
द्वृष्णोऽअसुरस्यनामाविश्वरूपोऽअमृतानितस्थौ ॥ २२ ॥
प्रवः ॥ प्रवोमहेमन्दमानायान्धसो[1]र्चाविश्वा[2]नरायविश्वा[3]भुवे ॥
इन्द्रस्ययस्यसुमखंसहोमहिश्रवोनृम्णञ्चरोदसीसपर्य्यतः
॥ २३ ॥ बृहन्नित् ॥ बृहन्निदिध्मऽएषाम्भूरिशस्तम्पृथुः
स्वरुः ॥ येषामिन्द्रोयुवासखा ॥ २४ ॥ इन्द्रेहि ॥ इन्द्रेहि

---

१ अर्चाविश्वानराय । अत्र "अश्वरश्मिमतिसुमति०" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन विश्वानराय इत्यस्य वकारे परे अर्चशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारः । २ विश्वानराय । अत्र "नरहामित्रेषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०३ सू.) इत्यनेन नरशब्दे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारो विधीयते । ३ विश्वाभुवे । अत्र "विश्व सहभुवभुवनवसुषु" । (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन भुवे परे विश्वशब्दाकारस्य दीर्घाकारः ।

शु. य. संहि. ॥१०२॥

उ. वि. अ. ॥ ३३ ॥

मत्स्यन्धंसोविश्वेभिःसोमपर्व्वभिः ॥ महाँ२॥ऽअभिष्टिरोज
सा ॥ २५ ॥ इन्द्रोवृत्रम् ॥ इन्द्रोवृत्रमंवृणोच्छर्द्धनीतिःप्र
मायिनांममिनाद्वर्पणीतिः ॥ अहन्व्यꣳसमुशधग्वनेष्वा
विर्द्धेनांऽअकृणोद्राम्म्याणाम् ॥ २६ ॥ कुतस्त्वम् ॥ कुतस्त्व
मिन्द्रमाहिनःसन्नेकोयासिसत्पतेकिन्तंऽइत्था ॥ सम्पृच्छसे
समराणःशुंभानैर्वाचेस्तन्नोहरिवोयत्तेऽअस्मे ॥ महाँ२॥ऽइ ॥१०२॥

१ महाँ२॥ऽइन्द्रोय. १ अ. ७ मं. ४० ॥ १ कदाचन. अ. ८ मं. २ ॥ १ कदाचनप्र. अ. ८ मं. ३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

न्द्रोयऽओजंसाकदाचनस्त्तरीरंसिकदाचनप्प्रयुंच्छसि ॥२७॥
आतत् ॥ आतत्त्तंऽइन्द्रायवंः पनन्ताभियऽऊर्व्वङ्गोमंन्तन्ति
तृंत्त्सान् ॥ सकृत्त्स्वँऽय्येपुंरुपुत्राम्महीᳫंसहस्त्रंधाराम्बृहतीन्दुं
दुंक्क्षन्[1] ॥२८॥ इमान्तें ॥ इमान्तेधियम्प्रभंरेमहोमहीमस्य
स्त्तोत्रेधिषणायत्त्तंऽआनजे ॥ तमुंत्त्सवेचंप्प्रसवेचंसासहिमि
न्द्रंन्देवासंᳫंशवंसामदन्ननुं ॥२९॥ [१२-२] विभ्राड्बृहत् ॥

१ "दुदुक्षन्"। अत्र दुधुक्षन् इति पदम्। "दुधुक्षन्धो दकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५५ सू.) इत्यनेन दुधुक्षन् शब्दघटितस्य धकारस्य दकारः।

विभ्राड्बृहत्त्पिबतुसोम्म्यम्मधूवायुर्द्दधंद्यज्ज्ञपंतावविंह्रुतम् ॥
वातंजूतोयोऽअंभिरक्क्षंतित्त्मनांप्प्रजाः पुंपोषपुरुधाविराज
ति ॥३०॥ उदुत्त्यम् ॥ उदुत्त्यञ्जातवेंदसन्देवंव्वंहन्तिकेतवं ÷ ॥
दृशेविश्श्वांयसूर्य्यंम् ॥ ३१ ॥ येनांपावक ॥ येनांपावकचक्क्ष
साभुरण्यन्तञ्जनाँ२॥ऽअनुं ॥ त्वंव्वंरुणपश्श्यंसि ॥३२॥ दैव्यां
वद्ध्वर्य्यूं ॥ दैव्यांवद्ध्वर्य्यूऽआगंतहरथैनसूर्य्यंत्त्वचा ॥ मधूवां
यज्ज्ञर्ठंसमंञ्जाथे ॥ तंम्प्रत्त्कथायंव्वेनाश्चित्रन्देवानाम् ॥ ३३ ॥

१ तंप्प्रत्क्कथां. १ म. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः०० १ म. ७ मं. १६ ॥ १ चित्रंदेवानाम्. १ म. १३ मं. ४६ ॥ इति प्रतीकानि ॥

आनः ॥ आनऽइडाभिर्व्विदथेसुशस्तिव्विश्वानरःसवितादेवऽ
एतु ॥ अपियथायुवानो[1]मत्त्सथानोव्विश्वञ्जगदभिपित्त्वेमनी
षा ॥ ३४ ॥ यदद्य । कच्चवृत्रहन्नुदगाऽअभिसूर्य्य ॥ सर्व्व
न्तदिन्द्रतेवशे ॥ ३५ ॥ तरणिर्व्विश्वदर्शतः ॥ तरणिर्व्विश्वदर्श
तोज्योतिष्कृदसिसूर्य्य ॥ व्विश्वमाभासिरोचनम् ॥ ३६ ॥ तत्सू
र्य्यस्य । देवत्त्वन्तन्महित्त्वम्मद्ध्याकर्त्तोर्व्विततसञ्जभार ॥

---

१ मत्सथ नः इति पदम् । अत्र मत्सथ इत्यस्य थकारस्य ह्रस्वाकारस्य नः इति नकारे परे "धारयाम०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे मत्सथानः ।

सं. ५७

सुदेदयुक्क्तहरितंःसधस्त्थादाद्द्रात्रीव्वासंस्त्तनुतेसिमस्म्मै
॥ ३७॥ तन्न्मित्त्रस्यं ॥ तन्न्मित्त्रस्यव्वरुंणस्याभिचक्क्षेसूर्य्योंरू
पङ्कृंणुतेद्द्योरुपस्त्थें ॥ अनन्न्तमन्न्यद्रुशंदस्यपाजःकृष्ण्णमन्न्य
द्धरितंःसम्भंरन्न्ति ॥ ३८ ॥ बण्ण[1]महान् ॥ बण्ण्महाँ२॥ऽअंसि
सूर्य्यंबडांदित्त्यमहाँ२॥ऽअंसि ॥ महस्त्तेंसतोमंहिमापंनस्य
तेद्धादेंवमहाँ२॥ऽअंसि ॥ ३९ ॥ बट्ट्सूंर्य्य ॥ बट्ट्सूर्य्यंश्श्रवंसा

---

१ अत्र बट्महान् । "पञ्चमे पञ्चमम्" (शु. य. प्रा. ४ अ. १२१ सू.) इत्यनेन पञ्चमे स्पर्शे परे अपञ्चमः स्प॑ः पञ्चमो भवति । इति टस्य णकारे द्वित्वे च रूपम् ।

मुहाँ २॥ऽअसिसुत्रादेवमुहाँ २॥ऽअसि ॥ मुह्नादेवानामसुर्य्यः

पुरोहितोविभुज्योतिरदाभ्यम् ॥४०॥ श्रायन्तऽइवसूर्य्यम् ॥

श्रायन्तऽइवसूर्य्यंविश्वेदिन्द्रस्यभक्षत ॥ वसूनिजातेजनमा

नऽओजसाप्प्रतिभागन्नदीधिम ॥४१॥ [1]अद्यादेवाः ॥ अद्यादे

वाऽउदितासूर्य्यस्यनिरꣳहसꣳ[2]पिपृतानिरवद्यात् ॥ तन्नोमित्त्रो

वरुणोमामहन्तामदितिꣳसिन्धुःपृथिवीऽउतद्यौः ॥ ४२ ॥

---

१ अद्यदेवाः । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवत वृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन देवाः इति परे दीर्घे अद्यादेवाः । २ पिपृत निरवद्यात् इति पदम् । अत्र तकाराकारस्य निघटितनकारे परे "धारयामः०" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे पिपृतानिरवद्यात् ।

शु. य. संहि. ॥१०५॥

रु. वि. अ. ॥ ३३ ॥

आकृष्णेनं ॥ आकृष्णेनरजंसावर्त्तमानोनिवेशयन्नमृतम्म
र्त्यञ्च ॥ हिरण्ययेनसवितारथेनादेवोयातिभुवनानिपश्श्यं
न् ॥ ४३ ॥ [१४-३] प्रवांवृजे । सुप्प्रयाबर्हिरेषामावि
श्पतीवबीरिटऽइयाते ॥ विशामक्तोरुषसंःपूर्वहूतौवायुः
पूषास्वस्तयेनियुत्वान् ॥ ४४ ॥ इन्द्रवायूबृहस्पतिम् ॥
इन्द्रवायूबृहस्पतिम्मित्राग्निम्पूषणम्भगम् ॥ आदित्या ॥ १०५ ॥

१ प्रववृजे इति पदम् । अत्र “ववृधववृजोः” (शु. य. प्रा. ३ अ. ११४ सू.) इत्यनेन वृजे परे वेत्यस्य ह्रस्वाकारस्य दीर्घाकारे प्रवावृजे ।

न्मारुतङ्गणम् ॥ ४५ ॥ व्वरुणꣳप्प्राविता । भुवन्मित्रोव्वि
श्श्वाभिरूतिभिः ॥ करतान्नꣳसुराधसꣳ ॥ ४६ ॥ अधि
नꣳ ॥ अधिनऽइन्द्रैषाव्विष्णोसजात्यानाम् ॥ [1]इतामरुतोऽ
अश्श्विना ॥ [2]तम्प्रत्क्कथायंव्वेनोयेदेवासऽआनऽइडाभिर्व्विश्श्वेभिꣳ
सोम्म्यम्मद्धोमासश्श्वर्षणीधृतꣳ ॥४७॥ अग्नऽइन्द्र ॥ अग्नऽ
इन्द्रव्वरुणामित्रदेवाꣳशर्द्धꣳप्प्रयन्तमारुतोतव्विष्णो ॥ उभा

१ इतमरुतः । अत्र "शृणुतत्विधिध्रजिभवतपिबेतस्मातिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११७) इत्यनेन मकारे परे दीर्घ इतामरुतः ।
२ तंप्रत्क्कथा. अ. ७ मं. १२ ॥ . १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ १ येदेवासः. अ. ७ मं. १९ ॥ १ आनऽइडाभिः. अ. ३३ मं. ३४ ॥ १ विश्श्वेभिꣳ सोम्म्यम्. अ. ३३ मं. १० ॥ १ ओमासश्श्वर्षणीधृतः. अ. ७ मं. ३३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

नासत्त्याफुद्द्रोऽअंधग्ग्नाः पूषाभगःसरंस्वतीजुषन्त ॥ ४८ ॥
इन्द्राग्ग्नीमित्रावरुणा ॥ इन्द्राग्ग्नीमित्रावरुणादितिःस्वः
पृथिवीन्द्यामम्मरुतःपर्व्वताँ २॥ऽअपः ॥ हुवेविष्णुम्पूषणम्ब्रह्म
णस्प्पतिम्भगन्नुशꣳसꣳसवितारंमूतये ॥४९॥ अस्म्मेरुद्द्राः ॥
अस्म्मेरुद्द्रामेहनापर्व्वतासोवृत्रहत्त्येभरंहूतौसजोषाः ॥ यः
शꣳसंतेस्तुवतेधायिपज्ज्रऽइन्द्रंज्ज्येष्ठाऽअस्म्माँ २॥ऽअंवन्तुदे
वाः ॥५०॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्य ॥ अर्व्वाञ्चोऽअद्याभंवतायजत्राः

१ अद्य भवत । अत्र "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ११५) इत्यनेन भवतपरे दीर्घे अद्याभव इति ।

आवोहार्दिभयमानोव्ययेयम् ॥ त्राद्ध्वन्नोदेवानिजुरोवृकस्य
त्राद्ध्वङ्कर्त्तादवपदोयजत्राः ॥ ५१ ॥ विश्वेऽअद्य । मुरुतोविव
श्वऽऊतीविश्वेभवन्त्वग्नयःसमिद्धाः ॥ विश्वेनोदेवाऽअवसा
गमन्तुविश्वमस्तुद्रविणंवाजोऽअस्मे ॥ ५२ ॥ विश्वेदेवाः ।
शृणुतेमꣳहवम्मेयेऽअन्तरिक्षेयऽउपद्यविष्ठ ॥ येऽअग्निजि
ह्वाऽउतवायजत्राऽआसद्यास्मिन्बर्हिषिमादयद्ध्वम् ॥ ५३ ॥

---

२ उपद्यविष्ठ । "द्यवेश्च" (शु. य. प्रा. अ. ३ सू. ५९) इत्यनेन द्यविशब्दात्परस्य स्थघटितसकारस्य षत्वे कृते "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. अ. ४ सू. १०२) इत्यनेन ठकारस्य द्वित्वम् ।

देवेभ्योहि। प्प्रथमँस्सुज्ज्ञयेभ्योमृतत्त्वꣳसुवसिभागमुत्त
मम् ॥ आदिद्दामानꣳसवितुर्व्यूर्ण्णुषेनूचीनाजीविंतामानुषे
भ्यꣳ ॥ ५४ ॥ [११-४] प्रवायुम् ॥ प्रवायुमच्छांबृहती
मंनीपाबृहद्द्रयिंविश्ववांरꣳरथप्प्राम् ॥ द्युतद्यांमानियुतꣳपत्त्यं
मानꣳकुविश्कविमिंयक्षसिप्प्रयज्ज्यो ॥५५॥ इन्द्रंव्वायूऽइमे।
सुताऽउपप्प्रयोभिरागंतम् ॥ इन्दंवोवामुशान्तिहि ॥ ५६ ॥
मित्त्रꣳहुवे। पूतदंक्षंव्वरुणञ्चरिशादंसम् ॥ धियंघ्घृताचीꣳसा

धंन्ता ॥५७॥ दस्रांसुवाकंवहं । सुतानासंत्त्याब्वृक्तबर्हिषहं ॥
आयांतंरुद्रवर्त्तनी ॥ तंम्प्रत्क्वथायंब्वेनः ॥५८॥ व्विदद्यदी ॥
व्विदद्यदीसरमांरुग्णमद्रेर्म्महिपाथः पूर्व्यंसद्ध्र्यक्कहं ॥
अग्ग्रंन्नयत्सुपद्यक्षराणामच्छारवंम्प्रथमाजानतीगात् ॥५९॥
नहिस्पशम् ॥ नहिस्पशमविदन्नन्यमस्म्माद्वैश्वानरात्पुरऽ
एतारमग्नेः ॥ एमेनमवृधन्नमृताऽअमर्त्त्यंव्वैश्वानरंक्षैत्रजि

---

१ तंम्प्रत्कथां. अ. ७ मं. १२ ॥ १ अयंव्वेनः. अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

त्त्यायदेवाः ॥ ६० ॥ उग्राविघनिना ॥ उग्राविघनिनामृधऽ
इन्द्राग्नीहवामहे ॥ तानोमृडातऽईदृशे ॥ ६१ ॥ उपास्मै ।
गायतानरुःपवमानायेन्दवे ॥ अभिदेवाँ२॥ऽइयक्क्षते ॥६२॥
येत्त्वा ॥ हिहत्त्येमघवन्नवर्द्धन्येशाम्बरेहरिवोयेगविष्टौ ॥ येत्त्वा
नूनमनुमदन्तिविप्प्राःपिबेन्द्रसोमꣳसगणोमरुद्भिः ॥ ६३ ॥
जनिष्ठाऽउग्रः । सहसेतुरायमन्द्रऽओजिष्ठोबहुलाभि

१ गायत नरः इति पदम् । तकारोत्तरवर्त्तिनो ह्रस्वाकारस्य नकारे परे "धारयाम०"(शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घे गायतानरः इति ।

मानः ॥ अवर्द्धन्निन्द्रम्मुरुतश्चिदत्रमाताय्द्धीरन्दधनन्द्धनिष्ठा ॥ ६४ ॥ आतु ॥ आतूनऽइन्द्रवृत्रहन्नुस्म्माकमुर्द्धमागहि ॥ मुहान्मुहीभिरुतिभिः ॥ ६५ ॥ त्वमिन्द्र ॥ त्वमिन्द्रप्प्र तूर्त्तिष्व्वुभिविश्श्वाऽअसिस्पृधः ॥ अशस्तिहाजनितावृविश्श्व तूरसित्त्वन्तूर्य्यतरुष्ष्यतः ॥ ६६ ॥ अनुते ॥ अनुतेशुष्म्म न्तुरयन्तमीयतुःक्क्षोणीशिशुन्नमातरा ॥ व्विश्श्वास्तेस्पृधःश्श्न

१ आतु न इन्द्रः इति पदम्। तुक,...त्तरवर्तिनो ह्रस्वोकारस्य "धारय म" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन नकारे परे दीर्घ आतून इन्द्र इति।

थयन्तमुन्न्यवैवृत्रँ॒ऽऽय्यदिन्द्रतूर्व्वसि ॥ ६७ ॥ सुज्ज्ञोदेवानाम् ॥
सुज्ज्ञोदेवानाम्प्रत्त्यैतिसुम्न्नमादित्त्यासोभवंतामृडयन्तं॑ः ॥
आवोर्व्वाचीसुमतिर्व्ववृत्त्यादुहोश्चिद्याव्वरिवोवित्तरासत् ॥ ६८ ॥
अदंब्धेभि᳘ᳫसवित᳘ᳫ । पायुभिष्ट्व᳘ᳫ शिवेभिरद्यपरिपाहिनोग
यंम् ॥ हिरंण्ण्याजिह्व᳘ᳫसुवितायनव्यंसेरक्क्षामाकिर्न्नोऽअघशं᳘ᳫ
सऽईशत ॥ ६९ ॥ [१५-५] प्रवीरया । शुचयोदद्रिरेवाम

१ पायुभिः त्वम् । इति पदम् । अत्र "मातृभिरर्चिभिः पायुभिर्वरूत्रीः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७९ सू.) इत्यनेन एकाक्षरे पदे परे पायुभिः इत्यस्य विसर्गस्य षत्वे "षात्तथौ मूर्धन्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८० सू.) तस्य टकारे "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इति टस्य द्वित्वम् ।

द्धुरुर्युभिर्म्मधुमन्तःसुतासः ॥ वहंवायोनियुतोयाह्यच्छापि
बांसुतस्यान्धसोमदाय ॥ ७० ॥ गावऽउप ॥ गावऽउपावता
वतम्महीयुज्ञस्यरप्सुदा ॥ उभाकर्णाहिरण्ययां ॥ ७१ ॥
काव्ययोराजानेषु ॥ काव्ययोराजानेषुक्रत्वादक्षस्यदुरोणे॥
रिशादसासधस्त्थऽआ ॥७२॥ दैव्यावध्वर्यू ॥ दैव्यावध्व
र्र्यूऽआगतुंरथेनसूर्य्यत्वचा ॥ मध्वायुज्ञंसमञ्जाथे ॥ त

१ तंप्रत्क्रथा. १ अ. ७ मं. १२ ॥ अयंवेनः. १ अ. ७ मं. १६ ॥ इति प्रतीके ॥

सं. ५८

म्मृत्कथायंब्र्वेनः ॥ ७३ ॥ तिरश्चीनोव्वितंतः ॥ तिरश्चीनो
व्वितंतोरश्मिरेषामधश्स्विदासी३दुपरिस्विदासी३त् ॥ रेतो
धाऽआसन्न्महिमानंऽआसन्त्स्वधाऽअवस्त्तात्प्रयंतिःपरस्त्ता
त् ॥ ७४ ॥ आरोदंसी ॥ आरोदंसीऽअपृणदास्वंर्म्महज्जा
तँऽयदेनमपसोऽअधांरयन् ॥ सोऽअंद्ध्वरायपरिंणीयतेकविर
त्यो नव्वाजंसातयेचनोंहितः ॥७५॥ उक्त्थेभिर्व्वृत्रहन्तंमा ॥
उक्त्थेभिर्व्वृत्रहन्तंमायामंन्दानाचिदागिरा ॥ आङ्गूषैराविवा

सतः ॥ ७६ ॥ उपनः । सूनवोगिरंःशृण्वन्त्वमृतस्यये ॥
सुमृडीकाभवन्तुनः ॥ ७७ ॥ ब्रह्माणिमे । मतयःशंसुता
सःशुष्मइयर्त्तिप्रभृतोमेऽअद्रिः ॥ आशासतेप्रतिहर्य्य
न्त्युक्थेमाहरीवहतस्तानोऽअच्छ ॥ ७८ ॥ अनुत्तमाते ।
मघवन्नकिर्नुनत्वावाँ२॥ऽअस्तिदेवताविदानः ॥ नजायमा
नोनशतेनजातोयानिकरिष्याकृणुहिप्रवृद्ध ॥७९॥ तदित् ॥
तदिदासभुवनेषुज्ज्येष्ठंयतोजज्ञऽउग्रस्त्वेषनृम्मणः ॥ सद्यो

जंज्ज्ञानोनिरिंणातिशत्रूननुयंव्विश्श्वेमदुन्त्यूमाᳬ ॥८०॥ इमाऽ
उंरत्या । पुरूवसोगिरोंव्वर्द्धन्तुयाममं ॥ पावकवंण्णाᳬशुचंयो
व्विपश्चितोभिस्तोमैरनूपत ॥ ८१ ॥ यस्यायम् ॥ यस्यायंव्वि
श्श्वऽआर्य्योदासंः शेवधिपाऽअरिः ॥ तिरश्श्चिंदर्य्येरुशमेपवीं
रवितुब्भ्येत्त्सोऽअंज्यतेरयिः ॥८२॥ अयᳮसहस्रंम् ॥ अयᳮ
सहस्रमृषिंभिᳬसहंस्कृतᳬसमुद्रऽइंवपप्प्रथे ॥ सत्त्यःसोऽअंस्य
महिमागृणेशवोयज्ज्ञेपुंव्विप्प्रराज्ज्यें ॥८३॥ अदंब्धेभिᳬसवि

१ पुरूवसः। अत्र "अश्वरश्मिमर्मनिसुमति" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९८ सू.) इत्यनेन वसः इत्यस्य वकारे परे पुरुशब्दस्य ह्रस्वोकारस्य दीर्घोकारः।

तं॑ । पा॒युभि॑ष्ट्वꣳशि॒वेभि॑र॒द्यपरि॑पाहि॒नो॒गयं॑म् ॥ हिर॑ण्ययजि

ह्वꣳसु॒वि॒तायनव्यं॑से॒रक्षा॒माकि॑र्नोऽअ॒घशꣳस॒ऽई॑शत ॥ ८४ ॥

[१५-६] आनं॑ ॥ आनो॑य॒ज्ञन्दि॑वि॒स्पृश॒ंवायो॑या॒हिसु॒म

न्मं॑भिः॑ ॥ अ॒न्तः॒प॒वित्रं॒ऽउ॒परि॑श्री॒णा॒नो॒यꣳशु॒क्रोऽअ॑यामि

ते ॥ ८५ ॥ इ॒न्द्र॒वा॒यू॒सु॑स॒न्दृशा॑ । सु॒ह॒वे॒ह॒हवा॑महे ॥ यथा॑नः॒

सर्व॒ऽइज्जनो॑नमी॒वः॒स॒ङ्गमे॑सु॒मना॒ऽअसं॑त् ॥ ८६ ॥ ऋधं॑गि॒त्था ।

समर्त्यः॑शश॒मेदे॒वता॑तये ॥ योनू॒नम्मि॒त्रावरु॑णाव॒भिष्टं॑यऽ

७७१

आचुक्के ह॒व्यदा॑तये ॥ ८७॥ आयांतम् ॥ आयांतमुपं॑भूषत
म्मद्धं॑ पिबतमाश्विना ॥ दुग्धम्पयो॑वृषणाजेन्यावसूमानोम
र्द्धि॑ष्ट॒मागंतम् ॥८८॥ प्रैतुं ॥ प्रैतुब्रह्मंणस्प्पति॑ः प्रदे॒व्ये॑तुसू॒नृ
तां ॥ अच्छांव्वीरन्नर्य्यम्पुङ्क्ति॑राधसन्दे॒वायज्ञंन्नयन्तुनः ॥८९॥
चन्द्रमां॑ऽअप्प्सु ॥ चन्द्रमां॑ऽअप्प्स्वन्तरासुंपर्णो॑धांवतेदिवि ॥
रयिम्पिशङ्गम्बहुलम्पुंरुस्पृहं॒हरि॑रेतिकनिंक्कदत् ॥९०॥ देव
न्दैवंव्वः ॥ देवन्दैवंव्वोवंसेदेवन्दैवमभिष्टंये ॥ देवन्दैवᳪहुवेम

व्वाजंसातयेगृणन्तोदुव्याधिया ॥ ९१ ॥ दिविपृष्टः ॥ दिवि
पृष्टोऽअरोचताग्निर्व्वैश्वानरोबृहन् ॥ क्ष्मयाव्वृधानऽओजंसा
चनोहितोज्ज्योतिषाबाधतेतमः ॥ ९२ ॥ इन्द्राग्नीऽअपा
त् ॥ इन्द्राग्नीऽअपादियम्पूर्व्वागात्पद्वतीब्भ्यः ॥ हित्वीशि
रोजिह्वयाव्वावदच्चरत्त्रिंशत्पदान्यक्क्रमीत् ॥ ९३ ॥ देवासो
हि[1] । ष्म्मामनवेसमन्न्यवोव्विश्वेसाकꣳसरातयः ॥ तेनोऽ

१ हिष्ममनवे इति पदम् । अत्र "शृणुतत्विषिधजिभवतपिबेतस्मतिष्ठरक्षा मकारे" (शु. य. प्रा ३ अ. ११७ सू.) इत्यनेन मकारे स्म इत्यस्याकारस्य दीर्घाकारे विधीयमाने हिष्म्मामनवे । अत्र मस्य द्वित्वं "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०२ सू.) इत्यनेन ज्ञेयम् ।

अ॒द्यते॑ऽअ॑प॒रन्तु॒चेतु॒नो॒भव॑न्तु॒वरि॑वो॒विदं॑÷ ॥ ९४ ॥ अपांध
मत् ॥ अपा॑ध॒मद॒भिश॑स्तीरशस्ति॒हाथेन्द्रो॑द्यु॒म्न्या॒भ॑वत् ॥
दे॒वास्त॑ऽइन्द्र॒स॒क्ख्या॒यं॑येमि॒रे॒बृह॑द्भानो॒मरु॑द्गण ॥ ९५ ॥
प्रवं÷ ॥ प्रव॒ऽइन्द्रा॑य॒बृ॒ह॒तेमरु॑तो॒ब्रह्मा॑र्च्चत ॥ वृत्रꣳहन॑तिवृत्र
हाश॒तक्र॑तु॒र्व्वज्रे॑णश॒तप॑र्व्वणा ॥ ९६ ॥ अस्येत् ॥ अस्येदि
न्द्रो॑वावृधे॒वृ॒ष्ण्यꣳ॒शवो॒मदे॑सु॒तस्य॒विष्ण॑वि ॥ अ॒[1]द्यातमंस्यम ॥ ११३ ॥

१ अद्यत तस्य इति पदम्। "अद्य तं हकारचकारभवतवृणीमहे देवेषु" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११५ सू.) इत्यनेन हस्वतकारे परे अद्याकारस्य दीर्घ अद्यातमस्य इति।

हिमानंमायवोनुंष्टुंवन्तिपूर्वथां ॥ ईमाऽउंच्चायस्यायमयष्ठ
सुहस्रंमूर्द्धंऽऊपुणं ॥ ९७ ॥ [१३-८] इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ यज्जाग्रतो दश, पञ्चनद्यो दश, सोमोधेनु
न्दश, ऽआकृष्णेन दश, पूषन्तव दश, नतदष्टौ, षडष्टपञ्चा-

१ अनुष्टुवन्ति । अत्र "अनोः स्तुवन्त्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७२ सू.) इत्यनेन अनोरुपसर्गात्परस्य स्तुवन्तिपदे परे तद्घटितसकारस्य षकारः । तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन हकारस्य द्वित्वम् । २ इमाऽउच्चा. अ. ३३ मं. ८१ ॥
१ यस्यायम्. मं. ८२ ॥ १ अयष्ठसहस्रम्. मं. ८३ ॥ १ ऊर्द्धंऽऊपुणः अ. ११ मं. ४२ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शत् [अ. ३४ मं. ५८ अनु. ६] ॥ हरिः ॐ ॥ यज्जाग्ग्रं
तं ॥ यज्जाग्ग्रंतोदूरमुदैतिदैवन्तदुसुप्तस्यतथैवैति ॥ दूरङ्गम
ञ्ज्योतिषाञ्ज्योतिरेकन्तन्मेमनंः शिवसंङ्कल्पमस्तु ॥ १ ॥
येनकर्म्माणि ॥ येनकर्म्माण्ण्यपसोमनीषिणोयज्ञेकृण्ण्वन्ति
व्विदथेषुधीराः ॥ यदपूर्व्वंय्यक्षमन्तःप्प्रजानान्तन्मेमनंः
शिवसंङ्कल्पमस्तु ॥ २ ॥ यत्प्रज्ञ्ज्ञानंम् ॥ यत्प्प्रज्ञ्ज्ञानंमुत
चेतोधृतिश्च्चयज्ज्योतिरन्तरमृतम्प्रजासु ॥ यस्म्मान्नऽऋतेकिं

ऽनकर्म्माँक्रियतेतन्मेमनं÷शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ३ ॥ येने
दम् ॥ येनेदम्भूतम्भुवंनम्भविष्यत्परिंगृहीतममृतेंनसर्वम् ॥
येनंयुज्ञस्तायतेंसप्तहोंतातन्मेमनं÷शिवसङ्कल्पमस्तु॥४॥
यस्मिन्नृचं÷ ॥ यस्मिन्नृचुᳫंसामुयजूᳫंषियस्मिन्प्रति
ष्ठितारथनाभाविवाराः ॥ यस्मिँश्चित्तᳫंसर्वमोतंम्प्रजाना
न्तन्मेमनं÷शिवसङ्कल्पमस्तु ॥ ५ ॥ सुषारथिरश्वांनिव ॥
सुषारथिरश्वांनिवयन्मंनुष्यान्नेनीयतेभीशुंभिर्वाजिनंऽइव ॥

हृत्प्रतिंष्ठुन्यदंजिरञ्जविंष्ठुन्तन्मेमनंः शिवसंङ्कल्पमस्त्तु ॥६॥
पितुन्नु । स्त्तोंपम्महोधर्म्माणन्तवींषीम् ॥ यस्यंत्रितोव्योजंसावृत्रंविपंर्व्वमुर्दयंत् ॥ ७ ॥ अन्विंत् ॥ अन्विदंनुमते
त्त्वम्मन्न्यासैशञ्चंनस्कृधि ॥ क्त्त्वेदक्क्षांयनोहिनुप्प्रणऽआ
यूं॑ं॑षितारिषः ॥ ८ ॥ शतम् ॥ १८०० ॥ अनुंनः ॥ अनु
नोद्यानुंमतिर्य्यज्ञन्देवेषुंमन्न्यताम् ॥ अग्निश्चंहव्यवाहंनोभ
वंतन्दाशुषेमयंः ॥ ९ ॥ सिनींवालिपृथुंष्टुके ॥ सिनींवालिपृथु

ष्टुकेयादेवानामसिस्वसा ॥ जुषस्वंहव्यमाहुतम्प्रजान्देविदि
दिड्ढिनः ॥ १० ॥ [१-१] पञ्चनद्यः ॥ पञ्चनद्यःसरस्वती
मपियन्तिसस्रोतसः ॥ सरस्वतीतुपञ्चधासोदेशेभवत्सरित्
॥ ११ ॥ त्वमग्ने । प्रथमोऽअङ्गिराऽऋषिर्देवोदेवानामभवः
शिवःसखा ॥ तवव्रतेकवयोविद्मनापसोजायन्तमरुतोभ्रा
जदृष्टयः ॥ १२ ॥ त्वन्नः ॥ त्वन्नोऽअग्नेतवदेवपायुभिर्म्म
घोनोरक्षतन्वश्चवन्द्य ॥ त्रातातोकस्यतनयेगवामस्यनिमेषः

रक्षमाणस्त्वंव्रते ॥ १३ ॥ उत्तानायामवं । भराचिकित्वा
न्सद्यः प्प्रवीता वृषणञ्जजान ॥ अरुषस्तूंपोरुशंदस्यपाजऽइडा
यास्पुत्रो वयुनेजनिष्ट ॥ १४ ॥ इडांयास्त्वा । पदेवयन्ना
भांपृथिव्याऽअधि ॥ जातवेदोनिधीमह्यग्नेहव्यायवोढवे
॥ १५ ॥ प्रमंन्महे । शवसानायंशूषमाङ्गूषङ्गिर्वणसेऽअङ्गिर
स्वत् ॥ सुवृक्तिभिस्तुवतऽऋग्मियायार्चामार्कन्नरेविश्रुता ॥ ११६ ॥
य ॥ १६ ॥ प्रवं÷ ॥ प्रवोमहेमहिनमोभरध्वमाङ्गूष्यंशव

सानायसाम॑ ॥ येना[1]नःपूर्वापितरःपदज्ञाऽअर्चन्तोऽअङ्गिर
सोगाऽअविन्दन् ॥१७॥ इच्छन्तित्त्वा ॥ सोम्म्यासःसखायः
सुन्वन्तिसोमन्दधतिप्प्रयाꣳसि ॥ तितिक्क्षन्तेऽअभिशस्स्तिं
जनानामिन्द्रत्त्वदाकश्चनहिप्प्रकेतः ॥ १८ ॥ नते । दूरेपर
माचिद्रजाꣳस्यातुप्प्रयाहिहरिवोहरिब्भ्याम् ॥ स्थिरायवृ
ष्णेसवनाकृतेमायुक्क्ताग्ग्रावाणःसमिधानेऽअग्नौ ॥ १९ ॥

---

१ येन नः इति पदम् । अत्र येनेत्यस्य नकारा॒कारस्य नः पदे परे "धारयामयोजावसचस्यनुदमोषुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमस्सथपिपृतगायतातुयेन नकारे" (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे जाते येनानः इति पदम् ।

अषाढँयुत्सु । पृतनासुपप्रिꣳस्वर्षाम[1]प्सांवृजनस्यगोपाम् ॥
भरेषुजाꣳसुक्षितिꣳसुश्रवसञ्जयन्तन्त्वामनुमदेमसोम ।२०।
[१०-२] सोमोधेनुम् ॥ सोमोधेनुꣳसोमोऽअर्वन्तमाशुꣳ
सोमोवीरङ्कर्मण्यन्ददाति ॥ सादन्यंविदथ्यꣳसभेयम्पितृ
श्रवणँयोददाशदस्मै ॥ २१ ॥ त्वमिमाः ॥ त्वमिमाऽ
ओषधीःसोमविश्वास्त्वमपोऽअजनयस्त्वङ्गाः ॥ त्वमाततं ॥ ११७ ॥

१ स्वःसाम् इति पदम् । अत्र "स्वर्धूः साꣳसहयोः (शु. य. प्रा. ३ अ. ४१ सू.) इत्यनेन यथासंख्यं स्वस्य विसर्जनीयस्य साम् पदे परे रेफत्वं सकारस्य च मूर्धन्यषत्वञ्च जातम् ।

न्थोर्व्वन्तरिंक्षन्त्वड्योतिषाव्वितमौव्ववर्त्थ ॥२२॥ देवेनंनं ॥
देवेनंनोमनंसादेवसोमरायोभागꣳसंहसावन्नभियुंद्ध ॥ मात्त्वा
तंनदीशिंषेव्वीर्य्य्ंस्योभयेभ्युꣳष्प्रचिंकित्त्सागविंष्टौ ॥ २३ ॥
अष्टौवि ॥ अष्टौव्यंकरव्यत्ककुभंः पृथिव्यास्त्रीधन्न्वयोजंनास
प्तसिन्धून् । हिरण्याक्षःसंवितादेवऽआगाद्दधद्रत्क्नांदाशु
षेव्वार्य्याणि ॥ २४ ॥ हिरंण्यपाणिꣳसविता । विचंर्षणिरुभे
द्यावांपृथिवीऽअन्तरींयते ॥ अपामींवाम्बाधतेव्वेतिसूर्य्यमभि
७८३

कृष्णेनुरजंसाद्यामृणोति ॥ २५ ॥ हिरण्यहस्तोऽअसुरः ।
सुनीथःसुमृडीकःस्ववांयात्त्वर्वाङ् ॥ अपसेधन्नक्षसोयातु
धानानस्थाद्देवःप्रतिदोषङ्गृणानः ॥२६॥ येते ॥ येतेपन्थाः
सवितःपूर्व्यासोरेणवःसुकृताऽअन्तरिक्षे ॥ तेभिर्नोऽअद्यप
थिभिः सुगेभीरक्षाचनोऽअधिचब्रूहिदेव ॥२७॥ उभापिबत
म् ॥ उभापिबतमश्विनोभानःशर्म्मयच्छतम् ॥ अविद्रिया
भिरूतिभिः ॥ २८ ॥ अप्नस्वतीमश्विना ॥ अप्नस्वतीम

श्विनाव्वाचंमुस्म्मेकृतन्नोंदस्राव्वृषणामनीषाम् ॥ अद्यूत्त्येवंसे
निह्वंयेवांव्वृधेचंनोभवतंव्वाजंसातौ ॥ २९ ॥ द्युभिरक्तुभिः ॥
द्युभिंरक्तुभिंःपरिंपातमुस्म्मानरिंष्टेभिराश्विनासौभंगेभिः ॥
तन्नोंमित्रोव्वरुंणोमामहन्तामदिंतिःसिन्धुंःपृथिवीऽउतद्यौः
॥ ३० ॥ [१०-३] आकृष्णेनं ॥ आकृष्णेनुरजंसाव्वर्त्तं
मानोनिवेशयंन्नमृतम्मर्त्यंञ्च ॥ हिरण्ययेंनसवितारथेनादे
वोयांतिभुवंनानिपश्श्यंन् ॥ ३१ ॥ आरांत्रि ॥ आरांत्रिपा

७८५ ५०

त्थिवꣳरजः पितुरप्प्रायि धामभिः ॥ दिवꣳसदाꣳसिबृहतीवि
तिष्ठसऽआत्त्वेषंव्वर्त्ततेतमः ॥ ३२ ॥ उषस्तत् ॥ उषस्तच्चि
त्रमाभंरास्म्मब्भ्यंव्वाजिनीवति ॥ येनंतोकञ्चतनंयञ्चधामंहे
॥ ३३ ॥ प्रातरग्निम् ॥ प्रातरग्निम्प्रातरिन्द्रꣳहवामहेप्प्रात
र्म्मित्रावरुणाप्प्रातरश्विना ॥ प्रातब्भगंम्पूषणम्ब्रह्मणस्प्पतिं
म्प्रातःसोमंमुतरुद्रꣳहुवेम ॥ ३४ ॥ प्रातर्ज्जितम्भगम् ॥ प्रात
र्ज्जितम्भगंमुग्रꣳहुवेमव्वयम्पुत्रमदितेर्य्योविधर्त्ता ॥ आद्ध्रश्चि

दद्ध्यम्मन्त्यमानस्तुरश्चिद्द्राजाचिद्यम्भगम्भक्षीत्त्याह ॥ ३५ ॥
भगप्प्रणेतः ॥ भगप्प्रणेतर्ब्भगसत्त्यराधोभगेमान्धियमुद
वाददन्नः ॥ भगप्प्रनोजनयगोभिरश्वैर्ब्भगप्प्रनृभिर्नृवन्तः
स्याम ॥ ३६ ॥ उतेदानीम् ॥ उतेदानीम्भगवन्तःस्यामोत
प्प्रपित्त्वऽउतमद्ध्येऽअह्नाम् ॥ उतोदितामघवन्त्सूर्य्यस्यव्वय
न्देवानांसुमतौस्याम ॥ ३७ ॥ भगऽएव । भगवाँ२॥ऽअ

१ प्रनः जनयगोभिः । अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋपरेभ्यो॰" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "निषण्णाय॰" इत्यनेनासमानपदेऽपि विधीयमानस्य णत्वस्य प्रनः इत्यस्य आयुषिपर एव विधानाच "जनयगोभिः पदे" परे णत्वम् ।

स्त्तुदेवास्त्तेनंव्वयम्भगंवन्तᳪस्याम ॥ तन्त्वांभगुसर्व्वुऽइज्जोंह
वीतिसनौभगपुरऽएताभंवेह ॥ ३८ ॥ समंद्ध्वरायं ॥ समं
द्ध्वरायोषसौनमन्तदधिक्क्रावेवशुचंयेपदायं ॥ अर्व्वाचीनंव्वसु
विदम्भगंन्नोरथंमिवाश्श्वांव्वाजिनऽआवंहन्तु ॥ ३९ ॥ अश्श्वांव
तीग्गोंमंतीᳪ ॥ अश्श्वांवतीग्गोंमंतीर्न्नऽउषासोंव्वीरवंतीᳪसदंमु
च्छन्तुभद्द्राः ॥ घृतन्दुहांनाव्विश्श्वतᳪप्प्रपींतायूयंपातस्वस्त्ति

---

१ नऽउषासः । अत्र नकारात्परस्य उष हृस्वस्य [६]स्याकारस्य "उषमहोभिर्नकेमीकारे°" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११९ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारः ।

भिꣳसदानꣳ ॥ ४० ॥ [१०-४] [1]पूषन्तवं । व्रतेव्वयन्नरिष्ष्ये
मकदांचन ॥ स्त्तोतारंस्त्तऽइहस्म्मंसि ॥ ४१ ॥ पथस्प्पंथꣳ
परिंपतिम् ॥ पथस्प्पंथꣳपरिंपतिंव्वचस्याकामेनकृतोऽअभ्भ्या
नडर्क्कम् ॥ सनोरासच्छुरुधंश्चन्द्राग्ग्राधियंन्धियꣳसीषधाति
प्प्रपूषा ॥४२॥ त्रीणि[2]पदाव्विचंक्क्रमेव्विष्णुर्ग्गोपाऽअदाब्भ्यꣳ॥
अतोधर्म्माणिधारयंन् ॥ ४३ ॥ तद्विप्प्रासꣳ ॥ तद्विप्प्रासो

१ पूषन्तव । अत्र "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन समानपदे विधीयमानं णत्वं "प्रकृत्या पदान्तीयः" (शु. य. प्रा. ३ अ. ९० सू.) इत्यनेन निषिध्यते ।
२ "त्रीणि पदा" अत्र पदानिघटितस्य निकारस्य "निशब्दो बहुलम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. १८ सू.) इत्यनेन लोपे "त्रीणि पदा" इति पदम् ।

शु. य. संहि. व्विपन्यवोंजागृवाᳪंसःसमिन्धते ॥ व्विष्णोर्यत्त्परमम्पदम् व. वि. अ.

॥२२१॥ ॥ ४४ ॥ घृतवंतीभुवंनानाम् ॥ घृतवंतीभुवंनानामभिश्रि ॥ ३४ ॥

योर्व्वीपृत्थ्वीमधुदुघेसुपेशंसा ॥ द्यावांपृथिवीवरुंणस्यधर्म्मणा

व्विष्कंभितेऽअजरेभूरिरेतसा ॥ ४५ ॥ येनः । सपत्नाऽअ

पतेभवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवबाधामहेतान् ॥ वसवोरुद्राऽ

आदित्याऽउपरिस्पृशंम्मोग्रञ्चेत्तारमधिराजमंक्रन् ॥४६॥ ॥२२१॥

आनासत्त्या । त्रिभिरेकादशैरिहदेवेभिर्य्यातम्मधुपेयमश्वि

ना ॥ प्रायुस्त्तारिंह्ट्रन्नीरपांॅंसिमृक्क्षतॅंसेधंतन्द्वेषोभवंतॅं
सचाभुवा ॥ ४७ ॥ एषवं÷ ॥ एषवुस्त्तोमोंमरुत्तऽइयङ्गी
र्म्मान्दार्घ्यर्स्यमान्यस्यंकारोः ॥ एषायासीह्ट्टतन्वेव्वयांव्विद्या
मेषंव्वृजनंञ्जीरदानुम् ॥ ४८ ॥ सहस्त्तोमाःंसहच्छन्दसः ॥
सहस्त्तोमाःंसहच्छन्दसऽआवृतं÷सहप्प्रमाऽऋषंयःंसप्तदै
व्व्याः॥ पूर्व्वेषाम्पन्थामनुद्दश्श्यधीराऽअन्वालैभिरेरत्थ्योन
रश्मीन् ॥ ४९ ॥ आयुष्प्यंव्वर्च्चस्यम् ॥ आयुष्प्यंव्वर्च्चस्यॅंराय

सं. ६० ७९१

रस्पोषमौद्भिदम् ॥ इदꣳहिरंण्यंव्वर्च्चस्वज्जैत्रायाविंशतादुमाम्
॥५०॥ [१०-२] नतत् ॥ नतद्रक्षांꣳसिनपिंशाचास्तरन्तिदे
वानामोजंः प्रथमजꣳह्येतत् ॥ योबिभर्त्तिदाक्षायणꣳहिरं
ण्यꣳसदेवेषुंकृणुतेदीर्घमायुꣳसमंनुष्येषुकृणुतेदीर्घमायुः
॥५१॥ यदाबंध्नन् ॥ यदाबंध्नन्दाक्षायणाहिरंण्यꣳशता
नींकायसुमनस्यमांनाः ॥ तन्मऽआबध्नामिशतशांरदायायु
ष्माञ्जरदंष्टिर्यथासंम् ॥५२॥ उतनः ॥ उतनोहिर्बुध्न्यः

शृणोत्त्वज॑ऽएक॑पात्त्पृ॒थि॒वीस॑मु॒द्रः॥ व्विश्वे॑दे॒वाऽऋ॑ता॒वृधो॑हु॒वा॒नास्त्तु॒ताम॑न्त्राँ॒ꣳक॑वि॒श॒स्त्ताऽअ॑वन्तु॥५३॥ इ॒मागिरः॑॥ इ॒मागिर॑ऽआदि॒त्त्येभ्यो॑घृ॒तस्नूः॑ꣳसु॒नाद्द्रा॒जभ्यो॑जु॒ह्वा॑जुहोमि॥ शृ॒णोतु॑मि॒त्त्रोऽअ॑र्य्य॒माभगो॑नस्त्तुवि॒जा॒तोव्वरु॑णो॒दक्षो॒ऽअꣳशः॑॥५४॥ स॒प्तऽऋष॑यः॥ स॒प्तऽऋष॑यः॒ꣳप्प्रति॑हिताः॒ꣳशरी॑रे स॒प्तर॑क्षन्ति॒सद॑म॒प्प्र॑मादम्॥ स॒प्तापः॑ꣳस्वप॑तो॒लो॒कमी॑यु॒स्त्त॒त्र॑जागृ॒तो॒ऽअस्व॑प्नजौसत्त्र॒सदौ॑चदे॒वौ॥५५॥ उत्तिष्ठ।

ब्रह्मणस्पतेदेवयन्तंस्त्वेमहे ॥ उपप्प्रयंन्तुमरुतंःसुदानवऽ
इन्द्रंप्प्राशूर्भवासचां ॥५६॥ प्रनूनम् ॥ प्रनूनम्ब्रह्मणस्प्पातिर्म्मं
त्त्रंवदत्युक्थ्यम् ॥ यस्म्मिन्निन्द्रोव्वरुणोमित्त्रोऽअंर्य्यमादे
वाऽओकांथंसिचक्क्रिरे ॥५७॥ ब्रह्मणस्प्पते ॥ ब्रह्मणस्प्पतेत्त्व
मस्ययन्तासूक्तस्यंबोधितनंयञ्चजिन्व ॥ व्विश्श्वन्तद्भद्रंय्यदवं

१ ब्रह्मणस्पते। अत्र विसर्जनीयस्य "प्रकृत्या कखयोः पफयोश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११ सू.) इत्यनेन प्रकृतिभावे प्राप्तेऽपि "पतिताल्व्यस्वरोदये" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३५ सू.) इत्यनेन पतिशब्दे परे सकारो विधीयते। तत "ऊष्मान्तस्थाभ्यश्च स्पर्शः" (शु. य. प्रा. ४ अ. १०२ सू.) इत्यनेन पकारस्य द्वित्वम्। २ भव सचा इति पदम्। वकाराकारस्य सचा परे "सचावरूथ्यवाजस्पायुषु च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ११० सू.) इत्यनेन एतेषु परेषु भवेत्येतत्पदं दीर्घं भवति। अतो दीर्घाकारे भवासचा इति पदम्।

न्तिदे॒वा॒बृ॒हद्वदे॑मवि॒दथे॑सु॒वीराः॑ ॥ य॑ऽइ॒माविश्वा॑विश्व॑कर्म्मा॒
योनं॑÷पि॒तान्नं॑प॒तेन्नं॑स्यनो॑देहि ॥ ५८ ॥ [८-६] ॥ इति श्री-
वाजसनेयसंहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ श्रीवेदपुरुषाय
नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ अपेतो दश, पाघन्द्वादश, द्वौ द्वावि॑ꣳ
शतिः [अ. ३५ मं. २२ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥ अपेत॑ ॥ अपे॑तो
य॑न्तु॒प॒णयो॒सुम्ना॑देव॒पीय॑वः÷ ॥ अ॒स्यलो॒कः॑सु॒ताव॑तः ॥ द्युभि॒
रहो॑भिर॒क्तुभि॒र्व्य॑क्तँ॒य॒मोद॑दात्व॒व॒सान॑मस्म्मै ॥ १ ॥ सवि॒

१ य॑ऽइ॒मावि॒श्वा. अ. १७ मं. १७ ॥ १ विश्वक॑र्म्मा॑विमंना. अ. १७ मं. २६ ॥ १ योनंः पि॒ता. अ. १७ मं. २७ ॥ १ अन्नंपतेन्नंस्य. अ. ११ मं. ८३ ॥ इति प्रतीकानि ॥

शु. य. संहि. ताते ॥ सविताते शरीरेभ्यःꣳपृथिव्याँल्लोकमिच्छतु ॥ तस्मै उ. वि. अ.
॥१२४॥ युज्यन्तामुस्रियाꣳ ॥ २ ॥ वायुश्पुनातु । सवितापुनात्त्व ॥ ३५ ॥
ग्नेर्भ्राजसासूर्य्यस्यवर्च्चसा ॥ विमुच्यन्तामुस्रियाꣳ ॥ ३ ॥
अश्वत्थेवः ॥ अश्वत्थेवोनिषदनम्पर्णेवोवसतिष्कृता ॥
गोभाजऽइत्किलासथयत्त्सनवथपूरुषम् ॥ ४ ॥ सविताते ॥
सवितातेशरीराणिमातुरुपस्थऽआवपतु ॥ तस्मैपृथिविश ॥ १२४ ॥
म्भव ॥ ५ ॥ प्रजापतौत्त्वा । देवतायामुपोदकेलोकेनिदं

धाम्म्यसौ ॥ अपनःशोशुंचदुघम् ॥ ६ ॥ परंम्मृत्त्यो ॥
परंम्मृत्त्योऽअनुपरेहिपन्थाँम्यस्त्तेऽअन्यऽइतरोदेवयानात् ॥
चक्षुंष्म्मतेशृण्ण्वतेतेंब्रवीमिमानंःप्प्रजा॑रीरिषोमोतव्वीरान्
॥ ७ ॥ शंव्वातंः ॥ शंव्वातःशहितेघृणिःशन्तेंभवन्त्विष्ट्टं
काः ॥ शन्तेंभवन्त्वग्ग्नयःपात्थिवासोमात्त्वाभिशूंशुचन्
॥ ८ ॥ कल्प्पंन्तान्ते ॥ कल्प्पंन्तान्तेदिशस्त्तुब्भ्यमापंःशि
वतंमास्त्तुब्भ्यंम्भवन्तुसिन्धंवः ॥ अन्तरिंक्षःशिवन्तुब्भ्य
७९७

कृण्वन्तान्तेदिशꣳसर्व्वाः ॥ ९ ॥ अश्मन्वतीरीयतेसꣳरभद्ध्वमु
त्तिष्ठतप्रतरतासखायः ॥ अत्रा[1]जहीमोशिवायेऽअसञ्छिवान्व
यमुत्तरेमाभिवाजान् ॥ १० ॥ [१०-१] अपाघम् ॥ अपाघमप
किल्बिषमपकृत्यामपोरपः ॥ अपामार्ग्गत्त्वमस्म्मदपदुः[2]ष्व
प्न्यꣳसुव ॥ ११ ॥ सुमित्रियानः ॥ सुमित्रियानऽआपऽओष
धयःसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तुयोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्वि

१ अत्राजहीमः। अत्र जहीमः इति पदे परे अत्रशब्दस्य ह्रस्वाकारस्य "पूष्णो जहीमम्नेष्वत्र" (शु. य. प्रा. ३ अ. १२१ सू.) इत्यनेन दीर्घो भवति।
२ दुःष्वप्न्यꣳसुव। अत्र "भाविभ्यः सः षं समानपदे" (शु. य. प्रा. ३ अ. ५६ सू.) इत्यनेन विसर्जनीयस्य व्यवधानात्षत्वाप्राप्तौ "दुःष्वप्न्यम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ७३ सू.) इत्यनेन दोःपरात्स्वप्नघटितसस्य षत्वं निपात्यते।

ष्म॒मः॑ ॥१२॥ अ॒न॒ड्वाहं॑म॒न्वार॑भामहे ॥ अ॒न॒ड्वाहं॑म॒न्वार॑भाम
हे॒सौर॑भेय॒ꣳस्व॒स्तये॑ ॥ सन॒ऽइन्द्र॑ऽइव दे॒वेभ्यो॒ वह्नि॑ꣳस॒न्तार॑
णो भव ॥ १३ ॥ उद्व॒यम् ॥ उद्व॒यन्तम॑स॒स्परि॒ स्वः॒ पश्य॑
न्त॒ऽउत्त॑रम् ॥ दे॒वन्दे॑व॒त्रा सूर्य॒मग॑न्म॒ ज्योति॑रु॒त्तमम् ॥ १४ ॥
इ॒मञ्जी॒वेभ्य॑ः । परि॒धिन्द॑धामि॒ मैषा॒न्नु गा॒दप॑रो॒ऽअर्थ॒मे॒तम् ॥
श॒तञ्जीव॑न्तु श॒रद॑ः पु॒रू॒चीर॒न्तर्मृ॒त्युन्द॑धता॒म्पर्व॑तेन ॥ १५ ॥

१ अनस् वाहम् इति पदम् । अत्र "अनसो वाहौ सकारो डकारम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ४५ सू.) अत्र अनश्शब्दस्य सकारस्य वाहौ परे डकारो विधीयते तेन अनड्वाहम् ।

शु. य. संहि. ॥१२६॥

उ. वि. अ. ॥ ३५ ॥

अग्न॒ऽआयू॑ᳬंषि । पव॑स॒ऽआसु॒वोर्ज॒मिषं॑ञ्च नः ॥ आ॒रे बा॑ध
स्व॒दु॒च्छु॒नां॑म् ॥ १६ ॥ आयु॑ष्म्मानग्ने । ह॒विषां॑वृ॒धा॒नो घृ॒त
प्प्रं॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि ॥ घृ॒तम्पी॒त्त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यं॑म्पि॒तेव॑ पु॒त्त्र
म॒भि रं॑क्षतादि॒मान्त्स्वाहा॑ ॥ १७ ॥ परी॑मे । गाम॑नेषत॒ पर्य॒
ग्नि॑मं॑हृषत ॥ दे॒वेष्व॑क्रत॒ श्श्रव॒ कऽइ॒माँ२॥ऽआद॑धर्षति
॥ १८ ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निम् ॥ क्र॒व्याद॑म॒ग्निम्प्रहि॑णोमि दू॒रँय॒ ॥१२६॥
म॒राज्यं॑ङ्गच्छतु रि॒प्रवा॒हः१ ॥ इ॒हैवायमित॑रो जा॒तवे॑दा दे॒वेभ्यो॑

१ प्रहिणोमि ॥ अत्र समानपदत्वाभावेन "ऋषरेभ्यः" इत्यनेन णत्वाप्राप्तौ "प्र नेतिनुदातिहिनोमीनाम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. ८९ सू.) इत्यनेन णत्वम् ।

हव्यंव्वंहतुप्प्रजानन् ॥ १९ ॥ वहंव्वपाम् ॥ वहंव्वपाञ्जातवेदः
पितृभ्भ्योयत्रैनान्न्वेत्थनिहिंतान्पराके ॥ मेदंसःकुल्याऽउप
तान्त्स्रंवन्तुसत्त्याऽएंषामाशिषःसन्नंमन्ताᳫंस्वाहा ॥ २० ॥
स्योनापृथिवि । नोभवानृक्क्षरानिवेशंनी ॥ यच्छानःशर्म्म
सप्प्रथाः ॥ अपंनःशोशुंचदघम् ॥ २१ ॥ अस्म्मात्त्वम् ॥
अस्म्मात्त्वमधिंजातोसित्त्वदयञ्जायताम्पुनः ॥ असौस्वर्ग्गा
यंलोकायस्वाहा ॥ २२ ॥ [१२-२] इति श्रीवाजसनेयसंहि-

तायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ ऋचंवाच॑षोडश, द्यौःशान्तिरष्टौ, द्वौ
चतुर्विं॑शतिः [अ. ३६ मं. २४ अनु. २] ॥ हरिः ॐ ॥
ऋचंवाचम् ॥ ऋचंवाचम्प्रपंद्येमनोयजुर्ह्म्प्रपंद्येसामंप्राण
म्प्रपंद्येचक्षुर्ह्श्रोत्रम्प्रपंद्ये ॥ वागोजः सहौजोमयिप्प्राणापा
नौ ॥ १ ॥ यन्मे । च्छिद्रञ्चक्षुषोहृदंयस्यमनंसोवातितृण्णम्बृ
हस्पतिर्म्मतेदधातु ॥ शन्नोंभवतुभुवंनस्ययस्पतिः ॥ २ ॥

भूर्भुवः ॥ भूर्भुवःꣳस्वः तत्सवितुर्व्वरेण्यम्भर्गोदेवस्यधीम
हि ॥ धियोयोनः प्रचोदयात् ॥ ३ ॥ कयानꣳ ॥ कयानश्चित्रऽ
आभुवदूतीसदावृधꣳसखा ॥ कयाशचिष्ठयावृता ॥ ४ ॥ क
स्त्वा । सत्योमदानाम्मꣳहिष्ठोमत्सदन्धसꣳ ॥ दृढाचिदारु
जेवसु ॥५॥ [1]अभीषुणः ॥ अभीषुणꣳसखीनामविताजरितॄणा
म् ॥ शतम्भवास्यूतिभिः ॥६॥ कयात्त्वम् ॥ कयात्त्वन्नऽऊत्त्या

१ अभीषुणः ।॰ अत्र अभिसुनः इति पदम् । अत्र "अभेश्च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ६३ सू.) इत्यनेन अभेरुपसर्गात्परस्य सुशब्दस्य षत्वे रूपम् ।

भिष्प्रमंन्दसेवृपन् ॥ कयांस्त्तोतृब्भ्युऽआभर ॥ ७ ॥ इन्द्रो
व्विश्श्वंस्य राजति ॥ शन्नोऽअस्तुद्विपदेशञ्चतुंष्प्पदे ॥ ८ ॥
शन्नं÷ ॥ शन्नोंमित्रश्शंव्वरुंणꣳशन्नोंभवत्त्वर्य्यमा ॥ सन्नऽइ
न्द्रोबृहस्प्पतिꣳशन्नोव्विष्णुंरुरुक्क्रमः ॥ ९ ॥ शन्नोव्वातं÷ ।
पवताꣳशन्नंस्तपतुसूर्य्यं÷ ॥ शन्नꣳकनिंक्कदद्देवः पुर्ज्जन्योऽ
अभिवंर्षतु ॥ १० ॥ अहांनिशम् ॥ अहांनिशम्भंवन्तुनꣳश
ꣳरात्त्रीꣳप्प्रतिंधीयताम् ॥ शन्नंऽइन्द्राग्नीभंवतामवोंभिꣳश

न्नऽइन्द्रावरुणारातहंव्या ॥ शन्नंऽइन्द्रापूषणाव्वाजंसातौशमि

न्द्रासोमांसुवितायशँय्योः ॥ ११ ॥ शन्नं÷ ॥ शन्नोदेवीरभि

ष्टंयऽआपोंभवन्तुपीतयें ॥ शँय्योरभिस्त्रंवन्तुनः ॥ १२ ॥

स्योनापृंथिवि । नोभवानृक्षरानिवेशंनी ॥ यच्छांनुःशर्म्मंस

प्प्रथाः ॥ १३ ॥ आपोहि । ष्ठामंयोभुवस्तानंऽऊर्ज्जेदंधात

न ॥ महेरणांयचक्षंसे ॥ १४॥ योवं÷ । शिवतंमोरसस्तस्य

१ अत्र यच्छ नः इति पदम् । यच्छ इत्यस्य ह्रस्वाकारस्य नः इत्यस्य नकारे परे "धारयामयोजावसचस्वनुदमोषुजयतोरुष्यरक्षयजयच्छमत्सथपिगृतगायतातुयेन नकारे (शु. य. प्रा. ३ अ. १०८ सू.) इत्यनेन दीर्घाकारे कृते यच्छानः ।

शु. य. संहि· ॥१२९॥

भाजयतेहनं÷ ॥ उशतीरिवमातरं÷ ॥ १५ ॥ तस्म्माऽअरंम ॥

तस्म्माऽअरंङ्गमामवोयस्यक्षयांयजिन्वंथ ॥ आपोजनयं

थाचनः ॥ १६ ॥ [१६-१] द्यौःशान्तिं÷ ॥ द्यौःशान्तिरन्त

रिक्क्षछशान्तिं÷पृथिवीशान्तिरापःशान्तिरोषधयःशान्तिं÷ ॥

वनस्प्पतंयःशान्तिर्व्विश्वेंदेवाःशान्तिर्ब्रह्मशान्तिःसर्व्वछशा

न्तिःशान्तिरेवशान्तिःसामाशान्तिरेधि ॥ १७ ॥ दृतेदृछ्हं

मा। मित्रस्यंमाचक्क्षुषासर्व्वाणिभूतानिसमीक्षन्ताम् ॥ मित्र

स्याहञ्चक्षुषासर्व्वाणिभूतानिसमीक्षे ॥ मित्रस्यचक्षुषासमी
क्षामहे ॥ १८ ॥ दृतेदृꣳहंमा । ज्योक्तेसन्दृशिजीव्यास
ञ्ज्योक्तेसन्दृशिजीव्यासम् ॥ १९ ॥ नमस्ते ॥ नमस्तेहर
सेशोचिषेनमस्तेऽअस्त्वर्च्चिषे ॥ अन्याँस्तेऽअस्मत्तपन्तु
हेतयः पावकोऽअस्मभ्यꣳशिवोभव ॥ २० ॥ नमस्ते ।
ऽअस्तुविद्युतेनमस्तेस्तनयित्नवे ॥ नमस्तेभगवन्नस्तुयतꣳ
स्वः समीहसे ॥ २१ ॥ यतोयतꣳसमीहसेततोनोऽअभयङ्कुरु ॥

शन्नं÷कुरुप्रजाभ्योभंयन्नह्पशुभ्यं÷॥२२॥ सुमित्रियानः॥
सुमित्रियानऽआपऽओषंधयह्सन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तु
सुोस्म्मान्द्वेष्टियञ्चंवयन्द्विष्म्मः॥२३॥ तच्चक्षुं÷॥ तच्चक्षु
र्देवहितम्पुरस्त्ताच्छुक्क्रमुच्चंरत् ॥ पश्श्येमशरदं÷शतञ्जीवे
मशरदं÷शतꣳशृणुयामशरदं÷शतम्प्रब्रंवामशरदं÷शतमदी
नाह्स्यामशरदं÷शतम्भूयंश्चशरदं÷शतात् ॥ २४ ॥ [८-२]
इति श्रीवाजसनेयसंहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ ॥

श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वा दश, यमाय
त्वैकादश, द्वा,वेकविꣳशतिः [अ. ३७ म. २१ अनु. २] ॥
हरिःॐ॥ देवस्यंत्त्वा । सवितुश्प्प्रसवेश्विनोर्बाहुब्भ्याम्पूष्णणो
हस्त्ताब्भ्याम् ॥ आदंदेनारिरसि ॥ १ ॥ युञ्जतेमनः ॥ युञ्ज
तेमनंऽउतयुंञ्जतेधियोव्विप्प्राव्विप्प्रंस्यबृहतोव्विपश्चितंः ॥ व्विहो
त्राद्दधेवयुनाविदेकऽइन्महीदेवस्यंसवितुश्परिष्टुतिꣳ ॥ २ ॥
देवीद्द्यावापृथिवी । मुखस्यंवामुद्याशिरोराद्ध्यासन्देवयजंनेपृथि

ह्या॒ः ॥ मु॒खा॒यं॒त्त्वा॒मु॒ख॒स्यं॒त्त्वा॒शी॒ष्र्ण्णे॑ ॥ ३ ॥ दे॒ह्यौ॑र्व्व
म्म॒र्य॒दं ॥ दे॒ह्यौ॑र्व्वम्म॒र्यो॒भू॒त॒स्यं॒प्प्र॒थ॒मु॒जा॒मु॒ख॒स्यं॒वो॒घ्य॒शि॒रौ॑रा॒घ्या
स॒न्दे॒वु॒य॒जं॒ने॒पृ॒थि॒व्या॒ः ॥ मु॒खा॒यं॒त्त्वा॒मु॒ख॒स्यं॒त्त्वा॒शी॒ष्र्ण्णे॑ ॥४॥
शतम् ॥ १९०० ॥ इ॒यु॒त्त्य॒ग्ग्रे॑ ॥ इ॒यु॒त्त्य॒ग्ग्रे॑ऽआ॒सी॒न्मु॒ख॒स्यं॒
ते॒घ्य॒शि॒रौ॑रा॒घ्या॒स॒न्दे॒वु॒य॒जं॒ने॒पृ॒थि॒व्या॒ः ॥ मु॒खा॒यं॒त्त्वा॒मु॒ख॒स्यं॒
त्त्वा॒शी॒ष्र्ण्णे॑॥ ५ ॥ इ॒न्द्र॒स्यौ॒जं॑ः ॥ इ॒न्द्र॒स्यौ॒जं॒स्त्थ॒मु॒ख॒स्यं॒वो॒
घ्य॒शि॒रौ॑रा॒घ्या॒स॒न्दे॒वु॒य॒जं॒ने॒पृ॒थि॒व्या॒ः ॥ मु॒खा॒यं॒त्त्वा॒मु॒ख॒स्यं॒त्त्वा॒
८१०

शीर्ष्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यं
त्त्वाशीर्ष्णे ॥ ६ ॥ प्रैतु ॥ प्रैतुब्रह्मणस्प्पतिःप्प्रदेव्व्येतुसूनृता ॥
अच्छाव्वीरन्नर्य्यम्पुङ्क्तिराधसन्देवासुज्ज्ञन्नयन्तुनः ॥ मुखायं
त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे॥ मुखा
यंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥७॥ मुखस्याशिरः ॥ मुखस्याशिरो
सि ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखस्याशिरोसि ॥ मुखा
यंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखस्याशिरोसि ॥ मुखायंत्त्वा

मुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ मुखा
यंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे
॥ ८ ॥ अश्वंस्यत्त्वा ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्ण्णं÷शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ अश्वं
स्यत्त्वावृष्ण्णं÷शक्नाधूंपयामिदेवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायं
त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ अश्वंस्यत्त्वावृष्ण्णं÷शक्नाधूंपयामि
देवयजंनेपृथिव्याः ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीष्ष्र्णे ॥ मुखायं

त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥
मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ ९ ॥ ऋजवेत्त्वा । साधवे
त्त्वासुक्षित्यैत्त्वा ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायं
त्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे ॥ मुखायंत्त्वामुखस्यंत्त्वाशीर्ष्णे
॥ १० ॥ [१०-१] यमायंत्त्वा । मुखायंत्त्वासूर्य्यस्यत्त्वा
तपसे ॥ देवस्त्वासविताम्ध्वानक्तुपृथिव्याःसᳪंस्पृशस्प्पा

१ सᳪंस्पृशस्प्पाहि । अत्र "अध्वनो रजसो रिपःस्पृशस्पातौ" (शु. य. प्रा. ३ अ. २८ सू.) इत्यस्मिन् पाताविति धातुग्रहणात् पाहि इति पाधातोर्लोटि मध्यमपुरुषस्यैकवचनस्य रूपे परे स्पृशः विसर्गस्य सः ।

हि ॥ अर्चिरसि शोचिरसि तपोसि ॥ ११ ॥ अनाधृष्टा पुरस्ता
त् ॥ अनाधृष्टा पुरस्तादग्नेराधिपत्य ऽआयुर्मे दाः पुत्रवतीद
क्षिणत ऽइन्द्रस्याधिपत्ये प्रजाम्मे दाः ॥ सुषदा पश्चाद्देवस्य
सवितुराधिपत्ये चक्षुर्म्मे दा ऽआश्रुतिरुत्तरतो धातुराधिपत्ये
रायस्पोषम्मे दाः ॥ विधृतिरुपरिष्टाद्बृहस्पतेराधिपत्य ऽओ
जो मे दा विश्वाभ्यो माना ष्ठाभ्यः पाहि मनोरश्वासि ॥ १२ ॥
स्वाहा मरुद्भिः ॥ स्वाहा मरुद्भिः परिश्रीयस्व दिवः संस्पृश

८१४

स्प्पाहि ॥ मधुमधुमधुं ॥ १३ ॥ गब्भौंदेवानांम् ॥ गब्भौं
देवानांम्पितामंतीनाम्पतिंः प्प्रजानांम् ॥ सन्देवोदेवेनंसवि
त्त्रागंतसꣳसूर्य्यैणरोचते ॥ १४ ॥ समग्निः ॥ समग्निरग्नि
नांगतसन्दैवेनसवित्त्रासꣳसूर्य्यैणारोचिष्ट ॥ स्वाहासमग्नि
स्तपंसागतसन्दैव्येनसवित्त्रासꣳसूर्य्यैणारूरुचत ॥ १५ ॥
धर्त्तादिवः ॥ धर्त्तादिवोव्विभांतितपंसस्पृथिव्यान्धर्त्तादेवो

१ तपसः पृथिव्याम् इति पदम्। तपसः इत्यस्य विसर्गस्य "तपसस्पृथिव्याम्" (शु. य. प्रा. ३ अ. २७ सू.) इत्यनेन सत्वं सिद्ध्यति।

८१५

देवानाममर्त्यस्तपोजाः ॥ वाचमस्मेनियच्छदेवायुवम्
॥ १६ ॥ अपश्यङ्गोपाम् ॥ अपश्यङ्गोपामनिपद्यमानमा
चपराचपथिभिश्चरन्तम् ॥ ससध्रीचीःसविषूचीर्वसानऽआव
रीवर्तिभुवनेष्वन्तः ॥ १७ ॥ विश्वासाम्भुवाम् ॥ विश्वा
साम्भुवाम्पतेविश्वस्यमनसस्पतेविश्वस्यवचसस्पतेसर्वस्यव
चसस्पते ॥ देवश्रुत्त्वन्देवघर्म्मदेवोदेवान्पाह्यत्रप्रावीरनुवा
न्देववीतये ॥ मधुमाध्वीभ्याम्मधुमाधूचीभ्याम् ॥ १८ ॥

हृदेत्त्वां ॥ हृदेत्त्वामनसेत्त्वादिवेत्त्वासूर्य्यायत्त्वा ॥ ऊर्द्ध्वोऽ
अंद्धरन्दिविदेवेषुधेहि ॥ १९ ॥ पितानः ॥ पितानोसिपि
तानोबोधिनमस्तेऽअस्तुमामाहिꣳसीः ॥ त्वष्टृमन्तस्त्वा
सपेमपुत्रान्पशून्मयिधेहिप्रजामस्मासुधेह्यरिष्टाहꣳसहप
त्याभूयासम् ॥ २० ॥ अहः केतुना । जुषताꣳसुज्योति
ज्योतिषास्वाहा ॥ रात्रिः केतुनाजुषताꣳसुज्योतिज्योतिषा
स्वाहा ॥ २१ ॥ [११-२] इति श्रीवाजसनेयसंहितायां

८१७

शु. य. संहि. ॥१३५॥

सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ देवस्यत्त्वाष्टौ, यमायत्त्वा क्षत्रस्यत्त्वा दशकौ, त्रयोऽष्टाविꣳशतिः [अ. ३८ मं. २८ अनु. ३] ॥ हरिःॐ॥ देवस्यंत्त्वा ॥ देवस्यंत्त्वासवितुः प्प्रंसवेश्विनोर्बाहुब्भ्यांम्पूष्णणो हस्त्ताब्भ्याम् ॥ आददेदिंत्त्यैरास्न्नांसि ॥ १ ॥ इडऽएहिं ॥ इडऽएह्यदिंतऽएहिसरंस्वत्त्येहिं ॥ असावेह्यसावेह्यसावेहिं ॥ २ ॥ अदिंत्त्यैरास्न्नां । सीन्द्राण्ण्याऽउष्णणीषंः ॥

उ. वि. अ. ॥ ३८ ॥

॥ १३५ ॥

पूषासिंघर्म्मायंदीष्व ॥ ३ ॥ अश्विभ्यांम्पिन्वस्व ॥ अश्वि
भ्यांम्पिन्वस्वसरंस्वत्यैपिन्वस्वेन्द्रांयपिन्वस्व ॥ स्वाहेन्द्रंव
त्स्वाहेन्द्रंवत्स्वाहेन्द्रंवत् ॥ ४ ॥ यस्ते ॥ यस्तेस्तनं÷शश
योयोमंयोभूर्य्योरंत्नधावंसुविद्यःसुदत्रं÷ ॥ येनाविश्वापुष्यं
सिवार्य्याणिसरंस्वतितमिहधातंवेकः ॥ उर्व्वन्तरिक्षमन्वैमि
॥ ५ ॥ गायत्रञ्छन्दं÷ ॥ गायत्रञ्छन्दौसित्रैष्टुंभञ्छन्दौसि
द्यावांपृथिवीभ्यांन्त्वापरिंगृह्णाम्म्यन्तरिंक्षेणोपंयच्छामि ।

इन्द्राश्विनामधुनंहसारघस्यंघर्म्मम्पातवसंवोयजंतवाट् ॥ स्वा
हासूर्य्यस्यरश्श्मयेवृष्टिवनंये ॥ ६ ॥ समुद्रायंत्त्वा ॥ समु
द्रायंत्त्वावातायस्वाहासरिरायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ अनाधृ
ष्यायंत्त्वावातायस्वाहाप्रतिधृष्यायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ अ
वस्यवेत्त्वावातायस्वाहाशिमिदायंत्त्वावातायस्वाहा ॥ ७ ॥
इन्द्रायत्त्वा ॥ इन्द्रायत्त्वावसुमतेरुद्रवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वादि
त्यवंतेस्वाहेन्द्रायत्त्वाभिमातिघ्नेस्वाहा ॥ सवित्रेत्त्वंऽऋभुम

तेंद्विभुमतेद्वाजंवतेस्वाहाबृहस्पतंयेत्त्वाद्विश्वदेंव्यावतेस्वाहां
॥ ८ ॥ [८-१] यमायंत्त्वा ॥ यमायत्त्वाङ्गिरस्वतेपितृम
तेस्वाहां ॥ स्वाहांघर्म्मायस्वाहांघर्म्मःपित्रे ॥ ९ ॥ द्विश्वाऽ
आशांऽ ॥ द्विश्वाऽआशांदक्षिणसद्विश्वांन्देवानयांडिह ॥
स्वाहांकृतस्यघर्म्मस्यमधोःपिबतमाश्विना ॥ १० ॥ दिविधांऽ ॥
दिविधांऽइमँय्यज्ञमिमँय्यज्ञन्दिविधांऽ ॥ स्वाहाग्नयेंय
ज्ञियांयशँय्यजुर्भ्यंऽ ॥ ११ ॥ अश्विनाघर्म्मम् ॥ अश्विनाघ

र्म्मम्पातंहार्द्वानमहर्द्दिवाभिरूतिभिः ॥ तन्त्रायिणेनमोद्या
वापृथिवीभ्याम् ॥ १२ ॥ अपातामश्विना ॥ घर्म्ममनुद्या
वापृथिवीऽअमꣳसाताम् ॥ इहैवरातयःसन्तु ॥ १३ ॥ इषे
पिन्वस्व ॥ इषेपिन्वस्वोर्ज्जेपिन्वस्वब्रह्मणेपिन्वस्वक्षत्रायपिन्व
स्वद्यावापृथिवीभ्याम्पिन्वस्व ॥ धर्म्मासिसुधर्म्मामेन्यस्मेनृ
म्णानिधारयब्रह्मधारयक्षत्रन्धारयव्विशन्धारय ॥ १४ ॥
स्वाहापूष्णे । शरसेस्वाहाग्रावभ्यःस्वाहाप्रतिरवेभ्यः ॥

स्वाहापितृभ्य्यंऽऊर्द्ध्वबर्हिर्भ्योघर्म्मपावभ्यःस्वाहाद्यावापृथि
वीभ्याᳫंस्वाहाव्विश्वेभ्योदेवेभ्यः ॥ १५ ॥ स्वाहारुद्राय ।
रुद्रहूतयेस्वाहासञ्ज्योतिषाज्ज्योतिः ॥ अहः केतुनाजुषता
ᳫंसुज्ज्योतिर्ज्ज्योतिषास्वाहा ॥ रात्रिः केतुनाजुषताᳫंसुज्ज्यो
तिर्ज्ज्योतिषास्वाहा ॥ मधुंहुतमिन्द्रतमेऽअग्नावश्श्यामतेदेव
घर्म्मनमस्तेऽअस्तुमामाहिᳫंसीः ॥ १६ ॥ अभीमम् ॥
अभीमम्महिमादिवंव्विप्रोबभूवसप्रथाः ॥ उतश्रवसापृथि

शु. य. संहि. ॥१३८॥

उ. वि. अ. ॥ ३८ ॥

वीऽंसद्धसीदस्वमहाँ२॥ऽअंसिरोचंस्वदेववीतमः ॥ विधूम

मंग्नेऽअरुषम्मियेद्ध्यसृजप्प्रंशस्तदर्शतम् ॥ १७ ॥ याते ।

घर्म्मंदिव्व्याशुग्ग्यागायत्र्याऽंहविर्द्धाने ॥ सातऽआप्प्यायता

न्निष्ट्यायतान्तस्यैतेस्वाहा ॥ यातेघर्म्मान्तरिक्षेशुग्ग्यात्रिष्टु

भ्याग्नीध्रे ॥ सातऽआप्प्यायतान्निष्ट्यायतान्तस्यैतेस्वाहा ॥

यातेघर्म्मपृथिव्व्याऽंशुग्ग्याजगत्त्याऽंसदस्या ॥ सातऽआ ॥१३८॥

प्प्यायतान्निष्ट्यायतान्तस्यैतेस्वाहा ॥ १८ ॥ [१०-२]

क्षत्रस्यंत्त्वा । पुरस्प्पांयब्ब्रह्मणस्तत्त्वम्पाहि ॥ व्विशंस्त्त्वाधर्म्म
णाव्वयमनुंक्कामामसुवितायनव्यंसे ॥ १९॥ चतुं÷स्त्रक्तिर्न्ना
भिं÷ ॥ चतुं÷स्त्रक्तिर्न्नाभिर्क्कृतस्यंसप्प्रथाः सनोव्विश्श्वायुं÷सप्प्र
थाः सनं÷सर्व्वायुं÷सप्प्रथाः ॥ अपद्वेषोऽअपह्वरोन्न्यव्व्रंतस्यस
श्चिम ॥ २० ॥ घर्म्मैतत् ॥ घर्म्मैतत्तेपुरीषन्तेनव्वर्द्धस्वचाचं
प्प्यायस्व ॥ व्वर्द्धिषीमहिंचव्वयमाचंप्प्यासिषीमहि ॥ २१ ॥
अचिंक्कदुद्वृषां ॥ अचिंक्कदुद्वृषाहरिर्म्महान्मित्त्रोनदंर्शतः ॥

सꣳसूर्य्येणदिद्युतदुदधिर्न्निधिः ॥ २२ ॥ सुमित्रियानः ॥
सुमित्रियानऽआपऽओषधयꣳसन्तुदुर्म्मित्रियास्तस्म्मैसन्तु
योस्म्मान्द्वेष्टियञ्चवयन्द्विष्म्मः ॥ २३ ॥ उद्वयम् ॥ उद्वयन्त
मंसस्प्परिस्वःपश्श्यन्तऽउत्तरम् ॥ देवन्देवत्राःसूर्य्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम् ॥ २४ ॥ एधोसि ॥ एधोस्येधिषीमहिसमि
दसितेजोसितेजोमयिधेहि ॥ २५ ॥ यावतीद्यावापृथिवी । ॥१३९॥
यावच्चसप्तसिन्धवोवितस्थिरे ॥ तावन्तमिन्द्रतेग्ग्रहमूर्ज्जागृ

त्वाम्म्यक्षितम्मयिगृह्णाम्म्यक्षितम् ॥ २६ ॥ मयित्त्यत् ॥
मायित्त्यादिन्द्रियम्बृहन्मयिदक्षोमयिक्क्रतुः ॥ घर्म्मस्त्रिशु
ग्विराजतिव्विराजाज्ज्योतिषासहब्ब्रह्मणातेजसासह॥२७॥पयं
सोरेतः ॥ पयंसोरेतऽआभृंतन्तस्यदोहमशीमह्युत्तरामुत्तराᳫं
समाम् ॥ त्विषः संवृक्क्त्वेदक्षस्यतेसुषुम्म्णस्यंतेसुषुम्म्णा
ग्निहुतः ॥ इन्द्रपीतस्यप्रजापतिभक्षितस्यमधुमतऽउपहूतऽ
उपहूतस्यभक्षयामि ॥२८॥ [१०-३] ॥ इतिश्रीवाजसनेय-

सं. ६३

संहितायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३८ ॥ श्रीवेदपुरुषाय नमः ॥
अनुवाकसूत्रम् ॥ स्वाहाप्राणेभ्यःषड्, ग्रश्च सप्त, द्वौ त्रयोदश ॥ [अ. ३९ मं. १३ अनु. २] हरिःॐ ॥ स्वाहांप्प्राणेभ्यः ॥ स्वाहांप्प्राणेभ्यःसाधिपतिकेभ्यः ॥ पृथिव्यैस्वाहाग्नयेस्वाहान्तरिक्षायस्वाहांवायवेस्वाहां ॥ दिवेस्वाहासूर्यायस्वाहां ॥ १ ॥ दिग्भ्यःस्वाहां । चन्द्रायस्वाहानक्षत्रेभ्यःस्वाहाद्भ्यःस्वाहावरुणायस्वाहां ॥ नाभ्यैस्वाहांपूतायस्वाहां ॥ २ ॥

व्वाचेस्वाहा। प्प्राणायस्वाहाप्प्राणायस्वाहा॥ चक्क्षुषेस्वाहाच
क्क्षुषेस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहाश्श्रोत्रायस्वाहा॥ ३ ॥ मनसःका
मम्॥ मनसःकाममाकूतिंव्वाचःसत्त्यमशीय॥ पशूनाꣳरूप
मन्नस्यरसोयशःश्रीःश्श्रयताम्मयिस्वाहा॥४॥ प्रजापतिःसम्भ्रि
यमाणः। सम्म्राट्सम्भृतोव्वैश्श्वदेवःसꣳसन्नोघर्म्मःप्प्रवृक्तस्त्ते
जऽउद्यतऽआश्श्विनःपयस्यानीयमानेपौष्णोव्विष्यन्दमाने
मारुतःक्कथन्॥ मैत्रःशरसिसन्ताय्यमानेव्वायव्योह्रियमा

णऽआग्ग्नेयोहूयमांनोव्वाग्घुतः ॥ ५ ॥ सवितापृथमे । हंन्नाग्ग्नि
र्द्वितीयेव्वायुस्तृतीयंऽआदित्त्यश्चतुर्त्थेंचन्द्रमांःपञ्चमऽऋतुः
षुष्ठेमरुतंःसप्तमेबृहस्प्पतिरष्ट्टमे ॥ मित्रोनंवमेव्वरुणोदशमऽ
इन्द्रंऽएकादुशेव्विश्श्वेदेवाद्वांदुशे ॥ ६ ॥ [६-१] उग्रश्च ।
भीमश्चद्ध्वान्तश्चधुनिंश्च ॥ सासह्वाँश्चांभियुग्ग्वाचंव्विक्क्षिपः
स्वाहां ॥ ७ ॥ अग्निꣳहृदंयेन ॥ अग्निꣳहृदंयेनाशनिꣳ
हृदयाग्ग्रेणंपशुपतिङ्कृत्स्नहृदंयेनभुवँय्यक्ना ॥ शर्व्वम्मतंस्न्ना

ब्भ्यामीशानम्मन्युनामहादेवमन्तꣳपर्शव्व्येनोग्ग्रन्देवंव्वनिष्ठु
नांव्वसिष्ठहनुꣳशिङ्गीनिकोश्श्याब्भ्याम् ॥ ८ ॥ उग्ग्रँल्लोहितेन ।
मित्त्रꣳसौव्व्रत्त्येनरुद्द्रन्दौव्व्रत्त्येनेन्द्द्रम्प्प्रक्क्रीडेनमरुतोबलेनसा
द्ध्यान्प्प्रमुदा ॥ भवस्यकण्ठ्यꣳरुद्द्रस्यान्तꣳपार्श्श्व्यम्महादेवस्यय
कृच्छर्व्वस्यव्वनिष्ठुꣳपशुपतेꣳपुरीतत् ॥ ९ ॥ लोमब्भ्यꣳस्वाहा ॥
लोमब्भ्यꣳस्वाहालोमब्भ्यꣳस्वाहात्त्वचेस्वाहात्त्वचेस्वाहालोहिं

१ अन्तः पर्शव्येन । अत्र "समानपदे च" (शु. य. प्रा. ३ अ. ३० सू.) इत्यनेन सकारे प्राप्ते "वाजपतिर्वासऽएदिधिषुरन्तः पर्शव्येनान्तः पार्श्व्यमिति च" (शु.य. प्रा. ३ अ. ३८ सू.) इत्यनेन निषिध्यते । अन्तः पार्श्श्व्यम् इत्यत्र "परं तु रेफहकाराभ्यां" (शु.य.प्रा.४अ.१०१सू.) इत्यनेन शकारस्य द्वित्वम् ।

तायस्वाहालोहितायस्वाहामेदोभ्यꣳस्वाहामेदोभ्यꣳस्वाहा॥
माꣳसेभ्यꣳस्वाहामाꣳसेभ्यꣳस्वाहास्नावभ्यꣳस्वाहास्नाव
भ्यꣳस्वाहास्थभ्यꣳस्वाहास्थभ्यꣳस्वाहामज्जभ्यꣳस्वाहा
मज्जभ्यꣳस्वाहा ॥ रेतसेस्वाहापायवेस्वाहा ॥ १० ॥ आया
सायस्वाहा । प्रा[1]यासायस्वाहासँयासायस्वाहावियासायस्वा
होद्यासायस्वाहा ॥ शुचेस्वाहाशोचतेस्वाहाशोचमानायस्वा
हाशोकायस्वाहा ॥ ११ ॥ तपसेस्वाहा ॥ तपसेस्वाहातप्यते

१ आयासाय । प्र यास इति पदम् । अत्र प्रवणशृङ्गयासेषु (शु. य. प्रा. ३ अ. १०५ सू.) इत्यनेन प्रशब्दात्यासशब्दे परे प्रशब्दाकारस्य दीर्घः ।

तेस्वाहातप्प्यमानायस्वाहांतप्तायस्वाहांघर्म्मायस्वाहा ॥
निष्कृत्त्यैस्वाहाप्प्रायश्चित्त्यैस्वाहांभेषजायस्वाहा ॥ १२ ॥
यमायस्वाहा ॥ यमायस्वाहान्तकायस्वाहांमृत्त्यवेस्वाहा ॥
ब्रह्मणेस्वाहांब्रह्महत्त्यायैस्वाहाव्विश्श्वेब्भ्योदेवेब्भ्यःस्वाहाद्यावा
पृथिवीब्भ्याᳪस्वाहा ॥ १३ ॥ [७-२] इतिश्रीवाजसनेय-
संहितायामेकोनचत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ श्रीवेद-
पुरुषाय नमः॥ अनुवाकसूत्रम् ॥ ईशाव्वास्यमष्टौ, वन्धन्तमो

नव, द्वौ सप्तदश ॥ [अ. ४० मं. १७ अनु. २] हरिःॐ ॥
ईशावास्यम् ॥ ईशावास्यमिदᳬं सर्वँय्यत्किञ्चजगत्त्याञ्जगत् ॥
तेनत्त्यक्त्तेनभुञ्जीथामागृधःकस्यस्विद्धनम् ॥ १ ॥ कुर्वन्नेव ॥
कुर्वन्नेवेहकर्म्माणिजिजीविषेच्छतᳬंसमाः ॥ एवन्त्वयिना
न्न्यथेतोस्त्तिनकर्म्मलिप्प्यतेनरे ॥२॥ असुर्य्यानाम ॥ असुर्य्या
नामतेलोकाऽअन्धेनतमसावृताः ॥ ताँस्त्तेप्प्रेत्त्याभिगच्छन्ति
येकेचात्त्महनोजनाः ॥३॥ अनेजदेकम् ॥ अनेजदेकम्मनसो

जवीयोनैनंद्देवाऽआप्नुवन्पूर्व्वमर्शंत् ॥ तद्धावंतोन्यानत्त्येंतिति
ष्ठत्तस्मिन्नपोमातरिश्वांदधाति ॥ ४ ॥ तदेंजति ॥ तदेंजतित
न्नैजंतितद्दूरेतद्वन्तिके ॥ तदन्तरंस्यसर्व्वंस्यतदुसर्व्वंस्यास्यबा
ह्यतः ॥ ५ ॥ यस्तु ॥ यस्तुसर्व्वांणिभूतान्यात्मन्नेवानुप
श्श्यंति ॥ सर्व्वभूतेषुंचात्मानन्ततोनविचिंकित्सति ॥ ६ ॥
यस्मिन्त्सर्व्वाणि। भूतान्यात्मैवाभूंद्विजानतः ॥ तत्रकोमो
हुःकःशोकंऽएकुत्त्वमंनुपश्श्यंतः ॥ ७ ॥ सपर्रि ॥ सपर्य्यं

गाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरꣳशुद्धमपापविद्धम् ॥ कवि
र्मनीषीपरिभूःस्वयम्भूर्यथातथ्यतोर्थान्व्यदधाच्छाश्वती
भ्यःसमाभ्यः ॥ ८ ॥ [८-१] अन्धन्तमः ॥ अन्धन्त
मःप्रविशन्तियेसम्भूतिमुपासते ॥ ततोभूयऽइवतेतमोयऽ
उसम्भूत्याꣳरताः ॥ ९ ॥ अन्यदेव ॥ अन्यदेवाहुःसम्भ
वादन्यदाहुरसम्भवात् ॥ इतिशुश्रुमधीराणाँयेनस्तद्विचच
क्षिरे ॥ १० ॥ सम्भूतिञ्च । विनाशञ्चयस्तद्वेदोभयꣳसह ॥

विनाशेनमृत्युन्तीर्त्वासम्भूत्यामृतमश्नुते ॥ ११ ॥ अन्ध
न्तमः ॥ अन्धन्तमःप्रविशन्तियेविद्यामुपासते ॥ ततोभू
यऽइवतेतमोयऽउविद्यायांरताः ॥ १२ ॥ अन्यदेव ॥
अन्यदेवाहुर्विद्यायाऽअन्यदाहुरविद्यायाः ॥ इतिशुश्रुमधी
राणांयेनस्तद्विचचक्षिरे ॥ १३ ॥ विद्याञ्च ॥ विद्याञ्चा
विद्याञ्चयस्तद्वेदोभयंसह ॥ अविद्ययामृत्युन्तीर्त्वावि
द्ययामृतमश्नुते ॥ १४ ॥ वायुरनिलम् ॥ वायुरनिलममृ

तुमथेदम्भस्म्मान्तु ᳬ शरीरम् ॥ ॐ ३ ॥ क्रतोस्म्मर ॥ क्लिबे
॥१४५॥ स्म्मंर ॥ कृतᳬस्म्मंर ॥ १५ ॥ अग्ग्नेनयं ॥ सुपथांरायेऽअस्म्मा
॥ ४० ॥ न्विश्श्वानिदेवव्वयुनांनिव्विद्वान् ॥ युयोद्ध्युस्म्मज्जुंहुराणमेनो
भूयिंष्ठान्तेनमंऽउक्तिंव्विधमे ॥ १६ ॥ हिरण्मयेंनपात्रेंण ।
सत्त्यस्यापिंहितम्मुखंम् ॥ योसावांदित्येपुरुंषᳬसोसावहम् ॥
ॐ ३॥ खम्ब्रह्म ॥१७॥ [९-२] [आदितो मन्त्रसंख्या १९७५] ॥१४५।
इतिश्रीवाजसनेयसंहितायां चत्वारिंशत्तमोऽध्यायः ॥ ४० ॥

श्रीवेदपुरुषार्पणमस्तु ॥ दशाध्याये समाख्याता अनुवाकास्तु
संख्यया ॥ शतं दशानुवाकाश्च नवान्ये च मनीषिभिः ॥ १ ॥
सप्तषष्टिश्चितौ ज्ञेया सौत्रे द्वाविंशतिस्तथा ॥ अश्व एकोनपञ्चा-
शत्पञ्चत्रिंशत्खिले स्मृताः ॥२॥ शुक्रियेषु तु विज्ञेया एकादश
मनीषिभिः ॥ एकीकृत्य समाख्यातं त्रिशतं त्र्यधिकं मतम् ॥३॥
इति श्रीवाजसनेयसंहितायामनुवाकसूत्राध्यायः समाप्तः ॥

इयं श्रीशुक्लयजुर्वेदसंहिता जामनगरनिवासिनाऽऽचार्योपटङ्केन त्रिकमजीतनुजनुषाऽमृतलालशास्त्रिणा या० शिक्षा०
का० प्रणीतयजुःप्रातिशाख्यानुसारेण च शके १८७२ चैत्रमासे शुक्लपक्षे प्रतिपदि रविवासरे वत्सरारम्भे
संशोधिता "अमृतवर्षिण्या टिप्पण्या" च समलङ्कृता समाप्ता ॥

८३९

इति श्रीवाजसनेयसंहितोत्तराविंशतिः समाप्ता ।

॥ अथाष्टविकृतिप्रारंभः ॥

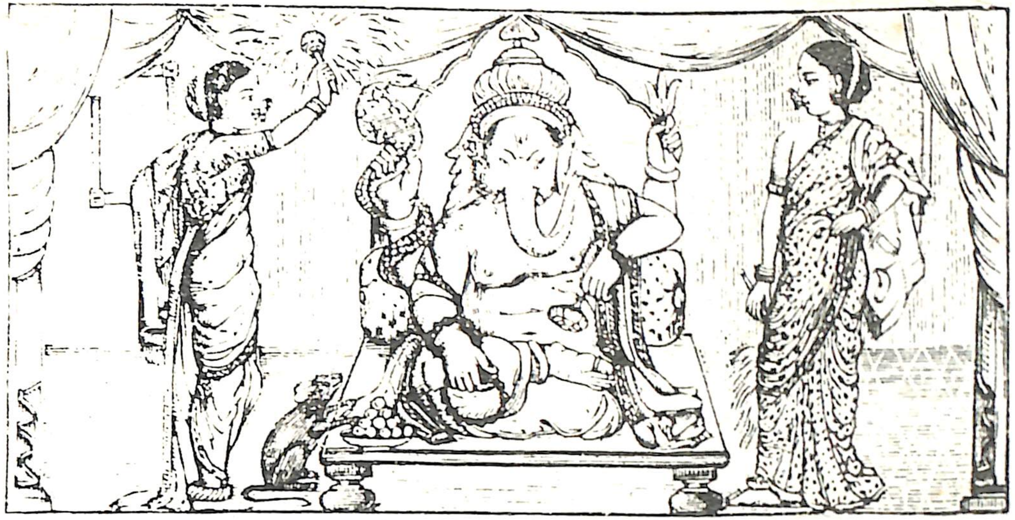

॥ अथाष्टौ विकृतीनां स्वरूपकथनम् ॥ कास्ताः ॥ जटा-
मालादण्डरेखारथध्वजाशिखाघनाः ॥ क्रममाश्रित्य निर्वृत्ता
विकारा अष्टविश्रुताः ॥ १ ॥ विश्रुताः ॥ जटा माला शिखा
रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ॥ अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रम-
पूर्वा महर्षिभिः ॥ २ ॥ द्विपदादिक्रमाः पञ्च प्रक्रमाद्युत्क्रमा
त्ततः ॥ पुन्नः क्रमादुह्यादिता जटात्वं प्रापिता बुधैः ॥ ३ ॥
वैदिकैः पठ्यमानत्वात्प्रत्यक्षस्मृतिमूलतः ॥ जटाद्यध्ययनं

कार्यं पङ्क्तिपावनकारणात् ॥ ४ ॥ जटादिविकृतीनां ये पारायणपरा नराः ॥ महात्मानो द्विजाः श्रेष्ठाः ते ज्ञेयाः पङ्क्तिपावनाः ॥ ५ ॥ इति वाराहपुराणे ॥ मार्कण्डेये च ॥ क्रमाध्ययनसम्पन्नो मन्त्रब्राह्मणपारगः ॥ जटापारायणपरो विष्णुलोके महीयते ॥ ६ ॥ जटापाठपरं विप्रं यो गर्हयति मूढधीः ॥ पुनरावृत्तिसहितं तमः प्राप्नोति नान्यथा ॥ ७ ॥ वृद्धमनुः ॥ वेदवेदार्थतत्त्वज्ञा जटाक्रमविशारदाः ॥ श्रोत्रिया

ब्राह्मणाः श्राद्धे ये नराः पङ्क्तिपावनाः ॥ ८ ॥ पराशरः ॥
संहितावित्स्वर्गगामी पदवेदी महर्गतिः ॥ क्रमी जनतपः
सत्यगामी वैकुण्ठभोगजटी ॥ ९ ॥ यथा ॥ अथ जटा ॥
त्र्यम्बकँय्यजामहेयजामहे त्र्यम्बकं त्र्यम्बकँय्यजामहे । त्र्य
म्बकमिति त्रिऽअम्बकम् । यजामहे सुगन्धिꣳ सुगन्धिँय्यंजा
महेयजामहेसुगन्धिम् । सुगन्धिम्पुंष्टिवर्द्धनम्पुष्टिवर्द्धनꣳ सुग
न्धिꣳ सुंगन्धिम्पुंष्टिवर्द्धनम् । सुगन्धिमितिं सुऽगन्धिम् । पुष्टि
८४५

शु. य. संहिता. ॥१४९॥ वर्द्धंनमितिं पुष्टिऽवर्द्धंनम् ॥ उर्व्वारुकमिंवबन्धंनाद्बन्धंना अष्ट-विकृतयः
दुर्व्वारुकमिंवोर्व्वारुकमिंवबन्धंनात्। उर्व्वारुकमिवेत्युंर्व्वारुकम्
ऽइंव । बन्धंनान्मृत्योर्मृत्योर्बन्धंनाद्बन्धंनान्मृत्योः ।
मृत्योर्मुंक्षीयमुक्षीयमृत्योर्मृत्योर्मुंक्षीय। मुक्षीयमा
मामामुंक्षीयमुक्षीयमा । मामृतांदमृतान्मामामृतांत् ।
अमृतादित्यमृतांत् ॥ पतिवेदंनमितऽइतःपंतिवेदंनम्पतिवे ॥ १४९ ॥
दंनमितः । पतिवेदंनमितिंपतिऽवेदंनम् । इतोमुंक्षीयमु

क्षीयेतऽइतोमुंक्षीय। मुक्षीयमामामुंक्षीयमुक्षीयमा।
मामुतोमुतोमामामुतः। अमुतऽइत्त्यमुतः॥१॥ (जटा॥)
पुनंस्त्वात्त्वापुनं पुनंस्त्वा। पुनरितिपुनः। त्वादित्त्याऽ
आदित्त्यास्त्वात्त्वादित्त्याः। आदित्त्यारुद्राऽआदि
त्त्याऽआदित्त्यारुद्राः॥ रुद्राव्वसंवोव्वसंवोरुद्रारुद्राव्वसंवं।
व्वसंवंसꣳसंव्वसंवोव्वसंवंसम्। समिन्धतामिन्धताꣳसꣳ
समिन्धताम्। इन्धताम्पुनंपुनरिन्धतामिन्धताम्पुनः।

पुनर्ब्ब्रह्माणोब्ब्रह्माणम्पुनम्पुनर्ब्ब्रह्माणः । ब्रह्माणोव्वसुनीथव्व
सुनीथब्ब्रह्माणोब्ब्रह्माणोव्वसुनीथ । व्वसुनीथयज्ज्ञैर्य्यज्ज्ञैर्व्वसुनी
थव्वसुनीथयज्ज्ञैः । व्वसुनीथेतिवसुऽनीथ । यज्ज्ञैरितियज्ज्ञैः ॥
घृतेनत्त्वंत्वङ्घृतेनंघृतेनत्त्वम् । त्वन्तन्त्वन्तन्त्वन्त्वन्त्वन्तन्त्वम् ।
तन्त्वंव्वर्द्धयस्वव्वर्द्धयस्वतन्त्वन्तन्त्वंव्वर्द्धयस्व । व्वर्द्धयस्वसत्त्याः
सत्त्यावर्द्धयस्वव्वर्द्धयस्वसत्त्याः । सत्त्याःसंन्तुसन्तुसत्त्याः
सत्त्याःसंन्तु । सन्तुयजमानस्ययजमानस्यसन्तुसन्तुयजमा

नेस्य । यजमानस्यकामाḥकामायजमानस्ययजमानस्यका
माḥ । कामाऽइतिकामाḥ ॥ २ ॥ सनोनḥससनः । नḥपि
तेवपितेवनोनḥपितेव । पितेवसूनवेसूनवेपितेवपितेवसूनवे ।
पितेवेतिपिताऽइव । सूनवेग्ग्नेग्ग्नेसूनवेसूनवेग्ग्ने । अग्ग्नेसूपायनः
सूपायनोग्ग्नेग्ग्नेसूपायनः । सूपायनोभवभवसूपायनःसूपाय
नोभव । सूपायनऽइतिसूऽउपायनः । भवेतिभव ॥ सचस्वा
नोनḥसचस्वसचस्वानḥ । नḥस्वस्तयेस्वस्तयेनोनḥस्वस्तये ।
८४९

स्वुस्त्तयुऽइतिस्वुस्त्तयें ॥ ३ ॥ अथ क्रममाला निरूप्यन्ते ॥
ब्रूयात्क्रमविपर्यासानर्धर्चस्यादितोऽन्ततः । अन्तश्चादि नये-
देवं क्रममालेति गीयते ॥ १ ॥ क्रमविपर्यासान् ॥ क्रमक्रम-
व्युत्क्रमाभ्यामर्धर्चस्यादितः अन्ततो व्युत्क्रमोपक्रममिति
विशेषः ॥ ब्रूयात् ॥ एवं क्रमविपर्यासाभ्यां क्रमं ब्रुवन् पुमान्
आदित आदित आरभ्य क्रमं समानं समाप्तिं नयेत् ॥
अन्तमन्तत आरब्धं क्रमं आदितः समाप्तिं नयेत् ॥ प्रापये-

दित्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ ॥ यज्ञेनंयज्ञम् । आसन्नित्यां
सन् । यज्ञमंयजन्त । आसन्प्रथमानि । अयजन्तदेवाः ।
प्रथमानिधर्म्माणि । देवास्तानि । धर्म्माणितानि । तानि
धर्म्माणि । तानिदेवाः । धर्म्माणिप्रथमानि । देवाऽअय
जन्त । प्रथमान्यासन् । अयजन्तयज्ञम् । आसन्नित्यासन् ।
यज्ञँयज्ञेन ॥ तेह । देवाऽइतिदेवाः । हनाकम् । देवाः
सन्ति । नाकम्महिमानः । सन्तिसाध्याः । महिमानः
८५१

सचन्त । साद्ध्याऽपूर्वे । सचन्तयत्रं । पूर्वेयत्रं । यत्रपूर्वे । यत्रंसचन्त । पूर्वेसाद्ध्याः । सचन्तमहिमानः । साद्ध्याः सन्ति । महिमानोनाकम् । सन्तिदेवाः । नाकंऽह । देवाऽ इतिदेवाः । हते ॥ १ ॥ मालामालेवपुष्पाणां पदानां ग्रथिनी हि सा ॥ आवर्त्तते त्रयस्तस्यां क्रमव्युत्क्रमसंक्रमाः ॥ १ ॥ यथा ॥ अथपुष्पमालाविकृतिः ॥ परीत्त्यंभूतानि । भूतानि परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानि । परीत्त्येतिपरीऽइत्त्यं । भूतानि

परीत्त्यं । परीत्त्यंभूतानिं । भूतानिंपरीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् ।
लोकान्त्परीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् । परीत्त्येतिंपरीऽइत्त्यं ।
लोकान्त्परीत्त्यं । परीत्त्यंलोकान् । लोकान्त्परीत्त्यं । परीत्त्य
सर्व्वाः । सर्व्वाःपरीत्त्यं । परीत्त्यसर्व्वाः । परीत्त्येतिंपरीऽ
इत्त्यं । सर्व्वाःप्प्रदिशंः । प्रदिशःसर्व्वाः । सर्व्वाःप्प्रदिशंः ।
प्रदिशोदिशंः । दिशंःप्प्रदिशंः । प्रदिशोदिशंः । प्रदि
शऽइतिंप्प्रदिशंः । दिशंश्च । चदिशंःदिशंश्च । चेतिंच ॥

शु. य. संहिता. उपस्त्थायंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामुपस्त्थायं । उपस्त्थायं अष्ट-

॥१५३॥ प्प्रथमजाम् । उपस्त्थायेत्त्युपऽस्थायं । प्रथमजामृतस्यं । विकृतयः

ऋतस्यंप्प्रथमजाम् । प्रथमजामृतस्यं । प्रथमजामितिंप्प्रथमऽ

जाम् । ऋतस्यात्क्मनां । आत्क्मनंऽऋतस्यं । ऋतस्या

त्क्मनां । आत्क्मनात्क्मानंम् । आत्क्मानंमात्क्मनां ।

आत्क्मनात्क्मानंम् । आत्क्मानंमभि । अभ्यात्क्मानंम् । ॥ १५३ ॥

आत्क्मानंमभि । अभिसम् । समभि । अभिसम् । संवि

वेश । व्विवेशसम् । संव्विवेश । व्विवेशोतिंव्विवेश ॥ १ ॥
परिद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीपरि । परिद्यावांपृथिवी ।
द्यावांपृथिवीसद्यः । सद्योद्यावांपृथिवी । द्यावांपृथिवीसद्यः ।
द्यावांपृथिवीऽइतिद्यावांपृथिवी । सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वासद्यः ।
सद्यऽइत्त्वा । इत्त्वापरि । परीत्त्वा । इत्त्वापरि । परिलो
कान् । लोकान्परि । परिलोकान् । लोकान्परि । परिलो
कान् । लोकान्परि । परिदिशंः । दिशंःपरि । परिदिशंः ।

॥१५४॥ दिशुंपरिं । परिदिशं÷ । दिशुंपरिं । परिस्व÷ । स्वुंपरिं । परिस्व÷ । स्वरितिस्व÷ ॥ ऋतस्यतन्तुम् । तन्तुमृतस्यं । ऋतस्यतन्तुम् । तन्तुंवितंतम् । वितंतन्तन्तुम् । तन्तुंवितंतम् । वितंतंविचृत्त्यं । विचृत्त्यवितंतम् । वितंतंविचृत्त्यं । वितंतमितिविऽतंतम् । विचृत्त्यतत् । तद्विचृत्त्यं । विचृत्त्यतत् । विचृत्त्येतिविऽचृत्त्यं । तदंपश्यत् । अपश्यत्तत् । तदंपश्यत् । अपश्यत्तत् । तदंपश्यत् । अपश्यत्तत् । तदं ॥ १५४ ॥

भवत् । अभुवुत्तत् । तदंभवत् । अभुवुत्तत् । तदंभवत् । अभुवुत्तत् । तदांसीत् । आसीत्तत् । तदांसीत् । आसीदि त्यांसीत् ॥ २ ॥ इति पुष्पमालाविकृतिः ॥

॥ अथ पञ्चसंधीविकृतिमन्त्रः ॥

ॐ वणमुहान् । मुहान्मुहान् । मुहान्वट् । वट्वट् । वणमुहान् । मुहाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमुहान् । मुहान्मुहान् । मुहाँ२ ऽअंसि । असिसुर्य्य । सुर्य्यसुर्य्य । सुर्य्यासि । अस्यसि । असि

सूर्य्यं । सूर्य्यंबट् । बट्बट् । बट्सूर्य्यं । सूर्य्यंसूर्य्य । सूर्य्यंबट् । बडादित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यबट् । बट्बट् । बडा दित्त्य । आदित्त्यमहान् । महान्महान् । महानादित्त्य । आदित्त्यादित्त्य । आदित्त्यमहान् । महाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ२ऽअंसि । असीत्त्यंसि ॥ महस्त्ते । तेते । तेमहः । महोमहः । महस्त्ते । तेसतः । सतःसतः । सतस्त्ते । तेते । तेसतः । सतोमंहिमा । महिमा

मंहिमा । मुहिमासतः । सुतःसुतः । सुतोमंहिमा । महि
मापंनस्यते । पुनस्युतेपनस्युते । पनस्युतेमहिमा । मुहिमा
मंहिमा । मुहिमापंनस्यते । पुनस्युतेद्धा । अुद्धाद्धा । अुद्धा
पंनस्यते । पुनस्युतेपनस्युते । पुनस्युतेद्धा । अुद्धादेव । देुवु
देुवु । देुवाद्धा । अुद्धाद्धा । अुद्धादेव । देुवमुहान् । मुहान्म
हान् । मुहान्देव । देुवदेुवु । देुवमुहान् । मुहाँ२ऽअंसि ।
अुस्यासि । अुसिमुहान् । मुहान्मुहान् । मुहाँ२ऽअंसि ।

असीत्त्यंसि ॥ १ ॥ बट्सूंर्र्य । सूर्य्यसूर्य्य । सूर्य्यबट् । बट्बट् । बट्सूंर्र्य। सूर्य्यश्श्रवंसा। श्रवंसाश्श्रवंसा । श्रवंसा सूर्र्य। सूर्य्यसूर्य्य। सूर्य्यश्श्रवंसा । श्रवंसामुहान्। मुहान्मु हान् । मुहाञ्छ्रवंसा । श्रवंसाश्श्रवंसा। श्रवंसामुहान् । मुहाँ २ऽअंसि। अस्यसि । असिमुहान् । मुहान्मुहान्। मुहाँ२ऽ अंसि । असिसत्रा । सत्रासत्रा । सत्रासि । अस्यसि। असि ॥१५६॥
सत्रा । सत्रादेव । देवदेव। देवसत्रा । सत्रासत्रा। सत्रादेव।

देवमहान् । महान्महान् । महान्देव । देवदेव । देवमहान् ।
महाँ२ऽअंसि । अस्यसि । असिमहान् । महान्महान् । महाँ
२ऽअंसि । असीत्त्यंसि ॥ मन्हादेवानांन् । देवानांन्देवानां
म् । देवानांन्मह्ना । मह्नामह्ना । मह्नादेवानांम् । देवानां
मसुर्य्यः । असुर्य्योंसुर्य्यः । असुर्य्योंदेवानांम् । देवानांन्दे
वानांम् । देवानांमसुर्य्यः । असुर्य्यःपुरोहितंः । पुरोहितंः
पुरोहितंः । पुरोहितोसुर्य्यः । असुर्य्योंसुर्य्यः । असुर्य्यः

पुरोहितं᳖ । पुरोहितोव्विभु । व्विभुव्विभु । व्विभुपुरोहितं᳖ ।
पुरोहितं᳖पुरोहितं᳖ । पुरोहितोव्विभु । पुरोहितऽइतिपुरः
हितं᳖ । व्विभुज्ज्योतिः । ज्योतिर्ज्ज्योतिः । ज्योतिर्व्विभु ।
व्विभुव्विभु । व्विभुज्ज्योतिः । व्विभ्भ्वितिविभू । ज्योतिरदा
भ्भ्यम् । अदाभ्भ्यमदाभ्भ्यम् । अदाभ्भ्युज्ज्योतिः । ज्योति
र्ज्ज्योतिः । ज्योतिरदाभ्भ्यम् । अदाभ्भ्यमित्त्यदाभ्भ्यम् ॥ २ ॥ ॥१५७॥

अथ शिखा ॥ पदोत्तरां शिखामेव जटायामः प्रचक्षते ॥

आर्याः पदोत्तरसंक्रमा जटां शिखां प्रवदन्ति ॥ यथा ॥
श्रीश्चचश्रीःश्रीश्चते। चतेतेचचतेलक्ष्मीः। तेलक्ष्मीर्लक्ष्मीस्त्ते
तेलक्ष्मीश्च। लक्ष्मीश्चचलक्ष्मीर्लक्ष्मीश्चपत्न्यौ। चपत्न्यौप
त्न्यौचचपत्न्यावहोरात्रे। पत्न्यावहोरात्रेऽअहोरात्रेपत्न्यौ
पत्न्यावहोरात्रेपार्श्वे। अहोरात्रेपार्श्वेपार्श्वेऽअहोरात्रेऽपार्श्वेन
क्षत्राणि। अहोरात्रेऽइत्यहोरात्रे। पार्श्वेनक्षत्राणिनक्ष
सं. ६६ त्राणिपार्श्वेपार्श्वेनक्षत्राणिरूपम्। पार्श्वेऽइतिपार्श्वे। नक्ष

त्राणिरूपꣳरूपन्नक्षत्राणिनक्षत्राणिरूपमश्विनौ । रूपम
श्विनांवश्विनौरूपꣳरूपमश्विनौव्यात्तं । अश्विनौव्यात्तं
व्यात्तमश्विनांवश्विनौव्यात्तम् । व्यात्तमितिविऽआत्तम् ॥
इष्णन्निषाणेषाणेष्णन्निष्णन्निषाणमुम् । इषाणामुममु
म्मिषाणेषाणामुम्मे । अमुम्मेमेमुममुम्मंऽइषाण । मऽइषाणे
षाणमेमऽइषाणसर्वलोकम् । इषाणसर्वलोकꣳसंर्वलोकमिं
षाणेषाणसर्वलोकम्मे । सर्वलोकम्मेमेसर्वलोकꣳसंर्वलोकम्मं

ऽइषाण । सर्व्वंल्लोकमितिसर्व्वंऽल्लोकम् । मइषाणेषाणमेमऽइ
षाण । इषाणेतीषाण ॥ १ ॥ धातारातीरातिर्धाताधातारा
तिःसंविता । रातिःसंवितासंवितारातीरातिः संवितेदम् । स
वितेदमिदꣳसंवितासंवितेदञ्जुषन्ताम् । इदञ्जुषन्ताञ्जुषन्ता
मिदमिदञ्जुषन्ताम्प्रजापतिः । जुषन्ताम्प्रजापतिःप्रजापति
ञ्जुषन्ताञ्जुषन्ताम्प्रजापतिर्न्निधिपाः । प्रजापतिर्न्निधिपानिधि
पाःप्रजापतिःप्रजापतिर्न्निधिपादेवः । प्रजापतिरितिप्रजाऽ

शु. य.
संहिता.

१५९॥

अष्ट-
विकृतयः

पंतिः । निधिपादेवोदेवोनिंधिपादेवोऽअग्निः । निधिपाऽ
इतिनिधिऽपाः । देवोऽअग्निरग्निर्देवोदेवोऽअग्निः । अग्निरि
त्यग्निः ॥ त्वष्टाविष्णुर्विष्णुस्त्वष्टात्वष्टाविष्णुं÷प्रजयां ।
विष्णुं÷प्रजयांप्रजयाविष्णुर्विष्णुं÷प्रजयांसꣳरराणाः ।
प्रजयांसꣳरराणाःसंꣳरराणाःप्रजयांप्रजयांसꣳरराणायज
मानाय । प्रजयेतिप्रऽजयां । सꣳरराणायजंमानायुयजंमा ॥ १५९ ॥
नायसꣳरराणाःसंꣳरराणायजंमानायद्रविणम् । सꣳरराणा

ऽइतिसमऽररा॒णाः॑। यजंमानायद्द्रविंणुन्द्रविंणुञ्यजंमानायय॒

जंमानायद्द्रविंणन्दधात। द्र॒विंणन्दधातदधातु॒द्रविंणुन्द्रविंण

न्दधातु॒स्वाहां। दु॒धा॒तु॒स्वाहा॒स्वाहांदधातदधातु॒स्वाहां। स्वाहे

तु॒स्वाहां॥ २॥ अथ रेखा॥ क्रमाद्द्वित्रिचतुःपञ्चपदक्रममु

दाहरेत्। पृथक् पृथक् विपर्यस्य रेखामाहुः पुनः क्रमात्

॥ १॥ क्रमात्॥ अनुःक्रमात॥ द्वित्रीचतुःपञ्चपदः क्रमम्

प्रत्येकं प्रत्येकं विपर्यस्य क्रमादुदाहरेत्॥ एवमुक्त्वा विक्र-

तिन्नाम रेखां प्रचक्षते ॥ महान्त आहुरित्यर्थः ॥ यथा ॥
ॐ बृहस्पतेपरि । परिबृहस्पते । बृहस्पतेपरि । परिदीया
रथेन । रथेनदीयपरि । परिदीय । दीयारथेन । रथेनरक्षोहा
मित्रॉं२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानोमित्रांन्रक्षोहारथेन ।
रथेनरक्षोहा । रक्षोहामित्रान् । रक्षोहेतिरक्षःऽहा ।
अमित्रॉं२ऽअपबाधमानः । अपबाधमानऽइत्त्यपऽबाधमा
नः ॥ प्रभञ्जन्त्सेनाःप्प्रमृणोयुधाजयन् । जयन्युधाप्प्रमृणः

सेनांऽप्रभञ्जन्। प्रभञ्जन्निति प्रऽभञ्जन्। सेनांऽप्रमृणः। प्रमृणोयुधा। प्रमृणऽइति प्रऽमृणः। युधाजयंन्। जयंन्न स्म्माकंमेद्ध्यविता रथांनाम्। रथांनामवितैद्ध्यस्म्माकञ्ज यंन्। जयंन्नस्म्माकंम्। अस्म्माकंमेधि। एद्ध्यविता। अविता रथांनाम्। रथांनामिति रथांनाम्॥ १॥ इति रेखाविकृतिः॥

अथ ध्वजः॥ भूयादादेः क्रमं सम्यग्गन्तादुच्चारयेदिति। वर्गौ वा ऋचि वा यत्र पठनं स ध्वजः स्मृतः॥ वर्गौ वा ऋचि

वास्यादिः ॥ आदित आरभ्य सम्यक् क्रमं ब्रूयात् ॥ अन्ता-
दयं क्रममारभ्य सम्यगुत्तारयेत् ॥ एकमेकं पूर्वं पूर्वं पदं
अन्तोपान्त्यादिक्रमपूर्वं अनुक्रमेणावार्पयदित्यर्थः ॥ इति
ये सादितं स्यात् ॥ स ध्वज इत्यर्थः ॥ यथा ॥ ॐ बृह
स्पतेपरिं । रथांनामितिरथांनाम् । परिंदीय । अवितारथां
नाम् । दीयपरिं । एद्ध्यविता । रथेनरक्षोहा । अस्माकं
मेधि । रक्षोहामित्रांन् । जयंन्नस्माकम् । रक्षोहेतिरक्षः

ऽहा। सुधाजयंन्। अमित्राँ॑२ऽअपबाधंमानं॒। प्रमृणोसुधा।
प्रभुञ्जन्त्सेनां॒। सेनां॒प्प्रमृण॑ः। प्रभुञ्जन्निति॑प्प्रऽभुञ्जन्।
सेनां॒प्प्रमृण॑ः। प्रभुञ्जन्त्सेनां॒प्प्रमृणोसुधा। अपबाधंमान्
ऽइत्त्यंपऽबाधंमानं॒। प्रमृणऽइति॑प्प्रऽमृण॑ः। अमित्राँ॑२ऽ
अपबाधंमानं॒। सुधाजयंन्। रक्षोहेति॑रक्षंः॒ऽहा।
जयंन्नस्स्माकंम्। रक्षोहामित्त्रान्। अस्स्माकंमेधि।
रथैंनरक्षोहा। एदृध्यविता। दीयारथैंन। अवितारथां

नाम् । परिदीय । रथानामितिरथानाम् । बृहस्पते
परि ॥ १ ॥ इति ध्वजाविकृतिः ॥ अथ दंडः ॥ क्रममुक्त्वा
विपर्यस्य पुनश्च क्रममुत्तरम् ॥ अर्धर्चादेवमुक्त्वोक्तः क्रमद-
ण्डोऽभिधीयते ॥ १ ॥ पुनश्च पुनरपि आदित आरभ्य क्रम-
मुच्चरेत् ॥ एवं पूर्वार्धर्चक्रमसम्बन्धत्वेनोत्तरार्द्धर्चं क्रममु-
क्त्वा ॥ पूर्वार्धं चादिपदपर्यन्तं विपर्यासेन संहितामुक्त्वा ॥ ॥१६२॥
पुनस्ततऽआरभ्योत्तरार्धर्चस्थपर्यन्तं किंकसोवाश्च एवेत्यन्तो

नेत्याह ॥ अर्धर्चादिति अर्धर्चपरिसमाप्तिपर्यन्तं एवायं नि-
यमः ॥ तस्योक्त उच्चारेण दण्डो नाम विकृतिविशेषोऽभिधी-
यते॥ यथा ॥ ॐ ताऽउभौ । उभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ ।
चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः ।
पदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः ।
पदःसम्प्रसार्याव । सम्प्रसार्यावपदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽ
उभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पदः । पदःसम्प्रसार्याव ।

॥१६३॥ सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । स्वुर्ग्गैंसुम्प्रसांरयावपुदश्चुतुरंऽउभौतौ ।
ताऽउभौ । उभौचुतुरं÷ । चुतुरं÷पुदश् । पुदश्सुम्प्रसांरयाव ।
सुम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सुम्प्रसांरयावेतिसुम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गें
लोके । लोकेस्वुर्ग्गैंसुम्प्रसांरयावपुदश्चुतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ ।
उभौचुतुरं÷ । चुतुरं÷पुदश् । पुदःसुम्प्रसांरयाव । सुम्प्रसांर
यावस्वुर्ग्गें । सुम्प्रसांरयावेतिसुम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गैंलोके । ॥१६३॥
स्वुर्ग्गैंऽइतिस्वुःऽगे । लोकेप्प्र । प्रलोकेस्वुर्ग्गैंसुम्प्रसांरयावपुद

श्चतुरंऽउभौतौ । ताउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः । पुदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सम्प्रसांरयावेतिंसम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिंस्वुःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वुर्ग्गेंसम्प्रसांरयावपुदश्चतुरंऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरं÷ । चतुरं÷पुदः । पुदःसम्प्रसांरयाव । सम्प्रसांरयावस्वुर्ग्गें । सम्प्रसांरयावेतिंसम्ऽप्रसांरयाव । स्वुर्ग्गेंलोके । स्वुर्ग्गंऽइतिंस्वुःऽगे । लोकेप्प्र ।

सं. ६७

प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गे
सम्प्रसार्यावपदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः ।
चतुरःपदः । पदःसम्प्रसार्याव । सम्प्रसार्यावस्वर्ग्गे ।
सम्प्रसार्यावेतिसम्ऽप्रसार्याव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽ
इतिस्वःऽगे । लोकेप्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा ।
वृषांवाजी । वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्रसार्याव
पदश्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः । चतुरःपदः ।

पुदः॒सुम्प्रसा॑रयाव । सम्प्रसा॑रयाव॒स्वुर्गे॑ । सुम्प्रसा॑रया॒वेति॑सम्ऽ
प्रसा॑रयाव । स्वुर्गे॑लो॒के । स्वर्ग॑ऽइति॑स्वुःऽगे । लो॒केप्र ।
प्रोर्ण्णु॑वाथाम् । ऊर्ण्णु॑वा॒था॑वृषा॑ । वृषा॑वा॒जी । वा॒जीरे॑तो॒
धाः॒ । रेतो॒धावा॒जीवृषोर्ण्णु॑वा॒थाम्प्रलो॒केस्वुर्गे॑सुम्प्रसा॑रयावपु
द॒श्चुतुरं॑ऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचुतुरं॑÷ । चुतुरं॑÷पुदः॒ ।
पुदः॒सुम्प्रसा॑रयाव । सुम्प्रसा॑रयावस्वुर्गे॑ । सुम्प्रसा॑रया॒वेति॑सु
म्ऽप्रसा॑रयाव । स्वुर्गे॑लो॒के । स्वुर्ग॑ऽइति॑स्वुःऽगे । लो॒केप्र ।

॥१६५॥ प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषांव्वाजी । व्वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोरेतोधाव्वाजीवृषोर्ण्णुवाथाम्प्रलोकेस्वर्ग्गेसम्प्र सारयावपद्श्चतुरऽउभौतौ । ताऽउभौ । उभौचतुरः । चतुरःपद्ः । पद्ःसम्प्रसारयाव । सम्प्रसारयावस्वर्ग्गे । सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव । स्वर्ग्गेलोके । स्वर्ग्गऽइति स्वःऽगे । लोकेप्प्र । प्रोर्ण्णुवाथाम् । ऊर्ण्णुवाथांवृषा । वृषा ॥१६५। व्वाजी । व्वाजीरेतोधाः । रेतोधारेतः । रेतोधाऽइतिरेतःऽ

धाः। रेतोदधातु। दुधातुरेतोरेतोधावाजीवृषोर्णुवाथाम्प्र
लोकेस्वर्गैसम्प्रसारयावपदश्चतुरऽउभौतौ। ताऽउभौ। उभौ
चतुरः। चतुरःपदः। पदःसम्प्रसारयाव। सम्प्रसारयाव
स्वर्गे। सम्प्रसारयावेतिसम्ऽप्रसारयाव। स्वर्गेलोके।
स्वर्गऽइतिस्वःऽगे। लोकेप्र। प्रोर्णुवाथाम्। ऊर्णुवाथां
वृषा। वृषावाजी। वाजीरेतोधाः। रेतोधारेतः। रेतोधाऽइति
रेतःऽधाः। रेतोदधातु। दुधात्त्वितिदधातु॥१॥ इति दण्डक्रमः।

अथ क्रमरथः ॥ पादशोऽर्धर्चशो वापि सहोक्त्वा दण्डवद्रथः ॥ ऋचोर्धर्चयोः पदयोर्दण्डवत्संहितापदक्रमैः ॥ १ ॥ सहोक्त्वा रथो विहितो भवतीत्यर्थः ॥ सहोक्तिरेव रथ इति यावत् ॥ यथा ॥ चतुष्पाद्रथः ॥ ॐ स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । नुऽस्वुस्ति । नुऽस्वुस्ति । नुऽस्वुस्ति । नुऽस्वुस्ति । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । स्वस्तिनं÷ । नुऽइन्द्रं÷ । नुऽपूषा । नुस्ता

क्ष्यैः । नोबृहस्पतिः । इन्द्रोनःस्वस्ति । पूषानः
स्वस्ति । ताक्ष्योनःस्वस्ति । बृहस्पतिर्नःस्वस्ति । स्वस्ति
नः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः ।
नःपूषा । नस्ताक्ष्यैः । नोबृहस्पतिः । इन्द्रोवृद्ध
श्श्रवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्ष्योऽअरिष्टनेमिः । बृह
स्पतिर्दधातु । वृद्धश्श्रवाऽइन्द्रोनःस्वस्ति । विश्ववेदाःपूषा
नःस्वस्ति । अरिष्टनेमिस्ताक्ष्योनःस्वस्ति । दधातुबृह

८८१

स्पतिर्न्नदधातु । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः । स्वस्तिनः ।
स्वस्तिनः । नऽइन्द्रः । नःपूषा । नस्ताक्षर्यः । नोबृह
स्पतिः । इन्द्रोवृद्धश्रवाः । पूषाविश्ववेदाः । ताक्षर्योऽ
अरिष्टनेमिः । बृहस्पतिर्दधातु । वृद्धश्रवाऽइतिवृद्धऽश्रवाः ।
विश्ववेदाऽइतिविश्वऽवेदाः । अरिष्टनेमिरित्यरिष्टऽनेमिः ।
दधात्वितिदधातु ॥ १ ॥ इति चतुष्पाद्रथः ॥ ॥

॥ अथ द्विपाद्ग्रथः ॥

ॐ अनिंशितोऽसि । अनिंशितासि । अस्यनिंशितं । अस्यनिंशिता । अनिंशितोऽसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽइत्त्यनिंशितं । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असिसपत्क्नक्षित । असिसपत्क्नक्षित । सपत्क्नक्षिदस्यनिंशितं । सपत्क्नक्षिदस्यनिंशिता । अनिंशितोऽसि । अनिंशितासि । अनिंशितइत्त्यनिंऽशितं । अनिंशितेत्त्यनिंऽशिता । असि

सपत्कनक्षित्। असिसपत्कनाक्षित्। सपत्कनक्षिद्वाजिनंम्।
सपत्कक्षिद्वाजिनीम्। वाजिनꣳ सपत्कनक्षिदुस्यानिंशितꣳ।
वाजिनींꣳ सपत्कनक्षिदुस्यानिंशिता। अनिंशितोसि। अनिं
शितासि। अनिंशितऽइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिंशितेत्त्यनिंऽ
शिता। असिसपत्कनक्षित्। असिसपत्कनक्षित्। सप
त्कनक्षिद्वाजिनंम्। सपत्कनक्षिद्वाजिनींम्। सपत्कनक्षि
दितिसपत्कनऽक्षित्। सपत्कनक्षिदितिंसपत्कनऽक्षित्।

वा॒जिन॑न्त्वा। वा॒जिनीं॑न्त्वा। त्वां॒वा॒जिनं॑ꣳसपत्न॒क्क्षि॒दुस्य

निं॑शितꣳ। त्वां॒वा॒जिनीं॑ꣳसपत्न॒क्क्षि॒दुस्यानिं॑शिता। अनिं॑शि

तो॒सि। अनिं॑शितासि। अनिं॑शित॒ऽइत्त्यनिं॑ऽशितꣳ। अनिं॑शि॒

ते॒त्त्यनिं॑ऽशिता। अ॒सि॒सप॒त्न॒क्क्षित्। अ॒सि॒स॒प॒त्न॒क्क्षित्।

स॒प॒त्न॒क्क्षिद्वा॒जिन॑म्। स॒प॒त्न॒क्क्षिद्वा॒जिनी॑म्। स॒प॒त्न॒

क्क्षिदि॒ति॑सपत्न॒ऽक्क्षित्। स॒प॒त्न॒क्क्षादि॒ति॑सपत्न॒ऽक्क्षित्।

वा॒जिन॑न्त्वा। वा॒जिनीं॑न्त्वा। त्वां॒वा॒जे॒द्ध्या॒यै॑। त्वां॒वा॒जे॒

शु. य. संहिता. ॥१६९॥

द्ध्यायै। व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनꣳसपत्नक्क्षिदुस्यनिंशितꣳ।
व्वाजेद्ध्यायैत्त्वाव्वाजिनीꣳसपत्नक्क्षिदुस्यनिंशिता। अनिं
शितोसि। अनिंशितासि। अनिंशितइत्त्यनिंऽशितꣳ। अनिं
शितेत्त्यनींऽशिता। असिसपत्नक्क्षित्। असिसपत्नक्क्षित्।
सपत्नक्क्षिद्व्वाजिनम्। सपत्नक्क्षिद्व्वाजिनीम्। सपत्नक्क्षि
दितिसपत्नऽक्क्षित्। सपत्नक्क्षिदितिसपत्नऽक्क्षित्। व्वा
जिनन्त्वा। व्वाजिनीन्त्वा। त्वाव्वाजेद्ध्यायै। त्वाव्वाजेद्ध्यायै।

अष्टविकृतयः ॥१६९॥

व्वाजेद्धयायैसम् । व्वाजेद्धयायैसम् । संव्वांजेद्धयौयत्त्वाव्वाजि
नंᳩसपत्क्नाक्षिदुस्यनींशितᳪं । संव्वांजेद्धयायैत्त्वाव्वाजिनींᳩं
सपत्क्नक्षिदुस्यानींशिता । अनींशितोसि । अनींशितासि ।
अनींशितऽइत्त्यनिंऽशितᳪं । अनींशितेत्त्यनींऽशिता । असि
सपत्क्नक्षित् । असिसपत्क्नक्षित् । सपत्क्नक्षिद्व्वाजि
नंम् । सपत्क्नक्षिद्व्वाजिनींम् । सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽ
क्षित् । सपत्क्नक्षिदितिसपत्क्नऽक्षित् । व्वाजिनंन्त्वा ।

वाजिनीन्त्वा । त्वावाजेद्धयायै । त्वावाजेद्धयायै । वाजे
द्धयायैसम् । वाजेद्धयायैसम् । वाजेद्धयायाऽइतिवाजऽइ
द्धयायै । वाजेद्धयायाऽइतिवाजऽइद्धयायैसम्मार्ज्मि । सम्मा
र्ज्मि । मार्ज्मिसंवाजेद्धयायैत्त्वावाजिनंᳬसपत्नक्षिदुस्य
निंशितᳬ । मार्ज्मिसंवाजेद्धयायैत्त्वावाजिनीᳬसपत्नक्षि
दुस्यनिंशिता । अनिंशितोसि । अनिंशितासि । अनिंशितऽ ॥१७०॥
इत्त्यनिंशितᳬ । अनिंशितेत्त्यनींऽशिता । असिसपत्न

क्षित् । असिसपत्नक्षित् । सपत्नक्षिद्वाजिनम् । सप

त्नक्षिद्वाजिनीम् । सपत्नक्षादितिसपत्नऽक्षित् ।

सपत्नक्षादितिसपत्नऽक्षित् । वाजिनन्त्वा । वाजि

नीन्त्वा । त्वावाजेध्यायै । त्वावाजेध्यायै । वाजेध्यायै

सम् । वाजेध्यायैसम् । वाजेध्यायाऽइतिवाजऽइध्यायै ।

वाजेध्यायाऽइतिवाजऽइध्यायै । सम्मार्ज्मि । सम्मा

र्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि । मार्ज्मीतिमार्ज्मि ॥ २ ॥ इति

द्विपादृक्रमरथः ॥ ॥ अथ घनः ॥ शिखा जटा घनः प्रोक्ता इत्यष्टौ विकृतीः पठेत् ॥ अथ द्वितीयः प्रकारो घनः ॥ अन्तक्रमं पठेत्पूर्वमादिपर्यन्तमानयेत् । आदिक्रमं नयेदन्तं घनमाहुर्मनीषिणः ॥ यथा ॥ हरिः ॐ ॥ गुणानान्त्वात्त्वागुणानाङ्गुणानान्त्वागुणपंतिङ्गुणपंतिन्त्वागुणानाङ्गुणानान्त्वागुणपंतिम् ॥ त्वागुणपंतिङ्गुणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहेहवामहेगुणपंतिन्त्वात्त्वागुणपंतिꣳहवामहे । गुणपंतिꣳहवामहेह

वामहेगणपतिङ्गणपतिꣳहवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवाम
हेगणपतिङ्गणपतिꣳहवामहेप्प्रियाणांम् । गणपतिमितिगणऽ
पतिम् । हवामहेप्प्रियाणांम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रिया
णांम्प्रियपतिम्प्रियपतिम्प्रियाणांꣳहवामहेहवामहेप्प्रियाणां
म्प्रियपतिम् । प्रियाणांम्प्रियपतिम्प्रियपतिम्प्रियाणांम्प्रिया
णांम्प्रियपतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपतिम्प्रियाणांम्प्रियाणां
म्प्रियपतिन्निधीनाम् । प्रियपतिन्निधीनान्निधीनाम्प्रियपति

म्प्रियपंतिन्निधीनान्निंधिपतींन्निधिपतींन्निधीनाम्प्रियपंतिंम्प्रियपंतिन्निधीनान्निंधिपतिम्। प्रियपंतिमितिंप्प्रियऽपंतिम्। निधीनान्निधिपतींन्निधिपतिन्निधीनान्निधीनान्निधीपतिंव्वसोव्वसोनिधीपतिंन्निधीनान्निंधीनान्निंधिपतिंव्वसो। निधीनामितिंनीऽधीनाम्। निधिपतिंव्वसोव्वसोनिधिपतिंन्निधिपतिंव्वसोममममव्वसोनिधिपतिंन्निधिपतिंव्वसोमम। निधिपतिमितिंनिधीऽपतिम्। व्वसोममममव्वसोव्वसोमम। व्वसोऽइतिंव्वसो। ममे

तिंमम ॥ आहमुहमाहमंजान्यजान्युहमाहमंजानि । अुह
मंजान्यजान्युहमुहमंजानिगर्भुंधङ्गंर्भुंधमंजान्युहमुहमं
जानिगर्भुंधम् । अुजानिुगर्भुंधङ्गंर्भुंधमंजान्यजानिगर्भुं
धमात्त्वन्त्वमागंर्भुंधमंजान्यजानिगर्भुंधमात्त्वम् । गुर्भुं
धमात्त्वन्त्वमागंर्भुंधङ्गंर्भुंधमात्त्वमंजास्यजासित्त्वमागंर्भुं
धङ्गंर्भुंधमात्त्वमंजासि । गुर्भुंधमितिगर्भुंऽधम् । आत्त्वम् ।
त्वमंजास्यजासित्त्वन्त्वमंजासिगर्भुंधङ्गंर्भुंधमंजासित्त्व

न्त्वमंजासिगर्भंधम् । अजासिगर्भंधङ्गर्भंधमंजास्यजासि
गर्भंधम् । गर्भंधमितिगर्भऽधम् ॥ १ ॥ अम्बेऽअम्बिके
म्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बेम्बेऽअम्बिके
म्बालिके । अम्बिकेम्बालिकेम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन
नाम्बालिकेम्बिकेम्बिकेम्बालिकेन । अम्बालिकेननाम्बालिके
बालिकेनमांमानाम्बालिकेबालिकेनमा । नमांमाननमांनय ॥ १७३ ॥
तिनयतिमाननमांनयति । मानयतिनयतिमामानयतिकं

कोनंयतिमामानयतिकः । नयतिकःकोनंयतिनयतिकश्चन
चनकोनंयतिनयतिकश्चन । कश्चनचनकःकश्चन । चनेति
चन ॥ ससंस्त्यश्वकोश्वकःससंस्त्तिससंस्त्यश्वकःसुभंद्रि
काꣳसुभंद्रिकामश्वकःससंस्त्तिससंस्त्यश्वकःसुभंद्रिकाम् ।
अश्वकःसुभंद्रिकाꣳसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रिकाङ्काम्पी
लवासिनीङ्काम्पीलवासिनीꣳसुभंद्रिकामश्वकोश्वकःसुभंद्रि
काङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभंद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीङ्काम्पील

वासिनीꣳसुभंद्रिकाꣳसुभंद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् । सुभंद्रि
कामितिसुऽभंद्रिकाम् । काम्पीलवासिनीमितिकाम्पीलऽवा
सिनीम् ॥ २ ॥ बह्वीनाम्पितापिताबंह्वीनाम्बंह्वीनाम्पिताबहु
र्बहुःपिताबंह्वीनाम्बंह्वीनाम्पिताबहुः । पिताबहुर्बहुःपितापि
ताबहुरंस्यास्यबहुःपितापिताबहुरंस्य । बहुरंस्यास्यबहुर्बहुरंस्य
पुत्रःपुत्रोस्यबहुर्बहुरंस्यपुत्रः । अस्यपुत्रःपुत्रोस्यास्यपुत्राश्चिश्चा ॥ १७४ ॥
चिश्चापुत्रोस्यास्यपुत्राश्चिश्चा । पुत्राश्चिश्चाचिश्चापुत्रःपुत्राश्चि

श्वाकृंणोतिकृणोतिचिश्वापुत्रश्शपुत्राश्चिश्वाकृणोति । चिश्वाकृंणो
तिकृणोतिचिश्वाचिश्वाकृंणोतिसमंनासमंनाकृणोतिचिश्वाचि
श्वाकृंणोतिसमंना । कृणोतिसमंनासमंनाकृणोतिकृणोतिस
मंनावगत्त्यांवगत्त्यसमंनाकृणोतिकृणोतिसमंनावगत्त्यं । सम
नावगत्त्यांवगत्त्यसमंनासमंनावगत्त्यं । अवगत्त्येत्त्यंवऽग
त्त्यं ॥ इषुधिश्सङ्काꣳसङ्कांऽइषुधिरिषुधिश्सङ्काꣳपृतंनाꣳपृतंनाꣳ
सङ्कांऽइषुधिरिषुधिश्सङ्काꣳपृतनाꣳ । इषुधिरितीषुऽधिः । सङ्काꣳ

शु. य. संहिता. पृतनाꣳ पृतनाꣳ सङ्क्षाꣳ सङ्क्षाꣳ पृतनाश्च पृतनाꣳ सङ्क्षाꣳ सङ्क्षाꣳ पृ अष्ट-विकृतयः
तनाश्च । पृतनाश्च पृतनाꣳ पृतनाश्च सर्व्वाꣳ सर्व्वाँश्च पृतनाꣳ पृत
॥१७५॥ नाश्च सर्व्वाँ÷ । च सर्व्वाꣳ सर्व्वाँश्च च सर्व्वाँ÷ पृष्ठे पृष्ठे सर्व्वाँश्च च सर्व्वाँ÷
पृष्ठेꣳ । सर्व्वाँ÷ पृष्ठे पृष्ठे सर्व्वाꣳ सर्व्वाँ÷ पृष्ठे निनद्धो निनद्धꣳ पृष्ठे सर्व्वाꣳ
सर्व्वाँ÷ पृष्ठे निनद्धः । पृष्ठे निनद्धो निनद्धꣳ पृष्ठे पृष्ठे निनद्धो जयति
जयति निनद्धꣳ पृष्ठे पृष्ठे निनद्धो जयति । निनद्धो जयति जयति ॥ १७५ ॥
निनद्धो निनद्धो जयति प्प्रसूतꣳ प्प्रसूतो जयति निनद्धो निनद्धो ज

यतिष्प्रसूंतं३। निनंद्धऽइतिनीऽनंद्धं३। जयतिष्प्रसूंतं३ष्प्रसूंतो
जयतिजयतिष्प्रसूंतं३। प्रसूंतऽइतिष्प्रऽसूंतः ॥ ३ ॥ धाना
वंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमपू
पवंन्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणंन्धानावंन्तन्धानावंन्तङ्करम्भिणंमं
पूपवंन्तम्। धानावंन्तमितिधानाऽवंन्तम्। करम्भिणंमपूपवं
न्तमपूपवंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंमुक्थिनंम
सं. ६९ पूपवंन्तङ्करम्भिणङ्करम्भिणंमपूपवंन्तमुक्थिनंम्। अपूपवंन्तमु

क्थिनम्मुक्थिनमपूपवन्तमपूपवन्तमुक्थिनम्। अपूपवन्तामित्यं पूपऽवन्तम्। उक्थिनामित्युक्थिनम् ॥ इन्द्रम्प्रातः प्रातरिन्द्रे न्द्रम्प्रातर्जुषस्वजुषस्वप्रातरिन्द्रेन्द्रम्प्रातर्जुषस्व। प्रातर्जुषस्व जुषस्वप्रातः प्रातर्जुषस्वनोनोजुषस्वप्रातः प्रातर्जुषस्वनः। जुषस्वनोनोजुषस्वजुषस्वनःनऽइतिनः ॥ ४ ॥ इति घनः ॥

इत्यष्टविकृतयः समाप्ताः ॥

अथ याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रम-
सूत्र-पारस्करगृह्यसूत्राणां प्रारम्भः ॥

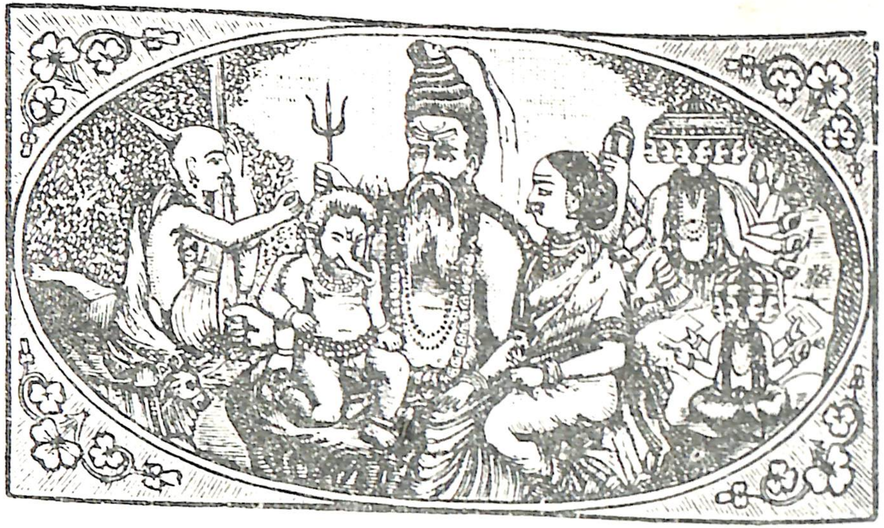

॥ अथ याज्ञवल्क्यशिक्षाप्रारम्भः ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथातस्त्रैस्वर्यलक्षणं व्याख्यास्यामः ॥ उदात्तश्चानुदात्तश्च स्वरितश्च तथैव च ॥ लक्षणं वर्णयिष्यामि दैवतं स्थानमेव च ॥ १ ॥ शुक्लमुच्चं विजानीयान्नीचं लोहि[1]तमुच्यते ॥ श्यामं तु स्वरितं विद्यादग्निमुच्चस्य दैवतम् ॥ २ ॥ नीचे सोमं विजानीयात्स्वरिते सविता भवेत् ॥ उदात्तं ब्राह्मणं विद्यान्नीचं क्षत्रियमुच्यते ॥ ३ ॥ वैश्यं तु स्वरितं विद्याद्भारद्वाजमुदात्तकम् ॥ नीचं गौतममित्याहुर्गार्ग्यं च स्वरितं विदुः ॥ ४ ॥ विद्यादुदात्तं गायत्रीं नीचं त्रैष्टुभमुच्यते ॥ जागतं स्वरितं वि[2]द्यादत एवं नियोगतः ॥ ५ ॥ गान्धर्ववेदे ये प्रोक्ताः सप्त षड्जादयः स्वराः ॥ त एव वेदे विज्ञेयास्त्रय उच्चादयः स्वराः ॥ ६ ॥ उच्चौ निषादगान्धारौ नीचावृषभधैवतौ ॥ शेषास्तु स्वरिता ज्ञेयाः षड्जमध्यमपञ्चमाः ॥ ७ ॥ षड्जो वेदे शिखण्डि[3]ः स्यादृषभः स्यादजामुखे ॥ गावो रम्भन्ति गान्धारं क्रौञ्चाश्चैव तु मध्यमम् ॥ ८ ॥ कोकिलः

* केचनात्र पाठभेदा अपि प्रदर्श्यन्ते । १ नीचम् । २ दैवमेव । ३ शिखण्ड्यास्या० ।

पञ्चमो ज्ञेयो[1] निषादं तु वदेद्गजः ॥ आश्वश्च धैवतो ज्ञेयः स्वराः सप्त विधीयते ॥ ९ ॥ निमेषमात्रो[2] कालः स्याद्विद्युत्कालस्तथापरे ॥ [3]अक्षरात्तुल्ययोगाच्च मतिः स्यात्सोमशर्मणः ॥ १० ॥ सूर्यरश्मिप्रतीकाशात्कणिका यत्र दृश्यते ॥ [4]अणवस्य तु सा मात्रा मात्रा च चतुराणवा ॥ ११ ॥ मानसे चाणवं विद्यात्कण्ठे विद्याद्विराणवम् ॥ त्रिराणवं तु जिह्वाग्रे निःसृतं मात्रिकं विदुः ॥ १२ ॥ अवग्रहे तु[5] कालः स्यादर्धमात्रा विधीयते ॥ पदयोरन्तरे काल एकमात्रा विधीयते ॥ १३ ॥ [6]ऋचोऽर्द्धे तु द्विमात्रः स्यात्त्रिमात्रः स्यादृगन्तके ॥ रिक्तं तु पाणिमुत्क्षिप्य द्वे मात्रे धारयेद्बुधः ॥ १४ ॥ एकमात्रो भवेद्ध्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ॥ त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं [7]चार्द्धमात्रकम् ॥ १५ ॥ विवृतौ चावसाने च ऋचोऽर्द्धे च तथा परे ॥ पदे च पादसंस्थाने शून्यहस्तं विधीयते ॥ १६ ॥ प्रणवं तु प्लुतं कुर्याद्व्याहृतीर्मात्रिका विदुः ॥ चाषस्तु वदते मात्रां द्विमात्रां वायसोऽब्रवीत् ॥ १७ ॥ शिखी वदति त्रिमात्रामात्राणामिति संस्थितिः ॥ वर्णो जातिश्च मात्रा च गोत्रं

---

१ ब्रूते । २ निमेषकाला मात्रा स्यात् । ३ अक्षरात्तुल्ययोगत्वान्मतिः । ४ अणुत्वस्य । ५ तु कालः स्यादर्धमात्रात्मको हि सः । ६ ऋचार्द्धे । ७ नकुलस्त्वर्धमात्रकम् ।

छन्दश्च दैवतम् ॥ १८ ॥ एतत्सर्वं समाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥ [1]हस्तौ [2]तु संयतौ धार्यौ [3]जानुभ्यामुपरि स्थितौ ॥ १९ ॥ गुरोरनुमतं कुर्यात्पठन्नान्यमतिर्भवेत् ॥ ऊरुभागे तृतीये [4]तु करं वि[5]न्यस्य दक्षिणम् ॥ २० ॥ [6]प्रसन्नमानसो भूत्वा किञ्चिन्निम्नमधोमुखम् ॥ प्रणवं प्राक् प्रयुञ्जीत व्याहृतीस्तदनन्तरम् ॥ २१ ॥ सावित्रीं चानुपूर्व्येण ततो वेदान् समारभेत् ॥ कूर्मोऽङ्गानीव संहृत्य चेष्टां दृष्टिं दृढं मनः ॥ २२ ॥ स्वस्थः प्रशान्तो निर्भीतो वर्णानुच्चारयेद्बुधः ॥ नाऽभ्याहन्यान्न निर्हन्यान्न गायेन्नैव कम्पयेत् ॥ २३ ॥ यथैवोच्चारयेद्वर्णांस्तथैवैतान्समापयेत् ॥ निवेश्य दृष्टिं हस्ताग्रे शास्त्रार्थमनुचिन्तयेत् ॥ २४ ॥ सममुच्चारयेद्वर्णान्हस्तेन च मुखेन च ॥ स्वरश्चैव तु हस्तश्च द्वावेतौ युगपद्भवेत् ॥ २५ ॥ हस्तभ्रष्टः स्वरभ्रष्टो न वेदफलमश्नुते ॥ न करालो न लम्बोष्ठो नाव्यक्तो नानुनासिकः ॥ २६ ॥ गद्गदो बद्धजिह्वश्च न वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ प्रकृतिर्यस्य कल्याणी दन्तोष्ठौ यस्य शोभनौ ॥ २७ ॥ [7]प्रगल्भश्च विनीतश्च स वर्णान्वक्तुमर्हति ॥ शङ्कितं भीतमुद्घृष्टमव्यक्तमनुना-

१ अत्रारभ्याध्ययनविधिः । २ सुसंयुतौ । ३ जान्वोरुपरि । ४ कूर्परम् । ५ न्यस्य । ६ सुप्रसन्नमना भूत्वा किञ्चिन्निम्नस्त्वधोमुखम् । ७ एतदर्धं नास्ति ।

लिकम् ॥ २८ ॥ काकस्वरं मूर्द्धिगतं तथा स्थानविवर्जितम् ॥ विस्वरं विरसं चैव विश्लिष्टं विष-
माहतम् ॥ २९ ॥ व्याकुलं तालहीनं च पाठदोषाश्चतुर्दश ॥ संहितां[1]सारबहुलः पदसंज्ञासमा-
कुलः ॥ ३० ॥ क्रमसन्धिसमाकीर्णो दुस्तरो मन्त्रसागरः ॥ ऋक्संहितां त्रिरभ्यस्य यजुषां वा
समाहितः ॥ ३१ ॥ साम्नां वा सरहस्यां[2] च सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ संहिता नयते सूर्यं पदं च
शशिनः पदम् ॥ ३२ ॥ क्रमश्च नयते [3]सूक्ष्मं यत्तत्पदमनामयम् ॥ [3]कालिन्दी संहिता ज्ञेया
पदयुक्ता सरस्वती ॥ ३३ ॥ क्रमेणावर्त्तयेद्गङ्गा शम्भोर्वाणी तु नान्यथा ॥ यथा महाह्रदं प्राप्य
क्षिप्तो लोष्टो विनश्यति ॥ ३४ ॥ एवं दुश्चरितं सर्वं वेदे त्रिवृति मज्जति ॥ आम्रपालाशबिल्वा-
नामपामार्गशिरीषयोः ॥ वाग्यतः प्रातरुत्थाय भक्षयेद्दन्तधावनम् ॥ ३५ ॥ खदिरश्च कदम्बश्च
करवीरकरञ्जकौ ॥ [4]एते कण्टकिनः पुण्याः क्षीरिणस्तु यशस्विनः ॥ ३६ ॥ तेनास्य करणे [5]सूक्ष्मं
माधुर्यं चैव जायते ॥ त्रिफलां [6]लवणाक्तेन भक्षयेच्छिष्यकः सदा ॥ क्षीणमेधाजनन्येषा स्वरवर्ण-

१ स्वारब० । २ ब्रह्मात्मकम् । ३ एतदर्धं नास्ति । ४ सर्वे । ५ सौक्ष्म्यम् । ६ लवणाक्तां वै ।

करी तथा ॥ ३७ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते मन्त्रं वेदविदो विदुः ॥ न साधयति यजूंषि भुक्तमव्य-
ञ्जनं यथा ॥ ३८ ॥ हस्तहीनं तु योऽधीते स्वरवर्णविवर्जितम् ॥ ऋग्यजुःसामभिर्दग्धो वियोनिमधि-
गच्छति ॥ ३९ ॥ ऋचो यजूंषि सामानि हस्तहीनानि यः पठेत् ॥ अनूचो ब्राह्मणस्तावद्यावत्स्वारं
न विन्दति ॥ ४० ॥ ज्ञातव्यश्च तथैवार्थो वेदानां कर्मसिद्धये ॥ पठन्मात्रापपाठात्तु पङ्के गौरिव
सीदति ॥ ४१ ॥ [1]स्वरवर्णप्रयुञ्जानो हस्तेनाधीतमाचरन् ॥ ऋग्यजुःसामभिः पूतो ब्रह्मलोकम-
वाप्नुयात् ॥ ४२ ॥ न कुर्वीत पदं दीर्घं न कुर्वीत विलम्बितम् ॥ पदस्य ग्रहमोक्षौ च यथा
शीघ्रगतिर्हयः ॥ ४३ ॥ आगमं कुरु यत्नेन कारणं हि तदात्मकम् ॥ आस्येन च शयं कुर्यात्पठन्ना-
न्यमतिर्भवेत् ॥ ४४ ॥ न चास्य मुष्टिबन्धी स्यान्न चात्युत्तममाचरेत् ॥ चुलुर्नौका स्फुटो दण्डी
स्वस्तिको मुष्टिराकृतिः ॥ एते वै हस्तदोषाः स्युः परशुश्चैव सप्तमः ॥ ४५ ॥ यथा वाणी तथा
पाणी रिक्तं तु परिवर्जयेत् ॥ यत्र यत्र स्थिता वाणी पाणिस्तत्रैव तिष्ठति ॥ ४६ ॥ यथा धनु-

१ हस्तेनाधीयमानस्य स्वरवर्णान्प्रयुञ्जतः । अथवा अधीयानस्य हस्तेन स्व....तः ।

ष्याविततें शरे क्षिते पुनर्गुणः ॥ स्वस्थानं प्रतिपद्येत तद्धस्तगतः स्वरः ॥ ४७ ॥ उत्तानं सोन्नतं
किञ्चित्सुव्यक्ताङ्गुलिरञ्जितम् ॥ स्वरविद्धं करं कुर्यात्प्रादेशोद्देशगामिनम् ॥ ४८ ॥ अङ्गुष्ठस्योत्तरे पर्वे
तर्जन्युपरि यद्भवेत् ॥ प्रादेशस्य तु सोद्देशस्तन्मात्रं चालयेत्करम् ॥ ४९ ॥ मनुष्यतीर्थोच्चं कृत्वा
पितृतीर्थोदकं व्रजेत् ॥ नामितङ्करपृष्ठे तु सुव्यक्ताङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५० ॥ स्वरिते त्र्यङ्गुलं विद्या-
न्निपाते तु षडङ्गुलम् ॥ उत्थाने तु नवाङ्गुल्यमेतत्स्वरस्य लक्षणम् ॥ ५१ ॥ अभ्यासार्थे द्रुतां
वृत्तिं प्रयोगार्थे तु मध्यमाम् ॥ शिष्याणामुपदेशार्थं कुर्याद्वृत्तिं विलम्बिताम् ॥ ५२ ॥ ऐन्द्री तु
मध्यमा वृत्तिः प्राजापत्या विलम्बिता ॥ अग्निमारुतयोर्वृत्तिः सर्वशास्त्रेषु निन्दिता ॥ ५३ ॥
मुष्ट्याकृतिर्मकारे तु नकारे तु नखाग्रतः ॥ अनुस्वारेऽङ्गुष्ठक्षेप ऊष्मान्तेऽङ्गुलिमोक्षणम् ॥ ५४ ॥
१उदात्तं भुवि पातेन मध्यन्नासाग्रमेव च ॥ शेषं षडङ्गुलं विद्यान्निचितं तु विधीयते ॥ ५५ ॥
षडङ्गुलं तु जात्यस्य हस्तस्यानुपथस्य च ॥ तच्चतुर्भागमात्रं तु हस्तस्तेनैव वर्तयेत् ॥ ५६ ॥

१ उदात्तं तु भ्रुवः प्रान्ते प्रचयं नासिकाग्रतः । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जात्यादिरीरितः । अथवा उदात्तं भ्रुवि पातव्यं प्रचं नासाग्र एव च । हृत्प्रदेशेऽनुदात्तं तु तिर्यग्जात्यादिकाः स्वराः ।

ककारान्ते टकारान्ते ङणे चाङ्गुलिं नामयेत् ॥ पञ्चाङ्गुल्यं पकारे तु तकारे कुण्डलाकृतिः ॥ ५७ ॥ ऊर्ध्वक्षेपाच्च योष्मा स्यादधःक्षेपाच्च यो भवेत् ॥ एकैकामुत्सृजेद्धीरः स्वरिते तूभयं क्षिपेत् ॥ ५८ ॥ अङ्गुष्ठाकुञ्चनं लघावनुस्वारे त्वपाꣳ रसम् ॥ दीर्घे रङ्गे च तर्जन्याः प्रसारः परिकीर्त्तितः ॥ ५९ ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठयोः स्पर्शेऽप्युदात्तं प्रतिपद्यते ॥ नीचं तु मध्यमां कुर्याच्छेषं नीचतरं क्रमात् ॥ ६० ॥ स्वरितं यद्भवेत्किञ्चिद्दकारसहसंयुतम् ॥ ऊष्माणं तद्विजानीयान्निक्षेप उभयोरपि ॥ ६१ ॥ स्वरितसंज्ञे निक्षिप्ते संयोगो यत्र दृश्यते ॥ द्विमात्रिके भवेदेकां मात्रिके तूभयं क्षिपेत् ॥ ६२ ॥ जात्ये च स्वरिते चैव वकारो यत्र दृश्यते ॥ कर्तव्यस्तूभयोः क्षेपो वायव्या इति दर्शनम् ॥ ६३ ॥ शृङ्गवद्वाथ वत्सस्य कुमारीकुचयुग्मवत् ॥ उभक्षेपः स्वरो यत्र स विसर्ग उदाहृतः ॥ ६४ ॥ विसर्गान्तः स्वरो यत्र स्वरितो यत्र दृश्यते ॥ दीर्घश्च सवकारश्च तत्रोभक्षेप उच्यते ॥ ६५ ॥ त्रिविधस्तु भवेदूष्मा प्रचिता बलका तरा ॥ स्वरिते प्रचितां विद्यान्निपाते बलकां विदुः ॥ ६६ ॥ उत्थाने

१ स्वरितं यद्भवेत्किञ्चित्सवकारोष्मकं ततः । ह्रस्वं वा यदि वा दीर्घं निक्षेप उभयोरपि ॥

तु तथा तारामेताभिस्त्रिभिरूष्मभिः ॥ मात्रामादौ विदित्वा तु ततः क्षेपं प्रयोजयेत् ॥ ६७ ॥
अक्षरं भजते काचित्काचिद्विस्त्वे प्रतिष्ठिता ॥ समानजातिका काचित्काचिदूष्माप्रदायिका ॥ ६८ ॥
यथा बालस्य सर्पस्य निःश्वासो लघुचेतसः ॥ एवमूष्मा प्रयोक्तव्या हकारपरिवर्जिता ॥ ६९ ॥
विवृतिं प्रत्ययामूष्मां प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ तामेव प्रतिषेधन्ति यथा आ-ई-ऊ-ए इति निदर्श-
नम् ॥ ७० ॥ अष्टौ स्वरान्प्रवक्ष्यामि तेषामेव तु लक्षणम् ॥ जात्योऽभिनिहितः क्षैप्रः प्रश्लिष्टश्च
तथापरः ॥७१॥ (तैरोव्यञ्जनसंज्ञश्च तथा तैरोविरामकः[1]।) पादवृत्तो भवेत्तद्वत्ताथाभाव्य इति स्वराः॥
एकपदे नीचपूर्वः सयवो जात्य इष्यते (अपूर्वोऽपि परस्तद्वत् धान्यं-सुप्ष्वा-स्वरित्यपि) ॥ एकपद
इत्याह ॥ ७२ ॥ नीचपूर्वः सयकारवकारो वा जात्यः स्वरितो भवति ॥ यथा-जात्यः मनुष्यानिति ।
सुद्योति । चक्ष्वीव । धान्यम् । कन्या इव । स्वः। वीर्यम् । एवं ह्याह यानि चान्यानीदृग्लक्षणानि ॥ १८१ ॥
पदानि भवन्ति ॥ एओआभ्यामुदात्ताभ्यामकारो रिफितश्च यः ॥ अकारो यत्र लुप्येत तं चाभि-

१ तैरोव्यंजनः तैरोविरामः ।

निहितं विदुः ॥ ७३ ॥ यथा-कुक्कुटः असि कुक्कुटोसि ॥ वेदः असि ॥ वेदोसि ॥ भागः असि भागोसि ॥ मारुतः असि मारुतोसि ॥ श्वात्रः असि । श्वात्रोसि ॥ ते अप्सरसाम् तेप्सरसाम् ॥ ते अवन्तु तेवन्तु ॥ कः असि कोसि ॥ सः अहं सोहं ॥ एवं हि यानि चान्यानि ईदृग्लक्षणानि पदानि भवन्ति ॥ इउवर्णौ यदोदात्तावापद्येते यवौ कचित् ॥ अनुदात्ते पदे नित्यं विद्यात्क्षैप्रस्य लक्षणम् ॥ ७४ ॥ यथा-त्रि अम्बकम् त्र्यम्बकम् ॥ द्रु अन्नः द्रुन्नः ॥ वीडु अङ्गः वीड्वङ्गः ॥ वाजी अर्वन् वाज्यर्वन् ॥ एवं ह्याह यानि० ॥ इकारो यत्र दृश्येत इकारेणैव संयुतः ॥ उदात्तश्चानुदात्तेन प्रश्लिष्टो भवति स्वरः ॥ ७५ ॥ यथा-अभि इन्धताम् अभीन्धताम् ॥ अभि इमम् । अभीमम् ॥ वि इहि वीहि ॥ स्रुचि इव स्रुचीव ॥ चम्वीवेति चम्वीऽइव ॥ एवं ह्याह यानि चान्यानि० ॥ [1]उदात्तपूर्वं यत्किञ्चिच्छन्दसि स्वरितं पदम् ॥ एष सर्व बहु स्वारस्तैरोव्यञ्जन उच्यते ॥ ७६ ॥ यथा-इडे । रन्ते । हव्ये । काम्म्ये । चन्द्रे । ज्योते । अदिति । सरस्वति ।

---

१ उदात्तपूर्वं स्वरितो व्यञ्जनेन युतो भवेत् ।

महि। विश्श्रुतीति भवन्ति॥ एवं ह्याह यानि भवन्ति॥ अवग्रहात्परो यस्तु स्वरितः स्यादनन्तरम्॥ तैरोविरामं तं विद्यादुदात्तो यद्यवग्रहः॥ ७७॥ यथा–गोमदिति गोमत्॥ गोपताविति गोपतौ॥ प्रप्रेति प्र-प्र॥ विततेति वि-तता॥ समिद्ध इति सम्-इद्धः॥ एवं ह्याह यानि० भवन्ति॥ स्वरे च स्वरिते चैव विवृत्तिर्यत्र दृश्यते॥ पादवृत्तो भवेत्स्वारः "श्वित्रऽआदित्य" दर्शनम्॥ यथा-श्वित्रः आदित्यानाम्॥ श्वित्रऽआदित्यानाम्॥ पुत्रः ईधे। पुत्रऽईधे॥ दात्रे एधि। दात्रऽएधि॥ कः ईम्। कऽईम्॥ ताः अस्य। ताऽअस्य॥ एवं ह्याह यानि०॥ उदात्ताक्षरयोर्मध्ये भवेन्नीचस्त्ववग्रहः॥ ताथाभाव्यं भवेत्स्वारः "तनूनप्त्रेति" दर्शनम्॥ ७८॥ यथा-तनूनप्त्रऽइति तनूऽनप्त्रे॥ तनूनपादिति तनूऽनपात्॥ तनूनपातमिति तनूऽनपातम्॥ एवं ह्याह यानि पदानि लक्षणानि भवन्ति॥ इत्यष्टपदसमाम्नाये वैशेषिके याज्ञवल्क्यवचनानां पदानां पाठः समाप्तः॥ ॥ माध्यन्दिनविरोधी स्यात्ताथाभाव्यस्तु यः स्मृतः॥ स्वरौ नैवात्र दृश्येते भिन्नोदात्तानु-

॥१८२॥

१ उदात्तान्निहितस्वारः स्वरितात्प्रचयो भवेत्। उदात्तात्स्वरितात्पूर्वो नान्यमापद्यते स्वरम्॥ पदकाले यः स्वरितः संहितायां तथैव

दात्तकौ ॥ १ ॥ स्वराः स्पर्शान्तःस्थोष्माणः ॥ कण्ठ्यजिह्वामूलीयतालव्यमूर्धन्यदन्त्योष्ठ्ययमा विसर्जनीयनिपाताद्याश्च किंवर्णदैवत्यालिङ्गाः । स्वराः शुक्लाः । नानादैवत्याः ॥ स्पर्शाः कृष्णाः ॥ कपिला अन्तःस्थाः । ऊष्माणोऽरुणाः ॥ नीला यमाः ॥ हरिता नासिक्याः ॥ पीतोऽनुस्वारः ॥ रक्तो जिह्वामूलीयः । पीत उपध्मानीयः ॥ श्वेतो विसर्जनीयः ॥ शबलो रङ्गः ॥ नीलोऽनुनासिक्यः ॥ इत्यन्तर्मध्यमयोर्नासिक्यं विद्यात् ॥ द्विरुदात्ताख्या इति स्मृतः ॥ उदमनुद निपाते आद्ये चोपसर्गे नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्चेति किंदैवत्याः ॥ अक्षराणां च के पुरुषाः ॥ काः स्त्रियः ॥ कानि नपुंसकानि इत्यत्र ब्रूमः ॥ कण्ठ्या आग्नेया अकारादयः ॥ जिह्वामूलीया नैर्ऋत्याः ककारादयः ॥ तालव्याः सौम्याश्चकारादयः ॥ वायव्या मूर्धन्याष्टकारादयः ॥

च । स्वरितश्चेद् भवेत्तश्चास्स एव निहितः स्मृतः ॥ उदात्तान्निहितः स्यार्यः स्यारोदात्तो न तत्परो ॥ स्वरो यश्च तथाभूतो ज्ञेयः स प्रचयः सदा ॥ उदात्तानुदात्तयोर्योगे स्वरितः स्वर उच्यते । एकयं तत्प्रचयः प्रोक्तः सन्धिरोऽपि मिथोद्भृतः ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रिकं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् । तस्यादितोऽर्धमात्रा वै शेषं च परतो भवेत ॥ उच्चस्थानगते ह्रस्वे स्वरितं नोपपद्यते । अधस्तात्तु यदा गच्छेत स्वरितं न तदा भवेत् ॥

९१३

रौद्रा दन्त्यास्तकारादयः ॥ औष्ठ्या आश्विन्याः पकारादयः ॥ शेषा वैश्वदेवाः ॥ अम् इत्येवमादयः ॥ स्वरास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया वर्गाणां प्रथमाश्च ये ॥ द्वितीयाश्च तृतीयाश्च चतुर्थाश्चापि भूमिपाः ॥ २ ॥ वर्गाणां पञ्चमा वैश्या अन्तःस्थाश्च तथैव च ॥ ऊष्माणश्च हकारश्च शूद्रा एव प्रकीर्त्तिताः ॥ ३ ॥ शुक्लवर्णानि नामानि आख्याता रोहिता मताः ॥ कपिञ्जलास्तूपसर्गाः कृष्णाश्चैव निपातकाः ॥ ४ ॥ भार्गवगोत्राणि नामानि भारद्वाजा आख्याताः ॥ वासिष्ठा उपसर्गास्तु निपाताः काश्यपाः स्मृताः ॥ पीतवर्णश्चोपसर्गो निपातः कृष्णवर्णकः ॥ सर्वं तु सौम्यमाख्यातं नाम वायव्यं दृश्यते ॥ आग्नेयस्तूपसर्गः स्यान्निपातो वारुणः स्मृतः ॥ ५ ॥ [1]प्रथमाश्च तथान्तःस्थाः स्त्रीलिङ्गाः परिकीर्त्तिताः ॥ शेषाक्षराणि षण्ढानि प्राहुर्लिङ्गविवेचकाः ॥ ६ ॥ नाम्नामिन्द्रो देवता वरुण उपसर्गाणामादित्यः सर्वस्याक्षरगणस्य स्वरा विसर्जनीयो यमाश्च पुँल्लिङ्गाः ॥ ङञणनमा यरलवाः स्त्रीलिङ्गाः ॥ शेषाण्यक्षराणि नपुंसकलिङ्गानीति ॥ सन्धिश्चतुर्विधो भवतीति ॥ लोपागमौ वर्ण-

१ आदित्यो मुनिभिः प्रोक्तः सर्वाक्षरगणस्य च । स्वरा विसर्जनीयाश्च यमाः पुँल्लिङ्गकाः स्मृताः ॥

विकारः प्रकृतिभावश्चेति ॥ तद्यथा । तत्र लोपो भवति । अयक्ष्माः मा। अयक्ष्मामा ॥ शततेजाः वायुः । शततेजावायुः ॥ तिग्मतेजाः द्विषतः ॥ तिग्मतेजाद्विषतः ॥ इति लोपः ॥ आगमो भवति । यथा–प्रत्यङ्सोमः प्रत्यङ्क्सोमः ॥ प्राङ्सोमः प्राङ्क्सोमः ॥ अस्मान् सीते । अस्मान्त्सीते ॥ त्रीन् समुद्रान् । त्रीन्त्समुद्रान् ॥ इति आगमः ॥ विकारो भवति । यथा–आ इदम् । एदम् ॥ आ इमे । एमे ॥ आ इष्टयः । एष्टयः ॥ प्र इषितः । प्रेषितः ॥ इति विकारः ॥ प्रकृतिभावः । यथा–आशुः शिशानः ॥ सुञ्जानः प्रथमम् ॥ अदितिः षोडशाक्षरेण ॥ देवो वः सविता ॥ इति प्रकृतिभावः ॥ आकाशस्था यथा विद्युत्स्फुटितं मणिसूत्रवत् ॥ एष च्छेदोविवृत्तीनां यथा बालेषु कर्तरी ॥ ७ ॥ द्वयोस्तु स्वरयोर्मध्ये सन्धिर्यत्र न दृश्यते ॥ विवृत्तिस्तत्र विज्ञेया य ईशेति निदर्शनम् ॥८॥ पिपीलिका पाकवती तथा वत्सानुसारिणी ॥ वत्सानुसंसृता (जा) चैव चतस्रस्तु विवृत्तयः ॥ ९ ॥ पञ्च रङ्गाः प्रवर्तन्ते घातनिर्घातवज्रिणः ॥ अहरप्रहरो ज्ञेय अइउऋओ इति निदर्शनम् ॥१०॥ पिपीलिका आद्यन्तदीर्घा नाभ्याऽआसीदिति निदर्शनम् ॥ पाकवत्युभयोर्ह्रस्वा

विनऽइन्द्रेति निदर्शनम् ॥ ११ ॥ अन्ते च वत्सानुसृजता तानेत्यसौ आवोढमश्विनेति नि० ॥
वत्सानुसारिणी चादौ दीर्घा ताऽअस्येति नि० ॥ १२ ॥ करिणी कुर्विणी चैव हरिणी हारिणीति च ॥
तथा हंसपदा नाम पञ्चैताः स्वरभक्तयः ॥ १३ ॥ करिणी रहयोर्योगे कुर्विणी लहकारयोः ॥
हरिणी र(श)षयोर्योगे हारितं ऋषकारयोः ॥ १४ ॥ या तु हंसपदा नाम सा तु रेफषकारयोः ॥
हरिणी हरयोर्विद्यात्कुर्विणी ळहकारयोः ॥ १५ ॥ देवम्बर्हिरिति करिणी उपह्व(बल्ह)रेति कुर्विणी ॥
हरिणीं अरे(प)षस इत्याहुर्हारिणी शतवल्हेति च ॥ १६ ॥ वर्षोवर्षीयतेसीति तथा हंसपदेति च ॥
स्वरभक्तिं प्रयुञ्जानस्त्रीन्दोषान्परिवर्जयेत् ॥ १७ ॥ इकारं चाप्युकारं च ग्रस्तदोषं तथैव च ॥
एतल्लक्षणमाख्यातं याज्ञवल्क्येन धीमता ॥१८॥ सम्यक् पाठस्य सिद्ध्यर्थं शिष्याणां हितकाम्यया ॥
अर्धमात्रास्वरं किञ्चित्पृथङ्न्यूनमिवोच्चरन् ॥ ऋकारे च हकारे च हृत्कण्ठमनसा[2]नि च ॥ १९ ॥
नैतत्स्वरितपूर्वाङ्गे नापराङ्गे कथञ्चन ॥ न स्वरे न च मात्रायां कथं स्वारो विधीयते ॥ २० ॥

---

१ रलाभ्यां परं ऊष्माणो यत्र स्युः स्वरितोदयाः । स्वरभक्तिरसौ ज्ञेया पूर्वमाक्रम्य पठ्यते ॥ २ पि च ।

पराङ्गस्य तु यत्पूर्वं पूर्वाङ्गस्य तु यत्परम् ॥ उभयार्द्धार्द्धसंयोगे स्वारं कुर्याद्विचक्षणः ॥ २१ ॥
संयोगे तु परं स्वार्थं परं संयोगनामकम् ॥ संयुक्तस्य तु वर्णस्य न स्वार्थं पूर्वमक्षरम् ॥ २२ ॥
उदात्तादनुदात्ते तु वामाया भ्रुव आरभेत् ॥ उदात्तात्स्वरितोदात्तौ क्रमाद्दक्षिणतो न्यसेत् ॥ २३ ॥
स्वरितादनुदात्ता ये प्रचयांस्तान्प्रचक्षते ॥ एकस्वरानपि च तानाहुस्तत्त्वार्थविचिन्तकाः ॥ २४ ॥
प्रचयो यत्र दृश्येत तत्र हन्यात्स्वरं बुधः ॥ स्वरितः केवलो यत्र मृदुस्तत्र निपातयेत् ॥ २५ ॥
दुर्बलस्य यथा राष्ट्रं हरते बलवान्नृपः ॥ एवं व्यञ्जनमासाद्य अकारो हरते स्वरम् ॥ २६ ॥
उच्चादुच्चतरं नास्ति नीचान्नीचतरं तथा ॥ अक्षरात्तुल्ययोगाच्च नीचे नीचंगतानि च ॥ २७ ॥
स्वर उच्चः स्वरो नीचः स्वरः स्वरित एव च ॥ स्वरप्रधानैस्तैः स्वार्यं व्यञ्जनं तेन सस्वरम् ॥ २८ ॥
व्यञ्जनान्यनुवर्तन्ते यत्र तिष्ठति सस्वरः ॥ स्वरप्रधानं त्रैस्वर्यमाचार्याः प्रवदन्ति हि ॥ २९ ॥
मणिवद्व्यञ्जनं विद्यात्सूत्रवच्च स्वरं विदुः ॥ आचार्याः सममिच्छन्ति पदच्छेदं तु पण्डिताः ॥ ३० ॥

---

२ अवग्रहे पदच्छेदे उदात्तो दृश्यते यदि । स्वरान्तं स्वरितं प्राहुः सन्धौ तु स्वार्यते परम् ॥ स्वरसन्धिविधानेन नीचोच्चत्वं विधीयते । व्यञ्जनाद्वा स्वराद्वापि तत्सन्धौ स्वर उच्यते ॥

स्त्रियो[1] मधुरमिच्छन्ति विक्रुष्टमितरे जनाः ॥ उदात्तं नानुवर्तन्ते नीचन्न स्वरितं तथा ॥ ३१ ॥
विस्वरं तं विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ हरिवरुणवरेण्येषु धारापुरुषेषु च ॥ स्वरिते रेफवैश्वानरो
नकारः शेषाकारः स्वरिता नकाराः ॥३२॥ द्वौ वरुणौ च स्वरितौ ॥ उदुत्तमं वरुणधारयंवरोरुधारा
उरुधारा च होऽईते[2] ॥ मात्रिकं वा द्विमात्रं वा स्वरितं यदिहाक्षरम् ॥ तस्यादितोऽर्द्धमात्रा वै शेषं
च परतो भवेत् ॥ ३३ ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे श्मश्रुभिः परतः स्थिते ॥ छकारं न प्रयुञ्जीत
अशासन्धिं समुच्चरेत् ॥ ३४ ॥ ओकारं प्लुतविज्ञेयं प्लुतमग्नाद्वितीयकम् ॥ लाजीं छाचीं तृतीयं च
विवेशेति चतुर्थकम् ॥ ३५ ॥ अधःस्विदासीत्पञ्चमं चोपरिस्विदासीच्च षष्ठकम् ॥ सप्तमं तु भ्रुवोः
स्मार अष्टमं नैव विद्यते ॥ ३६ ॥ उच्चस्थानगते हस्ते स्वरितं नोपपद्यते ॥ अधःस्था तु यदा
गच्छेत्स्वरितं न तदा भवेत् ॥ कचटतपा दृश्यन्ते सन्धिस्थानेषु नित्यशः ॥ स्ववर्गेणैव संयुक्ता ॥ १८५ ॥
मोक्षं तत्र न कारयेत्[3] ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ प्रत्यारम्भन्न कुर्वीत पापाविति

---

१ उदात्तं नानुवर्तेत नीचं न स्वरितं तथा । विस्वरं तु विजानीयाद्दीर्घह्रस्वविवर्जितम् ॥ २ दोहने० । ३ कुर्वीत ।

निदर्शनम् ॥ ककारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ खसवर्णं विजानीयात् भिखक्सेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे चवर्गे परतः स्थिते ॥ मोक्षं तत्र च कुर्वीत यच्च पापौ निदर्शनम् ॥ ङकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ कसवर्णं विजानीयात्प्राङ्क्सोमेति निदर्शनम् ॥ टकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ टसवर्णं विजानीयात्सम्म्राट्त्सम्भृतेति निदर्शनम् ॥ तकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयात् तत्सवितुरिति निदर्शनम् ॥ नकारान्ते पदे पूर्वे सकारे परतः स्थिते ॥ तसवर्णं विजानीयात्त्रीन्त्समुद्रेति निदर्शनम् ॥ पकारान्ते पदे पूर्वे शकारे परतः स्थिते ॥ छसवर्णं विजानीयादनुष्टुप्छारदीति निदर्शनम् ॥ मकारान्ते पदे पूर्वे सवर्णे परतः स्थिते ॥ मसवर्णं विजानीयादिमम्मेति निदर्शनम् ॥ वर्णे तु मात्रिके पूर्वे अनुस्वारो द्विमात्रकः ॥ द्विमात्रे मात्रिको ज्ञेयः संयोगाद्यस्य यो भवेत् ॥ अनुस्वारो द्विमात्रः स्याद्दवर्णव्यञ्जनादिगः ॥ ह्रस्वाद्वा यदि वा दीर्घाद्देवानाꣳहृदयेभ्य इति ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संवृतं यत्र दृश्यते ॥ दीर्घं तं तु विजानीयाच्छ्रोताग्रावाणेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारस्योपरिष्टात्संयोगो यत्र दृश्यते ॥ ह्रस्वं तं तु विजानीयात्सꣳस्थेति निदर्शनम् ॥ अनुस्वारश्च यो दीर्घादक्षराद्यो भवेत्परः ॥

स तु ह्रस्व इति ज्ञेयो मन्त्रेष्वेव विभाषया ॥ ओभावश्च विवृत्तिश्च शषसा रेफ एव च ॥
जिह्वामूलमुपध्मा च गतिरष्टविधोष्मणः ॥ यथा भावप्रसन्धानमुकारादिपरं पदम् ॥
स्वरान्तं तादृशं विद्याद्यदन्यद्व्यक्तमूष्मणः ॥ उभावादुत्थितश्चोष्मा तां तु केलिं विनिर्दिशेत् ॥
विवृतं प्रति या ऊष्मा विज्ञेया विकटानना ॥ लीढातिलीढविद्युच्च शषसेषु प्रकीर्तिताः ॥
जिह्वामूले च रेफे च विज्ञेया विठकाशठाः ॥ उपध्मानीयसहितां पुष्पिणीं तां विनिर्दिशेत् ॥
अन्यत्र यो भवेदूष्मा सुलभां तां विनिर्दिशेत् ॥ पादाद्यन्तं पदाद्यन्तं तथावग्रहकालिकम् ॥
ईषत्स्पृष्टं विजानीयात्तस्मिन्काले तु कारयेत् ॥ पादादौ च पदादौ च संयोगावग्रहेषु च ॥
यः(य)शब्द इति विज्ञेयो योन्यः स य इति स्मृतः ॥ उपसर्गपरो यस्तु पदादिरपि दृश्यते ॥
ईषत्स्पृष्टं यथा विद्युत्पदच्छन्दात्परं भवेत् ॥ त्वदर्थवाचिनौ वो त्वां वा वै यदि निपातजौ ॥
आदेराजविकल्पार्था ईषत्स्पृष्टा इति स्मृताः ॥ विभाषायामेकारः स्यात्तथा नेतैः पदात्परः ॥
भवन्तेत्यपि पूर्वेव तथा च सपदादपि ॥ यदेव लक्षणं यस्य वकारस्यापि तद्भवेत् ॥
यत्र यत्र विशेषः स्यादिदानीं स स कथ्यते ॥ वकारस्त्रिविधः प्रोक्तो गुरुर्लघुर्लघूत्तरः ॥

आदौ गुरुर्लघुर्मध्ये पदान्ते तु लघूत्तरः ॥ उपांशु त्वरितं चैव योऽधीते हृदि संज्ञकः ॥
अपि रूपसहस्रेषु सदेहेषु प्रवर्तते ॥ पञ्चविद्यां न गृह्णन्ति जडाः स्तब्धाश्च ये नराः ॥
आलस्याश्चैव रोगाश्च येषां च विस्मृतं मनः ॥ अहिरिव गणाद्भीतः संमानान्नरकादिव ॥
राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स विद्यामधिगच्छति ॥ न भोजनविलम्बी स्यान्न च नारीनिबन्धनः ॥
सुदूरमपि विद्यार्थी व्रजेद्गरुडहंसवत् ॥ यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति ॥ तथा गुरुगतां
विद्यां शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ सुखार्थी चेत्त्यजेद्विद्यां विद्यार्थी चेत्त्यजेत्सुखम् ॥ सुखिनस्तु कुतो
विद्या सुखं विद्यार्थिनः कुतः ॥ गुणिता शतशो विद्या सहस्रावर्तिता पुनः ॥ आगमिष्यति जिह्वाग्रे
स्थलनिम्नमिवोदकम् ॥ शतेन गुणिता विद्या सहस्रेण च तिष्ठति ॥ शतानां च सहस्रेण प्रत्यञ्चद-
वतिष्ठति ॥ जलमभ्यासयोगेन शिलायाः कुरुते क्षयम् ॥ कर्कार्णामृदुतस्तस्य किमभ्यासान्न
साध्यते ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा विद्यया विद्या चतुर्थं नोपलभ्यते ॥
शुश्रूषारहिता विद्या ह्यल्पमेधागुणैः सह ॥ वन्ध्या च यौवनी तस्या न विद्या फलिनी भवेत् ॥
हयानामिव जात्यानामर्द्धमात्रार्द्धशायिनाम् ॥ न हि विद्यार्थिनां निद्रा चिरं नेत्रेषु तिष्ठति ॥

यथा पिपीलिकाभिः पांसुभिर्वल्मीकं क्रियते महत् ॥ न तत्र बलसामर्थ्यमुद्यमस्तत्र कारणम् ॥ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य तु सञ्चयम् ॥ अवन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ अन्नव्यञ्जनयोर्भागस्तृतीयमुदकस्य च ॥ वायोः सञ्चारणार्थाय चतुर्थमुपकल्पयेत् ॥ हकारं पञ्चमैर्युक्तमन्तस्थैश्चापि संयुतम् ॥ औरसं तं विजानीयात्कण्ठ्यमाहुरसंयुतम् ॥ हकारो यत्र पूर्वस्थो ह्यन्तस्थाद्यो भवेत्परः ॥ पदकाले वियुज्येत संहितायां स औरसः ॥ मेघदुन्दुभिनिर्घोषो ज्ञायते पयसो ह्रदात् ॥ एवं नादं प्रयोक्तव्यं सिंहस्य रुदितं यथा ॥ मासे भाद्रपदे मेघाः शब्दं कुर्वन्ति यादृशम् ॥ एवं गह्वरमासाद्य शुक्रं दुदुह्वेति दर्शनम् ॥ शेषाणां वानरा युद्धमुत्पतन्ति पतन्ति च ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या इहेहैषान्निदर्शनम् ॥ यथा पुत्रवती स्नेहाच्चुम्बते निजमौरसम् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या युञ्जानेति निदर्शनम् ॥ दुर्दुरो जयदेशे च प्रफतेषुर्नयाप्यया ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अपाम्फेनेति निदर्शनम् ॥ यथा भारभराक्रान्ता निश्वसन्ति नरा भुवि ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या अद्भ्यः सम्भृत इत्यपि ॥ कुक्कुटः कामलुब्धश्च ककारद्वयमुच्चरेत् ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः कुक्कुटोसीति दर्शनम् ॥ वडवा च हयं दृष्ट्वा योनिं

विकुरुते यथा ॥ एवं वर्णाः प्रयोक्तव्याः सदुन्दुभेति दर्शनम् ॥ रङ्गे चैव समुत्पन्ने नो ग्रसेत्पूर्वमक्षरम् ॥ स्वरं दीर्घं प्रयुञ्जीत पश्चान्नासिक्यमाचरेत् ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गः प्रवक्तव्यो ङकारः परिवर्जितः ॥ द्विमात्रिको मात्रिको वा नासामूलं समाश्रितः ॥ अन्ते प्रयुञ्जते रङ्गः पञ्चमैः सानुनासिकः ॥ यथा सौराष्ट्रिका नारी अराँ इत्यभिभाषते ॥ एवं रङ्गं विजानीयात् ङकारपरिवर्जितम् ॥ अनन्तरं मकारस्य यो रङ्गस्तत्र रज्यते ॥ सर्वानुनासिकं विद्यादेषा मध्योपधानिका । [2]यैरलवशषसहरज्यन्ते चोपधानिका ॥ गर्वान्ते रङ्गते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिका ॥ [3]नासादुत्पद्यते रङ्गः कांस्येन समनिःस्वनः ॥ मृदुश्चैव द्विमात्रः स्याद्दृष्टिमान्स्यान्निदर्शनम् ॥ यथा [4]व्याघ्री हरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभिर्न च पीडयेत् ॥ भीता पतनभेदाभ्यां तद्वद्वर्णान्प्रयोजयेत् ॥ मधुरं च न

---

१ यथा कामातुरा नारी शब्दं कुर्याद्दिने दिने । तच्छब्दं कुरुते प्राज्ञः सिंह्यासि निदर्शनम् ॥ पक्षौ वितत्य खे गृध्रो भ्रान्त्या सङ्कुच्य तिष्ठति । एवं वर्णाः प्रयोक्तव्या वार्ध्रीनस्ते निदर्शनम् ॥ २ यरलवाः शषसहा अष्टैते चोपधानिनः । वर्गान्तै रज्यते यस्तु सर्वैः सर्वानुनासिकः ॥ ३ नस्तः । ४ यादृशी रत्नवर्णाभा जपायाः कुसुमेऽथवा । तादृशं रञ्जयेद्वर्णं प्रान्ते नासिक्यमाचरेत् ॥ लाक्षारक्तं यथा तोयं नकारान्तं पदं तथा । सर्वं रङ्गं विजानीयाच्छत्रूनिति निदर्शनम् ॥ लुप्ते नकारे यत्स्वारं रञ्जन्ति शौनकादयः । एवं रङ्गं विजानीयान्नाभ्याऽऽसी-

चाव्यक्तं व्यक्तं चापि न पीडितम् ॥ सनाथस्यैकदेशस्य न वर्णाः शङ्करं गताः ॥ यथा सुमत्तनागेन्द्रः पदात्पदं निधापयेत् ॥ एवं पदं पदाद्यन्तं दर्शनीयं पृथक् पृथक् ॥ गीती शीघ्री शिरःकम्पी यथालिखितपाठकः ॥ अनर्थज्ञोऽल्पकण्ठश्च षडेते पाठकाधमाः ॥ माधुर्यमक्षरव्यक्तिः पदच्छेदस्तु सुस्वरः ॥ धैर्यं लयसमत्वं च षडेते पाठका गुणाः ॥ चतुरक्षरषट्कं च निवर्तेत पुनः पुनः ॥ आवर्तते पदं यच्च द्विस्त्रिराम्रेडितं हि तत् ॥ यथा धाम्ने धाम्नेति यजुषे यजुषेति निदर्शनम् ॥ हीयते वर्धते चापि पदं यत्र कृशोदरम् ॥ उपचारः स विज्ञेय उभे सुश्चन्द्रेति निदर्शनम् ॥ अथ सप्तविधाः संयोगपिण्डाः ॥ ॥ अयःपिण्डो दारुपिण्ड ऊर्णापिण्डो ज्वालापिण्डो मृत्पिण्डो वायुपिण्डो वज्रपिण्डश्चेति ॥ यमान्विद्यादयःपिण्डान्सान्तःस्थं दारुपिण्डवत् ॥ अन्तःस्थं यमवर्जं तु ऊर्णापिण्डं विनिर्दिशेत् ॥ अन्तःस्थं यमसंयोगे विशेषो नोपलभ्यते ॥ अशरीरं यमं विद्यादन्तःस्थः पिण्डनायकम् ॥ ज्वालापिण्डान्सनासिक्यान्सानुस्वारांस्तु मृन्मयान् ॥ सोपध्मा वायुपिण्डाश्च जिह्व मूले तु वज्रिणः ॥ अयःपिण्डो नाम यथा ॥ अग्नीः । पक्त्कीः । नातनक्ष्मि ॥ दारुपिण्डो नाम यथा ॥ अश्वः । सूर्यः । विश्वाज- ॥ १८८ ॥

न्निदर्शनम् ॥ पञ्चरङ्गाः प्रवर्तन्ते घात–निर्घात–वज्रिणः । अहिणः प्रहिणो ज्ञेय आ-ई-ऊ-ऋ ओ-निदर्शनम् । १ सङ्करङ्गताः । २ वायुवज्र ।

तीति भवति ॥ तत्र ऊर्णापिण्डो नाम यथा ॥ यस्म्मिन् । अत्यस्म्मिन् अमुष्म्मिन् । इति भवति ॥ तत्र ज्वालापिण्डो नाम यथा ॥ ब्रह्मा । वह्निः । गृह्णामीति भवति ॥ तत्र मृत्पिण्डो नाम यथा ॥ साꣳस्था सꣳस्कर्त्तारः । सꣳस्वर्त्तऽइति ॥ तत्र वायुपिण्डो नाम यथा ॥ देव सवितः । युञ्जानः प्रथमम् । प्रादिवः ककुत्सुत्तमिति भवति ॥ तत्र वज्रापिण्डो नाम यथा ॥ इष्कृतिः । निष्कृतिः । ऋक्साम इति भवति ॥ प्रथममेव षकारेण सकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अग्निष्वात्तान्निदर्शनम् ॥ प्रथमेन ठकारेण थकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य अधिष्ठाननिदर्शनम् ॥ प्रथममेव णकारेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतत्स्वरं समासाद्य त्रिणवत्रयस्त्रिꣳशाविति निदर्शनम् ॥ प्रथममेव रङ्गेण नकारेणैव संयुतम् ॥ एतद्रञ्जितमासाद्य वृष्टिमानिति निदर्शनम् ॥ एते ककारादयो मकारपर्यवसानाः कृष्णा व्याख्याताः ॥ शनैश्चरदैवत्याः ॥ चत्वार्यन्तस्था यरलवाः कपिलवर्णाः अग्निदैवत्याः ॥ चत्वार्यूष्माणः शषसहा अरुणवर्णा आदित्यदैवत्याः ॥ त्रयस्त्रिꣳशद्व्यञ्जनानि स्पर्शा अन्तःस्था ऊष्माणश्चेति ॥ चतुर्विधं करणम् । स्पृष्टमस्पृष्टं संवृतं विवृतं चेति ॥ संवृतो घोषा विवृता अघोषाः ॥ विꣳशतिर्घोषास्ते गजडदबा घझढधभा ङञणनमाः यरलवाश्चेति ॥ त्रयोदश अघोषास्ते

कचटतपाः खछठथफाः शषसाश्चेति ॥ अष्टौ वर्णस्थानानि भवन्ति ॥ उरःकण्ठ्यमूर्द्धन्यतालु-
दन्त्ये । जिह्वामूलयमानुनासिक्याश्चेति ॥ द्वौ औरस्यौ । ह हा इति । अआआ ३ त्रयः कण्ठ्याः ॥
ऋषट्रमूर्द्धन्याः । टठडढणष इति ॥ दश तालव्याः चछजझञयशइईई ३ इति ॥ अष्ट दन्त्याः ।
तथदधनलॢलसाः ॥ एकादश ओष्ठ्याः । पफबभमा उऊऊ ३ ॳउपध्माचेत्यादयः ॥ एको दन्त-
मूलयो रेफः ॥ जिह्वामूलीयाः पञ्च । कुंखुंगुंघुंङुंइति ॥ क्मख्मग्मघ्मकुंखुंगुंघुं इति यमाश्चत्वारः ॥
रुक्मेति प्रथमो ज्ञेयः सक्ू इत्यपरो भवेत् ॥ तृतीयः सघ्न इत्याहुः उपध्मेति चतुर्थकः ॥ प्रथमौ
चौष्ठनासिक्यावोष्ठनासे उपाश्रितौ ॥ द्वितीयः कण्ठ्यदन्त्यश्च नासामूलमुपाश्रितः ॥ तृतीयः
कण्ठ्यजिह्वाग्रे नासायामेव निर्दिशेत् ॥ चतुर्थो हृदि नासिक्यः कण्ठे चाभिहिता यमाः ॥
आपञ्चमैश्चैकपादः संयुक्तं पञ्चमाक्षरम् ॥ यमास्तत्र निवर्तन्ते श्मशानादिव बान्धवाः ॥ यत्किं-
चिद्वाङ्मयं लोके सर्वमत्र प्रतिष्ठितम् ॥ सर्वमत्र प्रतिष्ठितमिति ॥ ऋवर्णेतिपरे सादावनुस्वारो
द्विमात्रकः ॥ संयोगे परभूतेषु ह्रस्व एवोच्यते बुधैः ॥ इति श्रीयाज्ञवल्क्यशिक्षा समाप्ता ॥

* * * * *

॥ अथ प्रतिज्ञासूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ प्रतिज्ञामन्त्रब्राह्मणयोर्वेदनामधेयं तस्मिञ्शुक्ले याजुषाम्नाये माध्यन्दिनीयके मन्त्रे स्वरप्रक्रिया हृद्यनुदात्तो मूर्ध्न्युदात्तः श्रुतिमूले स्वरितः । एवं जात्यादयोऽभिहिताः ॥ ब्राह्मणे तूदात्तानुदात्तौ भाषिकस्वारौ तानस्वराणि छन्दोवत्सूत्राणि ॥ १ ॥ अथान्तःस्थानामाद्यस्य पदादिस्थस्यान्यहलसंयुक्तस्य संयुक्तस्यापि रेफोष्मान्त्याभ्यामृकारेण चाविशेषेणादिमध्यावसानेषूच्चारणे जकारोच्चारणं द्विर्भावेऽप्येवमथापरान्तःस्थस्यायुक्तान्यहलसंयुक्तस्योष्मऋकारेकारसहितोच्चारणमेवं तृतीयान्तःस्थस्य क्वचिद्दकारस्य तु संयुक्तासंयुक्तस्याविशेषेण सर्वत्रैवमथान्त्यस्यान्तःस्थानां पदादिमध्यान्तःस्थस्य त्रिविधं गुरुमध्यमलघुवृत्तिभिरुच्चारणमथो मूर्द्धन्योष्मणोऽसंयुक्तस्य टुमृते संयुक्तस्य च खकारोच्चारणमध्ययनादिकर्मस्वर्थवेलायां प्रकृत्या ॥ २ ॥ अथानुस्वारस्यग्ङ्इत्यादेशः शषसहरेफेषु तस्य त्रैविध्यमाख्यातम् ॥ ह्रस्वदीर्घगुरुभेदैर्दीर्घात्परो ह्रस्वो ह्रस्वात्परो दीर्घो गुरौ परे गुरुः परसवर्णेषत्प्रकृत्या चान्यत्र विसर्गेष्वीषद्विरामः पदाद्यस्य संयुक्ताकारस्येषद्दीर्घता च भवतीषद्दीर्घता च भवतीति ॥ ३ ॥ इति कात्यायनपरिशिष्टप्रतिज्ञासूत्रं समाप्तम् ॥ ॥ ॥

॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ सर्वानुक्रमसूत्रप्रारम्भः ॥ ॐमण्डलं दक्षिणमक्षिहृदयं चाधिष्ठितं येन शुक्लानि यजूꣳषि भगवान्याज्ञवल्क्यो यतः प्राप तं विवस्वन्तं त्रयीमयमर्चिष्मन्तमभिध्याय माध्यन्दिनीये वाजसनेयके यजुर्वेदाम्नाये सर्के सशुक्रियऋषिदैवतछंदाꣳस्यनुक्रमिष्यामो यजुषामनियताक्षरत्वादेकेषां छन्दो न विद्यते द्रष्टारो ऋषयः स्मर्तारः परमेष्ठ्यादयो देवता मन्त्रान्तर्भूता अग्न्यादिका हविर्भाजः स्तुतिभाजो वानः शाखोखाशम्योपवेषकपालेध्मोलूखलाद्-यश्च प्रतिमाभूताश्छन्दाꣳसि गायत्र्यादीन्येतान्यविदित्वा योऽधीतेऽनुब्रूते जपति जुहोति यजते याजयते तस्य ब्रह्म निर्वीर्यं यातयामं भवत्यथान्तराश्वगर्त्तं वापद्यते स्थाणुं वार्च्छति प्रमीयते वा पापीयान्भवत्यथ विज्ञायैतानि योऽधीते तस्य वीर्यवदथ योऽर्थवित्तस्य वीर्यवत्तरं भवति जपित्वा हुत्वेष्ट्वा तत्फलेन युज्यते ॥ १ ॥ इषेत्वादि खंब्रह्मान्तं विवस्वानपश्यत्ततः प्रतिकर्मविभागेन ब्राह्मणानुसारेण ऋषयो वेदितव्याः परमेष्ठी प्राजापत्यो दर्शपूर्णमासमन्त्राणामृषिर्देवा वा प्राजा-

पत्या इषेत्त्वाशाखानुष्टुब्विनियोगः कल्पकारोक्त एवमूर्ज्जेत्त्वा व्वायवो व्वायव्व्यं देवोवऽऐन्द्रं
यजमानस्य शाखावसोर्व्वायव्व्यं द्यौर्मातरिश्वन उखा व्वसोर्व्वायव्व्यं देवस्त्वापयः कामधुक्षः प्रश्नः
सा व्विश्वायुस्त्रीणि गव्व्यानीन्द्रस्यैन्द्रं व्विष्णोः पयः ॥ २ ॥ योऽअग्नऽइदमाग्नेये कस्त्वा प्राजापत्यं
कर्मणे स्रुक्शूर्पं प्रत्युष्टं द्वे राक्षसे उरुब्रह्मरक्षोघ्नꣳ सर्वत्र धूरसि धूर्देवानां व्विष्णुस्त्वानऽउरुह-
विष्याऽअपहतꣳ रक्षोयच्छन्ताꣳहविष्या देवस्य त्वा सावित्रꣳसर्वत्राग्नये लिंगोक्ते भूताय त्वा
हविः स्वः सूर्यो दृꣳहन्तां गृहाः पृथिव्व्यास्त्वा हव्व्यं पवित्रे लिङ्गोक्तꣳसवितुर्द्देवीः प्रोक्षिताऽआपा-
न्यग्नये लिङ्गोक्ते दैव्व्याय पात्राणि ॥ ३ ॥ शर्मास्यदित्याः कृष्णाजिनमवधूतꣳराक्षसमद्रिर्ग्रावोलू-
खलेऽअग्नेर्हविर्बृहत्सऽइदम्मौसले हविष्कृदधिदैवतं व्वागधियज्ञं पत्नी कुक्कुटो व्वाग्वर्षवृद्धꣳ शूर्पं
प्रतित्वा हविः परापूतमपहतꣳराक्षसे व्वायुर्वो देवो वस्तण्डुला धृष्टिरुपवेषोपाग्नऽआदेवयजनमाग्नेये
ध्रुवमसि पण्णां कपालान्यग्ने ब्रह्माग्नेयं धिषणासि दार्षदंदिवः शम्या धिषवणौपलं धान्यमसि
पण्णाꣳहविर्महीनामाज्यम् ॥ ४ ॥ संवपामि हविः समापऽआपं जनयत्यै त्वेदꣳहविरिषेत्त्वाज्यं

घर्म्मोसि षण्णां पुरोडाशस्त्रिताय त्रयाणां त्रितोद्वितऽएकतः क्रमेणाददऽइन्द्रस्य स्फ्यः पृथिवी
वेदिर्व्रजं पुरीषं वर्षतु वेदिर्बधान सावित्रमपाररुमररोऽआसुरे द्रप्सस्ते वेदिर्गायत्रेण त्रीणि वैष्णव-
वानि सूक्ष्मा त्रयाणां वेदिः पुराघशह सोपश्यचान्द्रमसीं त्रिष्टुभं प्रोक्षणीः प्रैषो द्विषतः आभि-
चारिकमनिशितः स्रुवो निशितास्स्रुगदित्यै विष्णोर्षेक्त्रमूर्जे त्रयाणामाज्यहसवितुरार्षं तेजोसिधा-
माज्यम् ॥५॥ इति० संहितायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥ कृष्णोसीध्मो वेदिर्बर्हिर्लिङ्गोक्तेऽअदित्याऽआपं
विष्णोः प्रास्तरमूर्णम्रदसं वेदिर्भुवपतये त्रीण्याग्नेयानि गन्धर्वस्त्रयाणां परिधयो वीतिहोत्रं
विश्वावसुराग्नेयीं गायत्रीहसमिदाग्नेयक्षसूर्यस्त्वालिङ्गोक्तहसवितुर्विधृतीऊर्णम्रदसमात्वाप्रास्तरे घृता-
च्यसि त्रयाणां जुहूपभृद्ध्रुवाः क्रमेण प्रियेण हविर्ध्रुवाऽअसदन्पाहि मां वैष्णवेऽअग्नेवाजजिदाग्नेयं
नमोदेवऒस्वधापित्र्यहसुयमे स्रुचावंघ्रिणा वैष्णवं वसुमतीमाग्नेयमितऽऐंद्रहसञ्ज्योतिषाज्यं मयी-
दमाशीः प्रतिग्रहणमुपहूताद्यावापृथिव्यम् ॥ ६ ॥ ब्रह्मत्वं प्रतिष्ठान्तं बृहस्पतिरांगिरसोपश्यदग्नेष्टा
प्राशित्रमेतन्ते वैश्वदेवमेषा तेऽनुष्टुबाग्नेवाजश्यग्ने वाजजिदाग्नेयमग्नीषोमयोश्चत्वारि लिङ्गोक्तानि

वसुभ्यस्त्रयाणां परिधयः सञ्ज्ञानाथाव्यन्तु प्रास्तरे मरुताऽकपिर्बृहतीं प्रास्तरीमन्त्यः पादऽआग्नेयो
यम्परिधिं देवलऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विराड्रूपां यजुरन्तामग्नेः प्रियं यजुःसꣳस्त्रवभागाः सोमसूक्ष्मो
वैश्वदेवीं त्रिष्टुभं यजुरन्ताꣳस्वाहा वाड्यजुर्घृताचीस्रुचौ यज्ञनमः शूर्प्यां यवमान्कुपिरुद्दालवां
धानां तर्वानिति पश्चार्षे यो यज्ञोदेवताग्नेदब्धायोगार्हपत्योग्नये दक्षिणाग्निः सरस्वत्यै लिङ्गोक्तं वेदोसि
वेदो देवामनसस्पतिर्वातदेवत्यांविराजꣳसमर्धर्हिर्लिङ्गोक्ता त्रिष्टुब्विराड्रूपा कस्त्वा प्राजापत्यꣳरक्षसाꣳ
राक्षसम् ॥ ७ ॥ अथ यजमानꣳसंवर्चसा त्वाष्ट्री त्रिष्टुब्दिविविष्णुस्त्रीणि वैष्णवान्यस्माद्भागोस्यै
भूमिरगन्मै दैवꣳसञ्ज्योतिषाऽऽहवनीयः स्वयम्भूः सूर्यस्य सौरेऽअग्ने गृहपते गार्हपत्यः सूर्य्यस्य सौर-
मग्नऽइदमाग्नेये ॥ ८ ॥ पितृयज्ञः प्रजापतेरार्षमग्नये सोमाय द्वे दैवे स्वाहाकारश्रुतेरपहताऽआसुरं ये
रूपाणि कव्यवाहनोऽग्निस्त्रिष्टुब् अत्रामीमदन्त पित्र्यै नमोवः षड्लिङ्गोक्तानि परे पित्र्यैऽआधत्त
पित्र्यागायत्र्यूर्ज्जमापिविराट् ॥ ९ ॥ इति० संहितायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ अग्न्याधेयं प्रजा-
पतेरार्षं देवानामग्नेर्गन्धर्वाणां वा समिधाग्नेय्यश्चतस्रो गायत्र्यः समिधाविरूपऽआङ्गिरसः सुस-

मिद्धाय वसुश्रुतस्तन्त्वां भरद्वाजो भूर्भुवःस्वस्तिस्रो महाव्याहृतयोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याः क्रमेण द्यौरिव
यजमानाशीर्लिङ्गोक्तदेवताऽआयङ्गौः सार्पराज्ञस्तृचो गायत्र्योऽग्निः परावररूपेण देवता ॥ १० ॥
अग्निहोत्रं प्रजापतेरार्षं अग्निर्ज्योतिः सप्तलिङ्गोक्तदेवता गायत्र्य आद्याः पञ्चैकपदाः अग्निर्वर्चो द्वे
तक्षापश्यत्परा जीवलश्चैलकिः ॥ ११ ॥ यजमानाग्न्युपस्थानं बृहद्देवानामार्षम् उपप्रयन्तऽइत्यनु-
वाकऽआद्ये द्वे आग्नेय्यौ गायत्र्यावुपवत्या गोतमो राहूगणो मूर्द्धन्वत्या विरूपः उभावा भरद्वाजऽ
ऐन्द्राग्नीं त्रिष्टुभमयन्ते देवश्रवा देववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमयमिह वामदेवो जगतीमस्य
प्रत्नामवत्सारोगव्यां वाग्नेयीं वा पयो देवत्यां वा गायत्रीं तनूपाऽआग्नेयानिऽइन्धानाऽआग्नेयीं
महापाङ्क्त्यवसाना ॥ १२ ॥ चित्रावसोरात्रिदेवत्यमृषयो पश्यन्सन्त्वमाग्नेयमन्धःस्थरेवतीःसꣳ
हितेति त्रीणि गव्यानि । उपस्त्वाग्नेयं तृचं गायत्रं मधुच्छन्दा वैश्वामित्रोऽग्नेत्वं चतस्रो
द्विपदाऽआग्नेयीर्बन्धुः सुबन्धुः श्रुतबन्धुर्विप्रबन्धुरेकैकशऽइडेकाम्याकव्ये सोमानं ब्राह्मणस्पत्यं तृचं ॥१९२॥
गायत्रं ब्रह्मणस्पतिर्मेधातिथिर्वामहित्रीणाꣳसत्यधृतिर्वारुणिरादित्यदैवतं तृचं गायत्रं पथि स्वस्त्ययनं

कदाचनैन्द्रीं पथ्याबृहतीं मधुच्छन्दास्तत्सवितुर्विश्वामित्रः सावित्रीं गायत्रीं परिते वामदेवऽआग्ने-
यीमनिरुक्तां गायत्रीम् ॥ १३ ॥ क्षुल्लकोपस्थानमासुरेरार्षं, भूर्भुवः स्वः प्रवत्स्यदुपस्थानमागतोपस्थानं
चादित्यस्यार्षं नर्यगार्हपत्यः शꣳस्याहवनीयोथर्वदक्षिणाग्निरागन्माहवनीयोनुष्टुबयमग्निर्न्यंकुसारि-
णीबृहती गार्हपत्योयमग्निरन्वाहार्यपचनोऽनुष्टुब्गृहामा त्रिष्टुब्विराड्रूपा येषामानुष्टुबुपहूतामहा-
पंक्तिर्द्व्यवसानास्तिस्रोऽपि वास्तवीः शंयुर्बार्हस्पत्यः ॥ १४ ॥ चातुर्मास्यानि प्रजापतेरार्षं, प्रघासिनो
मारुती गायत्री यद्ग्रामेमारुत्यनुष्टुबनिरुक्तामोपूणोगस्त्यऐन्द्रामारुतीं विराजमक्रंननिरुक्ताग्नेय्यनुष्टुब्
अवभृथयज्ञदैवतं पूर्णादर्विंद्वे और्णवाभऽऐन्द्र्यावनुष्टुभावक्षंद्वे गोतमऽऐन्द्र्यौ पङ्क्ती मनोनुमानसं तृचं
बन्धुर्गायत्रं वयꣳसौमीं गायत्रीं बन्धुरेषते द्वे रौद्रे अवरुद्रꣳरौद्र्यावेकापंक्तिरपराककुप् त्र्यम्बकं द्वे
अनुष्टुभौ पूर्वस्या वसिष्ठऽ एतदास्तारपंक्तिस्त्र्यायुषं नारायणऽउष्णिहं यजमानाशीर्षꣳशिवोनाम
क्षौरं निवर्त्तयामिलिङ्गोक्तदैवतमाशीःप्रायम् ॥ १५ ॥ इति० संहितायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥
अग्निष्टोमः प्रजापतेरार्षं, एदंद्वेऽअ- ग्नीत्र्यवसाने आद्यावर्द्धर्चौ देवयजनदेवत्याविमाऽआपऽओषधे

कुशतरुणꣳस्वधितेक्षौरमापोऽअस्मानापन्दीक्षातपसोर्वासोमहीनां नवनीतं व्वृत्रस्याजनं चित्पतिर्द्वे
प्राजापत्ये देवोमा सावित्रमावोदैव्यनुष्टुबाशीःस्वाहायज्ञं चतुर्णां यज्ञऽआकूत्यै चतुर्णामौद्ग्रभणानाम-
ग्निरापोदेवीलिंगोक्तदेवताविराट् ॥१६॥ विश्वोदेवस्य स्वस्त्यात्रेयः सावित्रीमनुष्टुभप्दृक्सामयोः कृष्णा-
जिनेशर्मासि कृष्णाजिनमूर्गस्यांगिरोभिर्दृष्टंमेखलꣳसोमस्यनीविर्विष्णोर्वासऽइन्द्रस्य सुसस्याः कृष्ण-
विषाणोच्छ्रयस्वदण्डोव्रतंयज्ञेदेवींधीर्येदेवावाक्प्राणोदानौ चक्षुःश्रोत्रमध्यात्ममग्निर्मित्रावरुणावादि-
त्यो विश्वेदेवाऽअधिदैवतꣳश्वात्राऽआपोजगतीयंते लोष्टमपोमूत्रंपृथिव्यालोष्टमग्नेत्वमाग्नेय्यनुष्टु-
प्पुनर्मनऽआग्नेयं त्वमग्ने व्वत्सऽआग्नेयींगायत्रीꣳरास्वेयत्सौम्यमेषातेहिरण्ययाज्यदैवतंजूरसिवाग्दै-
वतꣳशुक्रमसिहिरण्ययं चिदसि गौःसोमक्रयणी वाग्रूपाध्यारोपकल्पनया ॥ १७ ॥ वस्व्यस्यनुष्टुब्बृ-
हतीसोमक्रयण्यास्तुतिरदित्याऽआज्यमस्मेषण्णां लिङ्गोक्तादेवताः समख्येपत्याशीरास्तारपंक्तिरेपते-
लिङ्गोक्तदैवतमास्माकोसि सौम्यमभित्यꣳसावित्र्यष्टिः प्रजाभ्यस्त्वा प्रजास्त्वा शुक्रन्त्वा सौम्यानि
सग्मेस्मेलिङ्गोक्तेतपसोर्द्धेजार्द्धे सोमोमित्रो नऽइन्द्रस्य सौम्ये स्वानादीनिधिष्ण्यानामानिपरिमाग्नेयी ॥ १९३ ॥

पुरस्ताद्बृहती प्रतिपन्थामनुष्टुप्पथिदेवत्यादित्याः कृष्णाजिनमदित्यै सौम्यमस्तभ्नात्त्रिष्टुभौ वारुण्यौ सूर्यस्थानुष्टुप्कृष्णाजिनमुस्त्रावूर्ध्वबृहत्यानडुही भद्रो[1] मे सौम्यं नमोमित्रस्याभितपनः सूर्यः सौरीं जगतीं वरुणस्य पञ्चवारुणानि याते सौमीं त्रिष्टुभं गौतमः ॥ १८ ॥ इति० संहितायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ अग्नेस्तनूरसिपञ्च वैष्णवान्यग्नेः शकलं वृषणौद्भंतरुणैकेऽउर्वेऽयसित्रयाणां लिंगोक्ता देवता गायत्रेण त्रीण्याग्नेयानि भवतन्नः पंक्तीरग्नावग्निर्विराडेतयोर्निर्मथ्याहवनीयावग्नीदेवतेऽआपतयेत्वायव्यमनाधृष्टमाज्यमग्नेव्रतपाऽआग्नेयमꣳशूरꣳशुः प्रकृतिश्चतुरवसाना सौम्यन्त्योर्द्धचौं लिंगोक्तदैवतोयातेत्रीण्याग्नेयानि तप्तायनीचत्वारि पार्थिवानि विदेदाग्नेयमग्नेऽअङ्गिरो योस्यामनुत्वालिंगोक्तानि सिꣳह्यसित्रयाणां वेदिरिंद्रघोषश्चतुर्णामुत्तरवेदिरिदमहमापाꣳसिꣳह्यासि पञ्चानां वाग्भूतेभ्यः स्रुग्ध्रुवोसिपरिधयस्त्रयाणामग्नेः संभारागुल्गुल्वादयः ॥ १९ ॥ युञ्जतेऽयावाश्वः सावित्रीं जगतीम्। इदंविष्णुर्मेधातिथिर्वैष्णवीं गायत्रीमिरावतीवसिष्ठस्त्रिष्टुभं देवश्रुतावक्षधुरौप्राचीस्वंगोष्ठमत्रहविर्द्धानेविष्णोर्नुतिस्रो वैष्णव्यस्त्रिष्टुभऽआद्ये द्वे यजुरंते विष्णोर्नुप्रदीर्घतमाऔतथ्यो विष्णो-

---

१ भद्रोमेमित्रस्या.

सं. ७२

रराटंपंच वैष्णवान्यादंदेऽअभ्रिरिदमहꣳरक्षोघ्नं बृहन्नौपरवाणीदमहं पंच लिंगोक्तानि स्वराडस्यौ पर्वाणि चत्वारि रक्षोहणोवः सप्त वैष्णवानि यवोसि यवोदिवेत्वौदुंबरी शुंधंतां पित्र्ये उद्दिवं पंचानामौदुंबरी घृतेनद्यावापृथिव्यमिंद्रस्यैंद्रं परित्वा मधुच्छंदाऽअनिरुक्तामैंद्रीमनुष्टुभमिंद्रस्यैंद्राणि त्रीणि चतुर्थं वैश्वदेवम् ॥ २० ॥ विभूरस्यष्टानां धिष्ण्या अग्नयः सम्राडाहवनीयः परिषद्योबहिष्पवमानदेशोनभोसि चात्वालः मृष्टोसि शामित्रःऋतधामौदुंबरीसमुद्रोसि ब्रह्मासनम् ज्योतिरसि शालाद्वार्योहिरसिप्राजहितो वागसिसदऋतस्य द्वार्येअध्वनाꣳसूर्योमित्रस्यर्त्विजोग्नयो धिष्ण्याः ॥ २१ ॥ ज्योतिरसि वैश्वदेवं त्वꣳसोमऋतुर्भार्गवः सौमीं गायत्रीमनवसानां जुषाणो अप्तुदेवत्यैकपदाविराड्यजुरंताऽग्नेनयागस्त्यऽआग्नेयीं त्रिष्टुभमयन्नस्त्रिष्टुब्यजुरंताग्नेयी उरुविष्णोवैष्णव्यनुष्टुब्यजुरंता देवमविनः सावित्रमेतत्त्वꣳसौम्यꣳस्वाहा निर्लिंगोक्तदेवतामग्नेव्रतपाऽआग्नेयमत्यन्यान्वनस्पतिरोपधेकुशानगणꣳस्वधितेपरशुर्द्यामातस्त्वंवनस्पतिः ॥ २२ ॥ इति० संहितायां पंचमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ अग्रेणीः शकलं । देवस्त्वाग्रूपः सुपिप्पलाभ्यश्च । वालंद्यामग्रेणग्रूपो याते दीर्घतमाग्रूपदेवत्यां ॥ १९४ ॥

त्रिष्टुभं ब्रह्मवनि ब्रह्मदृꣳह यूपदेवत्ये विष्णोः कर्माणि द्वे मेधातिथिर्वैष्णव्यौ गायत्र्यौ परिवीर्यूपो-
दिवस्वरूपेपते यूपऽउपावीस्तृणमुपदेवां लिंगोक्तमृतस्यत्वा पशुरग्नीषोमाभ्यां लिंगोक्तमद्भ्योपां
पशुरापोदेवीरापꣳसंते पशुर्घृतेन स्वरुशासौरेवतीवाग्वपोतृणꣳस्वाहादेवे ॥ २३ ॥ माहिर्भूरज्जुर्न-
मस्ते यज्ञोदेवीरापोर्द्धमापमर्द्धमाशीर्वाचंते मनस्तेपशुः शंलिंगोक्तमोपधे तृणꣳस्वधितेसीरक्षसां
लिंगोक्तं निरस्तमिदमहꣳरक्षोहणीघृतेनद्यावापृथिव्यंवायोवायव्यमग्निराज्यस्याग्नेयꣳस्वाहाकृतेवपा-
श्रपण्याविदमापआपीमहापंक्तिर्व्यवसानापावमानश्चांत्यःपादःसंते हृदयꣳरेडसिवसाप्रयुतं लिंगोक्तं
घृतं वैश्वदेवं दिशः पंचदिश्यान्यैंद्रः प्राणः पश्वंगः प्राणदानं लिंगोक्तं देवत्वाष्ट्री त्रिष्टुप् ॥ २४ ॥
समुद्रंलिंगोक्तानि द्वादशदिवंते स्वरुर्मापोहृदयशूलं धाम्नो धाम्नोवारुणं यदाहुर्वारुणी गायत्र्यनव-
साना सुमित्रियानऽआपꣳहविष्मतीलिङ्गोक्तदेवतानुष्टुवग्नेर्वैश्वत्वायापाद्द्यमूरापां गायत्रीं मेधाति-
थिर्हृदेत्वा सौम्यनुष्टुप् सोमराजन्त्सौम्ये शृणोतु लिंगोक्तदेवतात्रिष्टुब्देवीरापऽआपीपंक्तिः कार्षि-
राज्यमनुष्टुप्समुद्रस्य समापऽआपो यमग्नेमधुच्छंदाऽआग्नेयीं गायत्रीमाददेग्रावानिग्राभ्याआपमि-

न्द्रायत्वा पञ्चसौम्यानि यत्तेसौमी विपरीता बृहती श्वात्राःपथ्याबृहती माभेः सौम्यमर्द्धंद्यावा-
पृथिव्यमर्द्धंप्रागपाक्सौम्युष्णिक् त्वमंगगोतमऽऐन्द्रीं पथ्याबृहतीम् ॥ २५ ॥ इति० संहितायां
षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥ वाचस्पतयेप्राणदेवत्याविराट् मधुमतीर्लिङ्गोक्तं यत्ते सौम्यꣳस्वाहोरुयजुषी-
लिङ्गोक्ते स्वाङ्कृतोस्युपाꣳशुर्देवेभ्यस्त्वादेवं देवाꣳशोलिङ्गोक्तमाभिचारिकं प्राणायग्रहोव्याना-
यउपाꣳशुसवनऽउपयामगृहीतोस्यंतरैन्द्रमन्तस्ते मघवदेवत्यात्रिष्टुबुदानायग्रहः आवायो वसिष्ठो-
वायव्यां त्रिष्टुभमिन्द्रवायू मधुच्छन्दा ऐन्द्रवायवींगायत्रीमयंवांगृत्समदोमैत्रावरुणीꣳरायावयं
त्रसदस्युस्त्रिष्टुभं यावां मेधातिथिराश्विनीं गायत्रीं तंप्रत्नथावत्सारः काश्यपोवैश्वदेवीं जगतीम-
च्छिन्नस्यसौम्यꣳसा प्रथमैन्द्रीत्रिष्टुप्तृपंत्वयाउग्नीलिङ्गोक्ते ॥ २६ ॥ अयं वेनोवेनस्य त्रिष्टुप् सोम-
स्तुतिरधिदैवतमधियज्ञं च मनोनत्रिष्टुप्सोमस्तुतिरधियज्ञानुवादिन्यपमृष्टः शंडोपमृष्टोमर्कऽ-
आभिचारिके देवास्त्वा शुक्रामंथिनावनाधृष्टासिदक्षिणोत्तरवेदिश्रोण्यौसुवीरः सुप्रजाः शुक्रामंथिनौ
निरस्तोद्दे आभिचारिके शुक्रस्य मंथिनः शकलं येदेवासः परुच्छेपोवैश्वदेवीं त्रिष्टुभमाग्रयणोसि-

लिङ्गोक्तदैवतम् ॥ २७ ॥ सोमः पवते वैश्वदेवमिन्द्रायत्वा पञ्च लिङ्गोक्तानि । मूर्द्धानं भरद्वाजो वैश्वानरीं त्रिष्टुभं ध्रुवोसिध्रुवोध्रुवं ध्रुवेण बृहती पूर्वोर्द्धर्चोध्रौवउत्तरऽऐन्द्रोयस्ते देवश्रवाः सौमीं त्रिष्टुभं यजुरंतान्देवानां चात्वालदैवतं प्राणायमे लिंगोक्तदेवतान्यकादश कोसिप्राजापत्यो-ष्णिग्वर्द्धमानामधवेत्वा लिङ्गोक्तदेवतानि त्रयोदश ॥ २८ ॥ इंद्राग्नीं विश्वामित्रऽऐन्द्राग्नीं गाय-त्रीं माघत्रिशोकऽआग्न्यैंद्रीमोमासोमधुच्छंदा वैश्वदेवीं विश्वेदेवासो गृत्समदऽइंद्रमरुत्वश्वतस्रो-विश्वामित्रऽऐन्द्रामारुतीस्त्रिष्टुभोमरुतांत्वायजुर्मरुत्वतीयंमहाँ२ऽइंद्रोभरद्वाजोमाहेंद्रीत्रिष्टुभं यऽ-ओजसा वत्सोगायत्री मुदुत्यंप्रस्कण्वः सौरीं गायत्रीं चित्रं कुत्सऽआंगिरसस्त्रिष्टुभ६रूपेण वोद-क्षिणाश्चतुर्णां ब्राह्मणमद्य लिङ्गोक्तदेवतान्यष्टौ ॥ २९ ॥ इति० संहितायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ विष्णोवैष्णवं कदाचनादित्यदेवत्येबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सस्त्रिष्टुभं विवस्वन्यजुः श्रदस्मै जगत्या-शीर्वाममद्य भरद्वाजोबार्हस्पत्यः सावित्रींत्रिष्टुभ६सावित्रोसिसावित्र६सुशर्मासि वैश्वदेवं बृहस्पति-सुतस्य लिंगोक्तमहंप्रजापतिरूपेणाऽत्मादेवतात्रिष्टुबग्ना३ऽइपत्नीवन्नाग्नेयं प्रजापतिः प्राजापत्य६हरि-

रस्यूक्सामेहर्योर्यस्तेलिङ्गोक्तेदेवक्तस्याऽग्नेयानि षट् ॥ ३० ॥ समिन्द्रात्रिवैश्वदेवीं त्रिष्टुभं धातालिं-
गोक्तबहुदेवत्यासुगावोदेवीयाँ२ऽआवहोवयमाग्नेरुयौषज्ञायज्ञमेषतेलिंगोक्तेयजुषीउरु१हिशुनःशेपो-
वारुणींत्रिष्टुभं नमोवारुणमग्नेरनीकमाग्नेयी त्रिष्टुप् समुद्रेते सौमी विराड्देवीरापःपंक्तिर्बृहती वा
पूर्वोर्द्धर्चऽआपऽउत्तरःसौम्योदेवानामाग्नेयमेजतुत्र्यवसानामहापंक्तिर्यस्यैते वशापुरुदस्मोगर्भोमरुतो-
षस्य गोतमोमारुतीं गायत्रीं महीद्यौर्मेधातिथिर्द्यावापृथिव्यामित्यग्निष्टोमः ॥ ३१ ॥ अथषोड-
श्यातिष्टगोतमऽऐन्द्रीमनुष्टुभं । युक्ष्वाहि मधुच्छंदाः । इंद्रमिद्गोतमः । यस्मान्नैंद्री त्रिष्टुप्परब्रह्म-
रूपेण षोडशिनस्तुतिरिंद्रश्चैंद्रावारुणीषोडशिदेवत्यावायजुरंताग्नेपवस्व वैखानसऽआग्नेयीं गायत्री-
मुत्तिष्ठन्कुरुस्तुतिरैन्द्रीमदृश्रं प्रस्कण्वः सौरीं अतिस्रोपियजुरन्ताः उदुत्यं देवानामार्षमाजिघ्रेडे-
कौसुरुविंदुर्गव्ये महापंक्तिःप्रस्तारपंक्तिः विनःशासोभारद्वाजऽऐन्द्रीमनुष्टुभं वाचस्पतिं वैश्वकर्मणीं ॥ १९६ ॥
त्रिष्टुभं विश्वकर्मन्नैंद्रीवैश्वकर्मण्यग्नयेत्वा देवार्षाण्यदाभ्यदेवत्यानिव्रेशीनांत्वा सौम्यानि ॥ ३२ ॥
सत्रोत्थानं देवानामार्षमिहरतिः पशुदैवतमुपसृजन्नुष्णिगाग्नेयी सत्रस्य बृहती यजमानानामात्म-

स्तुतिर्युवंतंपरुच्छेपऽऐंद्रीमत्यांष्टिंत्र्यवसानामाद्योर्द्धर्चेऽऐंद्रापार्वतः परमेष्ठीनैमित्तिकान्याध्याद्वसिष्ठ-
स्यार्षं लिंगोक्तदेवतानि चतुस्त्रिंशद्वयोर्वैष्णववारुणीं त्रिष्टुब्देवान्दिवमाशीर्लिंगोक्तदेवताश्चतुस्त्रिंश-
शद् वर्मदेवत्यापंक्तिस्त्रिष्टुब्वायज्ञस्य यज्ञदेवत्या त्रिष्टुवापवस्व सौमीं गायत्रीं नैध्रुविः कश्यपः ॥ ३३ ॥
इति० संहितायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥ अथ वाजपेयोबृहस्पतेरार्षम् इंद्रस्य च देवसवितःसावित्री
त्रिष्टुप् ध्रुवसदमैंद्राणित्रीण्यपांरसदेवत्यानुष्टुब्महालिंगोक्तदेवतानुष्टुप्संपृचौ यजुषीन्द्रस्य रथोवाः
जस्य पार्थिव्यतिजगत्यंत्यःपादःसावित्रोऽप्स्वन्तरश्वदेवत्यानवसानापुरऽउष्णिग्वातोवातिस्रोश्वस्तु-
तयऽउष्णिक्त्रिष्टुब्जगत्योवाजिनोश्वाःदेवस्याहं लिंगोक्तानि वाजिनोश्वाऽएपस्य द्वे दधिक्रावावाम-
देव्योश्वदेवत्ये जगत्यौ शन्नोवसिष्ठोविराजंतनोनाभानेदिष्ठोजगतीं वाजेवाजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभमामा-
प्राजापत्यांवाजिनोश्वाः॥३४॥ आपयऽआयुर्यज्ञेनप्राजापत्यानि प्रजापतेः स्वरमृतायजमानोस्मेदिशो-
नमः पृथिवीयमासंदीयंतासुन्वन्वाजस्य प्राजापत्यं तृचं त्रैष्टुभंसोमं तृचंतापसऽआद्या वैश्वदेव्य-
निरुक्तानुष्टुब्द्वितीया लिंगोक्तदेवता तृतीयाग्नेयीप्रनोलिंगोक्ता गायत्री सरस्वत्यैसुन्वन्नग्निःसप्तदश

लिंगोक्तदेवतानि ॥ ३५॥ अथ राजसूयोवरुणस्यार्षम् एषते पार्थिवमग्निनेत्रेभ्यो देवार्षाण्याध्याया-
दशाद्यानि दैवान्यग्नेसहस्व देवश्चवादेववातश्च भारतावाग्नेयीमनुष्टुभमुपाꣳशोत्रीणि रक्षोघ्नानि
सविताद्वेयजमानः ॥ ३६ ॥ इति० संहितायां नवमोऽध्यायः ॥९॥ अपोदेवाऽआपीत्रिष्टुप् वृष्णऽऊर्मि-
लिङ्गोक्तानि मधुमतीरनाधृष्टाआपेसोमस्य चर्माग्नये लिंगोक्तान्यनिभृष्टमापक्षसधमादोवारुणीत्रिष्टुप्
क्षत्रस्य चतुर्णांतार्प्यपांड्वाधीवासोष्णीषाणींद्रस्यधनुर्म्मित्रस्य बाहूत्वयायंधनुर्द्वेवाषाणामिषवऽआविः
प्राजापत्यंपराणि लिंगोक्तानि ॥ ३७ ॥ अवेष्टामृत्युनाशनं प्राचीं पंचानां यजमानःप्रत्यस्तमासुरं
मृत्योरोजोसिरुक्मोहिरण्यरूपौ मैत्रावरुणीत्रिष्टुब्यजूरन्तासोमस्यसुन्वन्प्रपर्वतस्यापीत्रिष्टुब्विष्णो-
स्त्रीणिलिंगोक्तानि सुन्वन्प्रजापतेन प्राजापत्यांत्रिष्टुब्यजुर्मध्याअयममुष्यजूरुद्रयद्रौद्रम् ॥ ३८ ॥
इंद्रस्यलिंगोक्तानिमाते संवरणः प्राजापत्यऽऐंद्रींत्रिष्टुभमग्नये लिंगोक्तानि पृथिविमातर्भूमिर्हꣳ-
सोवामदेवः सौरीꣳसप्रपंचपरब्रह्माभिधायिनीमतिजगतीसियच्छतमानावूर्गसिशाखेन्द्रस्य बाहूस्यो- ॥ १९७ ॥
नास्यासंदीक्षत्रस्याधीवासꣳस्योनाꣳसुन्वन्निषसाद शुनःशेपोवारुणीं गायत्रीमभिभूरस्यक्षायज

मानोवाब्रह्मँस्त्वमामंत्रणानि पंच लिंगोक्तानींद्रस्य स्फ्योग्निः पृथुराग्नेयꣳस्वाहाकृता अक्षाः सवित्रालिंगोक्तदैवतम् ॥ ३९ ॥ अथ चरकसौत्रामण्यश्विनोरार्षम् अश्विभ्यां त्रीणि लिंगोक्तानि वायुः सौमी गायत्री कुविदृचꣳसुकीर्तिः काक्षीवतऽआद्या सौम्यनिरुक्ता त्रिष्टुब्युवमनुष्टुप्पुत्रमिवत्रिष्टुबश्विसरस्वतींद्रदेवत्येअश्विसरस्वतींद्रदेवत्ये ॥ ४० ॥ इति० संहितायां दशमोऽध्यायः ॥१०॥ इतिसर्वानुक्रमणिकायां प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥ अथाग्निंप्रजापतिरपश्यत् ॥ साध्यावापश्यन्त्सोग्निःपंचचितिकः प्रथमाचितिः ॥ प्रजापतेर्द्वितीयादेवानांतृतीयेंद्राग्न्योर्विश्वकर्मणश्चतुर्थ्यृषीणां पंचमी परमेष्ठिनोऽथ प्रतिकर्मदर्शिनो युञ्जानोष्टौसावित्राणिसवितापश्यदाद्यातृतीयाचानुष्टुप्चतुर्थीषष्ठ्यौ जगत्यौ द्वितीयागायत्रीपंचमीत्रिष्टुविमंनोयजुरंतागायत्र्यनवसानाऽआददेभ्रिर्हस्तेनुष्टुब्यजुरंता ॥ १ ॥ प्रतूर्त्तंनाभानेदिष्टऽआश्वीमास्तारपंक्तिर्युंजाथां कुश्रिर्गार्दभीं गायत्रींयोगेयोगेशुनःशेप आर्जींप्रतूर्वंस्त्रिष्टुव्विराड्रूपायजुर्गर्भोरुयजुःपृथिव्यास्त्रीण्याग्नेयान्यन्त्यग्निराग्नेयीं त्रिभष्टुं पुरोधसऽआगत्य मयोभुवऽआश्वीमनुष्टुभमाक्रम्यानुष्टुप् द्यौस्तेबृहत्युत्क्रामविराडुदक्रमीत्रिष्टुबात्वाद्दे गृत्सम-

दआग्नेय्यौपरिसोमकोगायत्रीं[1] परित्वापायुरनुष्टभंत्वामग्नेगृत्समदोजगतीम् ॥ २ ॥ पृथिव्याऽआ-
ग्नेयं। अपांपुष्करपर्ण्णꣳस्वराट्पंक्तिःशर्मद्वेऽअनुष्टुभौकृष्णाजिनपुष्करपर्ण्णे पुरीष्योग्निस्त्वामग्नेतृचं-
भारद्वाजऽआग्नेयं गायत्रꣳसीदहोतर्देवश्रवादेववातश्च त्रिष्टुभं निहोतागृत्समदःसꣳसीदस्वप्रस्कण्वो-
बृहतीम् ॥ ३ ॥ अपोदेवीः सिंधुद्वीपऽआपीन्यंकुसारिणीꣳ संतेत्रिष्टुप्पार्थिवोर्द्धोवायव्योर्द्धः
सुजातोनुष्टुबाग्नेयीऽउदुतिष्ठविश्वमनाः पथ्याबृहतीमूर्द्धःकण्वऽउपरिष्टाद्बृहतीꣳसजातांस्त्रितस्त्रिष्टुभ-
ꣳस्थिरोरासभेऽन्यनुष्टुबुष्णिग्वाशिवोभवाजीपथ्या बृहती प्रैतुलिंगोक्तामहापंक्तिस्त्र्यवसानाग्नेगायत्र्ये-
कपदाग्नेय्यातमग्निमाग्नेये ओषधयस्त्रिष्टुबनुष्टुभावोषधिदेवत्येअव्यस्यन्नाग्नेयोर्द्ध्वर्चविपाजसोत्कीलः-
कात्यआग्नेयीं त्रिष्टुभम् ॥ ४ ॥ आपोह्यापꣳसिंधुद्वीपस्तृचंगायत्रंमित्रउपरिष्टाद्बृहतीमैत्रीरुद्रा अनुष्टुब्-
रौद्रीसꣳसृष्टां द्वे सिनीवालीदेवत्येउखामादित्यामखस्य मृत्पिंडोवसवस्त्वा लिंगोक्तानि सर्वत्रादित्यै- ॥ १९८ ॥
रास्नादितिरौपंक्तृत्वायादित्योष्णिगदितिरावटंदेवानां पंचौखानि मित्रस्यविश्वामित्रोमैत्रीं देवस्त्वा

१ गायत्रीं.

सावित्री बृहत्युत्थायपूर्वोर्द्धर्चऔपऽउत्तरोमैत्रः ॥ ५ ॥ आकूति लिंगोक्तान्यौद्गृभणानि मास्वौख्यौ-
गायत्री त्रिष्टुभावग्निश्च पादाआग्नेयोद्बन्नः सोमाहुतिराग्नेयीं गायत्रीं परस्याविरूपऽआंगिरसः
परमास्याऽआरुणिरनुष्टुभं यदग्नेद्देजमदग्निःअहरहर्नाभानेदिष्ठस्त्रिष्टुभौ याःसेनाऽअनुष्टुभः सर्वाऽ-
आग्नेय्योंत्योपरिष्टाद्बृहती ॥ ६ ॥ इति० संहितायां एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥ दृशानोवत्सप्री
त्रिष्टुभ॰गौक्मींन्नक्तोपासा कुत्सऽआग्नेयीं विश्वाश्यावाश्वःसावित्रीं जगतीऽसुपर्ण्णः कृतिश्चतुर-
वसानागारुत्मती विषघ्नी विष्णोर्लिंगोक्तान्यक्रंदद्वत्सप्रीराग्नेयीं त्रिष्टुभमग्नऽऊर्ध्वबृहत्यग्ने महाबृहती
पुनर्गायत्र्यावात्वाध्रुवोऽनुष्टुभमुदुत्तम॰शुनःशेपोवारुणींत्रिष्टुभमग्रेत्रितऽआग्नेयीऽह॰सऽउक्ताजग-
तीह यजुरन्तांतेवृहद्यजुःसीदत्वमाग्नेयीं त्रिष्टुभमंतरग्नेनुष्टुभौ ॥ ७ ॥ दिवस्पर्याग्नेयंत्रैष्टुभंद्वादशर्च्चं
वत्सप्रीर्भालंदनः समिधाग्निं विरूपाक्षऽआंगिरसऽआग्नेयं गायत्रीमुदुत्वातापसोनुष्टुभं प्रेदनुष्टुप्प्र-
प्रायमग्नेयीं वसिष्ठस्य त्रिष्टुभमापोदेवीराप्यप्स्वग्ने विरूपऽआग्नेयींगायत्रींगर्भोऽअसितिस्त्रोऽनुष्टुभो-
वोधामे दीर्घतमास्त्रिष्टुभ॰सवोधिसोमाहुतिराग्नेयीं यजुरंतां गायत्रीं यजुर्वैश्वकर्म्मणं पुनस्त्वा-

त्रिष्टुवाग्नेयी ॥ ८ ॥ अपेतलिंगोक्तबहुदेवत्यासंज्ञानमूषदैवत्यमग्नेः सिकताश्रितः परिश्रितोयद्दसः
पंचर्च्चमाग्नेयं त्रैष्टुभं विश्वामित्रश्चतुर्थ्यनुष्टुप्अयंतेनुष्टुप्त्विदैष्टकेलोकंलिंगोक्तानुष्टुप्ताऽअस्यापींद्रि-
यमेधऽऐंद्रऽइंद्रजेतामाधुच्छंदसऐंद्रीॐसमितंचतस्रोह्यग्निदेवत्याउष्णिगुपरिष्टाद्बृहत्युष्णिकपंक्तयो-
मातेवो खास्तुतिस्त्रिष्टुप् ॥९॥ असुन्वंतं नैर्ऋतं तृचं त्रैष्टुभं यतेयजमानदेवत्यानमोविभूतिदेवत्यैकपदा
निवेशनऽआग्नेयीं त्रिष्टुभं विश्वावसुर्देवगंधर्वः सीराद्वे सीरदेवत्येबुधः सौम्योगायत्री त्रिष्टुभौशुनंच-
तस्रः सीतादेवत्याः कुमारहरितोद्वे त्रिष्टुभौ तृतीयापंक्तिश्चतुर्थ्यनुष्टुब्विमुच्यध्वमानडुहीगायत्री
सजूर्लिंगोक्तदैवतम् ॥ १० ॥ याऽओषधीःसप्तविꣳशतिरनुष्टुभऽओषधिस्तुतिमाथर्वणोभिषग्जुंचंतु-
बंधुर्द्वादशानारभ्याधीताःमामाहिरण्यगर्भः कायींत्रिष्टुभमभ्यावर्त्तस्वोष्णिगाग्नेयी अग्नेयद्गायत्रीयं
त्रिष्टुबग्नेतवपावकोग्निराग्नेयꣳषड्टृचंप्रथमेविष्टारपंक्तिस्तिस्रःसतोबृहत्यऽउपरिष्टाज्ज्योतिः षष्ठ्याप्याय- ॥ १९९ ॥
स्वगोतमः सौम्योगायत्री त्रिष्टुबुष्णिहः आतेवत्सारस्तुभ्यंताद्वेविरूपस्तिस्रो गायत्र्यऽआग्नेय्यः ॥११॥
इति० संहितायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥ मयिककुबाग्नेयीब्रह्मादित्यदेवत्यात्रिष्टुप्हिरण्यगर्भः

कार्यींत्रिष्टुभन्द्रप्सोदेवश्रवाऽआदित्योनमोस्तुसार्प्यं तृचमानुष्टुभंकृणुष्वपंचप्रतिसराराक्षोघ्नादेवाना-
मार्ष१ँसर्वास्त्रिष्टुभऽआग्नेयीर्वामदेवश्चापश्यदग्नेष्ट्वायजुराग्नेयमिंद्रस्यैंद्रं भुवस्त्रिशिराऽआग्नेयींत्रिष्टुभम्
॥ १२ ॥ ध्रुवास्यूर्ध्वंबृहतीप्रजापतिरनुष्टुप्भूरसिप्रस्तारपंक्तिरासाॐस्वयमातृणादेवताविश्वस्माइत्ये-
तस्य च यजुषः कांडात्कांडादानुष्टुभंद्व्यृचमग्निनादृष्टंदूर्वेष्टकादैवतं यास्तऽआग्नेयं द्व्यृचमानुष्टुभमिन्द्रा-
ग्निभ्यां दृष्टं विराडयंलोकःस्वराडसौलोकः प्रजापतिष्ट्वाविश्वज्योतिषं मधुश्चर्तुदेवतमषाढासिसविता-
पश्यद्देवावापश्यन्निष्टकादैवतम् ॥ १३ ॥ मधुवातावैश्वदेवंतृचंगायत्रंगोतमोपांगंभन्पङ्क्तिस्त्रीन्त्समुद्रां-
स्त्रिष्टुप्कौम्यं द्व्यृचं ध्रुवासित्रिष्टुविषेबृहत्यौरवं द्व्यृचमग्नेगुक्ष्वाग्नेयं द्व्यृचं गायत्रमाद्यायां भरद्वाजोद्विती-
यस्यां विरूपः सम्यक्त्रिष्टुब्लिंगोक्तदेवताऋचेत्वाबृहत्यग्निर्ज्योतिषोष्णिगादित्यंगर्भ पंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टु-
भमिमंमापंचर्चमाग्नेयं त्रैष्टुभमेवद्वेद्वचांतेयजुषीत्वंयविष्ठोशनाः काव्यआग्नेयीमनिरुक्तांगायत्रीमपां-
त्वाविं१ँशतिरैष्टकान्ययंपुरःपंचाशत्प्राणभृद्देवत्यानि लोकंताऽइंद्रं तिस्रः प्रतीकोक्ताः एवं१ँसर्वत्र
सं. ७३ ॥ १४ ॥ इति० संहितायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ अथ द्वितीया चितिः ॥ ध्रुवक्षितिः पंचाश्वि-

न्यस्तासां प्रथमाविराड्वतस्त्रस्त्रिष्टुभो यजुरंताः शुक्रश्चर्तव्यश्सजूःपंच विश्वेषां देवानामार्षं ता एव देवताः प्राणं मे पंच वायव्यान्यपः पंचायानि मूर्द्धावय एकोनविंशतिर्लिंगोक्तदैवतानि ॥ १५ ॥ अथतृतीयेंद्राग्नीअनुष्टुप् पूर्वोर्द्धर्चऐंद्राग्नऽउत्तरः स्वयमातृणादैवतोविश्वकर्मावायव्यश्राज्यसि पंच-दिग्दैवत्यानिविश्वकर्मावायव्यं नभश्चैषश्चर्तव्येआयुर्मे दश लिंगोक्तदैवतानि माच्छंदश्चषट्त्रिंशन्मू-र्द्धानुष्टुब्यंत्रीपरोष्णिक्चतुर्दशयजूंषि प्राणदैवत्यानि ॥ १६ ॥ अथचतुर्थ्याशुरष्टादशाग्नेर्दशैकया सप्तदश सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि सहश्चर्तव्यम् ॥ १७ ॥ इति० संहितायां चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥ अथ पंचमी अग्नेजातानाग्नेय्यौत्रिष्टुभौषोडशीयतुश्चत्वारिंशल्लिंगोक्ते अग्नेस्त्रिष्टुप्एवश्चत्वारिंशद्र-श्मिनैकोत्रिंशद्राज्यसि पंचायंपुरः पंचैतानि सर्वाणि लिंगोक्तदैवतानि ॥ १८ ॥ अग्निर्मूर्द्धाग्नेयोनुवाकः प्रथमस्तृचोगायत्रोद्वितीयस्त्रैष्टुभोभुवंस्तृतीयोजागतोऽयमिहचतुर्थआनुष्टुभः सखायःसं पंचमःप्रगा-थएनावस्तत्रपूर्वा बृहती सतोबृहत्युत्तरा ताभ्यां तिस्रोबृहत्यः संपादिताः षष्ठऔष्णिहोग्नेवाजस्य गोत-मःसप्तमः पुनः ककुभः प्रगाथोभद्रोनस्तत्रपूर्वाककुप्सतोबृहत्युत्तराताभ्यां तिस्रः ककुभः संपादिता-

अष्टमः पांक्तोऽग्निंतंपदपांक्तोनवमोऽग्नेनमग्निंहोतारमतिछंदाऋयवसानाग्नेत्वंद्वैपदस्तृचः ॥ १९ ॥ अय-
मग्निर्विरूपोबोधिबुधगविष्ठिरेजनन्यसुतम्भरः सखाय इषःस्वःसामित्संवननस्त्वांप्रस्कण्व एनावो
वासिष्ठोऽग्नेवाजस्यगोतमोभद्रोनः सौभरिग्निं तं कुमारवृषौ येनाष्टावाग्नेय्यः पङ्क्तिष्टुभो द्वे अनुष्टुभौ
तदश्वर्तव्यंपरमेष्ठीसौरं प्रोथदश्वोवसिष्ठत्रिष्टुभमाग्नेयीमायोर्द्धेस्वयमातृणदेवत्ये सहस्रस्थपंचाग्नेयानि
॥ २० ॥ इति० संहितायां पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ रौद्रोऽध्यायः परमेष्ठिन आर्षं देवानां वा प्रजा-
पतेर्वाऽद्योनुवाकः षोडशर्च एकरुद्रदेवत्यः प्रथमागायत्रीतिस्रोऽनुष्टुभास्तिस्रःपङ्क्तयः सप्तानुष्टुभोद्वे-
जगत्यौ मानोद्वेकुत्सः ॥ २१ ॥ अंत्यानुवाकेसप्तैकरुद्रस्तुतिः आद्योपरिष्टाद्बृहती द्वितीया जगती
कुत्सस्य तृतीयानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ द्वे अनुष्टुभावसंख्याना वहुरुद्रदेवत्यादशानुष्टुभोमंत्राऽअवतानसंज्ञ-
कास्ततोऽन्यानित्रीणियजूꣳषि वहुरुद्रदेवत्यानि प्रत्यवरोहसंज्ञकामंत्राः ॥२२॥ मध्ये सर्वाणि यजूꣳ-
षिहिरण्यवाहवइति तिस्रोऽशीतयोरुद्राणां तेषामुभयतोनमस्कारा अन्येन्यतरतोनमस्कारा अपरे-
जातानामरुद्राः सभाभ्यइत्यादयो नमोवःकिरिकेभ्यइत्यग्निवायुसूर्यहृदयभूताः पंचव्याहृतयोवहु-
९४९

रुद्रदेवत्याः ॥ २३ ॥ इति० संहितायां षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥ अश्मन्मारुतमश्मँस्ते श्मामरुषा-
शीरुर्यंद्विष्मऽआभिचारिकामिमामऽआग्नेयमृतवोबृहतीपंक्तिर्वा समुद्रस्य द्वे गायत्र्यावुपज्मं जगती
त्रिष्टुब्वाऽपामिदं बृहत्यग्नेपावकवसूयवः सनोमेधातिथिःपरेतेआग्नेय्यौ गायत्र्यौ पावकया जगतीं
भरद्वाजो नमस्ते बृहतीमाग्नेयीमृषिसुता लोपामुद्रा ॥ २४ ॥ नृषदे पंचाग्नेयानि ये देवा जगत्यौ
प्राणदेवत्ये प्राणदा बृहतीपंक्तिर्वाऽऽग्नेय्याग्निस्तिग्मेनाग्नेयीं गायत्रीं भरद्वाजोथऽइमा वैश्वकर्म्मणी-
स्त्रिष्टुभोविश्वकर्माभौवनः ॥२५॥ आशुरैन्द्रीर्द्वादश त्रिष्टुभोऽप्रतिरथोवस्रष्टानुष्टुब्बिषुदेवत्याप्रेतयोध्वृ-
न्तस्तौत्यनुष्टुब्वसौयामारुतीत्रिष्टुब्यत्रलिंगोक्तदेवता पंक्तिर्मर्म्माणि लिंगोक्तैवत्रिष्टुबुदेनंतिस्रोनुष्टुभ-
ऽआद्याग्नेयीद्वितीयैंद्री तृतीया लिंगोक्तदेवता पंचादिशः पंचयज्ञाग्निसाधनवादिन्यऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ
तृतीया पंक्तिर्बृहती वा चतुर्थीबृहत्येवान्त्यात्रिष्टुब्विमानो द्वे आदित्यदेवत्येऽआद्या विश्वावसोर्द्वितीया-
प्रतिरथस्यदेवहूर्विधृतिरनुष्टुब्यज्ञदेवत्या वाजस्यैंद्र्यनुष्टुबुद्ग्राभमैंद्राग्न्यनुष्टुबेव ॥२६॥ क्रमध्वंपंचाग्नेय्य-
ऽआद्यानुष्टुप्ततस्त्रिष्टुप्ततोबृहतीपिपीलिकमध्या ततोनुष्टुप्त्रिष्टुबंत्या अग्नेसहस्राक्षविराडाग्नेयीसुप-

ण्णोद्वेपंक्तित्रिष्टुभौताꣳसवितुःसावित्रीं त्रिष्टुभं पुरस्ताज्योतिषंकण्वोददर्श विधेमाग्नेयीं गृत्समदस्त्रि-
ष्टुभमस्याग्निस्थानाग्निर्द्देवता प्रेद्धोविराडाग्नेयी वसिष्ठस्य चित्तिं वैश्वकर्मण्यतिजगती सप्तत ऽआग्नेयी
त्रिष्टुप्सप्तऽऋषीणाम् ॥ २७ ॥ शुक्रज्योतिः षण्मारुत्यऽआद्या चतुर्थीचोष्णिग्द्वितीयातृतीयाचगा-
यत्री पंचमीजगती षष्ठीगायत्र्युष्णिग्वाइन्द्रंदैवीर्मारुतमिमंत्रयोदशर्च्चऽआग्नेयस्त्रैष्टुभोऽनुवाको यज्ञ-
स्तुतिर्घृतस्तुतिर्वावसोर्द्धाराभिवादिनी वा घृतंमिमिक्षेगृत्समदः समुद्राद्वामदेवश्चत्वारिशृङ्गायज्ञ-
पुरुषदेवत्यऽऋषभोमंत्रः ॥ २८ ॥ इति० संहितायां सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ वाजश्चदेवानामार्षम्
एतैर्यजुर्भिर्यजमानोग्नेः कामान्याचते वाजप्रसवीयꣳसप्तर्चं विश्वेत्रैष्टुभं वैश्वदेवं कुशोधानाकः
वाजोनस्तिस्रोन्नदेवत्या आद्यानुष्टुब्द्वे त्रिष्टुभौ संमाविराजावाग्नेय्यौ सरस्वत्यै लिंगोक्तदैवतम् ॥ २१ ॥
ऋताषाड्गन्धर्वाप्सरसः सनः प्राजापत्या प्रस्तारपंक्तिः समुद्रोसि वायव्यानि त्रीणि रुचमाग्नेय्यनु-
ष्टुप्त्वा वारुणीं त्रिष्टुभꣳशुनःशेपः स्वर्णाग्नेयानि पंचाग्निंयुनज्म्याग्नेय्यस्तिस्रऽआद्येद्वे त्रिष्टुभौ पंक्ति-
स्तृतीयादिवोद्वेआग्नेय्यौ परोष्णिग्महापदपंक्तीऽइष्टोयज्ञोद्यृचं यजमानाग्निदैवत्यं गालवऽआद्योष्णि-

ग्द्वितीयागायत्री ॥ ३० ॥ यदाकूतादष्टर्चमाग्नेयम् विश्वकर्म्मणस्तृतीया दैवीवाग्वाजगती तिस्रस्त्रि-
ष्टुभश्चतस्रोनुष्टुभोग्निरस्म्यश्यद्वैतवादिनीं त्रिष्टुभं देवश्रवादेववातश्च भारतावृचोयजुर्ये अग्नेयोनुष्टुवा-
ग्नेयी ॥ ३१ ॥ वार्त्रहत्याय सप्तर्चमिन्द्रोऽपश्यत् । आद्ये द्वे वार्त्रघ्न्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ विश्वामित्रस्य
चविनोऽनुष्टुप्मृगोनत्रिष्टुप्प्रथमाꣳशासोभारद्वाजोद्वितीयांजयऐंद्रोद्वेवैश्वानर्य्यौगायत्रीत्रिष्टुभौ
पृष्टोदिविकुत्सस्य चाश्यामद्वेत्रिष्टुभावाग्नेय्यौ कामवत्यावश्यामभरद्वाजस्य च वयंते कात्यस्योत्कीलस्य
च धामच्छदनुष्टुब्वैश्वदेवी ॥ ३२ ॥ इति० संहितायां अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ अथ सौत्रामणी
प्रजापतेरार्षम् अश्विनोः सरस्वत्याश्च स्वाद्वींत्वानुष्टुप्सुरासोमदेवत्या सोमोसि चत्वारि सौराणि परि-
तोभारद्वाजः सौमीं बृहतीं वायोस्तृचोगायत्रः सौम्यः आमूतेर्ब्रह्मक्षत्रं त्रिष्टुप्सुरासोमदेवत्या नानाहि
जगती सुरासोमदेवत्या तेजोसि पयोदेवत्यान्योजोसि सुरादेवत्यानि याव्याग्रꣳहैमवर्चैरनुष्टुब्विषूचि- ॥२०२॥
कास्तुतिर्यदापिपेषाग्नेयी बृहती सम्पृचस्थपयोग्रहाः विप्रचस्थ सुराग्रहाः देवायज्ञंब्राह्मणानुवाको विꣳ
शतिरनुष्टुभःसोमसंपत् ॥ ३३ ॥ सुरावंतंचतुर्ऋचंत्रैष्टुभं अश्विसरस्वतींद्रदेवत्यंपितृभ्यः सप्त पित्र्याणि

पुनन्तुमा नवर्च्चं पावमानमाद्येद्वे पित्र्येअनुष्टुभौ प्रजापतिस्तृतीयां वैखानसऽआग्नेयीं गायत्रीं चतुर्थीलिंगोक्तदेवतानुष्टुप्पंचम्याग्नेयीगायत्री षष्ठ्याग्नेयीब्राह्मी च गायत्री ब्राह्मस्तृतीयःपादःसौमीसावित्र्यष्टमी नवमीत्रिष्टुब्वैश्वदेवी येसमानाऽअनुष्टुभौपित्र्याद्या द्वितीया यजमानाशीर्द्वेस्तृतीत्रिष्टुब्देवयानपितृयाणौपंथानौब्रवीतीदꣳहविर्त्र्यवसानाष्टिर्यजमानाशीः ॥ ३४ ॥ उदीरतांत्रयोदशर्चंपैत्र्यं त्रैष्टुभꣳशंखएकादशी तु जगत्याच्याजानुदशर्चोनुवाकोनवपित्र्या दशम्यैंद्रीगायत्री तृतीयाचतुर्थीनवम्योऽनुष्टुभस्त्रिष्टुभऽइतराः सोमोराजाष्टर्चमश्विसरस्वतीन्द्राऽ अपश्यन्नद्यास्तिस्रोमहाबृहत्यऽउपान्त्याचचतुर्थ्यन्ते अतिजगत्यौ शेषेअतिशकर्य्यौत्र्यवसाने सीसेनतंत्रमश्विसरस्वतींद्रदेवत्याः षोडशजगत्यः ॥ ३५ ॥ इति० संहितायां एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ क्षत्रस्ययोनिर्द्विपदागायत्रीआसन्दीदेवताकामात्वाकृष्णाजिनं मृत्योरुक्मावश्विनोर्भैषज्येनलिंगोक्तदेवतानि त्रीणि कोसिप्राजापत्यागायत्री शिरोमेपंचर्चमिन्द्रशरीरावयवदेवताकं तृतीयागायत्र्यंत्यासहापंक्तिस्त्र्यवसानानुष्टु-

भौंत्याः प्रतिक्षत्रे वैश्वदेवं त्रयादेवा दैवीपंक्तिस्त्र्यवसाना प्रथमाद्वितीयैर्वैश्वदेवमाशीर्लिंगं लोमान्य-
नुष्टुब्लिंगोक्तदेवता ॥ ३६ ॥ यद्देवास्तिस्रोऽग्निवायुसूर्यदेवत्याऽअनुष्टुभः कूष्माण्डीर्यद्ग्रामे लिंगोक्त-
देवतꣳसमुद्रेतेद्विपदा विराडापी द्रुपदादिवानुष्टुबाप्युद्वयꣳसौर्य्यनुष्टुप्प्रस्कण्वस्यापोऽअद्याग्नेयी
पंक्तिरेधोसिसमिद्देवत्ये यजुषी समाववर्त्येनिरुक्तागायत्री वैश्वानरज्योतिर्यजुरभ्याद्धाम्याग्नेयं तृच-
मानुष्टुभमाश्वतराश्विरꣳशुनासौर्य्यनुष्टुप्प्रसिंचंतिपरिसौर्यैन्द्रीचानुष्टुब्धानावंतमैंद्रीगायत्री विश्वा-
मित्रस्य च बृहदिंद्राय बृहती नृमेधपुरुषमेधयोरध्वर्योगायत्री ॥ ३७ ॥ योभूतानामात्मप्रवादा-
पंक्तिर्नारायणीयाकौण्डिन्यस्यप्राणपामे द्वे अनुष्टुबुपरिष्टाद्बृहत्यौ लिंगोक्तदेवते समिद्धऽइंद्रऽएका-
दशाप्रीस्त्रिष्टुभऽआंगिरसऽइध्मस्तनूनपान्नराशꣳ सऽइडोबर्हिर्द्वारऽउषासानक्ता दैव्याहोतारा तिस्रो-
देवीस्त्वष्टा वनस्पतिः स्वाहाकृतयऽइत्येताऽआप्रीदेवताऽआयातु सप्तत्रिष्टुभऐंद्र्यऽआमन्द्रैर्बृहत्यायातु
वामदेवस्त्रातारं गर्गऽआमन्द्रैर्वैश्वामित्रऽएवेद्वसिष्ठः ॥ ३८ ॥ अथहोत्रंत्रिपशोः समिद्धोऽअग्नि-
राप्रीर्द्वादशविदर्भिराश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्या अनुष्टुभोश्विनाहविस्तिस्रोनुष्टुभऽएकैकाश्विसरस्वतींद्र-

देवत्याः यइंद्रं[1]सवितृवरुणदेवत्यास्तिस्रोऽनुष्टुभोऽश्विनागोभिस्तिस्रोनुष्टुभो युवंपुत्रमिवानुष्टुप्त्रिष्टु-
भौयस्मिन्नश्वासऽआग्नेय्यौ जगतीत्रिष्टुभावश्विनातेजसैकादशर्च॑ꣳशस्त्रंगोमद्भूत्समदस्तृचमाश्विनं
गायत्रं पावकानो मधुच्छंदाः सारस्वतमिंद्रायाहौंद्रंमधुच्छंदाएवानुक्तमानुष्टुभमाश्विसरस्वतींद्रदेव-
त्यम् ॥ ३९ ॥ इति॰ संहितायां विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ इमंमे गायत्रीत्रिष्टुभौवारुण्यौशुनःशेपस्त्वन्न-
स्त्रिष्टुभावावारुण्यौ वामदेवो महीमूषुत्रिष्टुबादित्या सुत्रामाणंगयः प्लातः सुनावन्नौस्वर्ग्यागायत्र्या-
नोमैत्रावरुणींगायत्रींविश्वामित्रः प्रवाहवावसिष्टस्त्रिष्टुभꣳ समिद्धोऽअग्निरेकादशाप्रसानुष्टुभꣳस्वस्त्या-
त्रेयस्यार्षं वयोधाइंद्रोदेवता वसंतेनऽऋतुना षडचामानुष्टुभंलिंगोक्तदेवतꣳहोतायक्षद्द्वादशाप्रीः
प्रैषाअश्विसरस्वतींद्रदेवत्या अश्विनौछागस्यसप्तलिंगोक्तदेवताःप्रैषाः वनस्पतिमभियूपोऽग्निꣳस्विष्ट-
[2]कृदग्निर्देवंबर्हिरेकादशानुयाजप्रैषा अश्विसरस्वतीन्द्रदेवत्याऽअग्निमद्यसूक्तवाकप्रैषोलिंगोक्तदेवतो-
लिंगोक्तदेवतः ॥ ४० ॥ इति॰ संहितायां एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां

१ इंद्र. २ तस्विष्टꣳकृ.

द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॐअथाश्वमेधश्चतुरोऽध्यायान्प्रजापतिरपश्यत् तेजोसिसौवर्णं निष्कमिमाम-
गृभ्णन्संवत्सरो यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमभिधालिंगोक्तानि योऽअर्वन्तंगायत्र्यर्द्धेनाश्वस्तुतिः परोर्द्धेलिंगो-
क्ताऽग्नयेलिंगोक्तान्येव हिंकारायेत्यश्वस्यैकोनपंचाशच्चेष्टितानि हिरण्यपाणिंपंचर्च्चं७सावित्रं गायत्र-
माद्यां मेधातिथिरग्निॐस्तोमेनाग्नेयंतृचंगायत्र७सुतंभरोविश्वामित्रोविरूपोयथासंख्यमजीजनोहि-
पावमानींकृतिंपिपीलिकमध्यामनुष्टुभं त्र्यरुणत्रसदस्यूर्विभूरश्वदैवतं देवादैवमिहरतिराग्नेयानि
चत्वारि कायौद्भृभणानिलिंगोक्तान्याब्रह्मलिंगोक्तान्येवाध्यायात् ॥ १ ॥ इति० संहितायां द्वाविंशो-
ऽध्यायः ॥ २२ ॥ प्रजापतये प्राजापत्यम् यस्ते देवं यः प्राणतस्त्रिष्टुपूकायी हिरण्यगर्भस्य युञ्जन्ति-
मधुच्छन्दाआदित्यदेवत्यांगायत्रीं युंजंत्यस्याश्वस्तुतिर्यद्वातोबृहतीमौ वसवस्त्वालिंगोक्तानिलाजीं ३
नश्वदेवत्यंकःस्विच्चतस्त्रोऽनुष्टुभःप्रश्नप्रतिप्रश्नभूताब्रह्मोद्ये होतुर्ब्रह्मणश्चवायुष्ट्वा लिंगोक्तानि स७शित- ॥२०४॥
स्तिस्रोश्वदेवत्याअनुष्टुब्विराड्त्रिष्टुभोऽग्निः पशुराश्वानित्रीण्यंबेऽनुष्टुबश्वस्तुतिर्गणानांत्वाचत्वारि-
लिंगोक्तानि ॥ २ ॥ उत्सक्थ्यागायत्र्याश्री येकादशर्च्चमानुष्टुभं द्वितीयातूपरिष्टाद्बृहत्यध्वर्य्वादीनां

कुमार्य्यादिभिरश्लीलभाषणं ताऽएवदेवताः दधिक्राव्णोदधिक्रावावामदेव्यः सुरभिमतीमनुष्टुभ-
माश्वींगायत्रीॐषड्ऋचमाश्वमुष्णिगाद्याश्चतस्रोनुष्टुभौऽत्यात्रिष्टुप्कस्त्वाषड्ऋचमाश्वमाद्यागायत्रीपंचा
नुष्टुभः कःस्विदष्टादशर्चं ब्रह्मोद्यꣳहोत्रादीनां प्रश्नप्रतिप्रश्नभूतमाद्याश्चतस्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्च-
तस्रोनुष्टुभः कास्विदाद्याश्चतस्रश्चांत्यादशत्रिष्टुभः सुभूरनुष्टुब्लिंगोक्तदेवताहोतायक्षत्प्राजापत्यः प्रैष-
प्रजापतेर्हिरण्यगर्भः प्राजापत्यांत्रैष्टुभम् ॥ ३ ॥ इति० संहितायां त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ अश्व-
स्तूपर इत्यादयः पशवोऽध्यायेनोक्ता देवतावापर्यंग्यास्तथारोहितादयोगुणयुक्ताऽआरण्याश्च कपिंज-
लादयऽआध्यायात् शादंदद्भिरित्यादिलगित्येतदंतं द्रव्यदैवतमुक्तम् अश्वस्तूपरोब्राह्मणोऽध्यायः॥४॥
इति० संहितायां चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥ शादंदद्भिस्त्वचांतश्चजुंबकायवारुणीं द्विपदां मुंडिभ
औदन्यएषा चाघनाशन्यंतर्ज्जले यस्येमे काव्यौत्रिष्टुभौ हिरण्यगर्भःप्राजापत्यऽआनोदशर्च्चं जागतं
वैश्वदेवं गोतमःस्वस्तिनो विराट्स्थाना भद्रंकर्णेभिस्तृचं त्रैष्टुभं मानोश्वस्तोमीयंदीर्घतमास्त्रैष्टुभं-
द्वाविꣳशत्यृचमश्वस्तुतिस्तृतीयाषक्ष्यौ जगत्याविमातुद्वैपदं वैश्वदेवं तृचं भौवनआप्त्यो वा साधन-

भौवनो वा ॥ ५ ॥ इति० संहितायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ अग्निश्चलस्तलिंगोक्तानिप्रियोदेवानां
लौगाक्षिरनुष्टुभमनवसानां बृहस्पतेगृत्समदोब्राह्मींत्रिष्टुभमिंद्रगोमन्नैंद्रीगौगायत्रयौरम्याक्षिर्ऋतावानं
प्रादुराक्षिर्वैश्वानरीयांवैश्वानरस्य त्रिष्टुभं कुत्सोऽग्निर्ऋषिराग्नेयीं गायत्रीं वसिष्ठभरद्वाजौमहाँ२ ऽइंद्रो
माहेंद्रींवसिष्ठस्तंव ऐंद्रींपथ्याबृहतींनोधागोतमोयद्वाहिष्ठंवसूयवआग्नेयीमनुष्टुभमेहिभरद्वाजोगायत्री
मृतवस्तेबृहतीत्युपह्वरेवत्सो गायत्रीं ॥ ६ ॥ उच्चाते गायत्रं तृचꣳसौम्यमामहीयवोनुवीरैर्मुद्गलो
यज्ञपुरुषस्त्रिष्टुभमग्नेपत्नीर्मेधातिथिराग्नेयीं गायत्रीमभिषज्ञंतृचमृतुदैवतं मेधातिथिस्तवायमैंद्रीत्रिष्टु-
भंविश्वामित्रोऽमेवनोजगतींगृत्समदः स्वादिष्ठया मधुच्छंदाः सौम्यावनुक्तानांगायत्रम् ॥ ७ ॥ इति०
संहितायां षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥ समास्त्वाग्निकोध्यायः प्रजापतेरार्षꣳसामिधेन्यो नवाग्नेऽस्त्रि-
ष्टुभोऽग्निनाद्दृष्टाऽअग्निर्ऋषिः कर्मांगभूतमग्निꣳस्तौत्यूर्ध्वाद्वादशर्च्चमाप्रियमौष्णिहं विषमपदं प्राजा- ॥२०५॥
पत्यमाग्नेयमग्निरपश्यदग्निर्हिप्रजापतित्वेन संस्तूयते तेन प्राजापत्यम् ॥ ८ ॥ पीवोऽअन्ना द्वे वायव्ये
त्रिष्टुभौवसिष्ठऽआपोहद्वे प्राजापत्ये हिरण्यगर्भः प्राजापत्यः प्रयाभिर्द्वे वायव्ये वसिष्ठोनियुत्वान्वा-

यव्याः षड्वायोशुक्रोऽनुष्टुबेकया च त्रिष्टुबंत्यागायत्र्यो नियुत्वान्वायोषेगृत्समदोवायोशुक्रः पुरुमीढा-
जमीढौ तववायोव्यश्वऽआङ्गिरसोभित्वा वसिष्ठऐंद्रंप्रगाथं प्रथमाबृहती द्वितीयासतोबृहती त्वामि-
देवःशंयुर्बार्हस्पत्यः कयानऐंद्रं तृचं गायत्रं वामदेवोंऽत्यातु पादनिचृद्यज्ञायज्ञावऽऊर्जोनपातःशंयुः
पाहिनोगर्भः प्रागाथएतं तृचं प्रागाथमाग्नेयंद्वेबृहत्यौ तृतीयासतोबृहती संवत्सरोऽस्याग्नेयम् ॥ ९ ॥
इति० संहितायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥ इन्द्रमिडः सौत्रामणिकोऽध्यायः एकादशप्रयाजप्रैषा-
ऐंद्रा आप्रीदेवत्या आद्येऽनुवाके देवंबर्हिरनुयाजप्रैषाऐंद्राएकदशैवाग्निमद्यैन्द्रः सूक्तवाकप्रैषस्त्वामद्य
प्रतीक उभयत्रापि समिधानं महद्वायोधस आप्रिय एकादश प्रयाजप्रैरवास्तथैव देवंबर्हिरनुयाज-
प्रैरवाऽअग्निमद्यवायोधसः सूक्तवाकप्रैषः ॥ १० ॥ इति० संहितायां अष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥
समिद्धोऽअञ्जन्नाश्वमेधिकोऽध्याय आद्या आप्रीस्त्रिष्टुभएकादशाश्वस्तुतिर्बृहदुक्थोवामदेव्योददर्शा-
श्वोवासामुद्रिरुर्षदक्रंदस्त्रयोदशाश्वस्तुतिस्त्रिष्टुभोभार्गवोजमदग्निर्ददर्शदीर्घतमाश्च समिद्धोऽअद्यद्वा-
सं. ७४ दशाप्रीस्त्रिष्टुभोजमदग्निः ॥ ११ ॥ केतुं कृण्वन्नाग्नेयीसनिरुक्ता गायत्री मधुच्छन्दाः जीमूतस्येव

पायुर्भारद्वाजः संग्रामांगान्यृक्षोस्तौषीत्सन्नाहंकार्मुकं गुणमार्त्नीतूणं जगत्यर्द्धेन सारथिमर्द्धेन रश्मीन् हरीन् रथगोपायितॄन् जगत्यालिंगोक्तदेवता द्वाभ्यां त्रिष्टुबनुष्टुब्भ्यामिषुमनुष्टुभाकशां ततोहस्तघ्नतं ततस्तृचौ रथदुन्दुभिदेवत्यावैन्द्रोर्द्धर्चोन्त्यः सर्वास्त्रिष्टुभोऽनुक्ता आग्नेय्यः कृष्णग्रीव इत्याद्या एकादशिन्योर्द्वयोः पशुदेवता अग्नये गायत्रायेति दश हविषोवेष्टेर्देवता ॥ १२ ॥ इति० संहितायां एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥ देवसवितर्द्वावध्यायौ पुरुषमेधोनारायणः पुरुषोददर्श विश्वानिदेवगायत्रीॐसावित्रीॐश्यावाश्वोविभक्तारंमेधातिथिर्ब्रह्मणेब्राह्मणमिति द्वे कंडिके तपसेऽनुवाकश्च ब्राह्मणम् ॥ १३ ॥ इति० संहितायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥ सहस्रशीर्षाषोडशर्चमानुष्टुभं त्रिष्टुबंत्यंपुरुषोजगद्बीजमन्त्रदेवताद्भ्यः षड्टचउत्तरनारायणोमंत्र आद्यास्तिस्त्रिष्टुभौद्वे अनुष्टुभावंत्यात्रिष्टुप् ॥ १४ ॥ इति० संहितायां एकत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ तदेवसर्वमेधोऽध्याय आत्मदैवतः सप्तमेऽहनि सर्वहोमे विनियुक्तः सर्वमेधं ब्रह्म स्वयम्भ्वैक्षत तदीयं मंत्रगणं प्रव्रायुमच्छेत्येतस्मादाद्येद्वे अनुष्टुभौ नतस्य द्विपदागायत्री हिरण्यगर्भश्चतस्रोमामाहिंसीद्यस्मान्नद्वे एताः प्रतीकचोदिता ब्रह्मयज्ञेऽ-

ध्येयाः सर्वत्रैवमेषोहचतस्त्रस्त्रिष्टुभ आपोहयश्चित्प्रतीकचोदिते ॥१५॥ वेगस्ततपश्च त्रिष्टुभः सदसस्पतिं तृचेन मेधाकामो मेधां याचते प्रथमा गायत्री लिंगोक्तदेवता द्वितीयाग्नेय्यनुष्टुप्तृतीयालिंगोक्त-देवतानुष्टुबिदंमे मांत्रवर्णिक्यनुष्टुवे तयादेवेभ्यःश्रीकामोयाचते श्रियम् ॥ १६ ॥ इति० संहितायां द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥ अस्याजरासः सप्तदशाग्निष्टुत्याग्निष्टोमिके प्रथमेऽहनि पुरोरुचआग्नेय्यऽआद्ये द्वे ऐंद्रवायवस्यास्याजरासोवत्सप्रीर्हरयोधूमकेतवो विरूपोयजमानो द्वे मैत्रावरुणस्य यजमानो गोत-मोद्वे विरूपे शुक्रस्य कुत्सोयमिहमंथिनोवैश्वदेवग्रहग्रहणे त्रीणिशता विश्वामित्रऐंद्राग्नस्याग्निर्वृत्राणि भरद्वाजो वैश्वदेवस्य विश्वेभिः सोम्यंमेधातिथिरायन्मरुत्वतीययोर्द्वे आयतपराशरः शाक्त्योऽग्नेशर्द्धा-त्रिदुहिताविश्ववारा त्वाॐहि भरद्वाजस्त्वे अग्नेद्वे बृहत्यावादित्यस्य त्वेऽअग्ने वसिष्ठः श्रुधिप्रस्कण्व आदित्यग्रहग्रहणे विश्वेषामदितिर्वामदेवो गोतमो महोअग्नेः सावित्रस्य कुशोधानाकोऽनुक्तंगयात्रं त्रैष्टुभम् ॥ १७ ॥ इन्द्रस्तुत्युक्थ्येद्वितीयेऽहनि ऐन्द्र्यःपुरोरुचो द्वादशप्रतीकचोदिते च द्वे तिस्त्रश्चा-पश्चिद्वसिष्ठो गावऽउपपुरुमीढाजमीढौ यदद्य वसिष्ठऽआसुते सुनीतिरातिष्ठतं विश्वामित्रः प्रवः

सुचीकोबृहन्नित्रिशोकऽइंद्रेहि मधुच्छन्दाऽइन्द्रोवृत्रं विश्वामित्रः कुतस्त्वमगस्त्यऽआतद्गौरीवीतिः शाक्त्यऽइमान्ते कुत्सो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १८ ॥ सूर्यस्तुत्युक्थ्ये तृतीयेऽहनि सौर्यश्चतुर्दश पुरोरुचस्तिस्त्रश्च प्रतीकोक्ताः विभ्राड्बृहज्जगतीं विभ्राट्सौर्यऽउदुत्यं तिस्त्रः प्रस्कण्वऽआनोगस्त्यो यदद्य श्रुतकक्षः सुतकक्षौ तरणिः प्रस्कण्वस्तत्सूर्यस्य द्वे कुत्सो बण्महाँ २ द्वे जमदग्निर्बृहतीसतोबृहत्यौ श्रायंतइवनृमेधोबृहतीमद्यादेवाः कुत्सऽआकृष्णेन हिरण्यस्तूप आङ्गिरसो नाख्यातꣳसौर्यं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥ १९ ॥ वैश्वदेवस्तुतिश्चतुर्थेऽहनि वैश्वदेव्यः पुरोरुच एकादश षट् च प्रतीकोक्ताः प्रवावृजे वसिष्ठस्त्रिष्टुभं इन्द्रवायूबृहस्पतिंद्वे मेधातिथिरधिनः कुसीदीकाण्वोग्न इन्द्रप्रतिक्षत्र इन्द्राग्नीमित्रावरुणा जगतीं काश्यपोऽवत्सारोस्मेरुद्राः प्रगाथोर्वांचो अद्यकूर्म्मोगार्त्समदो विश्वेअद्य लुशोधानाको विश्वेदेवाः सुहोत्रोदेवेभ्योहि वामदेवो जगतीमनुक्तं गायत्रं त्रैष्टुभम् ॥२०॥ ॥२०७॥
अथाऽनारस्याधीतं मंत्रगणं अर्वाक्पितृमेधादादित्ययाज्ञवल्क्यौ ददृशतुः प्रवायुं पंचदशार्च्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवायुमृजिश्वो मित्रꣳहुवे द्वे मधुच्छन्दामित्रं लिंगोक्ता दस्त्राग्रुवाकवऽआ-

श्विनीं विदद्वचैन्द्रीं कुशिको नहिस्पशं विश्वामित्रो वैश्वानरीमुग्राविघनिनैन्द्राग्नीं भरद्वाजऽउपास्मै
सौमीं देवलोसितोवा येत्वा विश्वामित्रो जनिष्ठाऽउग्रो गौरिवीतिरातु वामदेवस्तृचमैन्द्रं त्वमिन्द्रे-
न्द्यौनृमेधः पथ्याबृहतीसतोबृहत्यौ यज्ञोदेवानां कुत्सोऽदब्धेभिः सावित्रीं जगतीं भरद्वाजः ॥ २१ ॥
प्रवीरयापंचदशर्च्चः पुरोरुग्गणो द्वे च प्रतीकोक्ते प्रवीरया वसिष्ठोवायव्यां काव्ययोराजानेषु दक्ष-
स्तिरश्चीनः परमेष्ठीं प्रजापतिर्भाववृत्तं तृचमारोदसीं जगतीं विश्वामित्र उक्थेभिर्वृत्रहंतमा वसिष्ठ-
ऽउपनः सुहोत्रो वैश्वदेवीं ब्रह्माणिमेऽगस्त्यो द्वे इंद्रमरुत्संवादे तदिदाथर्वणो बृहद्दिवऽइमाऽउत्वा द्वे
बृहत्यौ मेधातिथिरय६ सहस्रं मेधातिथिः सतोबृहतीम् ॥ २२ ॥ आनस्त्रयोदशर्च्चः पुरोरुग्गणश्चतु-
र्ऋचं प्रतीकचोदितं चानोवायव्यां जमदग्निरिन्द्रवायूसुसन्दृशैन्द्रवायव्यान्तापसऋधगित्थमैत्राव-
रुणीं जमदग्निरायातमाश्विनीं वसिष्ठः प्रैतु वैश्वदेवींकण्वश्चन्द्रमाः अप्स्वैन्द्रीमारुतीपरिणामवादिनीं
त्रितआप्त्यो देवंदेवंवो मनुर्वैवस्वतो वैश्वदेवीं दिविपृष्ठोमृधऐन्द्रऽइन्द्राग्नीऽअपात्सुहोत्रोदेवासोहिम-
नुरपाधमद्वेनृमेधोस्येन्मेधातिथिर्दशम्येकादश्यन्त्याश्चसतोबृहत्यः शेषाबृहत्यः शेषाबृहत्यः ॥ २३ ॥

इति० संहितायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥ यज्जाग्रतः षड़ृचं मानसं त्रैष्टुभꣳशिवसंकल्पः पितुन्नूष्णिहमगस्त्योन्नस्तुतिमन्विच्चतुर्ऋचमानुष्टुभं द्वयोरनुमितिर्द्वयोः सिनीवालीसरस्वत्यौ सिनीवालीपृथुष्टुके द्वे गृत्समदस्त्वमग्नेद्वे आग्नेय्यौ जगत्यौ हिरण्यस्तूप आंगिरसः उत्तानायां द्वे देवश्रवादेववातश्च भारतावाद्यात्रिष्टुब्द्वितीयानुष्टुप्प्रमन्महे नोधाद्व्यृचमैन्द्रं त्रैष्टुभमिच्छन्नित्वा द्व्यृचमैन्द्रंत्रैष्टुभमेव देवश्रवादेववातश्च भारतौ ॥ १ ॥ अपाढंयुत्सुगोतमश्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसौम्यमष्टौव्यख्यच्चतुर्ऋचं त्रैष्टुभꣳसावित्रमांगिरसोहिरण्यस्तूपो द्वितीयाजगत्युभापिबतमाश्विनं तृचमुभापिबतं प्रस्कण्वो गायत्रीमप्नस्वतीमश्विना त्रिष्टुभौ कुत्स अरात्रि पथ्यावृहतीꣳरात्रिन्देवत्यां काशिपाभरद्वाजदुहितोपस्तदुपस्यापरोष्णिहं गोतमः प्रातरग्निं वसिष्ठः सप्तर्चमाद्याजगती बहुदेवत्या पंचभगदेवत्यास्त्रिष्टुभोंत्योपस्याः ॥ २ ॥ प्रपन्तव सुहोत्रः पथस्पथः परिपतिमृजिश्वैतेपौष्ण्यौ गायत्रीत्रिष्टुभौ त्रीणिपदा वैष्णव्यौ गायत्र्यौ मेधातिथिर्घृतवतीभुवनानां भरद्वाजो द्यावापृथिव्यां जगतीं येनोलिंगोक्तदेवतां त्रिष्टुभं विहव्याऽआनासत्या हिर-

ण्ण्यस्तूप आश्विनीमेषवोमारुतीं त्रिष्टुभमगस्त्यः सहस्तोमा ऋषिस्तुष्टिप्रतिपादिका त्रिष्टुभं यज्ञः
प्राजापत्य आयुष्यं वर्चस्यं तृचं दक्षउष्णिक्शक्करीत्रिष्टुभोहिरण्यस्तुतिरुतनऋत्विजो बहुदेवत्या-
त्रिष्टुभमिमागिरः कूर्मोगार्त्समदआदित्यदेवत्यां त्रिष्टुभंसप्तऋषयोऽध्यात्मवादिनी जगत्युत्तिष्ठं-
तृचोब्रह्मणस्पत्य आद्ये बृहत्यौ कण्वोघोरोन्त्यांत्रिष्टुभं गृत्समदोयइमा चतुर्ऋचं प्रतीकोक्तम् ॥ ३ ॥
इति० संहितायां चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥ अपेतोऽध्यायः पित्र्यआदित्यस्य देवानां वाआद्यागायत्री
परंयजुःसवितातेगायत्री वायुः पुनातु चत्वारि लिंगोक्तानि सवितातेगायत्री परंमृत्यो संकसुकस्त्रि-
ष्टुभं मृत्युदेवत्याॐशंवातोऽनुष्टुप्बृहत्यौ वैश्वदेव्यावइमन्वती सुचीकस्त्रिष्टुभं वैश्वदेवीमपाघं लिंगो-
क्तदेवतामनुष्टुभंशुनःशेपोदुःस्वप्ननाशनीमनड्वाहमानडुह्यनुष्टुप् इमंजीवेभ्यः संकसुकोमृत्युदेवत्यां
त्रिष्टुभमायुष्मानग्नआग्नेयीं त्रिष्टुभं वैखानसःपरीमेऽनुष्टुभमैन्द्रीं भारद्वाजः शिरिंविहः क्रव्यादमग्निं
त्रिष्टुभमाग्नेयीं दमनो वहवपां जातवेदसी त्रिष्टुप् स्योनापृथिवी मेधातिथिः पार्थिवीं गायत्रीमस्मा-
त्त्वमाग्नेयी गायत्र्यनिरुक्ता ॥ ४ ॥ इति० संहितायां पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ ऋचंवाचं पंचा-

ध्यायीं दध्यङ्गाथर्वणोददर्शाग्निकाश्वमेधिकवर्ज्जमाद्योऽध्यायः शान्त्यर्थोवैश्वदेव आद्यानि यजूꣳषि यन्मे बार्हस्पत्या पंक्तिः कयात्वमैंद्र्यनिरुक्ता गायत्रींद्रोविश्वस्यविराड् द्विपदा शन्नोद्वे अनुष्टुभावहानि द्विपदागायत्री शन्नऽइन्द्राग्नी त्रिष्टुब् गायत्र्यावन्त्याशीर्द्यौः शांतिर्यजूꣳषि नमस्ते अस्त्वनुष्टुभो तच्चक्षुः पुरऽउष्णिक्सौरी ॥ ५ ॥ इति० संहितायां षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३६ ॥ आददेनारिरस्यभ्रिर्दैवतं देवीद्यावापृथिव्यं देव्योवम्र्यो वल्मीकवपेयत्यग्नेवराहविहतामिंद्रस्यौजआदाराः प्रैतु मग्वस्याश्वस्यर्जवेयमायदेवस्त्वार्च्चिरसि घर्मदेवत्यानि योघर्मःसआदित्योयएषतपत्यनाधृष्टापुरस्तात्समतपार्थिवानि यजमानाशीर्मधुप्राणदेवत्यानि गर्भोदेवानामवकाशा मामाहिꣳसीरित्येनदन्ताघर्मदेवत्या धर्नादिवऽऊर्ध्वबृहत्यपश्यङ्गोपां त्रिष्टुभं दीर्घतमाहृदेत्वा परोष्णिक्त्वष्ट्रमन्तः पत्याशीरहःकेतुना यजुषी घर्मदेवत्ये ॥ ६ ॥ इति० संहितायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥ आददेदित्यै रज्जुः इडऽएहि गौर्यस्ते त्रिष्टुभं दीर्घतमाः इन्द्राश्विना वैश्वदेवानि समुद्रायत्वा वातनामानि स्वाहाघर्मायघर्मदेवत्ये विश्वाऽआशा आश्विन्यनुष्टुब् दिविधा घर्मदेवत्यमश्विनाघर्ममुष्णिगपातां ककुबमैन्द्य-

स्मेखरः स्वाहापूष्णे सप्तलिंगोक्तदेवतानिस्वाहासंपयोदेवत्यं मधुहुतं घर्म्मो भीमं गायत्रीबृहत्याव-
नवसाने अनिशक्करी वाग्नेयी समस्ता त्र्यवसाना यातेघर्मक्षत्रस्य बृहती चतुःस्त्वक्तिर्महाबृहती
घर्मैतदनुष्टुबचिक्रदत्परोष्णिक् यावतीद्यावापृथिवी दधिघर्मो मयित्यत्पंक्तिर्यजमानाशीः पयसो
रेतोगायत्र्यनवसाना विषःसंवृग्दधिघर्मोऽनुक्तं घर्मदैवतम् ॥ ७ ॥ इति० संहितायां अष्टात्रिंशो-
ऽध्यायः ॥ ३८ ॥ स्वाहाप्राणेभ्यो मांत्रवर्णिक्योदेवतामनसःकाममनुष्टुब्यजमानाशीः श्रीर्देवता
प्रजापतिःसंभ्रियमाणो यथाकालं प्रायश्चित्तदेवताः सवितप्रथमेहन्प्रत्यहं क्रमेणोग्रश्च मारुती
गायत्री विमुखाख्यो मंत्रोऽग्नौ विनियुक्तस्तस्मादाग्निकऽएवास्य ऋषिः परमेष्ठी प्राजापत्योवाग्निꣳहृद-
येनाश्वमेधिकानि त्रीणि तंत्रोक्त एव ऋषिर्लोमभ्यःस्वाहेति प्रायश्चित्ताहुतयो द्विचत्वारिꣳशत्
॥ ८ ॥ इति० संहितायां एकोनचत्वारिंशोध्यायः ॥ ३९ ॥ ईशावास्यमात्मदेवत्य आनुष्टुभोऽध्यायः
अनेजदेकं त्रिष्टुप् सपरि जगती वायुरनिलं यजुषि ॐ ३ मिति परमाक्षरस्य योगिनामालम्ब-
भूतस्य परस्य ब्रह्मणः प्रणवाख्यास्यास्थूलादिगुणयुक्तस्य ब्रह्म ऋषिछन्दोगायत्रं परमात्मा देवता।

ब्रह्मारंभे विरामे च यागहोमादिषु शांतिपुष्टिकर्मसु चान्येष्वपि काम्यनैमित्तिकादिषु सर्वेषु विनि-
योगोऽस्यक्रतोत्रिभिर्ऋग्यजुर्भिरंते यज्ञान्योगी स्मारयत्यग्नेनयान्तेनमस्कारोक्तिर्हिरण्मयेनादित्यो-
पासनम् ॐ ३ मिति नाममनिर्देशो ब्रह्मणः खंब्रह्मेत्याकाशरूपमन्ते ब्रह्म ध्यायेत् ॥ ९ ॥ ॥ ४० ॥
अथातश्छन्दोदेवता गायत्र्या अग्निरुष्णिहः सवितानुष्टुभः सोमोबृहत्याबृहस्पतिः पंक्तेर्वरुणस्त्रिष्टुभ-
ऽइन्द्रोजगत्या विश्वेदेवाविराजोमित्रः स्वराजोरुणोतिच्छन्दसः प्रजापतिर्विच्छन्दसो वायुर्द्विपदायाः
पुरुषऽएकपदाया ब्रह्मा सर्वा ऋच आग्नेय्यः सर्वाणि यजूꣳषि वायव्यानि सर्वाणि सामानि
सौराणि सर्वाणि ब्राह्मणानि च स्वाहाकारस्याग्निर्वषट्कारस्य विश्वेदेवाः कर्मारंभे मंत्राणां देवता
वेदितव्याः संन्यस्यमनसिदेवतां ततो हविर्हूयते देवतामविज्ञाय योजुहोति देवास्तस्य हविर्नजुषन्ते
स्वाध्यायमपियोऽधीते मंत्रदेवज्ञः सोऽमुष्मिंल्लोके देवैरपीड्यते तस्माच्च देवता वेद्या मंत्रे मंत्रे प्रय-
त्नतो मंत्राणां देवताज्ञानान्मंत्रार्थमधिगच्छति मंत्रार्थज्ञानात्तु विधूतपाप्मा नाकमभ्येति न हि
कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन देवताः श्रौतानां कर्मणां विप्रः स्मार्तानां चाश्नुते फलम् ॥ १० ॥ अना-

दिष्टमध्वरादौ सर्वांतकर्मणी परिभाषितं मंत्रगणं वक्ष्यामः सर्वमाग्नेयं गायत्रं गौतमी यꣳसर्वꣳसा-
वित्रमौष्णिहंभारद्वाजीयꣳसर्वꣳसौम्यमानुष्टुभमाथर्वणिकꣳसर्वं वार्हस्पत्यं वार्हतमाङ्गिरसꣳसर्वं
वारुणं पांक्तमालंबायनीयꣳ सर्वमैंद्रं त्रैष्टुभं याज्ञवल्कीयꣳसर्वमादित्यदैवतं जागतं कौत्सम ॥ ११ ॥
ज्योतिष्टोमे दीक्षाप्रभृति वक्ष्यामो दीक्षायां भृगुरग्नाविष्णूगायत्री प्रायणीय आंगिरसोऽदितिरु-
ष्णिकत्रये विश्वामित्रः सोमोऽनुष्टुबातिथ्ये वसिष्ठो विष्णुर्बृहती प्रवर्ग्यें कश्यप आदित्यपङ्क्तिरुप-
सत्स्वात्रेयउपसद्देवता त्रिष्टुबग्नीषोमीयेऽगस्त्योऽग्नीषोमौ जगती प्रायणीयेऽतिरात्र आग्निवेश्योऽहो-
रात्रे अतिजगतीचतुर्विंꣳशत्यहेसौकरायणः संवत्सरः शक्वर्यभिप्लवे षडहे सौपर्णोऽर्द्धमासामासाश्चा-
तिशक्करीपृष्ठ्येषडहे सायकायनऋतवोष्टिरभिजितिप्रियघृतोग्निरत्यष्टिः स्वरसामसु सरस्वत्यापोधृति-
र्विषुवति रौहिणायन आदित्योतिधृतिर्विश्वजिति सौभरऽइंद्रः कृतिर्गोआयुषो वाष्कलिर्मित्रावरुणौ
प्रकृतिर्दशरात्र आचार्यो विश्वेदेवा आकृतिर्द्वादशरात्रिके पृष्ठ्ये षडहे भाल्लवेयो दिशोविकृतिश्छ-
न्दोमेषु शौल्वायन इमे लोकाः संकृतिर्दशमेहनि पराशरःसंवत्सरोभिकृतिर्महाव्रते शैलिनः प्रजा-

य. हेता. पतिरुक्तं तिरुदयनीयेतिरात्रे भौवायनो वायुश्छन्दाꣳसि सर्वाणि ॥ १२ ॥ ऋषिभिरुपलक्षितं वाक्यं सर्वानु०
ऋषयश्छंदोभिरुपलक्षिता देवता मंत्रवर्णादृग्यजुषयोर्विनियोगतश्च विज्ञेयाः सर्वमेतच्छंन्दोदैवत- अ० ४
॥११॥ मार्षं च विज्ञाय यत्किंचिज्जपहोमादिकरोति तस्य फलमश्नुते ब्रह्मयज्ञारंभे यथाविधि स्नात्वा
छन्दःपुरुषमेनोनिर्णोदनꣳशरीरं न्यसेत्तिर्ऋग्विलश्चमसऊर्द्ध्वबुध्नस्तस्याक्षिणी गोतमभरद्वाजौ श्रोत्रे
विश्वामित्रजमदग्नी नासिके वसिष्ठकश्यपौ वागत्रिर्गायत्रींछंदोऽग्निर्देवताꣳशिरसि विन्यसेदेवमेवो-
ष्णिहꣳसवितारं ग्रीवास्वनूकेबृहतीं बृहस्पतिं बाह्वोर्बृहद्रथन्तरे द्यावापृथिवीमध्येत्रिष्टुभमिन्द्रꣳश्रो-
ण्योर्जगतीमादित्यं मेंढ्रेऽतिछंदसं प्रजापतिं पायौ यज्ञायज्ञियं वैश्वानरमूर्वोरनुष्टुभं विश्वान्देवानष्ठी-
वतोः पंक्तिं मरुतः पादयोर्द्विपदाविष्णुं प्राणेषु विछन्दसं वायुं न्यूनातिरिक्तेष्वङ्गेषु न्यूनाक्षरं छन्द
आपोदेवतेत्येवꣳसर्वांगेषु योजयित्वा वेदमयः संपद्यते शापानुग्रहसमर्थो भवति ब्राह्मं तेजश्च वर्द्धते ॥२११॥
न कुतश्चिद्भयं विन्दते ऋङ्मयो यजुर्मयः साममयस्तेजोमयो ब्रह्ममयोऽमृतमयः संभूय ब्रह्मैवा-
भ्येति तस्मादेवं नाब्रह्मचारिणे नातपस्विने नासंवत्सरोषिताय नाप्रवक्त्रेऽनुब्रूयादनेनाधीतेन चांद्रा-

यणाब्दफलमवाप्नोत्यनेन च सम्यग्ज्ञातेन ब्रह्मणः सायुज्यꣳसलोकतामाप्नोत्याप्नोति ॥ १३ ॥ इति सर्वानुक्रमणिकायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥ ॥ अथ छन्दाꣳसि गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यतिजगती शक्वर्यतिशक्वर्यष्ट्यत्यष्टीधृत्यतिधृतयः कृतिप्रकृत्याकृतिर्विकृतिसंकृत्यभिकृत्युत्कृतयश्चतुर्विꣳशत्यक्षरादीनि चतुरुत्तराण्यूनाधिकेनैकेननिचृद्भुरिजौ द्वाभ्यां विराट्स्वराजौ पादपूरणार्थं तु क्षैप्रसंयोगैकाक्षरीभावान् व्यूहेदाद्ये तु सप्तवर्गे पादविशेषान् संज्ञाविशेषांस्ताननुक्रामन्त एवोदाहरिष्यामो विराड्रूपाविराट्स्थानाश्च बहूनामपि त्रिष्टुभ एवेत्युद्देशस्तत्र दशैकादशद्वादशाक्षराणां वैराजत्रैष्टुभजागता इति संज्ञा अनादेशेऽष्टाक्षराः पादाश्चतुष्पदाश्चर्चः ॥ १ ॥ प्रथमं छन्दस्त्रिपदागायत्री पञ्चकाश्चत्वारषट्कश्चैकश्चतुर्थश्चतुष्को वा पदपंक्तिः षट्सप्तैकादशा उष्णिग्गर्भास्त्रयः सप्तकाः पादनिचृन्मध्यमः षट्कश्चेदतिनिचृद्दशकश्चेद्यवमध्या यस्यास्तु षट्सप्तकाष्टकाः सा वर्द्धमाना विपरीता प्रतिष्ठा द्वौ षट्कौ सप्तकश्चेति ह्रसीयसी ॥ २ ॥ द्वितीयमुष्णिक्त्रिपदान्त्यो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरउष्णिङ्मध्यमश्चेत्ककुप्त्रैष्टुभजागतचतुष्काः ककुद्न्यंकुशिरैकादशिनोःपरःषट्कस्तनुशिरा मध्ये

सं. ५६

चेत्पिपीलिकमध्याद्यःपंचकस्त्रयोऽष्टका अनुष्टुब्गर्भाश्चतुःसप्तकोष्णिगेव ॥ ३ ॥ तृतीयमनुष्टुप्चतुष्प-
दाथ पञ्चपञ्चकाः षट्कश्चैकौ महापदपंक्तिर्जागतावष्टकश्च कृतिर्मध्ये चेदष्टकः पिपीलिकमध्या
नवकयोर्मध्ये जागतः कविराणनववैराजत्रयोदशैर्नष्टुरूपादेकास्त्रयो विराडेकादशका वा ॥ ४ ॥
चतुर्थं बृहतीतृतीयो द्वादशक आद्यश्चेत्पुरस्ताद्बृहती द्वितीयश्चेन्न्यंकुसारिण्युरोबृहती स्कन्धो ग्रीवी-
वान्त्यश्चेदुपरिष्टाद्बृहत्याष्टिनोर्मध्ये दशकौ विष्टारबृहती त्रिजागतोर्ध्वबृहती त्रयोदशिनोर्मध्येऽष्टकः
पिपीलिकमध्या नवकाष्टकैकादशाष्टिनो विषमपदाचतुर्नवका बृहत्येव ॥ ५ ॥ पञ्चमं पंक्तिः पञ्च-
पदाऽथ चतुष्पदाविराट्दशका अयुजौ जागतौ सतो बृहती युजौ चेद्विपरीता आद्यौ चेद्विष्टार-
पंक्तिरन्त्यौ चेदास्तारपंक्तिराद्यान्त्यौ चेत्सँस्तारपङ्क्तिर्मध्यमौ चेद्विष्टारपंक्तिः ॥६॥ षष्ठं त्रिष्टुप् त्रैष्टुभ-
पदा द्वौ तु जागतौ यस्याः सा जागते जगती त्रैष्टुभे त्रिष्टुब्वैराजौ जागतौ चाभिसारिणी नवकौ
वैराजस्त्रिष्टुभश्च द्वौ वा वैराजौ नवकस्त्रैष्टुभश्चाविराट्स्थानैकादशिनस्त्रयोऽष्टकश्च विराड्रूपा द्वादशि-

१ प्रस्तार.

नस्त्रयोष्टकश्च ज्योतिष्मती यतोऽष्टकस्ततो ज्योतिश्चत्वारोऽष्टका जागतश्च महाबृहतीमध्ये जागतश्चे-
यवमध्याद्यौदशकावष्टकास्त्रयः पंक्त्युत्तरा विराट्पूर्वा वा ॥ ७ ॥ सप्तमं जगती जागतपदाष्टिनस्त्रयः
स्त्रौ च द्वौ महासतो बृहत्यष्टकौ सप्तकः षट्को दशको नवकश्च षडष्टका वा महापंक्तिर्माध्यन्दिनीये
वाजसनेयके सर्वानुक्रमणिकैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्यैषा कृतिर्भगवतः कात्यायनस्य ॥ ८ ॥
इति सर्वानुक्रमणिकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥ कंडिका संख्या ॥ १२४ ॥ समाप्ता ॥ ॥

श्रीशुक्लयजुर्वेदिनां पारस्करगृह्यसूत्रम् ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः । अथातो गृह्यस्थालीपाकानां कर्म परिसमुह्योपलिप्योल्लिख्योद्धृत्याभ्युक्ष्याग्नि-मुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्मासनमास्तीर्य प्रणीय परिस्तीर्यार्थवदासाद्य पवित्रे कृत्वा प्रोक्षणीः सँस्कृत्यार्थवत्प्रोक्ष्य निरुप्याऽऽज्यमधिश्रित्य पर्यग्नि कुर्यात्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्याभ्युक्ष्य पुनः प्रतप्य निदध्यादाज्यमुद्वास्योत्पूयावेक्ष्य प्रोक्षणीश्च पूर्ववदुपयमनान्कुशानादाय समिधोऽभ्याधाय पर्युक्ष्य जुहुयादेष एव विधिर्यत्र क्वचिद्धोमः ॥ १ ॥ आवसथ्याधानं दारकाले दायाद्यकाल एकेषां वैश्यस्य बहुपशोर्गृहादग्निमाहृत्य चातुष्प्राश्यपचनवत्सर्वमरणिप्रदानमेके पञ्चमहायज्ञा इति श्रुतेरग्न्याधेय-

१ "छन्दोवत्सूत्राणि" इत्युच्चारणे याजुषां नियमः । ये ये धर्माश्छन्दसि ते सर्वे सूत्रेष्वपि ज्ञेयाः । अतोऽध्ययनवेलायामेव तत्र तत्र गुरोः सकाशात् षकारोच्चारणं खकारोच्चारणं द्वित्वादिकञ्चावगन्तव्यं तज्ज्ञानेच्छुना ।

देवताभ्यः स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाज्याऽऽहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने, स त्वन्नोअग्न इमं मे वरुण, तत्त्वायामि, ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तमं, भवतन्न इत्यष्टौ पुरस्तादेवमुपरिष्टात्स्थालीपाकस्याग्न्याधेयदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्टकृते चायास्यग्नेर्वषट्कृतं यत्कर्मणाऽत्यरीरिचं देवा गातुविद् इति बर्हिर्हुत्वा प्राश्नाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥ षडर्घ्या भवन्त्याचार्य ऋत्विग्वैवाह्यो राजा प्रियः स्नातक इति प्रतिसंवत्सरानर्हयेयुर्यक्ष्यमाणास्त्वृत्विज आसनमाहार्याह साधु भवानास्तामर्चयिष्यामो भवन्तमित्याहरन्ति विष्टरं पद्यं पादार्थमुदकमर्घमाचमनीयं मधुपर्कं दधिमधुघृतमपिहितङ्कांꣳस्ये कांꣳस्येनान्यस्त्रिस्त्रिः प्राह विष्टरादीनि विष्टरं प्रतिगृह्णाति वर्ष्मोऽस्मि समानानामुद्यतामिव सूर्यः ॥ इमं तमभितिष्ठामि यो मा कश्चाभिदासतीत्येनमभ्युपविशति पादयोरन्यं विष्टर आसीनाय सव्यं पादं प्रक्षाल्य दक्षिणं प्रक्षालयति ब्राह्मणश्चेद्दक्षिणं प्रथमं विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मयि पाद्यायै विराजो दोह इत्यर्घं प्रतिगृह्णात्यापः स्थ युष्माभिः सर्वान्कामानवाप्नवानीति निनयन्नभिमन्त्रयते, समुद्रं वः प्रहिणोमि स्वां योनिमभिगच्छत ॥ अरिष्टा अस्माकं

वीरा मा परासेचिमत्पय इत्याचामत्यामागन्यशसा सꣳसृज वर्चसा ॥ तं मा कुरु प्रियं प्रजानाम-
धिपतिं पशूनामरिष्टिन्तनूनामिति मित्रस्य त्वेति मधुपर्कं प्रतीक्षते देवस्य त्वेति प्रतिगृह्णाति सव्ये
पाणौ कृत्वा दक्षिणस्यानामिकया त्रिः प्रयौति नमः श्यावास्यायान्नशने यत्त आविद्धं तत्ते
निष्कृन्तामीत्यनामिकाङ्गुष्ठेन च त्रिर्न्निरूक्षयति तस्य त्रिः प्राश्नाति यन्मधुनो मधव्यं परमꣳरूपम-
न्नाद्यम् ॥ तेनाहं मधुनो मधव्येन परमेण रूपेणान्नाद्येन परमो मधव्योऽन्नादोऽसानीति मधुमती-
भिर्वा प्रत्यृचं पुत्रायान्तेवासिने वोत्तरत आसीनायोच्छिष्टं दद्यात्सर्वं वा प्राश्नीयात्प्राग्वा सञ्चरे
निनयेदाचम्य प्राणान्सम्मृशति वाङ्म आस्ये नसोः प्राणोऽक्ष्णोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाह्वोर्बलमूर्वो-
रोजोऽरिष्टानि मेऽङ्गानि तनूस्तन्वा मे सहेत्याचान्तोदकाय शासमादाय गौरिति त्रिः प्राह प्रत्याह
माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳस्वसादित्यानाममृतस्य नाभिः ॥ प्रनुवोचं चिकितुषे जनाय
मागामनागामदितिं वधिष्ट ॥ मम चामुष्य च पाप्मानꣳ हनोमीति यद्यालभेताथ यद्युत्सिसृक्षे-
न्मम चामुष्य च पाप्माहत ओमुत्सृजत तृणान्यत्त्विति ब्रूयान्न त्वेवामाꣳसोऽर्घस्यादधियज्ञम-

धिविवाहं कुरुतेत्येव ब्रूयाद्यद्यप्यसकृत्संवत्सरस्य सोमेन यजेत कृतार्घ्या एवैनं याजयेयुर्नाकृतार्घ्या-
इति श्रुतेः ॥ ३ ॥ चत्वारः पाकयज्ञा हुतोऽहुतः प्रहुतः प्राशित इति पञ्चसु बहिःशालायां विवाहे
चूडाकरण उपनयने केशान्ते सीमन्तोन्नयन इत्युपलिप्त उद्धृतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय निर्मन्थ्य-
मेके विवाह उदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे कुमार्याः पाणिं गृह्णीयात्त्रिषु त्रिषूत्तरादिषु स्वातौ
मृगशिरसि रोहिण्यां वा तिस्रो ब्राह्मणस्य वर्णानुपूर्व्येण द्वे राजन्यस्यैका वैश्यस्य सर्वेषाᳩं शूद्रा-
मप्येके मन्त्रवर्जमथैनां वासः परिधापयति जराङ्गच्छ परिधत्स्व वासो भवाकृष्टीनामभिशस्तिपावा ॥
शतं च जीव शरदः सुवर्च्चा रयिश्च पुत्राननुसंव्ययस्वायुष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथोत्तरीयं
या अकृन्तन्नवयं या अतन्वत । याश्च देवीस्तन्तूनभितो ततन्थ तास्त्वा देवीर्जरसे संव्ययस्वायु-
ष्मतीदं परिधत्स्व वास इत्यथैनौ समञ्जयति समञ्जन्तु विश्वेदेवाः समापो हृदयानि नौ ॥ सम्मा-
तरिश्वा सन्धाता समुदेष्ट्री दधातु नाविति पित्रा प्रत्तामादाय गृहीत्वा निष्क्रामति यदैषि मनसा
दूरं दिशोऽनु पवमानो वा ॥ हिरण्यपर्णो वैकर्णः स त्वा मन्मनसां करोत्वित्यसावित्यथैनौ

समीक्षयत्यघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ॥ वीरसूर्देवकामा स्योनाशन्नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद उत्तरः ॥ तृतीयोऽग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥ सोमोऽदद्गन्धर्वाय गन्धर्वोऽदददग्नये ॥ रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ सा नः पूषा शिवतमामेरय सा न ऊरू उशती विहर ॥ यस्यामुशन्तः प्रहराम शेपं यस्यामु कामा बहवो निविष्ट्या इति ॥ ४ ॥ प्रदक्षिणमग्निं पर्याणीयैके पश्चादग्नेस्तेजनीङ्कटं वा दक्षिणपादेन प्रहृत्योपविशत्यन्वारब्ध आघारावाज्यभागौ महाव्याहृतयः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यꣳस्विष्टकृच्चैतन्नित्यꣳ सर्वत्र प्राङ्महाव्याहृतिभ्यः स्विष्टकृदन्यच्चेदाज्याद्धविः सर्वप्रायश्चित्तं प्राजापत्यान्तरमेतदावापस्थानं विवाहे राष्ट्रभृत इच्छञ्जयाभ्यातानाँश्च जानन्येन कर्मणेर्छेदिति वचनाच्चित्तञ्च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञातिश्च मनश्च शक्करीश्च दर्शश्च पौर्णमासं च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतना जयेषु ॥ तस्मै विशः समनमन्तः सर्वाः स उग्रः स इहव्यो बभूव स्वाहेत्यग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्त-

रिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणां बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाꣳसमुद्रः स्रोत्यानामन्नꣳसाम्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनाꣳसविता प्रसवानाꣳरुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानां मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहाः ॥ इह मावन्त्वस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्क्षत्रेस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायामस्मिन्कर्मण्यस्यां देवहूत्याꣳ स्वाहेति सर्वत्रानुषजत्यग्निरैतु प्रथमो देवतानाꣳ सोस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ॥ तदयꣳराजा वरुणोऽनुमन्यतां येथयꣳ स्त्री पौत्रमघन्नरोदात्स्वाहा ॥ इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ॥ अशून्योपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभिविबुध्यतामियꣳ स्वाहा ॥ स्वस्ति नो अग्ने दिवा पृथिव्या विश्वानि धेह्ययथा यजत्र ॥ यदस्यां महि दिवि जातं प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रꣳ स्वाहा ॥ सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्ये ह्यजरन्न आयुः ॥ अपैतु मृत्युरमृतन्म आगाद्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु स्वाहेति परं मृत्यविति चैके प्राशनान्ते ॥ ५ ॥ कुमार्या भ्राता शमीपलाशमिश्राँल्लाजानञ्जलिनाञ्जलावावपति तां जुहोति

सꣳहतेन तिष्ठत्यर्यमणं देवङ्कन्या अग्निमयक्षत। स नो अर्यमा देवः प्रेतो मुञ्चतु मा पतेः स्वाहा॥ इयन्नार्युपब्रूते लाजानावपन्तिका॥ आयुष्मानस्तु मे पतिरेधन्तां ज्ञातयो मम स्वाहा॥ इमाँल्लाजानावपाम्यग्नौ समृद्धिकरणं तव॥ मम तुभ्यं च संवननं तदग्निरनुमन्यतामियꣳस्वाहेत्यथास्यै दक्षिणꣳहस्तं गृह्णाति साङ्गुष्ठं गृभ्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः॥ भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः॥ अमोहमस्मि सा त्वꣳसात्वमस्यमोअहम्॥ सामाहमस्मि ऋक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम्। तावेहि विवहावहै सह रेतो दधावहै॥ प्रजां प्रजनयावहै पुत्रान्विन्द्यावहै बहून्॥ ते सन्तु जरदष्टयः सम्प्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ॥ पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳशृणुयाम शरदः शतमिति॥ ६॥ अथैनामश्मानमारोहयत्युत्तरतोऽग्नेर्दक्षिणपादेनारोहेममश्मानमश्मेव त्वꣳस्थिरा भव॥ अभितिष्ठ पृतन्यतोऽववाधस्व पृतनायत इत्यथ गाथां गायति सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवती॥ यां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्रजायामस्याग्रतः॥ यस्यां भूतꣳसमभवद्यस्यां विश्वमिदं जगत्॥ तामद्य गाथां गास्यामि या

स्त्रीणामुत्तमं यश इत्यथ परिक्रामतस्तुभ्यमग्रे पर्यवहं सूर्यां वहतु ना सह ॥ पुनः प्रतिभ्यो जाया-न्दाग्ने प्रजया सहेत्येवं द्विरपरं लाजादि चतुर्थꣳशूर्पकुष्ठया सर्वाँल्लाजानावपति भगाय स्वाहेति त्रिः परि-णीतां प्राजापत्यꣳ हुत्वा ॥ ७ ॥ अथैनामुदीचीꣳ सप्त पदानि प्रक्रामयत्येकमिषे द्वे ऊर्जे त्रीणि रायस्पोषाय चत्वारि मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षड्ऋतुभ्यः सखे सप्तपदा भव सा मामनुव्रता भव विष्णुस्त्वानयत्विति सर्वत्रानुषजति निष्क्रमणप्रभृत्युदकुम्भꣳस्कन्धे कृत्वा दक्षिणतोऽग्नेर्वाग्यतः स्थितो भवत्युत्तरत एकेषान्तत एनां मूर्धन्यभिषिञ्चत्यापः शिवाः शिवतमाः शान्ताः शान्ततमा-स्तास्ते कृण्वन्तु भेषजमित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिरथैनाꣳ सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्यै दक्षि-णाꣳसमधिहृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्तमनुचित्तं तेऽअस्तु ॥ मम वाच-मेकमना जुषस्व प्रजापतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमित्यथैनामभिमन्त्रयते सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳसमेत पश्यत ॥ सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं विपरेतनेति तान्दृढपुरुष उन्मथ्य प्राग्वोदग्वानुगुप्त आगार-आनडुहे रोहिते चर्मण्युपवेशयतीह गावो निषीदन्त्विहाश्वा इह पूरुषाः ॥ इहो सहस्रदक्षिणो

यज्ञ इह पूषा निषीदन्त्विति ग्रामवचनं च कुर्युर्विवाहश्मशानयोर्ग्रामं प्राविशनादिति वचनात्तस्मात्तयोर्ग्रामः प्रमाणमिति श्रुतेराचार्याय वरं ददाति गौर्ब्राह्मणस्य वरो ग्रामो राजन्यस्याश्वो वैश्यस्याधिरथꣳशतं दुहितृमतेऽस्तमिते ध्रुवं दर्शयति ध्रुवमसि ध्रुवं त्वा पश्यामि ध्रुवैधिपोष्ये मयि मह्यं त्वादात् ॥ बृहस्पतिर्मया पत्या प्रजावती सञ्जीव शरदः शतमिति सा यदि न पश्येत्पश्यामीत्येव ब्रूयात् त्रिरात्रमक्षारालवणाशिनौ स्यातामधः शय्याताꣳ संवत्सरं न मिथुनमुपेयातां द्वादशरात्रꣳषड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ ८ ॥ उपयमनप्रभृत्यौपासनस्य परिचरणमस्तमितानुदितयोर्दध्ना तण्डुलैरक्षतैर्वाग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति सायꣳसूर्याय स्वाहा प्रजापतये स्वाहेति प्रातः पुमाꣳसौ मित्रावरुणौ पुमाꣳसावश्विनावुभौ ॥ पुमानिन्द्रश्च सूर्यश्च पुमाꣳसंवर्ततां मयि पुनः स्वाहेति पूर्वां गर्भकामा ॥ ९ ॥ राज्ञोऽक्षभेदे नद्धविमोक्षे यानविपर्यासेऽन्यस्यां वा व्यापत्तौ स्त्रियाश्चोद्वहने तमेवाग्निमुपसमाधायाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरातिरिति जुहोति नानामन्त्राभ्यामन्ययानमुपकल्प्य तत्रोपवेशयेद्राजानꣳस्त्रियं वा प्रतिक्षत्र इति यज्ञान्तेनात्वाहार्षमिति चैतया धुर्यौ दक्षिणा ॥२१७॥

प्रायश्चित्तिस्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १० ॥ चतुर्थ्यामपररात्रेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोत्यग्ने प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पतिघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ वायो प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै प्रजाघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ सूर्य प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै पशुघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ चन्द्र प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै गृहघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहा ॥ गन्धर्व प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथकाम उपधावामि याऽस्यै यशोघ्नी तनूस्तामस्यै नाशय स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति प्रजापतये स्वाहेति हुत्वा हुत्वैतासामाहुतीनामुदपात्रे सꣳस्रवान्समवनीय तत एनां मूर्द्धन्यभिषिञ्चति या ते पतिघ्नी प्रजाघ्नी पशुघ्नी गृहघ्नी यशोघ्नी निन्दिता तनूर्जारघ्नीं तत एनां करोमि सा जीर्य त्वं मया सहासावित्यथैनाꣳस्थालीपाकं

प्राशयति प्राणैस्ते प्राणान्सन्दधाम्यस्थिभिरस्थीनि माꣳसैर्माꣳसानि त्वचा त्वचमिति तस्मादेवं विच्छ्रोत्रियस्य दारेण नोपहासमिच्छेदुत ह्येवंवित्परो भवति तामुदुह्य यथर्त्तुप्रवेशनं यथा कामी वा काममाविजनितोः सम्भवामेति वचनादथास्यै दक्षिणाꣳसमधिहृदयमालभते यत्ते सुशीमे हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतमित्येवमत ऊर्ध्वम् ॥११॥ पक्षादिषु स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा दर्शपूर्णमासदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति ब्रह्मणे प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्यावापृथिवीभ्यामिति विश्वेभ्यो देवेभ्यो बलिहरणं भूतगृह्येभ्य आकाशाय च वैश्वदेवस्याग्नौ जुहोत्यग्नये स्वाहा प्रजापतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति प्राशनान्ते वाह्यतः स्त्रीबलिꣳ हरति. नमः स्त्रियै नमः पुꣳसे वयसेऽवयसे नमः शुक्लाय कृष्णदन्ताय पापिनां पतये नमो ये मे प्रजामुपलोभयन्ति ग्रामे वसन्त उत वारण्ये तेभ्यो नमोऽस्तु बलिमेभ्यो हरामि स्वस्ति मेऽस्तु प्रजां मे ददत्विति शेषमद्भिः प्रप्लाव्य ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१२॥ अथ गर्भाधानꣳ स्त्रियाः पुष्पवत्याश्चतुरहादूर्ध्वꣳ स्नात्वा विरजायास्तस्मिन्नेव

दिवा आदित्यङ्गर्भमित्यादित्यमवेक्षते गृहे वा स्नापयित्वा तामभिगच्छेदिति श्रुतेस्तस्मिन्प्रजायाः सम्भवकाले निशायां कुर्याद्यदि दिवा मैथुनं व्रजेत्क्लीवा अल्पवीर्या अल्पायुषाश्च प्रसूयन्ते तस्मादेतद्वर्जयेत्प्रजाकामो गृही श्रुतिस्मृतिविरोधाभ्यां दक्षिणेन पाणिनोरू प्रसार्य प्रजास्थानमभिमृशति पूषा भगꣳ सविता मे ददातु रुद्रः कल्पयति ललामगुं विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिꣳशतु ॥ आसिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि पृथुष्टुके ॥ गर्भं ते अश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति सꣳसृजेथास्तेजो वैश्वानरो दद्याद् ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मा गर्भं दधात्विति प्राङ्मुख उदङ्मुखो वोपविष्टो मन्यते रेतो मूत्रमिति चैके श्रावणं कुर्यात् ॥ १३ ॥ अथर्तुमतीं जायामधिगच्छेत्पिण्डपितृयज्ञेन यजेत मध्यमपिण्डं पत्नी प्राश्नाति पुत्रकामा तत एतामाहुतिं जुहोत्याधत्त पितर इत्यलङ्कारमवजिघ्रत्यायन्तु न इति जपत्येवमथर्तुमतीं जायाहृदयमालभ्य पूर्ववत्सव्येन पाणिनोपस्थमभिमृशति भगप्रणेतारिति प्रागुतेदानीमिति रेतोमूत्रमिति सन्धत्ते गायत्रेणेति प्रतिमन्त्रं मन्थयति पुत्रकामोऽभिगच्छेन्नित्यम् ॥ १४ ॥ सा यदि गर्भं

न दधीत सिᳫह्याः श्वेतपुष्प्या उपोष्य पुष्येण मूलमुत्थाप्य चतुर्थेऽहनि स्नातायां निशायामुदपेषं पिष्ट्वा दक्षिणस्यां नासिकायामासिञ्चतीयमोषधी त्रायमाणा सहमाना सरस्वती ॥ अस्या अहं बृहत्याः पुत्रः पितुरिव नाम जग्रभमिति ॥ १५ ॥ अथ पुᳬसवनं पुरा स्पन्दत इति मासे द्वितीये तृतीये वा यदहः पुᳬसा नक्षत्रेण चन्द्रमा युज्येत तदहरुपवास्याऽऽप्लाव्याहते वाससी परिधाप्य न्यग्रोधावरोहाञ्छुङ्गाँश्च निशायामुदपेषं पिष्ट्वा पूर्ववदासेचनᳬ हिरण्यगर्भोऽद्भ्यः सम्भृत इत्येताभ्याङ्कुशकण्टकᳬ सोमाᳬशुं चैके कूर्मपित्तं चोपस्थे कृत्वा स यदि कामयेत वीर्यवान्स्यादिति विकृत्यैनमभिमन्त्रयते सुपर्णोसीति प्राग्विष्णुक्रमेभ्यः ॥१६॥ अथ सीमन्तोन्नयनम् ॥ पुᳬसवनवत् प्रथमगर्भे मासे षष्ठेऽष्टमे वा तिलमुद्गमिश्रᳬस्थालीपाकᳬ श्रपयित्वा प्रजापतेर्हुत्वा पश्चादग्नेर्भद्रपीठ उपविष्टायां युग्मेन सटालुग्रप्सेनौदुम्बरेण त्रिभिश्च दर्भपिञ्जुलैस्त्रेण्या शलल्या वीरतरशङ्कुना पूर्णचात्रेण च सीमन्तमूर्ध्वं विनयति भूर्भुवःस्वरिति प्रतिमहाव्याहृतिभिर्वा त्रिवृतमाबध्नात्ययमूर्जावतो वृक्ष उर्ज्जीव फलिनी भवेत्यथाऽऽह वीणागाथिनौ राजानᳬसङ्गायेतां यो वाऽप्यन्यो वीरतर इति

नियुक्तामप्येके गाथामुपोदाहरन्ति सोम एव नो राजेमा मानुषीः प्रजाः ॥ अविमुक्तचक्र आसी-
रँस्तीरे तुभ्यमसाविति यां नदीमुपावसिता भवति तस्या नाम गृह्णाति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१७॥
सोष्यन्तीमद्भिरभ्युक्षत्येजतु दशमास्य इति प्राग्यस्यैत इत्यथावरावपतनमवैतु प्रश्निशेवलꣳशुने
जराय्वत्तवे नैव माꣳसेन पीवरीं न कस्मिंश्चनायतनमवजरायुपद्यतामिति जातस्य कुमारस्याच्छि-
न्नायान्नाड्यां मेधाजननाऽऽयुष्ये करोत्यनामिकया सुवर्णान्तर्हितया मधुघृते प्राशयति घृतं वा
भूस्त्वयि दधामि भुवस्त्वयि दधामि स्वस्त्वयि दधामि भूर्भुवःस्वः सर्वं त्वयि दधामीत्यथास्याऽऽयुष्यं
करोति नाभ्यां दक्षिणे वा कर्णे जपत्यग्निरायुष्मान्स वनस्पतीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं
करोमि सोम आयुष्मान्सौषधीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि ब्रह्माऽऽयुष्मत्तद्ब्राह्मणै-
रायुष्मत्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽ-
युष्मन्तं करोमि ऋषय आयुष्मन्तस्ते व्रतैरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि पितर आयु-
ष्मन्तस्ते स्वधाभिरायुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्माँ-

स्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि समुद्र आयुष्मान्स स्रवन्तीभिरायुष्माँस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि त्रिस्त्रिस्त्र्यायुषमिति च स यदि कामयेत सर्वमायुरियादिति वात्सप्रेणैनमभिमृशेद्दिवस्परीत्येतस्यानुवाकस्योत्तमामृचं परिशिनष्टि प्रतिदिशं पञ्च ब्राह्मणानवस्थाप्य ब्रूयादिममनुप्राणितेति पूर्वो ब्रूयात्प्राणेति व्यानेति दक्षिणोऽपानेत्यपर उदानेत्युत्तरः समानेति पञ्चम उपरिष्टादवेक्षमाणो ब्रूयात्स्वयं वा कुर्यादनुपरिक्राममविद्यमानेषु स यस्मिन्देशे जातो भवति तमभिमन्त्रयते वेद ते भूमि हृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ॥ वेदाहं तन्मां तद्विद्यात्पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतꣳ शृणुयाम शरदः शतमित्यथैनमभिमृशत्यश्मा भव परशुर्भव हिरण्यमश्रुतं भव ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मातरमभिमन्त्रयत इडासि मैत्रावरुणी वीरे वीरमजीजनथाः ॥ सा त्वं वीरवती भव याऽस्मान्वीरवतोऽकरदित्यथास्यै दक्षिणꣳ स्तनं प्रक्षाल्य प्रयच्छतीमꣳ स्तनमिति यस्ते स्तन इत्युत्तरमेताभ्यामुदपात्रꣳ शिरस्तो निदधात्यापो देवेषु जाग्रथ यथा देवेषु जाग्रथ ॥ एवमस्याꣳ सूतिकाया सपुत्रिकायां जाग्रथ इति द्वारदेशे सूतिकाग्निमुपसमाधायोत्थाना-

त्सन्धिवेलयोः फलीकरणमिश्रान्सर्षपानग्नावावपति शण्डामर्का उपवीरः शौण्डिकेय उलूखलः ॥ मलिम्लुचो द्रोणासश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहा ॥ आलिखन्ननिमिषः किंवदन्त उपश्रुतिर्हर्यक्षः कुम्भी शत्रुः पात्रपाणिर्नृमणिर्हन्त्रीमुखः सर्षपारुणश्च्यवनो नश्यतादितः स्वाहेति यदि कुमार उपद्रवेज्जालेन प्रच्छाद्योत्तरीयेण वा पिताङ्क आधाय जपति कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरो बालबन्धनः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते देवा वरमददुः स त्वं कुमारमेव वा वृणीथाः ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वर तत्सत्यम् ॥ यत्ते सरमा माता सीसरः पिता श्यामशबलौ भ्रातरौ ॥ चेच्चेच्छुनक सृज नमस्ते अस्तु सीसरो लपेतापह्वरेत्यभिमृशति न नामयति न रुदति न हृष्यति न ग्लायति यत्र वयं वदामो यत्र चाभिमृशामसीति ॥ १८ ॥ अथातो यमलजनने प्रायश्चित्तं व्याख्यास्यामो यस्य भार्या गौर्दासी महिषी वडवा वा विकृतं प्रसवे प्रायश्चित्ती भवेत्पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमुपसंहरेत् प्लक्षवटौदुम्बराश्वत्थशमीदेवदारुगौरसर्षपास्तेषामपो हिरण्यदूर्वाङ्कुराम्रपल्लवैरष्टौ कलशान्प्र-

पूर्य सर्वौषधीनां दम्पती स्नापयित्वाऽऽपो हिष्ठेति तिसृभिः कयानश्चित्र इति द्वाभ्यां पञ्चैन्द्रेण पञ्च वारुणेनेदमापः प्रवहतेत्यपाघमिति स्नापयित्वालङ्कृत्य तौ दर्भेषूपवेश्य तत्र मारुतꣳस्थालीपाकꣳ-श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पूर्वोक्तैः स्नपनमन्त्रैः स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा पवमानाय स्वाहा पावकाय स्वाहा मरुताय स्वाहा मारुताय स्वाहा मरुद्भ्यः स्वाहा यमाय स्वाहान्तकाय स्वाहा मृत्यवे स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहाग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्येतदेव गृहोत्पातेपूलूक-कपोतगृध्रः श्येनो वा प्रविशेत्स्तम्भः प्ररोहेद्वल्मीकं मधुजालं वा भवेदुदकुम्भप्रज्वलनाशनशयन-यानभङ्गेषु गृहगोधिकाकृकलासशरीरसर्पण इत्येवं छत्रध्वजविनाशे सार्पे नैर्ऋते गण्डयोगेष्वन्येष्व-प्युत्पातेषु भूकम्पोल्कापातकाकसर्पसङ्गमप्रेक्षणादिष्वेतदेव प्रायश्चित्तं ग्रहशान्त्योक्तेन विधिना कृत्वा-ऽऽचार्याय वरं दत्त्वा ब्राह्मणान्भोजयित्वा स्वस्ति वाच्याशिषः प्रतिगृह्य शान्तिर्भवति शान्तिर्भवति ॥ १९ ॥ अथातो यमलचरुं मारुतं व्याख्यास्यामो यस्य च यमलौ पुत्रौ दारिका वा प्रजायते पूर्णे दशाहे चतुर्णां क्षीरवृक्षाणां काषायमाहृत्याश्वत्थप्लक्षन्यग्रोधौदुम्बराश्चत्वारो विधवाः स्नापयति

ब्रह्मचारिणो वा शुक्लवाससः ऐन्द्रीं दिशमुदीचीं वा मङ्गलं पूर्ववद्गायन्त्यो यमलिनीः स्नापयन्त्याचार्यः
स्नापयति वसोः पवित्रेण शतधारेण चाष्टभिः कलशैः स्नात्वाऽप्रतिरथं जपेदिदमापः प्रवहतेति तौ
स्नापितौ वरं प्रयच्छत्यानडुहमातृभ्यश्च हिरण्यं वस्त्रमेव परीतोषणं वाजेवाजेवतेति प्रतेपथ्याद्वादि-
त्याघारं मारुतं चरुं जुहोति मरुताय स्वाहा मारुती स्वाहा मरुद्भ्यो विष्णवे प्रजापतयेऽग्नये स्विष्ट-
कृते स्वाहेति प्राशनान्ते शेषं चरुं गृहीत्वाऽश्वत्थं प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत्तदेव तन्त्रꣳसमाप्य ततो
ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथातो मूलविधिं व्याख्यास्यामो मूलांशे प्रथमे पितुर्नेष्टो द्वितीये
मातुस्तृतीये धनधान्यस्य चतुर्थे कुलशोकावहः स्वयं पुण्यभागी स्यान्मूलनक्षत्रे मूलविधानं कुर्या-
त्सर्वौषध्यात्सर्वगन्धैश्च सन्युक्तं तत्रोदकुम्भं कृत्वा स वस्त्रगन्धपुष्परत्नसहितꣳश्वेतसिद्धार्थकुसुमा-
युक्तं कुर्यात्तस्मिन्रुद्रं जपित्वाऽप्रतिरथꣳराक्षोघ्नं च सूक्तं द्वितीयोदकुम्भं कृत्वा चतुःशतपाठः प्रस्र-
वणसन्युक्तन्तस्मिन्नुपरिष्टान्मूलानि धारयेद्वंशपात्रे कृत्वा वस्त्रे वद्ध्वा तस्मिन्प्रधानानि मूलानि वक्ष्यामि
हिरण्मयमूलꣳ सप्त धान्यं प्रथमाकाष्मर्या सहदेव्याऽपराजिता बाला पाठा शङ्खपुष्प्यधोपुष्पी

मधुयष्टिका चक्राङ्किता मयूरशिखा काकजङ्घा कुमारीद्वयं जीवन्त्यपामार्गभृङ्गारकलक्ष्मणाः सुलक्ष्मणा जाती व्याघ्रपत्रश्चक्रमर्द्दकः सिद्धेश्वरोऽश्वत्थोदुम्बरपालाशप्लक्षवटार्कदूर्वारोहितकशमीशतावरीत्येवमादिमूलशतं पूरयित्वा तस्मिन्निषिद्धानि मूलानि वक्ष्यामि वैल्वधवनिम्बकदम्बराजवृक्षोक्षशालाप्रयालुदधिकपित्थकोविदारश्लेष्मान्तकविभीतकशाल्मलीररलुसर्वकण्टकिवर्जं तत्राभिषेकं कुर्यात्पितुः शिशोर्जनन्या देवस्य त्वेत्यौदुम्बर्यात्सन्दीमुदग्ग्रामास्तृणाति तत्रासीनान्सम्पातेनाभिषिञ्चति शिरसोऽध्यनुलोमꣳशिरो मे श्रीर्यश इति यथालिङ्गमङ्गानि सम्मृशति स्नानादूर्ध्वं नैर्ऋतं पायसꣳ श्रपयित्वा काश्मर्यमयꣳ स्रुक्स्रुवं प्रतप्य सम्मृज्यान्वारब्ध आघारावाज्यभागौ हुत्वाऽसुन्वन्तामिति चतस्रः स्थालीपाकेन जुहुयात्पञ्चदशाऽऽज्याहुतीश्चतुर्गृहीतेन जुहोति कृणुष्व पाज इति पञ्च मा नस्तोक इति द्वे या ते रुद्र शिवा तनूरिति षडग्नी रक्षाꣳसि सधेति शुक्रज्योतिरमर्त्यः शुचिः पावक ईड्य इति त्वन्नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतो न रिष्ये त्वावतः सखेति स्विष्टकृदादि प्राशनान्ते कृष्णा गौः कृष्णाश्च तिला हेममयमूलꣳसप्त-

धान्यसञ्युक्तमाचार्याय वरं दद्यात्कृष्णोऽनड्वान्ब्रह्मणे दद्यान्नक्षत्रसूचकेभ्यो वासो दद्यादन्येभ्यो ब्राह्मणेभ्यः सुवर्णं दद्यात्कृसरापायसेन ब्राह्मणान्भोजयेत्सार्पदैवते गण्डजात एष एव विधिः कात्यायनेनोक्तः कात्यायनेनोक्तः ॥ २१ ॥ दशम्यामुत्थाप्य ब्राह्मणान्भोजयित्वा पिता नाम करोति द्व्यक्षरं चतुरक्षरं वा घोषवदाद्यन्तरन्तःस्थं दीर्घाभिनिष्ठानं कृतं कुर्यान्न तद्धितमयुजाक्षर-माकारान्तꣳ स्त्रियै तद्धितꣳशर्म ब्राह्मणस्य वर्म क्षत्रियस्य गुप्तेति वैश्यस्य चतुर्थे मासि निष्क्रम-णिका सूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरिति ॥ २२ ॥ प्रोष्येत्य गृहानुपतिष्ठते पूर्ववत्पुत्रं दृष्ट्वा जपत्यङ्गा-दङ्गात्सम्भवसि हृदयादधिजायसे ॥ आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदः शतमित्यथास्य मूर्द्धानमवजिघ्रति प्रजापतेष्ट्वाहिंकारेणावजिघ्रामि सहस्रायुषाऽसौ जीव शरदः शतमिति गवां त्वा हिंकारेणेति च त्रिर्दक्षिणेऽस्य कर्णे जपत्यस्मे प्रयन्धि मघवन्नृजीषिन्निन्द्ररायो विश्ववारस्य भूरेः ॥ अस्मे शतꣳशरदो जीवसेऽधा अस्मे वीराञ्छश्वत इन्द्रशिप्रिन्निनतीन्द्र श्रेष्ठानि द्रविणानि धेहि चित्तिं दक्षस्य सुभगत्वमस्मे ॥ पोषꣳरयीणामरिष्टिं तनूनाꣳ स्वात्मानं वाचः सुदिन त्वमह्ना-

मिति सव्ये स्त्रियै तु मूर्द्धानमेवावजिघ्रति तूष्णीम् ॥ २३ ॥ षष्ठे मासेऽन्नप्राशनꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति देवीं वाचमजनयन्त देवास्तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति ॥ सा नो मन्द्रेषमूर्जन्दुहाना धेनुर्वागस्मानुपसुष्टुतैतु स्वाहेति वाजो नो अद्येति च द्वितीयाꣳ स्थालीपाकस्य जुहोति प्राणेनान्नमशीय स्वाहाऽपानेन गन्धानशीय स्वाहा चक्षुषा रूपाण्यशीय स्वाहा श्रोत्रेण यशोऽशीय स्वाहेति प्राशनान्ते सर्वान्रसान्सर्वमन्नमेकत उद्धृत्याथैनं प्राशयेत्तूष्णीꣳहन्तेति वा हन्तकारं मनुष्या इति श्रुतेर्भारद्वाज्या माꣳसेन वाक्प्रसारकामस्य कपिञ्जलमाꣳसेनान्नाद्यकामस्य मत्स्यैर्जवनकामस्य कृकषाया आयुष्कामस्याऽऽट्या ब्रह्मवर्चसकामस्य सर्वैः सर्वकामस्यान्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनमन्नपर्याय वा ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २४ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

सांवत्सरिकस्य चूडाकरणं तृतीये वाऽप्रतिहते षोडशवर्षस्य केशान्तो यैथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयित्वा माता कुमारमादायाप्लाव्याहते वाससी परिधाप्याङ्क आधाय पश्चादग्नेरुपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा प्राशनान्ते शीतास्वप्सूष्णा आसिञ्चत्युष्णेन वाय उदकेनेह्यदिते केशान्वपेति केशश्मश्रिवति च केशान्तेऽथात्र नवनीतपिण्डं घृतपिण्डं दध्नो वा प्रास्यति तत आदाय दक्षिणं गोदानमुन्दति सवित्रा प्रसूता दैव्या आप उन्दन्तु ते तनूम् ॥ दीर्घायुत्वाय वर्चस इति त्र्येण्या शलल्या विनीय त्रीणि कुशतरुणान्यन्तर्दधात्योषध इति शिवो नामेति लोहक्षुरमादाय निवर्त्तयामीति प्रवपति, येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ॥ तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्याऽऽयुष्यं जरदष्टिर्यथासदिति सकेशानि प्रच्छिद्यानडुहे गोमयपिण्डे प्रास्यत्युत्तरतो ध्रियमाण एवं द्विरपरं तूष्णीमितरयोश्चोन्दनाद्यथ पश्चात् त्र्यायुषमित्यथोत्तरतो येन भूरिश्चरा दिवं ज्योक् च

पश्चाद्धि सूर्यम् ॥ तेन ते वपामि ब्रह्मणा जीवातवे जीवनाय सुश्लोक्याय स्वस्तय इति त्रिः क्षुरेण शिरः प्रदक्षिणं परिहरति समुखं केशान्ते यत्क्षुरेण मज्जयता सुपेशसा वप्त्वा वाऽऽवपति केशाञ्छिन्धि शिरो माऽस्याऽऽयुः प्रमोषीर्मुखमिति च केशान्ते ताभिरद्भिः शिरः समुद्य नापिताय क्षुरं प्रयच्छ-त्यक्षण्वं परिवपेति यथामङ्गलं केशशेषकरणमनुगुप्तमेतꣳसकेशं गोमयपिण्डं निधाय गोष्ठे पल्वल उदकान्ते वाऽऽचार्याय वरं ददाति गां केशान्ते संवत्सरं ब्रह्मचर्यमवपनं च केशान्ते द्वादशरात्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रमन्ततः ॥ १ ॥ (अथ कर्णवेधो वर्षे तृतीये पञ्चमे वा पुष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु पूर्वाह्णे कुमारस्य मधुरं दत्त्वा प्राङ्मुखायोपविष्टाय दक्षिणं कर्णमभिमन्त्रयते भद्रंकर्णेभिरिति सव्यं वक्ष्यन्तीवेदिति चाथ भिन्द्यात्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २ ॥) अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयेद्गर्भाष्टमे वैकादशवर्षꣳराजन्यं द्वादशवर्षं वैश्यं यथामङ्गलं वा सर्वेषां ब्राह्मणान्भोजयेत्तं च पर्युप्तशिरस-मलङ्कृतमानयन्ति पश्चादग्नेरवस्थाप्य ब्रह्मचर्यमागामिति वाचयति ब्रह्मचार्यसानीति चाथैनं वासः

---

१ वप्त्रेति जयरामः । वप्त्वा (मुण्डयित्वा) इति गदाधरः ।

परिधापयति येनेन्द्राय बृहस्पतिर्वासः पर्यदधादमृतम् ॥ तेन त्वा परिदधाम्यायुषे दीर्घायुत्वाय बलाय वर्चस इति मेखलां बध्नीत इयं दुरुक्तं परिबाधमाना वर्णं पवित्रं पुनती म आगात् ॥ प्राणापानाभ्यां बलमादधाना स्वसा देवी सुभगा मेखलेयमिति युवा सुवासाः परिवीत आगात्स उ श्रेयान्भवति जायमानः ॥ तन्धीरासः कवय उन्नयन्ति स्वाध्यो मनसा देवयन्त इति वा तूष्णीं वात्र यज्ञोपवीतपरिधानम् ॥ (यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् ॥ आयुष्यमग्र्यं प्रतिमुञ्च शुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोपवीतमसि यज्ञस्य त्वा यज्ञोपवीतेनोपनह्याम्मीत्यथाजिनं प्रयच्छति मित्रस्य चक्षुर्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरꣳसमिद्धम् ॥ अनाहनस्यं वसनं जरिष्णुः परीदं वाज्यजिनं दधेऽहमिति तूष्णीं वा) दण्डं प्रयच्छति तं प्रतिगृह्णाति यो मे दण्डः परापतद्वैहायसोऽधिभूम्याम् ॥ तमहं पुनरादद आयुषे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति दीक्षावदेके दीर्घसत्रमुपैतीति वचनादथास्याद्भिरञ्जलिनाऽञ्जलिं पूरयत्यापोहिष्ठेति तिसृभिरथैनꣳसूर्यमुदीक्षयति तच्चक्षुरित्यथास्य दक्षिणाꣳसमधि हृदयमालभते मम व्रते ते हृदयं दधामि

मम चित्तमनु चित्तं ते अस्तु ॥ मम वाचमेकमना जुषस्व बृहस्पतिष्ट्वा नियुनक्तु मह्यमि-
त्यथास्य दक्षिणꣳहस्तं गृहीत्वाऽऽह को नामासीत्यसावहं भो ३ इति प्रत्याहाथैनमाह कस्य
ब्रह्मचार्यसीति भवत इत्युच्यमान इन्द्रस्य ब्रह्मचार्यस्यग्निराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तवासावित्यथैनं
भूतेभ्यः परिददाति प्रजापतये त्वा परिददामि देवाय त्वा सवित्रे परिददाम्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यः
परिददामि द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिददामि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि सर्वेभ्यस्त्वा
भूतेभ्यः परिददाम्यरिष्ट्या इति ॥ ३ ॥ प्रदक्षिणमग्निं परीत्योपविशत्यन्वारब्ध आज्याहुतीर्हुत्वा
प्राशनान्तेऽथैनꣳसꣳशास्ति ब्रह्मचार्यस्यपोऽशान कर्म कुरु मा दिवा सुषुप्था वाचं यच्छ समिध-
माधेह्यपोऽशानेत्यथास्मै सावित्रीमन्वाहोत्तरतोऽग्नेः प्रत्यङ्मुखायोपविष्टायोपसन्नाय समीक्षमाणाय
समीक्षिताय दक्षिणतस्तिष्ठत आसीनाय वैके पच्छोऽर्द्धर्चशः सर्वां च तृतीयेन सहानुवर्तयन्संवत्सरे
षण्मास्ये चतुर्विंꣳशत्यहे द्वादशाहे षडहे त्र्यहे वा सद्यस्त्वेव गायत्रीं ब्राह्मणायानुब्रूयादाग्नेयो वै
ब्राह्मण इति श्रुतेस्त्रिष्टुभꣳराजन्यस्य जगतीं वैश्यस्य सर्वेषां वा गायत्रीम् ॥ ४ ॥ अत्र समिदाधानं

पाणिनाऽग्निं परिसमूहत्यग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वमग्ने सुश्रवः सुश्रवा अस्येवं माऽ-
सुश्रवः सौश्रवसं कुरु ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा अस्येवमहं मनुष्याणां वेदस्य
निधिपो भूयासमिति प्रदक्षिणमग्निं पर्युक्ष्योत्तिष्ठन्[1] समिधमादधात्यग्नये समिधमहार्षं[2] बृहते जात-
वेदसे ॥ यथा त्वमग्ने समिधा समिध्यस एवमहमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन
समिन्धे जीवपुत्रो ममाचार्यो मेधाव्यहमसान्यनिराकरिष्णुर्यशस्वी तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यन्नादो
भूयासꣳस्वाहेत्येवं द्वितीयां तथा तृतीयामेषा त इति वा समुच्चयो वा पूर्ववत्परिसमूहनपर्युक्षणे पाणी
प्रतप्य मुखं विमृष्टे तनूपा अग्नेऽसि तन्वं मे पाह्यायुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे देहि वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे
देहि ॥ अग्ने यन्मे तन्वा ऊनं तन्म आपृण ॥ मेधां मे देवः सविता आदधातु मेधां मे देवी सरस्वती
आदधातु ॥ मेधामश्विनौ देवावाधत्तां पुष्करस्रजाविति । (अङ्गान्यालभ्य जपत्यङ्गानि च म आप्या-
यन्तां वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलमिति त्र्यायुषाणि करोति भस्मना ललाटे ग्रीवायां दक्षिणेंऽसे

१ पर्युक्ष्योत्थायेति बहूनां पाठः सम्मतः । २ माहार्षमित्यपि पाठो दृश्यते ।

हृदि च त्र्यायुषमिति प्रतिमन्त्रम्) ॥ ५ ॥ अत्र भिक्षाचर्यचरणम्। भवत्पूर्वां ब्राह्मणो भिक्षेत भवन्मध्याꣳराजन्यो भवदन्त्यां वैश्यस्तिस्रोऽप्रत्याख्यायिन्यः षड् द्वादशापरिमिता वा मातरं प्रथमामेक आचार्याय भैक्षं निवेदयित्वा वाग्यतोऽहःशेषं तिष्ठेदित्येकेऽहिꣳसन्नरण्यात्समिधमाहृत्य तस्मिन्नग्नौ पूर्ववदाधाय वाचं विसृजतेऽधःशाय्यक्षारालवणाशी स्याद्दण्डधारणमग्निपरिचरणं गुरुशुश्रूषा भिक्षाचर्या मधुमाꣳसमज्जनोपर्यासनस्त्रीगमनानृतादत्ताऽऽदानानि वर्जयेदष्टाचत्वारिꣳशद्वर्षाणि वेदब्रह्मचर्यं चरेद्द्वादश द्वादश वा प्रतिवेदं यावद्ग्रहणं वा वासाꣳसि शाणक्षौमाविकान्यैणेयमजिनमुत्तरीयं ब्राह्मणस्य रौरवꣳ राजन्यस्याऽऽजं गव्यं वा वैश्यस्य सर्वेषां वा गव्यमसति प्रधानत्वान्मौञ्जी रशना ब्राह्मणस्य धनुर्ज्या राजन्यस्य मौर्वी वैश्यस्य मुञ्जाभावे कुशाश्मन्तकबल्वजानां पालाशो ब्राह्मणस्य दण्डो बैल्वो राजन्यस्यौदुम्बरो वैश्यस्य केशसम्मितो ब्राह्मणस्य ललाटसम्मितः क्षत्रियस्य घ्राणसम्मितो वैश्यस्य सर्वे वा सर्वेषामाचार्येणाऽऽहुत उत्थाय प्रतिशृणुयाच्छयानं चेदासीन आसीनं चेत्तिष्ठँस्तिष्ठन्तं चेदभिक्रामन्नभिक्रामन्तं चेदभिधावन्स एवं वर्त्तमानोऽमुत्राद्य वसत्यमुत्राद्य वस-

तीति तस्य स्नातकस्य कीर्तिर्भवति त्रयः स्नातका भवन्ति विद्यास्नातको व्रतस्नातको विद्याव्रतस्नातक इति समाप्य वेदमसमाप्य व्रतं यः समावर्त्तते स विद्यास्नातकः समाप्य व्रतमसमाप्य वेदं यः समावर्त्तते स व्रतस्नातक उभयꣳ समाप्य यः समावर्त्तते स विद्याव्रतस्नातक इत्याषोडशाद्वर्षाद्ब्राह्मणस्या[1]नतीतः कालो भवत्याद्वाविꣳशाद्राजन्यस्याचतुर्विꣳशाद्वैश्यस्यात ऊर्ध्वं पतितसावित्रीका भवन्ति नैनानुपनयेयुर्नाध्यापयेयुर्न याजयेयुर्न चैभिर्व्यवहरेयुः कालातिक्रमे नियतवत्त्रिपुरुषं पतितसावित्रीकाणामपत्ये संस्कारो नाध्यापनं च तेषाꣳ संस्कारेप्सुर्व्रात्यस्तोमेनेष्ट्वा काममधीयीरन्व्यवहार्या भवन्तीति वचनात् ॥ ६ ॥ सूत्रस्यार्द्धः ॥ खण्डानि ॥ ३० ॥ अथोपनीतो ब्राह्मणस्त्रिशिखः शिखी जटिलो मुण्डो वाऽक्षारालवणाशी स्यात्सावित्रꣳ षड्रात्रं त्रिरात्रꣳ सद्यःकालं वा चरेत्तदेव व्रतमुदीक्ष्य दण्डमपो निधाय मेखलां यज्ञोपवीतं चाप्स्वन्तरिति प्रत्यृचं नमो वरुणायेति त्रिमधुरं दत्त्वा ततोऽस्याऽऽग्नेयं प्रथमं वेदव्रतमादिशेद्ब्राह्मणक्षत्रियविशां पञ्च सांवत्सरिकाणि

---

१ अनतीतः काल इति हरिहरगदाधरजयरामाः । नातीतः काल इति कर्कः ।

वेदव्रतानि भवन्त्याग्नेयꣳशुक्रियमौपनिषदꣳ शौलभं गोदानमिति पञ्च सांवत्सरिकाणि वेदव्रतानि चरित्वा स्नात्वोपव्रतं चरेत्त्रिष्ववगुण्ठनꣳ शुक्रियादिषु शुक्रियꣳ शुक्रभिः श्रावयेदौपनिषदमौपनिषद्भिः शौलभꣳ शौलभिनीभिरथवा विद्यमान आब्रह्मन्नुदीरतामानो भद्रा आशुः शिशान इमानुकमिति च वेदशिरसाऽवगुण्ठयेदवगुण्ठनीं त्रिवलिं पञ्चवलिं वा नाभिदेशात्प्रच्छाद्य वाग्यतोऽरण्येऽधः शयीत ग्रामे गोष्ठे देवतायतने वा व्युष्टायामवगुण्ठनीमरण्ये विसृजेदहश्श्रमस्योदुत्त्यं चित्रन्देवानामित्युदितेऽर्के जपति वर्षति द्यौः शान्तिरिति शान्तिं करोति शान्तिभाजनं गुरवे दद्यादेवमेवावगुण्ठनीं च गोदाने गोमिथुनं तस्माद्गोदानमिति तस्माद्गोदानमिति ॥ ७ ॥ वेदꣳसमाप्य स्नायाद्ब्रह्मचर्यं वाऽष्टाचत्वारिꣳशकं द्वादशकेऽप्येके गुरुणाऽनुज्ञातो विधिर्विधेयस्तर्कश्च वेदः षडङ्गमेके न कल्पमात्रे कामं तु याज्ञिकस्योपसङ्गृह्य गुरुꣳ समिधोऽभ्याधाय परिश्रितस्योत्तरतः ॥२२७॥ कुशेषु प्रागग्रेषु पुरस्तात्स्थित्वाऽष्टानामुदकुम्भानां येऽप्स्वन्तरग्नयः प्रविष्टा गोह्य उपगोह्यो मयूषो मनोहास्खलो विरुजस्तनूदूषुरिन्द्रियहा तान्विजहामि यो रोचनस्तमिह गृह्णामीत्येकस्मादपो

गृहीत्वा तेनाभिषिञ्चते तेन मामभिषिञ्चामि श्रियै यशसे ब्रह्मणे ब्रह्मवर्चसायेति येन श्रियमकृ-णुतां येनावमृशताꣳसुरां येनाक्ष्यावभ्यषिञ्चतां यद्वा तदश्विना यश इत्यापोहिष्ठेति च प्रत्यृचं त्रिभिस्तूष्णीमितरैरुदुत्तममिति मेखलामुन्मुच्य दण्डं निधाय वासोऽन्यत्परिधायाऽऽदित्यमुपतिष्ठत उद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्प्रातर्यावभिरस्थाद्दशसनिरसि दशसनिं मा कुर्वाविदन्मागम-योद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थाद्दिवा यावभिरस्थाच्छतसनिरसि शतसनिं मा कुर्वाविदन्मा-गमयोद्यन्भ्राजभृष्णुरिन्द्रो मरुद्भिरस्थात्सायं यावभिरस्थात्सहस्रसनिरसि सहस्रसनिं मा कुर्वा-विदन्मा गमयेति दधि तिलान्वा प्राश्य जटालोमनखान्[1] सꣳहृत्यौदुम्बरे दन्तान्धावेताऽन्नाद्याय व्यूहध्वꣳसोमो राजाऽयमागमत् ॥ स मे मुखं प्रमार्क्ष्यते यशसा च भगेन चेत्युत्साद्य पुनः स्नात्वाऽनुलेपनं नासिकयोर्मुखस्य चोपगृह्णीते प्राणापानौ मे तर्पय[2] चक्षुर्मे तर्पय श्रोत्रं मे तर्पयेति पितरः शुन्धध्वमिति पाण्योरवनेजनं दक्षिणानिषिच्यानुलिप्य जपेत्सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास-

१ "नखानि" इत्यपि पाठः । २ समानव्यानौ मे तर्पय इति पाठः ॥

ᳫसुवर्चा मुखेन ॥ सुश्रुत्कर्णाभ्यां भूयासमित्यहतं वासो धौतं वाऽमौत्रेणाच्छादयीत परिधास्यै यशो धास्यै दीर्घायुत्वाय जरदष्टिरस्मि ॥ शतं च जीवामि शरदः पुरूची रायस्पोषमभिसंव्ययिष्य इत्यथोत्तरीयं यशसा मा द्यावापृथिवी यशसेन्द्राबृहस्पती ॥ यशो भगश्च मा विन्दद्यशो मा प्रतिपद्यतामित्येकं चेत् पूर्वस्योत्तरवर्गेण प्रच्छादयीत सुमनसः प्रतिगृह्णाति या आहरज्जमदग्निः श्रद्धायै कामायेन्द्रियाय ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन चेत्यथावबध्नीते यद्यशोऽप्सरसामिन्द्रश्चकार विपुलं पृथु ॥ तेन सङ्ग्रथिताः सुमनस आबध्नामि यशो मयीत्युष्णीषेण शिरो वेष्टयते युवा सुवासा इत्यलङ्करणमसि भूयोऽलङ्करणं भूयादिति कर्णवेष्टकौ वृत्रस्येत्यपङ्क्तेऽक्षिणी रोचिष्णुरसीत्यात्मानमादर्शे प्रेक्षते छत्रं प्रतिगृह्णाति बृहस्पतेश्छदिरसि पाप्मनो मामन्तर्द्धेहि तेजसो यशसो मामन्तर्द्धेहीति प्रतिष्ठेस्थो विश्वतो मा पातमित्युपानहौ प्रतिमुञ्चते विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यस्परिपाहि सर्वत इति वैणवं दण्डमादत्ते दन्तप्रक्षालनादीनि नित्यमपि वासश्छत्रोपानहश्चापूर्वाणि चेन्मन्त्रः ॥ ८ ॥ स्नातस्य यमान्वक्ष्यामः । कामादितरो नृत्यगीतवादित्राणि न कुर्यान्न च गच्छे-

त्कामं तु गीतं गायति वैव गीते वा रमत इति श्रुतेर्ह्यपरं क्षेमे नक्तं ग्रामान्तरं न गच्छेन्न च
धावेदुदपानावेक्षणवृक्षारोहणफलप्रपतनसन्धिसर्पणविवृतस्नानविषमलङ्घनशुष्कवदनसन्ध्याऽऽदि-
त्यप्रेक्षणभैक्षणानि न कुर्यान्न ह वै स्नात्वा भिक्षेतापह वै स्नात्वा भिक्षां जयतीति श्रुतेर्वर्षत्यप्रावृतो-
व्रजेदयं मे वज्रः पाप्मानमपहनदित्यप्स्वात्मानं नावेक्षेताजातलोम्नीं विपुꣳसीꣳषण्ढं च नोपहसेन्न
गच्छेद्गर्भिणीं विजन्येति ब्रूयात्सकुलमिति नकुलं भगालमिति कपालं मणिधनुरितीन्द्रधनुर्गां
धयन्तीं परस्मै नाचक्षीतोर्वरायामनन्तर्हितायां भूमावुत्सर्पंस्तिष्ठन्न मूत्रपुरीषे कुर्यात्स्वयं प्रशीर्णेन
काष्ठेन गुदं प्रमृजीत विकृतं वासो नाच्छादयीत दृढव्रतो वधत्रः स्यात्सर्वत आत्मानं गोपायेत् सर्वेषां
मित्रमिव ॥ (शुक्रियमध्येष्यमाणः पाठः) ॥९॥ तिस्रो रात्रीर्व्रतं चरेदमाꣳसाश्यमृण्मयपायी स्त्री-
शूद्रशवकृष्णशकुनिशूनां च दर्शनमसम्भाषणं च तैः शवशूद्रसूतकान्नानि च नाद्यान्मूत्रपुरीषे ष्ठीवनं
चातपे न कुर्यात्सूर्याच्चात्मानं नान्तर्दधीत तप्तेनोदकार्थान्कुर्वीताऽवज्योत्य रात्रौ भोजनꣳसत्यवद-
नमेव वा दीक्षितोऽप्यातपादीनि कुर्यात्प्रवर्ग्यवाँश्चेत् ॥ १० ॥ इति षोडशकर्म समाप्तम् ॥ अथातः

पञ्च महायज्ञा वैश्वदेवादन्नात्पर्युक्ष्य स्वाहाकारैर्जुहुयाद्ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतय इति भूतगृह्येभ्यो मणिके त्रीन् पर्जन्यायाद्भ्यः पृथिव्यै धात्रे विधात्रे च द्वार्ययोः प्रतिदिशं वायवे दिशां च मध्ये त्रीन्ब्राह्मणेऽन्तरिक्षाय सूर्याय विश्वेभ्यो देवेभ्यो विश्वेभ्यश्च भूतेभ्यस्तेषामुत्तरत उषसे भूतानां च पतये परं पितृभ्यः स्वधा नम इति दक्षिणतः पात्रं निर्णिज्योत्तरापरस्यां दिशि निनयेद्यक्ष्मैतत्त इत्युद्धृत्याग्रं ब्राह्मणायावनेज्य दद्याद्धन्तत इति यथार्हं भिक्षुकानतिथींश्च सम्भजेरन् बालज्येष्ठा गृह्या यथार्हमश्नीयुः पश्चाद्गृहपतिः पत्नी च पूर्वो वा गृहपतिः तस्मादु स्वादि(द्वि)ष्टं गृहपतिः पूर्वोऽतिथिभ्योऽश्नीयादिति श्रुतेरहरहः स्वाहा कुर्यादन्नाभावे केनचिदाकाष्ठाद्देवेभ्यः पितृभ्यो मनुष्येभ्यश्चोदपात्रात् ॥११॥ अथातो धर्मजिज्ञासा । केशान्तादूर्ध्वमपत्नीक उत्सन्नाग्निरनग्निको वा प्रवासी ब्रह्मचारी चान्वग्निरिति ग्रामाग्निमाहृत्य पृष्ठो दिवीत्यधिष्ठाप्य त्रिभिश्च सावित्रैः प्रज्वाल्य ताꣳसवितुस्तत्सवितुर्विश्वानि देवसवितरिति पूर्ववदक्षतैर्हुत्वा पाकं पचेत्तत्र वैश्वदेवं ब्रह्मणे प्रजापतये गृह्याभ्यः कश्यपायानुमतये विश्वेभ्यो देवेभ्योऽग्नये स्विष्टकृतऽ-

इत्युपस्पृश्य पूर्ववद्बलिकर्मैवं कृते न वृथा पाको भवति न वृथा पाकं पचेन्न वृथापाकमश्नीयादत्र पिण्डपितृयज्ञः पश्चाद्याग्रायणानि कुर्यात् ॥ १२ ॥ अथातोऽध्यायोपाकर्मौषधीनां प्रादुर्भावे श्रवणेन श्रावण्यां पौर्णमास्या१ श्रावणस्य पञ्चमी१ हस्तेन वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिव्या अग्नय इत्यृग्वेदेऽन्तरिक्षाय वायव इति यजुर्वेदे दिवे सूर्यायेति सामवेदे दिग्भ्यश्चन्द्रमस इत्यथर्ववेदे ब्रह्मणे छन्दोभ्यश्चेति सर्वत्र प्रजापतये देवेभ्य ऋषिभ्यः श्रद्धायै मेधायै सदसस्पतयेऽनुमतय इति चैतदेव व्रतादेशनविसर्गेषु सदसस्पतिमित्यक्षतधानास्त्रिः सर्वेऽनुपठेयुर्हुत्वा हुत्वौदुम्बर्यस्तिस्रस्तिस्रः समिध आदध्युरार्द्राः सपलाशा घृताक्ताः सावित्र्या ब्रह्मचारिणश्च पूर्वकल्पेन शन्नो भवन्त्वित्यक्षतधाना अखादन्तः प्राश्नीयुर्दधिक्राव्णण इति दधि भक्षयेयुः स यावन्तं गणमिच्छेत्तावतस्तिलानाकर्षफलकेन जुहुयात्सावित्र्या शुक्रज्योतिरित्यनुवाकेन वा प्राशनान्ते प्रत्यङ्मुखेभ्य उपविष्टेभ्य ॐकारमुक्त्वा त्रिश्च सावित्रीमध्यायादीन्प्रब्रूयादृषिमुखानि बह्वृचानां पर्वाणि छन्दोगाना१सूक्तान्यथर्वणाना१

सं. ७८ सर्वे जपन्ति सह नोऽस्तु सह नोऽवतु सह न इदं वीर्यवदस्तु ब्रह्म ॥ इन्द्रस्तद्वेद येन यथा न

विद्विषामह इति त्रिरात्रं नाधीयीरँल्लोमनखानामनिंकृन्तनमेके प्रागुत्सर्गात् ॥ १३ ॥ वातेऽमावास्यायामिति सर्वानध्यायः ॥ श्राद्धाशने चोल्कावस्फूर्ज्जद्भूमिचलनाग्न्युत्पातेष्वृतुसन्धिषु चाकालमुत्सृष्टेष्वभ्रदर्शने सर्वरूपे च त्रिरात्रं त्रिसन्ध्यं वा भुक्त्वाऽऽर्द्रपाणिरुदके महानिशायाᳬसन्धिवेलयोरन्तःशवे ग्रामे ग्रामान्तर्दिवाकीर्त्ये धावतोऽभिशस्तपतितदर्शनाश्चर्याभ्युदयेषु च तत्कालं नीहारे वादित्रशब्द आर्त्तस्वने ग्रामान्ते श्मशाने श्वगर्दभोलूकशृगालसामशब्देषु शिष्टाचरिते च तत्कालं गुरौ प्रेतेऽपोऽभ्यवेयाद्दशरात्रं चोपरमेत्ससतानूनप्त्रिणि सब्रह्मचारिणि च त्रिरात्रमेकरात्रमसब्रह्मचारिण्यर्द्धषष्ठान्मासानधीत्योत्सृजेयुरर्द्धसप्तमासान्वाऽथेमामृचं जपन्त्युभा कवी युवा यो नो धर्मः परापतत् ॥ परिसख्यस्य धर्मिणो विसख्यानि विसृजामह इति त्रिरात्रᳬसहोष्य विप्रतिष्ठेरन् ॥ १४ ॥ पौषस्य रोहिण्यां मध्यमायां वाऽष्टकायामध्यायानुत्सृजेयुरुदकान्तं गत्वाऽद्भिर्देवाँश्छन्दाᳬसि वेदानृषीन्पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्त्संवत्सरं च सावयवं पितृनाचार्यान्स्वाँश्च तर्पयेयुः सावित्रीं

१ दिवाकीर्तिरिति कर्कसम्मतः पाठः ।

चतुरनुद्रुत्य विरता स्म इति प्रब्रूयुः क्षपणं प्रवचनं च पूर्ववत् ॥ १५ ॥ पुण्याहे लाङ्गलयोजनं ज्येष्ठया वेन्द्रदैवत्यमिन्द्रं पर्जन्यमश्विनौ मरुत उदलाकाश्यपꣳ स्वातिकारीꣳ सीतामनुमतिं च दध्ना तण्डुलैर्गन्धैरक्षतैरिष्ट्वाऽनडुहौ मधुघृते प्राशयेत्सीरा युञ्जन्तीति योजयेच्छुनꣳसुफाला इति कृषेत् फालं वा लभेत न वाऽभ्युपदेशाद्वपनाषङ्गाच्चाऽयमभिषिच्याकृष्टं तदा कृषेयुः स्थालीपाकस्य पूर्ववद्देवता यजेदुभयोर्व्रीहियवयोः प्रवपन्सीतायज्ञे च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥१६॥ (अथातो वापी-कूपतडागारामदेवतायतनानां प्रतिष्ठापनं व्याख्यास्यामस्तत्रोदगयन आपूर्यमाणपक्षे पुण्याहे तिथि-वारनक्षत्रकरणे च गुणान्विते तत्र वारुणं यवमयं चरुꣳ श्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति त्वन्नोऽअग्ने स त्वन्नोऽअग्नऽइमम्मे वरुण तत्त्वा यामि ये ते शतमयाश्चाग्नऽउदुत्तममुरुꣳहि राजा वरुणस्योत्तम्भनमग्नेरनीकमिति दशर्चꣳ हुत्वा स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा वरुणाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहोग्राय स्वाहा भीमाय स्वाहा शतक्रतवे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा स्वर्गाय स्वाहेति

१ पुष्करिण्याम्.

यथोक्तꣳ स्विष्टकृत्प्राशनान्ते जलचराणि क्षिप्त्वाऽलङ्कृत्य गां तारयित्वा पुरुषसूक्तं जपन्नाचार्याय वरं दत्त्वा कर्णवेष्टकौ वासाꣳसि धेनुर्दक्षिणा । ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥) ॥ १७ ॥ अथातः श्रवणाकर्म श्रावण्यां पौर्णमास्याꣳस्थालीपाकꣳ श्रपयित्वाऽक्षतधानाश्चैककपालं पुरोडाशं धानानां भूयसीः पिष्ट्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुती जुहोत्यप श्वेतपदा जहि पूर्वेण चापरेण च ॥ सप्त च वारुणीरिमाः प्रजाः सर्वाश्च राजबान्धवैः स्वाहा ॥ न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्ददर्श कश्चन ॥ श्वेताय वैदर्व्याय नमः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति विष्णवे श्रवणाय श्रावण्यै पौर्णमास्यै वर्षाभ्यश्चेति धानावन्तमिति धानानां घृताक्तान्सक्तून्सर्पेभ्यो जुहोत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳसर्पाणामधिपतये स्वाहा श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहाऽभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳ सर्पाणामधिपतये स्वाहेति सर्वहुतमेककपालं ध्रुवाय भौमाय स्वाहेति प्राशनान्ते सक्तूनामेकदेशꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रम्य बहिःशालायाः स्थण्डिलमुपलिप्योल्कायां ध्रियमाणायां माऽन्तरागमतेत्युक्त्वा वाग्यतः सर्पानवनेजयत्याग्नेयपाण्डुपार्थिवानाꣳसर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳसर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वाभिभूःसौर्यदिव्या-

॥२२१॥

नाꣳ सर्पाणामधिपतेऽवनेनिक्ष्वेति यथावनिक्तं दर्व्योपघातꣳ सक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ हरत्याग्नेयपाण्डु-
पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलिः श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपत एष ते बलि-
रभिभूःसौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपत एष ते बलिरित्यवनेज्य पूर्ववत्कङ्कतैः प्रलिखत्याग्नेयपाण्डु-
पार्थिवानाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्व श्वेतवायवान्तरिक्षाणाꣳ सर्पाणामधिपते प्रलिखस्वाभिभूः-
सौर्यदिव्यानाꣳसर्पाणामधिपते प्रलिखस्वेत्यञ्जनानुलेपनꣳस्रजश्चाञ्जस्वानुलिम्पस्व स्रजोऽपि नह्यस्वेति
सक्तुशेषꣳस्थण्डिले न्युप्योदपात्रेणोपनिनीयोपतिष्ठते नमोऽस्तु सर्पेभ्य इति तिसृभिः स यावत्का-
मयेत न सर्पा अभ्युपेयुरिति तावत्सन्ततयोदधारया निवेशनं त्रिः परिषिञ्चन्परीयादपश्वेतपदा
जहीति द्वाभ्यां दर्वीं शूर्पञ्च प्रक्षाल्य प्रतप्य प्रयच्छति द्वारदेशे मार्जयन्त आपोहिष्ठेति तिसृभि-
रनुगुप्तमेतꣳसक्तुशेषं निधाय ततोऽस्तमितेऽस्तमितेऽग्निं परिचर्य दर्व्योपघातꣳसक्तून्सर्पेभ्यो बलिꣳ
हरेदाग्रहायण्यास्तꣳ हरन्तन्नान्तरेण गच्छेयुर्दर्व्याचमनं प्रक्षाल्य निदधाति धानाः प्राश्नन्त्यसꣳ

१ स्थालीपाकस्य जुहोतीन्द्राय स्वाहेति वैदिकपाठः ॥

स्पृतास्ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १८ ॥ प्रौष्ठपद्यामिन्द्रयज्ञः । पायसमैन्द्रꣳश्रपयित्वाऽपूपाँश्चापूपैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अजायैकपदेऽहिर्बुध्न्याय प्रौष्ठपदाभ्यश्चेति प्राशनान्ते मरुद्भ्यो बलिꣳ हरत्यहुतादो मरुत इति श्रुतेराश्वत्थेषु पलाशेषु मरुतोऽश्वत्थे तस्थुरिति वचनाच्छुक्रज्योतिरिति प्रतिमन्त्रं विमुखेन च मनसा नामान्येषामेतानीति श्रुतेरिन्द्रं दैवीरिति जपति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १९ ॥ आश्वयुज्यां पृषातकाः पायसमैन्द्रꣳ श्रपयित्वा दधिमधुघृतमिश्रं जुहोतीन्द्रायेन्द्राण्या अश्विभ्यामाश्वयुज्यै पौर्णमास्यै शरदे चेति प्राशनान्ते दधिपृषातकमञ्जलिना जुहोत्यूनं मे पूर्यतां पूर्णं मे मा व्यगात्स्वाहेति दधिमधुघृतमिश्रममात्या अवेक्षन्त आयात्विन्द्र इत्यनुवाकेन मातृभिर्वत्सान्सꣳसृज्य ताꣳरात्रिमाग्रहायणीं च ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ २० ॥ अथ सीतायज्ञो व्रीहियवाणां यत्र यत्र यजेत तन्मयꣳ स्थालीपाकꣳ श्रपयेत्कामादीजानोऽन्यत्रापि व्रीहियवयोरेवान्यतरꣳस्थालीपाकꣳश्रपयेन्न पूर्वचोदितत्वात्सन्देहोऽसम्भवाद्विनिवृत्तिः क्षेत्रस्य पुरस्तादुत्तरतो वा शुचौ देशे कृष्टे फलानुपरोधेन ग्रामे वोभयसम्प्रयोगाद-

विरोधात्तत्र श्रपयिष्यन्नुपलिप्त उद्धतावोक्षितेऽग्निमुपसमाधाय तन्मिश्रैर्दर्भैस्तीर्त्वाऽऽज्यभागा-
विष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति पृथिवी द्यौः प्रदिशो दिशो यस्मै द्युभिरावृताः । तमिहेन्द्रमुपह्वये शिवा
नः सन्तु हेतयः स्वाहा । यन्मे किञ्चिदुपेप्सितमस्मिन्कर्मणि वृत्रहन् ॥ तन्मे सर्वꣳ समृध्यतां
जीवतः शरदः शतꣳ स्वाहा ॥ सम्पत्तिर्भूतिर्भूमिर्वृष्टिर्ज्यैष्ठ्यꣳ श्रैष्ठ्यꣳ श्रीः प्रजामिहावतु स्वाहा ॥
यस्या भावे वैदिकलौकिकानां भूतिर्भवति कर्मणाम् ॥ इन्द्रपत्नीमुपह्वये सीताꣳ सा मे त्वनपायिनी
भूयात्कर्मणि कर्मणि स्वाहा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावती बिभर्ति या प्राणभृतो अतन्द्रिता ॥
खलमालिनीमुर्वरामस्मिन्कर्मण्युपह्वये ध्रुवाꣳ सा मे त्वनपायिनी भूयात्स्वाहेति स्थालीपाकस्य
जुहोति सीतायै यजायै शमायै भूत्या इति मन्त्रवत्प्रदानमेकेषाꣳ स्वाहाकारप्रदाना इति श्रुते-
र्विनिवृत्तिः स्तरणशेषकुशेषु सीतागोप्तृभ्यो बलिꣳ हरति पुरस्ताद्ये त आसते सुधन्वानो निष-
ङ्गिणः ॥ ते त्वा पुरस्ताद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीम-
मित्यथ दक्षिणतो निमिषा वर्मिण आसते ॥ ते त्वा दक्षिणतो गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो

नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथ पश्चाद्‌धाभुवः प्रभुवो भूतिर्भूमिः पार्ष्णिः शुनङ्कुरिः ॥ ते त्वा पश्चाद्गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममित्यथोत्तरतो भीमा वायुः समाजते ॥ ते त्वोत्तरतः क्षेत्रे खले गृहेऽध्वनि गोपायन्त्वप्रमत्ता अनपायिनो नम एषां करोम्यहं बलिमेभ्यो हरामीममिति प्रकृतादन्यस्मादाज्यशेषेण च पूर्ववद्बलिकर्म स्त्रियश्चोपयजेरन्नाचरितत्वात्सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् सꣳस्थिते कर्मणि ब्राह्मणान्भोजयेत् ॥ २१ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

इति पारस्करगृह्यसूत्रे द्वितीयकाण्डं समाप्तम् ॥

१०१४

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अनाहिताग्नेर्नवप्राशनन्नवꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्याहुतीर्जुहोति शतायुधाय शतवीर्याय शतोतये अभिमातिषाहे ॥ शतं यो नः शरदोऽजीजानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा स्वाहा । ये चत्वारः पथयो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति ॥ तेषां योऽज्यानिमजीजिमा-वहात्तस्मै नो देवाः परिधत्तेह सर्वे स्वाहेति । स्थालीपाकस्याऽऽग्रयणदेवताभ्यो हुत्वा जुहोति स्विष्ट-कृते च स्विष्टमग्ने अभितत्पृणीहि विश्वाँश्च देवः पृतना अविष्यत् । सुगन्नु पन्थां प्रदिशन्न एहि ज्योतिष्मध्येह्यजरन्न आयुः स्वाहेति । अथ प्राश्नात्यग्निः प्रथमः प्राश्नातु स हि वेद यथा हविः । शिवा अस्मभ्यमोषधीः कृणोतु विश्वचर्षणिर्भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयावशेन समशीमहि त्वा । स नो मयोभूः पितो आविशस्व शं तोकाय तनुवे स्योन इत्यन्नपतीयया वाथ यवानामेत-

---

१ अन्नपतिशब्दो विद्यते यस्यां सा अन्नपतीया तया अन्नपतीयया अत्र छप्रत्ययः ।

१०१५

मुत्यं मधुना सञ्युतं यवꣳसरस्वत्या अधिवनाय चकृषुः ॥ इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानव इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ १ ॥ मार्गशीर्ष्यां पौर्णमास्यामाग्रहायणीकर्म स्थालीपाकꣳ श्रपयित्वा श्रवणवदाज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रीन्धेनुमिवायतीम् ॥ संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥ संवत्सरस्य प्रतिमा या ताꣳ रात्रिमुपास्महे ॥ प्रजाꣳ सुवीर्यां कृत्वा दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ संवत्सराय परिवत्सरायेदावत्सरायेद्वत्सराय वत्सराय कृणुते बृहन्नमः ॥ तेषां वयꣳसुमतौ यज्ञियानां ज्योग्जीता अहताः स्याम स्वाहा ग्रीष्मो हेमन्त उत नो वसन्तः शिवा वर्षा अभया शरन्नः । तेषामृतूनाꣳ शतशारदानां निवात एषामभये वसेम स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोति सोमाय मृगशिरसे मार्गशीर्ष्यै पौर्णमास्यै हेमन्ताय चेति प्राशनान्ते सक्तुशेषꣳशूर्पे न्युप्योपनिष्क्रमणप्रभृत्यामार्जनान्मार्जनान्त उत्सृष्टो बलिरित्याह पश्चादग्नेः स्रस्तरमास्तीर्याहतं च वास आप्लुता अहतवाससः प्रत्यवरोहन्ति दक्षिणतः स्वामी जायोत्तरा यथाकनिष्ठमुत्तरतो दक्षिणतो ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रꣳशमी-

शाखसीतालोष्ठाश्मनो निधायाग्निमीक्षमाणो जपत्ययमग्निर्वीरतमोऽयं भगवत्तमः सहस्रसातमः ॥
सुवीर्योऽयं श्रैष्ठ्ये दधातु नाविति पश्चादग्नेः प्राञ्चमञ्जलिं करोति दैवीं नावमिति तिसृभिः स्रस्त-
रमारोहन्ति ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रत्यवरोहामेति ब्रह्मानुज्ञाताः प्रत्यवरोहन्त्यायुः कीर्त्तिर्यशो बल-
मन्नाद्यं प्रजामित्युपेता जपन्ति सुहेमन्तः सुवसन्तः सुग्रीष्मः प्रतिधीयतान्नः ॥ शिवा नो वर्षाः सन्तु
शरदः सन्तु नः शिवा इति स्योना पृथवि नो भवेति दक्षिणपार्श्वैः प्राक्शिरसः संविशन्त्युपोदुत्ति-
ष्ठन्त्युदायुषा स्वायुषोत्पर्जन्यस्य वृष्ट्या पृथिव्याः सप्तधामभिरित्येवं द्विरपरं ब्रह्मानुज्ञाता अधःशयीरँ-
श्चतुरो मासान्यथेष्टं वा ॥ २ ॥ ऊर्ध्वमाग्रहायण्यास्तिस्रोऽष्टका ऐन्द्री वैश्वदेवी प्राजापत्या पित्र्यपत्य-
पूपमाꣳसशाकैर्यथासङ्ख्यं प्रथमाऽष्टका पक्षाष्टम्याꣳस्थालीपाकꣳश्रपयित्वाऽऽज्यभागाविष्ट्वाऽऽज्या-
हुतीर्जुहोति त्रिꣳशत्स्वसार उपयन्ति निष्कृतꣳसमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ॥ ऋतूँस्तन्वते कवयः
प्रजानतीर्मध्ये छन्दसः परियन्ति भास्वतीः स्वाहा ॥ ज्योतिष्मती प्रतिमुञ्चते नभो रात्री देवी सूर्यस्य
व्रतानि ॥ विपश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपामातुरस्या उपस्थे स्वाहा ॥ एकाऽष्टका तपसा

तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ॥ तेन दस्यून्व्यसहन्त देवा हन्ताऽसुराणामभवच्छचीभिः स्वाहा ॥ अनानुजामनुजां मामकर्त्त सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ अभून्मम सुमतौ विश्ववेदा आष्ट प्रतिष्ठामविदद्धि गाधम् ॥ भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त स्वाहा ॥ पञ्च व्युष्टीरनु पञ्चदोहा गां पञ्चनाम्नी मृतवोऽनु पञ्च ॥ पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्ताः समानमूर्ध्नीरधिलोकमेकꣳस्वाहा ॥ ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्यूषिष्यपामेका महिमानं बिभर्ति । सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु धर्मस्यैका सवितैकान्नियच्छतु स्वाहा । या प्रथमा व्यौच्छत्सा धेनुरभवद्यमे ॥ सा नः पयस्वती धुक्ष्वोत्तरामुत्तराꣳ समाꣳ स्वाहा ॥ शुक्रऋषभा नभसा ज्योतिषाऽगाद्विश्वरूपा शबली अग्निकेतुः ॥ समानमर्थꣳ स्वपस्यमाना बिभ्रती जरामजर उष आगाः स्वाहा ॥ ऋतूनां पत्नी प्रथमेयमागादह्नां नेत्री जनित्री प्रजानाम् ॥ एका सती बहुधोषो व्यौच्छत्सा जीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यत्स्वाहेति । स्थालीपाकस्य जुहोति शान्ता पृथिवी शिवमन्तरिक्षꣳशन्नो द्यौरभयं कृणोतु ॥ शन्नोऽदिशः प्रदिश

१०१८

आदिशो नोऽहोरात्रे कृणुतं दीर्घमायुर्व्यश्नवै स्वाहा ॥ आपो मरीचीः परिपान्तु सर्वतो धाता समुद्रो अपहन्तु पापम् । भूतं भविष्यदकृन्तद्विश्वमस्तु मे ब्रह्माभिगुप्तः सुरक्षितः स्याꣳस्वाहा ॥ विश्वे आदित्या वसवश्च देवा रुद्रा गोप्तारो मरुतश्च सन्तु ॥ ऊर्जं प्रजाममृतन्दीर्घमायुः प्रजापतिर्मयि परमेष्ठी दधातु नः स्वाहेति च । अष्टकायै स्वाहेति मध्यमा गवा तस्यै वपां जुहोति वह वपां जातवेदः पितृभ्य इति श्वोऽन्वष्टकासु सर्वासां पार्श्वसक्थिसव्याभ्यां परिवृते पिण्डपितृयज्ञवत्स्त्रीभ्यश्चोपसेचनञ्च कर्षूषु सुरया तर्पणेन चाञ्जनानुलेपनꣳस्रजश्चाचार्यायान्तेवासिभ्यश्चानपत्येभ्य इच्छन् मध्या वर्षे च तुरीया शाकाष्टका ॥ ३ ॥ अथातः शालाकर्म पुण्याहे शालां कारयेत्तस्या अवटमभिजुहोत्यच्युताय भौमाय स्वाहेति स्तम्भमुच्छ्रयतीमामुच्छ्रयामि भुवनस्य नाभिं वसोर्धारां प्रतरणीं वसूनाम् ॥ इहैव ध्रुवान्निमिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठतु घृतमुक्षमाणा ॥ अश्वावती गोमती सूनृतावत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ आ त्वा शिशुराक्रन्दत्वा गावो धेनवो वाश्यमानाः ॥ आ त्वा कुमारस्तरुण आवत्सो जगदैः सह ॥ आ त्वा परिस्रुतः कुम्भ आदध्नः कलशैरुप क्षेमस्य

पत्नी बृहती सुवासा रयिन्नो धेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥ अश्वावद्गोमदूर्जस्वत्पर्णं वनस्पतेरिव ॥ अभि-
नः पूर्य्यताꣳरयिरिदमनुश्रेयो वसान इति चतुरः प्रपद्यतेऽभ्यन्तरतोऽग्निमुपसमाधाय दक्षिणतो
ब्रह्माणमुपवेश्योत्तरत उदपात्रं प्रतिष्ठाप्य स्थालीपाकꣳश्रपयित्वा निष्क्रम्य द्वारसमीपे स्थित्वा
ब्रह्माणमामन्त्रयते ब्रह्मन्प्रविशामीति ब्रह्मानुज्ञातः प्रविशत्यृ(चं)तं प्रपद्ये शिवं प्रपद्य इत्याज्यꣳ-
सँस्कृत्येहरतिरित्याज्याहुतीर्हुत्वाऽपरा जुहोति वास्तोष्पते प्रतिजानीह्यस्मान्स्वावेशो अनमीवो
भवा नः ॥ यत्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥ १ ॥ वास्तोष्पते
प्रतरणो न एधि गयस्फानो गोभिरश्वेभिरिन्दो ॥ अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति तन्नो
जुषस्व शन्नो भव द्विपदे शञ्चतुष्पदे स्वाहा ॥२॥ वास्तोष्पते शग्मया सꣳसदा ते सक्षीमहि रण्वया
गातुमत्या ॥ पाहि क्षेम उत योगे वरन्नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः स्वाहा ॥ ३ ॥ अमीवहा
वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ॥ सखा सुशेव एधि नः स्वाहेति स्थालीपाकस्य जुहोत्यग्निमिन्द्रं
बृहस्पतिं विश्वान्देवानुपह्वये ॥ सरस्वतीं च वाजीं च वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा ॥ सर्पदेव-

जनान्सर्वान् हिमवन्तꣳसुदर्शनम्। वसूँश्च रुद्रानादित्यानीशानं जगदैः सह॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा॥ पूर्वाह्णमपराह्णञ्चोभौ मध्यन्दिना सह॥ प्रदोषमर्द्धरात्रं च व्युष्टां देवीं महापथाम्॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा। कर्तारं च विकर्तारं विश्वकर्माणमोषधींश्च वनस्पतीन्॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा॥ धातारं च विधातारं निधीनां च पतिꣳसह॥ एतान्सर्वान्प्रपद्येऽहं वास्तु मे दत्त वाजिनः स्वाहा॥ स्योनꣳ शिवमिदं वास्तु दत्तं ब्रह्मप्रजापती॥ सर्वाश्च देवताः स्वाहेति प्राशनान्ते काꣳस्ये सम्भारानोप्यौदुम्बरपलाशानि ससुराणि शाड्वलं गोमयं दधि मधु घृतं कुशान्यवाँश्चासनोपस्थानेषु प्रोक्षेत्पूर्वे सन्धावभिमृशति श्रीश्च त्वा यशश्च पूर्वे सन्धौ गोपायेतामिति। दक्षिणे सन्धावभिमृशति यज्ञश्च त्वा दक्षिणा च दक्षिणे सन्धौ गोपायेतामिति पश्चिमे सन्धावभिमृशति॥ अन्नं च त्वा ब्राह्मणश्च पश्चिमे सन्धौ गोपायेतामित्युत्तरे सन्धावभिमृशत्यूर्क्च त्वा सूनृता चोत्तरे सन्धौ गोपायेतामिति निष्क्रम्य दिश उपतिष्ठते केता च मा सुकेता च पुरस्ताद्गोपायेतामित्यग्निर्वै

केतादित्यः सुकेता तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पुरस्ताद्गोपायेतामित्यथ दक्षिणतो गोपायमानं च मा रक्षमाणा च दक्षिणतो गोपायेतामित्यहर्वै गोपायमानꣳरात्री रक्षमाणा ते प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु ते मा दक्षिणतो गोपायेतामित्यथ पश्चाद्दीदिविश्च मा जागृविश्च पश्चाद्गोपायेतामित्यन्नं वै दीदिविः प्राणो जागृविस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मा पश्चाद्गोपायेतामित्यथोत्तरतः स्वप्नश्च मानवद्राणश्चोत्तरतो गोपायेतामिति चन्द्रमा वा अस्वप्नो वायुरनवद्राणस्तौ प्रपद्ये ताभ्यां नमोऽस्तु तौ मोत्तरतो गोपायेतामिति निष्ठितां प्रपद्यते धर्मस्थूणा राजꣳश्रीस्तूपमहोरात्रे द्वारफलके ॥ इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहं प्रपद्ये सह प्रजया पशुभिः सह ॥ यन्मे किञ्चिदस्त्युपहूतः सर्वगणसखायसाधुसंवृतः । तां त्वा शालेरिष्टवीरा गृहान्नः सन्तु सर्वत इति ततो ब्राह्मणभोजनम् ॥ ४ ॥ अथातो मणिकावधानमुत्तरपूर्वस्यां दिशि यूपवदवटं खात्वा कुशानास्तीर्याक्षतानरिष्टकाँ(सुमनसः कपर्दिकान्)श्चान्यानि चाभिमङ्गलानि तस्मिन्मिनोति मणिकꣳ समुद्रोऽसीत्यप आसिञ्चत्यापो रेवतीः क्षयथा हि वस्वः क्रतुं च भद्रं बिभृथामृतं च ॥

रायश्च स्थ स्वपत्यस्य पत्नी सरस्वती तद्गृणते वयोऽधादित्यापोहिष्ठेति च तिसृभिस्ततो ब्राह्मण-
भोजनम् ॥ ५ ॥ अथातः शीर्षरोगभेषजं पाणी प्रक्षाल्य भ्रुवौ विमार्ष्टि चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यां
गोदानाच्चुबुकादधि । यक्ष्मꣳशीर्षण्यꣳरराटाद्विवृहामीममित्यर्द्धश्चेदवभेदकविरूपाक्ष श्वेतपक्ष
महायशः । अथो चित्रपक्ष शिरो मास्याभितास्पीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ६ ॥
उतूलपरिभेः हस्वपतो जीवविषाणे स्वं मूत्रमासिच्यापसल(मेव)वि त्रिः परिषिञ्चन्परीयात् परित्वा
गिरेरहं परिमातुः परिस्वसुः परिपित्रोश्च भ्रात्रोश्च सख्येभ्यो विसृजाम्यहम् ॥ उतूल परिमीढोऽसि
परिमीढः क्व गमिष्यसीति स यदि भ्रम्याद्वावाग्निमुपसमाधाय घृताक्तानि कुशेण्डानि
जुहुयात्परित्वा ह्वलनो ह्वलनिर्वृत्तेन्द्रवीरुधः ॥ इन्द्रपाशेन सित्वा मह्यं मुक्त्वाऽथान्यमानयेदिती
क्षेम्यो ह्येव भवति ॥ ७ ॥ शूलगवः स्वर्ग्यः पशव्यः पुत्र्यो धन्यो यशस्य आयुष्य औपासनमरण्यꣳ
हृत्वा वितानꣳसाधयित्वा रौद्रं पशुमालभेत साण्डं गौर्वा शब्दाद्रपाꣳश्रपयित्वा स्थालीपाक-
मवदानानि च रुद्राय वपामन्तरिक्षाय वसाꣳस्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोत्यग्नये रुद्राय

शर्वाय पशुपतय उग्रायाशनये भवाय महादेवायेशानायेति च वनस्पतिस्विष्टकृदन्ते ॥ दिग्व्याघारणं व्याघारणान्ते पत्नी सञ्ज्याजयन्तीन्द्राण्यै रुद्राण्यै शर्वाण्यै भवान्या अग्निं गृहपतिमिति लोहितं पालाशेषु कूर्चेषु रुद्राय सेनाभ्यो बलिꣳ हरति यास्ते रुद्र पुरस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र दक्षिणतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्र पश्चात्सेनास्ताभ्य एष बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोत्तरतः सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्रोपरिष्टात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नमो यास्ते रुद्राधस्तात्सेनास्ताभ्य एष ते बलिस्ताभ्यस्ते नम इत्यूवध्यँल्लोहितलिप्तमग्नौ प्रास्यत्यधो वा निखनत्यनुवातं पशुमवस्थाप्य रुद्रैरुपतिष्ठते प्रथमोत्तमाभ्यां वाऽनुवाकाभ्यां नैतस्य पशोर्ग्राममꣳहरत्येतेनैव गोयज्ञो व्याख्यातः पायसेनानर्थलुप्तस्तस्य तुल्यवया गौर्दक्षिणा ॥ १ ॥ अथ वृषोत्सर्गो गोयज्ञेन व्याख्यातः कार्तिक्यां पौर्णमास्याꣳ रेवत्यां वाऽऽश्वयुजस्य मध्येगवाꣳसुसमिद्धमग्निं कृत्वाऽऽज्यꣳसंस्कृत्येहरतिरिति षट् जुहोति प्रतिमन्त्रं पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः ॥ पूषा वाजꣳसनोतु नः स्वाहेति

पौष्णस्य जुहोति रुद्रान् जपित्वैकवर्णं द्विवर्णं वा यो वा यूथं छादयति यं वा यूथं छादयेद्रोहितो वैव स्यात्सर्वाङ्गैरुपेतो जीववत्सायाः पयस्विन्याः पुत्रो यूथे च रूपस्वित्तमः स्यात्तमलङ्कृत्य यूथे मुख्याश्चतस्रो वत्सतर्यस्ताश्चालङ्कृत्य एतं युवानं पतिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरथ प्रियेण ॥ मा नः साप्तजनुषाऽसुभगा रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्येतयैवोत्सृजेरन्नभ्यस्थमभिमन्त्रयते मयोभूरित्यनुवाकशेषेण (वामे चक्रं दक्षिणे त्रिशूलं) । सर्वासां पयसि पायसं श्रपयित्वा ब्राह्मणान्भोजयेत् पशुमप्येके कुर्वन्ति तस्य शूलगवेन कल्पो व्याख्यातः ॥ १० ॥ अथोदककर्माद्विवर्षे प्रेते मातापित्रोराशौचं शौचमेवेतरेषामेकरात्रं त्रिरात्रं वा शरीरमदग्ध्वा निखनत्यन्तःसूतके चेदोत्थानादाशौचं सूतकवन्नात्रोदककर्म द्विवर्षप्रभृति प्रेतमाश्मशानात्सर्वेऽनुगच्छेयुर्यमगाथां गायन्तो यमसूक्तं च जपन्त इत्येके यद्युपेतो भूमिजोषणादिसमानमाहिताग्नेरोदकान्तस्य गमनाच्छालाग्निना दहन्त्येनमाहितश्चेत्तूष्णीं ग्रामाग्निनेतरं सन्युक्तं मैथुनं वो याचेरन्नुदकं करिष्यामह इति कुरुध्वं मा चैवं पुनरित्यशतवर्षे प्रेते कुरुध्वमित्येवेतरस्मिन् सर्वे ज्ञातयोऽपोऽभ्यवयन्त्यासप्तमात्पुरुषाद्-

श्माद्वा समानग्रामवासे यावत्सम्बन्धमनुस्मरेयुरेकवस्त्राः प्राचीनावीतिनः सव्यस्यानामिकयाऽपनो-
द्यापनः शोशुचदघमिति दक्षिणामुखा निमज्जन्ति प्रेतायोदकं सकृत्प्रसिञ्चन्त्यञ्जलिनाऽसावेतत्त
उदकमित्युत्तीर्णाञ्छुचौ देशे शाद्वलवत्युपविष्टांस्तैनानपवदेयुरनवेक्षमाणा ग्राममायान्ति रीती-
भूताः कनिष्ठपूर्वा निवेशनद्वारे पिचुमन्दपत्राणि विदश्याचम्योदकमग्निं गोमयं गौरसर्षपाँस्तैल-
मालभ्याश्मानमाक्रम्य प्रविशन्ति त्रिरात्रं ब्रह्मचारिणोऽधःशायिनो न किञ्चन कर्म कुर्युर्न प्रकुर्वी-
रन् क्रीत्वा लब्ध्वा वा दिवैवान्नमश्नीयुरमांसं प्रेताय पिण्डं दत्त्वाऽवनेजनप्रत्यवनेजनेषु नामग्राहं
मृन्मये तां रात्रीं क्षीरोदके विहायसि निदध्युः प्रेतात्र स्नाहीति त्रिरात्रं शावमाशौचं दश-
रात्रमित्येके न स्वाध्यायमधीयीरन् नित्यानि निवर्तेरन्वैतानवर्जं शालाग्नौ चैकेऽन्य एतानि कुर्युः
प्रेतस्पर्शिनो ग्रामं न प्रविशेयुरा नक्षत्रदर्शनाद्रात्रौ चेदादित्यस्य प्रवेशनादि समानमितरैः पक्षं द्वौ
वाऽऽशाचमाचार्ये चैवं मातामहयोश्च स्त्रीणां चाप्रत्तानां प्रत्तानामितरे कुर्वीरन् ताश्च तेषां प्रोषित-
श्चेत्प्रेयाच्छ्रवणप्रभृति कृतोदकाः कालशेषमासीरनतीतश्चेदेकरात्रं त्रिरात्रं वाथ कामोदकान्यृत्वि-

श्वशुरसखिसम्बन्धिमातुलभागिनेयानां प्रत्तानां चैकादश्यामयुग्मान्ब्राह्मणान्भोजयित्वा मांस-वत्प्रेतायोद्दिश्य गामप्येके घ्नन्ति पिण्डकरणे प्रथमः पितृणां प्रेतः स्यात्पुत्रवाँश्चेन्निवर्तेत चतुर्थः संवत्सरं पृथगेके न्यायस्तु न चतुर्थः पिण्डो भवतीतिश्रुतेरहरहरन्नमस्मै ब्राह्मणायोदकुम्भं च दद्या-त्पिण्डमप्येके निपृणन्ति ॥ ११ ॥ पशुश्चेदाप्लव्या गामग्रेणाग्नीन्परीत्य पलाशशाखान्निहन्ति परिव्यय-णोपाकरणनियोजनप्रोक्षणान्यावृता कुर्याद्यच्चान्यत्परिपशव्ये हुत्वा तूष्णीमपराः पञ्च वपोद्धरणं चाभिघारयेद्देवताश्चादिशेदुपाकरणनियोजनप्रोक्षणेषु स्थालीपाके चैवं वपां हुत्वाऽवदानान्यवद्यति सर्वाणि त्रीणि पञ्च वा स्थालीपाकमिश्राण्यवदानानि जुहोति पश्वङ्गं दक्षिणा यद्देवते तद्दैवत्तं यजे-त्तस्मै च भागं कुर्यात्तं च ब्रूयादिममनुप्रापयेति नद्यन्तरे नावं कारयेन्न वा ॥ १२ ॥ अथातोऽवकीर्णि-प्रायश्चित्तममावास्यायां चतुष्पथे गर्दभं पशुमालभते निर्ऋतिं पाकयज्ञेन यजेताप्स्ववदानहोमो भूमौ पशुपुरोडाशश्रपणं तां छविं परिदधीतोर्ध्वबालामित्येके संवत्सरं भिक्षाचर्यं चरेत्स्वकर्म परिकीर्तयनथा-परमाऽऽज्याहुतीर्जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि कामकामाय स्वाहा ॥ कामाभिदु(द्रु)ग्धोऽ-

१०२७

स्म्यभिदु(द्रु)ग्धोऽस्मि कामकामाय स्वाहेत्यथोपतिष्ठते सम्मा सिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सम्बृहस्पतिः सम्मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन चेत्येतदेव प्रायश्चित्तम् ॥ १३ ॥ अथातः सभाप्रवेशनᳪ᳘ सभामभ्येति सभाङ्गिरसि नादिर्नामासि त्विषिर्नामासि तस्यै ते नम इत्यथ प्रविशति सभा च मा समितिश्चोभे प्रजापतेर्दुहितरौ सचेतसौ ॥ यो मानविद्यादुपमास तिष्ठेत्सचेतनो भवतु शᳪ᳘सथे जन इति पर्षदमेत्य जपेदभिभूरहमागमविराडप्रतिवाश्याः ॥ अस्याः पर्षद ईशानः सहसा सुदुष्टरो जन इति स यदिमन्येत क्रुद्धोऽयमिति तमभिमन्त्रयते यात एषा रराट्या तनूर्मन्योः क्रोधस्य नाशनी ॥ तां देवा ब्रह्मचारिणो विनयन्तु सुमेधसः ॥ द्यौरहं पृथिवी चाहं तौ ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्वतर्य-सहासावित्यथ यदि मन्येत द्रुग्धो यमिति तमभिमन्त्रयते तां ते वाचमास्य आदत्ते हृदय आदधे यत्र यत्र निहिता वाक्तां ततस्तत आददे यदहं ब्रवीमि तत्सत्यमधरोमत्तांद्यस्वेत्येतदेव वशीकरणम् ॥ १४ ॥ अथातो रथारोहणं युङ्क्तेतिरथᳪ᳘ सम्प्रेष्य युक्त इति प्रोक्ते सा विराडित्येत्य चक्रे अभिमृशति रथन्तरमसीति दक्षिणं बृहदसीत्युत्तरं वामदेव्यमसीति कूबरीᳪ᳘ हस्तेनोपस्थमभि-

मृशत्यङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वाताग्रमनुसञ्चरन्तं दूरेहेतिरिन्द्रियवान्पतत्रि ते नाग्नयः पप्रयः पारयन्त्विति नमो माणिचरायेति दक्षिणं धुर्यं प्राजति (गवां मध्ये स्थापयति) अप्राप्य देवताः प्रत्यवरोहेत्सम्प्रति ब्राह्मणान्मध्ये गा अभिक्रम्य पितॄन्न स्त्रीब्रह्मचारिणौ सारथी स्यातां मुहूर्त्तमतीयाय जपेदिहरतिरिहरमध्वमेके मास्त्विहरेतिरिति च स यदि दुर्वलो रथः स्यात्तमास्थाय जपेदयं वामश्विनारथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति स यदि भ्रम्यात्स्तम्भमुपस्पृश्य भूमिं वा जपेदेष वामश्विना रथो मा दुर्गे मास्तरोरिषदिति तस्य न काचनार्त्तिर्न्न रिष्टिर्भवति या त्वा ध्वानं विमुच्य रथं यवसोदके दापयेदेष उ ह वाहनस्यापह्नव इति श्रुतेः ॥ १५ ॥ अथातो हस्त्यारोहणमेत्य हस्तिनमभिमृशति हस्तियशसमसि हस्तिवर्चसमसीत्यथावरोहतीन्द्रस्य त्वा वज्रेणाभितिष्ठामि स्वस्ति मा सम्पारयेत्येतेनैवाश्वारोहणं व्याख्यातमुष्ट्रमारोक्ष्यन्नभिमन्त्रयते त्वाष्ट्रोऽसि त्वष्टृदैवत्यः स्वस्ति मा सम्पारयेति रासभमारोक्ष्यनभिमन्त्रयते शूद्रोऽसि शूद्रजन्माग्नेयो वै द्विरेताः स्वस्ति मा सम्पारयेति नावमारोक्ष्यनभिमन्त्रयते सुनावमित्युत्तरिष्यनभिमन्त्रयते सुत्रामाणमिति वनम-

१०२९

भिमन्त्रयते नमो रुद्राय वनसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गिरिमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय गिरिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति चतुष्पथमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पथिषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति नदीमुत्तरिष्यन्नभिमन्त्रयते नमो रुद्रायाप्सुषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति श्मशानमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय पितृषदे स्वस्ति मा सम्पारयेति गोष्ठमभिमन्त्रयते नमो रुद्राय शकृत्पिण्डसदे स्वस्ति मा सम्पारयेति यत्र चान्यत्रापि नमो रुद्रायेत्येव ब्रूयाद्रुद्रो ह्येवेदꣳसर्वमिति श्रुतेः सिचाऽवधुतोऽभिमन्त्रयते सिगसि न वज्रोऽसि नमस्तेऽस्तु मा मा हिꣳसीरिति स्तनयित्नुमभिमन्त्रयते शिवा नो वर्षाः सन्तु शिवा नः सन्तु हेतयः शिवा नस्ताः सन्तु यास्त्वꣳसृजसि वृत्रहन्निति शिवां वाश्यमानामभिमन्त्रयते शिवो नामेति शकुनिं वाश्यमानमभिमन्त्रयते हिरण्यपर्ण शकुने देवानां प्रहितं गम ॥ यमदूत नमस्तेऽस्तु किन्त्वाकार्कारिणोऽब्रवीदिति क्षेम्यो ह्येव भवति लक्षण्यं वृक्षमभिमन्त्रयते मा त्वाशनिर्मा परशुर्मा वातो मा राजप्रेषितो दण्डः ॥ अङ्कुरास्ते प्ररोहन्तु निवाते त्वाऽभिवर्षत्वग्निष्टे मूलं मा हिꣳसीत्स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु वनस्पत इति स यदि किञ्चिल्लभेत तत्प्रतिगृह्णाति

द्यौस्त्वा ददातु पृथिवी त्वा प्रतिगृह्णात्विति साऽस्य न ददतः क्षीयते भूयसी च प्रतिगृहीता भवत्यथ यद्योदनं लभेत तत्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य द्विः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नात्वित्यथ यदि मन्थं लभेत तम्प्रतिगृह्य द्यौस्त्वेति तस्य त्रिः प्राश्नाति ब्रह्मा त्वाऽश्नातु ब्रह्मा त्वा प्राश्नातु ब्रह्मा त्वा पिबत्विति ॥ अथातोऽधीत्याधीत्यानिराकरणं प्रतीकं मे विचक्षणं जिह्वा मे मधु यद्वचः। कर्णाभ्यां भूरि शुश्रुवे मात्वङ्हार्षीः श्रुतं मयि ब्रह्मणः प्रवचनमसि ब्रह्मणः प्रतिष्ठानमसि ब्रह्मकोशोऽसि सनिरसि शान्तिरस्यनिराकरणमसि ब्रह्मकोशं मे विश ॥ वाचा त्वा पिदधामि वाचा त्वा पिदधामीति (तिष्ठ प्रतिष्ठ) स्वरकरणकण्ठ्यौरसदन्त्यौष्ठ्यग्रहणधारणोच्चारणशक्तिर्मयि भवत्वाप्यायन्तु मेऽङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं यशो बलम्। यन्मे श्रुतमधीतं तन्मे मनसि तिष्ठतु तिष्ठतु ॥ १६ ॥

इति श्रीपारस्करगृह्यसूत्रे तृतीयकाण्डः समाप्तः ॥ ३ ॥

सं. ८० १०३१

(अथ पारस्करगृह्यसूत्रपरिशिष्टम् ।)

अथ श्राद्धसूत्रम् ।

अपरपक्षे श्राद्धं कुर्वीतोर्ध्वं वा चतुर्थ्या यदहः सम्पद्येत तदहर्ब्राह्मणानामन्त्र्य पूर्वेद्युर्वा स्नातकानेके यतीन् गृहस्थान् साधून् वा श्रोत्रियान् वृद्धाननवद्यान् स्वकर्मस्थानभावेऽपि शिष्यान् स्वाचारान् द्विर्नग्नशुक्लविक्लिधश्यावदन्तविद्धप्रजननव्याधितव्यङ्गिश्वित्रिकुष्ठिकुनखिवर्जमनिन्द्येनामन्त्रितो नापक्रामेदामन्त्रितो वाऽन्यदन्नं न प्रतिगृह्णीयात्स्नाताञ्छुचीनाचान्तान्प्राङ्मुखानुपवेश्य दैवे युग्मानयुग्मान्यथाशक्ति पित्र्य एकैकस्योदङ्मुखान्द्वौ वा दैवे त्रीन् पित्र्य एकैकमुभयत्र वा मातामहानाञ्चैवं तन्त्रं तत्र वा वैश्वदेविकꣳश्रद्धान्वितः श्राद्धं कुर्वीत शाकेनापि वाऽपरपक्षमतिक्रामेन्मासि मासि वोशनमिति श्रुतेस्तदहः शुचिरक्रोधनोऽत्वरितोऽप्रमत्तः सत्यवादी स्यादध्वमैथुनश्रमस्वाध्यायान्वर्जयेदावाहनादि वाग्यत उपस्पर्शनादामन्त्रिताश्चैवम् ॥ १ ॥ दैवपूर्वꣳ श्राद्धं पिण्डपितृयज्ञवदुपचारः पित्र्ये द्विगुणास्तु दर्भाः पवित्रपाणिर्दद्यादासीनः सर्वत्र प्रश्नेषु पङ्क्ति-

मूर्धन्यं पृच्छति सर्वान्वासनेषु दर्भानास्तीर्य विश्वान्देवानावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो विश्वे देवास आगतेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्य विश्वेदेवाः शृणुतेममिति जपित्वा पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञात उशन्तस्त्वेत्यनयाऽऽवाह्यावकीर्याऽऽयन्तु न इति जपित्वा यज्ञिय-वृक्षचमसेषु पवित्रान्तर्हितेष्वेकैकस्मिन्नप आसिञ्चति शन्नो देवीरित्येकैकस्मिन्नेव तिलानावपति तिलोऽसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः ॥ प्रत्नमद्भिः पृक्तः स्वधया पितॄनिमाँल्लोकान्प्रीणाहि नः स्वाहेति सौवर्णराजतौदुम्बरखड्गमणिमयानां पात्राणामन्यतमेषु यानि वा विद्यन्ते पत्रपुटेष्वे-कैकस्यैकैकं ददाति सपवित्रेषु हस्तेषु या दिव्या आपः पयसा सम्बभूवुर्या अन्तरिक्षा उत पार्थ-वीर्याः ॥ हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः शंस्योनाः सुहवा भवन्त्वित्यसावेष तेऽर्घ इति प्रथमे पात्रे संस्रवान्समवनीय पितृभ्यः स्थानमसीति न्युब्जं पात्रं निदधात्यत्र गन्धपुष्पधूपदीप-वाससाञ्च प्रदानम् ॥ २ ॥ उद्धृत्य घृताक्तमन्नं पृच्छत्यग्नौ करिष्य इति कुरुष्वेत्यनुज्ञातः पिण्ड-पितृयज्ञवद्धुत्वा हुतशेषं दत्वा पात्रमालभ्य जपति पृथिवी ते पात्रं द्यौरपिधानं ब्राह्मणस्य मुखे

अमृते अमृतं जुहोमि स्वाहेति वैष्णव्यर्चा यजुषा वाऽङ्गुष्ठमन्नेऽवगाह्यापहता इति तिलान्प्रकीर्योष्णꣳस्विष्टमन्नं दद्याच्छक्त्या वाऽश्नत्सु जपेत् व्याहृतिपूर्वां गायत्रीꣳ सप्रणवाꣳ सकृत्त्रिर्वा राक्षोघ्नीः पित्र्यमन्त्रान्पुरुषसूक्तमप्रतिरथमन्यानि च पवित्राणि तृप्तान् ज्ञात्वाऽन्नं प्रकीर्य सकृत्सकृदपो दत्त्वा पूर्ववद्गायत्रीं जपित्वा मधुमतीर्मधु मध्विति च तृप्ताः स्थेति पृच्छति तृप्ताः स्म इत्यनुज्ञातः शेषमन्नमनुज्ञाप्य सर्वमन्नमेकतोद्धृत्योच्छिष्टसमीपे दर्भेषु त्रींस्त्रीन्पिण्डानवनेज्य दद्यादाचान्तेष्वित्येक आचान्तेषूदकं पुष्पाण्यक्षतानक्षय्योदकं च दद्यादघोराः पितरः सन्तु सन्त्वित्युक्ते गोत्रं नो वर्धतां वर्धतामित्युक्ते दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ श्रद्धा च नो मा व्यगमद्बहु देयं च नोऽस्त्वित्याशिषः प्रतिगृह्य स्वधावाचनीयान्सपवित्रान्कुशानास्तीर्य स्वधां वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातः पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहेभ्यो मातामहेभ्यः प्रमातामहेभ्यो वृद्धप्रमातामहेभ्यश्च स्वधोच्यतामित्यस्तु स्वधेत्युच्यमाने स्वधावाचनीयेष्वपो निषिञ्चत्यूर्जमित्युत्तानं पात्रं कृत्वा यथाशक्ति दक्षिणां दद्याद्ब्राह्मणेभ्यो विश्वेदेवाः प्रीयन्ता-

मिति दैवे वाचयित्वा वाजेवाजेवतेति विसृज्यामावाजस्येत्यनुव्रज्य प्रदक्षिणीकृत्योपविशेत् ॥ ३ ॥ अथैकोद्दिष्टमेकोऽर्घ एकं पवित्रमेकः पिण्डो नावाहनं नाग्नौकरणं नात्र विश्वेदेवाः स्वदितमिति तृप्तिप्रश्नः सुस्वदितमितीतरे ब्रूयुरुपतिष्ठतामित्यक्षय्यस्थानेऽभिरम्यतामिति विसर्गोऽभिरताः स्म इतीतरे ॥ ४ ॥ ततः संवत्सरे पूर्णे त्रिपक्षे द्वादशाहे वा यदहर्वा वृद्धिरापद्येत चत्वारि पात्राणि सतिलगन्धोदकानि पूरयित्वा त्रीणि पितॄणामेकं प्रेतस्य प्रेतपात्रं पितृपात्रेष्वासिञ्चति ये समाना इति द्वाभ्यामेतेनैव पिण्डो व्याख्यातोऽत ऊर्ध्वं संवत्सरे संवत्सरे प्रेतायान्नं दद्याद्यस्मिन्नहनि प्रेतः स्यात् ॥ ५ ॥ आभ्युदयिके प्रदक्षिणमुपचारः पूर्वाह्णे पित्र्यमन्त्रवर्जं जपः ऋजवो दर्भा यवैस्तिलार्थाः सम्पन्नमिति तृप्तिप्रश्नः सुसम्पन्नमितीतरे ब्रूयुर्दधिबदराक्षतमिश्राः पिण्डा नान्दीमुखान्पितॄनावाहयिष्य इति पृच्छत्यावाहयेत्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः प्रीयन्तामित्यक्षय्यस्थाने नान्दीमुखान्पितॄन्वाचयिष्य इति पृच्छति वाच्यतामित्यनुज्ञातो नान्दीमुखाः पितरः पितामहाः प्रपितामहा मातामहाः प्रमातामहा वृद्धप्रमातामहाश्च प्रीयन्तामिति न स्वधां प्रयुञ्जीत युग्माना-

१०३५

शयेदत्र ॥ ६ ॥ अथ तृप्तिर्ग्राम्याभिरोषधीभिर्मासं तृप्तिस्तदभाव आरण्याभिर्मूलफलैरोषधीभिर्वा सहान्नेनोत्तरास्तर्पयन्ति छागोस्रमेषानालभ्य क्रीत्वा लब्ध्वा वा न स्वयं मृतानाहृत्य पचेन्मासद्वयं तु मत्स्यैर्मासत्रयं तु हारिणेन चतुर औरभ्रेण पञ्च शाकुनेन षट् छागेन सप्त कौर्मेणाष्टौ वाराहेण नव मेषमाꣳसेन दश माहिषेणैकादश पार्षतेन संवत्सरं तु गव्येन पयसा पायसेन वा वार्ध्रीणसमाꣳसेन द्वादश वर्षाणि ॥ ७ ॥ अथाक्षय्यतृप्तिः खड्गमाꣳसं कालशाकं लोहच्छागमाꣳसं मधु महाशल्को वर्षासु मघाश्राद्धꣳहस्तिच्छायायाञ्च मन्त्राध्यायिनः पूताः शाखाध्यायी षडङ्गविज्ज्येष्ठसामगो गायत्रीसारमात्रोऽपि पञ्चाग्निः स्नातकस्त्रिणाचिकेतस्त्रिमधुस्त्रिसुपर्णी द्रोणपाठको ब्राह्मोढापुत्रो वागीश्वरो याज्ञिकश्च नियोज्या अभावेऽप्येकं वेदविदं पङ्क्तिमूर्द्धनि नियुञ्ज्यात् ॥ आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनातीति वचनात् ॥ ८ ॥ अथ काम्यानि भवन्ति स्त्रियोऽप्रतिरूपाः प्रतिपदि द्वितीयायाꣳस्त्रीजन्म श्वास्तृतीयायां चतुर्थ्यां क्षुद्रपशवः पुत्राः पञ्चम्यां द्यूतर्द्धिः षष्ठ्यां कृषिः सप्तम्यां वाणिज्यमष्टम्यामेकशफं नवम्यां दशम्यां गावः परिचारका एकादश्यां धनधान्यानि द्वादश्यां कुप्यꣳ

हिरण्यं ज्ञातिश्रैष्ठ्यं च त्रयोदश्यां युवानस्तत्र म्रियन्ते शस्त्रहतस्य चतुर्दश्याममावास्यायाᳬसर्व-
मित्यमावास्यायाᳬसर्वमिति ॥ ९ ॥ ॥ ॥ ॥

इति कात्यायनप्रोक्तं पारस्करगृह्यसूत्रस्य परिशिष्टं समाप्तम् ।

श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रम् ।

अथातो नित्यस्नानं नद्यादौ मृद्गोमयकुशतिलसुमनस आहृत्योदकान्तं गत्वा शुचौ देशे स्थाप्य प्रक्षाल्य पाणिपादं कुशोपग्रहो बद्धशिखी यज्ञोपवीत्याचम्योरुंहीति तेऽयमामन्त्र्यावर्तयेदेतेशतमिति सुमित्रियान इत्यपोऽञ्जलिनाऽऽदाय दुर्मित्रिया इति द्वेष्यं प्रति निषिञ्चेत्कटिं वस्त्यूरू जङ्घे चरणौ करौ मृदा त्रिस्त्रिः प्रक्षाल्याचम्य नमस्योदकमालभेदङ्गानि मृदेदं विष्णुरिति सूर्याभिमुखो निमज्जेदापो अस्मानिति स्नात्वोदिदाभ्य इत्युन्मज्य निमज्योन्मज्याचम्य गोमयेन विलिम्पेन्मानस्तोक इति ततोऽभिषिञ्चेदिमम्मे वरुणेति चतसृभिर्माप उदुत्तमं मुञ्चन्त्ववभृथेत्यन्ते चैतत्रिमज्योन्मज्याचम्य दर्भैः पावयेदापोहिष्ठेति तिसृभिरिदमापो हविष्मतीर्देवीराप इति द्वाभ्यामपोदेवा द्रुपदादिव शन्नो देवीरपाᳬ रसमपोदेवीः पुनन्तुमेति नवभिश्चित्पतिर्मेत्योङ्कारेण व्याहृतिभिर्गायत्र्या चापो वान्ते चान्तर्जलेऽघमर्षणं त्रिरावर्तयेद् द्रुपदादिवायङ्गौरिति वा तृचं प्राणायामं वा सशिरसमोमिति वा विष्णोर्वा स्मरणम् ॥ १ ॥ उन्नीयं धौते वाससी परिधाय मृदोरू करौ प्रक्षाल्याचम्य त्रिरायम्यासून् पुष्पाण्यम्बुमिश्राण्यूर्ध्वं क्षिप्त्वोर्ध्वबाहुः सूर्यमुदीक्षन्नुद्वयमुदुत्यं चित्रं तच्चक्षुरिति गायत्र्या च

१०३७

यथाशक्ति विभ्राडित्यनुवाकपुरुषसूक्तशिवसङ्कल्पमण्डलब्राह्मणैरित्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्योपविशेत् दर्भेषु दर्भपाणिः स्वाध्यायञ्च यथाशक्त्या-दावारभ्य वेदम् ॥ २ ॥ ततस्तर्पयेद्ब्रह्माणं पूर्वं विष्णुꣳ रुद्रं प्रजापतिं देवाँश्छन्दाꣳसि वेदानृषीन् पुराणाचार्यान् गन्धर्वानितराचार्यान्संवत्सरञ्च सावयवं देवीरप्सरसो देवानुगान्नागान्सागरान्पर्वतान्सरितो मनुष्यान् यक्षान् रक्षाꣳसि पिशाचान्सुपर्णान् भूतानि पशून् वनस्पतीनोषधीर्भूतग्रामश्चतुर्विधस्तृप्यतामिति ॐकारपूर्वं ततो निवीती मनुष्यान् । सनकञ्च सनन्दनं तृतीयञ्च सनातनम् । कपिलमासुरिञ्चैव वोढुं पञ्चशिखन्तथा । ततोऽपसव्यं तिलमिश्रं कव्यवाडनलꣳ सोमं यममर्यमणमग्निष्वात्तान् सोमपो बर्हिषदो यमाँश्चैके । यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च । वैवस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च । औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने । वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै नम इति "एकैकस्य तिलैर्मिश्राँस्त्रींस्त्रीन्दद्याज्जलाञ्जलीन् । यावज्जीवकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति जीवत्पितृकोऽप्येतानन्याँश्चेतर उदीरतामङ्गिरस आयन्तु न ऊर्जं वहन्ती पितृभ्यो ये चेह मधुव्वाता इति तृचमपन् प्रसिञ्चेत्तृप्यध्वमिति त्रिर्नमो व इत्युक्त्वा मातामहानाञ्चैवं गुरुशिष्यर्त्विग्ज्ञातिबान्धवानतर्पिता देहाद्रुधिरं पिबन्ति वासो निष्पीड्याचम्य ब्राह्मवैष्णवरौद्रसावित्रमैत्रवारुणैस्तल्लिङ्गैरर्चयेदद्दश्रꣳ हꣳस इत्युपस्थाय प्रदक्षिणीकृत्य दिशश्च देवताश्च नमस्कृत्योपविश्य ब्रह्माग्निपृथिव्योषधिवाग्वाचस्पतिविष्णुमहद्भ्योऽद्भ्योऽपाम्पतये वरुणाय नम इति सर्वत्र संवर्चसेति मुखं विमृष्टे देवागातुविद इति विसर्जयेदेष स्नानविधिरेष स्नानविधिः ॥ ३ ॥ इति श्रीकात्यायनोक्तं त्रिकण्डिकास्नानसूत्रं समाप्तम् ॥

॥ अथ भोजनसूत्रम् ॥

अथातः श्रुतिस्मृतीरनुसृत्य भोजनविधिं व्याख्यास्यामः ॥ आचान्तो धृतोत्तरीयवस्त्रो धृतश्रीखण्ड-गन्धपुण्ड्रो भोजनशालामागत्य गोमयेनोपलिप्य शुचौ देशे विहितपीठाधिष्ठितो नित्यं प्राङ्मुखो

न दक्षिणामुखो न प्रत्यङ्मुखो न विदिङ्मुखो श्रीकामश्चेत्प्रत्यङ्मुख सत्यकामश्चेदुदङ्मुखो यशः-
स्कामश्चेद्दक्षिणामुखो जीवन्मातृकवर्जं हस्तपादास्येषु पञ्चस्वार्द्रो नीवारचूर्णैर्गोमृदा भस्मनोद-
केन वा मण्डलं कुर्याच्चतुष्कोणं ब्राह्मणस्य त्रिकोणं क्षत्रियस्य मण्डलाकृति वैश्यस्याभ्युक्षणः
शूद्रस्य यथा चक्रायुधो विष्णुस्त्रैलोक्यं परिरक्षति ॥ एवं मण्डलभस्मैतत्सर्वभूतानि रक्षत्विति तत्र
भूमौ निहितपात्रेऽन्ने परिविष्टे पितुन्नुस्तोषमित्यन्नं स्तुत्वा मानस्तोके नमो वः किरिकेभ्यो
नमः शम्भवायेत्यभिमन्त्र्य प्रोक्षयेत् ॥ सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातर्ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चा-
मीति सायं तेजोसि शुक्रमस्यमृतमसीति यजुषाऽन्नमभिमृश्याऽग्निरस्मीत्यात्मानमग्निं ध्यात्वा
भूपतये भुवनपतये भूतानां पतये इति चित्राय चित्रगुप्ताय सर्वेभ्यो भूतेभ्यो नम इति दिवा
प्रणवादिकैः स्वाहा नमोऽन्तैर्मन्त्रैः प्रतिमन्त्रं बलीन्हरेदन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वतोमुखः ॥ त्वं
ब्रह्म त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमोङ्कारस्त्वं विष्णोः परमं पदममृतोपस्तरणमसि स्वाहेति विष्णुमन्त्रम-
भिध्यायन्नाचम्यान्नममृतं ध्यायन्मौनी हस्तचापल्यादिरहितो मुखे पञ्च प्राणाहुतीर्जुहोति प्राणाय

स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय स्वाहोदनाय स्वाहेति क्रमं याज्ञवल्क्यो मन्यत उदानाय स्वाहेति शौनकबौधायनौ याज्ञवल्क्योदितक्रमो वाजसनेयिनां दन्तैर्नोपस्पृशेज्जिह्वया ग्रसेदङ्गुष्ठप्रदेशिनीमध्यमाभिः प्रथमामङ्गुष्ठमध्यमानामिकाभिर्द्वितीयामङ्गुष्ठानामिकाकनिष्ठिकाभिस्तृतीयां कनिष्ठिकातर्जन्यङ्गुष्ठैश्चतुर्थीꣳ सर्वाभिरङ्गुलीभिः साङ्गुष्ठाभिः पञ्चमीमङ्गुष्ठानामिकाग्राह्यान्नेनैता आहुतय इति हारीतव्याख्यातारः सर्वाभिरेता इति बौधायनः ॥ मौनं त्यक्त्वा प्राग्द्रवरूपमश्नीयान्मध्ये कठिनमन्ते पुनर्द्रवाशी स्यान्मधुरं पूर्वं लवणाम्लौ मध्ये ॥ कटुतिक्तादिकान्पश्चाद्यथासुखं भुञ्जीत भुञ्जानो वामहस्तेनान्नन्न स्पृशेन्न पादौ न शिरो न बस्तिं न पराभोजनꣳ स्पृशेदेवं यथारुचि भुक्त्वा भुक्तशेषमन्नमादाय ॥ "मद्भुक्तोच्छिष्टशेषं ये भुञ्जते पितरोऽधमाः ॥ तेषामन्नं मया दत्तमक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति ॥ १ ॥ पितृतीर्थेन दत्वाऽमृतापिधानमसि स्वाहेति हस्तगृहीतानामपामर्धं पीत्वाऽर्धं भूमौ निक्षिपेत् ॥ "रौरवे पूयनिलये पद्मार्बुदनिवासिनाम् ॥ अर्थिनाꣳ सर्वभूतानामक्षय्यमुपतिष्ठतु" इति तस्माद्देशादपसृत्य गण्डूषशलाकादिभिस्तर्जनीवर्जमा-

१०८०

स्यꣳशोधयेन्न भार्यादर्शनेऽश्नीयान्न भार्या सह न सन्ध्ययोर्न मध्याह्ने नार्धरात्रे नायज्ञोपवीती नार्द्र-शिरा नार्द्रवासा नैकवासा न शयानो न ताम्रभाजने न भिन्नेन राजतसौवर्णशङ्खस्फाटिककाँस्य-भाजनवर्जं न लौहे न मृन्मये न सन्धिसꣳस्थिते न भुवि न पाणौ न सर्वभोजी स्यात्किञ्चिद्भोज्यं परित्यजेदन्यत्र घृतपायसदधिसक्तुपललमधुभ्यः साध्वाचान्तो दक्षिणपादाङ्गुष्ठे पाणिं निःस्रावये-दङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः ॥ ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणातु विश्वभुगिति श्वात्राः पीता इति नाभिमालभेत अमृता इत्यतः प्राग् "अगस्त्यं वैनतेयं च शनिश्च वडवानलम्। आहार-परिणामार्थं स्मरेद्भीमञ्च पञ्चमम्" ॥ इत्युदरमालभ्य "शर्यातिं च सुकन्याञ्च च्यवनं शक्रमश्विनौ ॥ भोजनान्ते स्मरेन्नित्यं तस्य चक्षुर्न हीयते" इति स्मृत्वा मुखशुद्धिं कुर्यान्नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय नमो भगवते वाजसनेयाय याज्ञवल्क्याय ॥ ॥ ॥

इति परिशिष्टे भोजनसूत्रम् ॥

१०४१

इति याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-
पारस्करगृह्यसूत्र-परिशिष्टप्रकरणानि समाप्तानि ॥

१०५२

श्लोकपञ्चकम् ।

द्विसप्तत्युत्तरे शाके ह्यष्टादशशते युते । चैत्रे तिथौ प्रतिपदि शुक्ले च रविवासरे ॥ १ ॥
सौराष्ट्रान्तर्गतश्रीमज्जामनगरवासिना । आचार्यामृतलालेन त्रिकंजित्तनुजन्मना ॥ २ ॥
शास्त्रिणा, श्रीयजुर्वेदसंहिता विदुषां कृते । पीयूषवर्षिणीनाम्न्या टिप्पण्या समलङ्कृता ॥ ३ ॥
याज्ञवल्क्यकृतां शिक्षामालोक्यैव यथामति । इयं संशोधिता सुष्ठु प्रातिशाख्यानुसारतः ॥ ४ ॥
प्रसन्नमानसाः सन्तु पितरो गुरवस्तथा । प्रीणातु ललितादेवी चास्मच्छ्रीकुलदेवता ॥ ५ ॥

१०४३

इति प्रास्ताविक-संहितामन्त्राणामकाराद्यनुक्रमणिका-वेदपारायणविध्यनुवाकसूत्राध्यायार्णविकृति-
याज्ञवल्क्यशिक्षा-प्रतिज्ञासूत्र-सर्वानुक्रमसूत्र-पारस्करगृह्यमन्त्रादिभिरलङ्कृता

शुक्लयजुर्वेदमाध्यन्दिनीयसंहिता समाप्ता ॥

१०६६

n der
er, Br
r u. a

BH
11, Tel

e Be stim
alenwas
und Abg

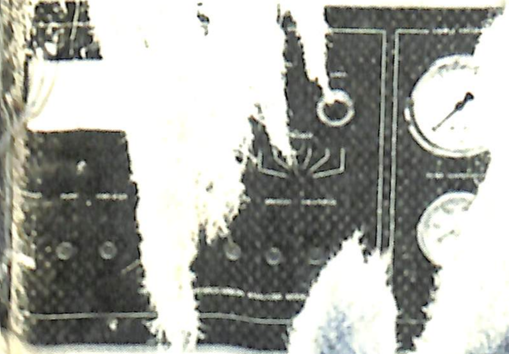

gsbereiche
ung der maximalen
Gaszusammensetzu
und Steuerung vo
zentrationsbestimn
ssungen ● Ab gasr

Münch
der 3519

/84. Um